



سڈراہ بردی انقلاب اقتصاد

برنامہ دولت اقدام و تحول

استان سیستان و بلوچستان



سند راہبردی انقلاب اقتصادی

استان سیستان و بلوچستان

سند راہبردی انقلاب اقتصادی زیر نظر دکتر
علی رضایی میرقائد تهیه و تدوین شده است.

ویراستار فنی: دکتر سید اسعد حسینی
همکاران پژوهشی: ناصر مولایی، اسماعیل لجمیری، حسن محمدیان مصمم،
عباس علی پور، مصطفی رشیدی، بهزاد ہمتی، سعید ضرغامی، میثم داوری، نواب
میرزایی، ایمان ارفعی مقدم، پرستو میمنی، سعید یوسفی، رزینا لطفی جبلی،
سعیدہ جلالی، مصیب قرہ بیگی، سمیہ ملکی پور، حمید نصیر، سید رمضان
عقیلی، بہارہ ایمانی، جمیلہ اسمعیلی، پویان کیانی و فاطمہ شیخ زادہ
طراح جلد و صفحہ آرایہ: محمود خستو، مہدی نجفی

بہار ۱۴۰۰

بہرہ برداری از مطالب پژوهش سند راہبردی انقلاب اقتصادی با ذکر منبع و نام پژوهشگران بلا مانع است.
حق چاپ محفوظ است.

بسمه تعالی

با توجه به برگزاری سیزدهمین دوره انتخابات ریاست جمهوری، کاندیداها رویکردها و برنامه های مختلف خود را برای دولت آینده مطرح می کنند. یکی از طرح های اینجانب که از سالها قبل مدنظر قرار گرفته، ایجاد ایالت های اقتصادی است که حاصل آن تمرکززدایی از مرکز و توجه به مناطق و استان ها می باشد.

یکی از اقسام عدالت، عدالت سرزمینی است که در قالب طرح های آمایش سرزمین تجلی می یابد. آمایش سرزمین مدیریت خردمندانه و عالمانه فضا و نگرشی جامع به برنامه ریزی و مدیریت بهینه بهره برداری پایدار از سرزمین است. کاربرد آمایش سرزمین برای شناخت و رعایت قابلیت و استعداد زمین و منابع موجود در آن برای کشورهایی که در صدد حرکت در مسیر توسعه پایدار هستند، اجتناب ناپذیر است.

کشور ایران دارای قابلیت ها و ظرفیت های فراوانی برای پیشرفت است. با اجرایی کردن طرح های آمایش سرزمین و فعال نمودن مزیت ها و استعدادهای هر استان، دستیابی به ایران بزرگ اقتصادی و تعامل سازنده با دنیا به ویژه کشورهای آسیای جنوب غربی و در راس آنها، پانزده کشور همسایه ایران، می تواند ما را به یکی از بازیگران اصلی در عرصه اقتصادی و سیاسی جهان تبدیل نموده و استان ها و مناطق کشور را نیز به بالاترین حد پیشرفت برساند. در این راستا، چنانچه دولت اقدام و تحول موفق به کسب اعتماد مردم شود، در ابتدای فعالیت خود، سند اقدام و تحول را بر مبنای این کتاب، با استان ها امضا خواهد نمود تا تکلیف برنامه ریزی استانی و منطقه ای برای چهار سال آینده شفاف و قابل پیش بینی باشد.

در این مجموعه؛ اطلس استعدادهای، ظرفیت ها، تنگناها و آسیب ها شناسایی و ترسیم شده و درکی واقع بینانه از مناطق و استانهای کشور ارائه گردیده است. همچنین، راهبردها و سیاست های توسعه اقتصادی استان به تفکیک بخش های مختلف در دو فصل مجزا ارائه شده است. دولت اقدام و تحول، آماده پذیرش پیشنهادات برای افزایش کیفیت و کارایی این سند می باشد. امیداست؛ گردآوری این مجموعه که حاصل تلاش کارشناسان، صاحب نظران و مراکز و نهادهای متعدد کشور بوده، گامی بزرگ برای تحقق آرمان پیشرفت در کشور عزیزمان باشد.

محسن رضایی

کاندیدای سیزدهمین دوره انتخابات ریاست جمهوری

بهار ۱۴۰۰

فهرست مطالب

فصل نخست: کلیات	۲۱
۱-۱- مقدمه	۲۲
۱-۲- بیان مسئله	۲۲
۱-۳- اهداف بنیادین سند	۲۴
۱-۴- مواد و روش‌ها	۲۵
۱-۴-۱- روش تحقیق	۲۵
۱-۴-۲- استراتژی مطالعه موردی	۲۶
۱-۴-۳- جمع‌آوری داده‌ها و منبع آن‌ها	۲۶
۱-۴-۴- روش‌های تحلیل داده‌ها	۲۷
الف) کیفی	۲۷
ب) کمی	۲۸
فصل دوم: تحلیل محیط بیرونی	۲۹
۱-۲- احصاء و تحلیل سیاست‌های کلان ملی در ابعاد مختلف	۳۰
۲-۲- بررسی وضعیت، فشارها و روندها در ابعاد سیاسی، اقتصادی، اجتماعی، محیط‌زیستی و ارتباطی	۵۹
۱-۲-۲- بررسی وضعیت	۵۹
۲-۲-۲- توان اکولوژیک	۶۰
۳-۲-۲- چالش‌های هیدروپلیتیک	۶۰
فصل سوم: تحلیل محیط درونی	۶۳
۱-۳- تقسیمات کشوری و هم‌جواری‌ها	۶۴
۲-۳- بررسی نظام طبیعی و محیط‌زیستی	۶۷
۱-۲-۳- ویژگی‌های توپوگرافی (ناهمواری‌ها)	۶۷
۲-۲-۳- آب و هوا و اقلیم	۷۰
۱-۲-۲-۳- بارش	۷۲
۲-۲-۲-۳- دما	۷۳
۳-۲-۲-۳- رطوبت هوا	۷۵
۴-۲-۲-۳- جریان وزش بادهای	۷۵

۷۷ گردوغبار ۵-۲-۳
۷۸ منابع آب ۳-۲-۳
۷۸ منابع آب سطحی ۱-۳-۲-۳
۸۰ منابع آب زیر زمینی ۲-۳-۲-۳
۸۱ پایداری منابع آب ۴-۲-۳
۸۴ کشاورزی استان ۵-۲-۳
۸۶ پوشش گیاهی و جانوری ۶-۲-۳
۸۶ پوشش گیاهی ۱-۶-۲-۳
۸۷ پوشش جانوری ۲-۶-۲-۳
۸۸ تنوع زیستی استان ۷-۲-۳
۸۹ وضعیت کانسارهای معدنی ۸-۲-۳
۹۱ مخاطرات محیطی ۹-۲-۳
۹۱ زلزله ۱-۹-۲-۳
۹۲ زمین لغزش ۲-۹-۲-۳
۹۳ سیل ۳-۹-۲-۳
۹۴ کاربری اراضی ۱۰-۲-۳
۹۶ واحدهای اراضی ۱۱-۲-۳
۹۷ مناطق حفاظت شده ۱۲-۲-۳
۹۸ بررسی نظام اجتماعی-جمعیتی ۳-۳
۹۸ بررسی و تحلیل اجتماعی و فرهنگی استان سیستان و بلوچستان ۱-۳-۳
۹۸ تعیین عوامل و فرایندهای فرهنگی مانع و پیشبرنده توسعه استان سیستان و بلوچستان ۱-۱-۳-۳
۹۹ عوامل و فرایندهای فرهنگی-اجتماعی پیشبرنده توسعه ۲-۱-۳-۳
۱۰۰ عوامل و فرایندهای فرهنگی-اجتماعی مانع توسعه ۳-۱-۳-۳
۱۰۱ وضعیت شاخص‌های توسعه انسانی در استان سیستان و بلوچستان ۴-۱-۳-۳
۱۱۱ سنجش سرمایه اجتماعی استان ۵-۱-۳-۳
۱۲۶ فقر و محرومیت ۲-۳-۳
۱۲۶ طرح‌های انجام شده در زمینه مناطق محروم ۱-۲-۳-۳
۱۳۹ شاخص‌های جمعیتی دهستان‌های محروم استان سیستان و بلوچستان ۲-۲-۳-۳

- ۱۴۳..... جمع بندی ۳-۲-۳-۳
- ۱۴۴..... سکونتگاه‌های غیر رسمی ۳-۳-۳
- ۱۴۵..... نحوه مواجهه دولت‌ها با سکونتگاه‌های غیررسمی ۱-۳-۳-۳
- ۱۴۶..... سکونتگاه‌های غیررسمی در ایران و به‌طور خاص استان سیستان و بلوچستان ۲-۳-۳-۳
- ۱۴۸..... جمع بندی ۳-۳-۳-۳
- ۱۵۰..... بررسی ویژگی‌های جمعیتی ۴-۳-۳
- ۱۵۱..... تغییرات تعداد جمعیت ۱-۴-۳-۳
- ۱۵۴..... تراکم جمعیت ۲-۴-۳-۳
- ۱۵۸..... سهم جمعیت استان از کشور ۳-۴-۳-۳
- ۱۵۹..... میزان شهرنشینی و روستائیشینی ۴-۴-۳-۳
- ۱۶۱..... متوسط رشد سالانه جمعیت ۵-۴-۳-۳
- ۱۶۳..... هرم سنی جنسی جمعیت ۶-۴-۳-۳
- ۱۶۵..... گروه عمده سنی جمعیت ۷-۴-۳-۳
- ۱۶۸..... نسبت جنسی جمعیت ۸-۴-۳-۳
- ۱۷۰..... متوسط بعد خانوار ۹-۴-۳-۳
- ۱۷۲..... موازنه مهاجرتی ۱۰-۴-۳-۳
- ۱۷۵..... مبدأ اقامت قبلی مهاجران ۱۱-۴-۳-۳
- ۱۷۶..... الگوی مهاجرت ۱۲-۴-۳-۳
- ۱۷۷..... ولادت‌های ثبت شده ۱۳-۴-۳-۳
- ۱۷۸..... میزان باروری کل ۱۴-۴-۳-۳
- ۱۷۹..... مرگ و میرهای ثبت شده ۱۵-۴-۳-۳
- ۱۸۰..... امید به زندگی ۱۶-۴-۳-۳
- ۱۸۱..... پیش‌بینی جمعیت تا سال ۱۴۱۵ ۱۷-۴-۳-۳
- ۱۸۱..... جمع بندی ۱۸-۴-۳-۳
- ۱۸۳..... وضعیت سواد و تعلیم و تربیت رسمی - عمومی ۵-۳-۳
- ۱۸۳..... تعلیم و تربیت رسمی - عمومی ۱-۵-۳-۳
- ۱۸۳..... آمار و اطلاعات ۱-۱-۵-۳-۳
- ۱۸۵..... مهم‌ترین مسائل آموزش و پرورش استان سیستان و بلوچستان ۲-۱-۵-۳-۳

- ۱۸۶..... ۳-۵-۳-۱-۳- راهکارهای پیشنهادی
- ۱۸۶..... ۳-۵-۲- وضعیت سواد در استان سیستان و بلوچستان
- ۱۸۷..... ۳-۵-۱-۲- آمار و اطلاعات
- ۱۸۸..... ۳-۵-۲- مهم‌ترین مسائل سوادآموزی
- ۱۸۸..... ۳-۵-۲-۳- راهکارهای پیشنهادی
- ۱۸۹..... ۳-۵-۳- وضعیت آموزش عالی در استان سیستان و بلوچستان
- ۱۸۹..... ۳-۵-۱-۳- آمار و اطلاعات
- ۱۹۰..... ۳-۵-۲-۳- مهم‌ترین مسائل آموزش عالی
- ۱۹۱..... ۳-۵-۳-۳- راهکارهای پیشنهادی
- ۱۹۱..... ۳-۴- بررسی نظام اقتصادی و تولید
- ۱۹۱..... ۳-۴-۱- نمای کلی اقتصاد استان سیستان و بلوچستان
- ۲۰۷..... ۳-۵- نظام سکونتگاهی
- ۲۰۷..... ۳-۵-۱- نظام شهرنشینی
- ۲۱۰..... ۳-۵-۱-۱- بررسی تحولات جمعیتی کانون‌های شهری استان سیستان و بلوچستان
- ۲۱۳..... ۳-۵-۲- وضعیت نخست شهری در استان سیستان و بلوچستان
- ۲۱۳..... ۳-۵-۱-۳- بررسی وضعیت ساختار سلسله‌مراتبی کانون‌های شهری استان
- ۲۱۶..... ۳-۵-۴- الگوی استقرار سکونتگاه‌های شهری استان
- ۲۱۸..... ۳-۵-۲- نظام روستانشینی
- ۲۱۹..... ۳-۶- نظام زیربنایی
- ۲۲۰..... ۳-۶-۱- نظام حمل و نقل و ارتباطات
- ۲۲۰..... ۳-۶-۱-۱- حمل و نقل جاده‌ای استان سیستان و بلوچستان
- ۲۲۱..... ۳-۶-۱-۲- پهنه‌بندی دسترسی‌پذیری
- ۲۲۲..... ۳-۶-۱-۳- حمل و نقل ریلی
- ۲۲۳..... ۳-۶-۱-۴- حمل و نقل هوایی و فرودگاه‌ها
- ۲۲۴..... ۳-۶-۱-۵- حمل و نقل دریایی و بنادر استان سیستان و بلوچستان
- ۲۲۶..... ۳-۶-۱-۶- فناوری اطلاعات و ارتباطات
- ۲۲۷..... ۳-۶-۲- نظام انرژی و تأمین آب
- ۲۲۷..... ۳-۶-۱-۲- زیرساخت‌های مرتبط با برق

۲۲۷ ۳-۶-۲- زیرساخت‌های نفت و گاز
۲۲۸ ۳-۶-۳- استحصال و تأمین آب
۲۲۹ ۳-۷- بررسی نظام مدیریتی
۲۲۹ ۳-۷-۱- وضع موجود و مدل مفهومی
۲۳۴ ۳-۷-۲- تحلیل وضع موجود
۲۴۱ ۳-۸- شناسایی قابلیت‌ها و ظرفیت‌ها
۲۴۱ ۳-۸-۱- قابلیت‌ها و ظرفیت‌های منابع طبیعی
۲۴۴ ۳-۸-۲- مزیت‌های موقعیتی و استراتژیکی
۲۵۱ ۳-۸-۳- مزیت‌های رقابتی و نسبی
۲۵۴ ۳-۸-۴- شناخت قابلیت‌های گردشگری استان سیستان و بلوچستان
۲۵۹ فصل چهارم: رویکرد راهبردی
۲۶۰ ۴-۱- شناسایی مسائل راهبردی
۲۷۴ ۴-۲- تدوین اهداف بنیادین
۲۷۶ ۴-۳- تدوین چشم‌انداز
۲۷۶ ۴-۴- مأموریت‌های اصلی
۲۷۷ ۴-۵- بررسی نقاط قوت، ضعف، فرصت و تهدید
۲۸۷ فصل پنجم: تدوین راهبردها و سیاست‌ها
۲۸۸ ۵-۱- راهبردها و سیاست‌ها
۲۹۳ منابع و مأخذ

فهرست جدول‌ها

- جدول ۱- راهبردها و سیاست‌های طرح‌های فرادست در محور جمعیت و مهاجرت ۳۱
- جدول ۲- راهبردها/سیاست‌ها و حکم‌ها/الزامات در محور اقتصاد ۳۴
- جدول ۳- راهبردها/سیاست‌ها و حکم‌ها/الزامات در محور زیربنایی ۴۵
- جدول ۴- راهبردها/سیاست‌ها و حکم‌ها/الزامات در محور نظام سکونتگاهی ۴۸
- جدول ۵- راهبردها/سیاست‌ها و حکم‌ها/الزامات در محور اجتماعی و فرهنگی ۵۱
- جدول ۶- راهبردها/سیاست‌ها و حکم‌ها/الزامات در محور منابع طبیعی و محیط‌زیست ۵۴
- جدول ۷- تقسیمات سیاسی استان سیستان و بلوچستان در سال ۱۳۹۸ ۶۶
- جدول ۸- طبقات ارتفاعی استان ۶۸
- جدول ۹- طبقات شیب استان ۶۹
- جدول ۱۰- اطلاعات بارندگی و پارامترهای بارندگی بلندمدت سالانه ایستگاه‌های هواشناسی استان ۷۲
- جدول ۱۱- میانگین رطوبت نسبی در ایستگاه‌های مختلف استان ۷۵
- جدول ۱۲- مشخصات حوضه‌های آبریز عمده استان ۷۸
- جدول ۱۳- حجم مخازن سدهای استان ۷۹
- جدول ۱۴- رودخانه‌ها و آبراهه‌های استان سیستان و بلوچستان ۷۹
- جدول ۱۵- مشخصات منابع آب زیر زمینی در حوزه آبریز درجه ۲ (میلیون مترمکعب) ۸۰
- جدول ۱۶- منابع و مصارف آب سطحی و زیرزمینی استان سیستان و بلوچستان ۸۱
- جدول ۱۷- شاخص فالکن مارک و وضعیت منابع آبی استان سیستان و بلوچستان و ایران ۸۲
- جدول ۱۸- شاخص سازمان ملل برای بحران آب ۸۳
- جدول ۱۹- شاخص نسبت بحرانی و محدوده‌های آن ۸۴
- جدول ۲۰- شاخص‌های بخش باغی ۸۴
- جدول ۲۱- شاخص‌های بخش زراعی ۸۵
- جدول ۲۲- مهم‌ترین محصولات زراعی و باغی استان سال زراعی ۹۷ ۸۵
- جدول ۲۳- مساحت پارک‌های جنگلی طبیعی، فضاها، سبز و ذخیره‌گاه‌های جنگلی استان در پایان سال ۹۸ ۸۷
- جدول ۲۴- مساحت جنگل‌ها، مراتع و پدیده‌های بیابانی تا سال ۱۳۹۸ ۸۷

- جدول ۲۵- مشخصات عمومی معادن در حال بهره‌برداری بر حسب نوع استخراج در سال ۹۷..... ۹۱
- جدول ۲۶- کاربری اراضی استان..... ۹۴
- جدول ۲۷- تیپ‌های اراضی استان..... ۹۶
- جدول ۲۸- موقعیت و مساحت مناطق حفاظت شده استان..... ۹۷
- جدول ۲۹- موقعیت و مساحت مناطق شکارممنوع استان..... ۹۷
- جدول ۳۰- نرخ بیکاری در جمعیت ۱۰ ساله و بیش تر..... ۱۰۱
- جدول ۳۱- نرخ بیکاری در جمعیت ۱۰ ساله و بیش تر به تفکیک مناطق شهری و روستایی..... ۱۰۲
- جدول ۳۲- نرخ بیکاری در جمعیت ۱۰ ساله و بیش تر به تفکیک جنسیت..... ۱۰۳
- جدول ۳۳- تعداد ازدواج و طلاق واقع شده در استان سیستان و بلوچستان..... ۱۰۴
- جدول ۳۴- نسبت طلاق به ازدواج در استان سیستان و بلوچستان..... ۱۰۴
- جدول ۳۵- تعداد مراکز (دولتی و غیردولتی) تحت پوشش معاونت اجتماعی اداره کل بهزیستی و افراد خدمت‌گیرنده..... ۱۰۵
- جدول ۳۶- میزان شاخص‌های مرتبط با سازمان بهزیستی..... ۱۰۵
- جدول ۳۷- میزان شاخص‌های مرتبط با کمیته امداد امام خمینی..... ۱۰۶
- جدول ۳۸- درصد افراد تحت پوشش سازمان تأمین اجتماعی..... ۱۰۶
- جدول ۳۹- درصد بیمه‌شدگان تحت پوشش سازمان بیمه سلامت ایران..... ۱۰۷
- جدول ۴۰- انواع مواد مخدر و روان‌گردان‌های کشف شده..... ۱۰۷
- جدول ۴۱- دستگیرشدگان در ارتباط با انواع مواد مخدر کشف شده به تفکیک نوع جرم..... ۱۰۸
- جدول ۴۲- نسبت متوسط مقدار مواد مخدر کشف شده به کل جمعیت (کیلوگرم به ده هزار نفر)..... ۱۰۸
- جدول ۴۳- نسبت دستگیرشدگان مواد مخدر به کل جمعیت (در هر ده هزار نفر)..... ۱۰۹
- جدول ۴۴- سرقت‌های عادی بر حسب نوع (مورد)..... ۱۰۹
- جدول ۴۵- نسبت تعداد دستگیرشدگان انواع سرقت‌های عادی به کل جمعیت (در ده هزار نفر)..... ۱۰۹
- جدول ۴۶- جرائم واقع شده در حوزه استحضایی نیروی انتظامی جمهوری اسلامی ایران بر حسب موضوع..... ۱۱۰
- جدول ۴۷- نسبت تعداد دستگیرشدگان جرائم واقع شده در حوزه استحضایی نیروی انتظامی جمهوری اسلامی ایران به کل جمعیت (تعداد به صد هزار نفر)..... ۱۱۰
- جدول ۴۸- میانگین مؤلفه‌های سرمایه اجتماعی سطح کلان در استان سیستان و بلوچستان و کل کشور..... ۱۱۲
- جدول ۴۹- میانگین سرمایه اجتماعی سطح کلان در استان سیستان و بلوچستان و کل کشور..... ۱۱۲

- جدول ۵۰- میانگین مؤلفه‌های سرمایه اجتماعی سطح میانی در استان سیستان و بلوچستان و کل کشور ۱۱۳
- جدول ۵۱- میانگین سرمایه اجتماعی سطح میانی در استان سیستان و بلوچستان و کل کشور ۱۱۴
- جدول ۵۲- میانگین مؤلفه‌های سرمایه اجتماعی سطح خرد در استان سیستان و بلوچستان و کل کشور ۱۱۵
- جدول ۵۳- توزیع درصدی قابل اعتماد بودن مردم در استان سیستان و بلوچستان و کل کشور ۱۱۵
- جدول ۵۴- توزیع درصدی احتمال سپردن مراقبت از فرزندان به همسایگان در استان سیستان و بلوچستان و کل کشور ۱۱۶
- جدول ۵۵- توزیع درصدی مشارکت در فعالیت داوطلبانه در استان سیستان و بلوچستان و کل کشور ۱۱۶
- جدول ۵۶- توزیع درصدی افتخار به ایرانی بودن در استان سیستان و بلوچستان و کل کشور ۱۱۷
- جدول ۵۷- توزیع درصدی تمایل به مهاجرت در استان سیستان و بلوچستان و کل کشور ۱۱۷
- جدول ۵۸- توزیع درصدی رضایت از زندگی در استان سیستان و بلوچستان و کل کشور ۱۱۸
- جدول ۵۹- توزیع درصدی احساس امنیت در استان سیستان و بلوچستان و کل کشور ۱۱۸
- جدول ۶۰- میانگین سرمایه اجتماعی سطح خرد در استان سیستان و بلوچستان و کل کشور ۱۱۹
- جدول ۶۱- میانگین سرمایه اجتماعی در استان سیستان و بلوچستان و کل کشور ۱۱۹
- جدول ۶۲- پزشکان شاغل در دانشگاه‌های علوم پزشکی و خدمات بهداشتی- درمانی بر حسب نوع رشته ۱۲۱
- جدول ۶۳- سرانه پزشکان شاغل در دانشگاه‌های علوم پزشکی و خدمات بهداشتی- درمانی بر حسب نوع رشته و نوع تخصص (صد هزار نفر)..... ۱۲۱
- جدول ۶۴- تعداد بیمارستان‌های فعال کشور و تخت‌های مصوب موجود بر حسب نوع وابستگی ۱۲۲
- جدول ۶۵- سرانه بیمارستان‌های فعال و تخت‌های مصوب موجود بر حسب نوع وابستگی (صد هزار نفر)..... ۱۲۳
- جدول ۶۶- تعداد تخت‌های فعال بخش‌های بیمارستانی ۱۲۳
- جدول ۶۷- سرانه تخت‌های فعال بخش‌های بیمارستانی (صد هزار نفر) ۱۲۴
- جدول ۶۸- مراکز ارائه دهنده مراقبت‌های اولیه بهداشتی ۱۲۴
- جدول ۶۹- سرانه مراکز ارائه دهنده مراقبت‌های اولیه بهداشتی (صد هزار نفر) ۱۲۵
- جدول ۷۰- تعداد پایگاه‌های اورژانس پیش بیمارستانی ۱۱۵ ۱۲۵
- جدول ۷۱- سرانه پایگاه‌های اورژانس پیش بیمارستانی ۱۱۵ ۱۲۵
- جدول ۷۲- شاخص‌ها و ابعاد فقر چندبعدی ۱۲۷
- جدول ۷۳- مناطق کمتر توسعه یافته استان سیستان و بلوچستان ۱۲۹
- جدول ۷۴- وزن شاخص‌های ترکیبی بر اساس روش مک گراناها (روش ضریب همبستگی) ۱۳۲

- جدول ۷۵- مناطق کم تر توسعه یافته استان سیستان و بلوچستان ۱۳۴
- جدول ۷۶- شاخص های جمعیتی مناطق محروم استان سیستان و بلوچستان ۱۴۰
- جدول ۷۷- خلاصه رویکردهای مسلط در برنامه ریزی و حل مسئله سکونتگاه های غیررسمی ۱۴۵
- جدول ۷۸- تغییرات تعداد جمعیت کشور به تفکیک وضع سکونت، در سال های ۹۵-۱۳۵۵ ۱۵۲
- جدول ۷۹- تغییرات تعداد جمعیت استان سیستان و بلوچستان به تفکیک وضع سکونت، در سال های ۹۵-۱۳۵۵ ۱۵۳
- جدول ۸۰- تراکم نسبی جمعیت شهرستان های استان سیستان و بلوچستان، در سال ۱۳۹۵ ۱۵۷
- جدول ۸۱- روند تغییرات سهم جمعیت شهری و روستایی استان سیستان و بلوچستان و کشور ۱۵۸
- جدول ۸۲- مقایسه روند تغییرات نسبت جمعیت شهرنشین و روستانشین استان سیستان و بلوچستان با کشور ۱۶۰
- جدول ۸۳- درصد رشد سالانه جمعیت استان سیستان و بلوچستان و کشور به تفکیک وضع سکونت ۱۶۱
- جدول ۸۴- تعداد و توزیع درصد جمعیت استان سیستان و بلوچستان و کشور برحسب گروه های عمده سنی ۱۶۷
- جدول ۸۵- نسبت جنسی جمعیت استان سیستان و بلوچستان و کشور به تفکیک وضع سکونت ۱۶۹
- جدول ۸۶- تعداد و متوسط بعد خانوارهای استان سیستان و بلوچستان و کشور به تفکیک وضع سکونت ۱۷۱
- جدول ۸۷- مقایسه مهاجران وارد شده، خارج شده و خالص مهاجرت استان سیستان و بلوچستان ۱۷۳
- جدول ۸۸- تعداد و نسبت مهاجرپذیری استان سیستان و بلوچستان و کشور به تفکیک وضع سکونت ۱۷۴
- جدول ۸۹- تعداد و توزیع درصد مهاجران وارد شده به استان سیستان و بلوچستان برحسب الگوی مهاجرت (بر اساس آخرین جابجایی انجام شده)، طی سرشماری های ۹۵-۱۳۹۰ ۱۷۷
- جدول ۹۰- تعداد و میزان ولادت های ثبت شده استان سیستان و بلوچستان و کشور به تفکیک وضع سکونت ۱۷۸
- جدول ۹۱- تعداد و میزان مرگ و میر ثبت شده استان سیستان و بلوچستان و کشور به تفکیک وضع سکونت ۱۷۹
- جدول ۹۲- مقایسه امید زندگی کل کشور و استان سیستان و بلوچستان به تفکیک جنس، در سال های ۹۵-۱۳۸۵ ۱۸۰
- جدول ۹۳- پیش بینی تعداد جمعیت کشور و استان سیستان و بلوچستان تا سال ۱۴۱۵ ۱۸۱
- جدول ۹۴- خلاصه اطلاعات آموزش و پرورش استان سیستان و بلوچستان ۱۸۵
- جدول ۹۵- وضعیت نرخ باسوادی در استان سیستان و بلوچستان ۱۸۸
- جدول ۹۶- نمای کلی وضعیت استان سیستان و بلوچستان در مقایسه با کشور در سال ۹۸ ۱۹۳
- جدول ۹۷- تولید ناخالص داخلی (میلیون ریال) ۱۹۴
- جدول ۹۸- سهم ارزش افزوده بخش کشاورزی و معدن استان سیستان و بلوچستان از کشور ۱۹۵
- جدول ۹۹- وضعیت شاخص های بخش کشاورزی و معدن در مقایسه با کشور ۱۹۶

- جدول ۱۰۰- سهم ارزش افزوده بخش صنعت و ساختمان استان سیستان و بلوچستان از کشور ۱۹۷
- جدول ۱۰۱- وضعیت شاخص های بخش صنعت در مقایسه با کشور ۱۹۸
- جدول ۱۰۲- سهم استان سیستان و بلوچستان از ارزش افزوده بخش خدمات کشور ۱۹۹
- جدول ۱۰۳- ارزش افزوده بخش کشاورزی و معدن نسبت به استان ۲۰۱
- جدول ۱۰۴- ارزش افزوده بخش صنعت و ساختمان نسبت به استان ۲۰۲
- جدول ۱۰۵- ارزش افزوده بخش خدمات نسبت به استان ۲۰۳
- جدول ۱۰۶- حجم تجارت خارجی (میلیون ریال) ۲۰۵
- جدول ۱۰۷- تعداد گردشگران وارد شده به استان سیستان و بلوچستان ۲۰۵
- جدول ۱۰۸- عملکرد تجاری منطقه آزاد چابهار (دلار) ۲۰۶
- جدول ۱۰۹- نرخ مکمل گری فعالیت های صنعتی در استان سیستان و بلوچستان ۲۰۶
- جدول ۱۱۰- تغییرات جمعیت کشور و استان در فاصله سال های ۹۵-۱۳۶۵ ۲۰۸
- جدول ۱۱۱- تغییرات جمعیت شهری و نرخ رشد کشور و استان در فاصله سال های ۹۵-۱۳۶۵ ۲۰۹
- جدول ۱۱۲- جمعیت نقاط شهری استان در فاصله سال های ۹۵-۱۳۷۵ ۲۱۱
- جدول ۱۱۳- روند تغییرات شاخص نخست شهری در استان سیستان و بلوچستان ۲۱۳
- جدول ۱۱۴- روند تغییرات سطوح جمعیتی نقاط شهری استان طی سال های ۹۵-۱۳۷۵ ۲۱۴
- جدول ۱۱۵- طبقه بندی شهرها بر اساس ویژگی های محیط طبیعی و دسترسی به راه ها ۲۱۷
- جدول ۱۱۶- تغییرات جمعیت روستایی طی دوره ۱۳۶۵-۱۳۹۵ ۲۱۹
- جدول ۱۱۷- مقایسه شاخص های حمل و نقل جاده ای استان و کشور ۲۲۱
- جدول ۱۱۸- میزان برداشت و مصرف منابع آب سطحی و زیر سطحی در سال ۱۳۹۲ ۲۲۹
- جدول ۱۱۹- استعدادهای تولیدی زراعی، باغی، دامی و شیلاتی استان ۲۴۱
- جدول ۱۲۰- مهم ترین محصولات زراعی و باغی استان سال زراعی ۹۷ ۲۴۲
- جدول ۱۲۱- سهم مکانی شهرستان های استان سیستان و بلوچستان ۲۵۱
- جدول ۱۲۲- ضریب تخصصی شدن فعالیت های صنعتی استان ۲۵۲
- جدول ۱۲۳- ضریب تمرکز اشتغال صنعتی استان ۲۵۳
- جدول ۱۲۴- انواع جاذبه های گردشگری استان سیستان و بلوچستان ۲۵۶
- جدول ۱۲۵- مسیرهای گردشگری استان سیستان و بلوچستان ۲۵۷

- جدول ۱۲۶- تعیین مسائل راهبردی نظام مدیریتی ۲۶۲
- جدول ۱۲۷- شرح مسائل راهبردی در حوزه مدیریتی ۲۶۴
- جدول ۱۲۸- تعیین مسائل راهبردی در حوزه جمعیتی-اجتماعی-آموزش ۲۶۵
- جدول ۱۲۹- شرح مسائل راهبردی در حوزه اجتماعی-جمعیتی و آموزش ۲۶۷
- جدول ۱۳۰- مسائل راهبردی در عرضه زیربنایی و نظام سکونتگاهی ۲۶۸
- جدول ۱۳۱- شرح مسائل راهبردی در حوزه زیربنایی و نظام سکونتگاهی ۲۶۹
- جدول ۱۳۲- تعیین مسائل راهبردی در حوزه منابع طبیعی و محیط‌زیست ۲۷۰
- جدول ۱۳۳- شرح مسائل راهبردی در حوزه منابع طبیعی و محیط‌زیست ۲۷۱
- جدول ۱۳۴- تعیین مسائل راهبردی در عرصه اقتصادی ۲۷۲
- جدول ۱۳۵- شرح مسائل راهبردی استان سیستان و بلوچستان در عرصه اقتصادی ۲۷۳
- جدول ۱۳۶- اهداف بنیادین سند راهبردی توسعه سیستان و بلوچستان ۲۷۴
- جدول ۱۳۷- عوامل درونی و بیرونی در نظام مدیریتی توسعه فضایی استان ۲۷۸
- جدول ۱۳۸- عوامل درونی و بیرونی در نظام اقتصادی ۲۸۰
- جدول ۱۳۹- عوامل درونی و بیرونی در نظام طبیعی و محیط‌زیستی توسعه فضایی استان ۲۸۱
- جدول ۱۴۰- عوامل درونی و بیرونی در نظام اجتماعی-جمعیتی و آموزشی توسعه فضایی استان ۲۸۲
- جدول ۱۴۱- عوامل درونی و بیرونی در نظام زیربنایی و سکونتگاهی توسعه فضایی استان ۲۸۵
- جدول ۱۴۲- راهبردها و سیاست‌های سند توسعه استان سیستان و بلوچستان در محورهای مختلف ۲۹۰

فهرست شکل‌ها

- شکل ۱- سنجش مکمل‌گری و هم‌افزایی میان شهرستانهای استان سیستان و بلوچستان ۲۰۷
- شکل ۲- شاخص فناوری اطلاعات در استان سیستان و بلوچستان ۱۳۹۹ ۲۲۶
- شکل ۳- مسیر فعلی و آتی ارتباط بندر بمبئی و مسکو ۲۴۴
- شکل ۴- محورهای بزرگراه آسیایی عبوری از کشور ۲۴۵
- شکل ۵- ارتباط ایران با کریدور بین‌المللی تراسیکا و موقعیت استان سیستان و بلوچستان ۲۴۶

فهرست نمودارها

- نمودار ۱- وضعیت اقلیمی استان ۷۱
- نمودار ۲- میانگین درازمدت دما در استان ۷۴
- نمودار ۳- سرعت باد در ایستگاه‌های سینوپتیک استان ۷۷
- نمودار ۴- تعداد روزهای گردوخاک در ایستگاه‌های سینوپتیک استان ۷۷
- نمودار ۵- محل مصرف آب استحصالی از منابع آب سطحی و زیرزمینی استان ۸۰
- نمودار ۶- انواع مواد معدنی استان سیستان و بلوچستان ۹۰
- نمودار ۷- کاربری اراضی استان ۹۵
- نمودار ۸- تغییرات تعداد مطلق جمعیت کشور، طی سال‌های ۹۵-۱۳۵۵ ۱۵۲
- نمودار ۹- تغییرات تعداد جمعیت استان سیستان و بلوچستان، در سال‌های ۹۵-۱۳۵۵ ۱۵۳
- نمودار ۱۰- تغییرات تعداد مطلق جمعیت استان سیستان و بلوچستان، در سال‌های ۹۵-۱۳۵۵ ۱۵۴
- نمودار ۱۱- تراکم نسبی جمعیت کشور و استان سیستان و بلوچستان، در سال‌های ۹۵-۱۳۶۵ ۱۵۵
- نمودار ۱۲- روند تغییرات سهم جمعیت شهری و روستایی استان سیستان و بلوچستان از جمعیت شهری و روستایی ۱۵۹
- نمودار ۱۳- روند تغییرات نسبت جمعیت شهرنشین و روستانشین استان سیستان و بلوچستان، در سال‌های ۹۹-۱۳۵۵ ۱۶۰
- نمودار ۱۴- درصد رشد سالانه جمعیت نقاط شهری استان سیستان و بلوچستان و کشور، طی سرشماری‌های ۹۵-۱۳۴۵ ۱۶۲
- نمودار ۱۵- درصد رشد سالانه جمعیت نقاط روستایی استان سیستان و بلوچستان و کشور ۱۶۲
- نمودار ۱۶- هرم سنی جنسی جمعیت استان سیستان و بلوچستان، در سال ۱۳۶۵ ۱۶۳
- نمودار ۱۷- هرم سنی جنسی جمعیت استان سیستان و بلوچستان، در سال ۱۳۸۵ ۱۶۴
- نمودار ۱۸- هرم سنی جنسی جمعیت استان سیستان و بلوچستان، در سال ۱۳۹۵ ۱۶۵
- نمودار ۱۹- روند تغییرات درصد جمعیت ۱۴-۰ ساله استان سیستان و بلوچستان و کشور، در سال‌های ۹۵-۱۳۵۵ ۱۶۷
- نمودار ۲۰- روند تغییرات درصد جمعیت ۶۴-۱۵ ساله استان سیستان و بلوچستان و کشور، در سال‌های ۹۵-۱۳۵۵ ۱۶۸
- نمودار ۲۱- روند تغییرات درصد جمعیت ۶۵ ساله و بالاتر استان سیستان و بلوچستان و کشور، در سال‌های ۹۵-۱۳۵۵ ۱۶۸
- نمودار ۲۲- مقایسه نسبت جنسی جمعیت استان سیستان و بلوچستان به تفکیک وضع سکونت، در سال‌های ۹۵-۱۳۶۵ ۱۷۰
- نمودار ۲۳- متوسط بعد خانوارهای نقاط شهری استان سیستان و بلوچستان و کشور، در سال‌های ۹۵-۱۳۶۵ ۱۷۲
- نمودار ۲۴- متوسط بعد خانوارهای نقاط روستایی استان سیستان و بلوچستان و کشور، در سال‌های ۹۵-۱۳۶۵ ۱۷۲

- نمودار ۲۵- خالص مهاجرت استان سیستان و بلوچستان، طی سرشماری‌های ۹۵-۱۳۵۵..... ۱۷۴
- نمودار ۲۶- مبدأ اقامت قبلی مهاجران استان سیستان و بلوچستان، طی سرشماری‌های ۹۵-۱۳۹۰..... ۱۷۵
- نمودار ۲۷- مبدأ اقامت قبلی مردان مهاجر استان سیستان و بلوچستان، طی سرشماری‌های ۹۵-۱۳۹۰..... ۱۷۶
- نمودار ۲۸- مبدأ اقامت قبلی زنان مهاجر استان سیستان و بلوچستان، طی سرشماری‌های ۹۵-۱۳۹۰..... ۱۷۶
- نمودار ۲۹- میزان باروری کل استان سیستان و بلوچستان و کشور، طی سال‌های ۹۵-۱۳۷۶..... ۱۷۹
- نمودار ۳۰- تغییرات رشد سالانه جمعیت کل و شهری کشور و استان..... ۲۰۹
- نمودار ۳۱- تغییرات رتبه جمعیتی شهرهای استان طی دوره ۱۳۷۵ تا ۱۳۹۵..... ۲۱۲
- نمودار ۳۲- تغییرات نرخ رشد جمعیت روستایی استان و کشور..... ۲۱۹
- نمودار ۳۳- چارچوب مفهومی نظام مدیریت آمایش و توسعه فضایی استان..... ۲۳۴

فهرست نقشه‌ها

- نقشه ۱- موقعیت سیاسی استان نسبت به استان‌های هم‌جوار ۶۵
- نقشه ۲- تقسیمات سیاسی استان سیستان و بلوچستان ۶۷
- نقشه ۳- طبقات ارتفاعی استان سیستان و بلوچستان ۶۹
- نقشه ۴- طبقات شیب استان سیستان و بلوچستان ۷۰
- نقشه ۵- اقلیم استان سیستان و بلوچستان ۷۱
- نقشه ۶- خطوط هم‌بارش استان سیستان و بلوچستان ۷۳
- نقشه ۷- خطوط هم‌دما استان سیستان و بلوچستان ۷۴
- نقشه ۸- پهنه‌بندی خطر زلزله بر اساس استاندارد ۲۸۰۰ ۹۲
- نقشه ۹- کاربری اراضی استان سیستان و بلوچستان ۹۵
- نقشه ۱۰- مناطق تحت حفاظت محیط‌زیست ۹۸
- نقشه ۱۱- سطح‌بندی سکونتگاه‌های شهری استان سیستان و بلوچستان در سال ۱۳۹۵ ۲۱۵
- نقشه ۱۲- پهنه‌بندی دسترسی‌پذیری در استان سیستان و بلوچستان ۲۲۲
- نقشه ۱۳- شبکه حمل و نقل استان سیستان و بلوچستان ۲۲۵

فصل اول

کلیات



۱-۱- مقدمه

در سراسر تاریخ، نیل به کشوری آباد و پیشرفته که در آن اجتماعی کامل و سعادتمند، فرصت‌های عادلانه، شکوفایی استعدادها و تأمین نیازهای مادی و معنوی را میسر می‌سازد اصلی‌ترین دغدغه و نیرومندترین انگیزه تکاپوی اغلب ایرانیان بوده است. قریب به هفتاد سال است که این اندیشه، چهره تقریباً نظام‌مند به خود گرفته و در پرتو رهیافت‌های نوین مدیریت و برنامه‌ریزی، در قالب برنامه‌ها و طرح‌های مختلف دنبال می‌گردد. با این حال، هنوز کشوری که آرزومند آن هستیم شکل نگرفته و بسیاری از مسائل و مشکلات به قوت خود باقی است. مسائل اجتماعی-جمعیتی، مسائل فرهنگی، تمرکزگرایی، کم‌توجهی به اقتصاد فضا و نظام اقتصادی ضعیف، نابودی کارکردهای سامانه‌های طبیعی پشتیبان حیات، نظام سکونتگاهی نامتوازن و فقر و محرومیت و حاشیه‌نشینی تنها برخی از این مسائل و مشکلات است. شکی نیست که گذار از این وضعیت مستلزم انداختن طرحی نو تمرکز بر آبادانی و توسعه از نوعی دیگر است. آبادانی و پیشرفت در جهان به شدت پیچیده، رقابتی و فشرده، مستلزم، نگرش سیستمی و دگرساز، هماهنگی اثرات فضایی سیاست‌های بخشی، فرایندهای باز ساخت فضایی-اقتصادی، ظرفیت‌سازی نهادی در میان ذینفعان، تدوین چشم‌اندازی جسورانه، مقیاس بندی مجدد و تمرکززدایی (که نیازمند فرم‌های نوین حکمروایی چند سطحی و شیوه‌های جدید یکپارچگی سیاست قلمرویی می‌باشد) است که از طریق تمرکز بر تنوع ویژگی‌های خاص مکان‌ها و روابط اجتماعی ویژه فضا، اهداف یکپارچگی و انسجام، مشارکت، کارآفرینی، نوآوری، رقابت‌پذیری، اخلاقیت، حکمروایی شایسته و پایداری را برآورده سازد. در این راستا، این گزارش بر آن است که با بهره‌گیری از رویکردی راهبردی-فضایی سپارده و شناخت پتانسیل‌های اقتصادی و اجتماعی استان‌های کشور و برنامه‌ریزی بر مبنای آن بتواند گامی مهم در گذار از چالش‌ها و مسائل بردارد. این گزارش مشتمل بر پنج فصل است. بدین ترتیب که در فصل نخست به کلیات پرداخته شده و در فصل دوم و سوم محیط درونی و بیرونی استان بررسی و تحلیل می‌گردد. در فصل چهارم به برنامه‌ریزی و سیاست‌گذاری پرداخته شده و در نهایت در فصل پنجم راهبردها، سیاست‌ها و برنامه‌ها تدوین و اولویت‌بندی می‌گردند.

۱-۲- بیان مسئله

استان سیستان و بلوچستان سرزمین نخل و آفتاب و اسطوره‌ها، پهناورترین استان با سهم ۱۱/۴ درصدی از کل مساحت کشور و سهم ۳/۵ درصدی از جمعیت آن و هم‌جوار با دو کشور افغانستان و پاکستان با بیش از ۱۵۰۰ کیلومتر مرز آبی و خاکی (طولانی‌ترین مرز مشترک را بین استان‌های مرزی کشور) است. وجود بندر

چابهار و قرارگیری در مسیر اصلی کریدورهای بین‌المللی پتانسیل منحصر به فردی را برای توسعه استان فراهم آورده است. این استان برای فعالیت‌های زراعی در تمام فصول سال شرایط مساعد دارد. از سوی دیگر، موقعیت جغرافیایی ویژه و مناسب استان به جهت استقرار در کنار آب‌های آزاد بین‌المللی خارج از تنگه هرمز و اقلیم مناسب برای توسعه فعالیت‌های گردشگری در سواحل دریای عمان و دامنه‌های تفتان قابلیت و ظرفیت لازم جهت توسعه یافتگی و پیشرفت را دارا است. استان سیستان دارای ۴۲۰ هزار هکتار اراضی قابل کشت (۲ درصد مساحت استان) و برخوردار از استعدادهای شیلاتی و کشاورزی ممتاز و منحصر به فرد در زمینه آبریان و تولید محصولات نوبرانه می‌باشد. افزون بر آن، به علت قرار گرفتن در کمربند فلزی معدنی که از اروپا شروع و پس از گذشت از میناب و ارتفاعات جازموریان به سمت خاش و زاهدان ادامه می‌یابد، از منابع غنی معدنی در زمینه کانی‌های فلزی و غیرفلزی سرشار است؛ اما با وجود قابلیت‌های گوناگون استان برای دستیابی به توسعه به دلیل سال‌ها بی‌توجهی از سوی نظام برنامه‌ریزی کشور و در حاشیه ماندن به دلیل نگاه منفی و امنیتی وجود جریان‌ات جدایی طلبانه و مشکلات قومی و مذهبی از ریل توسعه خارج و در انزوای جغرافیایی قرار گرفته به طوری که به سمت وضعیت نامطلوب پیش رفته و یکی از محروم‌ترین استان‌های کشور است و از لحاظ توسعه یافتگی و پیشرفت در سطح مطلوبی قرار ندارد.

نبود نظام یکپارچه و همه جانبه برنامه‌ریزی، تصمیم‌گیری و مدیریت توسعه سرزمینی در استان، کمبود جدی منابع مالی و پولی لازم برای تحقق آمایش استان و همپوشانی شکاف زابلی- بلوچی و شیعه- سنی و نیز سیاست‌های مذهبی دولت، روحانیون و یا نخبگان مدیریت توسعه در استان را با مشکلات زیادی مواجه کرده است. کمبود دسترسی به آب شرب سالم، وجود ریزگردها، خشک شدن هامون، طوفان شن و ماسه و فرسایش خاک‌ها بخشی از فهرست بلندبالای مشکلات محیط‌زیستی در استان سیستان و بلوچستان است که با بی‌توجهی به رهیافت تاب‌آوری، وضعیت را دشوار نموده است. ۴۴/۴ درصد از جمعیت استان در فقر مطلق به سر می‌برند؛ در شهر زاهدان بیش از ۴۰ درصد مردم در سکونتگاه‌های غیررسمی ساکن هستند و این آمار در شهری همچون چابهار که قطب اقتصادی منطقه محسوب می‌شود بیش از ۵۰ درصد است. شهر زابل نیز ۵۷/۷ درصد جمعیت را در سکونتگاه‌های غیررسمی خود جای داده است. علاوه بر محرومیت‌های شهری، وضعیت سکونتگاه‌های روستایی استان نیز بسیار نامناسب است، محروم‌ترین سکونتگاه‌های روستایی کشور در این استان واقع شده‌اند و دسترسی به خدمات زیرساخت‌های سکونت روستایی در این استان با مشکلات متعددی مواجه است و مخاطرات مربوط به مهاجرت‌های روستا-شهری و خالی شدن سکونتگاه از مشکلات این استان به شمار می‌رود. کمبود منابع آب و خشکسالی‌ها منجر به جریان‌های مهاجرتی گسترده و نابودی روستاها شده است و مسائل امنیتی بسیاری به وجود آورده است.

صنعت ضعیف، عدم بهره‌گیری از پتانسیل‌های لجستیکی و ترانزیتی، ضعف تجهیزاتی و پس‌کرانه‌ای بنادر و کیفیت پایین خدمات پشتیبان تولید از مشخصه‌های اقتصادی استان سیستان و بلوچستان است. علاوه بر این، بخش گردشگری استان به دلیل کمبودهای تجهیزاتی و تسهیلاتی و منابع انسانی آن‌طور که شایسته است رشد نکرده است. سهم استان از اقتصاد کشور با توجه به جمعیت، پایین است و در مناطق شهری و روستایی میزان اشتغال پایین‌تر از متوسط کشور می‌باشد. بیشترین تمرکز اشتغال استان در بخش خدمات است که از سال ۹۰ تا ۹۷ روند افزایشی داشته است. بخش صنعت نیز از نظر میزان اشتغال در رتبه دوم قرار می‌گیرد و روند افزایشی را تجربه نموده است؛ اما برخلاف بخش خدمات و صنعت، بخش کشاورزی استان با کاهش نرخ رشد اشتغال روبه‌رو شده است.

در این استان احساس امنیت، سرمایه اجتماعی در سطح خرد و میانی رو به زوال است و آسیب‌های اجتماعی همچون قاچاق مواد مخدر، اعتیاد و بیکاری رو به افزایش است. همچنین حدود ۱۸/۱ درصد از خانوارهای استان (معادل ۱۲۷۲۰۵ خانوار) زن سرپرست می‌باشند که بیش از ۳۸ درصد از این خانوارها نیز یک‌نفره (خودسرپرست) هستند. رتبه استان به لحاظ نسبت خانوارهای زن سرپرست در سطح کشور، ۱ می‌باشد یعنی بیشترین نسبت خانوار زن سرپرست در مقایسه با دیگر استان‌های کشور را دارد. واضح است که گذار از این چالش‌ها و مشکلات مستلزم شناخت موشکافانه‌تر مسائل، تعیین قابلیت‌ها و ظرفیت‌ها و در نهایت سیاست‌گذاری و برنامه‌ریزی نظام‌مند و ژرف‌اندیشانه است. بر این اساس گزارش حاضر بر آن است که با مطالعه و شناخت استان سیستان و بلوچستان در ابعاد مختلف، مسائل راهبردی را شناسایی کرده و در نهایت راهبردها و سیاست‌هایی را در جهت توسعه و آبادانی ارائه دهد.

۱-۳- اهداف بنیادین سند

اهداف بنیادین یا به بیانی علمی‌تر، اهداف راهبردی به دنبال نیل به اهداف طرح راهبردی در مدت زمانی معین هستند و به عنوان پلی یا پله‌هایی برای تحقق چشم‌انداز و مأموریت‌های یک سازمان یا منطقه عمل می‌کنند. این سند می‌تواند افق زمانی ۲۰ ساله داشته باشد و هدف بنیادین آن پیشرفت و آبادانی جاوید و در برگیرنده استان‌های کشور است. در چارچوب این هدف اصلی، اهداف بنیادین زیر را نیز دنبال می‌کند:

- ایجاد چارچوب کلی عمل برای اقدام در جهت پیشرفت و آبادانی؛
- رونق و شکوفایی اقتصادی و ارتقای رقابت‌پذیری و کیفیت تولیدات داخلی؛
- ریشه‌کنی فقر و محرومیت و تأمین معیشت پایدار برای تمامی مردم؛

- شناخت قابلیت‌ها و ظرفیت‌ها استان‌های کشور و ایجاد توازن و سازگاری بین قابلیت‌ها و عملکردها؛
- جلوگیری از هدر رفت منابع و ایجاد توازن و کارآمدی در تخصیص منابع؛
- شناسایی مسائل راهبردی استان‌ها در ابعاد مختلف اجتماعی، اقتصادی، اکولوژیکی، کالبدی و مدیریتی؛
- مشخص ساختن کارآمدترین راهبردها، سیاست‌ها و برنامه‌های پیشرو محرک؛
- اولویت‌بندی برنامه‌های پیشرو محرک استان‌های کشور

۱-۴- مواد و روش‌ها

۱-۴-۱- روش تحقیق

پژوهش علمی، تحلیلی نظام‌مند، کنترل‌شده، تجربی و یا واکاوی انتقادی مفروضات، فرضیه‌ها و تکاپوی برای پاسخ‌دهی به سؤالاتی است که با بهره‌گیری از روش علمی منجر به توسعه تعمیم‌ها، اصول و نظریه‌ها می‌گردد. با توجه به ماهیت و چارچوب میان رشته‌ای سند حاضر، به منظور پاسخ‌دهی به سؤالات و همچنین نیل به اهداف، روش تحقیق کمی و کیفی برگزیده شده است که در ادبیات جهانی به روش ترکیبی یا آمیخته مشهور است. اگرچه تعریف جامعی از این روش وجود ندارد؛ ولیکن می‌توان گفت که روش تحقیق ترکیبی، روشی است که در آن محقق عناصر رویکردهای تحقیق کمی و کیفی (برای نمونه استفاده از دیدگاه‌های کمی و کیفی، جمع‌آوری داده، تحلیل) را برای درک ژرف‌تر و گسترده پدیده مورد نظر خود، ترکیب می‌کند (Johnson et al, 2007; Teddlie & Tashakkori, 2010). ترکیب روش‌ها شامل، جمع‌آوری، تحلیل، و یکپارچگی داده‌های کمی و کیفی در مطالعه‌ای تک یا چندمرحله‌ای است (Hanson et al, 2005). جانسون و آنوکبوزی (۲۰۰۴) و برایمن (۲۰۰۷) بعدها، اصل یکپارچگی روش تحقیق ترکیبی مطرح ساختند که به موجب آن بایستی برآیندهای تحقیق بایستی در نقطه‌ای یکپارچه گردند و فراتر از مجموع نتایج بخش‌های کمی و کیفی باشد (Bryman, 2007; Johnson & Onwuegbuzie, 2004). در این سند در بند رویکرد راهبردی این عمل انجام می‌پذیرد.

دلیل استفاده از این نوع تحقیق، ویژگی کلیدی آن یعنی روش‌شناسی کثرت‌گرا و التقاط‌گرایی^۱ آن است که اغلب نتایج آن را برتر از رویکردهای تک‌روشی^۲ می‌سازد (Johnson & Onwuegbuzie, 2004). روش ترکیبی نقشی برجسته در رسیدگی به مسائل پیچیده‌ای ایفا می‌کند که ماهیت و راه حل قطعی نداشته و تبیین سیاست مستلزم شناخت و آگاهی سیستم‌های چندگانه در کنش متقابل باهم است. این روش با رفع کاستی‌های

^۱- Methodological pluralism or eclecticism

^۲- Mono-method approach

رویکرد تک-روشی و با تکمیل دو روش کمی و کیفی، امکان پاسخگویی نیرومندتر سؤالات سند را فراهم می‌کند.

۱-۴-۲- استراتژی مطالعه موردی

یکی از روش‌های مورد استفاده در این سند، مطالعه موردی است. روش مطالعه موردی نظامی کران‌دار یا موردی را طی زمان و با جزئیات مورد بررسی قرار داده و از منابع داده‌ای مختلفی که در خصوص بستر وجود دارد استفاده می‌کند. این رویکرد از طریق به هم ربط دادن حقایق مختلف به یک مورد واحد، ویژگی یگانه‌ای به داده‌های مورد مطالعه می‌بخشد (Reinharz, 1992). علاوه بر این، فرصت تحلیل فشرده بسیاری از جزئیات ویژه‌ای که ممکن است با دیگر روش‌ها مورد غفلت واقع شود را فراهم می‌کند. از جمله اهداف اصلی رویکردهای مطالعه موردی به مشکلات می‌تواند تولید و آزمون یک فرضیه یا نظریه، تحلیل تغییرات در یک پدیده در طی زمان، یا برای تحلیل روابط بین بخش‌های یک پدیده باشد (Reinharz, 1992). مطالعه موردی این سند را استان‌های کشور تشکیل می‌دهند.

۱-۴-۳- جمع‌آوری داده‌ها و منبع آن‌ها

در هر پژوهشی به منظور پاسخ‌دهی به سؤالات و آزمون فرضیات، جمع‌آوری داده صورت می‌گیرد. در روش تحقیق ترکیبی محققان به منظور پاسخ به سؤالات و آزمون فرضیه‌ها داده جمع‌آوری می‌کنند. رویه جمع‌آوری داده بایستی با نوع طرح تحقیق ترکیبی تطابق داشته باشد. توجه به اینکه در روش تحقیق ترکیبی هر دو داده‌های کمی و کیفی جمع‌آوری و تحلیل می‌گردند. در این سند، جمع‌آوری داده به شکل ترتیبی^۳ بوده و در آن نوعی از داده‌ها پیش از داده‌های دیگر جمع‌آوری و تحلیل شده و سپس به عنوان ورودی مرحله بعد مورد استفاده قرار گرفته است. به بیانی، با داده‌های کمی و کیفی جمع‌آوری شده مستقل نبوده و با یکدیگر در ارتباط هستند. با توجه به ماهیت عنوان سند و همچنین روش تحقیق آن، بنابراین منبع داده‌ها چندگانه بوده و شامل اسنادی همچون طرح‌ها و برنامه‌های فرادست و موازی، مقالات، کتاب‌ها، گزارش‌های علمی، قوانین و مقررات است.

۱-۴-۴- روش‌های تحلیل داده‌ها

الف) کیفی

پژوهش کیفی شامل بهره‌گیری از داده‌های کیفی از قبیل مصاحبه، اسناد و مشاهده به منظور درک و شرح پدیده‌های اجتماعی- فضایی است. دغدغه اصلی محققین در انتخاب روش کیفی بهره‌گیری از اندیشه‌های پژوهشگران از مکاتب مختلف، توصیف فربه، پذیرش رهیافت انعطاف‌پذیر و التقاطی و پروراندن مفاهیم و نظریه‌ها بوده است. در این راستا، از روش‌های کیفی تحلیل محتوا و توصیفی استفاده شده است که در زیر به شرح آن‌ها پرداخته شده است.

تحلیل محتوای کیفی

تحلیل محتوای کیفی یکی از روش‌های تحقیق است که به منظور تحلیل داده‌های متنی بکار گرفته می‌شود. تحلیل محتوای کیفی از شمارش لغات فراتر رفته و با آزمون ژرف زبان به دنبال تولید دانش و درک پدیده مورد مطالعه (Weber, 1990) است. در این سند، از روش تحلیل محتوا کیفی به منظور تعیین وجود واژگان یا مفاهیم خاص در ادبیات جهانی و بنیان‌های فلسفی و نظری در ارتباط با سند استفاده شده است. منظور از متن یا متون، فصول کتاب‌ها، مقالات، گزارش‌ها و طرح‌ها است. به منظور انجام تحلیل محتوا، متون کد بندی شده، خردتر شده و دسته‌های قابل مدیریت در سطوح مختلف واژه، کلمه، جمله و موضوع تبدیل شده و با بهره‌گیری از تحلیل مفهومی^۴ تحلیل محتوا انجام شده است. تحلیل مفهومی بدین معناست که داده‌ها با بهره‌گیری از سیستم کدبندی کاهش یافته و بدین‌سان مشخص‌سازی واژگان یا الگوهایی که با سؤال تحقیق در ارتباط بوده‌اند، تسهیل گشته است.

تحلیل اسناد^۵

تحلیل اسناد فرآیند نظام‌مند بررسی و ارزیابی اسناد (هم پیرینت شده و هم الکترونیکی) است. همانند دیگر روش‌های تحلیل در پژوهش کیفی، تحلیل اسناد مستلزم این است که داده‌های به منظور آشکار ساختن معانی، درک و توسعه دانش تجربی آزمون شده و تفسیر شوند (Corbin & Strauss, 2008). در این سند، سطح توصیفی شامل توصیفات داده‌های کیفی و کمی بود. در خصوص داده‌های کیفی، توصیفات برگرفته از بازگویی و نقل‌قول متون و نوشته‌های نهایی بود. علاوه بر این، سطح توصیفی تحلیل همچنین شامل شرح

4- Conceptual analysis

5- Document analysis

ویژگی‌های اصلی داده‌ها، خلاصه‌سازی روش‌شناسی، منطق‌های تحلیل و نتایج مقالات، کتاب‌ها، طرح‌ها و غیره بود. به طور کلی تحلیل توصیفی موارد زیر را فراهم آورد:

- برآوردهای اولیه و خلاصه‌سازی، آرایش جداول و اشکال به منظور برآورد اهداف؛
- اطلاعاتی در خصوص پویایی‌ها و تغییرپذیری داده‌ها؛
- نشانه‌ها و الگوهای غیرمنتظره که بایستی در تحلیل‌های اصلی مورد استفاده قرار می‌گرفت.

ب) کمی

تحقیق کمی، پژوهشی است که به تفسیر پدیده از طریق جمع‌آوری داده‌های عددی می‌پردازد؛ داده‌هایی که با استفاده از روش‌های ریاضی تحلیل می‌گردند (Creswell, 1994). روش‌های کمی مورد استفاده در این سند، آمارهای توصیفی و استنباطی، روش‌های کمی تحلیل جمعیتی و اقتصادی، روش‌های کمی تحلیل نظام سکونتگاهی و تحلیل‌های فضایی با بهره‌گیری از بسته نرم‌افزاری GIS بوده است. علاوه بر این از تحلیل SWOT، نیز استفاده شده است.

فصل دوم

تحليل محیط بیرونی

۲-۱- احصاء و تحلیل سیاست‌های کلان ملی در ابعاد مختلف

شکی نیست که یکی از مهم‌ترین پیش‌شرط‌های موفقیت و تحقق‌پذیری یک سند، طرح یا برنامه، همسویی سیاست‌ها، برنامه‌ها و پروژه‌های احتمالی آن با اسناد و طرح‌های فرادست می‌باشد. علاوه بر این، به هنگام تدوین طرح یا برنامه، آگاهی برنامه‌ریزان و سیاست‌گذاران از اثرات فضایی طرح‌ها و برنامه‌های فرادست بسیار حائز اهمیت است؛ زیرا که می‌تواند عدم قطعیت‌های برنامه‌ریزی را کاهش داده و توان برنامه‌ریزی یا سیاست‌گذار را بر کنترل بر نظام فضایی و به تبع آن نیل به نظم در سیستم فضایی را افزایش دهد. سند توسعه اقتصادی نیز از این قاعده مستثنا نبوده و بر همین اساس به مطالعه اسناد فرادست و سیاست‌های اصلی آن پرداخته شده است.

در سطح ملی مهم‌ترین اسناد توسعه‌ای که جهت‌گیری‌ها و سیاست‌های کلان ملی را مشخص می‌سازد شامل سیاست‌های کلی آمایش سرزمین ابلاغی مقام معظم رهبری ۱۳۹۰، سند چشم‌انداز توسعه ۱۴۰۴، طرح کالبدی ملی ۱۳۷۰، قانون برنامه ششم توسعه اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی (۱۳۹۶-۱۴۰۰)، طرح پایه آمایش سرزمین ۱۳۷۷، ضوابط ملی آمایش سرزمین مصوب هیئت‌وزیران ۱۳۸۳ و ضوابط ملی آمایش سرزمین ۱۳۹۴، سند ملی آمایش سرزمین ۱۳۹۹، طرح توسعه سرمایه‌گذاری و اشتغال استان سیستان و بلوچستان در برنامه ششم توسعه اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی (۱۴۰۰-۱۳۹۶)، سند توسعه ملی سیستان و بلوچستان ۱۳۸۴، مسئله‌شناسی راهبردی در استان سیستان و بلوچستان- مرکز بررسی‌های استراتژیک ۱۳۹۵، برنامه آمایش سیستان و بلوچستان- سازمان مدیریت و برنامه‌ریزی ۱۳۹۹ است.

جدول ۱- راهبردها و سیاست‌های طرح‌های فرادست در محور جمعیت و مهاجرت

سند/طرح	سال	راهبردها/سیاست	حکم الزامات در محور جمعیت و مهاجرت
سیاست‌های کلی آمایش سرزمین ابلاخی مقام معظم رهبری	۱۳۸۰	<ul style="list-style-type: none"> - ایجاد توازن در استقرار جمعیت - ارتقا و بهبود شاخص توسعه انسانی - جلوگیری از مهاجرت بی‌رویه به شهرهای بزرگ 	<ul style="list-style-type: none"> - جلوگیری از افزایش عدم تعادل در نظام سکونت (به‌ویژه نخست شهری) با توجه به قابلیت‌ها و ظرفیت‌های مناطق - ارتقای نقش اقتصادی-اجتماعی و حمایت از شهرهای میانی و کوچک به عنوان مراکز تبدیل بخش نظام سکونتگاهی - جلوگیری از افزایش بی‌سواد و سطح مرگ و میر با سازوکارها و برنامه‌های مختلف - جلوگیری از افزایش بی‌عدالتی و نابرابری در شرایط زیست و فعالیت در پهنه سرزمینی در چارچوب محدودیت‌های اکولوژیکی - تسهیل مهاجرت‌های اجباری و تادیب برنامه‌ها و سازوکارهایی در خصوص ارتقای مهارت‌های آن‌ها و تأمین نیاز مسکن
سند چشم‌انداز جمهوری اسلامی ایران افق ۱۴۰۴	۱۳۸۲	<ul style="list-style-type: none"> - توزیع متوازن جمعیت و فعالیت‌ها در پهنه سرزمین - جستجوی منابعی جانشین و کاهش اتکا به منابع نفتی - حمایت و تشویق توسعه در مناطق دورافتاده و محروم - انجام اقدامات اساسی برای تجهیز و سرمایه‌گذاری در مناطق روستایی - جلوگیری از موج مهاجرت‌های جوامع روستایی به مناطق شهری و به تبع آن بروز مشکلات اجتماعی و زیست‌محیطی در شهرهای بزرگ 	<ul style="list-style-type: none"> - ترغیب توسعه مناطق روستایی و کمتر توسعه یافته و جلوگیری از افزایش نابرابری‌ها - متنوع سازی اقتصاد روستایی و حمایت کار آفرینی‌ها در شهرهای کوچک و نقاط روستایی - ایجاد توازن در پراکنش جمعیت در استان با توجه به ظرفیت‌های زیستی - حمایت از شهرهای کوچک و میانی به‌منظور جذب مهاجرت‌های اجباری و جلوگیری از مهاجرت‌های مستقیم از روستاها به شهرهای بزرگ - حمایت و توسعه بخش خصوصی سازوکارهای مختلف - حمایت و تشویق اقتصاد دانش‌بنیان و تولیدات صنعتی
ضوابط ملی آمایش سرزمین-مصوب هیات وزیران - مرکز ملی آمایش سرزمین	۱۳۸۳	<ul style="list-style-type: none"> - کاهش تمرکز و تراکم جمعیت و فعالیت در مناطق پرتراکم کشور - ایجاد تعادل در افزایش جمعیت و پراکنش آن در پهنه سرزمین - حمایت از اقتصاد مناطق مهاجر فرست - ساماندهی مراکز جدید اشتغال و اسکان مهاجرین در مناطق دارای توان 	<ul style="list-style-type: none"> - جلوگیری از افزایش مهاجرت‌ها و تمرکز آن در کلان‌شهرها از طریق دگرگونی ساختار فعالیت‌های صنعتی و خدماتی - جذب سرمایه‌ها و توسعه اقتصاد دانش‌بنیان در نواحی دیگر - افزایش نرخ رشد جمعیت استان با برنامه‌ها و سازوکارهای مختلف (نرخ رشد ۱ درصد) - توسعه فرصت‌های شغلی و جذب نیروهای کار آفرین در مناطق مهاجر فرست
مطالعات آمایش سرزمین - مقدماتی - دفتر آمایش و توسعه	۱۳۸۳	<ul style="list-style-type: none"> - تعادل بخشی به توزیع جمعیت متناسب با توزیع منابع و فعالیت - ایجاد تعادل در ساختار و ویژگی‌های جمعیت - هدایت هدفمند مهاجرت در تناسب با برنامه‌های توسعه پایدار 	<ul style="list-style-type: none"> - ایجاد تعادل در نظام فضایی سکونت با توجه به ظرفیت‌ها و قابلیت‌ها - جلوگیری از افزایش سایه‌گین سن از دواج با برنامه‌های مختلف - مدیریت نرخ باروری و افزایش ولادت برای نيل به نسبت جانشینی و سلامت

سند طرح	سال	راهبرد سیاست	حکم الزامات در محور جمعیت و مهاجرت
یابدادر		<ul style="list-style-type: none"> - تشویق و بازدارندگی به منظور کنترل و هدایت نرخ رشد جمعیت - تمرکززدایی از نقاط دارای تمرکز بیشتر جمعیت به ویژه کلان شهرها 	<ul style="list-style-type: none"> - کاهش نرخ مرگ و میر و طلاق در استان - ایجاد تعادل در نسبت جنسی استان - جلوگیری از افزایش بیشتر نرخ سالمندی - حمایت و تشویق کار آفرینی و سرمایه گذاری در شهرهای کوچک و مناطق روستایی - کاهش نرخ بیکاری و حمایت از اشتغال جوانان - توسعه گزینه‌های مسکن جوانان به ویژه در شهرهای کوچک و میانی
صوابط ملی آمایش سرزمین-مصوب هیات وزیران - مرکز ملی آمایش سرزمین	۱۳۹۴	<ul style="list-style-type: none"> - توزیع مناسب جمعیت و فعالیت‌های اقتصادی - ایجاد زمینه‌های لازم برای استقرار جمعیت در نواحی مستعد - مهار و کنترل رشد جمعیت در مناطق کلان‌شهری - ساماندهی و هدایت هدفمند جریان‌های مهاجرت 	<ul style="list-style-type: none"> - برقراری توازن در توزیع جمعیت با توجه به محدودیت‌های اکولوژیکی و توان مناطق - حمایت و افزایش سرمایه‌گذاری در صنعت و خدمات عمومی در نواحی کمتر توسعه یافته - جلوگیری یا کاهش شتاب تمرکز جمعیت شهرزاهدان با سازوکارهای مختلف با نگرشی منطقه‌ای و سیستمی - حمایت از شهرهای کوچک و میانی استان به ویژه در عرصه‌های اقتصادی - حمایت، تشویق و رونق بخشی به اقتصاد مناطق روستایی
مطالعه استراتژی د رازمدت طرح آمایش سرزمین - مهندسان مشاور وستیران	۱۳۵۵	<ul style="list-style-type: none"> - تسهیل مهاجرت از طریق کاهش فواصل مهاجرت و جذب مهاجران روستایی در مناطق جذب نزدیک - کاهش رشد تمرکز بزرگ‌ترین شهرها و هدایت بخشی از جمعیت آن‌ها به سمت شهرهای ماهواره‌ای - تقویت شهرهای کوچک و میانی به عنوان قطب خدمات رسان به نواحی روستایی - تثبیت جمعیت و کاهش مهاجرت از مناطق روستایی 	<ul style="list-style-type: none"> - رونق بخشی به شهرهای کوچک و میانی به ویژه در عرصه خدمات عمومی و اقتصادی (صنایع تبدیلی، بازاریابی و غیره) - ترغیب خودانگیزی اقتصادی-اجتماعی شهرهای آقماری - حمایت از طرح‌های مسکن اجتماعی در شهرهای کوچک و میانی به ویژه برای نسل‌های جوان - ایجاد مراکز تسهیل گر جذب مهاجران در شهرهای میانی و کوچک
طرح کالبد ملی - وزارت مسکن و شهرسازی	۱۳۷۵	<ul style="list-style-type: none"> - عدم احداث شهرهای جدید - جلوگیری از تمرکز جمعیت و فعالیت در چند شهر بزرگ - گسترش شهرها در زمین‌های با قابلیت سکونت - جلوگیری از تخریب زمین از طریق طرح‌ریزی یکپارچه و با دقت گسترش شهری و صنعتی 	<ul style="list-style-type: none"> - جلوگیری از پراکنده‌رویی شهرها و مناطق روستایی و توسعه درون افزا و فشرده این مناطق - تقویت شهرهای میانی و کوچک به عنوان تعدیل بخش‌های نظام سکونتگاهی و به منظور جذب مازاد جمعیت در مناطق روستایی - توسعه فشرده و درون افزا در مناطق صنعتی موجود و اجتناب از ایجاد مناطق جدید در نواحی حاصلخیز - اجتناب از ایجاد و ساخت شهرهای جدید؛

سند/طرح	سال	راهبردها/سیاست
سند ملی توسعه فراهی: ساماندهی سواحل کشور- سازمان مدیونیت و برنامه‌ریزی	۱۳۸۵	<ul style="list-style-type: none"> - تهیه طرح‌های تفصیلی منطقه‌ای و محلی برای منطقه ساحلی - ایجاد تعادل در توزیع جمعیت و فعالیت، متناسب با منابع، توان محیطی - قانونمند کردن شیوه بهره‌برداری، استقرار فعالیت و جمعیت در مناطق ساحلی - جلوگیری از گسترش بی‌رویه شهرها نواحی ساحلی
برنامه ششم توسعه- مجلس شورای اسلامی	۱۳۸۵	<ul style="list-style-type: none"> - بهبود کیفیت زندگی ساکنان سکونتگاه‌های غیررسمی و ترویج مهاجرت معکوس - توزیع مناسب جمعیت و منابع و جلوگیری از بروز و تشدید آسیب‌های اجتماعی - برنامه‌ریزی برای مدیریت و توزیع متناسب فعالیت، جمعیت و مهاجرت در کشور - زمینه‌سازی مناسب جهت کنترل و کاهش میانگین سن ازدواج - زمینه‌سازی جهت افزایش نرخ باروری (TFR) به حداقل ۲/۵ فرزند به ازای هر زن - پشتیبانی و حمایت از ترویج ازدواج موفق، پایدار و آسان - ارائه تسهیلات جهت افزایش سلامت ازدواج و درمان ناباروری
حکم الزامات در محور جمعیت و مهاجرت		<ul style="list-style-type: none"> - افزایش تراکم شهری (بیش از ۱۰۰ نفر در هکتار) - حمایت و رونق بخشی به شهرهای کوچک و میانی به‌ویژه در عرصه خدمات عمومی و اقتصادی (صنایع تبدیلی، بازرگانی و غیره) با توجه به محدودیت‌های اکولوژیکی - توسعه سکونت و فعالیت قانونمند و باصلبه در نواحی ساحلی - جلوگیری از تخریب سواحل ارزشمند بواسطه ساخت‌وسازها - ایجاد محدودیت‌های مجازسازی به منظور حفظ منابع حساس اکولوژیکی در سواحل - استفاده از ظرفیت‌های ساحلی - ارتقای نقش اقتصادی-اجتماعی و حمایت از شهرهای میانی و کوچک به عنوان مراکز تعدیل بخش نظام سکونتگاهی - سرمایه‌گذاری و ایجاد اشتغال مولد به‌ویژه در نواحی روستایی و شهرهای کوچک و کمتر توسعه یافته - حمایت از طرح‌های کارآفرین در مناطق روستایی - ارائه مشوق‌ها (معافیت‌های مالیاتی، زمین ارزان قیمت، اعتبارات کمپوره و ...) به جوانان تحصیل کرده به منظور کارآفرینی در مناطق روستایی و شهرهای کوچک - توسعه خدمات عمومی در مناطق کمتر توسعه یافته با توجه به سلسله‌مراتب عملکردی - کاهش جذابیت مهاجرت به شهرهای بزرگ از طریق ایجاد شرایط زیست و فعالیت عادلانه - سرمایه‌گذاری و ایجاد فرصت‌های شغلی مولد برای نسل جوان به‌ویژه در مناطق کمتر توسعه یافته و شهرهای کوچک و میانی - توسعه و تجهیز مراکز درمانی و ایجاد کلینیک‌های سلامت به‌ویژه در مناطق کمتر توسعه یافته - جلوگیری از سوداگری و بورس بازی زمین و هدایت سرمایه‌ها به بخش مولد

جدول ۲- راهبردها/سیاست‌ها و حکم‌ها/الزامات در محور اقتصاد

سند/طرح	سال	راهبردها/سیاست	حکم/الزامات در محور اقتصاد
سیاست‌های کلی آمایش سرزمین ابلاغی مقام معظم رهبری	۱۳۹۰	<ul style="list-style-type: none"> - ارتقاء بهره‌وری نیروی کار - ارتقای کارایی و بازدهی اقتصادی - تسهیل روابط درونی و بیرونی اقتصاد کشور - حفظ احیا و بهره‌وری بهینه از سرمایه‌ها و منابع طبیعی 	<ul style="list-style-type: none"> - جلوگیری از ترمیم نیروی انسانی در بخش‌ها - تقسیم کار متنوعه‌ای در استان با توجه به مزیت‌های نسبی و رقابتی و توان اکولوژیک - اصلاح و تکمیل زنجیره‌های تولید صنعتی - ایجاد کار کردها و جریان‌های مکمل در استان به‌ویژه به شهرها و شهرک‌های صنعتی - جلوگیری از بی‌علاقگی در محیط کاری و ایجاد تعهد کاری - ایجاد هماهنگی بین استعدادهای تحصیلات فردی و شغلی - رفع هرگونه تبعیض بین کارکنان و اجرای برنامه‌های آموزش ضمن خدمت
سند چشم‌انداز جمهوری اسلامی ایران افق ۱۴۰۴	۱۳۸۲	<ul style="list-style-type: none"> - کاهش وابستگی به درآمدهای نفتی و تأمین آن از محل درآمدهای مالیاتی - تنظیم سیاست‌های پولی، مالی و ارزی - ارتقاء ظرفیت و توانمندی‌های بخش تعاونی - توانمندسازی بخش‌های خصوصی و تعاونی - ارتقاء بازار سرمایه ایران و اصلاح ساختار بانکی و بیمه‌ای کشور - هم‌افزایی و گسترش فعالیت‌های اقتصادی در زمینه‌هایی دارای مزیت نسبی - ایجاد اشتغال مولد و کاهش نرخ بیکاری - افزایش بهره‌وری عوامل و منابع تولید در بخش کشاورزی - ایجاد رقابت‌پذیری در کالاها و خدمات کشور - تنوع سازی اقتصاد - رشد بهره‌وری عوامل تولید - پشتیبانی از کارآفرینی، نوآوری و استعدادهای فنی و پژوهشی - تأمین امنیت غذایی کشور با تکثیر تولید از منابع داخلی - مهار ترمیم و افزایش قدرت خرید گروه‌های کم‌درآمد و محروم - حرکت در جهت تبدیل درآمد نفت و گاز به دارایی‌های مولد 	<ul style="list-style-type: none"> - جلوگیری از گرایش تعاونی‌ها به ارائه خدمات و ارائه مشوق و حمایت از تعاونی‌های فعال در بهره‌برداری بهینه از منابع - ارتقای ظرفیت‌ها و توانمندسازی تعاونی‌ها - تکمیل زنجیره ارزش صنعت و کشاورزی و بخش معدنی - جلوگیری از افزایش فاصله بین دهک‌های بالا و پایین درآمدی - تنوع‌بخشی به اقتصاد استان - حمایت از کارآفرینی و سرمایه‌گذاری در بخش صنایع کاربر به‌ویژه در شهرهای کوچک و مناطق روستایی - جلوگیری یا کاهش خام‌فروشی و توسعه صنایع تبدیلی و فرآوری در استان - جلوگیری از افزایش اندازه بخش اجرایی و حذف دستگاه‌های موازی به منظور کاهش هزینه‌های عمومی استان - بهره‌گیری از فناوری‌های نوین به منظور ارتقای بازار سرمایه استان - حمایت و توانمندسازی بخش‌های تعاونی در استان - حمایت و ترغیب سرمایه‌گذاران در بخش‌های دارای مزیت رقابتی استان - کاهش هزینه‌های غیرضروری سازمان‌های اجرایی - جلوگیری از نابودی حاکمیت غذایی و حمایت از نظام غذایی پایدار - هدایت سرمایه‌ها و اعتبارات به‌سوی بخش‌های دارای مزیت نسبی و رقابتی - ترغیب و حمایت از صادرات محصولات استان - واگذاری تأمین زیرساخت‌های اقتصادی به بخش خصوصی همگرا، هم‌افزا، مسئول، منهدم و آینده‌نگر - کاهش وابستگی به بودجه‌های عمومی و افزایش نقش بخش خصوصی

سند/طرح	سال	راهبرد/سیاست
سیاست های کلی اقتصاد مقاومتی - حضرت آیت الله خامنه ای	۱۳۹۲	<p>توسعه کار آفرینی و به حداکثر رساندن مشارکت آحاد جامعه در فعالیت های اقتصادی</p> <p>پیشازی اقتصاد دانش بنیان و افزایش سهم تولید و صادرات محصولات و خدمات دانش بنیان</p> <p>ارتقای بهره‌وری در اقتصاد</p> <p>سهم‌بری عادلانه عوامل در زنجیره تولید تا مصرف</p> <p>افزایش تولید داخلی نهاده‌ها و کالاهای اساسی</p> <p>تأمین امنیت غذا و درمان و ایجاد ذخایر راهبردی</p> <p>اصلاح و تقویت همه‌جانبه نظام مالی کشور</p> <p>حمایت همه‌جانبه هدفمند از صادرات کالاها</p> <p>افزایش قدرت مقاومت و کاهش آسیب‌پذیری اقتصاد</p> <p>توسعه حوزه عمل مناطق آزاد و ویژه اقتصادی کشور</p> <p>افزایش ارزش افزوده از طریق تکمیل زنجیره ارزش صنعت نفت و گاز</p> <p>افزایش سهم درآمدهای مالیاتی</p> <p>تقویت فرهنگ جهاد در ایجاد ارزش افزوده، تولید ثروت، بهره‌وری، کار آفرینی</p> <p>افزایش پوشش استاندارد برای کلیه محصولات داخلی و ترویج آن</p> <p>شفاف و روان سازی نظام توزیع و قیمت گذاری</p> <p>سرفه‌جویی در هزینه‌های عمومی کشور</p>
حکم الزامات در محور اقتصاد		<p>جلوگیری از ورود سرمایه‌ها به بخش غیر مولد اقتصاد استان</p> <p>پرهیز از واردات کالاهای غیر ضروری به استان</p> <p>تعمیر فرایندهای تولید سنتی به تولید مدرن و دانش بنیان</p> <p>سرمایه گذاری در ماشین آلات مدرن تر و کارآمدتر و منابع انسانی</p> <p>ارتقای بهره‌وری در بخش های مولد</p> <p>خصوصی سازی عادلانه و شفاف و تلاش برای ایجاد نظام مالیاتی کارآمد</p> <p>توسعه فعالیت گردشگری در استان</p> <p>استفاده درست از نیروی انسانی</p> <p>ترغیب سرمایه گذاری و تخصیص بیشتر اعتبارات به بخش های داری مزیت نسبی و رقابتی در استان</p> <p>جلوگیری از ورود سرمایه‌ها به بخش غیر مولد در استان</p> <p>هدایت سرمایه‌ها به سوی صنایع دانش بنیان همچون صنعت فناوری اطلاعات، بیمه، بیوتکنولوژی، بهداشت و درمان، هوافضا</p> <p>ارتقای فرهنگ تولید خدمات و محصولات دانش بنیان</p> <p>ایجاد معاونت دانش در سازمان برنامه و بودجه استان</p> <p>ارتقای معیار دانش کار (Knowledge Worker) در سازمان‌های عمومی و خصوصی</p> <p>افزایش سرمایه گذاری در تحقیق و توسعه</p> <p>ارتقای بهره‌وری در بخش های مولد</p> <p>ترویج بخشش به اقتصاد استان از جمله توسعه گردشگری</p> <p>افزایش سهم همکاری در تحقیقات کاربردی بین صنعت و دانشگاه</p> <p>تجاری سازی و بازاریابی دانش در استان</p> <p>جلوگیری از بی علاقمی در محیط کاری و ایجاد تعهد کاری</p> <p>جلوگیری از ناهماهنگی بین استخدام‌ها و تحصیلات فردی و شغلی</p> <p>رفع هرگونه تبعیض بین کارکنان و اجرای برنامه‌های آموزش ضمن خدمت</p> <p>افزایش بهره‌وری در عوامل تولید آب، زمین، نیروی کار و غیره</p> <p>تکمیل زنجیره ارزش صنعت و کشاورزی و بخش معدنی</p> <p>حمایت از نظام غذایی استان و جلوگیری از نابودی حاکمیت غذایی</p> <p>حمایت از نقش آفرینی بخش خصوصی و نهادهای مردمی در عرصه اقتصادی</p> <p>خصوصی سازی عادلانه و شفاف و تلاش برای ایجاد نظام مالیاتی کارآمد</p>

سند طرح	سال	راهبردی سیاست
صواب‌مندی آمایش سرزمین - مصوب هیات وزیران - مرکز ملی آمایش سرزمین	۱۳۸۳	<ul style="list-style-type: none"> - تأکید بر توسعه صنایع شیمیایی و پتروشیمی، صنایع و معدنی با توجه به مزیت‌های نسبی کشور - توسعه صنایع تولید کالاهای مورد نیاز کشورهای منطقه - تحول بنیادی در ساختار بخش خدمات و افزایش سهم خدمات نوین و دانش‌پایه - ارتقای جایگاه صنعت گردشگری در اقتصاد ملی - باز تعریف نقش وظایف مناطق آزاد تجاری - صنعتی و ویژه اقتصادی، با توجه به ویژگی‌های مناطق کشور - گسترش عوامل اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی درون و بین منطقه‌ای - تحول ساختار بخش کشاورزی در راستای دستیابی به کشاورزی پایدار، مدرن و رقابتی - استفاده پایدار از قابلیت‌های طبیعی و امکانات آب‌و‌خاک - توسعه بهره‌برداری از قابلیت‌های معنی کشور - افزایش ظرفیت‌های اکتشاف و بهره‌برداری از ذخایر عظیم نفت و گاز - توسعه صنایع پشتیبان حمل‌ونقل، شامل صنایع خودروسازی، واگن سازی، تجهیزات راه‌آهن و صنایع حمل‌ونقل هوایی در مراکز و نواحی مستعد - تأکید بر توسعه فعالیت‌های صنعتی مبتنی بر نفت و گاز در مناطق مواجه با محدودیت‌هایی برای توسعه سایر فعالیت‌های اقتصادی و برخوردار از اهمیت استراتژیک، از جمله مناطق کمتر توسعه یافته جنوب شرقی کشور، سواحل خلیج فارس و دریای عمان و مناطق کمتر توسعه یافته غرب کشور
مطالعات آمایش سرزمین - مقدماتی - دفتر آمایش و توسعه پایدار	۱۳۸۳	<ul style="list-style-type: none"> - گسترش فناوری‌های پیشرفته در تولید محصولات صنعتی - ارتقاء مهارت و تخصص نیروی شایسته در بخش صنعت و معدن - توسعه بخش صنعت - اولویت استمرار صنایع صادراتی در نزدیکی کریدورها و مبادی ورودی و خروجی اصلی کشور - رعایت ملاحظات محیط‌زیستی در استقرار صنایع
حکم الزامات در محور اقتصاد		<ul style="list-style-type: none"> - پرهیز از واردات کالاهای غیر ضروری به استان و حمایت از صادرات - حمایت و ترغیب کار آفرینی به‌ویژه در شهرهای کوچک و متوسط و مناطق روستایی - توسعه و تقویت خدمات زیرساخت‌های بنادر و محدوده پس‌کرانه‌های بنادر - چلرگیری و کاهش خام فروشی و توسعه صنایع تبدیلی و فرآوری در استان - تقسیم کار منطقه‌ای در استان با توجه به مزیت‌های نسبی و رقابتی و توان اکولوژیک - ایجاد انطباق بین ویژگی‌های استان (از نظر اقتصادی، اجتماعی، طبیعی و موقعیتی) و نقش مناطق آزاد و ویژه اقتصادی - تولید کالاها و محصولات و ارائه خدمات بر اساس تقاضای محلی و منطقه‌ای و مزیت رقابتی و نسبی - توسعه گردشگری پایدار و اجتماع‌محور - تازسنجی کالاها و خدمات مورد نیاز محلی و منطقه‌ای به‌ویژه در عرصه دریایی - هدایت سرمایه‌ها به سوی صنایع و خدمات دانش‌بنیان همچون صنعت فناوری اطلاعات، بیمه، بیوتکنولوژی، بهداشت و درمان و هوافضا - ارتقای فرهنگ تولید خدمات و محصولات دانش‌بنیان - ایجاد معاونت دانش در سازمان برنامه‌ریزی استان - ارتقای معیار دانش کار (Knowledge Worker) در سازمان‌های عمومی و خصوصی - افزایش سرمایه‌گذاری در تحقیق و توسعه - ارتقای بهره‌وری در بخش‌های مولد - افزایش بهره‌وری در عوامل تولید در بخش‌های مختلف اقتصادی - مطالعه و امکان‌سنجی در خصوص بهره‌برداری از منابع نفت و گاز منطقه - اصلاح نظام‌های بهره‌برداری با توسعه تعاونی‌های تولیدی - امکان‌سنجی در خصوص توسعه صنایع فرآوری نفت و گاز با ملاحظات شدید محیط‌زیستی و با توجه به مزیت‌های رقابتی و نسبی - اجتناب از استقرار صنایع صادراتی دور از کریدورهای اصلی - اولویت‌دهی به توسعه راه‌های متصل شونده به کریدورهای اصلی - توسعه صنایع صادراتی در مناطق آزاد تجاری - صنعتی - آستان و بندر انزلی - اجتناب از بهره‌گیری از فناوری‌ها و ابزارهای قدیمی و استفاده از فناوری‌های سبز پیشرو در استان - ایجاد سازمان‌ها و مؤسسات ارائه دهنده خدمات نوین‌سازای کسب و کار مبتنی بر فناوری اطلاعات - توسعه صنعت فناوری اطلاعات و ارتباطات (ICT) از طریق سرمایه‌گذاری مشترک با بخش خصوصی

سند/ طرح	سال	راهبردی سیاست	حکم الزامات در محور اقتصاد
<p>ضوابط ملی آمایش سرزمین- مصوب هیات وزیران - مرکز ملی آمایش سرزمین</p>	<p>۱۳۹۴</p>	<ul style="list-style-type: none"> - ارتقاء عملکرد، اصلاح شبکه‌ها و تجهیزات مورد نیاز در مراکز تولید، نگهداری و توزیع کالا - ایجاد زمینه‌های لازم جهت ارتقاء سهم و نقش ترانزیتی کشور - حفظ محیط‌زیست در راستای توسعه اکوتوریسم - جلب سرمایه‌های خارجی و داخلی برای ایجاد تسهیلات و تجهیزات گردشگری - تشریح و حمایت از ایجاد تأسیسات اقامتی و تفریحگاهی - تحول ساختار بخش کشاورزی در جهت دستیابی به کشاورزی مدرن و رقابتی - افزایش کیفیت محصولات کشاورزی و توجه به صنایع تبدیلی و بسته‌بندی - طراحی و استقرار نظام سلسله مراتبی خدمات پشتیبان تولید - ایجاد مجتمع‌های دام‌پروری صنعتی و نیمه‌صنعتی - بالا بردن سهم صادرات محصولات صنعتی از کل صادرات کشور - ایجاد زمینه‌های مناسب جهت جذب سرمایه‌های خارجی - محدود نمودن صادرات مواد خام و اولیه و توسعه محصولات فرآوری شده و صنعتی - توسعه و ایجاد صنایع معدنی در جهت تکمیل زنجیره‌های تولید 	<ul style="list-style-type: none"> - تأمین و مدیریت منابع سرمایه‌ای در صنایع پیشرفته - ایجاد دگرگونی در شیوه‌های سنتی تولید صنعتی استان و ارتقای سرمایه‌گذاری برای ایجاد صنایع پیشی بر فناوری‌های پیشرفته و انتقال دانش فنی - تجاری‌سازی دستاوردهای پژوهشی و انتقال تکنولوژی در زمینه‌های فناوری برتر در استان - اجتناب از خام‌فروشی و توسعه صنایع تبدیلی و فناوری‌های پیشرفته در بخش معدن و کشاورزی - جلوگیری از گسترش ساخت‌وسازهای خصوصی در مناطق و محوره‌های گردشگری و حفظ جاذبه‌ها - ترغیب و توسعه شیوه‌های نوین بازاریابی به منظور جذب سرمایه‌گذاری‌های داخلی و خارجی - ایجاد امکانات و خدمات منبر مرکز گردشگری در نواحی حساس اکوتوریکی - افزایش ظرفیت‌های ناظر استان - اجتناب از استخدام نیروی کار غیرمتخصص در بخش صنعت و معدن - اجتناب از توسعه صنایع در زمین‌های حاصلخیز و مناطق حساس اکوتوریکی - مدارنیزاسیون و بهره‌گیری از شیوه‌های نوین در بخش کشاورزی - اصلاح نظام‌های بهره‌برداری با توسعه تعاونی‌های تولیدی - ایجاد و توسعه خدمات پشتیبان تولید در مجاورت شهرک‌ها و نواحی صنعتی استان یا در شهرهای نزدیک به آن‌ها - جلوگیری از حرکت سرمایه‌ها به سوی اقتصاد غیر مولد با سازکارهای مختلف - تقویت پیوندهای بین بخشی در صنایع استان و افزایش مکمل‌گری و سینرژی - جلوگیری از افزایش جمعیت و فعالیت‌ها در مکان‌های فاقد توان اکوتوریکی - جلوگیری از استفاده ناکارآمد از منابع اقتصادی - جلوگیری از نابودی منابع طبیعی و انسانی گردشگری - جلوگیری از کاهش فعالیت‌های اقتصادی فاقد مزیت نسبی و رقابتی - امکان‌سنجی در خصوص بهره‌برداری از صنایع نفت و گاز و توسعه صنایع فرآوری نفت و گاز با ملاحظات شدید محیط‌زیستی و با توجه به مزیت‌های رقابتی و نسبی - منع کامل خام‌فروشی محصولات استان و ایجاد زنجیره‌های ارزش افزوده محصولات - انعقاد قراردادهای و تاهم‌نامه‌های همکاری با سایر مناطق و نهادهای دولتی و مردم‌نهاد داخلی و خارجی در مناطق ویژه و آزاد - بازاریابی و تبلیغات گسترده به منظور جذب سرمایه‌گذاران در مناطق آزاد و ویژه استان - جلوگیری از کشت و پرورش محصولات فاقد مزیت در استان - توسعه صنایع تبدیلی و تکمیلی بخش کشاورزی
<p>رعایت تناسب بین نیازهای استقرار فعالیت در یک قلمرو با امکانات و قابلیت‌های آن</p> <p>- تخصصی کردن عملکرد اقتصادی بر اساس قابلیت‌ها و مزیت‌های نسبی به منظور تقویت وابستگی‌های متقابل منطقه‌ای و یکپارچگی ملی</p> <p>- توزیع مناسب جمعیت و فعالیت‌های اقتصادی</p> <p>- اولویت برداشت از مبادین مشترک نفت و گاز با مرزهای شمالی</p> <p>- ایجاد و توسعه مناطق ویژه اقتصادی و تخصصی انرژی</p> <p>- سازمان‌دهی بخش کشاورزی در پهنه سرزمین</p> <p>- تدوین الگوی کشت بهینه در دست‌ها</p> <p>- محدودیت کشت محصولات با نیاز آبی بالا</p> <p>- ایجاد و توسعه مجتمع‌های کشت و صنعت متناسب با قابلیت‌ها</p> <p>- ساماندهی روابط بین بخش کشاورزی و صنعت</p> <p>- توسعه پرورش و صید آبزیان در آب‌های دور و سرزمینی</p>			

سند/ طرح	سال	راهبردها/ سیاستها	سند/ طرح
طرح کابینه ملی - وزارت مسکن و شهرسازی	۱۳۷۵	<ul style="list-style-type: none"> - به حداقل رساندن هزینه‌های توسعه شهری از طریق سازگاری با اقلیم، توسعه درون افزا، مکان‌یابی مناسب - خلق سلسله مراتب مناسب به منظور جلوگیری از تمرکز فعالیت و جمعیت در چند نقطه - توان کم و نسبتاً کم توسعه صنعتی در نوار ساحلی خزر 	<ul style="list-style-type: none"> - ارائه مشق‌ها و حمایت از ساخت، تولید، تعمیر و نگهداری انواع مختلف تجهیزات - شناسایی و ارتقای ظرفیت‌ها، توسعه تولید، تعمیر و نگهداری انواع مختلف تجهیزات - حمایت از کارگاه‌ها و تولیدکنندگان مرتبط با صنایع دریایی کشور - حمایت از مشاغل ایجاد شده حاصل از طرح‌های فن آوری و دانش‌بنیان در صنعت دریایی - هدایت اعتبارات به سوی طرح‌های کارآفرینی و خوداشتغالی دریایی - افزایش سهولت سرمایه در گردش تولیدکنندگان، سازندگان و شرکت‌های خدماتی فعال در صنایع دریایی - جلوگیری از توسعه صنایع در مراکز حساس و رعایت حریم‌های ایمنی - شناسایی تقاضای کالاها و محصولات در منطقه و تلاش برای برآورد آن‌ها بر اساس مزایای نسبی و رقابتی - تکمیل زنجیره تولید و حلقه‌های ارزش افزوده بخش معادن استان - هدایت سرمایه‌ها و اعتبارات به سوی صنایع با فناوری برتری
مطالعه استراتژی درازمدت طرح آمایش سرزمین - مهندسان مشاور ستیون	۱۳۵۵	<ul style="list-style-type: none"> - توسعه تعاون در روستاها از طریق تعاون‌های خدماتی و اتحادیه‌های تولیدی - تنوع بخشیدن به فعالیت‌های اقتصادی - حمایت از بهره‌برداری‌های کوچک خانوادگی و بالا بردن کارایی آن‌ها - استقرار واحدهای تولیدی کوچک در محیط‌های روستایی - تسهیل توسعه فعالیت‌ها و مشاغل مستقل از بخش اول در محیط روستایی و شهرهای کوچک - ایجاد مؤسسات اعتباری در محیط روستایی و رساندن محصولات به بازار - آرایش گسترده‌تر صنایع نوین - توسعه فعالیت‌های نوین در شهرها متوسط - استفاده از توان گردشگری شهرهای کوچک و توسعه صنایع کوچک - کنترل دقیق پرواز ریحته‌های صنعتی و شهری در تمامی کرانه‌های دریایی خزر 	<ul style="list-style-type: none"> - جلوگیری از توسعه صنایع به صورت پراکنده - اصلاح نظام مالکیت اراضی و حمایت توسعه تعاونی‌های کشاورزی - استفاده کارآمدتر از منابع آب و خاک - تغییر اقتصاد تک‌محصولی شهرهای کوچک و روستا شهرها به اقتصادی متنوع و پویا - جلوگیری از خام فروشی و توسعه صنایع تبدیلی و تکمیلی - حمایت از صنایع دارای مزیت رقابتی و نسبی استان - حمایت از توسعه صنایع کوچک و کارآفرین در نواحی روستایی - توسعه بخش گردشگری در روستاها و شهرهای کوچک - تنوع بخشی به فعالیت‌های اقتصادی مناطق روستایی - جلوگیری از تمرکز خدمات در یک یا چند شهر اصلی و ضرورت ساماندهی توزیع و استقرار آن - عدم ایجاد شهرهای جدید و توسعه فشرده و درون افزایی نقاط سکونتگاهی موجود - تجهیز و خدمات‌رسانی و نقش دهی تکمیل به نقاط شهری کوچک و متوسط به عنوان مراکز رشد - تعادل بخش - کنترل و محدودسازی تمرکز جمعیت در شهر بندر عباس - ایجاد مناطق شهری (Urban region) مکمل گر و منسجم در سطح استان - جلوگیری از توسعه بی‌برنامه فعالیت و سکونت در نوار ساحلی استان
سند/ طرح	سال	راهبردها/ سیاستها	سند/ طرح
سند/ طرح	سال	راهبردها/ سیاستها	سند/ طرح

سند طرح	سال	توضیحات
طرح جامع گردشگری ملی - ۱۳۸۰	۱۳۸۰	توسعه منابع گردشگری در روستاهای سنتی
سند سیاست راهبردی	۱۳۹۵	<p>جناب شرکت‌های معتبر جهانی و منطقه‌ای در زمینه تولید داخلی</p> <p>حمایت حقوقی، مالی و نهادی لازم برای توسعه دانش و پیشرفت فناوریانه و نوآرانه</p> <p>تجهیز منابع مالی مورد نیاز سرمایه‌گذاری</p> <p>همچنین قطع وابستگی بودجه به نفت تا پایان اجرای قانون برنامه ششم</p> <p>افزایش و یا دریافت عوارض آلاینده‌گی و عوارض ارزش افزوده گاز طبیعی و عوارض ششاه‌گذاری خودروها</p> <p>حفاظت‌ی کردن رویکرد تمرکززدایی و اثربخشی مدیریت اجرایی در مراکز استان‌ها و جهت زمینه‌سازی، تعادل‌بخشی، توازن و آمایش سرزمینی</p> <p>گسترش و تعمیق نظام جامع تأمین مالی و ابزارهای آن (بازار پول، بازار سرمایه و بیمه‌ها)</p> <p>افزایش سهم تعاون در اقتصاد به نسبت پنج درصد</p> <p>تأمین امنیت غذایی و نیل به خودکفایی در محصولات اساسی</p> <p>توسعه کشاورزی حفاظتی، توسعه کشت نشانی، به‌زراعی</p> <p>مصروف بهینه سوم، دفع آفات نباتی و کودهای شیمیایی و استفاده بیشتر از کود آلی (کمپوست)</p> <p>توسعه کشت محصولات سالم و محصولات زیستی (ارگانیک)</p> <p>امنیت هرگز به راهسازی، تولید، واردات و مصرف محصولات تراریخته</p> <p>حمایت از توسعه ظرفیت صادراتی صنایع تبدیلی و تکمیلی بخش کشاورزی</p> <p>ایجاد ریفین مستقل پرداخت خسارت به بیمه‌گذاران محصولات کشاورزی و صندوق بیمه کشاورزی</p> <p>ایجاد زمینه گسترش و تکمیل زنجیره‌های ارزش، صنایع تبدیلی، تکمیلی و نگهداری محصولات اساسی کشاورزی</p> <p>ایجاد خوشه‌های صادراتی، نشان‌های تجاری و اختصاص مشوقه‌های صادراتی به صادرات محصولات کشاورزی</p> <p>افزایش سهم سرمایه‌گذاری در بخش کشاورزی در کل سرمایه‌گذاری‌ها</p> <p>ایجاد شورای معادن در هر استان</p> <p>منع هرگونه فروش و واگذاری پروانه قبل از بهره‌براری با رعایت ملاحظات زیست‌محیطی</p> <p>تکمیل زیربنایها و زیرساخت‌های مورد نیاز برای معادن</p>
حکم/اوامرات در محور اقتصاد		<p>بازاریابی گسترده به منظور جذب سرمایه‌گذاران و شرکت‌های معتبر جهانی در مناطق آزاد و ویژه استان</p> <p>ایجاد بازارهای مالی و فناوری‌ها و ابزارهای قدیمی و استفاده از فناوری‌های سبز پیشرو در استان</p> <p>توسعه سازمان‌ها و مؤسسات ارائه دهنده خدمات توانمندسازی کسب و کار مبتنی بر فناوری اطلاعات</p> <p>ایجاد صنعت فناوری اطلاعات و ارتباطات (ICT) از طریق سرمایه‌گذاری مشترک با بخش خصوصی</p> <p>تأمین و مدیریت منابع سرمایه‌ای در صنایع پیشرفته</p> <p>ایجاد دگرگونی در شیوه‌های سنتی تولید صنعتی استان و ارتقای سرمایه‌گذاری برای ایجاد صنایع مبتنی بر فناوری‌های پیشرفته و انتقال دانش فنی</p> <p>تجاری‌سازی دستاوردهای پژوهشی و انتقال تکنولوژی در زمینه‌های فناوری برتر در استان</p> <p>ایجاد بازارهای مالی و فناوری‌ها و ابزارهای قدیمی و استفاده از فناوری‌های سبز پیشرو در استان</p> <p>جلوگیری از گسترش ساخت‌وسازهای خصوصی در مناطق و محله‌های گردشگری و حفظ جاذبه‌ها</p> <p>جلوگیری از یا کنترل و محدودسازی فعالیت صنایع آلاینده و اخذ غرامت و مالیات</p> <p>جلوگیری از تمرکزگرایی مدیریتی در استان و تمرکززدایی تدریجی در کنار ایجاد ظرفیت‌های نهادی</p> <p>حمایت و ترغیب تعاونی‌های تولیدی</p> <p>جلوگیری از نابودی حاکمیت غذایی و توسعه کشاورزی با رعایت ملاحظات محیط‌زیستی و مزیت‌های محیطی</p> <p>جلوگیری از استفاده بیش از حد از سموم و کودهای شیمیایی</p> <p>ترغیب و حمایت از تولید کودهای ارگانیک</p> <p>حمایت و ارائه مشوق و اعتبارات به تولیدکنندگان محصولات ارگانیک</p> <p>توسعه صنایع تبدیلی و تکمیلی به‌ویژه در شهرهای کوچک و متوسط</p> <p>جلوگیری یا کنترل فعالیت‌های معدنی آلاینده</p> <p>جلوگیری از خام‌فروشی مواد معدنی و تأمین خدمات و زیرساخت‌های مورد نیاز معادن و تکمیل زنجیره‌های ارزش</p> <p>افزایش آگاهی‌های محیط‌زیستی و شغلی کشاورزان استان</p> <p>ترغیب و گسترش بیمه محصولات کشاورزی</p> <p>افزایش توانمندی، رقابت‌پذیری و صادرات کالاها و خدمات تولیدی</p> <p>توسعه بازارهای مرزی به منظور جذب گردشگر</p>

سند طرح	سال	راهبردی استراتژی
سازمان ایران گردی و جهانگردی	سال	<ul style="list-style-type: none"> - توسعه بازار گذران تعطیلات در کنار دریا و نقاط کوهستانی - توسعه محصولات گردشگری - توسعه نواحی گردشگری دارای اولویت
سند توسعه ملی سیستان و بلوچستان	۱۳۸۴	<p>برقراری امنیت لازم در ایام مختلف (فیزیکی، اقتصادی و اجتماعی) به منظور تسهیل فرایند توسعه استان</p> <ul style="list-style-type: none"> - تقویت و گسترش بنیادینات فرهنگی، اقتصادی استان با سطح ملی. - تداوم سرمایه‌گذاری‌های دولت در امر تقویت و توسعه زیربنای استان به‌ویژه انرژی و مخابرات در راستای توازن منطقه‌ای و ایجاد زیرساخت‌های لازم برای تبادلات انرژی با کشورهای هم‌جوار. - ساماندهی مبادلات برون‌مرزی کالا و تبدیل شیوه‌های غیر قانونی به مبادلات رسمی. - ایجاد تسهیلات و مشوق‌های لازم برای جذب و تجهیز سرمایه‌های داخلی، خارجی و بومی - به‌ویژه در زمینه توسعه فعالیت‌های کشاورزی و صنعتی. - ایجاد ظرفیت‌های زیربنایی از جمله توسعه قرنطینه‌ها، نهادی و سازمانی برای استفاده حداکثر از قابلیت‌های تفریحی استان با توجه به منطقه آزاد تجاری چابهار. - مدیریت بهینه محیط‌زیست، حفظ احیاء و اصلاح منابع پایه طبیعی. - سرمایه‌گذاری‌های لازم به منظور تأمین و مهار آب و ارتقاء راندمان آبیاری با اولویت آب مورد نیاز برای شرب، محیط‌زیست، صنعت و کشاورزی. - توسعه منابع انسانی استان و ارتقای سطح سواد و فرهنگ عموم از طریق گسترش آموزش‌های عمومی، حرفه‌ای و تخصصی. - تمرکززدایی در نحوه مدیریت توسعه استان با حمایت مؤثر از تأسیس نهادهای ملی و صنفی غیردولتی و ارتقاء اختیارات تصمیم‌گیری و توانمندسازی مدیریت محلی. - توجه به ارزش‌ها، گرایش‌ها و نهادهای قومی - محلی در سیاست‌گذاری‌های فرهنگی و اجتماعی. - ارتقای سطح آموزش و آگاهی‌های اجتماعی زنان و ساماندهی مشارکت آنان در فرایند توسعه.
حکم الزامات در محور اقتصاد		<ul style="list-style-type: none"> - جلوگیری از سفرهای کوتاه‌مدت با افزایش بازار گذران تعطیلات در کنار دریا و نقاط کوهستانی - حمایت از طرح‌های ترکیب‌کننده گردشگری و تجارت - توسعه بازارهای علاقه‌مند به سفرهای دریایی - افزایش تسهیلات و خدمات گردشگری - جلوگیری از نابودی جاذبه‌های طبیعی - ایجاد اقامتگاه‌های ارزان قیمت متمرکز و پراکنده توسط افراد بومی - بهره‌گیری از موقعیت جغرافیایی، سیاسی، اقتصادی استان با تأکید بر منطقه آزاد چابهار و منطقه ویژه زابل - ساماندهی وضعیت تبادلات با کشور هم‌مرز در استان و وضعیت تاجاق کالا - توسعه بخش کشاورزی با تأکید بر زیر بخش‌های باغیانی، صید و آبریز‌پروری و کشت‌های مزارع و گلخانه‌ای - ایجاد تعاونی برای تقویت بخش کشاورزی و بازرگانی - جذب سرمایه‌گذاری در بخش گردشگری و استفاده از نیروی بومی جوان و زنان - بهره‌گیری از نیروی زنان و آموزش فنی حرفه‌ای به شرط به‌کارگیری و درآمد - توسعه زیربنای استان - احیا و جلوگیری از تخریب محیط‌زیستی و منابع طبیعی - افزایش بهره‌وری آب و مدیریت یکپارچه آن - افزایش سطح مهارت و تخصص مردم بومی - جلوگیری از تمرکزگرایی مدیریت و تمرکززدایی - توسعه انرژی‌های پاک - مدرن‌سازی بخش کشاورزی استان - توسعه گردشگری و زیرساخت‌های آن

سند/طرح	سال	راهبردی/سیاست	حکم/الزامات در محور اقتصاد
مسئله‌شناسی راهبردی در استان سیستان و بلوچستان - مرکز بررسی‌های استراتژیک	۱۳۹۵	<p>بهره‌گیری از انرژی‌های تجدیدپذیر مانند باد، زیست‌توده و خورشید.</p> <p>ایجاد سازوکارهای لازم و حمایت از افزایش بهره‌وری در بخش‌های اقتصادی و عوامل تولید.</p> <p>اصلاح و توسعه باغات و افزایش عملکرد در فعالیت‌های باغبانی، صید و آبریز پروری و دام پروری.</p> <p>حمایت مؤثر از تشکیل و توسعه تعاونی‌ها و ایجاد و گسترش شهرک‌ها و مجتمع‌های تعاونی.</p> <p>بستر سازی برای افزایش مشارکت اجتماعی، اقتصادی، فرهنگی و سیاسی زنان در روند توسعه استان.</p> <p>ایجاد زیرساخت‌های مناسب صنعت گردشگری و حفظ و احیاء آثار فرهنگی و تاریخی منطقه و حفظ سنت نمونه و منحصر به فرد سفال‌سازی کلپورگان.</p> <p>نهادینه کردن رویکرد مدیریت عرضه و تقاضا و افزایش سطح آگاهی عمومی در مدیریت بهینه مصرف آب.</p>	<p>- توسعه زیرساخت‌های بازارچه‌های مرزی</p> <p>- بهره‌گیری بهینه و مطلوب از موقعیت ویژه معادنی استان</p> <p>- ایجاد زمینه‌های مناسب به منظور راه‌اندازی و افزایش فرآوردی مواد معدنی</p> <p>- توسعه صنعت گردشگری استان با اتکا به گسترش و تقویت توریسم دریایی، اکوتوریسم و ظرفیت‌های با ارزش تاریخی و فرهنگی استان</p> <p>- بهبود شرایط کسب و کار و بازارچه محلی</p> <p>- تشکیل شبکه و هاب‌های جریان اقتصادی در منطقه</p> <p>- تجهیز و تقویت بنادر منطقه</p> <p>- استقرار مراکز بازرگانی برای کشتی‌ها</p> <p>- توجه به بازار تقاضا در پس کرانه</p> <p>- توسعه صنایع آب بر در نزدیکی سواحل با رعایت موازین محیط‌زیستی</p> <p>- ترویج کشاورزی دانش‌بنیان برای غلبه به کمبود آب</p> <p>- توجه به چهارراه عنوان قطب ارائه دهنده خدمات مالی و بانکی</p> <p>- توسعه کارکردهای اقتصادی منطقه آزاد</p> <p>- فراهم نمودن شرایط لازم به منظور سرمایه‌گذاری و تجهیز قطب‌ها، محورها و مراکز گردشگری استان</p>
ایجاد زیرساخت‌ها و امکانات ضروری برای بهبود برداری بیشتر از مرزهای رسمی و بازارچه‌های مرزی موجود			
ایجاد و افتتاح مرزهای رسمی و بازارچه‌های مرزی بیشتر به منظور تسهیل در امر تجارت، بازرگانی و صادرات			
تغییر نگاه تک‌بعدی امنیتی به استان و انتخاب رویکرد چندوجهی و توسعه‌ای به مسائل استان			
عملیاتی شدن واقعی قانون مبادلات مرزی			
حذف تعیین کشوری فهرست کالاها و تعیین فهرست کالاها به صورت منطقه‌ای، با توجه به متفاوت بودن نیازهای هر استان و منطقه، و نیز بازیابی محدودیت سقف مبادلات مرزی در بازارچه‌های مشترک مرزی نسبت به بازارچه‌های متفاوت			
بالا بردن ظرفیت جذب سرمایه‌گذاری در منطقه چهارابار (رفع موانعی مانند نداشتن بندر اختصاصی برای منطقه آزاد چابهار، مشکلات حمل و نقل کالا از بندر شهید کلاشتری و شهید بهشتی به منطقه آزاد به علت بیرون بودن این بندر از منطقه آزاد)			
حل مشکل تفویض اختیارات قانونی دستگاه‌های اجرایی به منطقه آزاد اجرایی شدن قانون تفویض اختیارات به منطقه آزاد (ماده ۱۱۲ قانون برنامه پنجم توسعه)، با همیاری دستگاه‌های اجرایی			

سند/طرح	سال	راهبردی/سیاست	سند/طرح
		<p>تعمین و تکلیف وضعیت منطقه آزاد تجاری و صنعتی سیستان به منزله منطقه آزاد چهار</p> <p>آموزش و ارائه تسهیلات به کشاورزان در زمینه تغییر الگوی کشت و جایگزینی محصولات پُر آب با محصولات کم آب/پَر</p> <p>ایجاد خوشه‌های صنعتی و زنجیره تولید صنعتی از کشت خرما تا بهره‌برداری و بسته‌بندی آن برای ایجاد ارزش افزوده بیشتر</p> <p>رفع موانع قانونی پیش روی تولید و انتقال شتر از استان سیستان و بلوچستان به دیگر نقاط کشور با همکاری وزارت بهداشت و سازمان جهاد کشاورزی</p> <p>بررسی حضور کشتی‌های صنعتی بزرگ (تورال) در سواحل کنارک با همکاری نیروهای نظامی و سازمان شیلت و بنادر و تلاش در زمینه معاونت قانونی از ورود این کشتی‌ها که مخاطرات زیست محیطی گسترده‌ای نیز به همراه دارند.</p> <p>استفاده از انرژی‌های نو و پاک خورشیدی و بادی برای ایجاد زیرساخت‌های فیزیکی لازم در روستاها، با توجه به پراکنده‌گی روستاها از یکدیگر و همچنین پتانسیل بالای طبیعی استان در زمینه انرژی‌های نو. در همین زمینه، تهیه نقشه راه توسعه انرژی‌های نو و پاک باید در دستور کار قرار گیرد.</p> <p>بررسی وضعیت خوشه صنعتی پرورش ماهی در قفس در سواحل مکران، به علت پتانسیل بالای منطقه در این زمینه</p> <p>انجام مطالعات جامع در زمینه پتانسیل‌های معدنی استان</p> <p>توانمندسازی روستاها به منظور تقویت گردشگری روستایی</p> <p>ایجاد کمپین‌های فرهنگی و هنری با کمک هنرمندان و مطبوعات محلی و کشوری برای ترمیم بازنمایی منفی از احساس امنیت در استان و همچنین معرفی پتانسیل‌های گردشگری استان</p> <p>فراهم آوردن زیرساخت‌های لازم برای احداث مجتمع‌های گردشگری در شهرستان‌های استان</p> <p>تقویت حاشیه‌نشین‌ها و ایجاد اشتغال در زمینه کسب و کارهای خرد از طریق ایجاد بازار برای صنایع دستی استان</p> <p>آموزش صنایع دستی استان به زنان خانهدار به ویژه در مناطق محروم با همکاری سازمان فنی و حرفه‌ای و سازمان صنایع دستی</p> <p>ایجاد زنجیره تکمیلی صنایع دستی به منظور کم کردن هزینه‌های شام‌شده و انتقال آن به دیگر</p>	<p>توسعه صنایع نفت و گاز</p> <p>تکمیل زنجیره‌های تولید و ارزش</p> <p>جذب سرمایه‌گذاری خارجی</p> <p>مدیریت‌سازی و افزایش دانش کشاورزان</p> <p>تغییر و اصلاح الگوی کشت</p> <p>توسعه و تجهیز بنادر</p> <p>توسعه اکتشافات معدنی و افزایش کیفیت فناوری‌های آن</p> <p>تقویت و توسعه گردشگری روستایی و طبیعی</p> <p>حمایت از کسب و کارهای خرد</p> <p>ارتقای نقش لجستیک و ترانزیتی</p>

سند طرح	سال	راهبردها/سیاست	حکم الزامات در محور اقتصاد
<p>برنامه آمایش سیستان و بلوچستان - سازمان مدیریت و برنامه‌ریزی</p>	<p>۱۳۹۹</p>	<p>نقاط کشور برای بازاریابی</p> <ul style="list-style-type: none"> - افزایش بهره‌وری عوامل تولید کشاورزی و دامی - توسعه پایدار و همه جانبه و کیفی بخش کشاورزی - بهره‌گیری از موقعیت جغرافیایی استان و گسترش شبکه‌های ارتباطی جاده‌ای، ریلی و دریایی برای دسترسی به مبادی خارجی کشور، بازارهای بین‌المللی و تقویت پیوندها با استان‌های هم‌جوار - تحول در فعالیت‌های صنعتی و معدنی استان بر مبنای توسعه و اقتصاد دانایی محور به پشتوانه موقعیت مناسب منطقه‌ای و ذخایر معدنی - توسعه و گسترش گردشگری در استان با ارتقاء نقش و عملکرد آن در سطوح ملی و جهانی به پشتوانه جاذبه‌های منحصر به فرد، تأمین زیرساخت‌های مناسب در جهت توسعه آبی استان. 	<ul style="list-style-type: none"> - ارزیابی و قابلیت سنجی منابع اراضی و تداقیق آن با طبقه‌بندی اراضی مستعد آبیاری برای زراعت و تزیین اراضی جهت تعیین نظام بهره‌برداری مناسب از زمین - تقویت و توسعه امکانات به منظور تولید محصولات کشاورزی با ارزش افزوده بالا و نیاز آبی کمتر در استان؛ - توسعه کمی و کیفی کشت تولیدات کشاورزی نوبرانه، گرمسیری، نیمه گرمسیری و مریز دار با قابلیت صادرات مانند: خرمه، انبه، پاپایا، موز، ... - اصلاح ساختار مصرف آب در بخش کشاورزی استان و رعایت الگوی مناسب کشت با شرایط اکولوژیک مصرف آب در محیط شهری و روستایی استان - سازمان‌دهی نظام مدیریتی کارآمد برای فعالیت‌ها و بهره‌برداری‌های کشاورزی استان با رعایت اصول زیست‌محیطی و حفاظت آب و خاک - توسعه ارزی‌پروری و شیلات، صیادی و گسترش مجتمع‌های صنعتی و نیمه‌صنعتی دام و طیور بنا بر مزیت‌های بومی و منطقه‌ای - اعمال مدیریت بهینه در بهره‌برداری از منابع پایه و منابع زیست بومی به‌ویژه مدیریت بهره‌برداری از مراتع - گسترش و تقویت زمینه‌ها و امکانات مورد نیاز برای توسعه صنعتی در راستای توسعه درون‌زایی استان - ارتقاء سطح مدیریت صنعتی استان و انجام اقدامات و فعالیت‌های ضروری برای بهینه‌سازی، نوسازی و اصلاحات مورد نیاز در ساختار صنعت استان - ارتقاء سطح کارآمدی و گسترش سامانه‌های اطلاع‌رسانی در بخش صنعت به منظور دستیابی و استفاده مؤثر سرمایه‌گذاران و کارآفرینان - برقراری ارتباط و تعامل واحدهای صنعتی با مراکز دانشگاهی و پارک‌های علم و فن آوری و به کارگیری فن آوری نوین و پیشرفته در صنایع عمده - ساماندهی صنایع استان برای رقابت‌پذیری، کاهش ریسک سرمایه‌گذاری، ارتقای بهره‌وری و ایجاد ارزش افزوده - توسعه و استقرار صنایع تبدیلی و تکمیلی بخش کشاورزی در نقاط مستعد، امکان توسعه صنایع تبدیلی شیلات و صنایع دریایی در نوار ساحلی استان و توسعه و حمایت کارآمد از صنایع دستی - پیش‌بینی بهینه‌های جدید و سازگار با شرایط زیست‌محیطی استان برای شکل‌گیری طلب‌های نوین توسعه صنعتی و استقرار صنایع مادر و بزرگ - گسترش صنایع بومی و زودبازده روستایی در مناطق محروم استان با اولویت مناطق با خطر تخلیه جمعیتی - ارتقاء جایگاه صنایع دستی با حمایت از تولید و فروش از طریق ایجاد بازارچه و شهرک صنایع دستی؛ - بهره‌گیری بهینه و مطلوب از موقعیت ویژه معدنی استان و توسعه اکتشافات در این زمینه و نیز افزایش ظرفیت

سند/طرح	سال	راهبرد/سیاست	حکم/الزامات در محور اقتصاد
سند ملی آمایش سرزمین	۱۳۹۹	<ul style="list-style-type: none"> - ایجاد و ارتقای پیوندها و مناسبات سیاسی، اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی با کشورهای منطقه و جهان - تقویت نقش مفصلی کشور در شبکه گسترده‌های ترانزیتی منطقه‌ای و بین‌المللی - شبکه‌سازی و ایجاد زنجیره‌های جدید تولید بین‌المللی و ارتقای جایگاه بین‌المللی کشور در بازارهای جهانی به‌ویژه در زمینه انرژی - تنوع بخشی به اقتصاد متناسب با مزیت‌ها، قابلیت‌ها و تخصص‌های سرزمین - تحول کشاورزی، اصلاح ساختار و نظام بهره‌برداری و استقرار کشاورزی هوشمند و پایدار با حصول اطمینان از امنیت غذایی، آب و تنوع بخشی به منابع تولید انرژی - ارتقای بهره‌وری و کاهش انرژی بری و تنوع بخشی به منابع تولید انرژی - سازگاری توسعه با محیط زیست و منابع طبیعی - ساماندهی استقرار صنایع کشور و شکل دهی به زنجیره فعالیت‌های صنعتی - بازآرایی فضایی قلمروهای تولید محصولات کشاورزی - ارتقای گردشگری و آوازه میراث فرهنگی، تاریخی و طبیعی ایران 	<ul style="list-style-type: none"> - بهره‌برداری از معادن موجود - ایجاد زمینه‌های مناسب به منظور راه‌اندازی و افزایش فرآوری مواد معدنی - توسعه صنعت گردشگری استان با اتکا به گسترش و تقویت توریسم دریایی، اکوتوریسم و ظرفیت‌های با ارزش تاریخی و فرهنگی استان - فراهم نمودن شرایط لازم به منظور سرمایه‌گذاری و تجهیز قطب‌ها، محورها و مراکز گردشگری استان - حفظ و صیانت و استفاده بهینه از هنرهای سنتی و صنایع دستی و بومی استان - اجتناب از تمرکزگرایی در تعیین تعاملات اقتصادی فرامرزی - ایجاد شبکه نیرومند بازاریابی - توسعه و ارتقای تجارت و بازرگانی هوشمند - استفاده کارآمد از قابلیت‌های ترانزیتی ملی و منطقه‌ای - اجتناب از تصویب قوانین و مقررات بازدارنده تولید و تجارت - ارتقای هوشمندی زنجیره‌های تولید و تأمین - رفع موانع جذب سرمایه‌گذاری - جلوگیری از توسعه فعالیت‌های ناسازگار با قابلیت‌ها - ارتقای تنوع فعالیت‌های اقتصادی بر مبنای قابلیت‌ها - اجتناب از رویه‌های ناپایدار کشاورزی - اجتناب از نابودی محیط زیست و پایدارسازی فعالیت‌های اقتصادی - ارتقای سبززی و تکمیل گزایی صنایع - استفاده بهینه، کارآمد و رقابتی از منابع معدنی - توسعه صنایع و محصولات کشاورزی بر اساس قابلیت‌ها - تکمیل زنجیره تولید و ارزش بخش شیلات - استفاده بهینه از قابلیت‌های گردشگری - تکمیل زنجیره ارزش و تولید طیور و دام‌پروری

جدول ۳- راهبردها/سیاست‌ها و حکم‌ها/اوامات در محور زیربنایی

سند/طرح	سال	راهبردها/سیاست	حکم/اوامات در محور زیربنایی
سیاست‌های کلی آمایش سرزمین ابلاخی مقام معظم رهبری	۱۳۹۰	<ul style="list-style-type: none"> - تعمیم و گسترش شبکه‌های ارتباطی و اطلاعاتی - تقویت شبکه ریلی و راه‌های ارتباطی اصلی و شریانی سرزمین و تبدیل کشور به مرکز عبور و مرور هوایی منطقه - برای ترانزیت کالا و مسافر - انتخاب تعدادی از نایب‌رسمند کشور و تجهیز آن‌ها به خدمات بیشتر، از تباطی و اطلاعاتی برای پذیرش نقش فرامی - استفاده بهینه از منابع طبیعی و حفظ محیط‌زیست 	<ul style="list-style-type: none"> - افزایش سهم انرژی‌های نو در بخش زیربنایی - جلوگیری از نابودی محیط‌زیست به هنگام زیرساخت‌ها - توسعه زیرساخت‌های سازگار با محیط‌زیست و سبز - استفاده بهینه از موقعیت استراتژیک استان در خصوص ترانزیت کالا و مسافر - ارتقای نقش خدماتی نایب‌رسمند استان
سند چشم‌انداز جمهوری اسلامی ایران افق ۱۴۰۴	۱۳۸۲	<ul style="list-style-type: none"> - تسهیل بهره‌گیری مؤثرتر و جایگزینی سوخت‌های سنتی - حفاظت از سلامت شهروندان در مقابل آلودگی هوا ناشی از احراق سوخت‌ها - کاهش اثرات منفی ناشی از مصرف انرژی در گرمايش جهانی 	<ul style="list-style-type: none"> - به حداقل رساندن آلودگی‌های ناشی از مصرف سوخت‌های فسیلی - در پیش گرفتن سیاست‌های تقلیل و سازگاری در برابر تغییرات اقلیمی - افزایش سهم انرژی‌های نو - در پیش گرفتن سیاست‌های افزایش آگاهی‌های پایداری
صواب‌علمی آمایش سرزمین-مصوب هیات وزیران - مرکز علمی آمایش سرزمین	۱۳۸۳	<ul style="list-style-type: none"> - توسعه و تجهیز گزیده‌ای از محورهای اصلی ارتباطی کشور در کریدورهای حمل‌ونقل بین‌المللی - تأمین منابع آب و خدمات اجناسی متناسب با سهم فعالیت و جمعیت پیش‌بینی شده - رفع ننگ‌های شبکه‌های زیربنایی مناطق مستعد - توجه ویژه به صنایع انرژی بر در تلفیق مزیت نسبی بر خودراری از ذخایر معدنی و مزیت نسبی بر خودراری از منابع انرژی، به‌خصوص گاز و استقرار آن‌ها در نقاط واقع بر کریدورها و محورهای حمل‌ونقل بین‌المللی 	<ul style="list-style-type: none"> - ساختن سد و سدسازی در مناطق مستعد - توسعه شبکه‌های زیربنایی مناطق با پتانسیل توسعه - توسعه صنایع انرژی بر در نزدیکی محورها و کریدورهای بین‌المللی - جلوگیری از نابرابری‌ها در دسترسی به فناوری‌های اطلاعات و ارتباطات
مطالعات آمایش سرزمین - مقدماتی - دفتر آمایش و توسعه پایدار	۱۳۸۳	<ul style="list-style-type: none"> - توسعه و تجهیز محورهای اصلی ارتباطی کشور در کریدور شمال-جنوب و شرقی - غربی - افزایش سهم شبکه بزرگراهی در شبکه جاده‌ای - توسعه هماهنگ شبکه ریلی همگام با افزایش ناوگان با اولویت شبکه راه آهن برقی - توسعه ارتباطات فیبر نوری با پهنای باند مناسب بین شهری و درون‌شهری - استفاده از فناوری‌های نوین و برتر ارتباطی و گسترش شبکه‌های مخابراتی در کشور 	<ul style="list-style-type: none"> - بهره‌گیری از موقعیت ترانزیتی استان با توسعه و تقویت زیرساخت‌های ارتباطی - تکمیل شبکه ریلی استان - کاهش سفرهای غیر اضطراری از طریق فناوری‌های نو - توسعه دور کاری و خدمات از راه دور - توسعه شبکه بزرگراهی در مناطق اولویت‌دار

<p>ضوابط ملی آمایش سرزمین مصوب هیات وزیران - مرکز ملی آمایش سرزمین</p>	<p>به کارگیری فناوری اطلاعات و ارتباطات به عنوان ابزاری برای تمرکززدایی از شهرهای بزرگ - توسعه کاربری‌های فناوری اطلاعات و ارتباطات شامل: دولت الکترونیک، اقتصاد الکترونیک، بهداشت و درمان الکترونیک، آموزش الکترونیک، تجارت الکترونیک</p>	<p>- جلوگیری از نابرابری‌ها در دسترسی به زیرساخت‌ها و تسهیلات اطلاعات و ارتباطات - توسعه و تجهیز زیرساخت‌ها و تسهیلات مورد نیاز برای بهره‌گیری کارآمد و سودآور از موقعیت ترانزیتی استان - توسعه و تکمیل شبکه ریلی استان و افزایش سهم آن در جابجایی کالا و مسافر - توسعه بندر ماهیگیری استان با توجه به پتانسیل‌ها - جلوگیری از مصرف بی‌رویه سوخت‌های فسیلی و افزایش سهم انرژی‌های پاک - جلوگیری از عدم تخصیص سهم منابع آب تالاب‌ها - جلوگیری از توزیع نامتعادل منابع آب سبذرود در سطح استان - افزایش بهره‌وری در استفاده از آب - اجرای طرح‌های آبخیزداری و آبخیزداری با هدف ارتقای منابع آبی استان</p>
<p>مطالعه استراتژی درازمدت طرح آمایش سرزمین - مهندسان مشاور ستران</p>	<p>فرام‌سازی زمین‌ها، امکانات و زیرساخت‌های مورد نیاز به منظور ایفای نقش مؤثر ترانزیتی کشور در منطقه - توسعه، تجهیز، ارتقا و اصلاح ساختار فضایی شبکه ریلی کشور - توسعه، تجهیز، تقویت و سطح‌بندی بندر کشور در سواحل دریای خزر - تقویت و ساماندهی بندر و اسکله‌های صیادی در سواحل شمال کشور - توسعه، تجهیز و تقویت شبکه حمل و نقل هوایی کشور - فرام‌سازی بسترهای مورد نیاز برای توسعه شبکه ارتباطات و انتقال داده - تنوع‌بخشی در منابع تولید انرژی و افزایش سهم انرژی‌های تجدید پذیر در تولید و تأمین بهینه انرژی - ایجاد و توسعه مناطق ویژه اقتصادی و تخصصی انرژی در مناطق دارای قابلیت - بازنگری و تجدید نظر در تخصیص آب از سد به نفع تقویت مخازن دریاچه‌ها و تالاب‌ها - ایجاد تناسب و هماهنگی در اجرای طرح‌های سد، آبخیزداری، آبخیزداری و شبکه آبیاری و زهکشی پایین‌دست</p>	<p>- ایجاد پیوندهای نیرومند منطقه‌ای - کاهش تنگناهای دسترسی راحت مناطق روستایی - توسعه حمل و نقل زمینی به ویژه در مناطق اولویت دار - جلوگیری از ساخت سازه‌های بی‌رویه و تملک اراضی ساحلی - توسعه ظرفیت و زیرساخت‌های بندری استان - افزایش ظرفیت صیادی استان با ساز و کارهای مختلف - جلوگیری از نابودی و کاهش ظرفیت ذخیره گاه‌های محصولات دریایی همچون ماهی و ... - تجهیز و توسعه زیرساخت‌های حمل و نقل به منظور بهره‌گیری از پتانسیل‌های</p>
<p>سند ملی توسعه فرابخشی: ساماندهی سواحل کشور - سازمان مدیریت و برنامه‌ریزی کشور</p>	<p>۱۳۸۵</p>	<p>۱۳۵۵</p>

<p>توزیعی</p>	<ul style="list-style-type: none"> - جلوگیری از مصرف بی‌رویه منابع آب و اصلاح الگوی مصرف - جلوگیری از افزایش بی‌عدالتی‌های اجتماعی - کاهش سطوح آلاینده‌ها و آلودگی‌های انسانی - جلوگیری از خام فروشی و تکمیل زنجیره ارزش بخش صنعت استان - افزایش نقش بخش خصوصی در تأمین و عرضه انرژی - افزایش ضریب بهره‌وری نیروگاه‌های استان با اتصال شبکه به کشورهای منطقه - کاهش سهم سوخت‌های فسیلی و افزایش سهم انرژی‌های سبز و نو - ارتقای نقش فراملی بنادر استان و جذب سرمایه‌گذاری‌ها - توسعه حمل و نقل ریلی استان با مشارکت بخش خصوصی - توسعه سیستم حمل و نقل ریلی برقی در استان - ارتقای استانداردهای مصرف انرژی در بخش مسکن 	<ul style="list-style-type: none"> - ارتقای عدالت اجتماعی، افزایش بهره‌وری در مصرف آب و انرژی - استفاده از منابع حاصل از اجرای هدفمندی یارانه‌ها برای افزایش حمایت از صادرات غیرنفتی، بهره‌وری، کاهش شدت انرژی، کاهش آلودگی هوا و ارتقای شاخص‌های عدالت اجتماعی - تکمیل زیربنایها و زیرساخت‌های مورد نیاز برای معادن و زیرساخت‌های عمومی صنایع معدنی - کاهش تلفات انرژی و جذب سرمایه‌گذاری بخش غیردولتی - افزایش بازدهی و ضریب بهره‌وری نیروگاه‌ها - تشکیل بازار منطقه‌ای و ایجاد قطب (هاب) منطقه‌ای برق و اتصال شبکه برق کشور از شمال، جنوب، شرق و غرب به کشورهای همسایه - افزایش سهم نیروگاه‌های تجدیدپذیر و پاک - جذب سرمایه‌گذاران (داخلی و خارجی) و بهره‌برداری از بنادر اصلی با کارکرد بین‌المللی - واگذاری حق بهره‌برداری و مدیریت بنادر کوچک و محلی به اشخاص حقوقی حرفه‌ای و معتبر غیردولتی - جذب سرمایه‌گذاری بخش غیردولتی در احداث و بهره‌برداری از حمل و نقل ریلی - حمایت از اقتصاد دانش‌بنیان و تقویت و توسعه صنعت هوایی - تکمیل و اجرای طرح‌های (پروژه‌های) حمل و نقل ریلی، دوخطه کردن مسیرها و احداث خطوط برقی و سریع‌السیر - اصلاح الگوی مصرف باویژه مصرف انرژی در بخش ساختمان و مسکن 	<p>برنامه ششم توسعه - مجلس شورای اسلامی</p>
		<p>۱۳۹۵</p>	

جدول ۴- راهبردها/سیاستها و حکم‌ها/الزامات در محور نظام سکو ننگاهی

سند/طرح	سال	راهبرد/سیاست
سیاست‌های کلی آمایش سرزمین ابلاذی مقام معظم رهبری	۱۳۹۰	ایجاد شبکه به هم پیوسته مناطق اسکان و فعالیت‌های ملی و تعریف نقش و کارکرد فراملی هر یک از آن‌ها انتخاب تعدادی از کلان‌شهرها، بنادر و جزایر مستعد کشور و تجهیز آن‌ها به خدمات پیشرفته زیاطبی و اطلاعاتی برای پذیرش نقش فراملی برقراری تناسب کمی و کیفی جمعیت و استقرار معادل آن در پهنه سرزمین و تعمیم و گسترش شبکه‌های ارتباطی و اطلاعاتی؛ ساماندهی سطح خدمات و استقرار جمعیت در کشور با توجه به مدیریت منابع طبیعی، حوادث و منابع آب و رعایت شرایط زمین‌شناسی دستیابی به تعادل‌های منطقه‌ای متناسب با قابلیت‌ها و توان‌های هر منطقه
ضوابط ملی آمایش سرزمین - محسوب هیات وزیران - مرکز ملی آمایش سرزمین	۱۳۸۳	کاهش تمرکز و تراکم جمعیت در فعالیت در مناطق پراکنده کشور ایجاد شبکه‌های سازمان‌یافته از شهرهای بزرگ و متوسط کشور و تجهیز آن‌ها زمین‌سازی لازم برای استفاده حداکثر از ظرفیت‌ها و توان‌های مراکز جمعیتی کوچک و پراکنده (روستاها، شهرها، شهرهای کوچک) در حفظ و نگهداشت جمعیت و برقراری تعادل در الگوی استقرار جمعیت تعادل بخشی به توزیع جمعیت و فعالیت متناسب با منابع، توان محیطی و ظرفیت تحمل زیست‌بوم‌ها بهره‌برداری از شبکه نسبتاً توسعه یافته مراکز زیست و فعالیت در این مناطق با اعمال تقسیم کار تخصصی بین آن‌ها، با تأکید بر توسعه فعالیت‌های کشاورزی، صنعتی، گردشگری و بازرگانی ساماندهی مراکز جدید اشتغال و اسکان مهاجرین در مناطق دارای توان پذیرش جمعیت متناسب با سرمایه‌گذاری‌های جدید تولیدی و خدماتی تحول بنیادی در ساختار بخش خدمات و افزایش سهم خدمات نوین، دانش‌پایه، با تأکید بر توسعه خدمات پشتیبان تولید، خدمات گردشگری، خدمات بازرگانی، بانکی و بیمه‌ای، حمل و نقل و تفریح و استفاده از فن آوری‌های نوین در این بخش، متناسب با نقش و جایگاه بین‌المللی کشور
مطالعات آمایش سرزمین - مقدماتی - دفتر آمایش و توسعه پایدار	۱۳۸۳	ایجاد شبکه‌های سازمان‌یافته از شهرهای بزرگ و متوسط کشور و تجهیز آن‌ها به منظور پذیرش وظایف بالاتر در منطقه تحت نفوذ در راستای علم تمرکز در تقسیم کار ملی و منطقه‌ای تبدیل روستاهای مستعد و دارای توان‌های رشد و استقرار فعالیت، به روستاشهر و تقویت زیرساخت‌های شهر در آن‌ها ایجاد نقاط شهری جدید در مناطق مستعد گسترش فعالیت و فاقد ظرفیت کافی اسکان جمعیت جدید در مراکز شهری موجود تقویت شهرهای کوچک و متوسط کوچک با قابلیت توسعه دارای مسافت مناسب از یکدیگر به عنوان منطقه‌های شهری در جهت هماهنگی بیشتر در ارائه عملکردهای مشخص در پهنه سرزمین استقرار شبکه‌های سازمان‌یافته از شهرهای موجود و نقاط شهری جدید در کشور بازنگری و تغییر استخوان‌بندی الگوی نظام شهری با اولویت شهرهای با اولویت و تجهیز شهرهای متوسط
حکم/الزامات		کاهش پیوندها و مناسبات نابرابر و تک سویه توسعه خدمات اطلاعاتی و ارتباطی جلوگیری از افزایش بیش از حد جمعیت در نقاط محدود حمایت از شهرهای کوچک و میانی و تنوع بخشی به اقتصاد آن‌ها جلوگیری از تمرکز جمعیت فراتر از ظرفیت زیستی توسعه خدمات نوین و برتر در مراکز سکونتگاهی
		جلوگیری از افزایش پدیده نخست شهری ارتقای نقش شهرهای میانی و کوچک کاهش بی‌عدالتی در دسترسی به خدمات و زیرساخت‌ها جلوگیری از نابودی روستاها و تقویت بنه اقتصادی آن‌ها ارتقای مهارت‌های شغلی به‌ویژه در مناطق محروم و روستایی

<p>توسعه پایدار و موزون روستایی و هماهنگ با توسعه کشور با تنوع بخشی به فعالیت‌های اقتصادی سازگار با محیط روستایی، توسعه منابع انسانی و تجهیز فضاهای روستایی</p> <p>توسعه منابع انسانی محلی با استفاده از دانش و تکنولوژی نوین، افزایش سطح مهارت‌های فنی و حرفه‌ای، توسعه بخش اطلاع‌رسانی برای تخرک اقتصادی بیشتر جوامع روستایی</p> <p>بهره‌گیری از قابلیت‌های محیطی محلی مناطق روستایی به منظور سازمان‌دهی نظام خدمات‌رسانی چندسطحی و اصلاح نظام برنامه‌ریزی توسعه روستایی</p> <p>استفاده حداکثر از ظرفیت محیط‌های روستایی برای حفظ و نگهداشت جمعیت متناسب با اقتصاد منطقه‌ای، توان‌های اکولوژیک و بهره‌گیری مؤثر و متوازن از منابع پایه پراکنده کشور در فضاهای روستایی</p> <p>توانمندسازی و ارتقای ظرفیت‌های اجتماعی با تأکید بر توسعه فرصت‌های برابر از حیث دسترسی به منابع، امکانات و منافع میان شهر و روستا</p> <p>توجه به شبکه‌های بازار و بازاریابی محلی روستایی و تحکیم پیوند آن‌ها با شبکه‌های بازارهای ملی و جهانی</p>	<p>توسعه پایدار و موزون روستایی و هماهنگ با توسعه کشور با تنوع بخشی به فعالیت‌های اقتصادی سازگار با محیط روستایی، توسعه منابع انسانی و تجهیز فضاهای روستایی</p> <p>توسعه منابع انسانی محلی با استفاده از دانش و تکنولوژی نوین، افزایش سطح مهارت‌های فنی و حرفه‌ای، توسعه بخش اطلاع‌رسانی برای تخرک اقتصادی بیشتر جوامع روستایی</p> <p>بهره‌گیری از قابلیت‌های محیطی محلی مناطق روستایی به منظور سازمان‌دهی نظام خدمات‌رسانی چندسطحی و اصلاح نظام برنامه‌ریزی توسعه روستایی</p> <p>استفاده حداکثر از ظرفیت محیط‌های روستایی برای حفظ و نگهداشت جمعیت متناسب با اقتصاد منطقه‌ای، توان‌های اکولوژیک و بهره‌گیری مؤثر و متوازن از منابع پایه پراکنده کشور در فضاهای روستایی</p> <p>توانمندسازی و ارتقای ظرفیت‌های اجتماعی با تأکید بر توسعه فرصت‌های برابر از حیث دسترسی به منابع، امکانات و منافع میان شهر و روستا</p> <p>توجه به شبکه‌های بازار و بازاریابی محلی روستایی و تحکیم پیوند آن‌ها با شبکه‌های بازارهای ملی و جهانی</p>	<p>جلوگیری از دلالتی و واسطه‌گری محصولات روستایی و توسعه بازاریابی مستقیم</p>
<p>ضوابط ملی آمایش سرزمین مصوب هیات وزیران - مؤکرملی آمایش سرزمین</p>	<p>۱۳۹۴</p> <p>سازمان‌دهی شبکه سکونتگاهی کشور با هدف ارتقای بهره‌وری از سرزمین با ملاحظات محیط‌زیستی و کاهش مشکلات</p> <p>به جهت لحاظ روکردهایی چون گسترش حوزه نفوذ اقتصاد کشور در منطقه و محیط آسیای جنوب غربی، سازمان فضایی مطلوب توسعه کشور، مؤلفه‌های نوین برنامه‌ریزی و تجارب جدید جهانی و تمرکززدایی از طریق انتخاب مراکز متعدد با اختیارات لازم، شبکه سکونتگاه شهری کشور در سه لایه طبقه‌بندی می‌شود:</p> <p>۱- لایه پیرامونی، شامل استان‌های مرکزی کشور به عنوان مراکز راهبردی، تسهیل و پشتیبانی تعاملات اقتصادی و اجتماعی با کشورهای واقع در عمق راهبردی اقتصادی و سیاسی آن‌ها در خارج از مرزهای کشور؛</p> <p>۲- لایه مرکزی، شامل مراکز منتخب مناطق ۹ گانه به عنوان مراکز راهبردی، تسهیل و پشتیبانی از تعاملات اقتصادی و اجتماعی کشور با جامعه بین‌المللی در حوزه‌های علم و فناوری، آموزش، تحقیق و توسعه، تبادل کالات، خدمات و اطلاعات و گسترش کسب و کار با بازارهای جهانی؛</p> <p>۳- لایه میانی، شامل مراکز استان‌ها و شهرهای برخوردار از توانمندی و یا استقرار در موقعیت‌های مناسب نسبت به این مناطق شهری و روستایی به عنوان مراکز راهبردی، تسهیل و پشتیبانی از تعاملات اقتصادی و اجتماعی بین این مراکز با حوزه نفوذ خود، با سایر مراکز منتخب لایه میانی و نیز با لایه مرکزی فعالیت می‌نماید.</p> <p>تغویت و ساماندهی سکونتگاه‌ها و عرصه‌های روستایی با هدف حفظ ارتباط پویا و سازنده بین نواحی شهری و روستایی و تغویت زنجیره‌های ارزش با تأکید بر استقرار صنایع کوچک و اشتغال‌زا؛</p> <p>انتظام بخشی به فرایندها و رویه‌های تبدیل و الحاق سکونتگاه‌های روستایی به شهر با هدف مانده‌گاری جمعیت در روستاها و حفظ بهره‌وری از اراضی قابل کشت؛</p> <p>ساماندهی سکونتگاه‌های غیر رسمی پیرامون شهرها به‌ویژه کلان‌شهرها</p>	<p>جلوگیری از دلالتی و واسطه‌گری محصولات روستایی و توسعه بازاریابی مستقیم</p>

<p>برنامه ششم توسعه - مجلس شورای اسلامی</p>	<p>۱۳۹۵</p>	<p>جهت‌گیری از پراکنده‌بودن توسعه درون‌زا - جهل‌گیری از مهاجرت‌های روستا-شهری با سازوکارهای منطقی و منصفانه - کاهش آسیب‌های اجتماعی - ارتقای ظرفیت‌های شغلی و مهارتی - حمایت از مسکن اجتماعی و توسعه آن - کاهش اتکا به خودروهای شخصی</p>
<p>مشاره استراتژی درآمدت طرح آمایش سوزمین - مهندسان مشاور سنتوران</p>	<p>۱۳۵۵</p>	<p>جهت‌گیری از پراکنده‌بودن توسعه درون‌زا - جهل‌گیری از پراکنده‌بودن توسعه درون‌زا - جهل‌گیری از مهاجرت‌های روستا-شهری با سازوکارهای منطقی و منصفانه - کاهش آسیب‌های اجتماعی - ارتقای ظرفیت‌های شغلی و مهارتی - حمایت از مسکن اجتماعی و توسعه آن - کاهش اتکا به خودروهای شخصی</p>
<p>مختار و به</p>	<p>ایجاد پوشش خدماتی مناسب برای روستاها به منظور دسترسی آن‌ها به نیازهای روزانه، فرهنگی و غیره ... - توسعه بخشیدن به فعالیت‌ها و ایجاد اشتغال در شهرهای کوچک - کاهش تمرکز در شهرهای بزرگ به نفع شهرهای ماهوارهای - حمایت از توسعه شهرهای متوسط در نواحی حاشیه‌ای و دورافتاده - توسعه شبکه‌ای از شهرهای کوچک برای تأمین پوشش خدماتی روستاها - تحکیم و بنا کردن شبکه شهری در چندین منطقه‌ای که بتواند میان مراکز تفریحی و محیط روستایی رابطه برقرار کند - پیوستن شهرهای متوسط به شبکه‌های بزرگ زیربنایی (شبکه بزرگراه، شبکه راه آهن، شبکه انتقال گاز و نفت و برق) - ایجاد تجهیزات خدمات تولیدی در شهرهای متوسط؛ - تسهیل جذب مهاجران روستایی و شهرهای کوچک به شهرهای متوسط از طریق آموزش مهارت به آن‌ها و اجرای سیاست‌های مسکن اجتماعی - تدوین طرح‌های جامع برای تمامی شهرهای متوسط - تقویت تجهیزات خدماتی در شهرهای حومه‌ای - توسعه تأسیسات زیربنایی و تجهیزات و خدمات عمومی و دستگاه‌های اداری در شهرهای متوسط دور از مراکز اصلی - توسعه صنایع کوچک و پیشه‌های تولیدی و همچنین کارکرد دیگری در شهرهای متوسط دورافتاده - عرضه کشاورزی پرآیامون شهرها حفظ شود - برنامه‌ریزی و هماهنگ کردن توسعه مناطق شهری - خلق چارچوب نهادی برای مناطق شهری یا شهر منطقه‌ها (زیر نظر مستقیم استاندارد) به منظور رسیدگی به مسائل برنامه‌ریزی و هماهنگی توسعه فصلی</p>	<p>جهت‌گیری از پراکنده‌بودن توسعه درون‌زا - جهل‌گیری از مهاجرت‌های روستا-شهری با سازوکارهای منطقی و منصفانه - کاهش آسیب‌های اجتماعی - ارتقای ظرفیت‌های شغلی و مهارتی - حمایت از مسکن اجتماعی و توسعه آن - کاهش اتکا به خودروهای شخصی</p>

جدول ۵- راهبردها/سیاست‌ها و حکم‌ها/اوامات در محور اجتماعی و فرهنگی

سند/نوع	سال	راهبردها/سیاست	حکم/اوامات
سیاست‌های کلی آمایش سرزمین ابلاغی مقام معظم رهبری	۱۳۹۰	<ul style="list-style-type: none"> - تربیت انسان‌های سالم، با انگیزه، شاداب، متدین، وطن دوست، جمع گرا، نظم‌پذیر و قانون گرا - ارتقاء سطح آموزش، پژوهش و بهبودی نیروی کار - تقویت همگرایی، یکپارچگی ملی، وحدت و پیوندهای اجتماعی - ایجاد و تقویت نهادها و تشکلهای منطقه‌ای - بهبود شاخص‌های توسعه انسانی با تأکید بر تدبیر، شکوفایی استعدادها و علاقه‌ها، گسترش سلامت و ارتقای سطح دانش عموم - تعامل سازنده میان ارزش‌ها و تربیت‌های مناطق گوناگون کشور با استفاده از ظرفیت‌های فرهنگی، آموزشی، اقتصادی و انگیزه‌های ملی و اقدام در جهت تفریض اختیارات مناسب قانونی به سطح منطقه‌ای و محلی - تقویت هدفمند عوامل پیشرفت و آبادانی در مناطق حساس و ویژه 	<ul style="list-style-type: none"> - جلوگیری از دین‌گریزی، قانون‌گریزی و آسیب اجتماعی - جلوگیری از نابودی انسجام ملی - ارتقای همکاری‌های منطقه‌ای - توسعه منابع و سرمایه‌های انسانی
سند چشم‌انداز جمهوری اسلامی ایران افق ۱۴۰۴	۱۳۸۲	<ul style="list-style-type: none"> - تمرکز دادن فعالیت‌های مربوط به رشد و توسعه اقتصادی به سست‌وسوی عدالت اجتماعی و کاهش فاصله میان درآمدهای طبقات و رفع محرومیت از قشرهای کم‌درآمد - حفظ وحدت، امنیت و یکپارچگی سرزمین - رفع محرومیت‌ها خصوصاً در مناطق روستایی کشور - ایجاد نظام جامع تأمین اجتماعی برای حمایت از حقوق محرومان و مستضعفان و مبارزه با فقر 	<ul style="list-style-type: none"> - جلوگیری از فقر و محرومیت - جلوگیری از کاهش وحدت ملی - ریشه‌کنی فقر در نواحی روستایی - توسعه نظام تأمین اجتماعی
ضوابط ملی آمایش سرزمین- محسوب هیات وزیران - مرکز ملی آمایش سرزمین	۱۳۸۳	<ul style="list-style-type: none"> - گسترش تعامل اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی درون و بین منطقه‌ای در راستای تقویت همبستگی ملی - توسعه رفاه و تأمین اجتماعی در مناطق مختلف کشور و برقراری تعادل در شاخص‌های اصلی آن - توسعه علوم، آموزش، پژوهش و فن‌آوری و گسترش و تجهیز مراکز آموزشی، پژوهشی، شهرک‌ها و پارک‌های علمی - فن‌آوری کشور - تأکید بر استفاده از ظرفیت‌های اجتماعی، فرهنگی و علمی استان‌ها و مناطق کشور، به‌ویژه شهرهای تهران، شیراز، اصفهان، مشهد، تبریز، اهواز و یزد - تأکید بر حفظ و پویایی هویت ایرانی - اسلامی در تعامل با برون‌گرایی و انکا بر این هویت برای تحکیم و انسجام وحدت ملی در ایجاد درونی - گسترش آموزش و بهداشت، به‌ویژه برای زنان و جوانان در مناطق کمتر توسعه یافته و گروه‌های اجتماعی در معرض خطر - ارتقای جایگاه صنعت گردشگری در اقتصاد ملی 	<ul style="list-style-type: none"> - جلوگیری از کاهش همبستگی ملی - ارتقای رفاه اجتماعی و جلوگیری از افزایش عدم تعادل‌ها - جلوگیری از نابودی هویت ایرانی - اسلامی - استفاده بهینه از منابع فرهنگی - جلوگیری از طردشدگی گروه‌های محروم و آسیب‌پذیر
مطالعات آمایش سرزمین - مقدماتی - دفتر آمایش و توسعه پایدار	۱۳۸۳	<ul style="list-style-type: none"> - تأمین، حفظ و ارتقای سلامت افراد و جامعه؛ - ترویج الگوهای رفاه‌ی سالم و افزایش آگاهی‌های بهداشتی مردم و کاهش فشارهای پرخطر؛ - تقام پیشگیری بر درمان، به منظور کنترل و ریشه‌کنی بیماری‌های واگیردار؛ - ایجاد و توسعه بنیادهای سلامت‌گر و تأکید بر روش‌های پرداخت سرانه و نظارت بر عملکرد نظام بیمه درمان کشور؛ - تقویت هماهنگی بین بخشی، خصوصاً برای گسترش کمی و کیفی نظارت بر بهداشت و امنیت مواد غذایی، دارویی، بهداشتی و آرایشی و ارتقای 	<ul style="list-style-type: none"> - جلوگیری از کاهش سطح سلامت عمومی جامعه - ایجاد سامانه بیمه دزیر گرفته - جلوگیری از ناهماهنگی و توسعه همیاری‌های بین بخشی - حمایت از سلامت گروه‌های آسیب‌پذیر

<p>شورای عالی دبیرخانه فرهنگی کشور - فهرته مهندسی</p>	<p>۱۳۸۲</p>	<p>توسعه فرهنگ قرآنی و سیره امامان و پیامبران - جلوگیری از فروپاشی و نابودی نقش های خانواده - افزایش نرخ باروری</p>
<p>آمایش سرمهین مصوب هیات وزیران - مركز ملي آمایش سرمهین</p>	<p>۱۳۸۴</p>	<p>جلوگیری از نابودی هويت ملي و ارتقاي همگرایی - ارتقاي همبستگی و انسجام ملي بر مبنای روزگري دهای مشارکتی - توانمندسازی و مقندر سازی مردم - تمرکز بر مهارت به جای مدرک - ایجاد هماهنگی بین قابلیت های منطقه ای و آموزش تخصصی - توسعه ارتباط دانشگاه با صنعت - آمایش فضایی فضاهای آموزشی - جلوگیری از بی عدالتی فضایی در حوزه های رفاهی و تأمین اجتماعی</p>
<p>شاخص ها و عوامل مؤثر در بهداشت و ایمنی محیط های خصوصی و عمومی با تأکید بر دسترسی آب آشامیدنی سالم و کنترل آلودگی های صوتی، شیمیایی، و نظیر این ها؛ - ایجاد و توسعه محیط های حمایتی سلامت جسمی، روانی و اجتماعی با تأکید بر حفظ کرامت انسانی و حقوق مدنی بیماران و مشارکت با سایر بخش ها برای تأمین نیازهای اساسی آنها؛ - اصلاح ساختار نظام سلامتی جامعه در راستای ایجاد یک نظام پاسخگو برای ارائه خدمات سلامتی به آحاد مردم؛ - وضع قوانین برای حمایت از اقتدار آسیب پذیر از قبیل زنان، افراد کم درآمد، معذاران و کودکان و نوجوانان؛ - تغییر الگوها و اولویتهای سرمایه گذاری در زمینه منابع فیزیکی، نیروی انسانی و فناوری؛ - طراحی و عملیاتی کردن نظام جامع اطلاعات در بخش سلامت؛ - تأکید بر واگذاری ارائه خدمات سلامت به بخش غیر دولتی با بهره گیری از نظام مناسب خرید خدمت، به منظور افزایش کارایی و بهبود مستمر کیفیت خدمات؛ - عادلانه ساختن دریافت خدمات سلامت برای آحاد جامعه و تأمین منابع مالی مورد نیاز برای مراقبت های اولیه بهداشتی؛ - طراحی و استقرار نظام جامع مدیریت خدمات درمانی کشور با تأکید بر تخصیص بهینه منابع و در نظر گرفتن سطح بندی، نظام ارجاع و ...؛ - توجه سرمایه گذاری بیشتر در دو بخش آموزش و پرورش و ارتقاي پژوهش های علمي، کاربردی</p>	<p>افزایش همگرایی و تقویت هويت ملي در طراحی و اجرای طرح های ملی - تقویت انسجام ملي و ارتقاي هويت اسلامي -ایزانی اقوام مختلف و مشارکت آنان در اداره امور، توسعه و امنیت مناطق مختلف کشور؛ - تقویت پیوندهای مناطق مرزی با داخل کشور با دورکردن وحدت و یکپارچگی اجتماعی و ارتقاي سرمایه های اجتماعی ملی در پهنه سرمهین - توسعه رفاه و تأمین اجتماعی در نواحی مختلف کشور و زمینه سازی تحقق عدالت فرآگیر در پهنه سرمهین، کاهش فقر، نابرابری و آسیب های اجتماعی با تأکید بر توانمندسازی و حداکثر استفاده از مشارکت مردم - توسعه آموزش های فنی و حرفه ای و مهارت آموزی متناسب با عملکرد تخصصی هر قلمرو و به ویژه نواحی مرزی و حاشیه شهرها؛ - توزیع جغرافیایی و سانداهي دانشگاه ها و مراکز آموزشی و پژوهشی در سطح کشور و جذب دانشجویان آنها بر اساس مقتضیات و اولویتهای توسعه ملی، منطقه ای و استانی و کار ویژه های هر منطقه - تأکید بر استفاده از ظرفیتهای اجتماعی، فرهنگی و علمی استان ها و مناطق کشور به ویژه کلان شهرها با محدود نمودن توسعه کمی سطح پایین آموزش عالی به نفع سطح بالاتر - طراحی و ساخت فضاهای تربیتی متناسب با اقتضات برنامه درسی، استانداردهای تربیتی، تحولات جمعیتی - الزام به پیوست نیازمندی های نیروی انسانی برای طرح های توسعه ای، خدماتی و تولیدی عمده برای تعیین نیازهای آموزشی آن در منطقه - توسعه و تقویت قطب های علمی -دانشگاهی در شهر های منتخب</p>	<p>توسعه فرهنگ قرآنی و سیره امامان و پیامبران - جلوگیری از فروپاشی و نابودی نقش های خانواده - افزایش نرخ باروری</p>

انقلاب فرهنگی		
<p>برنامه توسعه - شورای اسلامی</p>	<p>۱۳۸۵</p>	<p>جلوگیری از کاهش نرخ باروری کل و ارتقای آن - مطالعات جمعیت شناختی و آمایش و پایش مستمر جمعیتی - طراحی و نهادینه‌سازی آداب و سبک زندگی اسلامی - ایرانی - انسجام‌بخشی و تقویت مشارکت فراگیر و نظام‌مند نهاد خانواده، نظام تعلیم و تربیت، سازمان‌های اجتماعی و اداری و سایر نهادهای مرتبط در گسترش نظم و انضباط، قانون‌گرایی و احساس امنیت عمومی و ظرفیت‌سازی و فرهنگ‌سازی برای رفع موانع فرهنگی، ساختاری و رفتاری - تعیین، نهادینه‌سازی و ارتقای اخلاق و رفتار و نظام حقوقی اسلام در حوزه‌های اجتماعی و سیاسی - طراحی و استقرار الگوی اسلامی اخلاق و فرهنگ کار و رفتار اقتصادی دولت و مردم در عرصه تولید، توزیع و مصرف - تبیین، ترویج و نهادینه‌سازی هنر معنوب، نمایی‌بخش، شوق‌آفرین و اسکناس‌رستیز و تعمیق درک زیباشناختیانه عمومی و رهبری (مدخله‌العالی) - تحکیم فرهنگ اسلامی - ایرانی و گشتان انقلاب اسلامی مبتنی بر بیانات امام خمینی (ره) و مقام معظم رهبری (مدظله‌العالی) - طراحی و استقرار نظام جامع و کارآمد اطلاعات، ارتباطات و رسانه‌های مبتنی بر آموزه‌های دینی، انقلابی و ارزش‌های اخلاقی، مقتضیات راهبردی کشور و سیاست‌های کلی نظام - گسترش تأثیرگذاری و ارزش‌آفرینی فرهنگی جمهوری اسلامی ایران - بازنگری و اصلاح اهداف و کارکردهای فرهنگی نظام‌های فرهنگی، اجتماعی، سیاسی و اقتصادی - ساماندهی جبهه فرهنگی انقلاب اسلامی، راهبری فعال چنگ نرم و ارتقای مؤلفه‌های قدرت نرم نظام اسلامی</p>
<p>برنامه توسعه - شورای اسلامی</p>	<p>افزایش ضریب ایمنی و تاب‌آوری جامعه، پیشگیری و کاهش خطرات ناشی از حوادث و سوانح - کمک به حفظ و ارتقای سرمایه اجتماعی با استفاده از توان و ظرفیت‌های مردمی و افزایش مشارکت‌های اجتماعی مردم - تحقق عدالت اجتماعی و حمایت از انتشار آسیب‌پذیر و بسط پوشش‌های امدادی، حمایتی و بیمه‌ای و پیشگیری و کاهش آسیب‌های اجتماعی - خدمات‌رسانی به‌سوی معرّض آسیب‌های اجتماعی - بسط و توسعه نقش مردم و سازمان‌های مردم‌نهاد در حوزه‌های مشارکت‌های گروهی و تأمین مالی - بهبود کیفیت زندگی ساکنان سکونتگاه‌های غیررسمی در ترویج مهاجرت - برنامه‌ریزی برای مدیریت و توزیع متناسب فعالیت، جمعیت و مهاجرت در کشور - حمایت و توانمندسازی زنان سرپرست خانوار - مقابله با اعتیاد، ساماندهی کودکان کار و حمایت از بیماران روانی مزمن و سالمندان - تأمین نیاز اقشار آسیب‌پذیر و گروه‌های هدف سازمان‌های حمایتی به مسکن - توسعه فرهنگ کتاب‌خوانی با اولویت کتابخانه‌های روستایی در مناطق کمتر توسعه‌یافته - حمایت از کتاب‌فروشان، ناشران و مطبوعات و توسعه فضاهای مذهبی فرهنگی و بهره‌گیری بهینه از اماکن مذهبی - سیادت از میراث فرهنگی و حمایت از صنایع دستی و تشریح و توسعه گردشگری - تقویت و تحکیم جامع‌های خانوادگی، محلی و تقویت و تعالی خانواده و کارکردهای اصلی آن</p>	<p>جلوگیری از آسیب‌پذیری در برابر مخاطرات - افزایش سرمایه اجتماعی - جلوگیری از افزایش بی‌عدالتی اجتماعی - توسعه نقش جنبش‌ها و نهادهای مردمی - جلوگیری از افزایش سکونت‌گاه‌های غیررسمی - توانمندسازی گروه‌های آسیب‌پذیر - توسعه ساکنان اجتماعی - توسعه مراکز فرهنگی و فرهنگ توسعه و کتاب‌خوانی - توسعه تولیدات فرهنگی - جلوگیری از فروپاشی نهاد خانواده</p>

جدول ۶- راهبردها/سیاست‌ها و حکم‌ها/الزامات در محور منابع طبیعی و محیط زیست

سند/طرح	سال	راهبردها/سیاست	حکم/الزامات در محور منابع طبیعی و محیط زیست
سیاست‌های کلی آمایش سرزمین ابلاغی مقام معظم رهبری	۱۳۹۰	<p>حفظ، احیا و بهره‌وری بهینه از سرپایمانها، منابع طبیعی تجدیدشونده و حفظ محیط زیست در طرح‌های توسعه</p> <p>تقویت هدفمند عوامل پیشرفت و آبادانی در مناطق حساس و ویژه با توجه به ملاحظات دفاعی، امنیتی، فرهنگی، اجتماعی و زیست محیطی و افزایش نقش و فعالیت مردم در فرآیند توسعه</p> <p>دستیابی به تعادل‌های منطقه‌ای متناسب با قابلیت‌ها و توان‌های هر منطقه</p> <p>استفاده مؤثر از موقعیت، میراث تاریخی و جاذبه‌های فرهنگی و طبیعی کشور در مسیر اهداف توسعه، تقویت گردشگری و حفاظت از سوابق تاریخی</p>	<p>کاهش وابستگی به منابع تجدیدناپذیر</p> <p>حفظ مناطق حساس اکولوژیکی</p> <p>جلوگیری از عدم توازن‌های منطقه‌ای</p> <p>استفاده از پتانسیل‌ها و قابلیت‌های گردشگری</p>
سند چشم‌انداز جمهوری اسلامی ایران ۱۴۰۴	۱۳۸۲	<p>ایجاد و توسعه نظام ارزیابی، پایش و ارائه گزارش در زمینه تنوع</p> <p>تدوین و اجرای راهبردهای بخشی توسعه پایدار مبتنی بر حفاظت از تنوع زیستی</p> <p>تقویت و تعمیق ملاحظات تنوع زیستی در سطح زیست‌بوم‌ها و زیستگاه‌ها</p> <p>تدوین اصول، سیاست‌ها و دستورالعمل‌های اعمال ضوابط تنوع زیستی در فعالیت‌ها</p> <p>تدوین و تکمیل شاخص‌های پایداری و اعمال آن‌ها در فعالیت‌های مرتبط با تنوع زیستی</p> <p>تدوین و اجرای برنامه جامع توسعه طبیعت‌گردی</p> <p>اصلاح و تقویت مدیریت شبکه مناطق حفاظت شده</p> <p>تدوین اصول، سیاست‌ها و ضوابط توسعه فناوری زیستی و به کارگیری آن در زمینه‌های مرتبط با تنوع زیستی</p> <p>پیشگیری و مبارزه با تخریب سرزمین با تأکید بر استفاده از دانش بومی جوامع محلی</p> <p>اصلاح نظام بهره‌برداری از منابع طبیعی (منابع پایه تولید) و مهار عوامل ناپایداری منابع</p> <p>هماهنگی بین مجموعه دستگاه‌های اجرایی اثرگذار بر عرصه‌های منابع طبیعی با اعمال مدیریت یکپارچه و نظام‌مند بر منابع طبیعی کشور</p>	<p>جلوگیری از نابودی تنوع زیستی</p> <p>کاهش فرآیندهای مخرب اکولوژیکی</p> <p>ارتقای مدیریت محیط زیستی</p> <p>ارتقای جایگاه دانش محلی در حفظ محیط زیست</p> <p>استفاده بهینه و پایدار از منابع طبیعی</p> <p>اجتناب از مدیریت چند پارچه و متفرق</p> <p>جلوگیری از نابودی جنگل‌ها و مراتع</p> <p>ایجاد نظام پایش و دیده‌بانی کارآمد</p>
ضوابط ملی آمایش سرزمین - مصوب هیات	۱۳۸۲	<p>اصول دیدگاه‌های آمایشی برای تعیین کاربری اصولی عرصه‌های جنگلی و مرتعی در فرایند توسعه کشور</p> <p>ایجاد و تقویت سیستم‌های پایش و ارزیابی تغییرات ایجادشده در جنگل‌ها و مراتع</p> <p>تعمال بخشی به توزیع جمعیت و فعالیت متناسب با منابع طبیعی و ظرفیت تحمل زیست‌بوم‌ها</p> <p>رعایت ملاحظات "امنیتی و دفاعی"، "حفاظت از محیط زیست" و "حراست از میراث فرهنگی" در استقرار جمعیت و فعالیت</p> <p>استفاده پایدار از قابلیت‌های طبیعی و امکانات آب و خاک برای توسعه فعالیت‌های کشاورزی و صنایع وابسته و تبدیلی مرتبط با آن</p> <p>توجه به محدودیت‌های آب برای مصارف کشاورزی</p>	<p>جلوگیری از تمرکز جمعیت فراتر از ظرفیت تحمل زیستی</p> <p>جلوگیری از نابودی میراث فرهنگی و طبیعی</p> <p>اجتناب از رویه‌های ناپایدار در بخش کشاورزی</p>

وزیران - معاونین ملی آمایش سرزمین		
مطالعات آمایش سرزمین - مقدمه‌ای - دفتر آمایش و توسعه پایدار	<p>۱۳۸۳</p> <ul style="list-style-type: none"> - سرزمین و توسعه پایدار - هماهنگ‌سازی طرح‌های آمایش سرزمین، توسعه کالبدی و برنامه‌های توسعه بخش آب با توجه به ظرفیت قابل تحمل حوضه‌های آبریز و امکانات توسعه منابع آب در مناطق مختلف کشور - اصلاح و بهبود ساختار نظام مصرف آب و مدیریت؛ - اولویت‌بندی به سرمایه‌گذاری‌ها و طرح‌های در دست مطالعه، انتقال بین‌حوزه‌ای و ایجاد سدهای مخزنی بر اساس استراتژی‌های توزیع جمعیت و فعالیت و الزامات آمایش سرزمین - تمرکززدایی از ساختار مدیریت منابع آبی کشور و مشارکت گروه‌های ذی‌نفع در انطباق با برنامه‌های مدیریت پیشگویی - اولویت ایجاد شبکه‌های آبیاری و زهکشی در پایین‌دست سدها و مسیرهای انتقال - مهار، کنترل و بهره‌برداری روان آب‌های سطحی از طریق اجرای سدهای مخزنی، تأسیسات کوچک آبی و طرح‌های آبخیزداری - ممنوعیت تغییر کاربری زمین خارج از برنامه‌ها و طرح‌های مصوب و معابر با ملاحظات محیط زیستی - تنوع‌بخشی به منابع تولید انرژی و افزایش سهم انرژی‌های تجدیدپذیر (بهبود بادی و خورشیدی) در تولید و تأمین انرژی بومی 	<ul style="list-style-type: none"> - جلوگیری از تخریب محیط زیست - هوشمندسازی حفاظت از محیط زیست - ایجاد چرخه بسته در مدیریت پسماند - تمرکززدایی و افزایش مشارکت‌های مردمی در حفظ محیط زیست - ارتقای مهارت و دانش مسئولان و کارکنان بخش محیط زیست - جلوگیری از توسعه‌های فاقد ارزیابی زیست محیطی - کاهش وابستگی به سوخت‌های فسیلی - مدیریت یکپارچه و پایدار منابع آب - جلوگیری از هدر رفت منابع طبیعی - رعایت حقایق‌های محیط زیستی - جلوگیری از بی‌عدالتی‌ها در تخصیص و توزیع منابع آب

مدیریت یکپارچه مناطق	۱۳۵۵	کاربرد مسوم دفع آفات، محدود نمودن تغییر کاربری زمین های کشاورزی و افزایش بازدهی سیستم های آبیاری
<p>سرزمین مصوب هیات وزیران - مؤتمر ملی آمایش سرزمین</p>	<p>- اعمال مدیریت یکپارچه بر منابع آب - سرعیت برداشت می رود و ناپایداری منابع آب های زیرزمینی و سطحی کشور - مهار آب های مرزی و مدیریت کارآمد و بهینه آب های ورودی و خروجی کشور - رعایت نیازهای پایه محلی روستایی رودخانه ها، تالاب ها، دریاچه ها بر اساس میزان تجدیدپذیری آب و ظرفیت قابل تحمل حوضه های آبریز در مهار و کنترل آب های سطحی کشور - توجه به محدودیت آب در جانشینی و استقرار فعالیت های اقتصادی آب بر در قلمروهای مختلف کشور - رعایت ملاحظات ژئوپلیتیکی و اکولوژیکی در طرح های استحصال، انتقال، توزیع و مصرف آب در سطح فرامی، ملی، منطقه ای و محلی - افزایش ترانزیت آب مجاری در تجارت کالا - بازیگری و تجدید نظر در تخصیص آب از سد ها به نفع تقویت مخازن دریاچه ها و تالاب ها در پایین دست و حفظ ختایه های محلی - بازنگری و تجدید نظر در تخصیص آب از سد ها به نفع تقویت مخازن دریاچه ها و تالاب ها در پایین دست و حفظ ختایه های محلی - کاهش نسبت حجم آب مصرفی کل کشور به حجم آبی منابع آب تجدیدپذیر متناسب با ظرفیت هر منطقه - ایجاد تناسب و هماهنگی در اجرای طرح های سد، آبخیزداری، آبخیزداری و شبکه های آبیاری و زمکنشی پایین دست - تدوین الگوی بهینه کشت در دشت ها (واحدهای اکولوژیکی) با تأکید بر ارزش اقتصادی آب - ارتقای بهره‌وری آب و به کارگیری روش های مناسب آبیاری با شرایط اقلیمی و منطقه ای در راستای صرفه جویی و استفاده بهینه از منابع آب با توجه به محدودیت های ناشی از تغییرات آب و هوایی - حفاظت، پیشگیری و کاهش فرسایش خاک و تغذیه آبخیزها با اجرای عملیات آبخیزداری و آبخیزداری در حوضه های آبخیز کشور - محدودیت کشت محصولات آبی با نیاز آبی بالا در فضای باز و چابکداری در موارد ممکن از طریق کشت گلخانه ای، مدیریت جامع و یکپارچه حوضه های آبخیز برای بهره‌برداری از منابع آب پایه (آب، خاک و پوشش گیاهی) - توسعه، حفاظت و احیای جنگل ها و مراتع کشور - ارتقاء سطح تداوم و همکاری های دو یا چند جانبه با کشورهای منطقه به منظور حفاظت از محیط زیست و منابع طبیعی - رعایت ملاحظات محلی روستایی (توان اکولوژیکی و ظرفیت تحمل زیستی) در استقرار فعالیت های توسعه ای در بهینه سرزمین - پایداری و جلوگیری از بیابان زایی و تثبیت شرف های روان و مهار کانون های شکل دهنده ریزگردها - سیانت و استفاده بهینه از ظرفیت ها و جاذبه های طبیعی</p>	<p>- اجتناب از بهره‌برداری های ناپایدار در بخش کشاورزی - اجتناب از نابودی اکوسیستم های طبیعی</p> <p>- جلوگیری از برداشت ناپایدار منابع آب های زیرزمینی و سطحی - توسعه دیلماسی آب - جلوگیری از عدم رعایت ختایه های محلی روستایی - توسعه صنایع و فعالیت ها بر اساس منابع آب و ظرفیت تحمل - جلوگیری از تخصیص و استفاده ناعادلانه و ناپایدار منابع آب - صرفه جویی در مصرف آب و ارتقای بهره‌وری آن - اصلاح الگوی کشت - سازگاری در برابر تغییرات اقلیمی - جلوگیری از فرسایش و تخریب خاک - جلوگیری از نابودی جنگل ها و مراتع - جلوگیری از بیابان زایی و ریزگردها - جلوگیری از نابودی جاذبه های طبیعی</p>

<p>کشور: سالی طرح: کاروبری مطلوب: اراضی مناطق: ساحلی کشور: وزارت راه و ترابری ۱۳۸۸</p>		<ul style="list-style-type: none"> - جلوگیری از ساخت و سازهای بی رویه در مناطق حساس اکولوژیکی - اجتناب از توسعه در حریم - جلوگیری از پراکنده رویی شهرها
<p>سیاست های کلی محیط زیست - حضرت آیت الله خامنه ای</p>	<p>۱۳۹۴</p>	<ul style="list-style-type: none"> - اجتناب از بخشی نگری و مدیریت متفرق در عرصه منابع طبیعی - افزایش مشارکت های مردمی - اجتناب از افزایش آلاینده های محیط زیستی - ایجاد نظام پایش کارآمد محیط زیستی - بازبینی قوانین محیط زیستی - کاهش آسیب پذیری و سازگاری با تغییرات اقلیمی - ارتقای مدیریت منابع آب کشور - توسعه فناوری های سبز - ارتقای آگاهی های محیط زیستی - ارتقا و کارآمدسازی دیپلماسی محیط زیستی
	<p>مدیریت جامع، هماهنگ و نظام مند منابع حیاتی از قبیل هوا، آب، خاک و تنوع زیستی مبتنی بر توان و پایداری زیست بوم به یوزره با افزایش ظرفیت ها و توانمندی های حقوقی و ساختاری مناسب همواره با رویکرد مشارکت مردمی</p> <ul style="list-style-type: none"> - ایجاد نظام یکپارچه ملی محیط زیست - اصلاح شرایط زیستی به منظور برخوردار ساختن جامعه از محیط زیست سالم و رعایت عدالت و حقوق بین نسلی - پیشگیری و مسامحت از انتشار انواع آلودگی های غیرمجاز و حرم انگاری تخریب محیط زیست و مجازات مؤثر و بازدارنده آلوده کننده گان و تخریب کننده گان محیط زیست و الزام آنان به جبران خسارت - پایش مستمر و کنترل منابع و عوامل آلاینده هوا، آب، خاک، آلودگی های صوتی، امواج و اشمه های مخرب و تغییرات نامساعد اقلیم - تهیه اطلس زیست بوم کشور و حفاظت، احیاء، بهسازی و توسعه منابع طبیعی تجدید پذیر مانند دریا، رودخانه، مخزن سدها، تالاب، آبخوان زیرزمینی، جنگل، خاک، مرغ و تنوع زیستی به یوزره حیات وحش) و اصدال محدودیت قانونمند در بهره برداری از این منابع - مدیریت تغییرات اقلیم و مقابله با تهدیدات زیست محیطی نظیر یابان زایی، گر دوغبار به یوزره ریزگردها، خشکسالی و عوامل سرایت دهنده میکروبی و رادپراکنجی - گسترش اقتصاد سبز - تعامل بخشی و حفاظت کیفی آب های زیرزمینی از طریق اجرای عملیات آبخیزداری، آبخوانداری، مدیریت عوامل کاهش بهره برداری از آب های زیرزمینی و تبخیر و کنترل ورود آلاینده ها - استقرار نظام حساسیتی زیست محیطی در کشور با لحاظ ارزش ها و هزینه های زیست محیطی (تخریب، آلودگی و احیاء) در حساب های ملی - حمایت و تشویق سرمایه گذاری ها و فناوری های سازگار با محیط زیست با استفاده از ابزارهای مناسب از جمله عوارض و مالیات سبز 	

<p>تدوین منشور اخلاق محیط‌زیست و ترویج نهادینه‌سازی فرهنگ و اخلاق زیست‌محیطی منبئ بر ارزش‌ها و الگوهای سازنده ایرانی - اسلامی</p> <p>ارتقاء مطالعات و تحقیقات علمی و بهره‌مندی از فناوری‌های نو آفرانه زیست‌محیطی و تجارب سازنده بومی در زمینه حفظ تعادل زیست‌بومها و پیشگیری از آلودگی و تخریب محیط‌زیست</p> <p>گسترش سطح آگاهی، دانش و بینش زیست‌محیطی جامعه و تقویت فرهنگ و معارف دینی مشارکت و مسئولیت‌پذیری اجتماعی</p> <p>تقویت دیپلماسی محیط‌زیست</p>	<p>اززیایی راهبردی محیط‌زیست (SEA) در سیاست‌ها و برنامه‌های توسعه‌ای و اززیایی اثرات زیست‌محیطی (EIA) طرح‌های بزرگ کلیه دستگاه‌های اجرایی و بخش‌های خصوصی و تعاونی، نهادهای عمومی غیردولتی در پهنه سرزمینی</p> <p>اجرای برنامه عمل حفاظت، احیاء، مدیریت و بهبودداری مناسب از تالاب‌های کشور</p> <p>اجرای طرح‌های جامع مدیریت پسماند به‌ویژه در سواحل دریاها، رودخانه‌ها، جنگل‌ها و دشت‌های حاشیه تالاب‌ها</p> <p>تهیه و اجرای طرح جامع پیشگیری و اطفای حریق در عرصه تحت مدیریت سازمان جنگل‌ها، مراتع و آبخیزداری و سازمان حفاظت محیط‌زیست</p> <p>تکمیل و اجرای تأسیسات جمع‌آوری، تصفیه، بازچرخانی و مدیریت پساب و فاضلاب در شهرها و شهرک‌های صنعتی و خدماتی</p> <p>احیاء، توسعه و غنی‌سازی جنگل‌ها</p> <p>اجرای عملیات آبخیزداری و حفاظت از خاک و آبخوان</p> <p>بیابان‌دایی و کنترل کانون‌های بحرانی آن</p> <p>تهیه نقشه‌های حدنگاری (کاداستر) منابع طبیعی</p> <p>اجرای برنامه مدیریت سبز شامل مدیریت مصرف انرژی، آب، مواد اولیه، تجهیزات و کاغذ، کاهش مواد جامد زائد و بازیافت آن‌ها در ساختمان‌ها و وسایط نقلیه</p> <p>احیای رویشگاه‌های مرئی و توسعه و فرآوری گیاهان دارویی</p> <p>تبدیل پسماند به کود یا انرژی برای شهرهای مختلف</p> <p>اقدامات سیاسی، اقتصادی و عمرانی لازم برای تثبیت، استمرار و افزایش حلقه به رودخانه‌های مشترک و مرزی</p> <p>تهیه، تدوین و اجرای برنامه عمل حفاظت و مدیریت از مناطق چهارگانه محیط‌زیست و گره‌های در معرض تهدید و خطر انقراض حیات وحش کشور</p>	<p>اجتناب از توسعه بدون اززیایی محیط‌زیستی</p> <p>جلو‌گیری از نابودی تالاب‌ها</p> <p>جلو‌گیری از هدررفت پسماندها و مدیریت پایدار پسماندها</p> <p>ایجاد چرخه‌های بسته آب</p> <p>جلو‌گیری از نابودی جنگل‌ها و مراتع</p> <p>جلو‌گیری از بیابان‌دایی</p> <p>جلو‌گیری از نابودی خاک و آبخوان‌ها</p> <p>مدیریت سبز منابع طبیعی و سوخت‌ها</p> <p>توسعه جنگل‌ها و مراتع</p> <p>رعایت حلقه‌های محیط‌زیستی</p> <p>جلو‌گیری از نابودی تنوع زیستی</p>
<p>برنامه ششم توسعه - مجلس شورای اسلامی</p>	<p>۱۳۹۵</p>	

۲-۲- بررسی وضعیت، فشارها و روندها در ابعاد سیاسی، اقتصادی، اجتماعی، محیط‌زیستی و ارتباطی

۲-۲-۱- بررسی وضعیت

از منظر جغرافیایی، سیستان و بلوچستان از شرق و شمال شرق با کشورهای پاکستان و افغانستان، از شمال با استان خراسان جنوبی، از غرب با استان‌های کرمان و هرمزگان و از جنوب با دریای عمان همسایه است. استان سیستان و بلوچستان با وسعت ۱۸۷۵۰۲ کیلومتر مربع، ۱۱/۴ درصد از مساحت ایران را تشکیل می‌دهد (جغرافیای استان سیستان و بلوچستان، ۱۳۹۹: ۷). در نقشه جغرافیایی طبیعی استان، حداقل چهار ویژگی اقتصادی-سیاسی قابل تشخیص است:

۱. مناطق کوهستانی استان که بخش وسیعی از شمال تا جنوب استان را فرا گرفته و کوه‌های نسبتاً مرتفعی نظیر تفتان به ارتفاع ۳۹۴۱ متر، بُرمان به ارتفاع ۳۵۰۳ متر، کوه سفید به ارتفاع ۲۹۹۵ متر، کوه ماریچ به ارتفاع ۲۸۶۳ متر، در آن قرار دارند. کوه‌های موجود در گستره کوهستانی استان را دره‌ها و دشت‌های کوچک و بزرگ از هم جدا کرده‌اند.
۲. بیابانی بودن بخش وسیعی از استان که گستره جغرافیایی آن بیشتر در غرب استان مشاهده می‌شود. بخشی از کویر لوت نیز در شمال غرب استان واقع شده است.
۳. هم‌جواری با دریای عمان و برخورداری از ساحلی مناسب و نسبتاً طولانی و بهره‌مندی از امکانات طبیعی، اقتصادی و ارتباطی دریای آزاد.
۴. وجود جلگه‌های حاصلخیز از جمله جلگه سیستان در شمال شرق استان (در محدوده شهرستان زابل) که رود هیرمند آن را آبیاری می‌کند و نیز جلگه باهوکلالت در جنوب شرق استان در محدوده شهرستان چابهار که رود باهوکلالت در آن روان است.

در کنار ویژگی‌های فوق، عارضه طبیعی دیگری به نام دریاچه هامون یا دریاچه سیستان در دشت سیستان به چشم می‌خورد که وسعت آن بین ۴۵۸ تا ۱۴۰۰ کیلومتر مربع متغیر است. این دریاچه در فصول کم‌آبی به صورت سه مرداب تقریباً جدا از هم به نام‌های هامون صابری، هامون پوزک و هامون هیرمند، در می‌آید (سازمان نقشه‌برداری کشور، ۱۳۹۹: ۳۰).

آثار به دست آمده از سیستان (بخش شمالی استان) سابقه تمدن و شهرنشینی این منطقه را به هزاره سوم پیش از میلاد می‌رساند و در بخش جنوبی (بلوچستان) نیز، قدمت تمدن به حدود سه هزار سال پیش از میلاد می‌رسد. این قسمت از استان که در گذشته با نام مکا، مکیا، مکران و ... شناخته می‌شد، پس از اسکان

قوم بلوچ در آن، بلوچستان نام گرفت. در دوره فاجار سیستان همراه با خراسان، ایالت خراسان و سیستان نامیده می‌شد و بلوچستان نیز همراه با کرمان، ایالت واحدی را تشکیل می‌داد. در ۱۳۱۶، بر اساس قانون تقسیمات کشوری، نواحی سیستان و بلوچستان کنونی استان مکران یا «استان ششم» خوانده شد و در تقسیمات بعدی، در محدوده استان هشتم قرار گرفت. در ۱۳۲۶ فرمانداری کل بلوچستان متشکل از سه شهرستان ایرانشهر چابهار، سراوان و زاهدان تأسیس گردید. این فرمانداری کل در سال ۱۳۳۶ به استان سیستان و بلوچستان و به مرکزیت زاهدان تبدیل شد (دفتر تقسیمات کشوری، ۱۳۹۴: ۱۴).

۲-۲-۲- توان اکولوژیک

استان سیستان و بلوچستان به دلیل گستردگی جغرافیایی، داشتن آب و هوای متنوع، برخورداری از جاذبه‌های طبیعی، فرهنگی و تاریخی، دارای زمینه‌های مساعدی برای توسعه گردشگری است. با اتمام طرح اتصال راه آهن کرمان - زاهدان، این استان افزون بر راه آبی و هوایی، از طریق راه آهن با کشور پاکستان و نیز با سایر کشورهای همسایه شمالی و غربی ایران متصل خواهد شد.

۲-۲-۳- چالش‌های هیدروپلیتیک

مشکل کم‌آبی و بی‌آبی، به خصوص سوء مدیریت در توزیع آب میان مردم این منطقه و همچنین زخم عمیق خشکسالی در جنوب شرق کشور مرتفع نشده و این استان در صدر کم‌آب‌ترین استان‌های کشور قرار گرفته است. تداوم خشکسالی‌های ۲ دهه در سیستان و بلوچستان سبب افت آب‌های زیر زمینی و خشک شدن قنات‌های متعدد و در نتیجه از بین رفتن زیرساخت‌های بخش کشاورزی و نابودی اکوسیستم طبیعی در سطح وسیعی از اراضی و مراتع این استان شده است. این خشکسالی‌ها و به موازات آن سوء مدیریت‌ها در توزیع آب به‌گونه‌ای پیشرفت داشته که گویا مدیریت آن از دست مسئولین نیز خارج شده است! به صورتی که اگر کسی که ساکن یکی از شهرهای مرفه و با امکانات بیشتر کشور است، تصاویری را از مردمان این منطقه شاهد باشد، شاید سخت باور کند که این مردم همین کشور و از هموطنان ما هستند که با سختی‌ها، کمبودها و نبود امکانات، دست و پنجه نرم می‌کنند. سیستان و بلوچستان دارای ویژگی‌های اقلیمی خاص از جمله دارا بودن بیشترین میزان تبخیر سالانه کشور، بارندگی اندک، پراکنش نامناسب زمانی و مکانی بارندگی‌ها، دامنه زیاد تغییرات دما در شبانه‌روز، وزش بادهای موسمی و فصلی با شدت و تداوم

زیاد از جمله بادهای ۱۲۰ روزه سیستان است که در بخش‌های وسیعی دچار کم‌آبی بوده و تداوم کم‌آبی‌ها به صورت دوره‌ای منجر به وقوع خشکسالی‌های سهمگین شده؛ به طوری که علاوه بر تخریب زیرساخت‌های بخش کشاورزی منجر به نابودی اکوسیستم طبیعی و نیز محیط‌زیست انسانی منطقه شده است. توجه به خشکسالی‌های ۱۵ سال اخیر و پیش‌بینی ادامه این روند در سال‌های آینده، ایجاد تعامل در عرضه و تقاضای آب در حوضچه‌های آبریز و محدوده‌های مطالعاتی استان روز بروز مشکل‌تر و به چالش اصلی و مهم برای مدیریت منابع آب و توسعه پایدار تبدیل شده است. واقعیت امر نشان‌دهنده استفاده بیش از توان آبخوان‌های آبرفتی است و متأسفانه افت آب‌های زیرزمینی به راحتی قابل جبران نیست (رحیمی و همکاران، ۱۳۹۸: ۴۵).

فصل سوم

تحليل محیط درونی

۳-۱- تقسیمات کشوری و هم‌جواری‌ها

استان سیستان و بلوچستان دارای مساحتی معادل ۱۸۷۵۰۲ کیلومتر مربع است. این استان سهمی معادل ۱۱/۴ درصد از مساحت کشور را به خود اختصاص داده است و پهناورترین استان‌های کشور می‌باشد. استان سیستان و بلوچستان از دو منطقه متمایز تشکیل شده است: نخست، منطقه بلوچستان (جنوب استان) صدفی است که وسعت متنوعش را با دریای عمان گره زده است. این منطقه با وسعت ۱۷۲۳۰۵ کیلومتر مربع از شهرستان‌های خاش، سراوان، سیب و سوران، مهرستان، ایرانشهر، بمپور، سرباز، دلگان، نیکشهر، قصرقند، فنوج، چابهار، کنارک و گلشن تشکیل شده است. دوم منطقه سیستان (شمال استان)، نگینی است برآمده از آبرفت‌های رودخانه هیرمند، که بزرگ‌ترین دریاچه آب شیرین جهان را در خویش جای داده است. منطقه سیستان شامل شهرستان‌های زاهدان، میرجاوه، زابل، زهک، نیمروز، هامون و هیرمند می‌باشد و ۱۵۱۹۷ کیلومتر مربع مساحت دارد.

بر اساس آخرین نقشه تقسیمات کشور استان سیستان و بلوچستان از شمال به استان خراسان جنوبی (۱۹۳ کیلومتر)، از جنوب به دریای عمان (۳۲۱ کیلومتر)، از شرق به کشورهای افغانستان و پاکستان و از غرب به استان‌های کرمان (۵۵۷ کیلومتر) و هرمزگان (۱۵۱ کیلومتر) محدود شده است.

طول مرزهای استان با کشور افغانستان نیز ۲۹۵ کیلومتر یعنی معادل یک‌سوم از کل مرز ایران با افغانستان و طول مرزهای مشترک استان با کشور پاکستان ۹۳۳ کیلومتر بوده که کل مرز مشترک ایران و پاکستان را تشکیل می‌دهد. طول مرزهای آبی استان در کرانه‌های شمالی دریای عمان ۳۲۱ کیلومتر است.



نقشه ۱- موقعیت سیاسی استان نسبت به استان‌های هم‌جوار

منبع: مرکز آمار ایران، ۱۳۹۸

بر اساس سرشماری نفوس و مسکن سال ۱۳۹۸ سیستان و بلوچستان دارای ۲۳ شهرستان، ۵۸ بخش، ۴۹ شهر، ۱۲۳ دهستان و ۱۰۰۲۹ آبادی که ۷۲۵۷ آبادی دارای سکنه و ۲۷۷۲ آبادی خالی از سکنه بوده است. بیشترین تعداد آبادی را زاهدان با ۱۸۹۰ و کمترین آن‌ها زابل با ۹۴ آبادی دارا می‌باشند. شهرستان زاهدان با مرکزیت شهر زاهدان (به عنوان مرکز استان) و پرجمعیت‌ترین شهر استان مهم‌ترین جایگاه را در بین شهرستان‌ها دارد. شهرستان‌های زاهدان، ایرانشهر، خاش، نیکشهر، سراوان و دلگان به ترتیب بزرگ‌ترین شهرستان‌های استان هستند که این شش شهرستان از نظر مساحتی سهمی بیش از ۵۰ درصد مساحت استان را به خود اختصاص داده‌اند. شهرستان‌های زابل و زهک به ترتیب با داشتن مساحت ۳۴۴ و ۸۰۲ کیلومتر مربع از کمترین مساحت در بین

شهرستان‌های استان بر خوردارند. از نظر جمعیت پس از شهرستان زاهدان شهرستان‌های چابهار و ایرانشهر به ترتیب بیشترین جمعیت استان را در خود جای داده‌اند و کمترین جمعیت مربوط به شهرستان هامون است.

جدول ۲- تقسیمات سیاسی استان سیستان و بلوچستان در سال ۱۳۹۸

نام شهرستان	مساحت (کیلومتر مربع)	تعداد بخش	تعداد دهستان	تعداد شهر	تعداد آبادی	تعداد آبادی دارای سکنه	تعداد آبادی خالی از سکنه
ایرانشهر	۱۶۶۴۸	۳	۶	۲	۵۶۶	۲۸۳	۲۸۳
چابهار	۵۶۳۸	۲	۳	۲	۳۰۴	۲۷۸	۲۶
خاش	۱۴۶۴۰	۳	۸	۳	۸۰۶	۷۰۳	۱۰۳
دلگان	۱۱۵۳۴	۲	۵	۲	۷۵۲	۲۴۹	۵۰۳
زابل	۳۴۴	۱	۱	۲	۹۴	۹۰	۴
مهرستان	۶۴۱۹	۲	۴	۲	۳۴۴	۲۴۵	۹۹
زاهدان	۳۰۷۱۶	۳	۶	۳	۱۸۹۰	۱۳۸۱	۵۰۹
زهک	۸۰۲	۲	۴	۲	۲۱۹	۱۹۴	۲۵
سراوان	۱۳۳۲۴	۴	۹	۵	۴۸۸	۳۲۲	۱۶۶
راسک	۵۱۶۸	۳	۶	۳	۳۹۰	۲۸۰	۱۱۰
سیب و سوران	۷۱۵۷	۲	۴	۲	۳۰۵	۲۴۸	۵۷
فوج	۴۰۸۴	۲	۴	۲	۲۹۰	۱۵۲	۱۳۸
قصرقند	۵۳۹۵	۳	۶	۲	۲۰۴	۱۵۳	۵۱
کنارک	۸۹۶۹	۲	۴	۲	۱۸۴	۱۴۲	۴۲
میرجاوه	۶۰۵۴	۳	۷	۲	۴۳۰	۳۰۷	۱۲۳
نیکشهر	۱۳۵۳۰	۴	۱۱	۳	۶۲۶	۳۹۰	۲۳۶
نیمروز	۹۷۱۴	۲	۴	۱	۱۵۸	۱۲۷	۳۱
هامون	۴۹۸۷	۲	۴	۲	۱۹۹	۱۸۲	۱۷
هیرمند	۱۰۱۲	۲	۵	۲	۳۶۴	۳۴۷	۱۷
بجور	۳۴۸۳	۲	۴	۲	۲۱۶	۱۲۸	۸۸
سرباز	۵۴۰۰	۴	۸	۱	۴۳۹	۳۵۱	۸۸
تفتان	۴۷۳۶	۳	۶	۱	۵۶۵	۵۳۷	۲۸
دشتیاری	۲۰۸۱	۲	۴	۱	۱۹۶	۱۶۸	۲۸
کل استان	۱۸۷۵۰۲	۵۸	۱۲۳	۴۹	۱۰۰۲۹	۷۲۵۷	۲۷۷۲

منبع: سالنامه آماری استان سیستان و بلوچستان، ۱۳۹۸

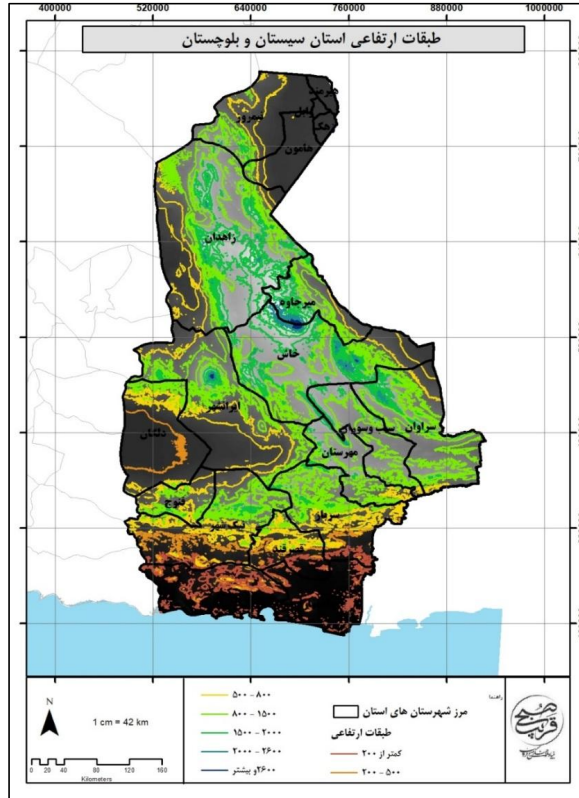
و خشک بوده و از نظر سکونت و فعالیت دارای شرایط بسیار دشواری می‌باشد و به همین دلیل تقریباً خالی از سکونت می‌باشند. در حالی که ارتفاعات یاد شده و دامنه‌های آن‌ها، با جهت‌گیری شمال غربی - جنوب شرقی در قسمت میانی استان تا حدودی شرایط را جهت سکونت و فعالیت فراهم کرده‌اند. ارتفاعات این استان دنباله رشته کوه‌های مرکزی ایران است که از الوند شروع شده و به موازات رشته کوه‌های زاگرس ادامه یافته و به بلوچستان ختم می‌شود و شامل ناهمواری‌های شرق چاله لوت و ارتفاعات دیواره شرقی و جنوبی چاله جازموریان است. این ارتفاعات در همه جا پیوسته نیستند، به طوری که حوضه‌های پستی در فواصل این ارتفاعات پدید آمده‌اند. پهنای کوهستان‌ها از شمال به جنوب افزایش می‌یابد و در فاصله ایرانشهر - کوهک به بیشترین حد خود می‌رسد. این ناهمواری‌ها به دو قسمت، ارتفاعات واقع در سیستان و ارتفاعات بلوچستان، قابل تفکیک هستند:

ارتفاعات سیستان: این ارتفاعات با جهت شمالی جنوبی شامل چین خوردگی‌های فشرده‌ای هستند که از غرب به بیابان لوت و از شرق به دشت سیستان منتهی می‌گردد. از مهم‌ترین این ارتفاعات می‌توان به توده بازالتی کوه خواجه در حاشیه دریاچه هامون و در غرب زابل و همچنین پلنگ کوه مشرف به دشت سیستان اشاره نمود.

ارتفاعات بلوچستان: در جنوب ارتفاعات سیستان بین چاله لوت و جازموریان و بیابان مشکیل و سواحل دریای عمان گسترده شده‌اند. مهم‌ترین ارتفاعات این ناحیه عبارت‌اند از: کوه تفتان، کوه بزمان، کوه بیرک، کوه ملک سیاه، بم پشت، سلسله جبال پیرسوران و ...

جدول ۸- طبقات ارتفاعی استان

سهم (درصد)	مساحت (کیلومتر مربع)	طبقات ارتفاعی
۸/۸	۱۶۰۶۸/۱	کمتر از ۲۰۰ متر
۱۶/۴	۲۹۷۷۳/۹	بین ۲۰۰ تا ۵۰۰ متر
۳۰/۲	۵۴۸۳۶/۲	بین ۵۰۰ تا ۱۰۰۰ متر
۳۱	۵۶۳۹۲/۶	بین ۱۰۰۰ تا ۱۵۰۰ متر
۱۲	۲۱۸۲۳/۴	بین ۱۵۰۰ تا ۲۰۰۰ متر
۱/۶	۲۸۹۰/۸	بیشتر از ۲۰۰۰ متر
۱۰۰	۱۸۱۷۸۵	مجموع

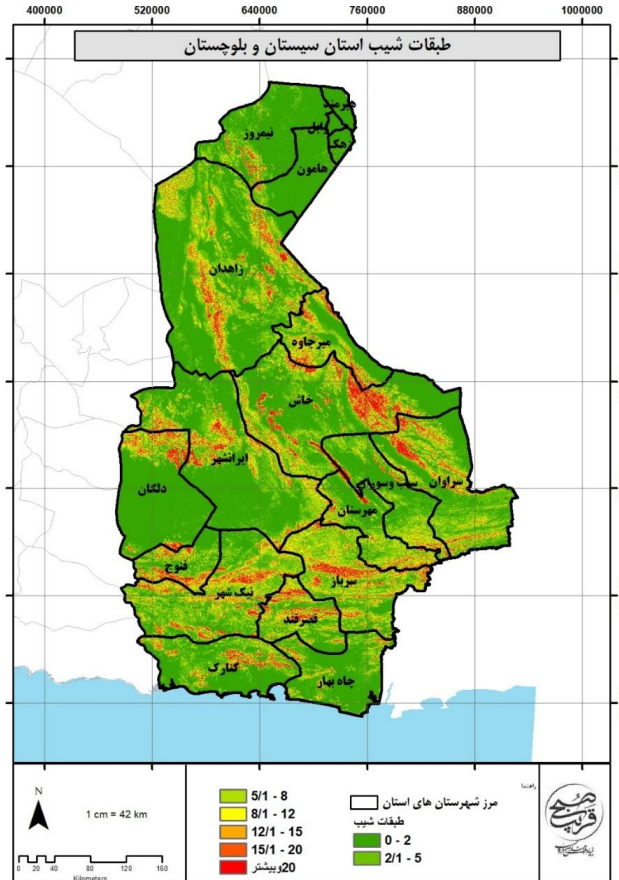


نقشه ۳- طبقات ارتفاعی استان سیستان و بلوچستان

سطح وسیعی از گستره استان که برابر ۵۷۶۳۳/۵ کیلومترمربع (معادل ۳۱/۷ درصد) وسعت دارد، دارای شیبی کمتر از ۲ درصد می‌باشد. درجه تناسب شیب کمتر از ۲ درصد برای استقرار فعالیت و سکونت، به دلیل عدم زهکشی مناسب و غرقابی شدن خاک دارای محدودیت‌هایی می‌باشد.

جدول ۹- طبقات شیب استان

درصد از مساحت	مساحت (کیلومترمربع)	طبقه شیب
۳۱/۷	۵۷۶۳۳/۵	کمتر از ۲ درصد
۲۶/۶	۴۸۴۳۲/۶	بین ۲ تا ۵ درصد
۱۵/۷	۲۸۴۵۹/۳	بین ۵ تا ۱۰ درصد
۸/۳	۱۵۰۲۲/۶	بین ۱۰ تا ۱۵ درصد
۵/۲	۹۴۴۳/۳	بین ۱۵ تا ۲۰ درصد
۶	۱۰۸۹۰/۴	بین ۲۰ تا ۳۰ درصد
۶/۵	۱۱۹۰۳/۲۲	بیشتر از ۳۰ درصد
۱۰۰	۱۸۱۷۸۵	مجموع استان

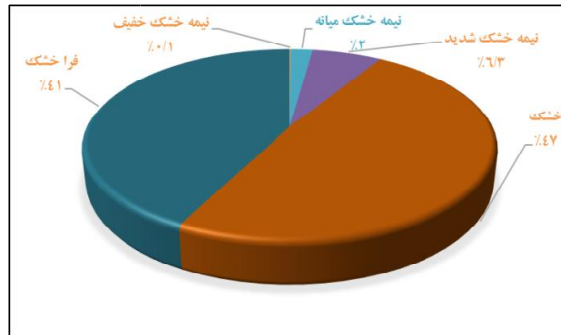


نقشه ۴- طبقات شیب استان سیستان و بلوچستان

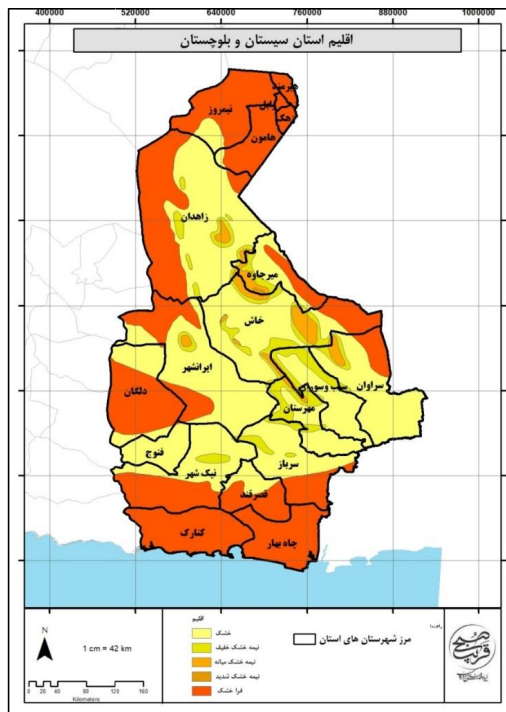
۳-۲-۲- آب و هوا و اقلیم

استان سیستان و بلوچستان بزرگ‌ترین استان کشور به جهت تسلط فصلی پرفشارهای جنب حاره بر بخش عظیمی از آن از یک طرف و قرار گرفتن بیابان‌های بزرگ آن در داخل از طرف دیگر و همچنین سیستم چین خورده آلپ - هیمالایا و محصور بودن توسط چاله‌های بسته از سمت غرب مانند جازموریان، با تنوع شدید اقلیمی همراه است. طبق داده‌های عناصر آب و هوایی استان سیستان و بلوچستان به ۵ دسته اقلیمی شامل نیمه‌خشک خفیف، نیمه‌خشک میانه، نیمه‌خشک شدید، خشک و فراخشک تقسیم شده است. پهنه وسیعی از استان با ۱۷۳۱۴/۱ کیلومتر مربع مساحت (معادل ۴۷ درصد از وسعت استان) دارای اقلیمی خشک می‌باشد که تعداد ۱۸ شهر از جمله زاهدان (مرکز استان) در این اقلیم قرار دارند. همچنین حدود ۴۱ درصد برابر ۷۴۴۴۳/۳ کیلومتر مربع از وسعت آن در گروه اقلیمی فراخشک قرار داشته که در بستر شکل‌گیری ۱۱ شهر از جمله زابل و

چابهار در این پهنه می‌باشد. ارتفاعات تقریباً بالاتر از ۱۸۰۰ متر و کوهپایه‌ای دارای اقلیمی نیمه‌خشک هستند و شرایط مساعدتری نسبت به سایر پهنه‌های استان ایجاد کرده‌اند. در مجموع این پهنه (اقلیم نیمه‌خشک) تنها حدود ۹ درصد از وسعت استان را شامل می‌شود که البته تنها شهر گشت با جمعیتی کم در آن دیده می‌شود. با حرکت به سمت ارتفاعات بالاتر از ۲۰۰۰ متر اقلیم نیمه‌خشک میانه و خفیف به دلیل ورزش بادهای محلی در گستره کوچکی از کوه‌های تفتان، بزمان، بیرک و مورپیش مشاهده می‌گردد.



نمودار ۱- وضعیت اقلیمی استان



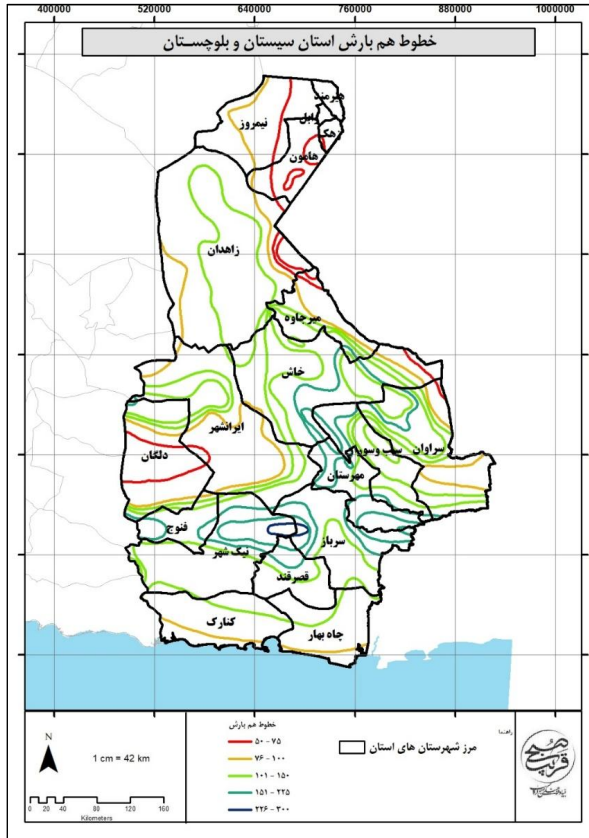
نقشه ۵- اقلیم استان سیستان و بلوچستان

۳-۲-۱- بارش

از منظر بارندگی وضعیت استان سیستان و بلوچستان نسبت به میانگین بارش در کشور بسیار پایین بوده و تقریباً کل استان با خشکسالی دست و پنجه نرم می کند. مجموع متوسط بارندگی در کل استان و طی دوره آماری مورد بررسی، برابر ۹۸/۶ میلی متر بوده که در این میان، ایستگاه نیکشهر با ۱۷۰/۶ میلی متر به طور متوسط، بیشترین مقدار بارش و ایستگاه میرجاوه با ۴۴/۸ میلی متر کمترین مقدار بارش را داشته است. بالاترین بارش روزانه طی دوره مورد بررسی در راسک و نیکشهر به ترتیب به میزان ۱۰۷/۴ و ۷۹/۷ میلی متر در سال گزارش شده است که نشان از سیلابی بودن آن در این منطقه دارد.

جدول ۱۰- اطلاعات بارندگی و پارامترهای بارندگی بلندمدت سالانه ایستگاه‌های هواشناسی استان

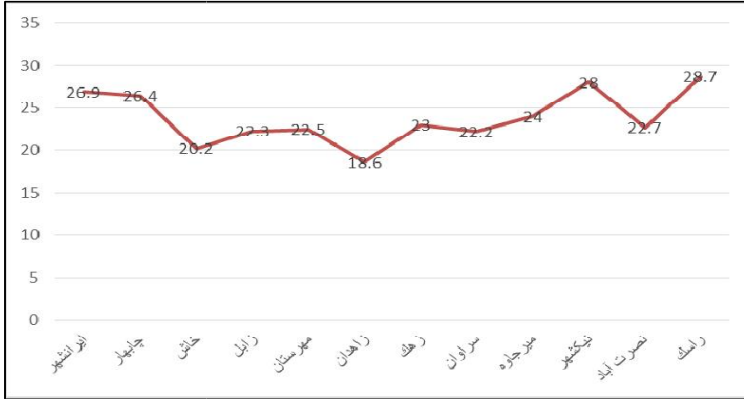
ردیف	ایستگاه	بارندگی (میلی متر)	حداکثر بارندگی ۲۴ ساعته
۱	ایرانشهر	۱۱۰/۶	۵۱/۵
۲	چابهار	۱۱۱/۴	۷۴/۸
۳	خاش	۱۴۵	۵۳/۶
۴	زابل	۵۴	۲۲/۸
۵	مهرستان	۱۰۱	۷۳/۶
۶	زاهدان	۷۸	۲۵/۴
۷	زهک	۴۸/۸	۱۹/۶
۸	سراوان	۱۰۳/۵	۶۸/۵
۹	میرجاوه	۴۴/۸	۲۸/۵
۱۰	نیکشهر	۱۷۰/۶	۷۹/۷
۱۱	نصرت آباد	۷۳/۳	۱۵/۷
۱۲	راسک	۱۴۲/۱	۱۰۷/۴
	میانگین استانی	۹۸/۶	۵۱/۸



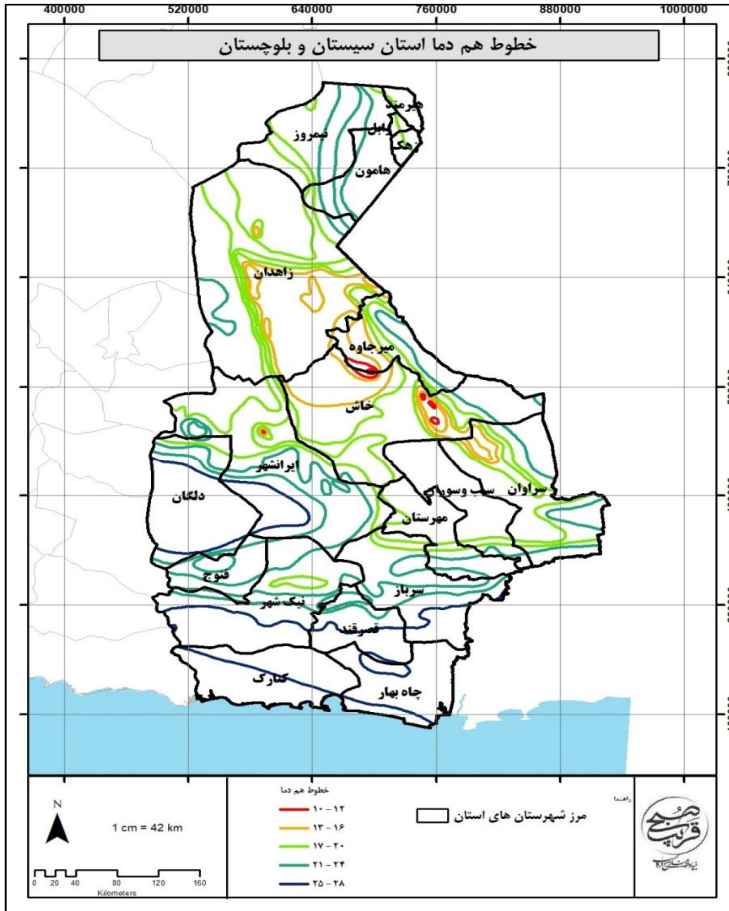
نقشه ۶- خطوط هم بارش استان سیستان و بلوچستان

۳-۲-۲-۲-۵۵

دما به عنوان پارامتر مهم و تأثیرگذار در مطالعات اقلیمی به شمار می آید. به طوری که افزایش و یا کاهش پارامتر مذکور بر جوامع انسانی، پوشش گیاهی، مطالعات کشاورزی و آب تأثیرگذار می باشد. بر اساس بررسی صورت گرفته از آمار اداره هواشناسی متوسط دمای سالانه در استان سیستان و بلوچستان برابر $23/8$ درجه سانتی گراد بوده که از متوسط کشور بالاتر است. در سطح استان خنک ترین ایستگاه مربوط به زاهدان با متوسط دمای سالانه $18/6$ درجه سانتی گراد و گرم ترین نیز ایستگاه راسک (سرباز) با $28/7$ درجه سانتی گراد است. به طور کلی نیمه جنوبی استان از شهرستان های ایرانشهر، مهرستان و سرباز تا خط ساحلی دریای عمان با متوسط دمای 22 تا حدود 29 درجه سانتی گراد متغیر و گرم ترین پهنه های استان را تشکیل می دهند در حالی که نیمه شمالی استان دمای متوسط $11/5$ تا 22 درجه سانتی گراد را داراست و بخصوص در محدوده ارتفاعات همچون کوه های تفتان و بزمان و ... شرایط آب و هوایی نسبتاً مطبوعی برقرار است.



نمودار ۲- میانگین درازمدت دما در استان



نقشه ۲- خطوط هم دما استان سیستان و بلوچستان

۳-۲-۲-۳- رطوبت هوا

به طور کلی همیشه مقداری رطوبت به صورت بخار آب در هوا وجود دارد که به علت تبخیر از سطوح آزاد آب و همچنین تبخیر و تعرق گیاهان می‌باشد. این میزان رطوبت از تغییرات دمای هوا تبعیت می‌کند. میزان رطوبت هوا عموماً توسط شاخص رطوبت نسبی گزارش می‌گردد. بررسی شاخص رطوبت نسبی در مطالعات کشاورزی و صنعتی از اهمیت خاصی برخوردار است و به عنوان یک عامل تشدیدکننده یا تعدیل‌کننده شرایط هوا نقش مهمی در زندگی انسان دارد. آمار سالانه رطوبت نسبی در ایستگاه‌های سینوپتیک استان نشان می‌دهد با نزدیکی به سواحل دریای عمان میزان رطوبت نسبی موجود در هوا افزوده شده و با حرکت به سمت نواحی مرکزی و شمالی از این میزان کم خواهد شد. به این ترتیب ایستگاه‌های چابهار و راسک به ترتیب با ۶۶/۴ و ۴۰/۸ درصد بالاترین رطوبت نسبی هوا را داشته‌اند. همچنین حداقل رطوبت نسبی موجود در هوا با ۲۷/۲ درصد مربوط به ایستگاه نصرت آباد است.

جدول ۱۱- میانگین رطوبت نسبی در ایستگاه‌های مختلف استان

ردیف	ایستگاه	رطوبت نسبی(درصد)
۱	ایرانشهر	۳۲/۶
۲	چابهار	۶۶/۴
۳	خاش	۳۲/۴
۴	زابل	۳۶/۴
۵	مهرستان	۳۳/۴
۶	زاهدان	۳۶/۲
۷	زهک	۳۲/۸
۸	سراوان	۳۴
۹	میرجاوه	۲۵/۶
۱۰	نیکشهر	۴۰/۶
۱۱	نصرت آباد	۲۷/۲
۱۲	راسک	۴۰/۸
	میانگین استانی	۳۵/۵

۳-۲-۲-۴- جریان وزش باده

بالاترین میانگین سالانه سرعت باد در ایران، مربوط به ایستگاه زابل با میانگین سرعت حدود ۱۲ گره (۲۲ کیلومتر بر ساعت) است. بر اساس میانگین سالانه سرعت باد، محدوده زابل و نواحی ساحلی دریای عمان بادخیزی‌ترین مناطق کشور هستند.

بادهای ناحیه سیستان

باد ۱۲۰ روزه: ناحیه سیستان در شمال و شمال شرقی استان، در حاشیه منطقه برون موسمی جنوب شرق آسیا قرار دارد که در دوره وزش بادهای موسمی عمدتاً دارای آسمان صاف و بدون ابر می باشد که علت آن فقدان رطوبت و واگرایی بالایی همراه با فرونشینی محسوس هوای بالای جو است. این منطقه از دیدگاه سیاره ای حد فاصل بین سیستم های حاره ای و جنب حاره ای است.

در روزهای با باد سریع، تقابل حرارتی بین سیستم های فشار عرض های میانی و جریان های چرخندی و واپرخندی به ویژه در سطح زمین، سطح ۸۵۰ و ۷۰۰ هکتوپاسکال رخ می دهد. بادهای ۱۲۰ روزه در بخش وسیعی از شرق کشور می وزد و در هر منطقه ای نام مخصوص به خود دارد. این بادهای در زابل دارای جهت مشخص تر و ثابت تر، سرعت بیشتر و زمان مشخص تری می باشند که به طور متوسط هر ساله حدود ۱۲۰ روز و تداوم می یابند.

باد قوس: این باد در آذرماه می وزد و بارندگی کمی را به دنبال دارد.

باد هفتم (گاو کش): این باد زمستانی ناشی از جریانات سرد سیبری است.

بادهای ناحیه بلوچستان

باد نم (باد جنوب): جهت وزش این باد از سمت دریا می باشد، دارای بخار آب فراوان بوده و برای کشاورزی بسیار مفید است.

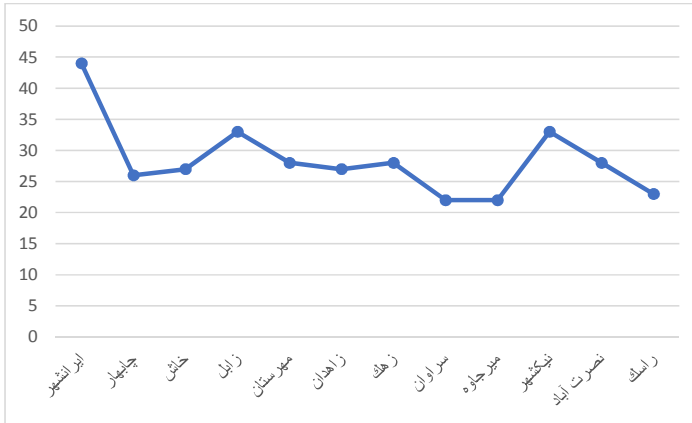
باد هوشاک: این باد سوزان بوده و برای محصولات کشاورزی و درختان خرما مضر است.

بادهای مرطوب هند: جهت وزش این بادهای از سمت جنوب شرقی بلوچستان می باشد که در فصل تابستان سبب ریزش باران های تند و سیل آسا می شود.

باد شمال (گوریچ): جهت وزش این باد از شمال به جنوب است که در تابستان اعتدال هوا و در زمستان سردی هوا را به دنبال دارد.

باد جنوب غربی (گرو): جهت وزش این باد از جنوب غربی به شمال شرقی است و زمان وزش در اواخر بهار و تابستان می باشد.

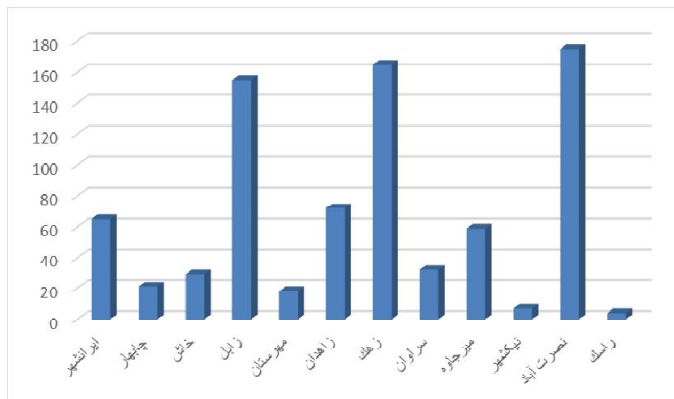
میانگین سالانه سرعت وزش باد برابر با ۱۴/۷۱ متر بر ثانیه است. میانگین بیشترین سرعت باد ثبت شده مربوط به ایستگاه ایرانشهر با سرعت ۴۴ متر بر ثانیه و کمترین سرعت باد ثبت شده برابر با سرعت ۲۲ متر بر ثانیه مربوط به ایستگاه‌های سراوان و میرجاوه می‌باشد.



نمودار ۳- سرعت باد در ایستگاه‌های سینوپتیک استان

۳-۲-۲-۵- گردوغبار

تعداد روزهای همراه با گردوغبار به طور متوسط در استان برابر ۶۶/۸۳ روز بوده که از متوسط سالانه در ایران بالاتر است. ایستگاه‌های زهک و نصرت‌آباد با ۱۶۵ و ۱۷۵ روز تعداد روزهای زیادی را همراه با گردوغبار داشته که بخش اعظم آن ناشی از وزش بادهای ۱۲۰ روزه سیستان است که همراه خود گردوخاک بیابان‌های اطراف را به این محدوده منتقل می‌کند.



نمودار ۴- تعداد روزهای گردوخاک در ایستگاه‌های سینوپتیک استان

۳-۲-۳- منابع آب

۳-۲-۳-۱- منابع آب سطحی

استان سیستان و بلوچستان به تبع شرایط جغرافیایی وضعیت مطلوبی از نظر منابع آب ندارد. رودخانه‌های مهم استان شامل رودخانه هیرمند در سیستان است که شاهرگ حیاتی این منطقه می‌باشد. در بلوچستان رودخانه‌های مهم شامل رودخانه بمپور در ایرانشهر، رودخانه سرباز در شهرستان سرباز، رودخانه‌های کاجو و کهپر در نیکشهر، رودخانه باهو کلات در چابهار و رودخانه ماشکید در سراوان است. دریاچه هامون در منطقه سیستان با مساحت ۴۰۰۰ کیلومترمربع و عمق متوسط ۵ متر بزرگ‌ترین دریاچه آب شیرین کشور است و به سه قسمت پوزک، صابوری و هیرمند تقسیم شده است. اهمیت این دریاچه به خاطر آب شیرین آن و امکان صید ماهی در سال‌های پر آبی و تأمین علوفه دام‌ها از طریق حاشیه و نزارهای آن می‌باشد. همچنین در مواقع پر آبی مازاد آب دریاچه از طریق آبراه شילה به مرز افغانستان بر می‌گردد. دریاچه جازموریان در منطقه بلوچستان دریاچه فصلی است و در مغرب بلوچستان مابین کوه‌های مکران و کوه‌های شاهسواران واقع شده است، بخش زیادی از این دریاچه در استان کرمان قرار دارد. این دریاچه دارای آب شیرین است و علت شیرینی آن فرو رفتن آب در زمین‌های آن است. این دریاچه از مهم‌ترین دریاچه‌های استان محسوب می‌شوند. از ۶ حوضه آبریز درجه یک کشور این استان در سه حوضه مرزی شرق، فلات مرکزی و دریای عمان و خلیج فارس مشترک است، همچنین از ۳۰ حوضه درجه ۲ کشور پنج حوضه شامل هامون هیرمند، کویر لوت، هامون ماشکیل، هامون جازموریان و دریای عمان در محدوده عملکرد آب منطقه‌ای سیستان و بلوچستان قرار دارند.

جدول ۱۲- مشخصات حوضه‌های آبریز عمده استان

سهم از وسعت استان (درصد)	وسعت حوضه در استان (کیلومترمربع)	وسعت حوضه (کیلومترمربع)	حوضه آبریز	
			فرعی	اصلی
۲۶/۱	۴۷۵۲۳/۷	۴۸۹۴۸/۹	بلوچستان جنوبی	خلیج فارس
۷/۰	۱۲۳۹/۵	۴۵۶۲۵/۳	بندرعباس سدیج	
۱۱/۲	۲۰۴۰۱	۳۸۰۳۵/۱	هامون هیرمند	فلات مرکزی
۲۰	۳۶۴۳۵/۵	۳۶۴۳۵/۶	هامون مشکیل	
۲۱/۲	۳۸۴۶۷/۸	۱۹۸۹۰۵/۴	کویر لوت	مرزی شرق
۱۹	۳۴۵۶۰/۴	۶۹۸۰۸/۹	جازموریان	
۱/۷	۳۱۵۷/۱	-	فاقد اطلاعات	
۱۰۰	۱۸۱۷۸۵	۴۳۷۷۵۹/۳	مجموع	

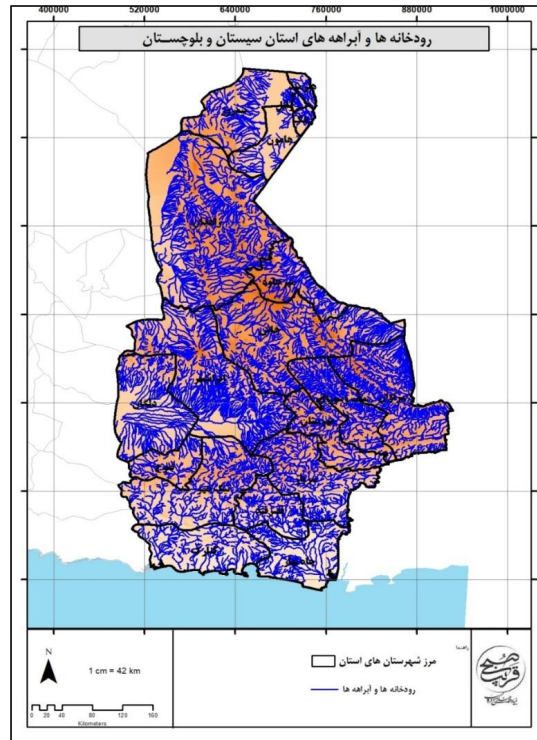
(مطالعات آمایش استان سیستان و بلوچستان)

شمال استان (دشت سیستان) تمامی منابع آب آن سطحی و وابسته به جریان آورد رودخانه هیرمند است که سرچشمه آن حوضه آبریز هیرمند در افغانستان می‌باشد. قسمت حوضه‌های میانی استان تقریباً تمام بهره‌برداری محدود به منابع آب زیرزمینی است و این منابع نیز به دلیل شرایط خاص زمین‌شناسی از پتانسیل بالایی برخوردار نیست ولی پایدارترین منابع آب استان را تشکیل می‌دهند. جنوب استان (بلوچستان جنوبی) تلفیقی از منابع آب سطحی و زیرزمینی وجود دارد، درحالی‌که بهره‌برداری از منابع آب زیرزمینی صورت می‌گیرد این منابع شدیداً وابسته به جریان‌های سطحی می‌باشند و منابع حساس و آسیب‌پذیری هستند.

جدول ۱۳- حجم مخازن سدهای استان

سدها	حجم مخزن (میلیون متر مکعب)
سدهای در دست بهره‌برداری	۲۰۹۶
سدهای در حال ساخت	۴۲۷
سدهای در حال مطالعه	۱۲۱۶
مجموع	۳۷۳۹

(شرکت سهامی آب منطقه‌ای استان سیستان و بلوچستان، گزارش عملکرد ۱۳۹۸)



جدول ۱۴- رودخانه‌ها و آبراهه‌های استان سیستان و بلوچستان

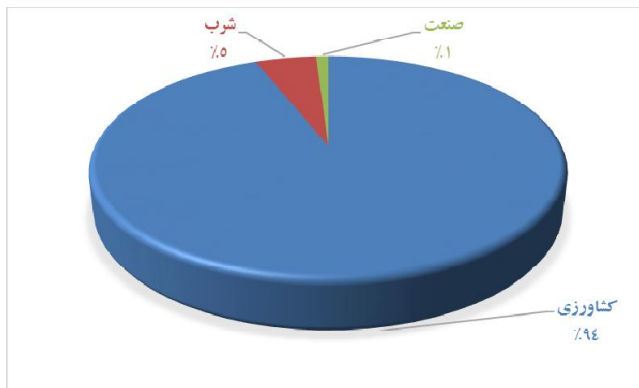
۲-۳-۲- منابع آب زیر زمینی

بر اساس آخرین آماربرداری منابع آب مناطق تحت پوشش بیش از ۲۱ هزار ۵۰۰ منبع آب زیرزمینی در استان وجود دارد که از این منابع حدود ۲ میلیارد مترمکعب در سال استحصال آب زیرزمینی صورت می‌گیرد. برداشت از چاه‌های بهره‌برداری به تعداد حدود ۱۹ هزار و ۴۵۰ حلقه، نزدیک به ۱/۶ میلیارد مترمکعب در سال می‌باشد که از این میزان تخلیه نزدیک به ۱ میلیارد مترمکعب مربوط به چاه‌های مجاز و ۶۰۰ میلیون مترمکعب مربوط به چاه‌های غیرمجاز است. قنوات به تعداد حدود ۱۲۸۰ رشته حدود ۳۸۲ میلیون مترمکعب در سال و چشمه‌ها به تعداد ۸۳۱ دهنه حدود ۳۹ میلیون مترمکعب در سال استحصال از آب زیرزمینی دارند.

جدول ۱۵- مشخصات منابع آب زیر زمینی در حوزه آبریز درجه ۲ (میلیون مترمکعب)

مجموع تخلیه	مجموع منابع	قنات		چشمه		چاه		حوزه آبریز درجه ۲
		تخلیه	تعداد	تخلیه	تعداد	تخلیه	تعداد	
۳۵۱/۳۹	۵۱۲۵	۸۹/۰۸۹	۱۴۳	۷/۲۶۳	۱۴۰	۲۵۵/۰۴	۴۸۴۲	بلوچستان جنوبی
۷۹۸/۲۷	۳۶۸۹	۱۱۶/۳۸	۲۱۰	۱۴/۴۲	۱۳۰	۶۶۷/۴۶۹	۳۳۴۹	جازموریان
۲۲۵/۳۸	۳۰۷۶	۲۴/۸۰۵	۲۸۱	۲/۷۸۷	۱۲۳	۱۹۷/۷۹۲	۲۶۷۲	کوبر لوت
۷۶/۱۲	۴۷۷۵	۸/۰۱۸	۱۱۰	۰/۶۹۵	۲۶	۶۷/۴۰۷	۴۶۳۹	هیرمند
۵۵۴/۴۶	۴۸۹۲	۱۴۳/۵۴	۵۳۷	۱۳/۵۵	۴۱۲	۲۹۷/۳۷۱	۳۹۴۴	ماشکیل
۲۰۰۵/۶۲	۲۱۵۵۷	۳۸۱/۸۳۲	۱۲۸۱	۳۸/۷۱۵	۸۳۱	۱۵۸۵/۰۷۹	۱۹۴۴۶	جمع استان

(شرکت سهامی آب منطقه‌ای استان سیستان و بلوچستان، گزارش عملکرد ۱۳۹۸)



نمودار ۵- محل مصرف آب استحصالی از منابع آب سطحی و زیرزمینی استان

۳-۲-۴- پایداری منابع آب

استان سیستان و بلوچستان در حوزه آبریز خلیج فارس، فلات مرکزی و مرزی شرق قرار دارد و حجم کل منابع آب تجدیدشونده برابر با ۳۶۹۴ میلیون مترمکعب در سال است که از این مقدار ۱۱۸۴ میلیون مترمکعب مربوط به آب‌های زیرزمینی و ۲۵۱۰ میلیون مترمکعب برای آب‌های سطحی است.

جدول ۱۶- منابع و مصارف آب سطحی و زیرزمینی استان سیستان و بلوچستان

مشخصات جغرافیایی و اقلیمی		
عنوان	واحد	مقدار
نوع اقلیم	-	گرم و خشک
مساحت	کیلومتر مربع	۱۷۸۸۵۰
جمعیت	نفر	
تعداد و نام حوضه‌های آبریز اصلی	حوضه	۳ خلیج فارس-فلات مرکزی -مرزی شرق
تعداد و نام حوضه‌های آبریز فرعی	حوضه	۶ رایج-باهوکلالت بندر عباس-سدیج کویرلوت هامون-ماشکیل هامون جازموریان هامون-هیرمند
میانگین سالانه نزولات جوی	میلی‌متر	۱۱۳
متوسط سالانه حجم نزولات جوی	میلیون مترمکعب	۲۲۰۸۵
حجم کل منابع آب تجدیدشونده	میلیون مترمکعب	۲۵۴۷
منابع آب سطحی		
عنوان	واحد	مقدار
حجم منابع آب سطحی از منابع تجدیدشونده	میلیون مترمکعب	۱۸۰۷
تعداد رودخانه‌های مهم	رودخانه	۲۷
تعداد رودخانه‌های مرزی	رودخانه	۶
حجم سالانه آب رودخانه‌های مرزی	میلیون مترمکعب	۳۹۹۲
حجم سالانه آب در چرخه (خروجی از استان یا ورودی به دریاچه‌ها، کفه‌ها و کویرها)	میلیون مترمکعب	۲۸۳۹
حجم سالانه آب ورودی از طریق مرزهای استان یا انتقالی به استان	میلیون مترمکعب	۳۰۱۰
منابع آب زیرزمینی		
عنوان	واحد	مقدار
حجم منابع آب زیرزمینی از منابع تجدیدشونده	میلیون مترمکعب	۷۴۰
تعداد چاه‌ها	حلقه	۱۹۴۴۵
حجم برداشت سالانه آب از چاه‌ها	میلیون مترمکعب	۱۵۸۵
تعداد چشمه‌ها	دهنه	۸۳۱
حجم سالانه تخلیه از چشمه‌ها	میلیون مترمکعب	۳۵
تعداد قنوات	رشته	۱۲۸۱
حجم سالانه تخلیه از قنوات	میلیون مترمکعب	۳۷۷
میزان کل برداشت و مصارف		

مقدار	واحد	عنوان
۱۹۲۶/۶	میلیون مترمکعب	میزان مصرف سالانه از منابع آب زیرزمینی
۴۰	میلیون مترمکعب	اضافه برداشت سالانه از منابع آب زیرزمینی
۲۹۵/۵	میلیون مترمکعب	میزان برداشت سالانه از منابع آب سطحی استان
۲۲۲۲/۱	میلیون مترمکعب	حجم کل سالانه آب مصرفی (سطحی و زیرزمینی)
۲۰۸۳/۵	میلیون مترمکعب	مصارف سالانه کشاورزی
۱۲۱/۸	میلیون مترمکعب	مصارف سالانه شرب
۱۶/۸	میلیون مترمکعب	مصارف سالانه صنعت

شاخص فالکن مارک

فالکن مارک دانشمند سوئدی در مطالعات خود بحران آب را بر اساس مقدار سرانه منابع آب تجدیدپذیر سالانه هر کشور تعریف کرده است. فالکن مارک میزان سرانه آب ۱۷۰۰ مترمکعب در سال را به عنوان شاخص کمبود معرفی کرده است. بر این اساس کشورهایی که دارای سرانه منابع آب سالانه تجدیدپذیر بیش از ۱۷۰۰ مترمکعب هستند، مشکل بحران آب ندارند و کشورهایی که دارای سرانه منابع آب تجدیدپذیر بین ۱۰۰۰ تا ۱۷۰۰ مترمکعب هستند جزو کشورهای با تنش آبی محسوب می‌شوند و کشورهایی که دارای سرانه آب تجدیدپذیر کمتر از ۱۰۰۰ مترمکعب در سال هستند جزو کشورهای با کمبود آب هستند و سرانه آب کمتر از ۵۰۰ مترمکعب در سال، فشار بسیار شدیدی به آن کشور تحمیل می‌کند. با توجه به جمعیت کشور، در حال حاضر سرانه آب تجدیدپذیر ایران از مرز ۱۷۰۰ مترمکعب عبور کرده و کشور ما وارد دوره تنش آبی شده است. با توجه به تقسیم حجم آب تجدیدشونده استان سیستان و بلوچستان بر جمعیت در سال ۱۳۹۸ (۲۷۷۵۰۱۴ نفر) عدد ۹۱۷/۸۳ به دست آمد. از این رو استان سیستان و بلوچستان محدوده کم آبی قرار دارد.

جدول ۱۷- شاخص فالکن مارک و وضعیت منابع آبی استان سیستان و بلوچستان و ایران

تعیین وضعیت/دسته بندی	شاخص (سرانه/مترمکعب)	عدد شاخص برای ایران و استان سیستان و بلوچستان
بدون تنش	بالاتر از ۱۷۰۰	-
تنش آبی	۱۷۰۰-۱۰۰۰	ایران
کم آبی	۱۰۰۰-۵۰۰	سیستان و بلوچستان
کم آبی مطلق	کمتر از ۵۰۰	-

شاخص سازمان ملل

بنیاد کمیسیون توسعه پایدار سازمان ملل میزان درصد برداشت از منابع آب تجدیدپذیر در هر کشور را به عنوان شاخص اندازه گیری بحران آب معرفی کرده است. بر اساس شاخص مذکور هرگاه میزان برداشت آب یک

کشور بیشتر از ۴۰ درصد کل منابع آب تجدیدپذیر آن باشد این کشور با بحران شدید آب مواجه است و اگر این مقدار در حدفاصل ۲۰ تا ۴۰ درصد باشد بحران در وضعیت متوسط و چنانچه این شاخص بین ۱۰ تا ۲۰ درصد باشد بحران در حد متعادل و کمتر از ۱۰ درصد بدون بحران تلقی می‌شود. با توجه به اینکه در ایران هم اکنون ۷۰ درصد کل آب تجدیدپذیر کشور مورد استفاده قرار می‌گیرد، ایران در وضعیت بحران شدید آبی قرار دارد.

جدول ۱۸- شاخص سازمان ملل برای بحران آب

محدوده بحرانی	شاخص‌ها
بدون بحران	کمتر از ۱۰ درصد
بحران در حد متعادل	بین ۱ تا ۲۰ درصد
بحران در وضعیت متوسط	بین ۲۰ تا ۴۰ درصد
بحران شدید آب	بیشتر از ۴۰ درصد

حجم آب تجدیدشونده استان سیستان و بلوچستان برابر با ۲۴۴۷ میلیون مترمکعب است و حجم کل سالانه آب مصرفی (سطحی و زیرزمینی) ۱۶۷۰ میلیون مترمکعب است. از این رو برداشت از منابع تجدید پذیر استان سیستان و بلوچستان برابر با ۰/۹۰ درصد است. بنابراین طبق این شاخص استان در وضعیت بحران شدید آب قرار دارد. شایان ذکر است که حجم مصارف آب (زیرزمینی و سطحی) بیش از حجم آب تجدید شونده است.

شاخص نسبت بحرانی

به منظور مقایسه سطح کم آبی در حوضه‌های آبریز متفاوت می‌توان از شاخص نسبت بحرانی استفاده کرد. آلکامو همکاران (۲۰۰۰) این شاخص را نسبت میزان آب برداشت شده برای استفاده‌های انسانی به کل منابع آب تجدیدپذیر تعریف نموده‌اند. هرچه نسبت بحرانی عدد بزرگ‌تری باشد. فشار بیشتری بر منابع آب وارد می‌شود و به همان میزان هم کیفیت آب مصرف کننده‌گان پایین دست کاهش می‌یابد.

$$W = \text{آب برداشت شده}$$

$$WA = \text{منابع آب در دسترس (منابع آبی تجدیدپذیر)}$$

جدول ۱۹- شاخص نسبت بحرانی و محدوده‌های آن

محدوده بحرانی	شاخص‌ها
۰/۱-۰	بدون تنش
۰/۲-۰/۱	تنش آبی کم
۰/۴-۰/۲	تنش آبی متوسط
۰/۸-۰/۴	تنش آبی زیاد

محاسبه شاخص نسبت بحرانی برای منابع آب استان سیستان و بلوچستان در سال ۱۳۹۸

کل منابع آبی استان (سطحی و زیرزمینی) $CR=2222/2447=0/90$ تنش آبی زیاد

منابع آب سطحی استان $CR=295/2447=0/12$ تنش آبی زیاد

منابع آب زیرزمینی استان $CR=1926/2447=0/78$ تنش آبی کم

با توجه به نتایج به دست آمده از شاخص‌های ارائه شده در این قسمت مشخص شد که استان سیستان و بلوچستان در مرحله تنش زیاد آبی قرار دارد. علاوه بر این استان در مرحله بحران آب قرار دارد چراکه با توجه به دو شاخص سازمان ملل و همچنین شاخص نسبت بحرانی این استان در محدوده بحران شدید آب قرار دارد.

۳-۲-۵- کشاورزی استان

کشاورزی در استان سیستان و بلوچستان یکی از با اهمیت‌ترین بخش‌های اقتصادی بشمار می‌رود. چرا که این فعالیت‌ها علاوه بر تأمین نیازهای غذایی، فراهم آورنده سایر نیازها و تأمین کننده ماده اولیه بسیاری از صنایع هستند. از این رو بخش زیادی از مردم نیز به طور مستقیم و غیرمستقیم به ارائه خدمات مرتبط با کشاورزی یا فرآورده‌های آن مشغول‌اند و سهم قابل توجهی از شاغلین این استان از این طریق امرارمعاش می‌نمایند. به طوری که در سال‌های گذشته بیش از ۱۱ تا ۱۹ درصد از تولید ناخالص داخلی استان در این بخش ایجاد شده است.

جدول ۲۰- شاخص‌های بخش باغی

شاخص	سطح زیر کشت (هکتار)
سطوح زیر کشت باغی (آبی)	۸۰۹۷۵
سطوح زیر کشت باغی (دیم)	۱۱۷۹۹
جمع سطوح زیر کشت باغی (آبی و دیم)	۹۲۷۵۶

جدول ۲۱- شاخص‌های بخش زراعی

شاخص	سطح زیر کشت (هکتار)
سطوح زیر کشت زراعی (آبی)	۱۲۶۶۰۱
سطوح زیر کشت زراعی (دیم)	۱۳۹۲۰
جمع سطوح زیر کشت زراعی (آبی و دیم)	۱۴۰۵۲۱

استان سیستان و بلوچستان دارای ۴۲۰ هزار هکتار اراضی قابل کشت (۲ درصد مساحت استان) می‌باشد که از این سطح سالانه برحسب میزان آب تخصیصی بین ۴۵ درصد تا ۷۰ درصد زیر کشت محصولات زراعی و باغی قرار می‌گیرد، حاصل زحمت کشاورزان، دامداران و صیادان استان تولید سالانه بیش از ۴ میلیون تن انواع محصولات زراعی، باغی، دامی و شیلاتی می‌باشد (آمار سال زراعی ۹۷-۱۳۹۶).

جدول ۲۲- مهم‌ترین محصولات زراعی و باغی استان سال زراعی ۹۷

محصولات باغی		محصولات زراعی	
گندم	باغی	موز	زراعی
گلرنگ		انبه	
خریزه		پاپایا	
هندوانه		کنار	
شیدر		چیکو	
کنجد		تمبرندی	
پیاز		گواوا	
ذرت دانه‌ای		نارگیل	
نباتات علوفه‌ای		خرما	

در این استان، تلفات آب نزدیک به ۷۰٪ از میزان آب تخصیصی به کشاورزی را به شکل نامطلوب به طبیعت برمی‌گرداند و بر میزان تلفات آب در طبیعت استان اضافه می‌کند. با این وصف، در چند سال آبی با روند نزدیک به دو درجه افزایش دما و تبخیر متناظر با آن، کشاورزی نیمه‌جان استان، در شرف نابودی قرار خواهد گرفت. بالا بودن میزان تبخیر، روش‌های کشاورزی غیر صنعتی و نیمه‌صنعتی با راندمان پایین و اثربخشی نامطلوب اقدامات ترویجی، همگی از دلایل پایین بودن بهره‌وری و کارایی کشاورزی در استان می‌باشند. ضمن اینکه دور بودن از مراکز جمعیتی بزرگ، کم شدن محصول به دلایل اقلیمی و عدم استقرار صنایع جانبی کشاورزی، این معضل را تهییج نموده است. از سوی دیگر مناطق میانی همچون کوه سرخ، منطقه سرباز از مناطق سرسبز با توانمندی آبی مناسب است و در این مسیر وجود مناطق کشاورزی با ابزارهای صنعتی و توسعه گلخانه‌ای، از الزامات در این منطقه بخصوص در دهه آتی برای حفظ تأمین امنیت غذایی استان است. اما

آمایش ناصحیح کشاورزی در استان و الگوهای نامطلوب کشت، اجازه طی مسیر مورد نظر را نمی‌دهد. توان کشاورزی استان در آمایشی نامناسب و کاملاً غیرمتمرکز، به دلیل ضرورت‌های اشتغال، اراضی استان را با سرعت زیادی از منابع آب تخلیه نموده و کاهش تراز یک تا چندمتری آب را در منابع زیرزمینی استان سبب شده است. این آمایش نامطلوب با هدف توسعه اراضی کشاورزی، بدون اعتنا به افزایش کیفیت روش‌های و نظامات سنتی که اقداماتی حیاتی برای استان است، چالش عمده بخش کشاورزی است.

۳-۲-۶- پوشش گیاهی و جانوری

۳-۲-۶-۱- پوشش گیاهی

تفاوت زیاد دو عرض جغرافیایی شمال و جنوب کشور و وجود دشت‌ها، ارتفاعات و اقلیم‌های متفاوت سیمای بسیار متنوعی به سرزمین پهناور ایران بخشیده به گونه‌ای که ۵ منطقه اکولوژیکی (با گونه‌های گیاهی بسیار زیاد) در آن مستقر شده‌اند. به‌طور کلی موقعیت جغرافیایی خاص استان سیستان و بلوچستان و همچنین شرایط اقلیمی آن شرایط ویژه‌ای را از لحاظ پوشش گیاهی به وجود آورده که موجب تنوع زیادی در استقرار گونه‌های گیاهی شده است. از نظر پوشش گیاهی استان به دو ناحیه رویشی خلیج فارس- عمانی و ایرانی- تورانی قابل تفکیک است.

ناحیه رویشی ایرانی- تورانی: این ناحیه قسمت اعظم فلات مرکزی ایران را در بر گرفته و بر اساس شرایط توپوگرافی و ارتفاع به دو محدوده کوهستانی با آب و هوای سرد و جلگه‌ای با آب و هوای بیابانی و گرم و خشک تقسیم می‌شود. هر چند که شرایط جوی آن موجب پراکندگی و فاصله زیاد درختان شده اما به دلیل وسعت زیاد دارای گونه‌های گیاهی متنوع می‌باشد به‌نحوی که ۶۹ درصد فلور ایران در این ناحیه قرار گرفته است. گونه‌های اصلی محدوده کوهستانی بنه، بادام و ارس و گونه‌های اصلی محدوده جلگه‌ای گز، تاغ، قیچ و اسکنبیل می‌باشد.

ناحیه رویشی خلیج فارس- عمانی: مساحت جنگل‌های ناحیه اکولوژیکی خلیج فارس- عمانی بخشی از جنوب غرب و تمام سواحل جنوبی را در بر می‌گیرد. به دلیل تفاوت اکولوژیکی، رویش‌های اصلی این ناحیه به دو قلمرو خلیج فارس و دریای عمان تقسیم می‌شود. در قلمرو دریای عمان نیز که بخشی از استان هرمزگان تا سیستان و بلوچستان (مرز ایران و پاکستان) را دربر می‌گیرد، گونه‌های کهور ایرانی و انواع آکاسیا رویش‌های اصلی هستند. چش یا کرت که از چوب آن در صنعت لنج‌سازی استفاده می‌شود به صورت پراکنده در این

قلمرو رویش دارد. جنگل‌های ماندابی یا مانگروها نیز که متشکل از دو گونه حرا و چنندل است در این ناحیه گسترش دارند. رویشگاه جنگل‌های مانگرو در فاصله جزر و مد دریاها قرار دارد.

جدول ۲۳- مساحت پارک‌های جنگلی طبیعی، فضاهای سبز و ذخیره‌گاه‌های جنگلی استان در پایان سال ۹۸

پوشش گیاهی	مساحت (هکتار)
پارک‌های جنگلی طبیعی	۲۸۸
فضاهای سبز	۳۷۴۴
ذخیره‌گاه‌های جنگلی	۱۱۳۰
جمع کل عرصه‌های جنگلی	۱۱۸۹۶۰۷

(سالنامه آماری استان سیستان و بلوچستان)

جدول ۲۴- مساحت جنگل‌ها، مراتع و پدیده‌های بیابانی تا سال ۱۳۹۸

مساحت (هکتار)		شوح	
۱۱۸۹۶۰۷		جنگل	
۱۰۵۶۵۱۰۳	۲۱۳۲۷۲	خوب	مرتع
	۹۰۱۴۰۴	متوسط	
	۹۴۵۰۴۲۷	فقیر	
۴۶۳۲۲۳۸		بیابان	

(سالنامه آماری استان سیستان و بلوچستان)

۳-۲-۶-۲- پوشش جانوری

وسعت زیاد استان سیستان و بلوچستان و تنوع آب و هوایی بسیار خاص و جالب آن، موجب بروز تنوع جادویی در پوشش گیاهی و غنای منابع جانوری آن شده است. گونه‌های شاخص استان از جمله تمساح پوزه کوتاه، سنجاب بلوچی و خرس سیاه ویژگی خاصی را به حیات وحش این استان بخشیده است که در هیچ استان دیگری از ایران یافت نمی‌شود و به گفته کارشناسان در دیگر نقاط کشور نمی‌توان آثاری از زیست آن‌ها مشاهده کرد. جنگل حرا، بسترهای علفی، سواحل شن و ماسه‌ای، رودخانه‌ها و تالاب‌ها از مهم‌ترین زیستگاه‌های گونه‌های جانوری سیستان و بلوچستان است و در بین پستانداران علاوه بر خرس سیاه و سنجاب بلوچی همچنین کل، بز، قوچ، میش، جبیر، آهو، گربه وحشی و کاراکال در مناطق مختلفی از استان زرخیز سیستان و بلوچستان زیست می‌کنند. در بین پرندگان نیز دراج، هوبره، زاغ بور، گیلانشاه خالدار، پلیکان خاکستری باکلان و انواع پرندگان شکاری از جمله بحری، بالابان، هما، عقاب طلایی و عقاب ماهیگیر در این

استان قابل مشاهده است. همچنین تاکنون بیش از ۸۵ گونه پستاندار، ۱۰۲ گونه خزنده، بیش از ۳۶۰ گونه پرنده آبی و غیر آبی و پنج گونه دوزیست در مناطق حفاظت‌شده خشکی و آبی سیستان و بلوچستان در بیشتر مواقع به صورت محدود شناسایی شده است.

۳-۲-۷- تنوع زیستی استان

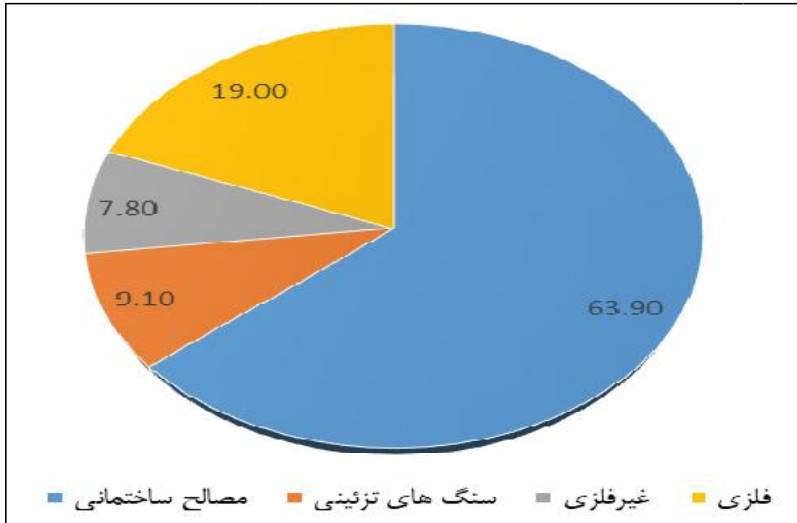
این استان با دارا بودن ۱۳ منطقه تحت مدیریت (با مساحت بالغ بر ۱۴۸۲۰۲۳ هکتار)، به لحاظ وسعت مناطق دارای رتبه ۴ کشوری و از نظر تعداد در رتبه ۸ کشوری جای دارد. مناطق تحت مدیریت استان معادل ۷،۹٪ از وسعت کل استان را به خود اختصاص داده است. مهم‌ترین و بزرگ‌ترین سطح مدیریتی مناطق استان را، پناهگاه حیات‌وحش هامون دارا می‌باشد که به دلیل مجاورت با مرز افغانستان و اندرکنش موضوعات متنوع محیط‌زیستی همچون آب‌های مرزی، کشاورزی و... دارای اهمیت ویژه است. تالاب بین‌المللی هامون یکی از تالاب‌های مهم دنیا و بزرگ‌ترین دریاچه آب شیرین در سراسر فلات ایران محسوب می‌شود که با مساحتی حدود ۱۸۰۰ تا ۴۰۰۰ کیلومتر مربع متغیر بوده و در دامنه عمقی ۱ تا ۵ متر در ناحیه کویری و بیابانی شرق کشور واقع شده است. این تالاب با مطرح شدن به عنوان تالاب بین‌المللی از ۱۳۵۲ و به عنوان بخشی از پناهگاه حیات‌وحش و تحت مدیریت سازمان حفاظت محیط‌زیست، در مجموعه تالاب‌های ثبت‌شده کنوانسیون رامسر (۱۹۷۱) و فهرست مونتره (۱۹۹۲) جای دارد. مساحت تالاب در کنوانسیون رامسر ۶۰۰۰۰ هکتار (هامون پوزک ۱۰۰۰۰ هکتار و هامون هیرمند و صابری ۵۰۰۰۰ هکتار) ثبت شده است. این تالاب، علاوه بر اینکه بزرگ‌ترین و مهم‌ترین دریاچه آب شیرین فلات ایران محسوب می‌شود، به دلیل اهمیت اکولوژیکی خاص خود از جمله زیستگاه‌های منحصربه‌فرد پرندگان مهاجر، به عنوان هفتمین تالاب بین‌المللی در جهان شناخته شده است. طیف گسترده و گونه‌های مختلفی از تنوع زیستی موجود در این استان در معرض خطر انقراض قرار دارند که از جمله می‌توان به پلیکان خاکستری، باکلان کوچک، اردک بلوطی، اردک سرسفید، عقاب ماهیگیر، عقاب دریایی دم‌سفید، شاه‌باز، عقاب طلایی، شاهین، بحری، بالابان، هوبره، گیلان‌شاه خالدار، تمساح مردابی، انواع لاک‌پشت‌های دریایی و... اشاره کرد. بر اساس نظر کارشناسان منابع طبیعی، در نتیجه چرای بی‌رویه و مفراط دام، بهره‌برداری نامناسب از معادن، سرشاخه‌زنی و اقداماتی از این دست، علاوه بر اینکه تجدید حیات در این عرصه‌ها کاهش یافته، بلکه جنگل‌زدایی تدریجی نیز با حذف درختان صورت گرفته و بحران‌های ناشی از بلایای طبیعی به نحوی حادث شده که خشک‌سالی‌های پی‌درپی (از ابتدای دهه هشتاد تاکنون) را به همراه داشته و در زمره مهم‌ترین عواملی قرار گرفته‌اند که خسارات سنگینی را به عرصه‌های

محیط زیست طبیعی و زیستگاه‌های استان به صورت فراگیر وارد نموده و تعادل اکولوژیک منطقه را از بین برده است. از دیگر چالش‌های جدی، تهدید جمعیت و تنوع گونه‌های محیط زیست دریایی است که با شیوع ماهیگیری صنعتی در آب‌های بین‌المللی در برخی مناطق، معاش سکنه بومی و مجاورین را در تنگنای شدید قرار داده است.

۳-۲-۸- وضعیت کانسارهای معدنی

استان سیستان و بلوچستان به جهت ساختار زمین‌شناسی استان خاستگاه مناسبی برای انواع مواد معدنی است و آثار و نشانه‌های موجود نیز گواه بر این ادعا است. زون فلیشی نهبندان - خاش، بلوک لوت و زون مکران و بخش‌های رسوبی و کربناته قدیمی، مجموعه‌های پوسته اقیانوسی و مجموعه‌های آذرین نظیر توده گرانیتی زاهدان و کوه سفید سراوان، کمپلکس‌های ولکانو پلوتونی بزمان - تفتان و الر، زون فلیشی ناحیه مکران، حوضه رسوب‌گذاری جوان هامون جازموریان، دشت سیستان و سواحل دریای عمان بسترهای مناسبی برای کانی‌زایی می‌باشد. ذخیره کلی مواد معدنی کشف شده در استان بالغ بر ۲۹/۱۱۲۵ میلیون تن می‌باشد که از این میزان بالغ بر ۷۶۲/۰۰۸ میلیون تن دارای پروانه بهره‌برداری و میلیون تن شناسایی شده که به سرمایه ۲۷/۳۶۳ گذاران جهت بهره‌برداری واگذار شده است. از نظر نوع معادن نیز استان سیستان بلوچستان به صورت زیر است:

- ۶۳/۹٪ از معادن از نوع مصالح ساختمانی (شن و ماسه، خاک رس، آهک و مارن، لوماشل، شیل و ماسه سنگ، انواع سنگ لاشه و پوزولان)
- ۹/۱٪ معادن از نوع سنگ‌های تزئینی و نما (گرانیت، مرمر، تراورتن، سنگ چینی، مرمریت و تراکیت)
- ۷/۸٪ معادن از نوع غیرفلزی (منیزیت، سیلیس، گل سفید، تالک، خاک صنعتی، زئولیت، کلسیت و گارنت)
- ۱۹٪ معادن از نوع فلزی (آنتیموان، کرومیت، منگنز، مس، آهن، تیتانیوم و طلا)



نمودار ۶- انواع معدنی استان سیستان و بلوچستان

استان سیستان و بلوچستان به دلیل قرارگیری بر روی کمربند فلزایی و معدنی جهان که از یوگسلاوی تا پاکستان امتداد دارد، دارای ذخایر غنی از فلزات و کانی های معدنی، عناصر و کانی های غیرفلزی و سنگ های ساختمانی تزئینی به ویژه گرانیت است.

تعداد معادن در حال بهره برداری استان در سال ۱۳۹۷، ۸۴ معدن بوده است که افزایش ۵ درصدی نسبت به سال گذشته داشته است، از این تعداد بیشترین معادن، معادن استخراج شن و ماسه با ۷۷/۳ درصد و کمترین آن ها معادن استخراج گل سفید، سنگ آهن، سیلیس، سنگ کبالت هر کدام ۱/۱ درصد را شامل می شوند.

معادن در حال بهره برداری در سطح استان در سال ۹۷ به دو صورت استخراج روباز و زیرزمینی می باشد که استخراج روباز با ۹۹ درصد تقریباً تمامی سهم فعالیت معادن را به خود اختصاص داده است و تنها ۱ درصد استخراج معادن در سطح استان به صورت زیرزمینی انجام فعالیت دارند.

در سال ۱۳۹۷ مقدار ارزش افزوده معادن در حال بهره برداری استان ۹۷۹۸۹۱ میلیون ریال (۱۵۵ درصد افزایش) نسبت به سال ۱۳۹۶ و میزان سرمایه گذاری معادن در حال بهره برداری ۲۰۸۹۳۱ میلیون ریال (۱۶۸ درصد افزایش) نسبت به سال ۱۳۹۶ بوده است. بالاترین سهم از سرمایه گذاری معادن در حال بهره برداری در سال ۹۶ مربوط به ماشین آلات، ابزار و وسایل کار بادوام با ۹۲ درصد می باشد.

جدول ۲۵- مشخصات عمومی معادن در حال بهره‌برداری بر حسب نوع استخراج در سال ۹۷

تعداد شاغلین	تعداد معادن		جمع کل	نوع استخراج
	نحوه مدیریت			
	عمومی	خصوصی		
۶۶	۵	۰	۵	استخراج سنگ کرومیت
۴۴۱	۳	۱	۳	استخراج سنگ مس
۴۷	۲	۰	۲	استخراج سنگ‌های تزئینی
۲۱	۲	۰	۲	استخراج سنگ لاشه
۸۳	۳	۰	۳	استخراج سنگ آهک
۷۳۱	۶۵	۰	۶۵	استخراج شن و ماسه
۲۹	۱	۰	۱	استخراج گل سفید
۱۳	۱	۰	۱	استخراج سنگ آهن
۱۴	۱	۰	۱	استخراج سیلیس
۲۲	۱	۰	۱	استخراج سنگ کبالت، آنتیموان و تیتانیوم
۱۴۶۷	۸۳	۱	۸۴	کل

(سالنامه آماری استان سیستان و بلوچستان)

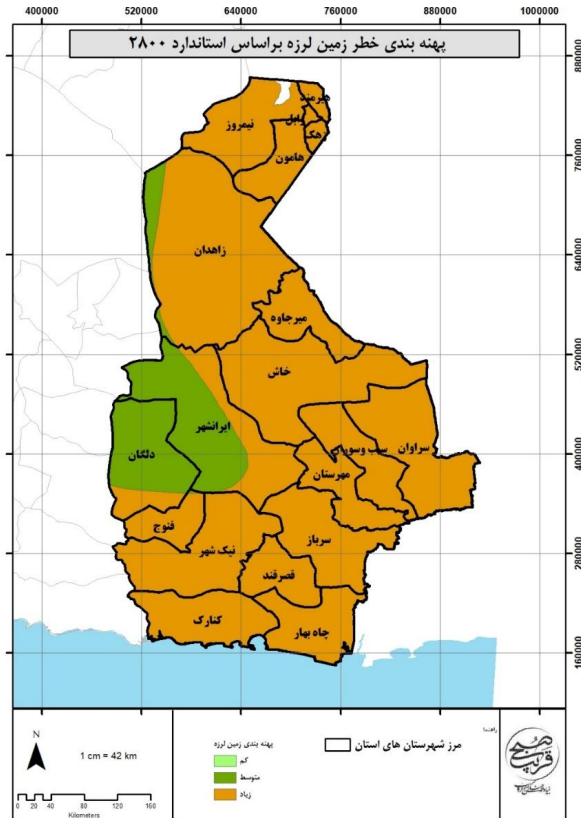
۳-۲-۹- مخاطرات محیطی

۳-۲-۹-۱- زلزله

از روندهای بنیادی موجود در پی سنگ ایران سه روند آن‌ها در تکوین ساختاری استان سیستان و بلوچستان نقش چشم‌گیرتری دارند. این روندها، گسل‌های پی‌سنگی شمالی- جنوبی، سیستم گسل‌های شمال غرب- جنوب شرق موازی روند عمومی زاگرس و ایران مرکزی و گسل‌های با روند شرقی- غربی در پهنه مکران می‌باشند. این سه سیستم گسلی در تکامل حوضه‌های رسوبی ناحیه و مورفولوژی حوضه‌ها مؤثر بوده است. روابط پیچیده هندسی بین این سه سیستم گسلی به شکل‌گیری سیستم‌های گسلی متعددی از مرتبه‌های بالاتر منجر گردیده است.

کشور ایران با قرار داشتن در کمربند لرزه‌خیز آلپ- هیمالیا، از نظر خطر زمین‌لرزه از جمله کشورهای آسیب‌پذیر جهان به شمار می‌آید. استان سیستان و بلوچستان در جنوب شرق ایران، بر روی همین کمربند قرار دارد. بررسی تاریخ زمین‌لرزه‌های استان نشان می‌دهد که خطر لرزه‌خیزی در این استان بسیار بالا می‌باشد. زلزله‌های رخ داده تاریخی و دستگاهی تا به امروز نشان می‌دهد حدود ۴۵ درصد از آن‌ها بین ۵ تا ۶ ریشتر، ۴۰ درصد بین ۴ تا ۵ ریشتر، ۱۱ درصد بین ۶ تا ۷ ریشتر و ۴ درصد نیز ۷ ریشتر به بالا قدرت داشته‌اند. آخرین زلزله

بزرگ در سال ۱۳۹۲ با بزرگای ۷/۸ ریشتر و در عمق ۸۳ کیلومتری زمین در ۴۵ کیلومتری سراوان رخ داد و تنها عمق زیاد آن مانع بروز فاجعه‌ای بزرگ در منطقه شد. این زلزله به همراه سایر زلزله‌های بزرگ رخ داده تحت تأثیر گسل‌های مختلف منطقه بخصوص فرورانش مکران اتفاق افتادند و همچنان به وقوع خواهند پیوست.



نقشه ۸- پهنه‌بندی خطر زلزله بر اساس استاندارد ۲۸۰۰ د

۲-۹-۲-۳- زمین لغزش

با توجه به بالا بودن تمرکز رسوبات فلیشی به طور عمده در قسمت شرق و جنوب استان و همچنین باران‌های شدید موسمی و فعالیت تکتونیکی بالای منطقه احتمال وقوع زمین لغزش و ریزش در این پهنه‌ها مخصوصاً در ارتفاعات با شیب بالا بسیار زیاد است و لزوم توجه و بررسی لغزش در مناطق مختلف آن اهمیت خود را بیش از پیش نشان می‌دهد. زمین لغزش‌های رخ داده در محدوده دارای شیب بالای ۴۵ درصد است و متوسط بارش در

این نقاط حدود ۱۵ میلی متر بوده که از متوسط استان، ۵۰ میلی متر بالاتر است. بنابراین دو عامل بسیار مهم یعنی بارش و شیب زمین را می توان در رخ دادن آن ها بسیار پررنگ دانست. در اطراف کوه تفتان و ۳۰ کیلومتری نوک آباد و دقیقاً در یال جنوبی کوه لیجوار زمین لغزشی به وسعت بیش از ۱۰۰ هکتار ایجاد شده است. همچنین در ۵۰ کیلومتری سیب و سوران نیز زمین لغزش کوچکی رخ داده است.

ارتفاعات میانی و مابین بلوچستان مرکزی و جنوبی استان (کوه های مکران) در مسیرهای ارتباطی که از گردنه های با شیب تند دره ها به هم می رسند، به خصوص در فصل بارندگی به وفور لغزش ها و ریزش های دامنه ای باعث قطع راه های ارتباطی می شود. مسیر ارتباطی ایرانشهر به نیکشهر در محدوده تنگ سرخ، مسیر سرباز به راسک، مسیر فوج به بنت محدوده های با استعداد زمین لغزش، رانش، ریزش و ... هستند.

۳-۲-۹-۳- سیل

مهم ترین عامل بروز سیل را می توان، مدت و شدت بارندگی ها و در نتیجه افزایش دبی رودخانه ها و عوامل دیگری چون شیب، وسعت، شرایط خاک و پوشش گیاهی دانست. ساخت و ساز در حریم رودخانه ها، برداشتن و ماسه از بستر، درجه تخلخل زمین ها و سازندهای بستر مجاری عبور آب از دیگر عوامل تأثیر گذار بر بروز سیل یا تشدید آن محسوب می شوند. در طبیعی ترین شکل، بروز سیل تحت تأثیر بارش شدید و مداوم در محدوده ای کوچک بخصوص در رودخانه های واقع در اراضی شیب دار رخ می دهد.

نمونه هایی از سیل های مخرب استان شامل موارد زیر می شود:

- سیل ناشی از گسترش جبهه مانسون اقیانوس هند و ورود به استان در تیر ماه ۱۳۸۶ که خسارات جانی و مالی فراوانی را به شهرستان های جنوبی از جمله چابهار، کنارک، سراوان، سرباز و ... وارد کرد. این سیل زندگی حدود ۳۹۰ هزار نفر را با مشکل مواجه کرد و تنها در سراوان ۱۰ کشته بر جای گذاشت و میلیاردها تومان نیز خسارات به خانه ها، تأسیسات و مزارع وارد کرد.

- در پی بارندگی های شدیدی که از ۳۰ دی ماه ۱۳۹۵ در این ناحیه از استان آغاز شد، رودخانه های یاد شده طغیان کردند و باعث بسته شدن ۱۵ راه اصلی و فرعی در آن شدند. حدود ۳۰۰۰ خانه در سرباز، نیکشهر، کنارک و ... آسیب دیدند.

همچنین ۳ روستا به دلیل هم جواری با رودخانه کاملاً تخلیه شدند. حدود ۶۰ مدرسه نیز اکثراً در شهرستان های قصرقند، کنارک و سرباز آسیب دیدند. به طور کلی ۱۶۷۰ چادر امدادی برای سیل زدگان برپا شد. برآوردهای

نخستین حاکی از خسارت ۱۵۰ میلیارد تومانی به زیرساخت‌های کشاورزی، جاده‌ای و ساختمانی در این محدوده گزارش شد.

- در پی موج بارشی که از ۲۰ دی‌ماه ۱۳۹۸ وارد استان سیستان و بلوچستان شد، سبب طغیان رودخانه هم‌جوار شهرستان‌های خاش و میرجاوه گردید. در این سیل مسیر ارتباطی ۱۲۵ روستای دو شهرستان خاش و میرجاوه در پی طغیان رودخانه‌های محلی و بارش برف در مناطق کوهستانی مسدود شد که در شهرستان خاش محدوده کوهستانی تفتان برف عامل مسدود شدن محورها بوده و در میرجاوه سیلاب عامل اصلی بوده است. برآورد استانداری استان سیستان و بلوچستان حاکی از خسارت ۳۳۲ میلیارد تومانی سیل به زیرساخت‌های شهری حدود ۲۴ شهرداری این استان است.

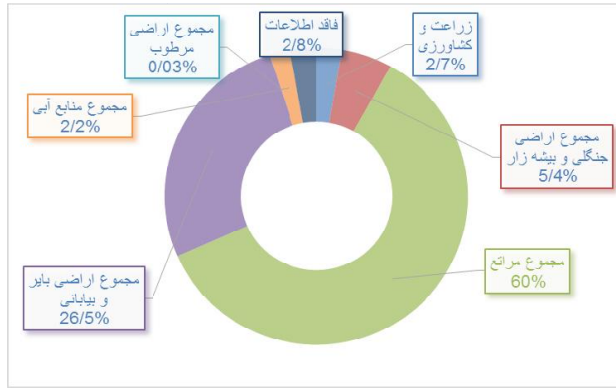
۳-۲-۱۰- کاربری اراضی

کاربری غالب اراضی در استان را عرصه‌های مرتعی و اشکال مختلف اراضی بایر و بیابانی (همچون تپه و پهنه‌های شن و ماسه، رخنمون‌های سنگی و ...) تشکیل می‌دهد. این دو کاربری مجموعاً حدود ۱۵ درصد از محدوده استان را فرا گرفته است. اراضی زراعی و کشاورزی، اراضی جنگلی، اراضی ساخته شده و دریاچه، دیگر کاربری‌های اراضی استان را تشکیل می‌دهند. این نوع از کاربری‌ها حدود ۱۵ درصد از کل وسعت استان را دربر می‌گیرند.

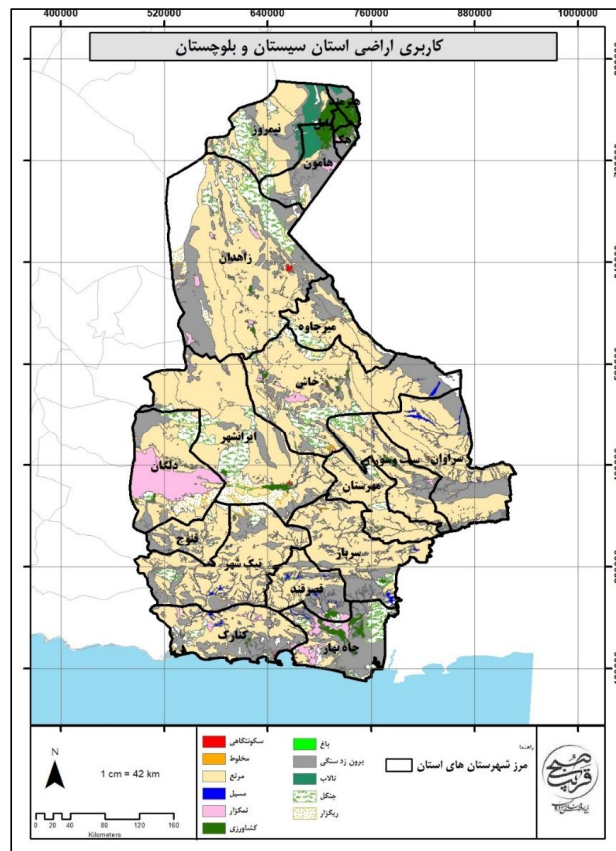
جدول ۲۶- کاربری اراضی استان

کاربری	وسعت (کیلومتر مربع)	سهم (درصد)
زراعت و کشاورزی	۴۹۱۹/۱	۲/۷
مجموع اراضی جنگلی و بیشه‌زار	۹۷۷۰/۲	۵/۴
مجموع مراتع	۱۰۹۵۴۷/۳	۶۰
مجموع اراضی بایر و بیابانی	۴۸۰۹۸/۶	۲۶/۵
مجموع اراضی مرطوب	۶۱/۶	۰/۰۳
مجموع منابع آبی	۴۰۷۴/۵	۲/۲
فاقد اطلاعات	۵۱۵۵	۲/۸
مجموع استان	۱۸۱۷۸۵	۱۰۰

(مطالعات آمایش استان سیستان و بلوچستان، ۱۳۹۸)



نمودار ۷- کاربری اراضی استان



نقشه ۹- کاربری اراضی استان سیستان و بلوچستان

۳-۲-۱۱- واحدهای اراضی

قلمرو استان سیستان و بلوچستان، به لحاظ شکل ظاهری و خصوصیات، مشتمل بر واحدهای اراضی متنوعی است، که بر اثر فعل و انفعالات دوران زمین‌شناسی پدید آمده، و متأثر از شرایط آب و هوایی و یا اکولوژیکی منطقه است. قلمروی استان، مشتمل بر ۹ تیپ اصلی، همراه با تیپ‌های مختلط، متفرقه و سایر محدوده‌ها (شامل هامون، کویر لوت و ..) است که مجموعاً ۵۵ واحد اراضی را دربر می‌گیرند.

جدول ۲۷- تیپ‌های اراضی استان

تیپ اراضی	وسعت (کیلومتر مربع)	سهم از استان (درصد)
کوه‌ها	۴۰۱۹۲/۸	۲۲/۱
تپه‌ها	۳۳۲۰۶/۸	۱۸/۳
فلات‌ها	۲۳۰۷۲/۶	۱۲/۷
دشت‌های دامنه‌ای	۱۹۱۸/۳	۱/۱
دشت‌های آبرفتی یا رسوبی	۳۴۳۰/۹	۱/۹
دشت‌های پست	۴۳۱۲/۱	۲/۴
دشت‌های سیلابی	۶۶۹۶/۳	۳/۷
واریزه‌های بادبزی شکل	۱۴۱۹۶	۷/۸
آبرفت‌های بادبزی شکل	۴۳۱۴/۱	۲/۴
اراضی مختلط	۲۸۲/۴	۰/۲
اراضی متفرقه	۶۱۵۳	۳/۴
دریاچه	۸۱۶/۳	۰/۴
کویر لوت	۵۲۷۸/۵	۲/۹
مطالعه نشده	۳۲۶۲۴/۴	۱۷/۹
فاقد اطلاعات	۵۲۹۰/۵	۲/۹
مجموع استان	۱۸۱۷۸۵	۱۰۰

۳-۲-۱۲- مناطق حفاظت شده

بر اساس گزارش اداره کل حفاظت محیط‌زیست استان سیستان و بلوچستان مناطق تحت مدیریت استان شامل ۸ منطقه حفاظت شده و اثر طبیعی-ملی (۵۸۱۸۹۶ هکتار) و ۵ منطقه شکارممنوع و تالاب همچنین پناهگاه حیات وحش هامون می‌باشد.

جدول ۲۸- موقعیت و مساحت مناطق حفاظت شده استان

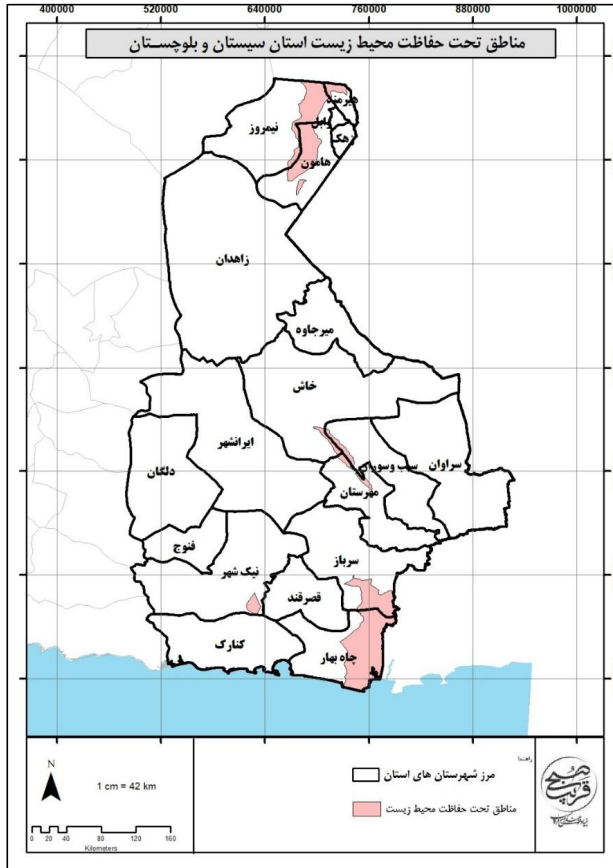
موقعیت	مساحت (هکتار)	منطقه حفاظت شده
واقع در محدوده شهرستان‌های جابهار و سرباز	۴۵۶۰۰۰	منطقه حفاظت شده گاندو
واقع در محدوده شهرستان‌های سراوان، خاش و مهرستان	۷۳۰۰۰	منطقه حفاظت شده جنگلی کوه بیرک
واقع در محدوده شهرستان نیکشهر قرار	۴۶۱۴۴	منطقه حفاظت شده جنگلی پوزک
واقع در حوزه شهرستان هامون	۶۵۲۵	منطقه حفاظت شده جنگلی شيله
در محدوده شهرستان خاش	۲۱۸	اثر طبیعی ملی تفتان
در فاصله ۱۲ کیلومتری از روستای تنگ و ۹۰ کیلومتری از شهرستان کنارک	۲	اثر طبیعی ملی گل فشان تنگ
در ۴۵ کیلومتری شهرستان خاش و در روستای سنگان در محدوده شهرستان خاش	-	اثر طبیعی ملی سرو سنگان
در محدوده شهرستان خاش	۷	اثر طبیعی ملی گل فشان پیرگل

(اداره کل حفاظت محیط‌زیست استان)

جدول ۲۹- موقعیت و مساحت مناطق شکارممنوع استان

موقعیت	مساحت (هکتار)	منطقه شکارممنوع
در محدوده شهرستان زابل	۱۳۰۰۰۰	منطقه شکارممنوع مک سرخ
واقع در شهرستان کنارک و در محدوده‌ای از بخش مرکزی کنارک و قسمتی از بخش کهپر	۳۷۷۰۰	منطقه شکارممنوع بزم
در شهرستان زاهدان و در منطقه نصرت‌آباد	۱۳۰۰۰۰	منطقه شکارممنوع بلبل آب
در شمال غرب ایران‌شهر و شرق حوزه جازموریان	۳۰۰۰۰۰	منطقه شکارممنوع بزمان
در حوزه شهرستان‌های نیمروز، هیرمند و هامون	۲۹۳۰۳۰/۷۵	پناهگاه حیات وحش هامون

(اداره کل حفاظت محیط‌زیست استان)



نقشه ۱۰- مناطق تحت حفاظت محیط زیست

۳-۳- بررسی نظام اجتماعی-جمعی

۳-۳-۱- بررسی و تحلیل اجتماعی و فرهنگی استان سیستان و بلوچستان

۳-۳-۱-۱- تعیین عوامل و فرایندهای فرهنگی مانع و پیشبرنده توسعه استان سیستان و بلوچستان

توسعه اجتماعی با چگونگی و شیوه زندگی افراد یک جامعه پیوند تنگاتنگی دارد و ناظر بر بالا بردن سطح زندگی عمومی از طریق ایجاد شرایط مطلوب و بهینه در زمینه‌های فقرزدایی، تغذیه، بهداشت، مسکن، اشتغال، آموزش و چگونگی گذران اوقات فراغت می‌باشد. توسعه اجتماعی باید به رفاه و آسایش بیشتر افراد جامعه منجر شود تا افراد رضایت بیشتری از زندگی داشته باشند. توسعه اجتماعی، یک حوزه میان‌رشته‌ای و میان

بخشی در جست‌وجوی بهزیستی مادی و اجتماعی مردم در همه سطوح جامعه تعریف می‌شود. از طرفی دیگر توسعه اجتماعی در برگیرنده بعدی از توسعه است که بر کنش و واکنش‌های انسانی، نهادها و روابط اجتماعی با یکدیگر تأکید می‌ورزد و بر آن‌ها تمرکز می‌نماید. امروز طرح رویکرد اجتماع محور در فرایند مدیریت و برنامه‌ریزی سبب شده که سنجش میزان توسعه‌یافتگی بر مبنای شاخص‌های اجتماعی و فرهنگی بخش مهمی از جریان تحقیق در راستای رفع نابرابری‌های منطقه‌ای به حساب آید (سرور و خلیجی، ۱۳۹۴). به طور کلی در مسیر رسیدن به توسعه عواملی وجود دارد که مانع و عواملی نیز پیشبرنده توسعه است که پژوهشگران نیز در صدد شناخت این عوامل هستند؛ شناسایی عوامل مانع و یا پیشبرنده توسعه این امکان را فراهم می‌نماید که در شناخت و تحلیل روند تغییرات نیروهای پیشران توسعه در استان به یک چارچوب مشخص دست یافت. در واقع هدف از شناخت عوامل و فرایندهای فرهنگی و اجتماعی در نهایت دستیابی به چارچوبی جامع از این عوامل در ارتباط با توسعه استان است؛ اینکه روند تغییرات شاخص‌ها و مؤلفه‌های فرهنگی و اجتماعی استانی به طور کلی در راستای توسعه و به عنوان بستر ساز و محرک توسعه عمل می‌کنند یا اینکه در فرایند توسعه به عنوان اختلال ایجاد می‌کنند (گزارش آمایش استان سیستان و بلوچستان، ۱۳۹۷).

۳-۱-۲- عوامل و فرایندهای فرهنگی - اجتماعی پیشبرنده توسعه

در بخش فرهنگی، مهم‌ترین ویژگی استان را می‌توان تنوع مذهبی، فرهنگی، قومی، زبانی و همچنین وجود خرده فرهنگ‌ها برشمرد. برخی از مهم‌ترین مؤلفه‌های فرهنگی - اجتماعی در حال حاضر در استان همچون هویت قومی، هویت مذهبی، اعتماد و صداقت به مردم و موارد دیگر را در راستای غنای فرهنگی استان سیستان و بلوچستان مورد بررسی قرار داد؛ به خوبی می‌توان تأثیر وجه فرهنگی را بر شکل‌گیری چنین مؤلفه‌هایی پیدا کرد. در واقع وجود برخی از مهم‌ترین مؤلفه‌های فرهنگی همچون پیشینه قوی در زمینه همیاری و تعاون فرهنگی و اجتماعی و برخورداری از هنرها و مهارت‌های بومی و سنتی را می‌توان در حال حاضر نیز در قالب شاخص‌های ایجابی سرمایه اجتماعی جست. بدین ترتیب، پیشینه، غنا و تنوع فرهنگی استان را می‌توان به عنوان مهم‌ترین عامل فرهنگی پیشبرنده در توسعه استان سیستان و بلوچستان نام برد.

در بخش اجتماعی، در رابطه با مهم‌ترین عامل پیشبرنده توسعه استان می‌توان به سرمایه اجتماعی کلان بالای استان اشاره کرد. این عامل که در سطح استان در قالب متغیرهایی همچون پنداشت نسبت به موفقیت نظام در رفع و حل مشکلات، پنداشت نسبت به موفقیت نهادی در انجام وظایف، پنداشت نسبت به نکویی جامعه (مطلوب بودن جامعه و وجود عدالت و برابری)، ارزیابی نسبت به آینده شکل گرفته است خود می‌تواند تأثیر

پذیرفته از بسترها و پیشینه فرهنگی استان و اعتماد بالای به هم ساکنان استان باشد. در این رابطه که مهم ترین آن اعتقاد به مطلوب بودن جامعه است، خود می تواند به عنوان نیروی قوی در جهت گردآوری مردم در زمینه های مختلف را فراهم کند، باشد. سطح بالای اعتقاد نسبت به موفقیت نهادها (آموزش و پرورش، سازمان های دینی، دولت، دادگاه ها و مراکز قضایی، مجلس شورای اسلامی، مراکز برنامه ریز و ...) در انجام وظایف نهادی در استان و همچنین ارزیابی نسبت به آینده می تواند عاملی تسهیل کننده برای پذیرش برنامه های توسعه باشد. البته باید به این موضوع نیز اشاره کرد که در بخش سرمایه اجتماعی علی رغم وضعیت مطلوب در بسیاری از شاخص ها و متغیرهای سرمایه اجتماعی (سرمایه اجتماعی کلان، شاخص اصلی سرمایه اجتماعی)، اما چنین وضعیتی در درازمدت تحت تأثیر شاخص هایی مانند آسیب های اجتماعی که عموماً روندهای منفی را در استان دارند قرار گیرد. به عبارت دیگر به رغم اینکه در حال حاضر در مجموع شاخص سرمایه اجتماعی تقریباً در وضعیت مطلوبی قرار دارد و به عنوان عاملی پیشبرنده عمل می کنند اما اگر برنامه های دقیق و راهبردی در خصوص کنترل آسیب ها و مسائل اجتماعی وجود نداشته باشد و روند افزایشی آن ها ادامه پیدا کند در طولانی مدت می تواند بر سرمایه اجتماعی تأثیر منفی گذارد.

۳-۱-۳- عوامل و فرایندهای فرهنگی-اجتماعی مانع توسعه

از موانع اصلی توسعه در استان می توان به سطح پایین اعتماد سازمانی، کیفیت پایین خدمات رسانی یا به طور کلی سرمایه اجتماعی پایین در سطح میانی و همچنین تعلق و شور میهنی پایین، پایین بودن سطح احساس امنیت و یا به طور کلی پایین بودن سطح سرمایه اجتماعی خرد در استان اشاره کرد، همچنین روند افزایشی برخی از آسیب ها و مسائل اجتماعی مهم همچون قاچاق مواد مخدر، اعتیاد، سرقت، طلاق و بیکاری می تواند تأثیر منفی بر وضعیت استان سیستان و بلوچستان بگذارد و مانع توسعه استان باشد. وضعیت نامطلوب این شاخص ها در سطح استان (و یا به عبارت دیگر وجود سطح بالایی از آسیب ها و مسائل اجتماعی) نیز اگرچه خود معلول برخی علل دیگر است اما در صورت تداوم و نهادینه شدن می تواند تبدیل به مانعی مهم در مسیر توسعه تبدیل گردد. برای مثال ادامه روند بیکاری می تواند احتمال آسیب هایی مانند اعتیاد و سرقت را افزایش دهد. افزایش این نوع از آسیب ها نیز خود می تواند آسیب هایی دیگر در حوزه خانواده (همچون افزایش طلاق، افزایش کودکان بی سرپرست و یا بد سرپرست، فرار از خانه و به طور کلی از هم گسیختگی خانواده) را به همراه داشته باشد. وجود آسیب های حوزه خانواده نیز می تواند مشکلات و فکری و ذهنی را برای بخش عظیمی از جامعه به بار بیاورد و از این طریق بر فرایند توسعه تأثیرات منفی بر جای گذارد. علاوه بر این وضعیت بد آسیب های

اجتماعی قابلیت اعتماد نهادی و اعتماد تعمیم یافته را پایین می آورد که این امر می تواند مهاجرت گروه های توانمند ساکن در استان (چه از نظر فکری و چه از نظر اقتصادی) به شهرها و مناطق و حتی کشورهای دیگر را به دنبال داشته باشد و این خود تأثیر منفی بر توسعه استان خواهد گذاشت؛ زیرا با مهاجرت طبقات و گروه های توانمند، افراد و گروه هایی در استان هستند که اصولاً توانایی بر عهده گرفتن بسیاری از مسئولیت هایی که بر توسعه اثر مثبت می گذارد را ندارند. با این صورت، وجود سطح بالای آسیب های اجتماعی در جامعه یکی از عوامل اجتماعی مانع توسعه در استان است.

۳-۱-۴- وضعیت شاخص های توسعه انسانی در استان سیستان و بلوچستان

مسائل و مشکلات اجتماعی

بیکاری

در سال ۱۳۹۸ بر اساس نتایج آمارگیری از نیروی کار، ۳۷/۵ درصد جمعیت ۱۵ ساله و بیشتر در استان به لحاظ اقتصادی فعال بوده اند که پایین ترین نرخ در بین استان های کشور است. نرخ بیکاری این گروه جمعیتی، ۱۳/۱ درصد است که نرخ بیکاری مردان ۱۲/۵ درصد و زنان ۱۵/۳ درصد و در نقاط شهری و روستایی به ترتیب ۱۴/۲ درصد و ۱۱/۹ بوده است (سالنامه آماری استان سیستان و بلوچستان، ۱۳۹۸).

جدول زیر نرخ بیکاری در جمعیت ۱۰ ساله و بیشتر تا سال ۱۳۹۷ استان سیستان و بلوچستان را نشان می دهد؛ همان طور که در جدول زیر مشاهده می شود نرخ بیکاری در استان از سال ۱۳۸۰ تا ۱۳۹۰ رو به کاهش و از سال ۱۳۹۰ به بعد روند افزایشی داشته است به گونه ای که از ۳۵/۳ در سال ۱۳۸۰ به ۹/۹ در سال ۱۳۹۰ رسیده و از ۹/۹ به ۱۶ در سال ۱۳۹۷ رسیده است؛ همچنین نرخ بیکاری در سال ۱۳۹۷ به نسبت کل کشور بالاتر بوده است.

جدول ۳۰- نرخ بیکاری در جمعیت ۱۰ ساله و بیش تر

استان	۱۳۸۰	۱۳۸۵	۱۳۹۰	۱۳۹۵	۱۳۹۷
سیستان و بلوچستان	۳۵/۳	۱۰/۹	۹/۹	۱۲/۹	۱۶
کل کشور	۱۴/۲	۱۱/۳	۱۲/۳	۱۲/۴	۱۲

منبع: سالنامه آماری کشور، ۱۳۹۷

سالنامه آماری استان سیستان و بلوچستان، ۱۳۹۸

جدول زیر نرخ بیکاری در جمعیت ۱۰ ساله و بیش تر به تفکیک مناطق شهری و روستایی در استان سیستان و بلوچستان و کل کشور را نشان می‌دهد. با توجه به اطلاعات جدول نرخ بیکاری در استان سیستان و بلوچستان در مناطق شهری نسبت به مناطق روستایی بالاتر بوده است؛ همچنین همان‌طور که در جدول مشاهده می‌شود نرخ بیکاری در مناطق شهری استان سیستان و بلوچستان در سال ۱۳۹۸ برابر ۱۴/۲ درصد و در مناطق روستایی ۱۱/۹ درصد بوده است که در مقایسه با نرخ بیکاری کل کشور در مناطق شهری و روستایی وضعیت نامناسبی داشته است. استان سیستان و بلوچستان در سال ۱۳۹۷ در رابطه با نرخ بیکاری جزو استان‌هایی بوده است که بالاترین نرخ بیکاری را در کشور داشته و از این حیث رتبه ۳ را داشته است. در رابطه با نرخ بیکاری در مناطق روستایی در سال ۱۳۹۷ و ۱۳۹۸ استان سیستان و بلوچستان به ترتیب دارای رتبه دوم و سوم بوده است و جزو استان‌هایی است که دارای بیشترین نرخ بیکاری در کشور بوده است.

جدول ۳۱- نرخ بیکاری در جمعیت ۱۰ ساله و بیش تر به تفکیک مناطق شهری و روستایی

نقاط روستایی		نقاط شهری		جمع		سال	
						رتبه	نرخ
رتبه	نرخ	رتبه	نرخ	رتبه	نرخ	سیستان و بلوچستان	۱۳۹۴
۷	۱۰/۳	۱۷	۱۲/۶	۱۶	۱۱/۵	کل کشور	
-	۸/۱	-	۱۲/۲	-	۱۱	سیستان و بلوچستان	۱۳۹۵
۱۱	۹/۲	۷	۱۵/۵	۱۰	۱۲/۹	کل کشور	
-	۸/۹	-	۱۳/۷	-	۱۲/۴	سیستان و بلوچستان	۱۳۹۶
۱۳	۸/۷	۱۰	۱۴/۴	۱۲	۱۲/۲	کل کشور	
-	۸/۲	-	۱۳/۴	-	۱۲/۱	سیستان و بلوچستان	۱۳۹۷
۲	۱۵/۴	۵	۱۶/۵	۳	۱۶	کل کشور	
-	۷/۹	-	۱۳/۵	-	۱۲	سیستان و بلوچستان	۱۳۹۸
۳	۱۱/۹	۶	۱۴/۲	۸	۱۳/۱	کل کشور	
-	۷/۳	-	۱۱/۸	-	۱۰/۶		

منبع: سازمان آمار، جایگاه اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی استان‌های کشور، ۱۳۹۸-۱۳۹۴

جدول زیر نرخ بیکاری در جمعیت ۱۰ ساله و بیش تر به تفکیک جنسیت در استان سیستان و بلوچستان و کل کشور را نشان می‌دهد؛ همان‌طور که در جدول مشاهده می‌شود نرخ بیکاری زنان در همه سال‌های مورد بررسی نسبت به بیکاری مردان، در استان سیستان و بلوچستان بیشتر بوده و نسبت به کل کشور در همه سال‌های بررسی شده به جز سال ۱۳۹۶ کمتر بوده است. نرخ بیکاری مردان نیز در سال‌های ۱۳۹۷ و ۱۳۹۸ جزو بیشترین نرخ‌های بیکاری در کشور بوده به گونه‌ای که در سال ۱۳۹۷ رتبه سوم و در سال ۱۳۹۸ رتبه پنجم را در میزان بیکاری در کشور داشته است.

جدول ۳۲- نرخ بیکاری در جمعیت ۱۰ ساله و بیش تر به تفکیک جنسیت

نرخ بیکاری زنان		نرخ بیکاری مردان		سال
رتبه	نرخ	رتبه	نرخ	
۲۴	۱۵/۴	۱۲	۱۰/۸	سیستان و بلوچستان
-	۱۹/۴	-	۹/۳	کل کشور
۱۹	۱۸/۷	۹	۱۱/۶	سیستان و بلوچستان
-	۲۰/۷	-	۱۰/۵	کل کشور
۱۳	۲۱/۳	۱۲	۱۰	سیستان و بلوچستان
-	۱۹/۸	-	۱۰/۲	کل کشور
۱۵	۱۸/۴	۳	۱۵/۲	سیستان و بلوچستان
-	۱۸/۹	-	۱۰/۴	کل کشور
۱۷	۱۵/۲	۵	۱۲/۵	سیستان و بلوچستان
-	۱۷/۵	-	۹	کل کشور

منبع: سازمان آمار، جایگاه اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی استان‌های کشور، ۱۳۹۴-۱۳۹۸

طلاق

در سال ۱۳۹۸، ۲۳۸۸۳ فقره ازدواج انجام گرفته که به نسبت سال قبل ۱۱ درصد کاهش داشته است. هم‌چنین در این سال ۱۹۴۵ فقره طلاق صورت گرفته که به نسبت سال قبل ۳۵ درصد کاهش داشته که از این تعداد بیشترین طلاق ثبت شده در نقاط شهری با ۹۲ درصد است (سالنامه آماری استان سیستان و بلوچستان، ۱۳۹۸).

جدول زیر تعداد طلاق و ازدواج را به تفکیک مناطق شهری و روستایی نشان می‌دهد؛ با توجه به اطلاعات جدول زیر میزان طلاق در تمام سال‌های مورد بررسی افزایش داشته است و میزان ازدواج نیز از سال ۱۳۹۰ به بعد یک روند کاهشی را دنبال کرده است.

جدول ۳۳- تعداد ازدواج و طلاق واقع شده در استان سیستان و بلوچستان

سال	جمع		نقاط شهری		نقاط روستایی	
	ازدواج	طلاق	ازدواج	طلاق	ازدواج	طلاق
۱۳۸۰	۷۷۰۹	۲۵۹	۴۰۸۶	۱۷۹	۳۶۲۳	۸۰
۱۳۸۵	۱۱۶۶۱	۴۴۲	۶۴۲۱	۲۵۷	۵۲۴۰	۱۸۵
۱۳۹۰	۵۶۸۷۲	۱۷۴۴	۲۰۷۱۰	۱۳۸۳	۳۶۱۶۲	۳۶۱
۱۳۹۵	۲۸۴۲۳	۱۸۰۵	۲۱۱۶۷	۱۵۶۸	۷۲۵۶	۲۳۷
۱۳۹۷	۲۶۹۰۰	۲۹۹۳	۲۱۳۱۸	۲۶۷۱	۵۵۸۲	۳۲۲
۱۳۹۷ کل کشور	۵۵۰۵۶۵	۱۷۵۶۱۴	۴۸۶۶۶۱	۱۶۴۱۲۴	۶۳۹۰۴	۱۱۴۹۰

منبع: سالنامه آماری استان سیستان و بلوچستان، ۱۳۹۸

سالنامه آماری کشور، ۱۳۹۷

جدول زیر نسبت طلاق به ازدواج در استان سیستان و بلوچستان را نشان می‌دهد؛ همان‌طور که در جدول قابل مشاهده است؛ نسبت طلاق به ازدواج طی سال‌های مورد بررسی افزایش یافته است به گونه‌ای که از ۳/۳۶ در سال ۱۳۸۰ به ۱۱/۱۳ در سال ۱۳۹۷ رسیده است، البته باید توجه داشت که با توجه به نسبت طلاق به ازدواج در استان نسبت این موضوع در استان پایین بوده و جزو استان‌هایی است که کمترین نسبت طلاق به ازدواج در کشور را داشته است و این مسئله می‌تواند به دلیل قبح بالای طلاق در استان باشد.

جدول ۳۴- نسبت طلاق به ازدواج در استان سیستان و بلوچستان

سال	۱۳۸۰	۱۳۸۵	۱۳۹۰	۱۳۹۵	۱۳۹۷	۱۳۹۷ کل کشور
تعداد طلاق به ازای هر ۱۰۰ ازدواج	۳/۳۶	۳/۷۹	۳/۰۷	۶/۳۵	۱۱/۱۳	۳۱/۹۰

منبع: سالنامه آماری استان سیستان و بلوچستان، ۱۳۹۸

سالنامه آماری کشور، ۱۳۹۷

بهبودی و تأمین اجتماعی

جدول زیر تعداد مراکز (دولتی و غیردولتی) تحت پوشش معاونت اجتماعی اداره کل بهزیستی و افراد خدمت‌گیرنده را نشان می‌دهد؛ با توجه به اطلاعات جدول زیر در سال ۱۳۹۷، ۲۳۹۰۲ نفر در ۷۷ مراکز نگهداری افراد دچار آسیب اجتماعی هستند که این تعداد نسبت به سال ۱۳۹۵ در تعداد افراد تحت پوشش کاهش و در تعداد مراکز بیشتر شده است؛ همچنین در سال ۱۳۹۷، ۴۷۸ نفر در ۱۵ مرکز نگهداری کودکان تحت پوشش هستند که نسبت به سال ۱۳۹۵ افزایش پیدا کرده است.

جدول ۳۵- تعداد مراکز (دولتی و غیردولتی) تحت پوشش معاونت اجتماعی اداره کل بهزیستی و افراد خدمت گیرنده

سال	تعداد مراکز		تعداد افراد	
	تعداد مراکز	تعداد افراد	تعداد مراکز	تعداد افراد
۱۳۸۰	۴	۲۰۰	۳	۲۹۵
۱۳۸۵	۷	۱۹۷	۳	۳۳۲
۱۳۹۰	۹	۱۲۷	۷	۴۸۹۷
۱۳۹۵	۱۴	۱۵۶	۶۷	۵۰۳۴۳
۱۳۹۷	۱۵	۴۷۸	۷۷	۲۳۹۰۲

منبع: سالنامه آماری استان سیستان و بلوچستان، ۱۳۹۸

سالنامه آماری کشور، ۱۳۹۷

جدول زیر میزان شاخص‌های مرتبط با سازمان بهزیستی را نشان می‌دهد؛ همان‌طور که در جدول زیر مشخص است استان سیستان و بلوچستان در نسبت تعداد مراکز ارائه‌دهنده خدمات اجتماعی شهری در بخش آسیب‌های اجتماعی رتبه ۱۰، نسبت تعداد مراکز نگهداری از کودکان بی سرپرست رتبه ۱۵، تعداد معلولان تحت نظارت سازمان بهزیستی کشور رتبه ۸ و تعداد افراد پذیرفته‌شده در مراکز آسیب‌های اجتماعی تحت پوشش سازمان بهزیستی رتبه ۱۴ را داشته است.

جدول ۳۶- میزان شاخص‌های مرتبط با سازمان بهزیستی

۱۳۹۸		استان	موارد
رتبه	شاخص		
۱۰	۰/۳۲	سیستان و بلوچستان	نسبت تعداد مراکز ارائه‌دهنده خدمات اجتماعی شهری در بخش آسیب‌های اجتماعی به تعداد افراد دارای آسیب اجتماعی
-	۰/۱۸	کل کشور	
۱۵	۲/۹۷	سیستان و بلوچستان	نسبت تعداد مراکز نگهداری از کودکان بی سرپرست به تعداد کودکان بی سرپرست
-	۲/۶۰	کل کشور	
۸	۶۲۸۰۸	سیستان و بلوچستان	تعداد معلولان تحت نظارت سازمان بهزیستی کشور
-	۱۷۱۰۴۷۵	کل کشور	
۱۴	۲۴۰۶۵	سیستان و بلوچستان	تعداد افراد پذیرفته‌شده در مراکز آسیب‌های اجتماعی تحت پوشش سازمان بهزیستی
-	۹۴۵۳۹۴	کل کشور	

منبع: سازمان آمار، جایگاه اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی استان‌های کشور، ۱۳۹۸-۱۳۹۴

۱. شامل فعالیت واحدهای بازپروری زنان و دختران آسیب دیده اجتماعی، خانه سلامت، ساماندهی کودکان خیابانی، مداخله در بحران‌های فردی، خانوادگی و اجتماعی، مداخله به منظور کاهش طلاق، مهمانسرای سلامت کودک و طرح تلفن کودک است که در سال ۱۳۹۰ اطلاعات پایگاه خدمات اجتماعی، اسکان موقت، خدمات سیار اورژانس اجتماعی و حمایت از مبتلایان به اختلال هویت جنسی را نیز شامل می‌شود.

جدول زیر موارد مرتبط در خصوص کمیته امداد امام خمینی استان سیستان و بلوچستان را در مقایسه با کل کشور نشان می‌دهد؛ همان‌طور که مشاهده می‌شود استان سیستان و بلوچستان در تعداد واحدهای کمیته امداد امام خمینی رتبه ۵، تعداد مددجویان مورد حمایت کمیته امداد خمینی رتبه ۱ و در سهم زنان سرپرست خانوار از کل افراد تحت پوشش کمیته امداد امام خمینی رتبه ۳۰ را دارد. استان سیستان و بلوچستان دارای بیشترین تعداد مددجویان مورد حمایت کمیته امداد خمینی است و در سهم زنان سرپرست خانوار از کل افراد تحت پوشش کمیته امداد امام خمینی دومین استانی است که کمترین درصد را به خود اختصاص داده است.

جدول ۳۷- میزان شاخص‌های مرتبط با کمیته امداد امام خمینی

۱۳۹۸		استان	موارد
رتبه	شاخص		
۵	۴۱	سیستان و بلوچستان	تعداد واحدهای کمیته امداد امام خمینی
-	۸۳۲	کل کشور	
۱	۴۸۸۸۳۵	سیستان و بلوچستان	تعداد مددجویان مورد حمایت کمیته امداد خمینی
-	۴۷۸۳۶۸۱	کل کشور	
۳۰	۱۴/۸	سیستان و بلوچستان	سهم زنان سرپرست خانوار از کل افراد تحت پوشش کمیته امداد امام خمینی
-	۲۵/۱	کل کشور	

منبع: سازمان آمار، جایگاه اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی استان‌های کشور، ۱۳۹۸-۱۳۹۴

جدول زیر درصد افراد تحت پوشش سازمان تأمین اجتماعی در استان سیستان و بلوچستان و کل کشور را نشان می‌دهد؛ همان‌طور که در جدول مشخص است در مجموع ۲۷/۵۲ درصد مردم در استان بیمه شده و مستمری‌بگیر هستند که این درصد از درصد کل کشور بسیار پایین‌تر است. در استان سیستان و بلوچستان ۲۴/۵۶ درصد بیمه شده و ۲/۹۶ درصد مستمری‌بگیر هستند. که این درصد در کل کشور برابر با ۴۵/۶۱ درصد بیمه شده و ۸/۱۵ درصد مستمری‌بگیر می‌باشد.

جدول ۳۸- درصد افراد تحت پوشش سازمان تأمین اجتماعی

سال ۱۳۹۷			استان
مستمری‌بگیران	بیمه‌شدگان	مجموع	
۲/۹۶	۲۴/۵۶	۲۷/۵۲	سیستان و بلوچستان
۸/۱۵	۴۵/۶۱	۵۳/۷۶	کل کشور

منبع: سالنامه آماری کشور، ۱۳۹۷

جدول زیر درصد بیمه‌شدگان تحت پوشش سازمان بیمه سلامت در سال ۱۳۹۷ در استان سیستان و بلوچستان و کل کشور را نشان می‌دهد؛ همان‌طور که در جدول مشخص است در استان سیستان و بلوچستان درصد افرادی

که تحت پوشش بیمه سلامت ایران شده‌اند برابر با ۸۳/۵۱ درصد بوده است که از درصد بیمه‌شدگان پوشش سازمان بیمه سلامت در کل کشور (۵۱/۶۳ درصد) بالاتر بوده است.

جدول ۳۹- درصد بیمه‌شدگان تحت پوشش سازمان بیمه سلامت ایران ۷

سال ۱۳۹۷	استان
۸۳/۵۱	سیستان و بلوچستان
۵۱/۶۳	کل کشور

منبع: سالنامه آماری کشور، ۱۳۹۷

آسیب‌های اجتماعی

اعتیاد و قاچاق مواد مخدر

جدول زیر مربوط به انواع مواد مخدر و روان‌گردان‌های کشف شده در استان سیستان و بلوچستان می‌باشد؛ همان‌طور که در جدول قابل مشاهده است بیشترین مواد مخدر کشف شده مربوط به تریاک و شیره تریاک بوده است و همچنین در سایر مواد مخدر نیز بالاترین میزان کشف به آمپول قرص‌های روان‌گردان مربوط می‌شود.

جدول ۴۰- انواع مواد مخدر و روان‌گردان‌های کشف شده

سال					مواد مخدر (کیلوگرم)	
۱۳۹۷	۱۳۹۵	۱۳۹۰	۱۳۸۵	۱۳۸۰		
۴۳۵۰	۲۴۸۸	۵۷۷۴	۱۰۳۴/۴۹	۸۴۱	هروئین (هروئین، کراک، کریستال)	مواد افیونی
۴۴۳۶	۹۴۶	۱۶۵۵	۱۲۶۳/۰۴	۷۷۴	مرفین	
۱۸۲۲۱۷	۷۷۳۵۸	۱۱۴۹۶۳	۱۵۷۱۷/۵۱	۷۷۱۶	تریاک و شیره تریاک	
					سایر	
۱۶۱۵۰	۶۹۶۲	۱۵۵۳۷	۸۲۱۶/۳۷	۵۹۲۲	حشیش	کانابیس
۱۷۶	۲۰	۰	۰	۰	گراس	
۲۱۳۰	۲۱	۲۴	۰	۰	شیشه (متا آفتامین)	سایر مواد
۸۴۰۳۰	۸۰۱۶۷	۰	۰	۰۰۰	سایر موارد	
۴۴۷۳۲۳	۲۳۰۱	۱۰۴۸	۰	۰	آمپول و قرص‌های روان‌گردان	
۲۲۷۳۴	۰۰۰	۰۰۰	۰۰۰	۰۰۰	مواد پیش‌ساز (لیتر)	

منبع: سالنامه آماری کشور، ۱۳۹۷

سالنامه آماری استان سیستان و بلوچستان، ۱۳۹۸

جدول زیر در خصوص دستگیرشدگان در ارتباط با انواع مواد مخدر کشف شده به تفکیک نوع جرم است؛ همان طور که در جدول مشاهده می شود تعداد دستگیرشدگان در ارتباط با مواد مخدر کشف شده از سال ۱۳۹۰ یک روند افزایشی داشته و در سال ۱۳۹۷ به نسبت سال ۱۳۹۵ میزان آن تقریباً ۳ برابر افزایش پیدا کرده است. این نکته نیز قابل توجه است که میزان دستگیری در هر سه مورد افزایش پیدا کرده است.

جدول ۴۱- دستگیرشدگان در ارتباط با انواع مواد مخدر کشف شده به تفکیک نوع جرم

سال	جمع کل	قاچاقچیان و عوامل توزیع کننده	معتاد و مصرف کننده	اتباع بیگانه
۱۳۸۰	۵۶۸۲	۰۰۰	۵۶۸۲	۰۰۰
۱۳۸۵	۲۴۶۶	۰۰۰	۲۴۶۶	۰۰۰
۱۳۹۰	۱۷۱۹	۰۰۰	۱۵۷۷	۱۴۲
۱۳۹۵	۳۷۲۳	۲۲۷۷	۱۲۶۱	۸۵
۱۳۹۷	۱۰۱۴۹	۴۵۴۷	۵۳۹۵	۲۰۷

سالنامه آماری استان سیستان و بلوچستان، ۱۳۹۸

منبع: سالنامه آماری کشور، ۱۳۹۷

جدول زیر نسبت متوسط مقدار مواد مخدر کشف شده به کل جمعیت (کیلوگرم به ده هزار نفر) در استان سیستان و بلوچستان را نشان می دهد؛ همان طور که در جدول مشخص است این نسبت در سال ۱۳۹۸ در استان برابر با ۸۳۷/۶۲ و در کل کشور ۱۱۴/۴۴ بوده است که این مسئله نشان از میزان بسیار بالای مواد مخدر کشف شده در استان در مقایسه با کل کشور است که استان در این مسئله رتبه دوم را دارا می باشد.

جدول ۴۲- نسبت متوسط مقدار مواد مخدر کشف شده به کل جمعیت (کیلوگرم به ده هزار نفر)

۱۳۹۸		استان
رتبه	نسبت	
۲	۸۳۷/۶۲	سیستان و بلوچستان
-	۱۱۴/۴۴	کل کشور

منبع: سازمان آمار، جایگاه اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی استان های کشور، ۱۳۹۸-۱۳۹۴

جدول زیر نسبت دستگیرشدگان مواد مخدر به کل جمعیت در استان سیستان و بلوچستان را در سال ۱۳۹۸ نشان می دهد؛ همان طور که در جدول مشخص است این نسبت در استان برابر با ۳۸/۳۱ و در کل کشور ۵۰/۲۵ بوده است و میزان پایین توانایی در دستگیری قاچاقچیان مواد را نشان می دهد استان سیستان و بلوچستان در این رابطه رتبه هجدهم را در بین استان های دیگر داشته است.

جدول ۴۳- نسبت دستگیرشدگان مواد مخدر به کل جمعیت (در هر ده هزار نفر)

۱۳۹۸		استان
رتبه	نسبت	
۱۸	۳۸/۳۱	سیستان و بلوچستان
-	۵۰/۲۵	کل کشور

منبع: سازمان آمار، جایگاه اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی استان‌های کشور، ۱۳۹۸-۱۳۹۴

سرقت

جدول زیر سرقت‌های عادی بر حسب نوع را در استان سیستان و بلوچستان نشان می‌دهد؛ همان‌طور که در جدول زیر مشاهده می‌شود میزان سرقت‌های اتفاق افتاده در سال ۱۳۹۷ نسبت به سال ۱۳۹۵ بعضی موارد افزایش و در مواردی کاهش پیدا کرده است. میزان سرقت در سال ۱۳۹۷ از اماکن خصوصی برابر ۴۳۹، اماکن دولتی ۱۹۲، منزل ۱۶۲۷ و مغازه ۴۵۴ مورد گزارش شده است.

جدول ۴۴- سرقت‌های عادی بر حسب نوع (مورد)

احشام	سرقت انواع وسایل نقلیه و لوازم آن			سرقت از اماکن				Σ
	لوازم خودرو یا وسایل داخل آن	موتورسیکلت	اتومبیل	مغازه	منزل	اماکن دولتی	اماکن خصوصی	
...	۱۳۸۰
...	۱۳۸۵
...	۱۳۹۰
۰	۱۱۸۳	۸۳۳	۳۳۱	...	۴۸۸	۱۵۰۸	۱۳۹	۴۳۹۵
۳۸۳	۲۵۷۶	۱۳۶۸	۷۹۷	۴۵۴	۱۶۲۷	۱۹۲	۴۳۹	۱۳۹۷

منبع: سالنامه آماری استان سیستان و بلوچستان، ۱۳۹۸

جدول زیر نسبت تعداد دستگیرشدگان انواع سرقت‌های عادی به کل جمعیت را در هر ده هزار نفر نشان می‌دهد که این نسبت در استان سیستان و بلوچستان برابر با ۳۵/۰۱ در ده هزار نفر می‌باشد که به نسبت کل کشور (۴۲/۸۲) کمتر است و در این خصوص رتبه ۲۰ را دارد.

جدول ۴۵- نسبت تعداد دستگیرشدگان انواع سرقت‌های عادی به کل جمعیت (در ده هزار نفر)

۱۳۹۸		استان
رتبه	نسبت	
۲۰	۳۵/۰۱	سیستان و بلوچستان
-	۴۲/۸۲	کل کشور

منبع: سازمان آمار، جایگاه اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی استان‌های کشور، ۱۳۹۸-۱۳۹۴

جرائم واقع شده در حوزه استحفاظی نیروی انتظامی جمهوری اسلامی ایران

بنا بر سالنامه آماری کشور در سال ۱۳۹۷، میزان قتل در این سال در استان (۶/۴۱ در هر صد هزار نفر) تقریباً ۳ برابر بالاتر از این میزان در کل کشور (۲/۲۵) بوده است همچنین میزان چاقو و قمه کشی در استان برابر ۹/۸۷ در هر صد هزار نفر بوده است که به نسبت کل کشور بالاتر است و در دیگر جرائم نسبت پایین تری را به کل کشور داشته است.

جدول ۴۶- جرائم واقع شده در حوزه استحفاظی نیروی انتظامی جمهوری اسلامی ایران بر حسب موضوع (در صد هزار نفر)

سال ۱۳۹۷									
استان	قتل	مرگ‌های مشکوک		نزاع و درگیری		شورات			
		خودکشی	سایر	فردی	دسته جمعی	زورگیری و باج‌گیری (اخاذی)	چاقو و قمه کشی	سایر شورات‌ها	دستگیرشدگان
سیستان و بلوچستان	۶/۴۱	۱/۷۳	۱۶/۳۲	۵۱۰/۴۵	۴/۸۳	۰/۰۰	۹/۸۷	۰/۲۹	۴/۷۹
کل کشور	۲/۲۵	۵/۳۰	۲۸/۵۳	۹۴۳/۳۴	۸/۰۴	۰/۱۵	۷/۶۵	۲/۱۸	۹/۰۰

منبع: سالنامه آماری کشور، ۱۳۹۷

سالنامه آماری سیستان و بلوچستان، ۱۳۹۸

جدول زیر در خصوص نسبت تعداد دستگیرشدگان جرائم واقع شده در حوزه استحفاظی نیروی انتظامی جمهوری اسلامی ایران به کل جمعیت (تعداد به صد هزار نفر) می‌باشد؛ با توجه به اطلاعات جدول زیر استان سیستان و بلوچستان نسبت دستگیرشدگان در این مورد ۲/۷۹ در صد هزار نفر می‌باشد که به نسبت کل کشور (۷/۵۲) وضعیت کمتری داشته و در بین استان‌هایی قرار گرفته است که کمترین نسبت تعداد دستگیرشدگان جرائم را داشته‌اند.

جدول ۴۷- نسبت تعداد دستگیرشدگان جرائم واقع شده در حوزه استحفاظی نیروی انتظامی جمهوری اسلامی ایران به کل جمعیت (تعداد به صد هزار نفر)

۱۳۹۸		استان
رتبه	نسبت	
۱۶	۲/۷۹	سیستان و بلوچستان
-	۷/۵۲	کل کشور

منبع: سازمان آمار، جایگاه اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی استان‌های کشور، ۱۳۹۸-۱۳۹۴

۳-۱-۵- سنجش سرمایه اجتماعی استان

سرمایه اجتماعی در علوم اجتماعی مفهوم جدیدی نیست بلکه صرفاً مفهومی قدیمی در بسته‌بندی جدید است (شارع‌پور، ۱۳۸۵). سرمایه اجتماعی جزئی جدانشدنی از مجموعه داشته‌های یک جامعه است که نقش اساسی در توسعه پایدار و متوازن دارد. در این بخش از گزارش به مطالعه و بررسی ابعاد سرمایه اجتماعی در سطح کلان میانی و خرد و همچنین شاخص سرمایه اجتماعی کل بر اساس نتایج آخرین گزارش سنجش سرمایه اجتماعی کشور در سال ۱۳۹۳ پرداخته شده است.

سرمایه اجتماعی سطح کلان

بر اساس گزارش سنجش سرمایه اجتماعی کشور در سال ۱۳۹۳، سنجش سرمایه اجتماعی در سطح کلان از ترکیب ۴ مؤلفه زیر ساخته می‌شود که میانگین هر کدام از این مؤلفه‌ها در تعیین وضعیت سرمایه اجتماعی سطح کلان در استان و کل کشور مهم است.

- ❖ پنداشت نسبت به موفقیت نظام در رفع و حل مشکلات
- ❖ پنداشت نسبت به موفقیت نهادی در انجام وظایف
- ❖ پنداشت نسبت به نکویی جامعه
- ۱. مطلوب بودن جامعه
- ۲. وجود عدالت و برابری
- ❖ ارزیابی نسبت به آینده

جدول زیر میانگین متغیرهای سرمایه اجتماعی سطح کلان در استان سیستان و بلوچستان و کل کشور را نشان می‌دهد؛ همان‌طور که در جدول مشخص است در همه متغیرها به جز پنداشت نسبت به نکویی جامعه (وجود عدالت و برابری)، میانگین استان سیستان و بلوچستان بالاتر از میانگین کل کشور است، که سطح بالای استان نسبت به کل کشور در مؤلفه‌های سرمایه اجتماعی کلان را نشان می‌دهد. البته باید به این نکته نیز اشاره کرد که میانگین اصلی طیف سرمایه اجتماعی کلان در همه مؤلفه‌ها در استان پایین‌تر بوده است. به طور کلی وضعیت ابعاد سرمایه اجتماعی سطح کلان در استان به نسبت کل کشور بهتر ولیکن سطح آن به نسبت میانگین اصلی طیف پایین‌تر بوده است.

جدول ۴۸- میانگین مؤلفه‌های سرمایه اجتماعی سطح کلان در استان سیستان و بلوچستان و کل کشور

رتبه	میانگین	استان	مؤلفه‌ها
۲۲	۲۴,۶۵	سیستان و بلوچستان	پنداشت نسبت به موفقیت نظام در رفع و حل مشکلات (میانگین طیف ۳۰)
-	۲۳/۶۴	کل کشور	
۱۹	۲۹,۸۳	سیستان و بلوچستان	پنداشت نسبت به موفقیت نهادی در انجام وظایف (میانگین طیف ۳۰)
-	۲۹/۳	کل کشور	
۱۳	۲۲,۰۰	سیستان و بلوچستان	پنداشت نسبت به نکویی جامعه (مطلوب بودن جامعه) (میانگین طیف ۲۴)
-	۲۱/۹۱	کل کشور	
۱۳	۲۱,۸۳	سیستان و بلوچستان	پنداشت نسبت به نکویی جامعه (وجود عدالت و برابری) (میانگین طیف ۲۷)
-	۲۲/۰۸	کل کشور	
۲۳	۲۰,۱۰	سیستان و بلوچستان	ارزیابی نسبت به آینده (میانگین طیف ۲۱)
-	۱۸/۸۲	کل کشور	

اطلاعات سرمایه اجتماعی کل کشور، ۱۳۹۳

جدول زیر نشان‌دهنده شاخص سرمایه اجتماعی در سطح کلان در استان سیستان و بلوچستان و همچنین کل کشور است؛ با توجه به اطلاعات جدول میانگین استان سیستان و بلوچستان در شاخص سرمایه اجتماعی سطح کلان برابر با ۱۳/۴۹ است که از میانگین کل کشور با ۱۳/۱۸ بالاتر بوده است، اما از میانگین اصلی طیف پایین‌تر بوده و این موضوع نشان از آن دارد که شاخص سرمایه اجتماعی کلان در استان سیستان و بلوچستان متوسط رو به پایین بوده و تقریباً وضعیت مطلوبی در این شاخص ندارد اما به طور کلی وضعیت استان به نسبت کل کشور بهتر بوده است.

جدول ۴۹- میانگین سرمایه اجتماعی سطح کلان در استان سیستان و بلوچستان و کل کشور

رتبه	میانگین طیف (۱۵)	استان	مورد
۱۹	۱۳,۴۹	سیستان و بلوچستان	سرمایه اجتماعی در سطح کلان
-	۱۳/۱۸	کل کشور	

اطلاعات سرمایه اجتماعی کل کشور، ۱۳۹۳

سرمایه اجتماعی سطح میانی

سرمایه اجتماعی در سطح میانی از ترکیب ۸ متغیر زیر ساخته می‌شود که مبتنی بر نظر پاسخگویان نسبت به نهادها و سازمان‌ها می‌باشد که این ۸ متغیر عبارت‌اند از:

۱. اعتماد سازمانی
۲. کیفیت خدمات سازمانی

۳. عملکرد و پاسخگویی سازمان‌ها به نیازها
۴. آمادگی مشارکت و کمک به سازمان‌ها در صورت نیاز
۵. اعتماد تعمیم‌یافته (اعتماد به گروه‌های شغلی و حرفه‌ای)
۶. دگرخواهی، پرهیزکاری و وظیفه‌شناسی گروه‌های شغلی و حرفه‌ای
۷. عام‌گرایی گروه‌های شغلی و حرفه‌ای
۸. ویژگی‌ها و ارزش‌های اخلاقی مسئولین

جدول زیر مربوط به متغیرهای شاخص سرمایه اجتماعی در سطح میانی می‌باشد. همان‌طور که در جدول مشخص است میانگین استان سیستان و بلوچستان نسبت به کل کشور فقط در متغیر دگرخواهی، پرهیزکاری و وظیفه‌شناسی گروه‌های شغلی و حرفه‌ای بالاتر بوده است و در دیگر مؤلفه‌ها میانگین پایین‌تری را نسبت به کل کشور داشته است این وضعیت نامناسب استان سیستان و بلوچستان در متغیرهای شاخص سرمایه اجتماعی در سطح میانی را نشان می‌دهد.

جدول ۵۰- میانگین مؤلفه‌های سرمایه اجتماعی سطح میانی در استان سیستان و بلوچستان و کل کشور

رتبه	میانگین	استان	مؤلفه‌ها
۳	۶۰/۹	سیستان و بلوچستان	اعتماد سازمانی (میانگین طیف ۶۹)
-	۶۴/۳۴	کل کشور	
۵	۵۳/۶۵	سیستان و بلوچستان	کیفیت خدمات سازمانی (میانگین طیف ۶۰)
-	۵۵/۶۱	کل کشور	
۴	۵۰	سیستان و بلوچستان	عملکرد و پاسخگویی سازمان‌ها به نیازها (میانگین طیف ۵۴)
-	۵۲/۲۶	کل کشور	
۱	۴۱/۵۷	سیستان و بلوچستان	آمادگی مشارکت و کمک به سازمان‌ها در صورت نیاز (میانگین طیف ۴۸)
-	۴۵/۵۴	کل کشور	
۱۴	۳۹/۳۰	سیستان و بلوچستان	اعتماد تعمیم‌یافته (اعتماد به گروه‌های شغلی و حرفه‌ای) (میانگین طیف ۳۹)
-	۳۹/۴۹	کل کشور	
۱۷	۴۰/۱	سیستان و بلوچستان	دگرخواهی، پرهیزکاری و وظیفه‌شناسی گروه‌های شغلی و حرفه‌ای (میانگین طیف ۳۹)
-	۳۹/۷۵	کل کشور	
۱۳	۳۸	سیستان و بلوچستان	عام‌گرایی گروه‌های شغلی و حرفه‌ای (میانگین طیف ۳۹)
-	۳۸	کل کشور	
۱۳	۱۹/۶	سیستان و بلوچستان	ویژگی‌ها و ارزش‌های اخلاقی منفی مسئولین (میانگین طیف ۱۸)
-	۱۹/۹۷	کل کشور	
۱۱	۱۲/۷	سیستان و بلوچستان	ویژگی‌ها و ارزش‌های اخلاقی مثبت مسئولین (میانگین طیف ۱۵)
-	۱۳	کل کشور	

اطلاعات سرمایه اجتماعی کل کشور، ۱۳۹۳

جدول زیر میانگین سرمایه اجتماعی سطح میانی در استان سیستان و بلوچستان و کل کشور نشان می‌دهد که استان سیستان و بلوچستان با میانگین ۲۶/۱۳ پایین‌تر از میانگین کل کشور با میانگین ۲۶/۳۶ قرار دارد و میانگین نامطلوبی نسبت به کل کشور داشته و از میانگین اصلی طیف نیز پایین‌تر است.

جدول ۵۱- میانگین سرمایه اجتماعی سطح میانی در استان سیستان و بلوچستان و کل کشور

رتبه	میانگین طیف (۲۷)	استان	مورد
۱۱	۲۶/۱۳	سیستان و بلوچستان	سرمایه اجتماعی در سطح میانی
-	۲۶/۳۶	کل کشور	

اطلاعات سرمایه اجتماعی کل کشور، ۱۳۹۳

سرمایه اجتماعی سطح خرد

سرمایه اجتماعی در سطح خرد با ۸ مؤلفه زیر تعریف می‌شود که از مجموع این مؤلفه شاخص سرمایه اجتماعی سطح خرد ساخته می‌شود که این ۸ مؤلفه عبارت‌اند از:

۱. اعتماد عمومی
۲. ارزش‌ها و ویژگی‌های اخلاقی
۳. عام‌گرایی اجتماعی (شعاع اعتماد و تعاملات نزدیک و دور از اعضای خانواده تا غریبه‌ها)
۴. مشارکت اجتماعی
۵. بده‌بستان اجتماعی
۶. تعلق و عرق ملی
۷. رضایت از زندگی
۸. احساس امنیت

جدول زیر میانگین متغیرهای سرمایه اجتماعی سطح خرد را در استان و کل کشور نشان می‌دهد؛ با توجه به جدول میانگین استان سیستان و بلوچستان در همه متغیرها به جز ارزش‌ها و ویژگی‌های اخلاقی منفی بالاتر از میانگین کل کشور بوده و وضعیت مناسب‌تری نسبت به کل کشور داشته است.

جدول ۵۲- میانگین مؤلفه‌های سرمایه اجتماعی سطح خرد در استان سیستان و بلوچستان و کل کشور

رتبه	میانگین	استان	مؤلفه‌ها
۲۹	۲۳/۲	سیستان و بلوچستان	ارزش‌ها و ویژگی‌های اخلاقی منفی (میانگین طیف ۲۱)
-	۲۴/۹	کل کشور	
۹	۲۴/۶	سیستان و بلوچستان	ارزش‌ها و ویژگی‌های اخلاقی مثبت (میانگین طیف ۲۷)
-	۲۳/۷۶	کل کشور	
۲۸	۲۵/۸	سیستان و بلوچستان	عام‌گرایی اجتماعی شعاع اعتماد و تعاملات با اعضای خانواده
-	۲۵/۱۱	کل کشور	
۲۹	۲۰/۴۸	سیستان و بلوچستان	عام‌گرایی اجتماعی شعاع اعتماد و تعاملات با همسایه‌ها و آشنایان
-	۱۹/۱۱	کل کشور	
۲۶	۱۶/۱	سیستان و بلوچستان	عام‌گرایی اجتماعی شعاع اعتماد و تعاملات با غیر همشهری و غریبه‌ها
-	۱۵/۱۶	کل کشور	

اطلاعات سرمایه اجتماعی کل کشور، ۱۳۹۳

اعتماد عمومی

قابل اعتماد بودن مردم

جدول زیر توزیع درصدی قابل اعتماد بودن مردم از نظر پاسخگویان در استان سیستان و بلوچستان و کل کشور را نشان می‌دهد؛ با توجه به اطلاعات جدول زیر ۴۸/۱ درصد از پاسخگویان استان سیستان و بلوچستان میزان قابل اعتماد بودن مردم را متوسط ارزیابی کرده‌اند که این میزان در کشور برابر با ۴۷/۱ درصد بوده است؛ همچنین باید توجه داشت که ۳۲/۴ درصد پاسخگویان عنوان کرده‌اند که میزان قابل اعتماد بودن مردم در استان کم و خیلی کم است که استان سیستان و بلوچستان در رابطه با ارزیابی کم از این متغیر رتبه ۲۴ را در بین استان‌های دیگر دارد در بین ۱۰ استانی قرار دارد که بالاترین میزان قابل اعتماد بودن مردم را در کشور داشته است.

جدول ۵۳- توزیع درصدی قابل اعتماد بودن مردم در استان سیستان و بلوچستان و کل کشور

رتبه	خیلی زیاد	زیاد	تا حدودی	کم	خیلی کم	استان
۲۴	۴/۷	۱۴/۸	۴۸/۱	۲۵/۲	۷/۲	سیستان و بلوچستان
-	۲/۵	۱۴/۹	۴۷/۱	۲۳/۱	۱۲/۵	کل کشور

اطلاعات سرمایه اجتماعی کل کشور، ۱۳۹۳

احتمال سپردن مراقبت از فرزندان به همسایگان (در زمان مسافرت)

جدول زیر توزیع درصدی احتمال سپردن مراقبت از فرزندان به همسایگان (در زمان مسافرت) در استان سیستان و بلوچستان و کل کشور را نشان می‌دهد؛ با توجه به اطلاعات جدول زیر ۵۱ درصد از پاسخگویان استان سیستان و بلوچستان این میزان را کم و خیلی کم عنوان کرده‌اند که این میزان در کشور برابر با ۵۵ درصد بوده است. استان سیستان و بلوچستان در مقایسه با استان‌های دیگر در این خصوص رتبه ۲۲ را دارد و جزو ۱۰ استانی است که بالاترین ارزیابی را نسبت به این متغیر داشته‌اند.

جدول ۵۴- توزیع درصدی احتمال سپردن مراقبت از فرزندان به همسایگان (در زمان مسافرت) در استان سیستان و بلوچستان و کل کشور

رتبه	خیلی زیاد	زیاد	تا حدودی	کم	خیلی کم	استان
۲۲	۵/۴	۱۷/۳	۲۶/۳	۲۶/۵	۲۴/۵	سیستان و بلوچستان
-	۲/۸	۱۵/۴	۲۶	۲۴/۴	۳۱/۴	کل کشور

اطلاعات سرمایه اجتماعی کل کشور، ۱۳۹۳

مشارکت اجتماعی

مشارکت در فعالیت داوطلبانه

جدول زیر توزیع درصدی مشارکت در فعالیت داوطلبانه در استان سیستان و بلوچستان و کل کشور را نشان می‌دهد؛ با توجه به اطلاعات جدول زیر ۶۴/۱ درصد از پاسخگویان استان سیستان و بلوچستان میزان مشارکت در فعالیت داوطلبانه خود را کم و خیلی کم عنوان کرده‌اند که این میزان در کل کشور برابر با ۵۱/۳ درصد بوده است که این مسئله نشان می‌دهد که بیش از نیمی از پاسخگویان در استان در حد کم و خیلی کم در فعالیت‌های داوطلبانه مشارکت می‌کنند و نیز رتبه استان در کشور برابر ۷ است که نشان از مشارکت پایین پاسخگویان در فعالیت‌های داوطلبانه است.

جدول ۵۵- توزیع درصدی مشارکت در فعالیت داوطلبانه در استان سیستان و بلوچستان و کل کشور

رتبه	خیلی زیاد	زیاد	تا حدودی	کم	خیلی کم	استان
۷	۴/۸	۸/۲	۲۲/۹	۳۲/۴	۳۱/۷	سیستان و بلوچستان
-	۳/۳	۱۰/۸	۳۴/۶	۲۷/۴	۲۳/۹	کل کشور

اطلاعات سرمایه اجتماعی کل کشور، ۱۳۹۳

تعلق و عرق ملی

افتخار به ایرانی بودن

جدول زیر توزیع درصدی افتخار به ایرانی بودن در استان سیستان و بلوچستان و کل کشور را نشان می‌دهد؛ با توجه به اطلاعات جدول زیر ۷۳/۲ درصد از پاسخگویان استان سیستان و بلوچستان میزان افتخار به ایرانی بودن خود را زیاد و خیلی زیاد عنوان کرده‌اند که این میزان در کشور برابر با ۷۵/۵ درصد بوده است؛ استان سیستان و بلوچستان در رابطه با این موضوع رتبه ۱۰ را داشته و در بین ۱۰ استانی قرار دارد که کمترین افتخار را به ایرانی بودن خود دارند.

جدول ۵۶- توزیع درصدی افتخار به ایرانی بودن در استان سیستان و بلوچستان و کل کشور

رتبه	خیلی زیاد	زیاد	تا حدودی	کم	خیلی کم	استان
۱۰	۴۲/۵	۳۰/۷	۱۳/۳	۱۰/۴	۳/۱	سیستان و بلوچستان
-	۴۵	۳۰/۵	۱۵/۸	۵/۸	۳	کل کشور

اطلاعات سرمایه اجتماعی کل کشور، ۱۳۹۳

تمایل به مهاجرت

جدول زیر توزیع درصدی تمایل به مهاجرت در استان سیستان و بلوچستان و کل کشور را نشان می‌دهد؛ با توجه به جدول زیر ۵۲/۲ درصد از پاسخگویان استان سیستان و بلوچستان تمایل به مهاجرت خود را کم و خیلی کم عنوان کرده‌اند که این میزان در کشور برابر با ۵۶/۹ درصد بوده است و ۲۵/۵ درصد پاسخگویان نیز میزان تمایل به مهاجرت خود را زیاد و خیلی زیاد عنوان کرده‌اند؛ استان سیستان و بلوچستان جزو استان‌هایی است که با رتبه ۲۵ بالاترین میزان تمایل به مهاجرت را داشته است.

جدول ۵۷- توزیع درصدی تمایل به مهاجرت در استان سیستان و بلوچستان و کل کشور

رتبه	خیلی زیاد	زیاد	تا حدودی	کم	خیلی کم	استان
۲۵	۸	۱۷/۵	۲۲/۳	۲۷/۴	۲۴/۸	سیستان و بلوچستان
-	۹/۹	۱۳/۲	۲۰	۲۲	۳۴/۹	کل کشور

اطلاعات سرمایه اجتماعی کل کشور، ۱۳۹۳

رضایت از زندگی

جدول زیر توزیع درصدی رضایت از زندگی در استان سیستان و بلوچستان و کل کشور را نشان می‌دهد؛ همان‌طور که در جدول زیر قابل مشاهده است ۲۵/۸ درصد از پاسخگویان استان سیستان و بلوچستان میزان رضایت از زندگی خود را کم و خیلی کم عنوان کرده‌اند که این میزان در کل کشور برابر با ۲۵/۹ درصد بوده است. با توجه به رتبه استان (۱۸) نیز می‌توان عنوان کرد که استان سیستان و بلوچستان در میزان رضایت از زندگی در بین دیگر استان‌های کشور دارای میانگین متوسطی است.

جدول ۵۸- توزیع درصدی رضایت از زندگی در استان سیستان و بلوچستان و کل کشور

رتبه	خیلی زیاد	زیاد	تا حدودی	کم	خیلی کم	استان
۱۸	۶/۱	۲۹/۱	۳۹/۵	۱۸/۹	۶/۵	سیستان و بلوچستان
-	۷/۳	۲۶/۳	۴۰/۵	۱۷/۲	۸/۷	کل کشور

اطلاعات سرمایه اجتماعی کل کشور، ۱۳۹۳

احساس امنیت

جدول زیر توزیع درصدی احساس امنیت در استان سیستان و بلوچستان و کل کشور را نشان می‌دهد؛ همان‌طور که در جدول زیر قابل مشاهده است ۱۶/۷ درصد از پاسخگویان استان سیستان و بلوچستان میزان احساس امنیت خود را زیاد و خیلی زیاد بیان کرده‌اند که در مقایسه با کل کشور (۳۳/۹ درصد) پایین‌تر بوده است و همچنین ۵۲/۹ درصد پاسخگویان استان نیز میزان احساس امنیت خود را کم و خیلی کم ارزیابی کرده‌اند. بر اساس اطلاعات جدول پاسخگویان استان سیستان و بلوچستان در این شاخص کمترین میزان امنیت را عنوان کرده و در این رابطه رتبه ۱ را داشته‌اند.

جدول ۵۹- توزیع درصدی احساس امنیت در استان سیستان و بلوچستان و کل کشور

رتبه	خیلی زیاد	زیاد	تا حدودی	کم	خیلی کم	استان
۱	۳/۶	۱۳/۱	۳۰/۳	۲۶/۷	۲۶/۲	سیستان و بلوچستان
-	۷	۲۶/۹	۳۱/۷	۲۰/۲	۱۴/۲	کل کشور

اطلاعات سرمایه اجتماعی کل کشور، ۱۳۹۳

جدول زیر میانگین شاخص سرمایه اجتماعی سطح خرد را در استان و کل کشور نشان می‌دهد؛ با توجه به جدول میانگین سرمایه اجتماعی سطح خرد استان سیستان و بلوچستان (۲۵/۱۹) کمی پایین‌تر از میانگین کل کشور (۲۵/۲۳) بوده است.

جدول ۶۰- میانگین سرمایه اجتماعی سطح خرد در استان سیستان و بلوچستان و کل کشور

رتبه	میانگین طیف (۲۷)	استان	مورد
۱۶	۲۵/۲	سیستان و بلوچستان	سرمایه اجتماعی در سطح خرد
-	۲۵/۲۳	کل کشور	

اطلاعات سرمایه اجتماعی کل کشور، ۱۳۹۳

سرمایه اجتماعی کل

جدول زیر میانگین شاخص سرمایه اجتماعی را در استان و کل کشور نشان می‌دهد با توجه به جدول، میانگین سرمایه اجتماعی استان سیستان و بلوچستان (۲/۸۰) کمی بالاتر از میانگین کل کشور (۲/۷۹) است و میزان سرمایه اجتماعی در استان متوسط بوده است. رتبه استان در رابطه با این شاخص از نظر ارزیابی نسبت به سرمایه اجتماعی ۱۶ بوده است که میزان متوسط سرمایه اجتماعی در استان سیستان و بلوچستان به نسبت به کل کشور را نشان می‌دهد.

جدول ۶۱- میانگین سرمایه اجتماعی در استان سیستان و بلوچستان و کل کشور

رتبه	میانگین (۱ تا ۵)	استان	مورد
۱۶	۲/۸	سیستان و بلوچستان	سرمایه اجتماعی کل
-	۲/۷۹	کل کشور	

اطلاعات سرمایه اجتماعی کل کشور، ۱۳۹۳

وضعیت سلامت و درمان استان سیستان و بلوچستان

در سال ۱۳۹۸، ۲۵ موسسه با ۳۵۲۳ تخت ثابت در استان گزارش شده است که از این تعداد ۲۲ موسسه با ۳۱۴۸ تخت ثابت وابسته به دانشگاه‌های علوم پزشکی و خدمات بهداشتی و درمانی و سایر نهادهای عمومی دولتی با ۳۷۵ تخت ثابت متعلق به تأمین اجتماعی، سایر نهادها و ارگان‌های دولتی، خصوصی و خیریه است. در این سال ۱۳۹۸ مرکز بهداشتی و درمانی در استان فعالیت داشته که ۴۴ مرکز شهری و ۱۷۹ مرکز روستایی، ۲۸ مرکز شهری و روستایی و ۱۴۹ پایگاه سلامت که از این تعداد ۱۹ پایگاه روستایی و ۱۳۰ پایگاه سلامت شهری ضمیمه و غیر ضمیمه و ۴۰ مرکز شبانه‌روزی هستند. هم‌چنین خانه‌های بهداشت فعال در سال ۱۳۹۸، ۹۶۰ مورد ثبت شده که به نسبت سال قبل ۱ درصد کاهش داشته است. در این سال ۱۳۲ آزمایشگاه، ۲۱۷ داروخانه، ۲۹ مرکز پرتونگاری و ۱۰۷ مرکز توان‌بخشی در استان فعالیت داشته‌اند. در سال ۱۳۹۸، ۱۴۴۳ پزشک در دانشگاه‌های علوم پزشکی استان شاغل بوده‌اند که نسبت به سال قبل ۱۳ درصد کاهش را نشان می‌دهد. لازم به ذکر است که این تعداد بدون احتساب پزشکان با دارای دکتری تخصصی لحاظ گردیده است. از این تعداد ۵۵۳ پزشک

عمومی، ۴۸۶ پزشک متخصص، ۲۳۹ دندان‌پزشک و ۱۱۰ نفر داروساز بوده‌اند. لازم به ذکر است پزشکان فوق تخصص شاغل در دانشگاه‌های علوم پزشکی استان ۵۳ نفر در سال ۱۳۹۸ بوده است که نسبت به سال ۱۳۹۷، ۲ درصد رشد را نشان می‌دهد. در ضمن ۱۰۲۵۷ نفر پیراپزشک نیز مشغول به کار بوده‌اند (سالنامه آماری استان سیستان و بلوچستان، ۱۳۹۸) دو جدول زیر تعداد و سرانه (در هر صد هزار نفر) پزشکان شاغل در دانشگاه‌های علوم پزشکی و خدمات بهداشتی - درمانی بر حسب نوع رشته و نوع تخصص را نشان می‌دهد؛ با توجه به جدول در سال ۱۳۹۷ سرانه مجموع پزشکان شاغل در استان ۵۹/۹۳ در هر صد هزار نفر بوده است که در مقایسه با کل کشور ۶۱/۰۶ پایین‌تر بوده و به نسبت کل کشور وضعیت نامناسبی داشته است. استان سیستان و بلوچستان در رابطه با پزشکان در سرانه‌های پزشک عمومی و داروساز، وضعیت مناسبی نسبت کل کشور داشته و در دیگر موارد پایین‌تر سرانه کل کشور بوده است.

جدول ۶۲- پزشکان شاغل در دانشگاه‌های علوم پزشکی و خدمات بهداشتی - درمانی بر حسب نوع رشته و نوع تخصص

دکترای تخصصی	پزشک فوق تخصص	پزشک متخصص	پزشک متخص	داروساز	دکترای علوم آزمایشگاهی	دندان پزشک	پزشک عمومی	جمع	سال
۵۵۵۲	۲۶۲۶	۱۶۵۳۰	۲۴۰۶	۳۳۰	۵۲۲۲	۱۶۱۳۰	۴۸۸۰۶	۱۳۹۷ کل کشور	
...	۱۳۸۰	
۲۶	۲۴	۲۰۰	۱۴	۴	۶۹	۳۷۰	۷۰۷	۱۳۸۵	
۴۲	۲۴	۲۶۰	۱۳	۰	۵۱	۷۳۲	۱۲۲۲	۱۳۹۰	
۱۱۱	۴۷	۴۴۹	۵۱	۴	۱۰۱	۶۰۲	۱۳۶۵	۱۳۹۵	
۱۹۱	۵۲	۴۳۴	۱۱۶	۹	۱۶۷	۶۹۴	۱۶۶۳	۱۳۹۷	

منبع: سالنامه آماری کشور، ۱۳۹۷

منبع: سالنامه آماری استان سیستان و بلوچستان، ۱۳۹۸

جدول ۶۳- سرانه پزشکان شاغل در دانشگاه‌های علوم پزشکی و خدمات بهداشتی - درمانی بر حسب نوع رشته و نوع تخصص (صد هزار نفر)^۸

دکترای تخصصی	پزشک فوق تخصص	پزشک فوق تخصص	پزشک متخصص	داروساز	دکترای علوم آزمایشگاهی	دندان پزشک	پزشک عمومی	جمع	سال
۶/۸۵	۳/۲۹	۲۰/۶۸	۳/۰۱	۰/۴۳	۶/۵۳	۲۰/۸۸	۶۱/۰۶	۱۳۸۵ کل کشور	
۱/۰۸	۱/۰۰	۸/۳۱	۰/۵۸	۰/۱۷	۲/۸۷	۱۵/۳۸	۲۹/۳۹	۱۳۸۵	
۱/۶۶	۰/۹۵	۱۴/۳۰	۰/۵۱	۰/۰۰	۲/۰۱	۲۸/۸۸	۴۸/۲۲	۱۳۹۰	
۴/۰۰	۱/۶۹	۱۶/۱۸	۱/۸۴	۰/۱۴	۳/۶۴	۲۱/۶۹	۴۹/۱۹	۱۳۹۵	
۶/۸۸	۱/۸۷	۱۵/۶۴	۴/۱۸	۰/۳۲	۶/۰۲	۲۵/۰۱	۵۹/۹۳	۱۳۹۷	

۸. سرانه سال ۱۳۹۷ و ۱۳۹۸ بر اساس آخرین سرشماری عمومی نفوس و مسکن (۱۳۹۵) محاسبه شده است.

دو جدول زیر تعداد و سرانه بیمارستان‌های فعال و تخت‌های مصوب موجود بر حسب نوع وابستگی در هر صد هزار نفر را نشان می‌دهد. سرانه بیمارستان‌های فعال استان سیستان و بلوچستان در سال ۱۳۹۷ برابر با ۰/۸۳ بوده است که از سرانه کل کشور پایین‌تر بوده است؛ همچنین در تخت‌های فعال و مصوب نیز وضعیت استان (۱۳۳/۵۳) در هر صد هزار نفر (در مقایسه با کل کشور (۲۰۸/۳۷) در هر هزار نفر) وضعیت نامناسبی داشته است.

جدول ۶۴- تعداد بیمارستان‌های فعال کشور و تخت‌های مصوب موجود بر حسب نوع وابستگی

سال و شهرستان	مجموع		دولتی											
	بیمارستان فعال	تخت مصوب	دانشگاه علوم پزشکی		تأمین اجتماعی		سایر نهادهای عمومی							
			بیمارستان فعال	تخت مصوب	بیمارستان فعال	تخت مصوب	بیمارستان فعال	تخت مصوب						
۱۳۹۷ کل کشور	۱۰۱۶	۱۶۶۵۶۳	۶۲۹	۱۱۶۶۸۳	۷۵	۱۲۷۵۶	۶۹	۱۱۵۳۳	۳۵	۵۳۳۸	۱۷۴	۱۸۸۰۳	۲	۱۱۱۴
۱۳۸۰	۰۰۰	۰۰۰	۰۰۰	۰۰۰	۰۰۰	۰۰۰	۰۰۰	۰۰۰	۰۰۰	۰۰۰	۰۰۰	۰۰۰	۰۰۰	۰۰۰
۱۳۸۵	۱۶	۲۱۱۸	۱۴	۱۸۶۳	۱	۲۵۶	۱	۵۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰
۱۳۹۰	۱۵	۲۸۱۲	۱۲	۲۶۶۴	۱	۲۵۶	۲	۹۲	۰	۰	۰	۰	۰	۰
۱۳۹۵	۲۲	۲۸۷۱	۱۷	۲۹۹۷	۱	۳۱۱	۲	۹۲	۱	۵۰	۰	۰	۰	۰
۱۳۹۷	۳۳	۳۴۲۸	۱۸	۲۹۴۳	۲	۳۱۱	۲	۱۱۰	۱	۶۴	۰	۰	۰	۰

منبع: سالنامه آماری استان سیستان و بلوچستان، ۱۳۹۸

جدول ۶۵- سرانه بیمارستان‌های فعال و تخت‌های مصوب موجود بر حسب نوع وابستگی (صد هزار نفر)

سال	مجموع		دولتی				غیردولتی							
	تخت مصوب	بیمارستان فعال	تامین اجتماعی		سایر نهاد‌های عمومی		خبریه		خصوصی					
			تخت مصوب	بیمارستان فعال	تخت مصوب	بیمارستان فعال	تخت مصوب	بیمارستان فعال	تخت مصوب	بیمارستان فعال				
کل کشور	۲۰۸۳۷	۱/۲۷	۱۴۰۸۸	۰/۰۹	۱۵۸۹۶	۰/۱۳	۱۹۰۵۵	۰/۱۳	۰/۰۴	۶/۶۸	۰/۲۲	۳۳۴۰	۰/۰۰	۱/۳۹
۱۳۸۵	۸۸۰۰۴	۰/۶۷	۷۷۲۴۴	۰/۰۴	۱۰۶۶۴	۰/۰۴	۲/۰۸	۰/۰۰	۰/۰۰	۰/۰۰	۰/۰۰	۰/۰۰	۰/۰۰	۰/۰۰
۱۳۹۰	۱۱۰۸۹۶	۰/۵۸	۹۷/۳۳	۰/۰۴	۱۰۰۱۰	۰/۰۸	۲/۶۳	۰/۰۰	۰/۰۰	۰/۰۰	۰/۰۰	۰/۰۰	۰/۰۰	۰/۰۰
۱۳۹۵	۱۰۳۲۶۶	۰/۷۹	۸۸۲۷۷	۰/۰۴	۱۱۲۱۱	۰/۰۷	۲/۳۲	۱/۸۰	۰/۰۴	۱/۸۰	۰/۰۰	۰/۰۰	۰/۰۰	۰/۰۰
۱۳۹۷	۱۳۳۵۳	۰/۸۳	۱۰۶۶۰۵	۰/۰۷	۱۱۲۱۱	۰/۰۷	۳/۹۶	۲/۳۱	۰/۰۴	۲/۳۱	۰/۰۰	۰/۰۰	۰/۰۰	۰/۰۰

دو جدول زیر تعداد و سرانه تخت‌های فعال بخش‌های بیمارستانی در هر صد هزار نفر را نشان می‌دهد. با توجه به اطلاعات جدول سرانه مجموع تخت‌های فعال در استان سیستان و بلوچستان در سال ۱۳۹۷ برابر ۲۲۸/۴۳ در هر صد هزار نفر است. استان سیستان و بلوچستان در تخت‌های فعال بیمارستانی فقط در سایر تخت‌های بیمارستانی بالاتر از سرانه کل کشور بوده و در دیگر تخت‌ها سرانه پایین‌تری نسبت به کل کشور داشته است.

جدول ۶۶- تعداد تخت‌های فعال بخش‌های بیمارستانی

سایر	مراقبت نوزادان (ان آی سی یو)	مراقبت بیماران قلبی (سی سی یو)	مراقبت‌های ویژه (آی سی یو)	سوخنکی	روانی	مجموع	سال
۱۰۸۸۲۸	۳۶۶۲	۵۹۲۰	۸۹۲۹	۹۲۱	۱۰۲۴۷	۱۳۸۱۱۷	کل کشور
...	۱۳۸۰
...	۱۳۸۵
...	۱۳۹۰
۱۸۷۲	۵۷	۷۶	۱۲۵	۳۸	۱۴۱	۳۳۰۹	۱۳۹۵
۵۸۳۷	۸۰	۱۰۹	۱۶۹	۱۸	۱۲۶	۶۳۳۹	۱۳۹۷

منبع: سالنامه آماری استان سیستان و بلوچستان - ۱۳۹۸

جدول ۶۷- سرانه تخت‌های فعال بخش‌های بیمارستانی (صد هزار نفر)

سایر	مراقبت نوزادان (ان آی سی یو)	تسهيلات زایمانی	خانه‌های مراقبت فعال	پایگاه بهداشت		مراکز خدمات جامع (مراکز بهداشتی و درمانی)			روانی	مجموع	سال
				شهری	روستایی	شبه‌روزی	شبه‌نروزی	شهری روستایی			
۱۳۶/۱۶	۴/۰۸	۰	۱۷۸۴۶	۵۲۶۵	۳۲۴	۵۶۱	۱۰۵۹	۲۶۴۵	۱۵۵۹	۱۷۲/۸۲	کل کشور
۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۱۳۸۰
۰	۰	۲۱	۸۳۷	۰	۰	۰	۰	۱۱۹	۱۱۱	۰	۱۳۸۵
۰	۰	۳۱	۹۴۴	۰	۰	۰	۰	۱۱۷	۱۱۹	۰	۱۳۹۰
۰	۰	۳۰	۹۴۱	۰	۸	۰	۰	۱۵۷	۷۹	۸۲/۲۱	۱۳۹۵
۰	۰	۴۲	۹۶۹	۰	۲۰	۰	۰	۱۹۷	۶۱	۲۲۸/۳۴	۱۳۹۷

دو جدول زیر تعداد و سرانه مراکز ارائه دهنده مراقبت‌های اولیه بهداشتی در هر صد هزار نفر را نشان می‌دهد. با توجه به اطلاعات جدول سرانه مجموع مراکز ارائه دهنده مراقبت‌های اولیه بهداشتی در استان سیستان و بلوچستان در سال ۱۳۹۷ برابر ۴۶/۴۵ است که نسبت به کل کشور بالاتر بوده است. به طور تقریبی وضعیت استان در همه موارد مورد بررسی به نسبت کل کشور بهتر بوده است.

جدول ۶۸- مراکز ارائه دهنده مراقبت‌های اولیه بهداشتی

پایگاه مراقبت مرزی	پایگاه بهداشت	مراکز خدمات جامع (مراکز بهداشتی و درمانی)			مجموع	سال
		شهری	روستایی	شهری		
۹۲	۰	۵۲۶۵	۳۲۴	۱۰۵۹	۲۶۴۵	۱۳۹۷
۰	۰	۰	۰	۰	۰	کل کشور
۰	۰	۰	۰	۰	۰	۱۳۸۰
۰	۰	۰	۰	۰	۰	۱۳۸۵
۰	۰	۰	۰	۰	۰	۱۳۹۰
۰	۰	۰	۰	۰	۰	۱۳۹۵
۰	۰	۰	۰	۰	۰	۱۳۹۷

منبع: سالنامه آماری کشور، ۱۳۹۷

سالنامه آماری استان سیستان و بلوچستان، ۱۳۹۸

جدول ۶۹-سرانه مراکز ارائه دهنده مراقبت های اولیه بهداشتی (صد هزار نفر)

پایگاه مراقبت بهداشتی مرزی	پایگاه مراقبت بهداشتی تسهیلات زایمانی	خانه های بهداشت فعال	پایگاه بهداشت		شبه روزی		مراکز خدمات جامع (مراکز بهداشتی و درمانی)		مجموع	سال و شهرستان
			شهری	روستایی	شهری	روستایی	شهری	روستایی		
۰/۱۲	۰/۲۷	۲۲/۲۰	۶/۵۹	۰/۴۱	۰/۷۰	۱/۳۲	۳/۳۱	۱/۹۵	۲۶/۸۷	۱۳۹۷ کل کشور
۰/۰۰	۰/۸۷	۳۴/۸۹	۰/۰۰	۰/۰۰	۰/۰۰	۰/۰۰	۴/۸۵	۴/۶۱	۴۵/۳۳	۱۳۸۵
۰/۰۰	۱/۲۲	۳۷/۲۵	۰/۰۰	۰/۰۰	۰/۰۰	۰/۰۰	۵/۰۱	۴/۷۰	۴۸/۱۸	۱۳۹۰
۰/۰۰	۱/۰۸	۳۳/۹۱	۰/۰۰	۰/۲۹	۰/۰۰	۰/۰۰	۵/۶۶	۲/۸۵	۴۳/۷۸	۱۳۹۵
۰/۰۰	۱/۵۱	۳۴/۹۲	۰/۰۰	۰/۷۲	۰/۰۰	۰/۰۰	۷/۱۰	۲/۲۰	۴۶/۴۵	۱۳۹۷

سالنامه آماری استان سیستان و بلوچستان، ۱۳۹۸

دو جدول زیر تعداد و سرانه پایگاه های اورژانس در هر صد هزار نفر را نشان می دهد. با توجه به اطلاعات جدول سرانه مجموع پایگاه های اورژانس در استان سیستان و بلوچستان در سال ۱۳۹۷ برابر ۴/۵۸ است که نسبت به کل کشور بالاتر است. باید توجه داشت که سرانه پایگاه های اورژانس در نقاط شهری پایین تر و در نقاط جاده ای بالاتر از سرانه کل کشور بوده است.

جدول ۷۰-تعداد پایگاه های اورژانس پیش بیمارستانی ۱۱۵

جاده ای	شهری	مجموع	سال ۱۳۹۷
۹۴	۳۳	۱۲۷	سیستان و بلوچستان
۱۵۶۹	۹۶۷	۲۵۳۶	کل کشور

منبع: سالنامه آماری کشور، ۱۳۹۷

سالنامه آماری استان سیستان و بلوچستان، ۱۳۹۸

جدول ۷۱-سرانه پایگاه های اورژانس پیش بیمارستانی ۱۱۵

جاده ای	شهری	مجموع	سال ۱۳۹۷
۳/۳۹	۱/۱۹	۴/۵۸	سیستان و بلوچستان
۱/۸۶	۱/۲۱	۳/۱۷	کل کشور

۳-۲- فقر و محرومیت

محوریت موضوع فقر و محرومیت از جمله مهم‌ترین مسائل کشور به خصوص در دوره پس از انقلاب اسلامی بوده است. فقر با تعابیری چون فقر مطلق (تعریف معیشتی و حداقلی) و فقر نسبی (به مثابه محرومیت نسبی) همواره مورد توجه سیاست‌گذاران، برنامه‌ریزان و متخصصان کشور بوده است. با پیروزی انقلاب اسلامی در سال ۱۳۵۷ به دلیل پشتوانه ایدئولوژیک انقلاب در بسط عدالت اجتماعی، اشتیاق برای تساهل، توازن و تعادل بین همه مناطق کشور و تعدیل شکاف میان شهر و روستا، دیدگاه‌های محرومیت‌زدایی رونق یافت. تلاش برای محرومیت‌زدایی و توسعه مناطق محروم و دورافتاده کشور در دستور کار نظام جمهوری اسلامی قرار گرفت. پس از آن برنامه‌های اول تا ششم توسعه نیز گواه اهمیت این موضوع در دولت‌های مختلف بوده است.

درواقع کاهش محرومیت و نابرابری منطقه‌ای به دلیل تبعات اقتصادی و سیاسی، موضوع مهمی در بیش‌تر کشورهای در حال توسعه است. کیفیت زندگی افراد دستخوش نابرابری‌های منطقه‌ای عظیمی است که در بسیاری موارد به سرعت در حال افزایش است. زیرا هرچقدر تفاوت‌های منطقه‌ای از ابعاد مختلف بیشتر باشد، منجر به حرکت جمعیت و سرمایه به سمت قطب‌های پرجاذبه می‌گردد.

در ایران یکی از اهداف مهم در برنامه‌های اقتصادی-اجتماعی پس از انقلاب، کاهش محرومیت و رفع نابرابری میان مناطق بوده است. توسعه منطقه‌ای در ایران در طول دهه اول بعد از انقلاب اسلامی، با توجه ویژه به مناطق محروم در کل کشور مورد توجه قرار گرفت. در دهه دوم بعد از انقلاب، جهت‌گیری جدیدی در برنامه‌ریزی منطقه‌ای ایجاد گردید؛ تغییر جهت برنامه‌ریزی منطقه‌ای از سطوح ملی و بین منطقه‌ای به سطوح منطقه‌ای و درون منطقه‌ای، توجه به سازمان‌دهی طرح‌های مناطق روستایی و توجه به شناسایی پتانسیل‌ها و ظرفیت‌های مناطق برای حصول توسعه از آن جمله است.

با این وجود علیرغم تلاش‌های صورت گرفته در برنامه‌ها و سیاست‌ها، در حال حاضر نابرابری‌های مشهودی میان مناطق مختلف کشور به لحاظ شاخص‌های توسعه و سطوح محرومیت موجود است. از این رو پژوهش‌های متفاوتی در راستای شناسایی و طبقه‌بندی مناطق محروم کشور و برنامه‌ریزی به منظور اتخاذ سیاست‌های مناسب جهت ارتقای وضعیت موجود صورت گرفته است.

۳-۲-۱- طرح‌های انجام شده در زمینه مناطق محروم

طرح مطالعاتی «نگاهی به فقر چندبعدی و بررسی وضعیت آن در ایران» توسط دفتر مطالعات رفاه اجتماعی وزارت تعاون، کار و رفاه اجتماعی (بر اساس داده‌های سرشماری سال ۱۳۹۱)؛ «شناسایی مناطق کمتر توسعه یافته کشور» زیر نظر سازمان مدیریت و برنامه‌ریزی کشور (۱۳۸۶-۱۳۸۵) و «اطلس مناطق محروم کشور؛ سطح‌بندی

و پهنه‌بندی مناطق محروم کشور و مزیت نسبی این مناطق» توسط بنیاد برکت (۱۳۹۶) از جمله مطالعاتی است که در زمینه شناسایی مناطق محروم کشور در سطوح شهرستان، بخش و دهستان در سطح ملی صورت گرفته است.

الف) دفتر مطالعات رفاه اجتماعی به بررسی فقر چندبعدی در ایران پرداخته است. در این پژوهش با استفاده از فایل خام داده‌های طرح آمارگیری از هزینه و درآمد خانوار شهری و روستایی سال ۱۳۹۱ مرکز آمار ایران، محاسبات شاخص فقر چندبعدی انجام شده است. بدین منظور ۵ شاخص سلامت، آموزش، مسکن، استانداردهای زندگی و اشتغال به عنوان مشخصه‌های فقر چندبعدی در نظر گرفته شده است. سپس با استفاده از وزن دهی به شاخص‌ها و مؤلفه‌های هریک، میزان اهمیت آن‌ها تعیین شده است.

جدول ۲۲- شاخص‌ها و ابعاد فقر چندبعدی

وزن مؤلفه‌ها	مؤلفه	وزن شاخص	شاخص
۱۰	سوء تغذیه	۲۰	سلامت
۱۰	عدم برخورداری از بیمه درمان		
۱۰	خانوارهای دارای عضو کمتر از ۵ سال تحصیل	۲۰	آموزش
۱۰	خانوارهای دارای کودک ۶ تا ۱۸ سال کمتر از ۸ کلاس سواد (متناسب با سن)		
۱۰	مصالح بی‌دوام	۲۰	مسکن
۱۰	سطح زیربنای کمتر از ۱۶ مترمربع		
۴	سطح دسترسی به آشپزخانه	۲۰	استاندارهای زندگی
۴	عدم دسترسی به آب و برق		
۴	نداشتن حمام		
۴	نداشتن دارایی مانند اتومبیل، دوچرخه و...		
۴	نوع سوخت خانوار برای پخت و پز	۲۰	اشتغال
۱۰	سرپرست بیکار		
۱۰	عدم برخورداری از بیمه اجتماعی		

شاخص‌های مذکور درصد خانوارهایی را که دچار فقر چندبعدی هستند به تفکیک استان نشان می‌دهد. بر این اساس ۴۵ درصد از خانوارهای مناطق شهری استان سیستان و بلوچستان دچار فقر شهری هستند. همچنین ۸۲ درصد از خانوارهای مناطق روستایی دچار فقر چندبعدی هستند. در این گزارش میانگین محرومیت هر استان نیز مشخص شده است. میانگین محرومیت در مناطق شهری استان سیستان و بلوچستان برابر با ۴۸/۲ و در مناطق

روستایی برابر با ۵۲/۸ هست. مقدار عددی این شاخص هرچه بیش تر باشد به معنی فاصله زیاد خانوارهای دچار فقر چندبعدی از آستانه فقر است. این شاخص در واقع معادل شاخص شکاف فقر در محاسبه فقر درآمدی است. علاوه بر این، بر اساس مطالعات انجام شده، ۵ اولویت اول هر استان جهت برنامه‌ریزی به تفکیک مناطق شهری و روستایی مشخص شده است.

۵ اولویت اول استان سیستان و بلوچستان در مناطق شهری عبارت است از سلامت، استاندارد زندگی، مسکن، اشتغال و آموزش. اولویت‌های استان سیستان و بلوچستان به تفکیک مناطق روستایی نیز عبارت است از: مسکن، استانداردهای زندگی، اشتغال، آموزش و سلامت (دفتر مطالعات رفاه اجتماعی، بی‌تا).

ب) طرح مطالعاتی شناسایی مناطق کمتر توسعه یافته کشور با هدف شناسایی مناطق کمتر توسعه یافته و تهیه نقشه مرکب آن‌ها (چگالی شاخص، بیکاری، بی‌سوادی، کمبود امکانات سکونتی، ارتباطی، فرهنگی، آموزشی و بهداشتی و ...) به منظور حمایت و تقویت توان منطقه‌ای صورت گرفته است.

در این پژوهش پس از انجام مطالعات اولیه و بحث و بررسی مراجع صاحب‌نظر ۲۵ شاخص به منظور سنجش میزان محرومیت در سطوح شهرستان، بخش و دهستان استفاده شده است. لازم به ذکر است برخی از شاخص‌ها به تناسب سطوح مورد بررسی (شهرستان، بخش و دهستان) متفاوت بوده است.

شاخص‌هایی نظیر نرخ بیکاری، نرخ بی‌سوادی (به دلیل وجود رابطه مستقیم و شدید با محرومیت)، تراکم خانوار در واحد مسکونی (پایین بودن این نرخ بیانگر بهبود وضعیت اقتصاد و توسعه‌ای هر جامعه‌ای است)، نرخ مهاجرت (نشانگر عدم رضایت از مکان زندگی و بازتاب توزیع نامتوازن امکانات)، بار تکفل شغلی (بیانگر نسبت جمعیت شاغل به کل جمعیت)، نسبت مراکز بهداشتی و درمانی به تعداد نقاط جمعیتی، نسبت آموزشگاه متوسطه به تعداد نقاط جمعیتی، نسبت تأسیسات ورزشی به تعداد نقاط جمعیتی، نسبت روستاهای برخوردار از گاز، نسبت روستاهای دارای آب آشامیدنی سالم به کل روستاها (از مهم‌ترین شاخص‌های توسعه انسانی و اجتماعی که عدم برخورداری از آن سهم تعیین‌کننده‌ای در تشخیص محرومیت دارد)، نسبت جمعیت تحت پوشش کمیته امداد و بهزیستی به کل جمعیت، چگالی جمعیت (نشانگر رابطه میان جمعیت و مساحت شهرستان، بخش و دهستان است)، فاصله مرکز شهرستان از مرکز (به منظور دسترسی یا عدم دسترسی مردم منطقه به خدمات مرکزی استان)، فاصله مرکز شهرستان از نزدیک‌ترین فرودگاه، فاصله مرکز شهرستان به ایستگاه راه آهن، نسبت پزشک به تعداد نقاط جمعیتی، نسبت روستاهای بهره‌مند از دفاتر پستی به تعداد روستا، نسبت شرکت تعاونی روستایی به تعداد روستا، نسبت شعب بانک به تعداد نقاط جمعیتی، نسبت کتابخانه‌های عمومی یا کانون پرورش فکری و ... در سه سطح شهرستان، بخش و دهستان مورد ارزیابی قرار گرفت.

درواقع شاخص‌ها ترکیبی از متغیرهای اجتماعی و فرهنگی و از سوی دیگر متغیرهای اقتصادی و زیرساختی بوده است. اهمیت شاخص‌های مذکور در میزان محرومیت و قابل‌سنجش بودن؛ در انتخاب آن‌ها نقش اساسی داشته است.

سنجش میزان محرومیت: در این طرح به دلیل محدودیت‌های موجود در دستیابی به شاخص‌های مذکور در محدوده‌های شهرستان، بخش و دهستان؛ از نتایج سرشماری سال ۱۳۸۵ استفاده شده است. در طی جلساتی با مسئولین استانداری‌ها و معاونین و همین‌طور متخصصین امر، فرآیند وزن دهی شاخص‌ها انجام شده است.

بر اساس روش ضریب همبستگی، میانگین وزن هریک از شاخص‌ها مشخص شده و بر پایه آن پهنه‌بندی و سطح‌بندی بخش‌های محروم (به واسطه مجموع امتیاز شاخص ترکیبی کل) مشخص شده است. از این رو با رتبه‌بندی شاخص‌ها از طریق وزن دهی جایگاه هر شهرستان، بخش و دهستان به لحاظ میزان محرومیت مشخص شده است. بر این اساس مناطق محروم استان سیستان و بلوچستان به شرح جدول زیر است:

جدول ۲۳- مناطق کمتر توسعه یافته استان سیستان و بلوچستان

تابعیت تقسیماتی			ضریب دهستان	دهستان کمتر توسعه یافته
بخش	شهرستان	استان		
بزمان	ایرانشهر	سیستان و بلوچستان	۸	بزمان
بزمان	ایرانشهر	سیستان و بلوچستان	۸	آب رئیس
بمپور	ایرانشهر	سیستان و بلوچستان	۷	بمپور شرقی
بمپور	ایرانشهر	سیستان و بلوچستان	۷	بمپور غربی
مرکزی	ایرانشهر	سیستان و بلوچستان	۷	ابتر
مرکزی	ایرانشهر	سیستان و بلوچستان	۷	دامن
پلان	چابهار	سیستان و بلوچستان	۸	پلان
پلان	چابهار	سیستان و بلوچستان	۸	تلنگ
دشتیاری	چابهار	سیستان و بلوچستان	۹	باهو کلات
دشتیاری	چابهار	سیستان و بلوچستان	۹	سندمیر ثوبان
دشتیاری	چابهار	سیستان و بلوچستان	۷	نگور
مرکزی	چابهار	سیستان و بلوچستان	۷	کمیل سلیمان
مرکزی	چابهار	سیستان و بلوچستان	۷	پیر سهراب
ایرندگان	خاش	سیستان و بلوچستان	۸	ایرندگان
ایرندگان	خاش	سیستان و بلوچستان	۸	کهنوک
مرکزی	خاش	سیستان و بلوچستان	۶	اسماعیل‌آباد
مرکزی	خاش	سیستان و بلوچستان	۸	پشتکوه
مرکزی	خاش	سیستان و بلوچستان	۷	سنگان
مرکزی	خاش	سیستان و بلوچستان	۷	کارواندر

تابعیت تقسیماتی			ضریب دهستان	دهستان کمتر توسعه یافته
بخش	شهرستان	استان		
مرکزی	خاش	سیستان و بلوچستان	۷	کوه سفید
نوک آباد	خاش	سیستان و بلوچستان	۸	تفتان جنوبی
نوک آباد	خاش	سیستان و بلوچستان	۷	اسکل آباد
نوک آباد	خاش	سیستان و بلوچستان	۸	گوهر کوه
نوک آباد	خاش	سیستان و بلوچستان	۷	نازیل
جلگہ چاہ ہاشم	دلگان	سیستان و بلوچستان	۹	چاہ علی
جلگہ چاہ ہاشم	دلگان	سیستان و بلوچستان	۹	جلگہ چاہ ہاشم
مرکزی	دلگان	سیستان و بلوچستان	۹	گنبد علوی
مرکزی	دلگان	سیستان و بلوچستان	۹	دلگان
مرکزی	دلگان	سیستان و بلوچستان	۹	ہودیان
پشت آباد	زابل	سیستان و بلوچستان	۶	ادیمی
پشت آباد	زابل	سیستان و بلوچستان	۶	بزی
پشت آباد	زابل	سیستان و بلوچستان	۸	سفیدابہ
پشت آباد	زابل	سیستان و بلوچستان	۶	قائم آباد
شیب آب	زابل	سیستان و بلوچستان	۶	تیمور آباد
شیب آب	زابل	سیستان و بلوچستان	۶	کوه خواجه
شیب آب	زابل	سیستان و بلوچستان	۶	محمد آباد
شیب آب	زابل	سیستان و بلوچستان	۸	لوتک
مرکزی	زابل	سیستان و بلوچستان	۶	بنجار
آشار	زابل	سیستان و بلوچستان	۸	آشار
آشار	زابل	سیستان و بلوچستان	۸	ایرافشان
مرکزی	زابل	سیستان و بلوچستان	۷	بیرک
مرکزی	زابل	سیستان و بلوچستان	۸	زابل
کورین	زاهدان	سیستان و بلوچستان	۷	شورو
کورین	زاهدان	سیستان و بلوچستان	۷	کورین
مرکزی	زاهدان	سیستان و بلوچستان	۷	حر مک
میر جاوہ	زاهدان	سیستان و بلوچستان	۸	تمین
میر جاوہ	زاهدان	سیستان و بلوچستان	۸	لادیز
نصرت آباد	زاهدان	سیستان و بلوچستان	۷	دومک
نصرت آباد	زاهدان	سیستان و بلوچستان	۷	نصرت آباد
جزینک	زہک	سیستان و بلوچستان	۸	جزینک
جزینک	زہک	سیستان و بلوچستان	۷	خمک
مرکزی	زہک	سیستان و بلوچستان	۸	زہک
مرکزی	زہک	سیستان و بلوچستان	۸	خواجه احمد
بم پشت	سراوان	سیستان و بلوچستان	۹	بم پشت
بم پشت	سراوان	سیستان و بلوچستان	۹	کشتگان
بم پشت	سراوان	سیستان و بلوچستان	۹	کوهک اسفندک
جالق	سراوان	سیستان و بلوچستان	۹	کلہ گان
جالق	سراوان	سیستان و بلوچستان	۸	ناہوک
جالق	سراوان	سیستان و بلوچستان	۹	جالق

تابعیت تقسیماتی			ضریب دهستان	دهستان کمتر توسعه یافته
بخش	شهرستان	استان		
مرکزی	سراوان	سیستان و بلوچستان	۷	گشت
پارود	سرباز	سیستان و بلوچستان	۸	پارود
پارود	سرباز	سیستان و بلوچستان	۹	مورتان
پیشین	سرباز	سیستان و بلوچستان	۸	زردبن
پیشین	سرباز	سیستان و بلوچستان	۸	پیشین
سرباز	سرباز	سیستان و بلوچستان	۷	سرباز
سرباز	سرباز	سیستان و بلوچستان	۷	مینان
سرباز	سرباز	سیستان و بلوچستان	۸	سرکور
سرباز	سرباز	سیستان و بلوچستان	۸	کیشکور
سرباز	سرباز	سیستان و بلوچستان	۸	نسکند
مرکزی	سرباز	سیستان و بلوچستان	۸	راسک و فیروزآباد
مرکزی	سرباز	سیستان و بلوچستان	۸	جکیگور
مرکزی	سیب و سوران	سیستان و بلوچستان	۸	پسکوه
مرکزی	سیب و سوران	سیستان و بلوچستان	۷	سیب و سوران
ہیدوچ	سیب و سوران	سیستان و بلوچستان	۸	کنت
ہیدوچ	سیب و سوران	سیستان و بلوچستان	۸	ہیدوچ
زرآباد	کنارک	سیستان و بلوچستان	۹	زرآباد شرقی
زرآباد	کنارک	سیستان و بلوچستان	۹	زرآباد غربی
مرکزی	کنارک	سیستان و بلوچستان	۷	جھلیان
مرکزی	کنارک	سیستان و بلوچستان	۹	کھیر
قرقری	ہیرمند	سیستان و بلوچستان	۷	اکبرآباد
قرقری	ہیرمند	سیستان و بلوچستان	۷	قرقری
مرکزی	ہیرمند	سیستان و بلوچستان	۷	جھان آباد
مرکزی	ہیرمند	سیستان و بلوچستان	۷	دوست محمد
مرکزی	ہیرمند	سیستان و بلوچستان	۷	مارگان
بنت	نیک شہر	سیستان و بلوچستان	۸	بنت
بنت	نیک شہر	سیستان و بلوچستان	۹	توتان و مہمدان
بنت	نیک شہر	سیستان و بلوچستان	۹	دستگرد
فئوج	نیک شہر	سیستان و بلوچستان	۸	فئوج
فئوج	نیک شہر	سیستان و بلوچستان	۹	گنج
فئوج	نیک شہر	سیستان و بلوچستان	۸	مسکوتان
قصرقند	نیک شہر	سیستان و بلوچستان	۷	ہلونچگان
قصرقند	نیک شہر	سیستان و بلوچستان	۸	ساربوک
لاشار	نیک شہر	سیستان و بلوچستان	۸	چانف
لاشار	نیک شہر	سیستان و بلوچستان	۸	لاشار جنوبی
لاشار	نیک شہر	سیستان و بلوچستان	۸	لاشار شمالی
مرکزی	نیک شہر	سیستان و بلوچستان	۸	چاھان
مرکزی	نیک شہر	سیستان و بلوچستان	۸	مہبان
مرکزی	نیک شہر	سیستان و بلوچستان	۸	مخت
مرکزی	نیک شہر	سیستان و بلوچستان	۷	ھیجان

(شناسایی مناطق کمتر توسعه یافته کشور، ریاست جمہوری، ۱۳۸۶)

بر اساس مطالعات مذکور، ۶۰/۶ درصد از دهستان‌ها محرومیت بالایی (ضریب ۸ و ۹) داشته، ۳۱/۳ درصد دارای محرومیت متوسط (ضریب ۷) و تنها ۸/۱ درصد از محرومیت پایینی (ضریب ۶) برخوردار بوده‌اند. شایان ذکر است، ضرایب بر اساس ۵ تا ۹ تعیین شده و ضریب ۵ به معنی محرومیت کمتر و ضریب ۹ به معنی محرومیت بیش‌تر است. همان‌طور که مشاهده می‌شود تعداد زیادی از شهرستان‌های این استان محرومیت بالایی دارند؛ به‌طوری که ضریب محرومیت در ۱۹ دهستان برابر ۹ بوده است.

ج) پژوهش دیگر مربوط به اطلس مناطق محروم کشور؛ سطح‌بندی و پهنه‌بندی مناطق محروم کشور و مزیت نسبی این مناطق توسط بنیاد برکت صورت گرفته است. در این طرح ۵۴ شاخص به منظور سنجش سطح محرومیت مورد استفاده قرار گرفته شده است.

سنجش میزان محرومیت: بر اساس روش مک گراناها (روش ضریب همبستگی) میانگین وزن هر یک از شاخص‌ها مشخص شده و بر پایه آن پهنه‌بندی و سطح‌بندی بخش‌های محروم (به واسطه مجموع امتیاز شاخص ترکیبی کل) مشخص شده است. از این رو با رتبه‌بندی شاخص‌ها از طریق وزن دهی جایگاه هر استان، شهرستان و بخش به لحاظ میزان محرومیت مشخص شده است. شاخص‌های مذکور به شرح جدول زیر است:

جدول ۲۴- وزن شاخص‌های ترکیبی بر اساس روش مک گراناها (روش ضریب همبستگی)

ردیف	شاخص	میانگین وزن شاخص‌ها
۱	نرخ اشتغال (درصد)	۰/۰۸۳۵
۲	نرخ اشتغال زنان (درصد)	۰/۱۱۴۸
۳	نرخ فعالیت (درصد)	۰/۱۴۰۷
۴	بار تکفل شغلی (نفر به ازای هر نفر شاغل)	۰/۱۶۴۳
۵	نسبت شاغلان بخش کشاورزی به کل شاغلان (درصد)	۰/۱۹۱۶
۶	نسبت شاغلان بخش صنعت به کل شاغلان (درصد)	۰/۲۲۲۳
۷	نسبت شاغلان بخش خدمات به کل شاغلان (درصد)	۰/۲۴۳۳
۸	نسبت مساحت اراضی زراعی به کل مساحت بخش	۰/۲۷۴۵
۹	نسبت مساحت اراضی زراعی آبی به کل اراضی زراعی (درصد)	۰/۳۰۲۳
۱۰	نسبت مساحت اراضی زراعی دیم به کل اراضی زراعی (درصد)	۰/۳۲۵۱
۱۱	نسبت مساحت اراضی باغی به کل اراضی (درصد)	۰/۳۵۸۸
۱۲	سرانه دام سنگین خانوار (رأس)	۰/۳۹۳۰
۱۳	سرانه دام سبک خانوار (رأس)	۰/۴۱۹۵
۱۴	تراکم تراکتور در هر ۱۰۰ هکتار اراضی	۰/۴۵۰۲
۱۵	تراکم کمباین در هر ۱۰۰۰ هکتار اراضی	۰/۴۸۱۵
۱۶	نسبت شرکت تعاونی روستایی به تعداد روستا (درصد)	۰/۵۰۲۷
۱۸	نسبت روستاهای بهره مند از گاز به تعداد روستا (درصد)	۰/۵۳۶۰
۱۹	نسبت شعب بانک به ۱۰/۰۰۰ نفر جمعیت	۰/۵۵۵۴

ردیف	شاخص	میانگین وزن شاخص‌ها
۲۰	فاصله مرکز بخش از مرکز شهرستان (Km)	۰/۵۸۵۹
۲۱	فاصله مرکز بخش از مرکز استان (Km)	۰/۶۰۳۷
۲۲	شدت فرسایش	۰/۶۳۷۴
۲۳	قابلیت اراضی	۰/۶۶۸۹
۲۴	ارتفاع	۰/۶۹۳۴
۲۵	کلاس شیب	۰/۷۲۳۲
۲۶	میزان بارش	۰/۷۴۶۲
۳۱	دما	۰/۷۶۹۱
۳۲	اقلیم	۰/۷۹۹۸
۳۳	منابع آب	۰/۸۲۷۱
۳۴	تعداد معدن	۰/۸۵۵۵
۳۵	پتانسیل زلزله	۰/۸۷۹۴
۳۶	پتانسیل سیل	۰/۹۰۵۹
۳۷	بعد خانوار	۰/۹۳۰۰
۳۸	نرخ رشد جمعیت (درصد)	۰/۹۵۸۹
۳۹	نسبت جنسی (درصد)	۰/۹۸۵۰
۴۰	تراکم جمعیت	۱/۰۱۰۸
۴۱	نسبت شهرنشینی (درصد)	۱/۰۴۴۰
۴۲	نرخ باسوادی (درصد)	۱/۰۶۷۸
۴۳	نرخ باسوادی زنان (درصد)	۱/۰۹۸۱
۴۴	نسبت باسوادان با تحصیلات عالی به کل باسوادان (درصد)	۱/۱۲۲۸
۴۵	نسبت مراکز بهداشتی درمانی و خانه بهداشت به جمعیت (ده هزار نفر جمعیت)	۱/۱۴۶۵
۴۶	نسبت پزشک به جمعیت (ده هزار نفر جمعیت)	۱/۱۸۲۲
۴۷	نسبت مدرسه راهنمایی به تعداد روستا (درصد)	۱/۲۰۴۲
۴۸	نسبت دبیرستان و هنرستان به تعداد روستا (درصد)	۱/۲۳۰۶
۴۹	نسبت کتابخانه و کانون پرورش فکری کودکان به تعداد روستا (درصد)	۱/۲۵۸۸
۵۰	نسبت تأسیسات ورزشی به تعداد روستا (درصد)	۱/۲۹۰۰
۵۱	نسبت روستاهای بهره‌مند از آب آشامیدنی سالم (درصد)	۱/۳۱۳۳
۵۲	نسبت روستاهای بهره‌مند از دفتر پستی به تعداد روستا (درصد)	۱/۳۳۷۲
۵۳	نسبت جمعیت تحت پوشش کمیته امداد و بهزیستی به کل جمعیت (درصد)	۱/۳۶۱۱
۵۴	نسبت روستاهای خالی از سکنه به کل روستاها (درصد)	۰/۳۴۶

(اطلس مناطق محروم کشور، بنیاد برکت، ۱۳۹۶)

جدول ۷۵- مناطق کم تر توسعه یافته استان سیستان و بلوچستان

ردیف	استان	شهرستان	بخش
۱	سیستان و بلوچستان	زاهدان	مرکزی
۲	سیستان و بلوچستان	زاهدان	کورین
۳	سیستان و بلوچستان	زاهدان	میرجاوه
۴	سیستان و بلوچستان	زاهدان	نصرت آباد
۵	سیستان و بلوچستان	زابل	مرکزی
۶	سیستان و بلوچستان	زابل	پشت آب
۷	سیستان و بلوچستان	زابل	شیب آب
۸	سیستان و بلوچستان	زهک	مرکزی
۹	سیستان و بلوچستان	زهک	جزینگ
۱۰	سیستان و بلوچستان	سراوان	مرکزی
۱۱	سیستان و بلوچستان	سراوان	بم پشت
۱۲	سیستان و بلوچستان	سراوان	چاقی
۱۳	سیستان و بلوچستان	سیب و سوران	هیدوچ
۱۴	سیستان و بلوچستان	سیب و سوران	مرکزی
۱۵	سیستان و بلوچستان	زابلی (مهرستان)	آشار
۱۶	سیستان و بلوچستان	زابلی (مهرستان)	مرکزی
۱۷	سیستان و بلوچستان	سرباز	مرکزی
۱۸	سیستان و بلوچستان	سرباز	پیشین
۱۹	سیستان و بلوچستان	سرباز	سرباز
۲۰	سیستان و بلوچستان	سرباز	پارود
۲۱	سیستان و بلوچستان	نیک شهر	مرکزی
۲۲	سیستان و بلوچستان	نیک شهر	بنت
۲۳	سیستان و بلوچستان	نیک شهر	فئوج
۲۴	سیستان و بلوچستان	نیک شهر	قصر قند
۲۵	سیستان و بلوچستان	نیک شهر	لاشار
۲۶	سیستان و بلوچستان	هیرمند	قرقری
۲۷	سیستان و بلوچستان	هیرمند	مرکزی

(اطلس مناطق محروم کشور، بنیاد برکت، ۱۳۹۶)

نتایج این پژوهش حاکی از آن است که در مجموع، ۵۶۴ بخش و شهرستان محروم در استان‌های مختلف کشور مورد سنجش قرار گرفته است. در این میان استان سیستان و بلوچستان از بالاترین میزان فقر در کل کشور برخوردار است. به طوری که ۳۲ شهرستان از ۱۰۰ شهرستان اولویت دار فقر در کشور مربوط به استان سیستان و بلوچستان بوده است. شهرستان‌های آشار (بخش زابی «مهرستان»)، سراوان (بخش بم پشت)، سید و سوران (بخش هیدوچ)، نیک شهر (بخش بنت)، زاهدان (بخش کورین)، سرباز (بخش سرباز)، سرباز (بخش پارود)، نیک شهر (بخش لاشار)، کنارک (بخش زرآباد)، چابهار (بخش دشتیاری)، زاهدان (بخش نصرت آباد)، زابلی

(بخش مرکزی)، چابهار (بخش پلان)، دلگان (بخش جلگه چاه‌هاشم)، خاش (بخش ایرندگان)، نیک‌شهر (بخش فنوج)، نیک‌شهر (بخش قصرقند)، دلگان (بخش مرکزی)، سرباز (بخش پیشین) و هیرمند (بخش قرقری) به ترتیب با رتبه‌های ۱، ۳، ۴، ۵، ۶، ۷، ۸، ۹، ۱۰، ۱۲، ۱۳، ۱۵، ۱۶، ۱۸، ۱۹، ۲۴، ۲۶، ۲۷، ۲۸ و ۳۰ از جمله ۳۰ اولویت فقر در کشور بوده‌اند. بدیهی است رفع محرومیت مناطق مذکور مستلزم شناخت کافی از امکانات و پتانسیل‌های منطقه‌ای و بهره‌گیری از آن‌ها در جهت رفع محرومیت و دستیابی به توسعه پایدار است. این استان نیازمند توجه ویژه در جهت اشتغال‌زایی و مهارت‌افزایی است. مزیت‌های نسبی مناطق محروم استان سیستان و بلوچستان در سه بخش عمده اقتصادی یعنی کشاورزی، صنعت و خدمات و زیربخش‌های آن به شرح زیر است:

الف) کشاورزی:

۱. مزیت نسبی در تولید محصولات باغی به ترتیب شامل خرما، پسته، موز، انگور آبی، انبه، کنار، گک‌اوا، لیموترش، انار، زردآلو، پرتقال، نارنگی، زیتون و چیکو (شرایط اقلیمی استان امکان کاشت و پرورش میوه‌های گرمسیری از جمله انبه، پاپایا یا خربزه درختی، نارگیل، زیتون خوراکی، چیکو و کائوچو را به وجود آورده است).
۲. مزیت نسبی در تولید محصولات زراعی نظیر گندم، هندوانه، جو، یونجه، ذرت علوفه‌ای و دانه‌ای، خربزه، پیاز، شلتوک و گوجه‌فرنگی (به طور کلی استان سیستان و بلوچستان از لحاظ تولید میوه‌های گرمسیری مقام اول، از لحاظ تولید پیاز مقام دوم و از لحاظ تولید خرما مقام سوم و از جهت تولید گیاهان علوفه‌ای رتبه پنجم را در کشور به خود اختصاص داده است).
۳. مزیت نسبی در دامداری و دام‌پروری و وجود ذخایر غنی ژنتیک دامی و پرورش دام سبک (گوسفند و بز بلوچی که بهترین کرک را دارد) در کلیه بخش‌های محروم استان مخصوصاً بخش‌های محروم منطقه بلوچستان
۴. مزیت نسبی در پرورش دام سنگین (نژاد سیستانی) و تولید چرم مخصوصاً در بخش مرکزی و نصرت‌آباد شهرستان زاهدان، بخش جلگه چاه‌هاشم شهرستان دلگان، بخش دشتیاری شهرستان چابهار و بخش پشت آب و شیب آب شهرستان زابل و بخش‌های محروم شهرستان سراوان.
۵. مزیت نسبی در پرورش شتر و شتر مرغ در بخش‌های محروم شهرستان ایرانشهر

۶. مزیت نسبی در پرورش مرغ و مرغ بوی خزک در بخش های محروم استان و مخصوصاً در شهرستان زابل و پرورش مرغ و بوقلمون در بخش های محروم شهرستان خاش
۷. مزیت نسبی در پرورش زنبورعسل و تولید عسل مخصوصاً در بخش هایی که سطح باغات و مراتع باوجود گیاهان دارویی شرایط مناسب پرورش را ایجاد کرده است.
۸. مزیت نسبی در آبی پروری (پرورش ماهی های گرم آبی و سرد آبی و میگو در استخر) در بخش های محروم
۹. مزیت نسبی و پتانسیل پرورش ماهی در قفس در چاه نیمه چهارم در بخش های محروم مرکزی و جزینگ شهرستان زهک
۱۰. مزیت نسبی و پتانسیل بالا در شیلات در بخش های مرکزی و دشتیاری شهرستان چابهار و بخش های زراآباد و مرکزی شهرستان کنارک

ب) صنعت:

۱. وجود شهرک صنعتی زابل ۱ در بخش شیب آب شهرستان زابل
۲. وجود ناحیه صنعتی ادیمی در بخش پشت آب شهرستان زابل
۳. وجود ناحیه صنعتی بنجار در بخش مرکزی شهرستان زابل
۴. وجود شهرک صنعتی زابل ۲ در بخش شیب آب شهرستان زابل
۵. وجود شهرک صنعتی سرباز در بخش مرکزی شهرستان سرباز
۶. وجود ناحیه صنعتی بربیس در بخش دشتیاری شهرستان چابهار
۷. وجود ناحیه صنعتی پسابندر در بخش دشتیاری شهرستان چابهار
۸. وجود ناحیه صنعتی نگور در بخش دشتیاری شهرستان چابهار
۹. وجود شهرک صنعتی چابهار ۲ در بخش مرکزی شهرستان چابهار
۱۰. وجود ناحیه صنعتی بزمان در بخش بزمان شهرستان ایرانشهر
۱۱. وجود شهرک صنعتی ایرانشهر در بخش مرکزی شهرستان ایرانشهر
۱۲. وجود شهرک صنعتی ایرانشهر کارگاهی در بخش مرکزی شهرستان ایرانشهر
۱۳. وجود ناحیه صنعتی دلگان در بخش مرکزی شهرستان دلگان
۱۴. وجود ناحیه صنعتی دوست محمد در بخش مرکزی شهرستان هیرمند
۱۵. وجود ناحیه صنعتی میانکنگی در بخش قرقری شهرستان هیرمند

۱۶. وجود ناحیه صنعتی زابلی در بخش مرکزی شهرستان زابلی
۱۷. وجود ناحیه صنعتی زهک در بخش مرکزی شهرستان زهک
۱۸. وجود ناحیه صنعتی سوران در بخش مرکزی شهرستان سیب و سوران
۱۹. وجود ناحیه صنعتی نصرت آباد در بخش نصرت آباد شهرستان زاهدان
۲۰. وجود ناحیه صنعتی میرجاوه در بخش میرجاوه شهرستان زاهدان
۲۱. وجود ناحیه صنعتی نوک آباد در بخش نوک آباد شهرستان خاش
۲۲. وجود شهرک صنعتی خاش در بخش مرکزی شهرستان خاش
۲۳. وجود شهرک صنعتی کنارک در بخش مرکزی شهرستان کنارک
۲۴. وجود شهرک صنعتی سراوان در بخش مرکزی شهرستان سراوان
۲۵. وجود شهرک صنعتی نیک شهر در بخش مرکزی شهرستان نیک شهر
۲۶. مزیت نسبی در وجود ظرفیت‌های معدنی و معادن منگنز، گل سفید و منیزیت، کرومیت، تراورتن، سنگ لاشه، گرانیت، پوزولان، آهک و مارن، مرمر و مس در بخش‌های محروم
۲۷. مزیت نسبی در تولید صنایع دستی نظیر بافت قالی، قالیچه، گلیم و سفالگری در بخش‌های محروم
۲۸. مزیت نسبی در فرآوری و صنایع تبدیلی محصولات کشاورزی نظیر خرما، با توجه به میزان بالای تولیدات استانی در این زمینه و با اولویت صنایع بسته‌بندی خرما مطابق تقاضای بازارهای جهانی
۲۹. مزیت نسبی در صنایع تبدیلی و بسته‌بندی جالیجات و مرکبات و موز در بخش‌های محروم مناطق سرباز و چابهار
۳۰. مزیت نسبی در صنایع تبدیلی دام و ایجاد کشتارگاه صنعتی دام و طیور در مناطق جنوبی استان (بسته‌بندی گوشت-پودر گوشت، پودر خون، ژلاتین، چرم و سالامبور و مصنوعات و فرآورده‌های چرمی)
۳۱. مزیت نسبی در صنایع تبدیلی شیر و فرآورده‌های لبنی مخصوصاً در بخش مرکزی و نصرت آباد شهرستان زاهدان، بخش جلگه چاه‌هاشم شهرستان دلگان، بخش دشتیاری شهرستان چابهار و بخش پشت آب و شیب و آب شهرستان زابل و بخش‌های محروم شهرستان سراوان
۳۲. مزیت نسبی در تولید غذای آبزیان پرورشی با توجه به پتانسیل بالای پرورش ماهی و میگو در استان
۳۳. مزیت نسبی در صنایع تبدیلی، صنایع بسته‌بندی و فرآورده‌های ماهی و میگو
۳۴. مزیت نسبی در صنایع پتروشیمی در جوار خط انتقال گاز در شهرستان چابهار
۳۵. مزیت نسبی در احداث پالایشگاه نفت در چابهار با ظرفیت زیر ۳۰۰ هزار بشکه در روز و تأثیر بر اشتغال منطقه

۳۶. مزیت نسبی در ایجاد واحدهای فرآوری محصولات صنعتی با توجه به پتانسیل‌های معدنی موجود در استان
۳۷. مزیت نسبی در تولید شناور و کشتی‌های سبک و لنج‌های فایبرگلاس و پیشرفته، تعمیر کشتی و تولید قایق‌های تندرو با توجه به پتانسیل‌های موجود و برخورداری از آب‌های دریای عمان.

ج) خدمات:

۱. مزیت نسبی در ویژگی خاص ژئوپلیتیکی با وجود مرز مشترک این استان با کشور افغانستان و پاکستان که در مبادله کالا و تجارت از اهمیت خاص و ویژه‌ای برخوردار بوده است (استان سیستان و بلوچستان ۱۱۰۰ کیلومتر مرز با کشورهای پاکستان و افغانستان دارد).
۲. مزیت نسبی در وجود جاذبه‌های طبیعی و تاریخی فرهنگی گردشگری و فعالیت‌های مرتبط با گردشگری در بخش‌های محروم (آبشار، چشمه‌های آب گرم، چاه نیمه‌های زهک، شهر سوخته و دریاچه سد پیشین و ...)
۳. مزیت نسبی در وجود مراکز آموزش فنی و حرفه‌ای در شهرستان‌های استان و ارائه خدمات آموزشی فنی و حرفه‌ای جهت توانمندسازی ساکنین بخش‌های محروم استان در حرفه‌های متناسب با توانمندی‌ها و پتانسیل‌های استان
۴. مزیت نسبی در وجود منطقه آزاد تجاری- صنعتی چابهار و منطقه ویژه اقتصادی رامشار در بخش شیب آب شهرستان زابل
۵. مزیت نسبی در قرار گرفتن استان در کریدور شمال به جنوب در شرق کشور و همچنین مزیت مهم ترانزیتی و تجاری استان
۶. مزیت نسبی در وجود ۸ گمرک فعال زاهدان، چابهار، ایرانشهر، سراوان، زابل، میرجاوه، میلک و پیشین جهت فعالیت‌های تجاری، صادرات و واردات
۷. مزیت نسبی در وجود پنج بازارچه مرزی فعال در بخش‌های محروم مرزی استان شامل:
 - بازارچه مرزی میلک در بخش مرکزی شهرستان زهک
 - بازارچه مرزی میرجاوه در بخش میرجاوه شهرستان زاهدان
 - بازارچه مرزی جالق در بخش جالق شهرستان سراوان
 - بازارچه مرزی کوهک در بخش جالق شهرستان سراوان
 - بازارچه مرزی پیشین در بخش پیشین شهرستان سرباز
۸. مزیت نسبی در وجود طرح احداث خط راه آهن کریدور شمال- جنوب به طول ۱۶۰۰ کیلومتر
۹. مزیت نسبی در اتصال راه آهن سراسری تهران- اصفهان- یزد- کرمان- زاهدان به مرز میرجاوه با پاکستان

۱۰. مزیت نسبی در ایجاد مجتمع‌های توریستی و تفریحی و گردشگری در چابهار، ایرانشهر، زابل و خاش با توجه به جاذبه‌های موجود.
۱۱. مزیت نسبی در ارائه خدمات مرزی در بخش‌های محروم
۱۲. مزیت نسبی در ارائه خدمات بازرگانی در بخش‌های محروم
۱۳. مزیت نسبی در وجود ۳۰۰ کیلومتر مرز آبی با دریای عمان که به دلیل قرار گرفتن در موقعیت راهبردی و ترانزیتی از اهمیت فراوانی برخوردار است به‌ویژه بندر چابهار که تنها بندر اقیانوسی ایران و آسان‌ترین و بهترین راه دسترسی کشورهای آسیای میانه به آب‌های آزاد است
۱۱. مزیت نسبی در وجود فرودگاه زاهدان، فرودگاه زابل و فرودگاه چابهار که با ارائه خدمات حمل و نقل هوایی می‌تواند نقش زیادی در توسعه استان و بخش‌های محروم آن داشته باشد (اطلس مناطق محروم کشور، بنیاد برکت، ۱۳۹۶).

۳-۲-۳-۲- شاخص‌های جمعیتی دهستان‌های محروم استان سیستان و بلوچستان

بر اساس داده‌های سرشماری سال ۱۳۹۵، جمعیت کل ساکن در مناطق محروم استان سیستان و بلوچستان برابر با ۱,۲۵۶,۷۰۵ نفر است. از این تعداد ۶۲۷,۰۱۱ نفر زن و ۶۲۹,۶۹۴ نفر مرد هستند. تعداد خانوار ساکن در این مناطق برابر با ۳۲۶,۲۴۴ است. میانگین بعد خانوار برابر با ۳/۸ است و میانگین نسبت جنسی در این مناطق برابر با ۱۰۰/۲ است. نسبت جنسی در مناطق محروم این استان پایین‌تر از متوسط نسبت جنسی در کل کشور (۱۰۳) است. بعد خانوار این مناطق بالاتر از بعد خانوار در کل کشور است (متوسط بعد خانوار کل کشور در سرشماری ۱۳۹۵ برابر با ۳/۳ بوده است). بالاترین نسبت جنسی مربوط به اسماعیل‌آباد شهرستان خاش با نسبت ۱۱۶/۷ است. پس از آن دهستان‌های سفیدابه و سندمیر ثوبان در شهرستان‌های زابل و چابهار به ترتیب با ۱۱۳/۳ و ۱۱۲/۹ بالاترین نسبت جنسی را دارند.

بالاترین میزان بعد خانوار نیز مربوط به سفیدابه شهرستان زابل با بعد خانوار ۴/۸ است. بعد خانوار در دهستان‌های سندمیر ثوبان، نگور، کمیل سلیمان، اکبرآباد، سخت، گنبدعلوی، باهوکلالت، جلگه چاه هاشم، کوهک، نسکند و ساریوک به ترتیب با بعد خانوار ۴/۷، ۴/۵، ۴/۳، ۴/۳، ۴/۳، ۴/۳، ۴/۳، ۴/۳، ۴/۲، ۴/۲ و ۴/۲ در شهرستان‌های چابهار، چابهار، هیرمند، نیک شهر، دلگان، چابهار، دلگان، سراوان، سرباز و نیک شهر بیش‌ترین میزان را داشته است.

جدول ۷۶- شاخص های جمعیتی مناطق محروم استان سیستان و بلوچستان

تابعیت تقسیماتی				سرشماری سال ۹۵					
ردیف	شماره استان	استان	دهستان کهنه نوسه یا فانه	بعد خانوار	نسبت جنسی	تعداد زنان	تعداد مردان	جمعیت	خانوار
		سیستان و بلوچستان	یزمان	۳.۸	۹۶.۳	۲,۵۵۴	۲,۴۶۰	۵,۰۱۴	۱,۳۰۸
		سیستان و بلوچستان	آب رئیس	۳.۸	۹۵.۳	۸۳۰	۷۹۱	۱,۶۲۱	۴۲۶
		سیستان و بلوچستان	بمپور شرقی	۳.۹	۹۹.۶	۱۰,۶۴۲	۱۰,۶۰۲	۲۱,۲۴۴	۵,۴۷۱
		سیستان و بلوچستان	بمپور غربی	۴.۰	۹۵.۷	۸,۵۸۱	۸,۲۱۳	۱۶,۷۹۴	۴,۲۲۵
		سیستان و بلوچستان	ابتر	۳.۶	۹۶.۹	۵,۳۹۷	۵,۲۲۷	۱۰,۶۲۴	۲,۹۳۶
		سیستان و بلوچستان	دامن	۳.۸	۹۶.۸	۵,۷۸۸	۵,۶۰۴	۱۱,۳۹۲	۲,۹۷۰
		سیستان و بلوچستان	پلان	۳.۷	۹۹.۴	۱۶,۵۵۰	۱۶,۴۵۴	۳۳,۰۰۴	۸,۸۱۲
		سیستان و بلوچستان	تلنگ	۳.۷	۱۰۳.۳	۶,۷۸۲	۷,۰۰۹	۱۳,۷۹۱	۳,۷۷۷
		سیستان و بلوچستان	بامو کلات	۴.۳	۱۰۵.۰	۱۶,۹۴۹	۱۷,۷۹۹	۳۴,۷۴۸	۸,۱۱۹
		سیستان و بلوچستان	سندمیر ثوبان	۴.۷	۱۱۲.۹	۸,۶۴۲	۹,۷۵۹	۱۸,۴۰۱	۳,۹۱۳
		سیستان و بلوچستان	نگور	۴.۵	۱۰۴.۸	۱۰,۳۰۱	۱۰,۷۹۱	۲۱,۰۹۲	۴,۷۲۷
		سیستان و بلوچستان	کمبل سلیمان	۴.۳	۱۰۳.۲	۱۸,۸۳۵	۱۹,۴۳۳	۳۸,۲۶۸	۸,۸۵۴
		سیستان و بلوچستان	پیر سهراب	۳.۹	۱۰۰.۴	۱۲,۶۰۷	۱۲,۶۵۸	۲۵,۲۶۵	۶,۴۹۳
		سیستان و بلوچستان	ایرندگان	۲.۶	۱۰۰.۹	۲,۰۱۹	۲,۰۳۷	۴,۰۵۶	۱,۵۶۲
		سیستان و بلوچستان	کهنوک	۳.۱	۸۹.۸	۴,۸۱۳	۴,۳۸۴	۹,۱۹۷	۲,۹۶۱
		سیستان و بلوچستان	اسماعیل آباد	۴.۰	۱۱۶.۷	۸,۱۱۳	۹,۴۴۴	۱۷,۵۵۷	۴,۴۳۰
		سیستان و بلوچستان	پشتکوه	۳.۵	۱۰۱.۲	۶,۷۵۳	۶,۸۳۴	۱۳,۵۸۷	۳,۹۲۰
		سیستان و بلوچستان	سنگان	۳.۵	۹۴.۹	۳,۲۹۰	۳,۱۲۱	۶,۴۱۱	۱,۸۵۴
		سیستان و بلوچستان	کارواندر	۳.۴	۹۸.۷	۳,۶۰۰	۳,۵۵۳	۷,۱۵۳	۲,۰۷۶
		سیستان و بلوچستان	کوه سفید	۳.۴	۹۸.۷	۶,۹۳۲	۶,۸۴۱	۱۳,۷۷۳	۴,۱۰۵
		سیستان و بلوچستان	تفتان جنوبی	۳.۷	۹۰.۷	۶,۱۴۷	۵,۵۷۸	۱۱,۷۲۵	۳,۳۰۶
		سیستان و بلوچستان	اسکل آباد	۳.۳	۹۸.۰	۳,۰۳۸	۲,۹۷۷	۶,۰۱۵	۱,۸۰۰
		سیستان و بلوچستان	گوهرکوه	۳.۳	۱۰۲.۲	۴,۹۸۵	۵,۰۹۳	۱۰,۰۷۸	۳,۰۲۴
		سیستان و بلوچستان	نازبل	۳.۵	۱۰۱.۴	۵,۵۱۱	۵,۵۸۶	۱۱,۰۹۷	۳,۲۰۱
		سیستان و بلوچستان	چاه علی	۴.۱	۱۰۱.۰	۲,۳۶۲	۲,۳۸۶	۴,۷۴۸	۱,۱۵۵
		سیستان و بلوچستان	جلگه چاه هاشم	۴.۲	۹۹.۱	۱۰,۴۲۰	۱۰,۳۲۷	۲۰,۷۴۷	۴,۹۲۸
		سیستان و بلوچستان	گنبد علوی	۴.۳	۹۳.۹	۴,۰۶۱	۳,۸۱۲	۷,۸۷۳	۱,۸۲۱
		سیستان و بلوچستان	دلگان	۳.۹	۹۶.۹	۱۰,۶۶۳	۱۰,۳۲۸	۲۰,۹۹۱	۵,۳۶۳
		سیستان و بلوچستان	هودیان	۳.۸	۹۳.۶	۱,۶۵۶	۱,۵۵۰	۳,۲۰۶	۸۳۴
		سیستان و بلوچستان	ادیمی	۳.۵	۱۰۳.۰	۸,۷۴۲	۹,۰۰۳	۱۷,۷۴۵	۵,۰۱۵
		سیستان و بلوچستان	بزی	۳.۸	۱۰۶.۰	۲,۲۵۴	۲,۳۸۹	۴,۶۴۳	۱,۲۲۸
		سیستان و بلوچستان	سفیدابه	۴.۸	۱۱۳.۳	۲,۳۰۴	۲,۶۱۰	۴,۹۱۴	۱,۰۲۳
		سیستان و بلوچستان	قائم آباد	۳.۸	۱۰۲.۰	۸,۶۱۸	۸,۷۹۲	۱۷,۴۱۰	۴,۵۴۳
		سیستان و بلوچستان	تیمورآباد	۳.۳	۹۴.۴	۲,۴۹۸	۲,۳۵۸	۴,۸۵۶	۱,۴۸۷
		سیستان و بلوچستان	کوه خواجه	۳.۱	۹۰.۹	۷۵۱	۶۸۳	۱,۴۳۴	۴۵۶

تابعیت تقسیماتی				سرشماری سال ۹۵					
ردیف	شهرستان	استان	دهستان / قلمرو	پند خانوار	نسبت جنسی	تعداد زنان	تعداد مردان	جمعیت	خانوار
		سیستان و بلوچستان	محمدآباد	۳.۴	۹۶.۱	۶,۸۹۶	۶,۶۳۰	۱۳,۵۲۶	۳,۹۴۴
		سیستان و بلوچستان	لوتک	۴.۱	۱۰۶.۵	۶,۱۹۶	۶,۶۰۱	۱۲,۷۹۷	۳,۱۵۲
		سیستان و بلوچستان	بنجار	۳.۷	۹۹.۶	۱۳,۴۹۲	۱۳,۴۲۲	۲۶,۹۱۴	۷,۲۶۳
		سیستان و بلوچستان	آشار	۴.۱	۹۲.۸	۵,۲۵۳	۴,۸۷۷	۱۰,۱۳۰	۲,۴۴۳
		سیستان و بلوچستان	ایرافشان	۳.۹	۱۰۱.۸	۲,۸۸۳	۲,۹۳۶	۵,۸۱۹	۱,۴۸۶
		سیستان و بلوچستان	بیرک	۴.۳	۹۹.۱	۵,۵۵۴	۵,۵۰۳	۱۱,۰۵۷	۲,۵۹۱
		سیستان و بلوچستان	زابلی	۴.۰	۹۹.۸	۱۵,۶۸۰	۱۵,۶۴۸	۳۱,۳۲۸	۷,۹۱۸
		سیستان و بلوچستان	شورو	۴.۱	۱۰۱.۹	۴,۰۲۹	۴,۱۰۵	۸,۱۳۴	۱,۹۹۳
		سیستان و بلوچستان	کورین	۳.۸	۱۰۱.۱	۸,۸۳۵	۸,۹۲۹	۱۷,۷۶۴	۴,۷۰۱
		سیستان و بلوچستان	حرمک	۴.۰	۱۰۴.۰	۲,۸۴۱	۲,۹۵۵	۵,۷۹۶	۱,۴۵۷
		سیستان و بلوچستان	تمین	۳.۳	۹۹.۲	۴,۲۷۹	۴,۲۴۵	۸,۵۲۴	۲,۵۹۰
		سیستان و بلوچستان	لادیز	۳.۷	۱۰۰.۹	۳,۹۷۲	۴,۰۰۹	۷,۹۸۱	۲,۳۱۱
		سیستان و بلوچستان	دومک	۴.۱	۱۰۱.۹	۲,۶۹۳	۲,۷۴۴	۵,۴۳۷	۱,۳۱۶
		سیستان و بلوچستان	نصرت آباد	۳.۵	۱۰۳.۵	۳,۸۲۷	۳,۹۶۰	۷,۷۸۷	۲,۲۱۱
		سیستان و بلوچستان	جزینک	۳.۷	۹۹.۴	۵,۳۵۰	۵,۳۱۷	۱۰,۶۶۷	۲,۸۷۲
		سیستان و بلوچستان	خمک	۳.۵	۹۸.۵	۵,۵۵۹	۵,۴۷۸	۱۱,۰۳۷	۳,۱۹۷
		سیستان و بلوچستان	زهک	۳.۷	۱۰۳.۲	۱۵,۰۰۹	۱۵,۴۸۴	۳۰,۴۹۳	۸,۲۱۱
		سیستان و بلوچستان	خواجه احمد	۳.۷	۱۰۰.۸	۴,۶۵۲	۴,۶۹۰	۹,۳۴۲	۲,۵۳۷
		سیستان و بلوچستان	بم پشت	۳.۵	۹۷.۷	۷,۳۲۵	۷,۱۵۶	۱۴,۴۸۱	۴,۱۶۵
		سیستان و بلوچستان	کشتگان	۴.۰	۱۰۳.۰	۴,۱۱۲	۴,۲۳۷	۸,۳۴۹	۲,۰۸۴
		سیستان و بلوچستان	کوهک اسفندک	۴.۲	۹۸.۱	۶,۵۰۲	۶,۳۷۸	۱۲,۸۸۰	۳,۰۸۹
		سیستان و بلوچستان	کله گان	۳.۶	۱۰۱.۳	۳,۴۵۸	۳,۵۰۴	۶,۹۶۲	۱,۹۲۴
		سیستان و بلوچستان	ناهوگ	۳.۸	۹۷.۳	۴,۲۶۴	۴,۱۵۰	۸,۴۱۴	۲,۲۳۹
		سیستان و بلوچستان	جالق	۳.۶	۹۸.۱	۱,۴۵۲	۱,۴۲۵	۲,۸۷۷	۸۰۳
		سیستان و بلوچستان	گشت	۳.۹	۹۹.۱	۲,۳۳۸	۲,۳۱۷	۴,۶۵۵	۱,۲۰۶
		سیستان و بلوچستان	پارود	۴.۱	۹۸.۰	۱۲,۷۳۲	۱۲,۴۸۲	۲۵,۲۱۴	۶,۱۵۱
		سیستان و بلوچستان	مورتان	۳.۴	۱۰۹.۷	۴,۵۳۸	۴,۹۷۸	۹,۵۱۶	۲,۸۱۲
		سیستان و بلوچستان	زردین	۳.۹	۹۸.۳	۲,۰۷۷	۲,۰۴۲	۴,۱۱۹	۱,۰۵۹
		سیستان و بلوچستان	پیشین	۴.۱	۱۰۵.۵	۴,۹۱۵	۵,۱۸۷	۱۰,۱۰۲	۲,۴۵۶
	سرباز	سیستان و بلوچستان	سرباز	۴.۰	۹۵.۶	۱۴,۴۷۱	۱۳,۸۳۵	۲۸,۳۰۶	۷,۱۲۹
	سرباز	سیستان و بلوچستان	مینان	۴.۱	۹۷.۳	۹,۴۹۳	۹,۲۴۰	۱۸,۷۳۳	۴,۵۴۴
	سرباز	سیستان و بلوچستان	سرکور	۴.۱	۹۹.۱	۸,۵۶۶	۸,۴۹۰	۱۷,۰۵۶	۴,۱۴۵
	سرباز	سیستان و بلوچستان	کیشکور	۳.۸	۹۹.۴	۵,۶۵۴	۵,۶۲۲	۱۱,۲۷۶	۲,۹۸۴
	سرباز	سیستان و بلوچستان	نسکند	۴.۲	۹۵.۹	۷,۰۸۶	۶,۷۹۷	۱۳,۸۸۳	۳,۳۳۷
	مرکزی	سیستان و بلوچستان	راسک و فیروز آباد	۴.۱	۹۹.۴	۳,۷۰۷	۳,۶۸۴	۷,۳۹۱	۱,۸۰۲
	مرکزی	سیستان و بلوچستان	جکگور	۳.۹	۱۰۲.۹	۶,۱۲۰	۶,۲۹۹	۱۲,۴۱۹	۳,۱۵۵

تابعیت تقسیماتی				سرشماری سال ۹۵					
شماره	شهرستان	استان	دهستان نوسه یافته	پد خاوار	نسبت جنسی	تعداد زنان	تعداد مردان	جمعیت	خانوار
مرکزی	سیب و سوران	سیستان و بلوچستان	پسکوه	۳.۹	۹۸.۳	۸,۲۱۸	۸,۰۷۹	۱۶,۲۹۷	۴,۱۵۰
مرکزی	سیب و سوران	سیستان و بلوچستان	سیب و سوران	۴.۰	۹۷.۰	۱۶,۷۵۱	۱۶,۲۴۸	۳۲,۹۹۹	۸,۲۸۴
هیدوج	سیب و سوران	سیستان و بلوچستان	کت	۳.۸	۹۸.۳	۵,۹۳۲	۵,۸۳۱	۱۱,۷۶۳	۳,۱۱۳
هیدوج	سیب و سوران	سیستان و بلوچستان	هیدوج	۳.۷	۹۶.۲	۴,۴۷۴	۴,۳۰۵	۸,۷۷۹	۲,۳۷۷
زرآباد	کنارک	سیستان و بلوچستان	زرآباد شرقی	۴.۱	۱۰۴.۳	۳,۵۳۰	۳,۶۸۱	۷,۲۱۱	۱,۷۸۰
زرآباد	کنارک	سیستان و بلوچستان	زرآباد غربی	۳.۷	۱۰۶.۶	۴,۳۴۸	۴,۶۳۵	۸,۹۸۳	۲,۴۰۷
مرکزی	کنارک	سیستان و بلوچستان	جهلیان	۴.۰	۱۰۶.۵	۱۰,۳۴۳	۱۱,۰۱۸	۲۱,۳۶۱	۵,۲۸۴
مرکزی	کنارک	سیستان و بلوچستان	کهر	۴.۱	۱۰۶.۶	۶,۴۴۴	۶,۹۱۲	۱۳,۳۵۶	۳,۲۹۹
قرقری	هیرمند	سیستان و بلوچستان	اکبرآباد	۴.۳	۹۷.۲	۲,۲۲۹	۲,۱۶۷	۴,۳۹۶	۱,۰۳۱
قرقری	هیرمند	سیستان و بلوچستان	قرقری	۳.۶	۱۰۴.۰	۴,۳۱۲	۴,۶۸۴	۸,۹۹۶	۲,۴۶۱
مرکزی	هیرمند	سیستان و بلوچستان	جهان آباد	۳.۹	۱۰۲.۶	۷,۴۳۷	۷,۶۳۲	۱۵,۰۶۹	۳,۸۷۹
مرکزی	هیرمند	سیستان و بلوچستان	دوست محمد	۳.۶	۱۰۰.۸	۸,۳۳۷	۸,۴۰۵	۱۶,۷۴۲	۴,۶۶۹
مرکزی	هیرمند	سیستان و بلوچستان	مارگان	۴.۰	۱۰۳.۳	۶,۰۷۸	۶,۳۷۷	۱۲,۴۵۵	۳,۱۰۷
بنت	نیک شهر	سیستان و بلوچستان	بنت	۳.۶	۹۶.۰	۶,۲۲۱	۵,۹۷۱	۱۲,۱۹۲	۳,۴۱۲
بنت	نیک شهر	سیستان و بلوچستان	توتان و مهمدان	۳.۴	۱۰۵.۰	۲,۱۷۰	۲,۲۷۸	۴,۴۴۸	۱,۲۹۶
بنت	نیک شهر	سیستان و بلوچستان	دستگرد	۳.۶	۱۰۳.۲	۳,۰۸۱	۳,۱۷۹	۶,۲۶۰	۱,۷۳۶
فوج	نیک شهر	سیستان و بلوچستان	فوج	۳.۹	۱۰۲.۸	۵,۸۱۸	۵,۹۷۹	۱۱,۷۹۷	۳,۰۱۹
فوج	نیک شهر	سیستان و بلوچستان	گنج	۳.۷	۹۷.۱	۳,۶۸۹	۳,۵۸۲	۷,۲۷۱	۱,۹۵۰
فوج	نیک شهر	سیستان و بلوچستان	مسکوتان	۴.۰	۱۰۰.۰	۵,۵۵۴	۵,۵۵۶	۱۱,۱۱۰	۲,۷۴۶
قصرقند	نیک شهر	سیستان و بلوچستان	هلوچگان	۴.۰	۹۹.۱	۳,۶۶۲	۳,۶۲۹	۷,۲۹۱	۱,۸۴۳
قصرقند	نیک شهر	سیستان و بلوچستان	ساربوک	۴.۲	۹۸.۰	۴,۱۶۵	۴,۰۸۲	۸,۲۴۷	۱,۹۸۲
لاشار	نیک شهر	سیستان و بلوچستان	چانف	۳.۷	۹۸.۸	۵,۰۱۲	۴,۹۵۲	۹,۹۶۴	۲,۷۱۷
لاشار	نیک شهر	سیستان و بلوچستان	لاشار جنوبی	۳.۵	۱۰۰.۹	۷,۴۹۳	۷,۵۵۷	۱۵,۰۵۰	۴,۳۱۳
لاشار	نیک شهر	سیستان و بلوچستان	لاشار شمالی	۳.۹	۹۸.۸	۷,۱۴۴	۷,۰۶۰	۱۴,۲۰۴	۳,۶۸۳
مرکزی	نیک شهر	سیستان و بلوچستان	چاهان	۳.۹	۹۹.۵	۶,۳۷۸	۶,۳۴۹	۱۲,۷۲۷	۳,۳۰۴
مرکزی	نیک شهر	سیستان و بلوچستان	مهبان	۳.۷	۹۹.۶	۵,۲۲۲	۵,۱۹۹	۱۰,۴۲۱	۲,۸۱۵
مرکزی	نیک شهر	سیستان و بلوچستان	مخت	۴.۳	۹۴.۸	۶,۳۶۴	۶,۰۳۱	۱۲,۳۹۵	۲,۹۱۶
مرکزی	نیک شهر	سیستان و بلوچستان	هیجان	۳.۸	۱۰۰.۷	۶,۶۹۷	۶,۷۴۴	۱۳,۴۴۱	۳,۵۵۱
جمع میانگین				۳.۸	۱۰۰.۲	۶۲۷,۰۱۱	۶۲۹,۶۹۴	۱,۲۵۶,۷۰۵	۳۲۶,۲۴۴

(داده‌های سرشماری مرکز آمار ایران، ۱۳۹۵)

۳-۲-۳- جمع‌بندی

وسعت استان سیستان و بلوچستان برابر با ۱۸۷,۵۰۲ کیلومتر مربع است که ۸,۱۱۷ کیلومتر مربع آن متعلق به سیستان و ۱۷۳,۴۷۸ کیلومتر مربع آن متعلق به بلوچستان است. این استان ۱۱/۴ درصد از وسعت کل کشور را در بر می‌گیرد و از جمله گرم و خشک‌ترین استان‌های کشور به شمار می‌رود. اقلیم این استان از نوع بیابانی و نیمه بیابانی است. با این وجود تنوع اقلیمی یکی از شاخصه‌های اصلی سیستان و بلوچستان به شمار می‌رود (آمایش استان سیستان و بلوچستان، ۱۳۹۷: ۱۳۰). جمعیت این استان برابر با ۲,۷۷۵,۰۱۴ نفر (بر اساس سرشماری سال ۱۳۹۵، مرکز آمار ایران) است.

سیستان و بلوچستان از شمال به استان خراسان جنوبی، از جنوب به دریای عمان، از شرق به کشورهای پاکستان و افغانستان و از غرب به استان‌های هرمزگان و کرمان محدود می‌شود، دارای ۱,۲۱۰ کیلومتر مرز خاکی با دو کشور پاکستان و افغانستان و ۳۷۰ کیلومتر مرز آبی در کرانه‌های شمالی دریای عمان است (آمایش استان سیستان و بلوچستان، ۱۳۹۷: ۱۳۰). هم‌جواری با دو کشور افغانستان و پاکستان بازارهای مصرف بی‌رقیبی را -در کنار برخی تهدیدها- برای استان به همراه داشته است. این استان دارای ظرفیت‌های گردشگری بی‌نظیری در بخش‌های مختلف استان است. با این وجود محروم‌ترین استان کشور به شمار می‌آید؛ تا جایی که بر اساس یافته‌های حاصل از گزارش «شناسایی مناطق کمتر توسعه یافته کشور، ۱۳۸۸»، از مجموع ۱۱۴ دهستان استان، ۱۱۱ دهستان به عنوان مناطق محروم به حساب آمده‌اند.

از سوی دیگر؛ بر اساس گزارش مرکز پژوهش‌های مجلس، در رابطه با سنجش فقر ایران در سال ۱۳۹۵؛ نرخ فقر مطلق (درصد فقرا) در استان سیستان و بلوچستان برابر با ۳۸/۳۱ بوده است. تعداد فقرا ۱,۲۳۲,۲۷۵ نفر و تعداد خانوارهای فقیر ۲۶۹,۳۴۱ بوده است (مرکز پژوهش‌های مجلس، ۱۳۹۷: ۳۱). در واقع ۴۴/۴ درصد از جمعیت استان در فقر مطلق به سر می‌برند.

سیاست‌های دولتی، ضعف مدیریتی، تبعیض و نابرابری، بیکاری، دسترسی ناکافی به شبکه ارتباطی، خدمات و امکانات، عدم استفاده بهینه از مرز و منطقه آزاد جهت تجارت و ترانزیت کالا، خشکسالی‌های پیاپی، عدم رشد بهینه در محصولات کشاورزی و در بخش صنایع و معادن، مشکلات اقلیمی، کم‌سواد، عدم تناسب تحصیلات با نیازهای استان و ... از جمله اساسی‌ترین مشکلات سیستان و بلوچستان است. از این رو توجه ویژه به این استان و ارائه تسهیلات به بخش‌های مختلف اقتصادی آن اهمیت بسزایی می‌یابد. توجه به فرصت‌ها و پتانسیل‌های استان سیستان و بلوچستان از جمله بهره‌گیری از جاذبه‌های گردشگری (مناطق چمن دریای عمان، کوه تفتان، مناطق تاریخی نظیر شهر سوخته، کوه خواجه، مناظر هامون و هیرمند و ...)، توسعه صنایع، محصولات باغی،

صادرات، ارتقای سطح سواد و مهارت‌های جوانان و اشتغال‌زایی از جمله راهکارهای غلبه بر فقر و محرومیت در استان سیستان و بلوچستان است.

۳-۳-۳- سکونتگاه‌های غیر رسمی

سکونتگاه‌های غیررسمی به مثابه یکی از پیامدها و ویژگی‌های بارز شهرنشینی در کشورهای در حال توسعه و از جمله ایران بوده است. این سکونتگاه‌ها یکی از عوامل تهدیدکننده کیفیت زندگی و برهم زنده تعادل اجتماعی در شهرها به حساب می‌آیند. اسکان غیررسمی در شهرها به طور اساسی ناشی از عوامل متعددی است. بخشی از آن سبب توسعه ناهمگون و نابرابر مناطق شهری و تفاوت‌های مکانی - فضایی (افتراق مکانی) نسبت به امکانات و تسهیلات موجود است.

تعاریف متعددی از سکونتگاه‌ها ارائه شده است که هر یک بر ملاک‌ها و معیارهای خاصی مانند کالبد، جغرافیا، اقتصاد، روابط اجتماعی و ویژگی‌های روانی تأکید کرده‌اند. برخی از نظر «بوم‌شناسی شهری» بر عواملی مانند نحوه استفاده از زمین، کمبود مسکن، قیمت و اجاره زمین توجه کرده و عده‌ای دیگر از چشم‌انداز «فقر شهری» و مسائلی مانند نابرابری‌های اقتصادی و اجتماعی و «تبعیض» نگریسته‌اند.

این پدیده به اشکال متفاوت در گوشه و کنار شهرها، حتی در بخش مرکزی شهرها در قالب محله‌هایی با عناوین زاغه، آلونک‌نشینی، حاشیه‌نشینی، سکونتگاه‌های خودرو و سکونتگاه‌های غیرمجاز، سکونتگاه‌های برنامه‌ریزی نشده و ... مشاهده می‌شود. فقدان مالکیت بر زمین، قرارگیری در اراضی نامناسب (حریم خطوط راه‌آهن و بزرگراه‌ها و ...)، در دسترس نبودن امکانات پایه زندگی، بی‌نظمی و نابسامانی کالبدی، اقتصادی و اجتماعی، وجود فضاهای بی‌دفاع، گم و بدون نظارت؛ از ویژگی‌های این سکونتگاه‌هاست.

مهم‌ترین عوامل شکل‌گیری و گسترش سکونتگاه‌های غیررسمی؛ روند شتابان جمعیت شهری و عدم توسعه زیرساخت‌های ضروری، مهاجرت گسترده اعم از روستا به شهر و مهاجرت افراد از هسته داخلی شهر به حواشی آن، سطح پایین درآمد خانوار و بالا بودن بهای زمین و همچنین هزینه ساخت‌وساز رسمی، فقدان منطقه‌بندی و کاربری نامناسب زمین، ناکارآمدی سیاست‌ها و برنامه دولت‌ها، برنامه‌ریزی از بالا به پایین، توزیع ناعادلانه خدمات و امکانات بوده است.

۳-۳-۱- نحوه مواجهه دولت‌ها با سکونتگاه‌های غیررسمی

به دنبال شهرنشینی شتابان معاصر در کشورهای در حال توسعه و از جمله ایران، سکونتگاه‌های غیررسمی به مثابه جلوه‌ای کالبدی از فقر شهری در درون یا پیرامون شهرها شکل گرفتند. بنا به شرایط تاریخی و جغرافیایی و با توجه به مکاتب اقتصادی و سیاسی حاکم، از این پدیده برداشت‌های متفاوتی شکل گرفت و برای حل آن نیز رویکردهای متفاوتی اتخاذ گردید. از نادیده انگاشتن تا توانمندسازی، طیفی از اقدامات و سیاست‌ها را در برمی‌گیرد که به فراخور شرایط تاریخی و جغرافیایی مورد توجه قرار گرفته‌اند. این سیاست‌ها تحت تأثیر مکاتب، نظام‌های سیاسی و اجرایی و یا سازمان‌های بین‌المللی ترویج شده و کمابیش در بیش‌ترین کشورهای تجربه شده‌اند. سیاست‌هایی چون نادیده گرفتن، تخریب و تخلیه اجباری، مسکن عمومی، بهسازی و توانمندسازی و ... نتایج متفاوتی را در کشورهای مختلف به همراه داشته است.

از اوایل سده بیستم که مسئله فقر و سکونتگاه‌های فقیرنشین مورد توجه جدی برنامه‌ریزان و سیاست‌گذاران قرار گرفت؛ تمرکز بر سیاست‌های اقتصادی کلان از جمله سیاست‌های فقرزدایی و سیاست‌هایی برای افزایش متوسط درآمد و نیز ایجاد عدالت اجتماعی، همواره به مثابه راه‌حل ریشه‌ای فقر و محلات فقیرنشین مورد توجه بوده است.

جدول ۷۷- خلاصه رویکردهای مسلط در برنامه‌ریزی و حل مسئله سکونتگاه‌های غیررسمی

تکات اصلی	دوره رواج و تسلط	رویکرد
با توسعه اقتصادی در کل جامعه مشکل حل خواهد شد. مشکل ساختاری است و با برنامه‌ریزی محلی حل نخواهد شد.	تا دهه ۱۹۶۰	نادیده گرفتن
سکونتگاه‌های غیررسمی غده چرکین بر بدن شهر هستند و باید برچیده شوند.	۱۹۶۰ تا ۱۹۸۰ برخی کشورها تاکنون	هدف و تخلیه اجباری
بهره‌گیری از نیروی کار، مهارت و توان مدیریت ساکنان در حل مشکل	۱۹۷۰ و ۱۹۸۰	خودیاری
دولت و منابع دولتی کلید حل مشکل است. نیاز به پارانه‌های هدف‌دار مسکن	۱۹۵۰ تا ۱۹۸۰	مسکن عمومی (اجتماعی)
تأمین زمین و زیرساخت‌های اولیه راه‌حل است.	۱۹۷۰ تا ۱۹۸۰	مکان - خدمات
تأمین حق سکونت و زیرساخت‌ها با بهره‌گیری از وضع موجود	۱۹۸۰ تاکنون	ارتقاء بخشی (بهسازی)
ایجاد چارچوب سیاسی، اداری و محیطی استفاده از ظرفیت‌های درونی اجتماعات محل توسعه اقتصادی و اجتماعی	۱۹۹۰ تاکنون	توانمندسازی
با ترکیبی از توانمندسازی و تأکید بر حکمروایی شایسته (به‌ویژه حق نگاهداشت مسکن) محور، اجتماع محلی دسته شد.	از ۲۰۰۰	اجتماع محوری (تام)

(ایراندوست، ۱۳۸۹: ۱۳۹)

۳-۳-۲- سکونتگاه‌های غیررسمی در ایران و به‌طور خاص استان سیستان و بلوچستان

ایران از جمله کشورهای در حال توسعه‌ای محسوب می‌شود که با مشکل وجود سکونتگاه‌های غیررسمی روبروست. سکونتگاه‌های غیررسمی در ایران پیش از سال ۱۳۳۰ به صورت محدود در چند شهر به وجود آمد. با این وجود تا قبل از اصلاحات ارضی، روندی بسیار آرام و کند داشته است. اما بعد از اصلاحات ارضی ۱۳۴۲ همراه با رشد مهاجرت، حاشیه‌نشینی نیز ابعاد وسیع‌تری پیدا کرد. چراکه اکثر خوش‌نشینانی که صاحب نسق نبوده و در نتیجه زمینی به آن‌ها واگذار نشد، همچنین کشاورزانی که مقدار ناچیزی زمین به آن‌ها رسیده بود مهاجرت نموده و در محلات فقیرنشین و حاشیه شهرها سکنی گزیدند. نکته قابل ذکر آن است که وجه اشتراک تمامی انواع سکونتگاه‌های غیررسمی دستیابی محدود و یا عدم دسترسی به امکانات و خدمات اساسی و زیرساختی است. اما در ایران سکونتگاه‌های غیررسمی به گونه‌ای متفاوت از سایر کشورها شکل گرفته است. به طوری که در غالب سکونتگاه‌های ایران، تصرف و مالکیت به صورت ملکی است و شکل تصرف عدوانی و غضبی بسیار نادر است. ساکنان این سکونتگاه‌ها مسکن را خود بر روی زمینی که تملک کرده‌اند، ساخته اما ضوابط و مقررات رسمی را رعایت نکرده و در نتیجه این سکونتگاه‌ها بدون برنامه ایجاد شده است. از این رو سکونتگاه‌های بی‌ضابطه با سکونتگاه‌های ایران قرابت معنایی بیش‌تری دارد. در حال حاضر بیش از ۳۰ درصد از جمعیت کشورمان در سکونتگاه‌های غیررسمی ساکن هستند. متأسفانه این پدیده به سرعت در حال رشد و گسترش است و مشکلات اجتماعی، اقتصادی، فرهنگی، امنیتی و زیست‌محیطی فراوانی را در اغلب شهرهای ایران به وجود آورده است. استان سیستان و بلوچستان نیز از جمله استان‌هایی است که به‌طور جدی با معضلات مربوط به سکونتگاه‌های غیررسمی مواجه است.

بر طبق اطلاعات مرکز آمار ایران در شهر زاهدان بیش از ۴۰ درصد مردم در سکونتگاه‌های غیررسمی ساکن هستند. بنا بر گفته مسئولین استان، این معضل در شهری همچون چابهار که قطب اقتصادی منطقه محسوب می‌شود بیش از ۵۰ درصد است (مسئله شناسی راهبردی توسعه در استان سیستان و بلوچستان، ۱۳۹۵: ۲۲). علاوه بر این‌ها شهر زابل و حاشیه آن نیز درگیر بحث سکونتگاه‌های غیررسمی است.

استان سیستان و بلوچستان از جمله استان‌های بیابانی کشور است که با خصوصیتی همچون کمی نزولات جوی، درجه حرارت بالا، رطوبت نسبی اندک، پوشش گیاهی فقیر و میزان فرسایش آبی و بادی زیاد شناخته می‌شود. مهم‌ترین عامل بیابان‌زایی فعالیت‌های نامناسب انسانی و حوادث قهری است و نتایج بارز آن هجوم ماسه‌های روان به اراضی کشاورزی، اماکن مسکونی و صنعتی، راه‌های مواصلاتی و خطوط ارتباطی است؛ به طوری که بالغ بر ۵ میلیون هکتار بیابان و یک میلیون هکتار شن‌زار شهرستان‌های ایرانشهر، زابل، چابهار و کنارک را در

وضعیت بحرانی قرار داده است (آمایش استان سیستان و بلوچستان، تشخیص و تحلیل وضعیت ساختار طبیعی و زیست محیطی - اداری و سازمانی، ۱۳۹۷: ۱۳۹).

این استان با وجود ظرفیت‌های فراوان در انرژی بادی، خورشیدی و سایر انرژی‌های تجدیدپذیر قابلیت تبدیل شدن به هاب انرژی را دارد (آمایش استان سیستان و بلوچستان، تحلیل نظام سکونتگاهی و ساختار فضایی استان - اداری و سازمانی، ۱۳۹۷: ۲۶۷). سیستان و بلوچستان جاذبه‌های بسیاری در بخش گردشگری تاریخی و طبیعی دارد. هم‌جواری استان با دو کشور افغانستان و پاکستان با وجود بازارهای مصرف بی‌رقیب از یک سو و شرایط خاص حاکم بر آن کشورها از سوی دیگر، این استان را از اهمیت بسیاری برخوردار ساخته است (آمایش استان سیستان و بلوچستان، تشخیص و تحلیل وضعیت ساختار اجتماعی و فرهنگی، ۱۳۹۷: ۱۳۰). با این وجود خشکسالی‌های پیاپی، عدم دستیابی متوازن به امکانات و خدمات، بیکاری و ... منجر به مهاجرت افراد از روستاها و شهرهای کوچک به شهرهای بزرگ‌تر با امکانات بیش‌تر شده است.

بر اساس سرشماری عمومی نفوس و مسکن سال ۱۳۹۵، در استان سیستان و بلوچستان ۴۸/۵ درصد جمعیت استان در شهرها و ۵۱/۵ درصد در روستاها سکونت دارند (آمایش استان سیستان و بلوچستان، تشخیص و تحلیل وضعیت ساختار اجتماعی و فرهنگی، ۱۳۹۷: ۲). علیرغم فاصله زیاد جمعیت شهرنشین این استان با میانگین کشوری؛ آهنگ رشد شهرنشینی در استان سیستان و بلوچستان در سطح بالایی است. در فاصله سال ۹۵-۱۳۸۵ بیش‌ترین جمعیت شهری استان در شهرستان زاهدان (۴۴/۱ درصد) و کم‌ترین آن در شهرستان نیمروز (۰/۳ درصد) بوده است (آمایش استان سیستان و بلوچستان، تشخیص و تحلیل وضعیت ساختار اجتماعی و فرهنگی، ۱۳۹۷: ۴۱). اتباع بیگانه مقیم در کشور و استان یکی از دیگر مهاجران وارد شده به استان هستند که به دلایل گوناگون، آمار آنان فاقد شفافیت است؛ زیرا اغلب آنان به‌طور غیرقانونی و مخفیانه به کشور وارد می‌شوند.

تبدیل نقاط روستایی به شهری، مهاجرت جمعیت از روستا به شهر، کمبود امکانات خدماتی، بهره‌وری نامناسب روستایی، رکود نسبی حاکم بر اقتصاد نواحی روستایی، کوچک و پراکنده بودن قطعات مزروعی، کاهش سطح اراضی کشاورزی نسبت به جمعیت روستایی، بیکاری جوانان و گرایش به سکونت، کار و تحصیل در شهرها از دلایل رشد شهرنشینی در سال‌های اخیر بوده است.

از سوی دیگر پایین بودن نرخ باسوادی در این استان (در مقایسه با میانگین کشوری) و نامتوازن بودن توزیع تحصیل‌کردگان و متخصصین از نظر رشته تحصیلی و عدم تناسب نیازهای منطقه‌ای با رشته‌های دانشگاهی؛ از

سایر چالش‌های آموزشی استان سیستان و بلوچستان است (آمایش استان سیستان و بلوچستان، تشخیص و تحلیل وضعیت ساختار اجتماعی و فرهنگی، ۱۳۹۷: ۱۳۸).

از سوی دیگر، بررسی روند تغییرات مهاجرت نشانگر آن است که استان، همواره از مناطق مهاجرفرست کشور بوده است. در دوره سال‌های ۱۳۹۰ تا ۱۳۹۵ سیستان و بلوچستان در گروه استان‌های مهاجرفرست کشور و در رتبه پنجم از این منظر قرار داشته است. در این دوره مهاجرین وارد شده به استان برابر ۳۰,۱۲۶ نفر و تعداد مهاجران خارج شده از استان معادل ۵۹,۶۲۷ نفر بوده‌اند که در نتیجه خالص مهاجرت منفی و برابر ۲۹,۵۰۱ نفر بوده است. حجم قابل توجهی از مهاجران داخلی در هفت شهرستان زاهدان، چابهار، ایرانشهر، کنارک، زابل، خاش و سراوان جذب شده (آمایش استان سیستان و بلوچستان، توصیف و تحلیل پیوندهای اصلی بین سکونتگاه‌ها، ۱۳۹۷: ۶۵) که در بسیاری از موارد به دلیل ناتوانی از تأمین مسکن به حاشیه شهرها رانده شده‌اند.

۳-۳-۳-۳- جمع‌بندی

استان سیستان و بلوچستان با دارا بودن بیش از ۱۱۰۰ کیلومتر مرز خشکی و ۳۰۰ کیلومتر مرز آبی و همسایگی با کشورهای افغانستان و پاکستان و کشورهای حاشیه خلیج فارس اهمیتی ویژه‌ای در کشور دارد. از مهم‌ترین مسائل و معضلات ساختار محیط طبیعی استان کمبود منابع آبی و وجود کانون‌های داخلی و خارجی گردوغبار از کشورهای افغانستان و پاکستان است. اقلیم خشک و خشکسالی‌ها طی سالیان متمادی منجر به کاهش سطح ایستایی سفره‌های آب زیرزمینی و برداشت بی‌رویه باعث بیلان منفی حوضه‌های آبریز (به‌ویژه در پهنه میانی استان) شده است که سایر ساختار سازمان فضایی استان تحت تأثیر آن نمود پیدا کرده است (آمایش استان سیستان و بلوچستان، تشخیص و تحلیل وضعیت ساختار اجتماعی و فرهنگی، ۱۳۹۷: ۳۵۲ و ۳۵۳) و بر اقتصاد و کشاورزی استان و حتی رشد سکونتگاه‌های غیررسمی تأثیر گذار بوده است. سه شهرستان استان سیستان و بلوچستان به طور ویژه درگیر بحث سکونتگاه‌های غیررسمی است. شهرستان‌های زاهدان، چابهار و زابل از این جمله‌اند.

هسته اولیه شهر زاهدان، تحت تأثیر مهاجرت‌های اقوام مختلف بومی و غیربومی قرار داشته است. این شهر اساساً دارای رشدی خودرو بوده که به تدریج انسجام و یکپارچگی خاص خود را یافته است. بیشتر ساکنان شهر زاهدان را مهاجران داخلی از شهرهای نزدیک (از جمله زابل، خاش، بیرجند و کرمان) تشکیل می‌دهند، همچنین بر اساس برآورد صورت گرفته به وسیله کمیته برنامه‌ریزی شهر زاهدان وابسته به شهرداری، حدود ۳۰ درصد از جمعیت این شهر را اتباع خارجی عمدتاً از کشور افغانستان تشکیل داده‌اند و درصد ناچیزی از آن‌ها نیز مربوط به

هندی‌هاست که در مرحله‌ای موسوم به سیک سوزی، سکنی گزیده‌اند (بریمانی و نصیری، ۱۳۸۳: ۱۲۷). به‌طور کلی سکونتگاه‌های نابسامان زاهدان را می‌توان به دو بخش عمده تقسیم نمود:

۱. سکونتگاه‌های خارج از محدوده شهر (غیررسمی): دره پنج‌شیر، قریب‌آباد، چلی‌آباد، نوک‌آباد، قاسم‌آباد و...
۲. سکونتگاه‌های داخل محدوده قانونی شهر (رسمی): بابایان، کریم‌آباد و سیک‌سوزی، پشت‌گاراژ، کارخانه نمک، شیرآباد و...

تقریباً تمامی اراضی دارای مالکیت خصوصی در حاشیه محدوده قانونی شهر که به‌صورت باغ و اراضی کشاورزی بوده، بر اثر خشکسالی شدید در سال‌های اخیر؛ در بازار غیررسمی تفکیک و واگذار شده و به شدت در حال ساخت‌وساز می‌باشد. مهم‌ترین آن‌ها منطقه موسوم به قاسم‌آباد است که در شمال شرقی زاهدان و در جوار شیرآباد است. از طرف دیگر محله‌های همت‌آباد و نوک‌آباد نیز در کوهپایه‌های شمالی شهر در حاشیه خود به سمت شمال در حال گسترش هستند. بخشی از گسترش این دو محله به دلیل سرریز جمعیتی محلات قدیمی‌تر مانند شیرآباد و بابایان است و بخش دیگر آن را مهمانان مهاجر جدید شهر تشکیل می‌دهند. روند مذکور نشان‌دهنده ضرورت حیاتی فعالیت‌های لازم برای توانمندسازی سکونتگاه‌های غیررسمی است (تهیه سند چارچوب برنامه‌ریزی محدوده‌ها و محلات نیازمند بازآفرینی شهر زاهدان، ۱۳۹۶: ۳۷).

مسئله اسکان غیررسمی در شهر چابهار از ابعاد ویژه‌ای برخوردار است و با دیگر نقاط کشور تا حدودی فرق دارد. مسئله کپرنشینی و اسکان غیررسمی از گذشته، به صورت یک فرهنگ زیست‌یافته و در تمام ادوار گذشته اسکان عشایر کوچ‌رو در اطراف شهر ابتدا به صورت کپرنشینی و بعد به رسمیت شناختن مالکیت زمین به شخص کپرنشین بوده است. در چند سال اخیر با توجه به پتانسیل‌های توسعه شهر چابهار این شیوه تصرف زمین و اسکان چه برای اقشار متوسط و چه برای اقشار پایین و تهی‌دست به شدت گسترش‌یافته و امروزه یکی از معضلات اجتماعی شهر محسوب شده است. حاشیه شرقی شهر از خارج از محدوده تا روستای رمین منطقه وسیعی تحت تصرف ساکنین غیررسمی شهر قرار دارد. ضمن این‌که در داخل محدوده شهر نیز اراضی وسیعی تحت اشغال کپرنشینان یا بلوک‌نشینان تهی‌دست است. برخی از دلایل شکل‌گیری این مناطق عبارت است از: ایجاد منطقه آزاد چابهار و اعلام نیاز به نیروی انسانی از سال ۱۳۷۱، درآمد پایین و بالا بودن بهای زمین، هزینه ساخت‌وساز رسمی و گرانی اجاره‌بها، نقش و تأثیر عملکرد ادارات و دستگاه‌های دولتی و عمومی (تهیه سند چارچوب برنامه‌ریزی محدوده‌ها و محلات نیازمند بازآفرینی شهر چابهار، ۱۳۹۶: ۳).

جمعیت محلات فرودست شهر زابل نیز بر اساس سرشماری سال ۱۳۸۵ معادل ۷۹,۰۷۰ نفر برآورد گردیده که با توجه به جمعیت ۱۳۶,۹۵۴ نفری شهر زابل، ۵۷/۷ درصد جمعیت را در خود جای داده است (تهیه سند چارچوب برنامه ریزی محدوده‌ها و محلات نیازمند بازآفرینی شهر زابل، ۱۳۸۹: ۱۵۰).

تبدیل نقاط روستایی به شهرها، مهاجرت روستا-شهری، خشکسالی، کاهش سطح اراضی کشاورزی، کوچک و پراکنده بودن قطعات مزروعی، فقر، بیکاری، کم‌سواد و مهارت پایین، کمبود امکانات خدمات و زیرساخت‌ها، نابرابری، ساختار برنامه‌ریزی‌های بالا به پایین، ضعف شبکه‌های ارتباطی، عدم تکوین و استقرار فعالیت‌های تولیدی، محدودیت‌های اقلیمی، عدم بهره‌مندی کافی از فرصت‌های اقتصادی و بازارهای مرزی، عدم بهره‌گیری کافی از پتانسیل‌های گردشگری و توزیع نامتعادل کانون‌های جمعیتی از جمله مهم‌ترین مسائل منجر به رشد سکونتگاه‌های غیررسمی در استان سیستان و بلوچستان بوده است.

ناگفته پیداست با ادامه خشکسالی‌ها و مشکلات مربوط به آب در استان و با کشور افغانستان (قطع آب هیرمند) و سایر علل منجر به کاهش بهره‌وری کشاورزی در آینده‌ای نه‌چندان دور با خیل عظیمی از مهاجرت‌های روستا-شهری مواجه خواهیم شد. از این رو مقابله با رشد سکونتگاه‌های غیررسمی به عنوان اولویت ویژه در استان سیستان و بلوچستان، می‌بایست مورد توجه سیاست‌گذاران قرار گیرد.

۳-۳-۴- بررسی ویژگی‌های جمعیتی

در برنامه‌ریزی‌هایی که در راستای پیشرفت و آبادانی یک منطقه صورت می‌گیرد، شناخت وضعیت گذشته آن منطقه یک اصل پذیرفته‌شده است و به‌طورمعمول بخش قابل‌توجهی از مطالعات پشتیبان این نوع برنامه‌ریزی‌ها را به خود اختصاص می‌دهد. از سوی دیگر در شرایطی که هدف‌گذاری‌های کمی در چارچوب یک برنامه‌ریزی لحاظ شوند، شناسایی روندها و ساختار تحولات متغیرهای مورد نظر، اهمیتی مضاعف خواهند یافت. به طور طبیعی در یک برنامه‌ریزی مرتبط با توسعه، تحولات جمعیتی از مهم‌ترین حوزه‌هایی است که وضعیت گذشته آن، باید مورد بررسی قرار گیرد. بنابراین یکی از پیش‌نیازهای اساسی برنامه‌ریزی‌های ملی و منطقه‌ای آگاهی از تحولات و ساختار جمعیت فعلی و آینده است. این آگاهی از یک‌سو وضعیت و کیفیت منابع انسانی را روشن می‌کند و از سوی دیگر سطح نیازهای جامعه را برای سال‌های آتی مشخص می‌سازد.

عدم توجه به شاخص‌های جمعیتی در سیاست‌گذاری‌ها و برنامه‌ریزی‌های منطقه‌ای و ملی، موجب می‌گردد که توان منطقه و سرزمین با جمعیت آن تناسب نداشته و مشکلات بسیاری را جهت دستیابی به توسعه متوازن در سطح ملی به وجود آورد.

گزارش حاضر با استفاده از روش اسنادی و بهره‌گیری از منابع آماری از قبیل آمارهای توصیفی، نتایج سرشماری‌های عمومی نفوس و مسکن مرکز آمار ایران، سالنامه‌های سازمان ثبت‌احوال و ...، با تمرکز بر ساختمان جمعیت استان سیستان و بلوچستان و مقایسه شاخص‌های مربوطه با میانگین‌های کشوری در صدد است که تصویری روشن از منابع انسانی استان را جهت دستیابی به توسعه‌ی عادلانه و متوازن ارائه دهد.

۳-۳-۴-۱- تغییرات تعداد جمعیت

جمعیت استان سیستان و بلوچستان از ۶۶۴۲۹۲ نفر در سال ۱۳۵۵ به ۱۷۲۲۵۷۹ نفر در سال ۱۳۷۵ و سپس به ۲۷۷۵۰۱۴ نفر در سال ۱۳۹۵ افزایش یافته است و بر اساس سرشماری سال ۱۳۹۵، دهمین استان پرجمعیت کشور بوده است. این ارقام بیانگر آن است که طی ۴۰ سال منتهی به سال ۱۳۹۵، جمعیت استان هر ساله به طور میانگین ۳/۳ درصد رشد داشته است. این نرخ رشد در مقایسه با رشد متوسط ۲/۱ درصدی کل کشور در همین بازه زمانی، نشان می‌دهد که افزایش جمعیت استان در قیاس با کل کشور، بسیار بالاتر بوده است. در واقع طی این بازه زمانی جمعیت استان سیستان و بلوچستان ۴/۲ برابر و جمعیت کشور ۲/۴ برابر شده است. برآوردها نشان می‌دهد که در سال ۱۳۹۹ نیز جمعیت استان نسبت به سال ۱۳۹۵ با رشد متوسط ۲/۳ درصد، به بیش از ۳ میلیون نفر رسیده است.

با وجود افزایش مستمر تعداد جمعیت در دوره مورد بررسی، شتاب این افزایش در سطح استان کاهش یافته است. با مشاهده تغییرات افزایش نسبی جمعیت در جداول زیر به خوبی می‌توان به کاهش این شتاب پی برد. افزایش نسبی جمعیت از حدود ۸۰/۲ درصد در دوره ۶۵-۱۳۵۵ به ۵/۳ درصد در دوره ۹۰-۱۳۸۵ کاهش یافته و سپس در دوره ۹۵-۱۳۹۰، نسبت تغییر جمعیت، در مقایسه با دوره قبل، افزایش یافته و به ۹/۵ درصد رسیده است.

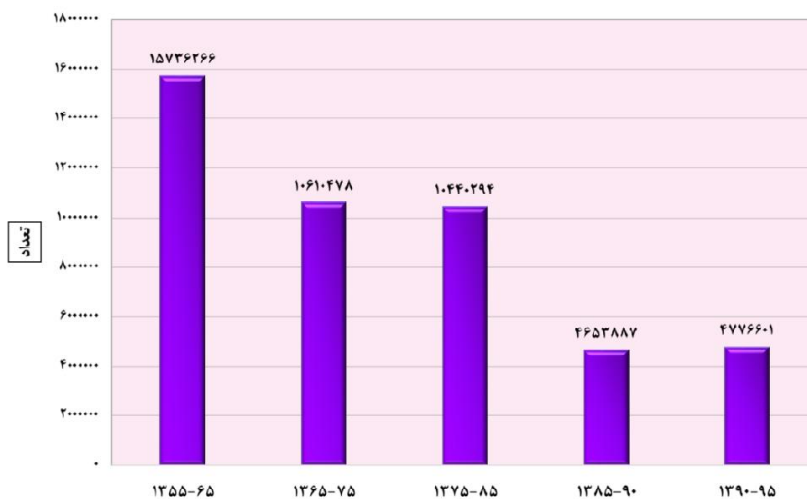
لازم به ذکر است که همسو با تغییرات جمعیت نقاط شهری و روستایی کشور، در استان سیستان و بلوچستان نیز تعداد جمعیت نقاط شهری همواره با افزایش و تعداد جمعیت نقاط روستایی با کاهش مواجه شده است. اما برخلاف وضعیت کشور و بسیاری از استان‌ها، که تغییر نسبی جمعیت در آن‌ها حداقل از سال ۱۳۸۵ به بعد، روندی منفی طی کرده است، تغییر نسبی جمعیت نقاط روستایی در استان سیستان و بلوچستان در هیچ‌یک از بازه‌های مورد بررسی منفی نبوده است و در دوره‌های ۹۰-۱۳۸۵ و ۹۵-۱۳۹۰ افزایش نسبی جمعیت نقاط روستایی استان، بالاتر از نقاط شهری استان گزارش شده است.

جدول ۷۸- تغییرات تعداد جمعیت کشور به تفکیک وضع سکونت، در سال‌های ۹۵-۱۳۵۵

سال	کل			نقاط شهری			نقاط روستایی		
	تعداد جمعیت	افزایش مطلق	افزایش نسبی (درصد)	تعداد جمعیت	افزایش مطلق	افزایش نسبی (درصد)	تعداد جمعیت	افزایش مطلق	افزایش نسبی (درصد)
۱۳۵۵	۳۳۷۰۸۷۴۴	-	-	۱۵۸۵۴۶۸۰	-	-	۱۷۸۵۴۰۶۴	-	-
۱۳۶۵	۴۹۴۴۵۰۱۰	۱۵۷۳۶۲۶۶	۴۶/۷	۲۶۸۴۴۵۶۱	۱۰۹۸۹۸۸۱	۶۹/۳	۲۲۶۰۰۴۴۹	۴۷۴۶۳۸۵	۲۶/۶
۱۳۷۵	۶۰۰۵۵۴۸۸	۱۰۶۱۰۴۷۸	۲۱/۵	۳۶۸۱۷۷۸۹	۹۹۷۳۲۲۸	۳۷/۲	۲۴۲۳۷۶۹۹	۶۳۷۲۵۰	۲/۸
۱۳۸۵	۷۰۴۹۵۷۸۲	۱۰۴۴۰۲۹۴	۱۷/۴	۴۸۲۵۹۹۶۴	۱۱۴۴۲۱۷۵	۳۱/۱	۲۲۲۳۵۸۱۸	-۱۰۰۱۸۸۱	-۴/۳
۱۳۹۰	۷۵۱۴۹۶۶۹	۴۶۵۳۸۸۷	۶/۶	۵۳۶۴۶۶۶۱	۵۳۸۶۶۹۷	۱۱/۲	۲۱۵۰۳۰۰۸	-۷۳۲۸۱۰	-۳/۳
۱۳۹۵	۷۹۹۲۶۲۷۰	۴۷۷۶۶۰۱	۶/۴	۵۹۱۴۶۸۴۷	۵۵۰۰۱۸۶	۱۰/۳	۲۰۷۷۹۴۲۳	-۷۲۳۵۸۵	-۳/۴

مأخذ: محاسبه شده براساس نتایج سرشماری‌های عمومی و نفوس مرکز آمار ایران

با توجه به نمودار زیر بالاترین و پایین‌ترین تغییر تعداد مطلق جمعیت کل کشور، به ترتیب مربوط به دوره‌های ۶۵-۱۳۵۵ و ۹۰-۱۳۸۵ بوده است. در دوره ۶۵-۱۳۵۵ تعداد ۱۵۷۳۶۲۶۶ نفر و در دوره ۹۰-۱۳۸۵ تعداد ۴۶۵۳۸۸۷ نفر به جمعیت کشور افزوده شده است.

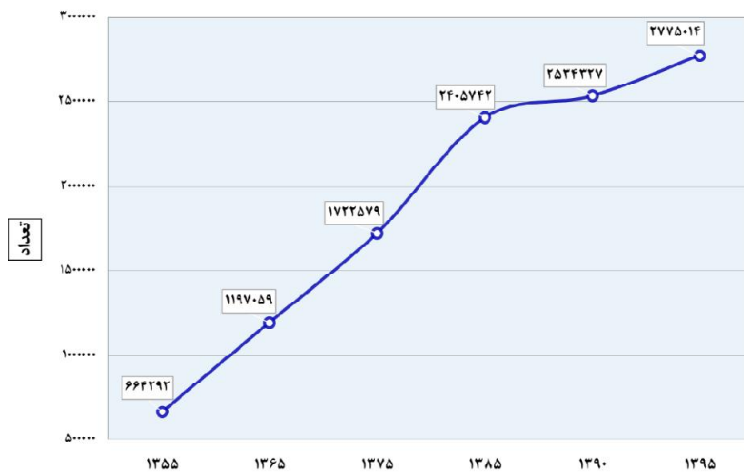


نمودار ۸- تغییرات تعداد مطلق جمعیت کشور، طی سال‌های ۹۵-۱۳۵۵

جدول ۲۹- تغییرات تعداد جمعیت استان سیستان و بلوچستان به تفکیک وضع سکونت، در سال های ۹۵-۱۳۵۵

سال	کل			نقاط شهری			نقاط روستایی		
	تعداد جمعیت	افزایش مطلق	افزایش نسبی (درصد)	تعداد جمعیت	افزایش مطلق	افزایش نسبی (درصد)	تعداد جمعیت	افزایش مطلق	افزایش نسبی (درصد)
۱۳۵۵	۶۶۴۲۹۲	-	-	۱۶۲۸۵۴	-	-	۵۰۱۴۳۸	-	-
۱۳۶۵	۱۱۹۷۰۵۹	۵۳۲۷۶۷	۸۰/۲	۴۸۷۷۰۹	۳۲۴۸۵۵	۱۹۹/۵	۷۰۹۳۵۰	۲۰۷۹۱۲	۴۱/۵
۱۳۷۵	۱۷۲۲۵۷۹	۵۲۵۵۲۰	۴۴/۹	۷۹۴۵۲۸	۳۰۶۸۱۹	۶۲/۹	۹۲۸۰۵۱	۲۱۸۷۰۱	۳۰/۸
۱۳۸۵	۲۴۰۵۷۴۲	۶۸۳۱۶۳	۳۹/۷	۱۱۹۳۱۹۸	۳۹۸۶۷۰	۵۰/۲	۱۲۱۲۵۴۴	۲۸۴۴۹۳	۳۰/۷
۱۳۹۰	۲۵۴۴۳۲۷	۱۲۸۵۸۵	۵/۳	۱۲۴۳۰۷۹	۴۹۸۸۱	۴/۲	۱۲۹۱۲۴۸	۷۸۷۰۴	۶/۵
۱۳۹۵	۲۷۷۵۰۱۴	۲۴۰۶۸۷	۹/۵	۱۳۴۵۶۴۲	۱۰۲۵۶۳	۸/۳	۱۴۲۹۳۷۲	۱۳۸۱۲۴	۱۰/۷

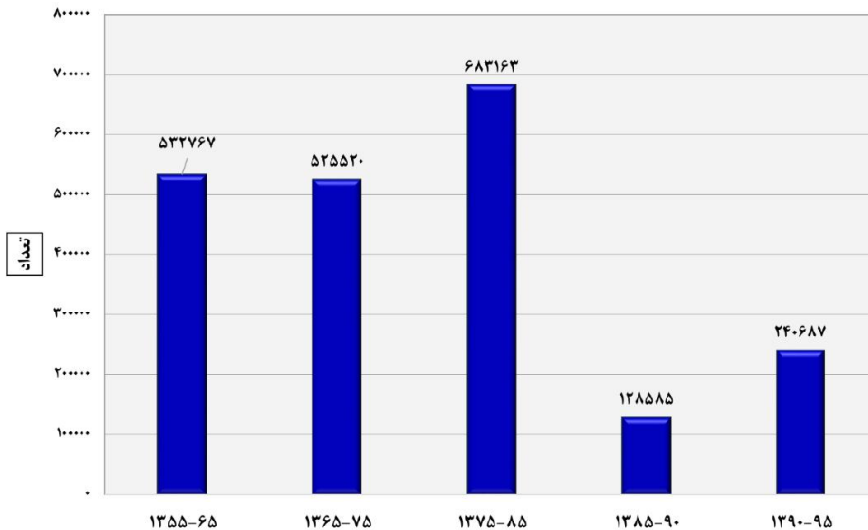
مأخذ: محاسبه شده براساس نتایج سرشماری های عمومی و نفوس مرکز آمار ایران



نمودار ۹- تغییرات تعداد جمعیت استان و بلوچستان، در سال های ۹۵-۱۳۵۵

با توجه به نمودار زیر بالاترین و پایین ترین تغییر مطلق جمعیت استان سیستان و بلوچستان، به ترتیب مربوط به دوره های ۸۵-۱۳۷۵ و ۹۰-۱۳۸۵ بوده است. در دوره ۸۵-۱۳۷۵ تعداد ۶۸۳۱۶۳ نفر و در دوره ۹۰-۱۳۸۵ تعداد ۱۲۸۵۸۵ نفر به جمعیت استان افزوده شده است. گفتنی است حتی اگر کاهش بازه زمانی را

در نظر نگیریم، افزایش تعداد مطلق جمعیت در دوره ۹۵-۱۳۸۵ برابر با ۳۶۹۲۷۲ نفر بوده که نسبت به دوره‌های ده ساله‌ی گذشته، کاهش تغییر تعداد مطلق و نسبی جمعیت را نشان می‌دهد.



نمودار ۱۰- تغییرات تعداد مطلق جمعیت استان سیستان و بلوچستان، در سال‌های ۹۵-۱۳۵۵

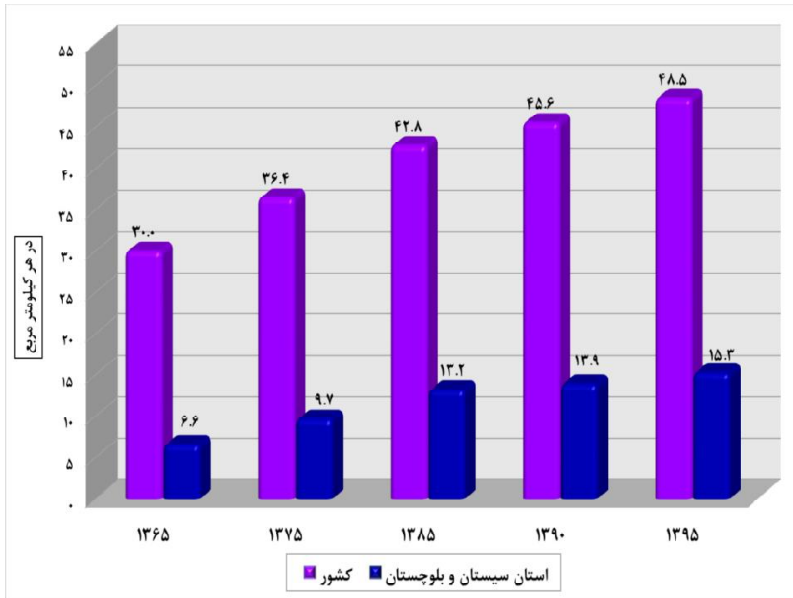
۳-۳-۲- تراکم جمعیت

جمعیت هر منطقه بر اساس عوامل متعددی نظیر آب و هوا، امکانات اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی در سطح آن منطقه پخش و توزیع می‌شود. تراکم جمعیت را در اصطلاح عامیانه می‌توان به پرازدحام و کم ازدحام بودن هر سرزمینی تعبیر کرد. تراکم جمعیت از تقسیم جمعیت به مساحت، بر حسب کیلومتر مربع به دست می‌آید.

تراکم جمعیت از تقسیم کل جمعیت بر مساحت منطقه به کیلومتر مربع به دست می‌آید. در کشور ایران تراکم حسابی جمعیت در سرشماری‌های متعدد رو به افزایش است و علت آن ثابت بودن مساحت کشور و افزایش روزافزون جمعیت است.

در سال ۱۳۶۵ تراکم جمعیت در کل استان ۶/۶ نفر در هر کیلومتر مربع بوده است و این در حالی است که تراکم جمعیت در همان سال در کل کشور ۳۰ نفر در هر کیلومتر مربع است. بر اساس محاسبات به عمل آمده؛ طی ۳۰ سال بعد (۱۳۹۵) میزان تراکم جمعیت استان حدود یک‌سوم میزان تراکم جمعیت در کل کشور به دست آمده است. تراکم جمعیتی استان سیستان و بلوچستان در سال ۱۳۹۵ حدود ۱۵/۳ نفر در هر کیلومتر مربع و تراکم

جمعیتی کشور ۴۸/۵ نفر در هر کیلومتر مربع بوده است. به علاوه؛ در سال ۱۳۹۵ رتبه استان سیستان و بلوچستان به لحاظ شاخص تراکم جمعیت ۲۹ می باشد به عبارتی این استان بعد از استان های خراسان جنوبی و سمنان، کم تراکم ترین استان کشور می باشد و نسبت به سایر استان ها و کل کشور از تراکم جمعیتی مطلوبی برخوردار است.



نمودار ۱۱- تراکم نسبی جمعیت کشور و استان سیستان و بلوچستان، در سال های ۹۵-۱۳۶۵

در جدول زیر تراکم جمعیت شهرستان های استان سیستان و بلوچستان در سال ۱۳۹۵ نمایش داده شده است. ملاحظه می شود که از مجموع ۲۳ شهرستان استان؛ تعداد ۹ شهرستان، دارای تراکم جمعیت بالاتر از میانگین استان و ۱۴ شهرستان نیز دارای تراکم جمعیت پایین تر از میانگین استان، می باشند. گفتنی است که دامنه تراکم جمعیت در این شهرستان ها بسیار متغیر است و از حدود ۴۸۲ نفر در هریک کیلومتر مربع در شهرستان زابل تا ۵ نفر به ازای هریک کیلومتر مربع در شهرستان نیمروز در نوسان است. به طور کلی در ۱۸ شهرستان استان، تراکم جمعیت کمتر از ۲۰ نفر در هریک کیلومتر مربع به دست آمده است. بنابراین می توان گفت به جز شهرستان های زابل، زهک و هیرمند در مابقی شهرستان های استان تراکم جمعیتی پایین است.

جدول ۸۰- تراکم نسبی جمعیت شهرستان‌های استان سیستان و بلوچستان، در سال ۱۳۹۵

شهرستان	تعداد جمعیت	مساحت	تراکم جمعیت (در هر کیلومتر مربع)
ایرانشهر	۱۹۳۷۳۷	۱۶۶۴۸	۱۱/۶
بمپور	۶۰۵۷۷	۳۴۸۳	۱۷/۴
نفتان	۴۴۱۷۶	۴۷۳۶	۹/۳
چابهار	۲۰۳۲۹۳	۵۶۳۸	۳۶/۱
خاش	۱۲۹۶۴۵	۱۴۶۴۰	۸/۹
دشتیاری	۷۹۹۱۱	۲۰۸۱	۳۸/۴
دلگان	۶۷۸۵۷	۱۱۵۳۴	۵/۹
راسک	۹۴۸۹۱	۵۱۶۸	۱۸/۴
زابل	۱۶۵۶۶۶	۳۴۴	۴۸۱/۶
زاهدان	۶۷۲۵۸۹	۳۰۷۱۶	۲۱/۹
زهک	۷۴۸۹۶	۸۰۲	۹۳/۴
سراوان	۱۹۱۶۶۱	۱۳۲۷۴	۱۴/۴
سریاز	۹۱۲۷۴	۵۴۰۰	۱۶/۹
سیب و سوران	۸۵۰۹۵	۷۱۵۷	۱۱/۹
فوج	۴۹۱۶۱	۴۰۸۴	۱۲/۰
قصرقند	۶۱۰۷۶	۵۳۹۵	۱۱/۳
کنارک	۹۸۲۱۲	۸۹۶۹	۱۱/۰
مهرستان	۷۰۵۷۹	۶۴۱۹	۱۱/۰
میرجاوه	۴۵۳۵۷	۶۰۵۴	۷/۵
نیک شهر	۱۴۱۸۹۴	۱۳۵۳۰	۱۰/۵
نیروز	۴۸۴۷۱	۹۷۱۴	۵/۰
هامون	۴۱۰۱۷	۴۹۸۷	۸/۲
هیرمند	۶۳۹۷۹	۱۰۱۲	۶۳/۲
استان سیستان و بلوچستان	۲۷۷۵۰۱۴	۱۸۱۷۸۵	۱۵/۳

مأخذ: محاسبه شده براساس اطلاعات مرکز آمار ایران و سالنامه آماری استان سیستان و بلوچستان

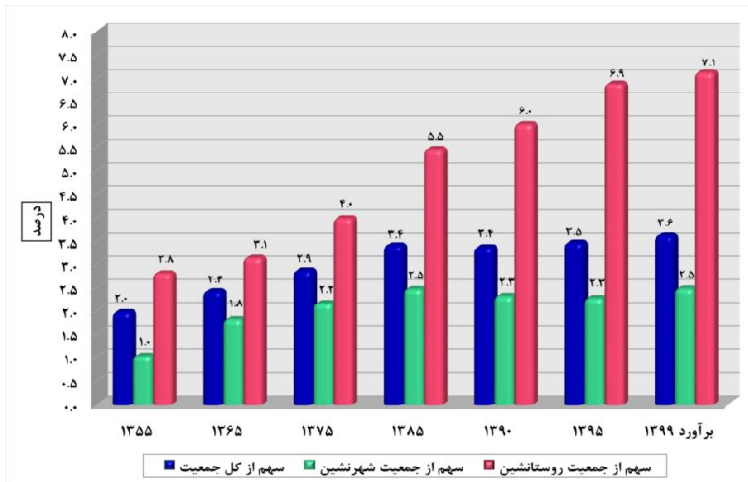
۳-۳-۴-۳- سهم جمعیت استان از کشور

سهم جمعیتی هر منطقه نشان از نسبت جمعیت آن منطقه نسبت به جمعیت کل دارد. این سهم می‌تواند نشانگر میزان تأثیرگذاری بر جریان‌های جمعیتی، اجتماعی و اقتصادی در کل (استان یا کشور) باشد. لذا با توجه به تفاوت سهم جمعیتی در تأثیرگذاری روی روندهای ملی، توجه به این شاخص می‌تواند در برنامه‌ریزی‌های کشوری و منطقه‌ای راهگشا باشد؛ بنابراین با توجه به تفاوت تعداد جمعیت استان‌ها و نیز تأثیر تفاوت سهم جمعیتی مناطق بر میزان تأثیرگذاری آن‌ها بر کل کشور، سهم جمعیتی استان سیستان و بلوچستان از کل کشور طی شش دوره سرشماری و همچنین برآورد سال ۱۳۹۹ به تفکیک وضع سکونت مورد بررسی قرار گرفته است. ملاحظه می‌شود که سهم جمعیت استان از جمعیت کشور به جزء سال‌های ۱۳۸۵ و ۱۳۹۰ که ثابت بوده، همواره میل به افزایش داشته است، این موضوع در جمعیت نقاط روستایی استان مشهودتر می‌باشد و همان‌طور که در جدول زیر مشاهده می‌شود سهم جمعیت نقاط روستایی استان از سهم جمعیت نقاط روستایی کشور همواره روبه افزایش بوده و برآورد سال ۱۳۹۹ نیز تأییدکننده این افزایش برای سال‌های آتی می‌باشد.

جدول ۸۱- روند تغییرات سهم جمعیت شهری و روستایی استان سیستان و بلوچستان از جمعیت شهری و روستایی کشور، در سال‌های ۱۳۵۵-۹۹

سال							شرح	
برآورد ۱۳۹۹	۱۳۹۵	۱۳۹۰	۱۳۸۵	۱۳۷۵	۱۳۶۵	۱۳۵۵		
۸۴۰۳۸۰۰۰	۷۹۹۲۶۲۷۰	۷۵۱۴۹۶۶۹	۷۰۴۹۵۷۸۲	۶۰۰۵۵۴۸۸	۴۹۴۴۵۰۱۰	۳۳۷۰۸۷۴۴	کشور	تعداد کل جمعیت
۳۰۴۵۰۰۰	۲۷۷۵۰۱۴	۲۵۳۴۲۲۷	۲۴۰۵۷۴۲	۱۷۲۲۵۷۹	۱۱۹۷۰۵۹	۶۶۴۲۹۲	استان سیستان و بلوچستان	
۳/۶	۳/۵	۳/۴	۳/۴	۲/۹	۲/۴	۲/۰	سهم از کشور (درصد)	
۶۳۳۹۰۰۰۰	۵۹۱۴۶۸۴۷	۵۳۶۶۶۶۶۱	۴۸۲۵۹۹۶۴	۳۶۸۱۷۷۸۹	۲۶۸۴۴۵۶۱	۱۵۸۵۴۶۸۰	کشور	تعداد جمعیت شهرنشین
۱۵۴۰۰۰۰	۱۳۴۵۶۴۲	۱۲۴۳۰۷۹	۱۱۹۳۱۹۸	۷۹۴۵۲۸	۴۸۷۷۰۹	۱۶۲۸۵۴	استان سیستان و بلوچستان	
۲/۵	۲/۳	۲/۳	۲/۵	۲/۲	۱/۸	۱/۰	سهم از کشور (درصد)	
۲۰۶۴۸۰۰۰	۲۰۷۷۹۴۲۳	۲۱۵۰۳۰۰۸	۲۲۲۳۵۸۱۸	۲۳۲۳۷۶۹۹	۲۲۶۰۰۴۴۹	۱۷۸۵۴۰۶۴	کشور	تعداد جمعیت روستائین
۱۴۷۱۰۰۰	۱۴۲۹۳۷۲	۱۲۹۱۲۴۸	۱۲۱۲۵۴۴	۹۲۸۰۵۱	۷۰۹۳۵۰	۵۰۱۴۳۸	استان سیستان و بلوچستان	
۷/۱	۶/۹	۶/۰	۵/۵	۴/۰	۳/۱	۲/۸	سهم از کشور (درصد)	

مأخذ: محاسبه شده براساس نتایج سرشماری‌های عمومی و نفوس مرکز آمار ایران



نمودار ۱۲- روند تغییرات سهم جمعیت شهری و روستایی استان سیستان و بلوچستان از جمعیت شهری و روستایی کشور، در سال های ۹۹-۱۳۵۵

۳-۳-۴- میزان شهرنشینی و روستائینی

میزان شهرنشینی و روستائینی به نسبتی از جمعیت یک محدوده اطلاق می‌شود که در نقاط شهری یا روستایی سکونت دارند. وجود نابرابری در امکانات خدماتی و رفاهی در نقاط شهری و روستایی موجب شده است تا طی چند دهه اخیر، حجم جمعیت ساکن در مناطق شهری نسبت به مناطق روستایی به طرز قابل توجهی افزایش یابد. این افزایش جمعیت در مناطق شهری به علل مختلفی ایجاد شده است؛ باروری و مهاجرت دو عامل اصلی در این روند بوده و هستند. ورود ارتباطات و تکنولوژی به روستاها علاوه بر ایجاد شناخت و آگاهی نسبت به مناطق شهری، موجب شد که در فعالیت‌های روستایی مانند کشاورزی و دامداری مزاد نیروی انسانی رخ دهد که برای گذران زندگی و نیل به زندگی ایده‌آل، به سمت شهرها روانه شوند. این عوامل موجب شده است که در دهه‌های اخیر با نسبت‌های بالای شهرنشینی و در مقابل کاهش روستائینی مواجه باشیم.

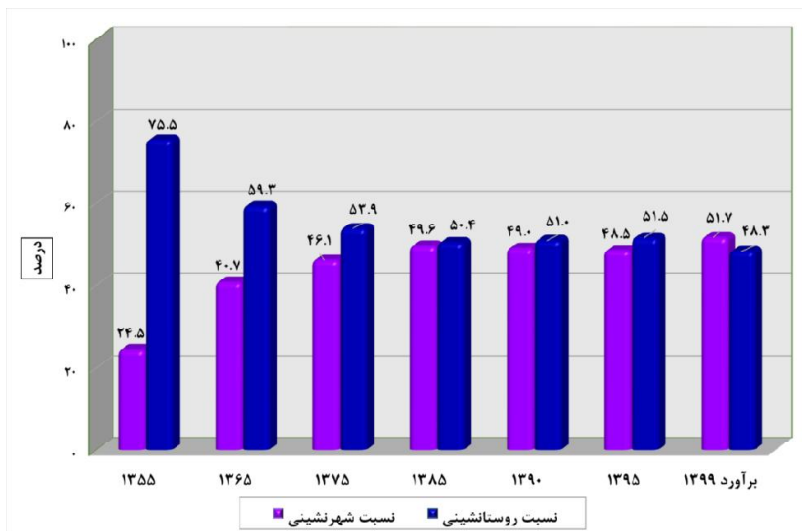
بر اساس نتایج سرشماری عمومی نفوس و مسکن در سال ۱۳۹۵، نسبت جمعیت شهرنشین کشور ۷۴ درصد و نسبت جمعیت روستائین برابر با ۲۶ درصد بوده و در نتیجه میزان جمعیت شهرنشین در کشور در این سال، حدود ۳ برابر میزان جمعیت روستائین بوده است. جمعیت شهرنشین استان سیستان و بلوچستان نیز طی بازه مورد بررسی (۴۴ سال) از حدود ۲۴/۵ درصد به ۵۱/۷ درصد افزایش یافته و در مقابل جمعیت روستائین از حدود ۷۵/۵ درصد به ۴۸/۳ درصد، کاهش یافته است، به عبارتی نسبت جمعیت شهرنشین استان ۲/۱ برابر

افزایش داشته و نسبت جمعیت روستانشین نیز به حدود دو سوم تقلیل یافته است. بر اساس نتایج سرشماری سال ۱۳۹۵، استان سیستان و بلوچستان پایین‌ترین میزان شهرنشینی و بالاترین میزان روستانشینی را در مقایسه با دیگر استان‌های کشور دارد و حتی با در نظر گرفتن روند مهاجرت‌ها و تغییر وضعیت برخی نقاط روستایی و تبدیل شدن آن‌ها به نقاط شهری، پیش‌بینی می‌شود که این وضعیت همچنان برای استان، در سال‌های آینده ادامه داشته باشد.

جدول ۸۲- مقایسه روند تغییرات نسبت جمعیت شهرنشین و روستانشین استان سیستان و بلوچستان با کشور، در سال‌های ۹۹-۱۳۵۵

سال							شرح	نسبت شهرنشینی
برآورد ۱۳۹۹	۱۳۹۵	۱۳۹۰	۱۳۸۵	۱۳۷۵	۱۳۶۵	۱۳۵۵		
۷۵/۴	۷۴/۰	۷۱/۴	۶۸/۵	۶۱/۳	۵۴/۳	۴۷/۰	کشور	استان سیستان و بلوچستان
۵۱/۷	۴۸/۵	۴۹/۰	۴۹/۶	۴۶/۱	۴۰/۷	۲۴/۵	کشور	
۲۴/۶	۲۶/۰	۲۸/۶	۳۱/۵	۳۸/۷	۴۵/۷	۵۳/۰	استان سیستان و بلوچستان	نسبت روستانشینی
۴۸/۳	۵۱/۵	۵۱/۰	۵۰/۴	۵۳/۹	۵۹/۳	۷۵/۵		

مأخذ: محاسبه شده بر اساس نتایج سرشماری‌های عمومی و نفوس مرکز آمار ایران



نمودار ۱۳- روند تغییرات نسبت جمعیت شهرنشین و روستانشین استان سیستان و بلوچستان، در سال‌های ۹۹-۱۳۵۵

۳-۴-۵- متوسط رشد سالانه جمعیت

طی شش دوره مابین سال‌های ۹۵-۱۳۴۵ رشد سالانه جمعیت استان سیستان و بلوچستان در مناطق شهری و روستایی نوساناتی قابل توجه پشت سر نهاده است. همان‌طور که در جدول نمایش داده شده است؛ رشد سالانه جمعیت استان سیستان و بلوچستان در دوره ۶۵-۱۳۵۵ بالاترین افزایش را داشته که بخش عمده آن متأثر از افزایش میزان باروری‌های دهه ۶۰ بوده است. در دهه ۷۵-۱۳۶۵ شاهد افت شدید رشد سالانه جمعیت نسبت به دوره قبل هستیم که در دوره‌های بعد نیز ادامه داشته است. طی سال‌های ۹۵-۱۳۹۰، رتبه استان سیستان و بلوچستان به لحاظ شاخص رشد جمعیت ۶ بوده است، به عبارتی در رده استان‌های با رشد بالای جمعیتی قرار دارد. همچنین در مقایسه میان رشد جمعیت شهری و روستایی می‌توان اذعان نمود؛ از سال‌های ۱۳۴۵ تا ۱۳۸۵ به همان میزانی که از رشد جمعیت نقاط روستایی کاسته شده به رشد جمعیت نقاط شهری افزوده شده است، اما از دوره ۹۰-۱۳۸۵ به بعد، رشد جمعیت نقاط روستایی استان بالاتر از جمعیت نقاط شهری گزارش شده است. کند شدن مهاجرت‌های نقاط روستایی به شهرها و بالا بودن میزان باروری در نقاط روستایی در مقایسه با نقاط شهری را می‌توان دلیل این امر دانست.

جدول ۸۳- درصد رشد سالانه جمعیت استان سیستان و بلوچستان و کشور به تفکیک وضع

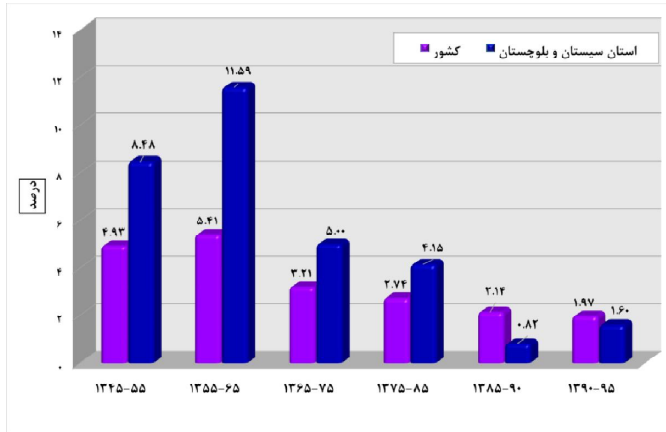
سکونت، طی سرشماری‌های ۹۵-۱۳۴۵

دوره سرشماری						شرح	وضع سکونت
۹۵-۱۳۹۰	۹۰-۱۳۸۵	۸۵-۱۳۷۵	۷۵-۱۳۶۵	۶۵-۱۳۵۵	۵۵-۱۳۴۵		
۱/۲۴	۱/۲۹	۱/۶۲	۱/۹۶	۳/۹۱	۲/۷۱	کشور	کل
۱/۸۳	۱/۰۵	۳/۴۰	۳/۷۱	۶/۰۷	۳/۸۶	استان سیستان و بلوچستان	
۱/۹۷	۲/۱۴	۲/۷۴	۳/۲۱	۵/۴۱	۴/۹۳	کشور	نقاط شهری
۱/۶۰	۰/۸۲	۴/۱۵	۵/۰۰	۱۱/۵۹	۸/۴۸	استان سیستان و بلوچستان	
-۰/۶۸	-۰/۶۳	-۰/۴۴	۰/۲۸	۲/۲۷	۱/۱۱	کشور	نقاط روستایی
۲/۰۵	۱/۲۷	۲/۷۱	۲/۷۲	۳/۵۳	۲/۷۴	استان سیستان و بلوچستان	

مأخذ: محاسبه شده بر اساس نتایج سرشماری‌های عمومی و نفوس مرکز آمار ایران

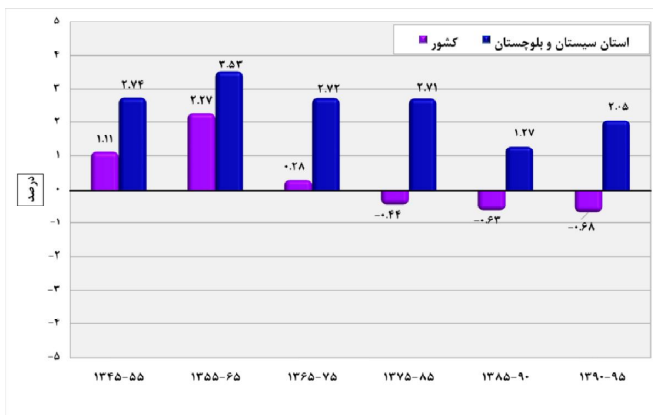
در سال ۱۳۹۵، رتبه درصد رشد سالانه جمعیت نقاط شهری استان سیستان و بلوچستان برابر با ۲۶ بوده است، به عبارتی این استان در رده استان‌های با رشد جمعیتی پایین در نقاط شهری قرار دارد. همان‌طور که در نمودار زیر

نیز مشاهده می‌شود در دوره‌های ۹۰-۱۳۸۵ و ۹۵-۱۳۹۰ درصد رشد سالانه جمعیت نقاط شهری استان بسیار کمتر از میانگین رشد جمعیت نقاط شهری کشور به دست آمده است.



نمودار ۱۴- درصد رشد سالانه جمعیت نقاط شهری استان سیستان و بلوچستان و کشور، طی سرشماری‌های ۹۵-۱۳۴۵

در سال ۱۳۹۵، رتبه درصد رشد سالانه جمعیت نقاط روستایی استان سیستان و بلوچستان برابر با ۲ بوده است، به عبارتی این استان در رده استان‌های با رشد جمعیتی بالا در نقاط روستایی قرار دارد. نمودار زیر نشان می‌دهد که در تمامی دوره‌های مورد بررسی، درصد رشد سالانه جمعیت نقاط روستایی استان بسیار بیشتر از میانگین رشد جمعیت نقاط روستایی کشور بوده است.

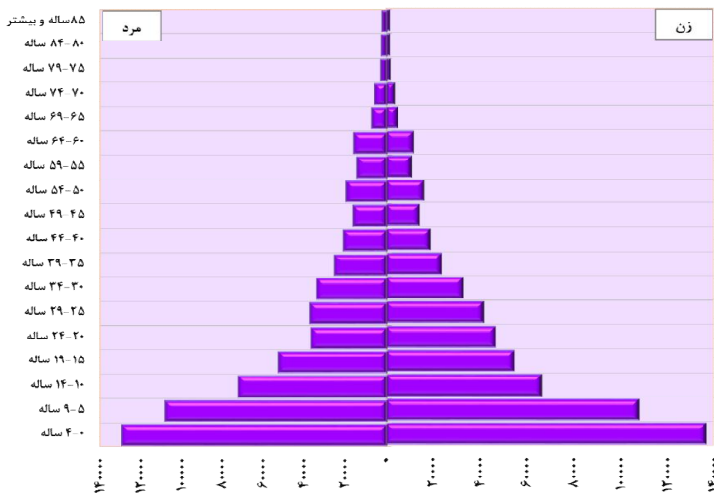


نمودار ۱۵- درصد رشد سالانه جمعیت نقاط روستایی استان سیستان و بلوچستان و کشور، طی سرشماری‌های ۹۵-۱۳۴۵

۳-۴-۶- هرم سنی جنسی جمعیت

ترکیب سنی جمعیت به صورت توزیع سنی و به تفکیک جنس با هرم سنی نشان داده می‌شود و به عبارت دیگر نمایش هندسی توزیع جمعیت بر حسب سن و جنس با هرم سنی امکان‌پذیر است. شکل هرم سنی جنسی یک منطقه به سه عامل بستگی دارد: تعداد موالید در هر یک از نسل‌ها، تقلیل تعداد افراد در اثر مرگ و میر، مهاجرت به یک منطقه یا مهاجرت از آن منطقه.

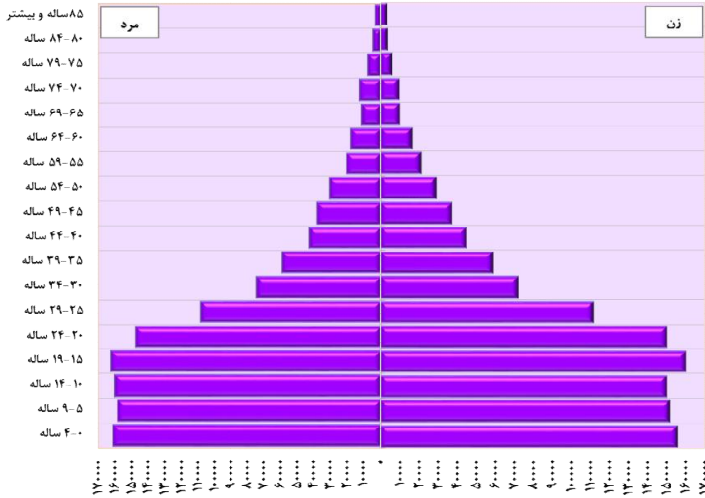
هرم سنی جنسی جمعیت استان سیستان و بلوچستان در سال ۱۳۶۵، دارای قاعده‌ای پهن و گسترده بوده است که حکایت از جوانی جمعیت دارد. تیزی نوک هرم نیز بیانگر پایین بودن متوسط عمر یا امید به زندگی مردان و زنان ساکن این استان در سال ۱۳۶۵ می‌باشد. همچنین، در بیشتر گروه‌های سنی، ترکیب جنسی جمعیت در این استان ناهمگون بوده است، به عبارت دیگر نابرابری در تعداد مردان و زنان در این سال، در بیشتر گروه‌های سنی، مشاهده می‌شود.



نمودار ۱۶- هرم سنی جنسی جمعیت استان سیستان و بلوچستان، در سال ۱۳۶۵

آنچه که از هرم سنی جنسی جمعیت سال ۱۳۸۵ استان سیستان و بلوچستان دریافت می‌شود این است که رشد جمعیت این استان برخلاف بسیاری از استان‌های کشور، کند نشده است و میزان بالای باروری در هرم سنی جنسی جمعیت سال ۱۳۸۵ همچنان قابل مشاهده است. بنابراین این هرم متأثر از متولدین دهه ۶۰ از یک سو و بالا بودن میزان باروری کنونی از سوی دیگر، شکل متفاوتی از ساختار سنی و جنسی جمعیت را در مقایسه با بسیاری از استان‌های کشور، نمایش می‌دهد. به علاوه؛ این هرم همچنان نمایش دهنده تعداد نابرابر مردان و زنان در

بسیاری از گروه‌های سنی است. در سال ۱۳۸۵ نزدیک به ۷۴ درصد از جمعیت استان سیستان و بلوچستان در گروه‌های سنی کمتر از ۳۰ سال قرار داشته‌اند.

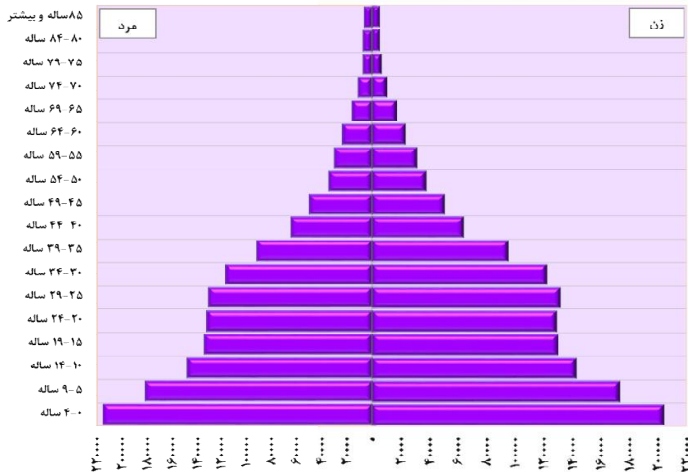


نمودار ۱۷- هرم سنی جنسی جمعیت استان سیستان و بلوچستان، در سال ۱۳۸۵

مقایسه هرم سنی جنسی جمعیت استان سیستان و بلوچستان در سال‌های ۱۳۸۵ تا ۱۳۹۵ نشان می‌دهد که تعداد متولدین از سال ۱۳۹۰ به بعد رو به افزایش گذاشته است، در واقع هرم سنی جنسی جمعیت استان در سال ۱۳۹۵ نشان می‌دهد که در این سال، تعداد جمعیت ۴-۰ ساله بیشتر از تعداد جمعیت ۵-۹ ساله و تعداد جمعیت ۹-۵ ساله بیشتر از تعداد جمعیت ۱۴-۱۰ ساله بوده است، این پدیده به اثر «گشتاور جمعیتی» معروف است. بروز گشتاور جمعیتی به دلیل رسیدن متولدین دهه ۱۳۶۰ به سن ازدواج و باروری است و در واقع باروری بالای گذشته را منعکس می‌کند. انتظار می‌رود که روند افزایشی باروری استان سیستان و بلوچستان تا سال ۱۴۱۰ ادامه داشته باشد زیرا که باروری بالای این استان برخلاف بسیاری از استان‌های کشور تا سال ۱۳۸۵ ادامه داشته است و از سال ۱۴۱۵ به بعد با خروج متولدین دهه‌های ۶۰ تا ۸۰ از سنین اصلی فرزندآوری (معمولاً ۲۱ تا ۳۵ سالگی)، مجدداً شاهد کاهش تعداد متولدین استان باشیم. به همین علت؛ احتمالاً در هرم سنی جنسی سال ۱۴۱۵ ما شاهد کوچک شدن پایه هرم سنی این استان خواهیم بود.

به علاوه هرم سنی جنسی سال ۱۳۹۵ نشان می‌دهد که متولدین دهه ۱۳۶۰ که اکنون به سن بزرگسالی و فعالیت رسیده‌اند بخش قابل توجهی از تعداد جمعیت را نشان می‌دهند. در واقع پدیده‌ای به نام «پنجره جمعیتی» که در

سطح کشور به وقوع پیوسته، در سطح استان سیستان و بلوچستان نیز وقوع یافته است و اگر از این فرصت جمعیتی بهره برده شود، استان سیستان و بلوچستان به سرعت راه‌های پیشرفت و توسعه را طی خواهد کرد. با توجه به هرم‌های سنی ارائه شده، می‌توان گفت که روند مذکور تا سال‌های زیادی ادامه خواهد یافت تا زمانی که نسل دهه ۶۰ تا ۸۰ از این سنین عبور نماید. همچنین با توجه به هرم سنی جنسی کنونی، می‌توان گفت که جمعیت استان سیستان و بلوچستان سالخورده نیست. نابرابری تعداد مردان و زنان در بسیاری از گروه‌های سنی در هرم سنی جنسی سال ۱۳۹۵ قابل مشاهده است.



نمودار ۱۸- هرم سنی جنسی جمعیت استان سیستان و بلوچستان، در سال ۱۳۹۵

۳-۳-۴-۷- گروه عمده سنی جمعیت

وضعیت توزیع جمعیت در گروه‌های سنی یا سنین مختلف، همان نحوه پراکندگی جمعیت برحسب سن است. سن یکی از متغیرهای اصلی جمعیت است و توزیع آن در گروه‌های مختلف سنی از نظر اقتصادی و اجتماعی حائز اهمیت است.

به استناد نتایج سرشماری عمومی نفوس و مسکن سال ۱۳۹۵، از کل جمعیت ۲۷۷۵۰۱۴ نفری استان سیستان و بلوچستان، فقط ۱۶۲۲۰۲۷ نفر در گروه سنی ۰-۱۴ ساله قرار داشته‌اند که در نتیجه اندازه میزان جوانی

جمعیت^۱ این استان در حدود ۳۸/۳ درصد به دست می‌آید. بررسی این رقم و مقایسه آن با رقم مشابه در سال ۱۳۶۵ (معادل ۵۱/۸ درصد) حاکی از کاهش شدید میزان جوانی جمعیت استان در سال ۱۳۹۵ است. گفتنی است که در سال ۱۳۹۵، جوان‌ترین ساختار سنی جمعیتی در سطح کشور متعلق به استان سیستان و بلوچستان می‌باشد.

از دیگر ویژگی‌های جمعیتی، میزان کهن‌سالی جمعیت (سهم نسبی جمعیت ۶۵ ساله و بیشتر در کل جمعیت) است. در مطالعه‌های جمعیت‌شناختی، سالمندی جمعیت به این معنا است که نسبت افراد سالخورده به کل جمعیت، در حال افزایش باشد. به عبارت دقیق‌تر، جمعیت رو به سوی سالمندی، جمعیتی است که بین ۷ تا ۱۴ درصد آن جمعیت را گروه‌های سنی ۶۵ ساله و بیشتر تشکیل دهند. با توجه به تعداد جمعیت واقع در این گروه‌های سنی، در سال ۱۳۹۵، اندازه میزان کهن‌سالی جمعیت استان سیستان و بلوچستان معادل ۳/۲ درصد است. این میزان در سال ۱۳۶۵ معادل ۲/۸ درصد بوده است. مقایسه میزان کهن‌سالی استان طی سال‌های ۹۵-۱۳۷۵ حاکی از افزایش سهم و شمار مطلق جمعیت این گروه سنی است، باین‌حال؛ نمی‌توان ادعا داشت که جمعیت استان، جمعیتی سالمند است.

مابه‌التفاوت جمعیت جوان و کهن‌سال از کل جمعیت، جمعیت میان‌سال را تشکیل می‌دهد که جمعیت در سن کار و نیروی بالقوه فعال استان را شامل می‌شوند. در سال ۱۳۹۵، میزان جمعیت میان‌سال استان در حدود ۱ میلیون و ۶۲۲ هزار نفر و سهم آنان از کل جمعیت استان نیز، ۵۸/۵ درصد است. سهم جمعیت میان‌سال استان در سال ۱۳۶۵، معادل ۴۵/۴ درصد بوده است. بررسی این ارقام نشانگر افزایش میان‌سالی جمعیت استان در سال یاد شده است. بدین ترتیب مشخص می‌شود که بیشترین حجم از جمعیت استان، در دوره میان‌سالی به سر می‌برند.

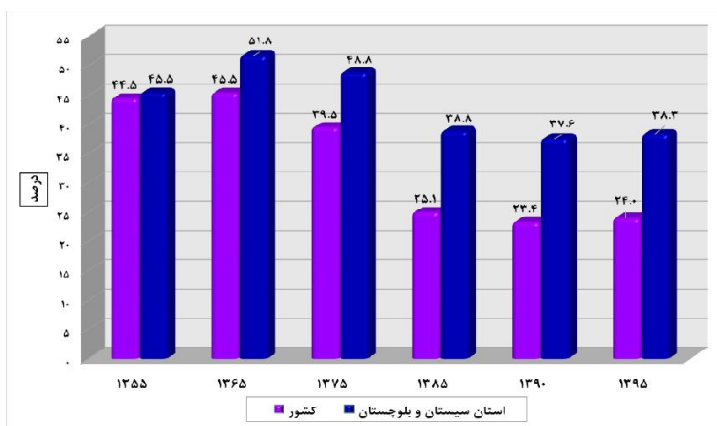
رتبه استان سیستان و بلوچستان به لحاظ درصد جمعیت واقع در سن کار و نیروی بالقوه فعال (جمعیت گروه سنی ۶۴-۱۵ ساله)، ۳۱ می‌باشد، به عبارتی کم‌ترین حجم جمعیت واقع در گروه سنی ۶۴-۱۵ ساله را در سطح کشور دارد.

^۱ نسبت گروه سنی کمتر از ۱۵ سال به کل جمعیت ضریب جوانی جمعیت نامیده می‌شود که به "نسبت ورتهام" مشهور است و از تقسیم جمعیت ۰-۱۴ ساله به کل جمعیت به دست می‌آید و نتیجه را جهت سهولت بیان در ۱۰۰ ضرب و به درصد بیان می‌کنند. هرچا که باروری بیشتر و میزان مرگ و میر کودکان کمتر باشد، اندازه این ضریب بیشتر خواهد بود و به همین دلیل از آن به عنوان یکی از ویژگی‌های توسعه‌یافتگی نیز استفاده می‌کنند. هر جمعیتی که ضریب جوانی آن ۴۰ درصد و بیشتر باشد به عنوان جمعیت دارای ساختار جوان نامیده می‌شود و قرار گرفتن این ناگر در سطح ۲۰ درصد و کمتر نشانه سالخوردگی جمعیت است. جمعیت‌هایی که ضریب جوانی آن‌ها بین ۲۰ تا ۴۰ درصد باشد دارای ساختارهای در حال گذار می‌باشند و این گذار معمولاً از جوانی به سالخوردگی است.

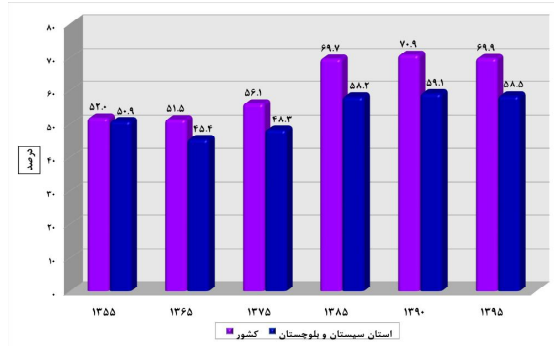
جدول ۸۴- تعداد و توزیع درصد جمعیت استان سیستان و بلوچستان و کشور بر حسب گروه‌های عمده سنی، در سال‌های ۹۵-۱۳۵۵

شرح	سال	تعداد				توزیع درصد			
		۱۴-۰ ساله	۱۵-۶۴ ساله	۵ ساله و بیشتر	جمع	۱۴-۰ ساله	۱۵-۶۴ ساله	۵ ساله و بیشتر	جمع
کشور	۱۳۵۵	۱۵۰۰۹۳۶۳	۱۷۵۱۲۹۱۱	۱۱۸۶۴۷۰	۳۳۷۰۸۷۴۴	۴۴/۵	۵۲/۰	۳/۵	۱۰۰
	۱۳۶۵	۲۲۴۷۴۰۱۷	۲۵۴۴۵۵۶۲	۱۵۰۱۷۱۸	۴۹۴۲۱۲۹۷	۴۵/۵	۵۱/۵	۳/۰	۱۰۰
	۱۳۷۵	۲۳۷۲۵۵۴۵	۳۳۷۰۲۴۰۶	۲۵۹۵۱۸۱	۶۰۰۲۳۱۳۲	۳۹/۵	۵۶/۱	۴/۳	۱۰۰
	۱۳۸۵	۱۷۶۸۱۶۲۹	۴۹۱۵۷۵۶۲	۳۶۵۶۵۹۱	۷۰۴۹۵۷۸۲	۲۵/۱	۶۹/۷	۵/۲	۱۰۰
	۱۳۹۰	۱۷۵۶۱۷۷۸	۵۳۲۴۴۸۰۰	۴۲۹۶۷۶۹	۷۵۱۰۳۳۴۷	۲۳/۴	۷۰/۹	۵/۷	۱۰۰
	۱۳۹۵	۱۹۱۹۲۶۶۵	۵۵۸۶۲۰۸۷	۴۸۷۱۵۱۸	۷۹۹۲۶۲۷۰	۲۴/۰	۶۹/۹	۶/۱	۱۰۰
استان سیستان و بلوچستان	۱۳۵۵	۳۰۲۲۴۵	۳۳۸۳۰۹	۲۳۷۳۸	۶۶۴۲۹۲	۴۵/۵	۵۰/۹	۳/۶	۱۰۰
	۱۳۶۵	۶۱۹۴۷	۵۴۳۰۱۱	۳۳۱۶۲	۱۱۹۷۰۵۹	۵۱/۸	۴۵/۴	۲/۸	۱۰۰
	۱۳۷۵	۸۴۰۴۵۴	۸۳۱۹۸۴	۵۰۳۶۳	۱۷۲۲۵۷۹	۴۸/۸	۴۸/۳	۲/۹	۱۰۰
	۱۳۸۵	۹۳۴۵۷۲	۱۴۰۰۲۰۷	۷۰۹۶۳	۲۴۰۵۷۴۲	۳۸/۸	۵۸/۲	۲/۹	۱۰۰
	۱۳۹۰	۹۵۳۰۳۳	۱۴۹۸۷۲۶	۸۲۵۶۸	۲۵۳۴۳۷	۳۷/۶	۵۹/۱	۳/۳	۱۰۰
	۱۳۹۵	۱۰۶۳۷۸۹	۱۶۲۲۰۱۷	۸۹۱۹۸	۲۷۷۵۰۱۴	۳۸/۳	۵۸/۵	۳/۲	۱۰۰

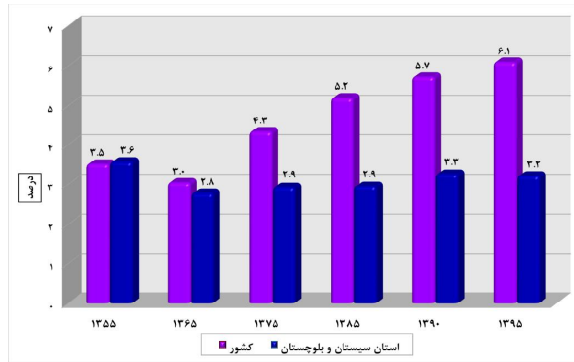
مأخذ: محاسبه شده بر اساس نتایج سرشماری‌های عمومی و نفوس مرکز آمار ایران



نمودار ۱۹- روند تغییرات درصد جمعیت ۰-۱۴ ساله استان سیستان و بلوچستان و کشور، در سال‌های ۹۵-۱۳۵۵



نمودار ۲۰- روند تغییرات درصد جمعیت ۶۴-۱۵ ساله استان سیستان و بلوچستان و کشور، در سال‌های ۹۵-۱۳۵۵



نمودار ۲۱- روند تغییرات درصد جمعیت ۶۵ ساله و بالاتر استان سیستان و بلوچستان و کشور، در سال‌های ۹۵-۱۳۵۵

۳-۴-۸- نسبت جنسی جمعیت

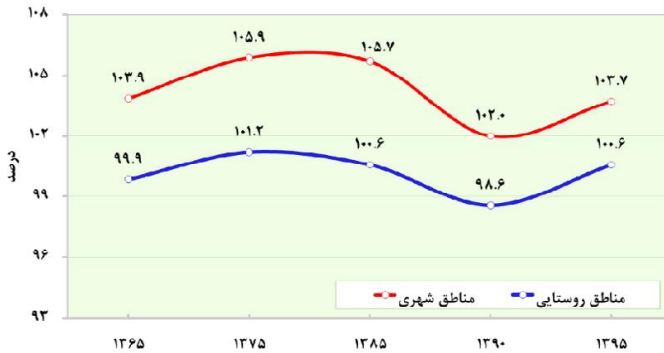
نسبت جنسی یک از شاخصه‌های ترکیب جمعیت است که از نسبت مردان به زنان به ازای هر صد زن به دست می‌آید. بر مبنای یافته‌های زیست‌شناختی، نسبت جنسی در سال‌های اولیه زندگی در بالاترین حد خود و در حدود ۱۰۴ تا ۱۰۶ است و با افزایش سن کاهش می‌یابد. مقدار ۱۰۰ در حدود ۲۰ سالگی مشاهده می‌شود و سپس کاهش ادامه می‌یابد تا به سطح ۵۰ یا ۶۰ در سنین سالخوردگی می‌رسد. این الگو، به استثنای حالات شدید دخالت انسان یا وجود یک اختلال، باید در اکثر جمعیت‌ها به وقوع پیوندد. بنابراین، چنانچه شرایط خاصی رخ ندهد (مثل مهاجرت شدید یا مرگ و میر بیشتر برای یک جنس) انتظار می‌رود نسبت جنسی همانند روند مورد انتظار باشد. افزایش یا کاهش نسبت جنسی جمعیت می‌تواند تبعات و آثار بسیاری را در زمینه‌های مختلف اجتماعی و اقتصادی جامعه داشته باشد. با توجه به اهمیت این شاخص، بررسی آن و تغییرات حاصله طی پنج

دوره مورد بررسی مفید خواهد بود. با توجه به اطلاعات ارائه شده از سوی مرکز آمار ایران و همان گونه که در جدول زیر نمایش داده شده است طی پنج دوره مورد بررسی شاخص نسبت جنسی جمعیت در استان تغییرات قابل توجهی داشته است، این شاخص از سال ۱۳۶۵ تا ۱۳۹۰ روندی کاهشی طی کرده و در سال ۱۳۹۰ به متعادلترین وضعیت ممکن رسیده است، اما در سال ۱۳۹۵، شاخص نسبت جنسی، افزایش محسوسی را تجربه کرده است. رتبه استان سیستان و بلوچستان به لحاظ شاخص نسبت جنسی ۷ می باشد، به عبارتی این استان در رده استان های با نسبت جنسی متعادل تری در مقایسه با دیگر استان های کشور می باشد.

جدول ۸۵- نسبت جنسی جمعیت استان سیستان و بلوچستان و کشور به تفکیک وضع سکونت، در سال های ۹۵-۱۳۶۵

وضع سکونت	شرح	شرح	سال				
			۱۳۶۵	۱۳۷۵	۱۳۸۵	۱۳۹۰	۱۳۹۵
کل	مرد	کشور	۲۵۲۸۰۹۶۱	۳۰۵۱۵۱۵۹	۳۵۸۶۶۳۶۲	۳۷۹۰۵۶۶۹	۴۰۴۹۸۴۴۲
	زن	کشور	۲۴۱۶۴۰۴۹	۲۹۵۴۰۳۲۹	۳۴۶۲۹۴۲۰	۳۷۲۴۴۰۰۰	۳۹۴۲۷۸۲۸
	نسبت جنسی	کشور	۱۰۴/۶	۱۰۳/۳	۱۰۳/۶	۱۰۱/۸	۱۰۲/۷
استان سیستان و بلوچستان	مرد	استان سیستان و بلوچستان	۶۰۲۹۲۶	۸۷۵۴۸۸	۱۲۲۱۲۴۰	۱۲۶۸۷۴۸	۱۴۰۱۹۳۱
	زن	استان سیستان و بلوچستان	۵۹۴۱۳۳	۸۴۷۰۹۱	۱۱۸۴۵۰۲	۱۲۶۵۵۷۹	۱۳۷۳۰۸۳
	نسبت جنسی	استان سیستان و بلوچستان	۱۰۱/۵	۱۰۳/۴	۱۰۳/۱	۱۰۰/۳	۱۰۲/۱
نقاط شهری	مرد	کشور	۱۳۷۶۹۶۱۷	۱۸۸۰۵۰۲۳	۲۴۵۷۶۴۴۲	۲۷۰۲۳۶۳۸	۲۹۸۴۱۴۱۴
	زن	کشور	۱۳۰۷۴۹۴۴	۱۸۰۱۲۷۶۶	۲۳۶۸۳۵۲۲	۲۶۶۲۳۰۲۳	۲۹۳۰۵۴۳۳
	نسبت جنسی	کشور	۱۰۵/۳	۱۰۴/۴	۱۰۳/۸	۱۰۱/۵	۱۰۱/۸
استان سیستان و بلوچستان	مرد	استان سیستان و بلوچستان	۲۴۸۴۹۲	۴۰۸۶۳۹	۶۱۳۱۷۶	۶۲۷۷۲۶	۶۸۵۱۶۳
	زن	استان سیستان و بلوچستان	۲۳۹۲۱۷	۳۸۵۸۸۹	۵۸۰۰۲۲	۶۱۵۳۵۳	۶۶۰۴۷۹
	نسبت جنسی	استان سیستان و بلوچستان	۱۰۴/۵	۱۰۳/۵	۱۰۲/۸	۱۰۲/۶	۱۰۲/۷
نقاط روستایی	مرد	کشور	۱۱۵۱۱۳۴۴	۱۱۷۱۰۱۳۶	۱۱۲۸۹۹۲۰	۱۰۸۸۲۰۳۱	۱۰۶۵۷۰۲۸
	زن	کشور	۱۱۰۸۹۱۰۵	۱۱۵۳۷۵۶۳	۱۰۹۴۵۸۹۸	۱۰۶۲۰۹۷۷	۱۰۱۲۳۳۹۵
	نسبت جنسی	کشور	۱۰۳/۸	۱۰۱/۶	۱۰۳/۱	۱۰۲/۵	۱۰۵/۳
استان سیستان و بلوچستان	مرد	استان سیستان و بلوچستان	۳۵۴۴۳۴	۴۶۶۸۴۹	۶۰۸۰۶۴	۶۴۱۰۲۲	۷۱۶۷۶۸
	زن	استان سیستان و بلوچستان	۳۵۴۹۱۶	۴۶۱۲۰۲	۶۰۴۴۸۰	۶۵۰۲۲۶	۷۱۲۶۰۴
	نسبت جنسی	استان سیستان و بلوچستان	۹۹/۹	۱۰۱/۲	۱۰۰/۶	۹۸/۶	۱۰۰/۶

مأخذ: محاسبه شده بر اساس نتایج سرشماری های عمومی و نفوس مرکز آمار ایران



نمودار ۲۲- مقایسه نسبت جنسی جمعیت استان سیستان و بلوچستان به تفکیک وضع سکونت، در سال های ۹۵-۱۳۶۵

۳-۳-۴- متوسط بعد خانوار

خانوار به افرادی که زیر یک سقف زندگی می کنند و معیشت آن ها با هم مشترک است، گفته می شود. بعد خانوار که تسامحاً به جای خانواده نیز به کار می رود، بیشتر یک مفهوم آماری و جمعیت شناختی است. عواملی همچون مهاجرت، ورود زنان به بازار کار، سنت ها و ارزش های رایج در گروه های قومی و نژادی مختلف، سطح توسعه اقتصادی و ساختار اقتصادی، نرخ مرگ و میر و زاد و ولد بر اندازه خانوار تأثیر دارند. بررسی و شناخت بعد خانوار کاربردهای بسیاری در برنامه ریزی ها و سیاست گذاری های بخش های اجتماعی و مسکن، اشتغال، خدمات و تسهیلات کودکان در شهرها، امنیت غذایی و غیره در شهرها و روستاها دارد. بر این اساس در این بند به بررسی و تحلیل بعد خانوار پرداخته شده است.

متوسط بعد خانوار در استان سیستان و بلوچستان در سرشماری سال های ۱۳۶۵ و ۱۳۷۵ حدود ۶ نفر به ازای یک خانوار شهری و حدود ۵ نفر به ازای یک خانوار روستایی بوده که در سرشماری های بعد به سرعت روند نزولی طی کرده و به ۴ نفر به ازای یک خانوار شهری و ۳/۹ نفر به ازای یک خانوار روستایی در سال ۱۳۹۵ رسیده است. همچنین بر اساس آخرین نتایج سرشماری عمومی نفوس و مسکن مرکز آمار ایران، متوسط بعد خانوار در استان سیستان و بلوچستان از کشور، بیشتر می باشد.

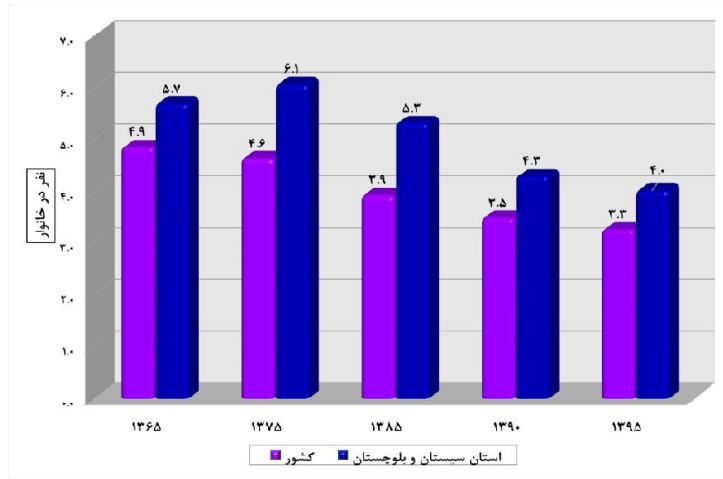
بر اساس نتایج آخرین سرشماری عمومی نفوس و مسکن (سال ۱۳۹۵)، حدود ۱۸ درصد از خانوارهای استان سیستان و بلوچستان (۱۲۷۲۰۵ خانوار) زن سرپرست می باشند و از کل خانوارهای زن سرپرست این استان؛ بیش

از ۳۸ درصد، یک نفره (خودسرپرست) می‌باشند، نسبت خانوارهای یک نفره در میان خانوارهای مرد سرپرست استان معادل ۵/۲ درصد بوده است. لازم به ذکر است که رتبه استان سیستان و بلوچستان به لحاظ نسبت خانوارهای زن سرپرست ۱ است، به عبارتی این استان در مقایسه با دیگر استان‌های کشور، بیشترین نسبت خانوار زن سرپرست را دارد. نسبت خانوارهای زن سرپرست ساکن در استان سیستان و بلوچستان گواه بر لزوم توجه بیشتر به خانوارهای زن سرپرست این استان و مسائل و چالش‌هایی که پیش روی آنان است، می‌باشد.

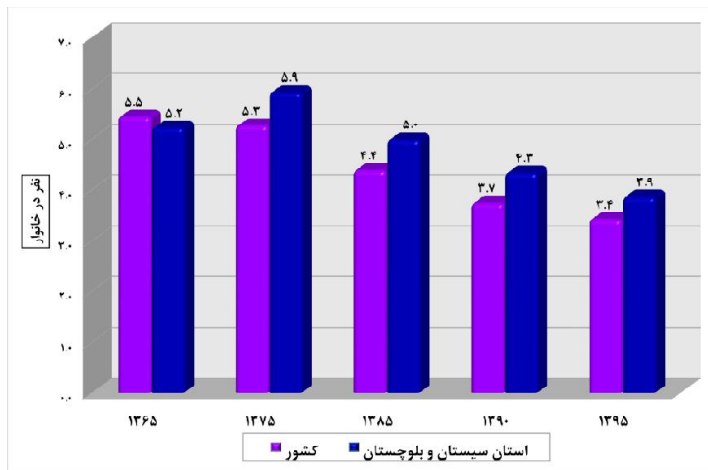
جدول ۸۶- تعداد و متوسط بعد خانوارهای استان سیستان و بلوچستان و کشور به تفکیک وضع سکونت، در سال‌های ۹۵-۱۳۶۵

تعداد خانوار						
شرح	جنس	۱۳۶۵	۱۳۷۵	۱۳۸۵	۱۳۹۰	۱۳۹۵
کشور	کل	۹۶۷۲۴۷۷	۱۲۳۸۷۳۴۵	۱۷۳۵۲۶۸۶	۲۱۱۱۰۴۸۱	۲۴۱۹۶۰۳۵
	نقاط شهری	۵۵۲۷۴۷۵	۷۹۴۳۱۸۹	۱۲۲۸۲۹۲۶	۱۵۴۶۵۸۲۲	۱۸۱۲۵۴۸۸
	نقاط روستایی	۴۱۴۵۰۰۲	۴۴۰۵۸۱۴	۵۰۶۹۷۶۰	۵۷۴۴۵۸۹	۶۰۷۰۵۴۷
استان سیستان و بلوچستان	کل	۲۲۱۲۲۷	۲۹۱۲۱۰	۴۶۷۲۶۵	۵۸۷۳۳۵	۷۰۴۸۸۸
	نقاط شهری	۸۵۶۲۹	۱۳۰۸۵۱	۲۲۴۳۶۲	۲۸۹۳۹۹	۳۳۴۸۰۸
	نقاط روستایی	۱۳۵۵۹۸	۱۵۶۳۸۹	۲۴۲۹۰۳	۲۹۷۹۳۶	۳۷۰۰۸۰
متوسط بعد خانوار						
کشور	کل	۵/۱	۴/۸	۴/۱	۳/۶	۳/۳
	نقاط شهری	۴/۹	۴/۶	۳/۹	۳/۵	۳/۳
	نقاط روستایی	۵/۵	۵/۳	۴/۴	۳/۷	۳/۴
استان سیستان و بلوچستان	کل	۵/۴	۵/۹	۵/۱	۴/۳	۳/۹
	نقاط شهری	۵/۷	۶/۱	۵/۳	۴/۳	۴/۰
	نقاط روستایی	۵/۲	۵/۹	۵	۴/۳	۳/۹

مأخذ: محاسبه شده براساس نتایج سرشماری‌های عمومی و نفوس مرکز آمار ایران



نمودار ۲۳- متوسط بعد خانوارهای نقاط شهری استان سیستان و بلوچستان و کشور، در سال های ۹۵-۱۳۶۵



نمودار ۲۴- متوسط بعد خانوارهای نقاط روستایی استان سیستان و بلوچستان و کشور، در سال های ۹۵-۱۳۶۵

۳-۳-۴-۱۰- موازنه مهاجرتی

مهاجرت به عنوان یکی از عوامل اصلی پویایی جمعیت، سبب تغییر در ساختار سنی و جنسی و متوسط رشد سالانه جمعیت و تحولات اجتماعی، فرهنگی و اقتصادی در مبدأ و مقصد می گردد. خالص مهاجرت از تفاضل مهاجرت به یک منطقه (مهاجرپذیری) و مهاجرت از همان منطقه (مهاجرفرستی) به دست می آید. به عبارت

دیگر، میزان خالص مهاجرت بر اساس تفاوت بین آن‌هایی که به یک جمعیت می‌پیوندند و آن‌هایی که آن جمعیت را ترک می‌کنند، محاسبه می‌شود.

بر اساس جدول زیر همچنان که نمایان است خالص مهاجرت استان سیستان و بلوچستان^{۱۰} در تمامی دوره‌های مورد بررسی منفی بوده است. در طول ۴۰ ساله مورد بررسی این استان بیش از ۱۵۳ هزار نفر از جمعیت خود را به علت مهاجرت از دست داده است و بالاترین میزان آن مربوط به دوره ۸۵-۱۳۷۵ بوده، در این دوره، استان سیستان و بلوچستان بیش از ۷۱ هزار نفر از جمعیت خود را به علت مهاجرت از دست داده است. خالص مهاجرت آخرین دوره سرشماری (۱۳۹۰-۹۵) حاکی است که به ازای هر صد نفری که از استان خارج شده، حدود ۴۶ نفر به استان وارد شده است. به علاوه آخرین آمار در دسترس در مورد علت مهاجرت‌ها حاکی است که جدای از بحث پیروی از خانوار؛ تحصیل، سربازی، انتقال شغلی و دستیابی به مسکن مناسب‌تر به ترتیب بیشترین علت مهاجرت به استان سیستان و بلوچستان ذکر شده است بنابراین جستجوی کار، در اولویت‌های علت مهاجرت، به این استان نبوده است کما اینکه با توجه به آخرین آمار ارائه شده توسط مرکز آمار ایران، نزدیک به ۹ درصد از مردان ۲۰ تا ۵۰ ساله ساکن در این استان، بیکار می‌باشند.

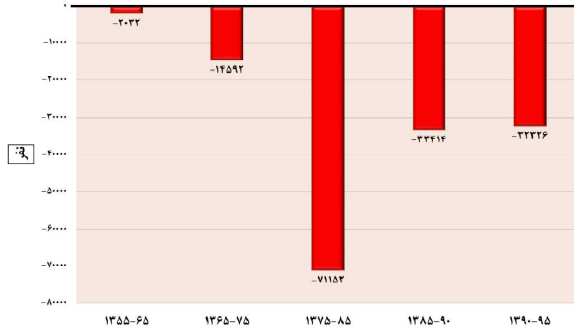
جدول ۸۷- مقایسه مهاجران وارد شده، خارج شده و خالص مهاجرت استان سیستان و

بلوچستان، طی سرشماری‌های ۹۵-۱۳۵۵

دوره	مهاجران وارد شده	مهاجران خارج شده	خالص مهاجرت	نسبت خالص مهاجرت به جمعیت استان (درصد)	نسبت مهاجران وارد شده به مهاجران خارج شده (درصد)
۶۵-۱۳۵۵	۲۸۴۴۳	۳۰۴۷۵	-۲۰۳۲	-۰/۲	۹۳/۳
۷۵-۱۳۶۵	۵۲۳۲۴	۶۶۹۱۶	-۱۴۵۹۲	-۰/۸	۷۸/۲
۸۵-۱۳۷۵	۶۶۹۷۲	۱۳۸۱۲۴	-۷۱۱۵۲	-۰/۳	۴۸/۵
۹۰-۱۳۸۵	۲۷۰۰۰	۶۰۴۱۴	-۳۳۴۱۴	-۱/۳	۴۴/۷
۹۵-۱۳۹۰	۲۷۳۰۱	۵۹۶۲۷	-۳۲۳۲۶	-۱/۲	۴۵/۸

مأخذ: محاسبه شده براساس نتایج سرشماری‌های عمومی و نفوس مرکز آمار ایران

۱۰. جدول مربوط به خالص مهاجرت استان سیستان و بلوچستان برای تمامی دوره‌های مورد بررسی، منهای مهاجران درون استانی می‌باشد.



نمودار ۲۵- خالص مهاجرت استان سیستان و بلوچستان، طی سرشماری‌های ۱۳۵۵-۹۵

به منظور نشان دادن سهم مهاجرت نسبت به سهم مولید و مرگ‌ومیر (عوامل طبیعی) در تغییرات تعداد جمعیت استان، از شاخص نسبت مهاجرت به جمعیت استفاده می‌شود. در پنج سال دوره ۹۵-۱۳۹۰ تعداد مهاجران وارد شده به استان سیستان و بلوچستان ۸۲۷۸۳ نفر بوده که ۶۳۹۴۱ نفر از آن‌ها در نقاط شهری و ۱۸۸۴۲ نفر باقی مانده نیز در نقاط روستایی استان سکونت گزیده‌اند به عبارتی دیگر طی دوره مورد بررسی ۴/۸ درصد از جمعیت ساکن در نقاط شهری و ۱/۳ درصد از جمعیت ساکن در نقاط روستایی استان، مهاجر بوده‌اند. گفتنی است که میزان مهاجرپذیری استان در دوره ۹۵-۱۳۹۰، در مقایسه با دوره‌های قبل به شدت افت داشته است. البته کاهش دوره سرشماری را نباید نادیده انگاشت. بالاترین میزان مهاجرپذیری نقاط شهری و نقاط روستایی به ترتیب مربوط به دوره‌های ۸۵-۱۳۷۵ و ۷۵-۱۳۶۵ بوده که ۱۵/۳ درصد از جمعیت نقاط شهری و ۸ درصد از جمعیت نقاط روستایی، مهاجر بوده‌اند.

جدول ۸۸- تعداد و نسبت مهاجرپذیری استان سیستان و بلوچستان و کشور به تفکیک وضع

سکونت، طی سرشماری‌های ۱۳۶۵-۹۵

دوره	شرح	تعداد			نسبت مهاجرپذیری (به ازای صد نفر جمعیت کل شهری/روستایی)		
		کل	نقاط شهری	نقاط روستایی	کل	نقاط شهری	نقاط روستایی
۷۵-۱۳۶۵	کشور	۸۷۱,۸۷۰	۶۱۲,۲۶۷	۲۵۹,۰۹۵	۱۴/۵	۱۶/۶	۱۱/۲
	استان سیستان و بلوچستان	۱۸۹,۵۰۱	۱۱۵,۳۳۷	۷۴,۱۶۴	۱۱/۰	۱۴/۵	۸/۰
۸۵-۱۳۷۵	کشور	۱,۲۱۴,۸۱۴	۸۹۹,۷۰۹	۳۱۴,۸۳۹	۱۷/۲	۱۸/۶	۱۴/۲
	استان سیستان و بلوچستان	۲۶۴,۶۸۶	۱۸۲,۷۱۴	۸۱,۹۷۲	۱۱/۰	۱۵/۳	۶/۸
۹۰-۱۳۸۵	کشور	۵,۵۳۴,۶۶۶	۴,۳۰۲,۰۸۶	۱,۲۳۲,۵۸۰	۷/۴	۸/۰	۵/۷
	استان سیستان و بلوچستان	۱,۰۰۴,۵۳	۷۵,۸۵۶	۲۴,۵۹۷	۴/۰	۶/۱	۱/۹
۹۵-۱۳۹۰	کشور	۴۳۰,۰۹۸	۳۵۶,۷۳۵	۷۳,۶۲۵	۵/۴	۶/۰	۳/۵
	استان سیستان و بلوچستان	۸۲,۷۸۳	۶۳,۹۴۱	۱۸,۸۴۲	۳/۰	۴/۸	۱/۳

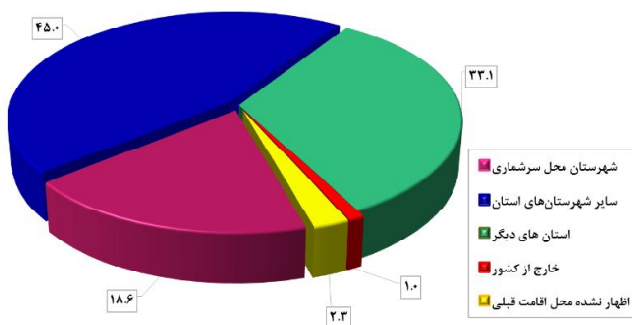
مأخذ: محاسبه شده براساس نتایج سرشماری‌های عمومی و نفوس مرکز آمار ایران

۳-۴-۱۱- مبدأ اقامت قبلی مهاجران

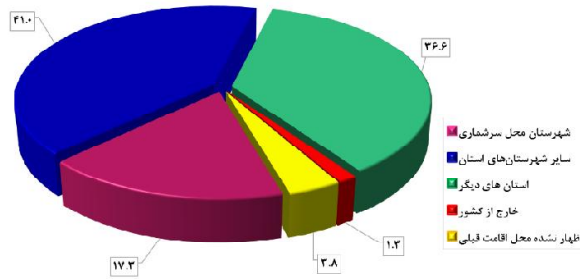
مهاجرت‌های داخلی خود به انواع مختلفی از قبیل مهاجرت‌های شهر به شهر، روستا به شهر، روستا به روستا، شهر به روستا، بین استانی، داخل استانی و ... قابل تقسیم هستند که هر کدام از منظر خاصی به موضوع مهاجرت می‌پردازند. در این بخش از گزارش، مهاجران استان سیستان و بلوچستان برحسب محل اقامت قبلی آنان مورد مطالعه قرار گرفته‌اند و علت پرداختن به این موضوع آگاهی از حجم مهاجرت‌های درون استانی و برون‌استانی می‌باشد. آگاهی از سهم مهاجرت‌های بین استانی و درون استانی می‌تواند نقش عمده‌ای در سیاست‌گذاری‌های جمعیتی و مهاجرتی یک منطقه داشته باشد.

مطابق با نتایج سرشماری سال ۱۳۹۵ از کل مهاجران وارد شده به استان سیستان و بلوچستان؛ مبدأ اقامت ۴۵ درصد، مهاجران بین شهرستانی (مربوط به سایر شهرستان‌های استان) بوده‌اند. مهاجران مربوط به استان‌های دیگر با ۳۳/۱ درصد در مرتبه دوم قرار گرفته‌اند و سهم مهاجرت‌های درون شهرستانی در مراتب بعدی قرار دارد؛ بنابراین این استان در زمره استان‌هایی است که سهم مهاجرت‌های برون‌استانی آن، کم است. عمده مهاجران برون‌استانی وارد شده به استان سیستان و بلوچستان متعلق به استان‌های خراسان رضوی، کرمان و خراسان جنوبی هستند.

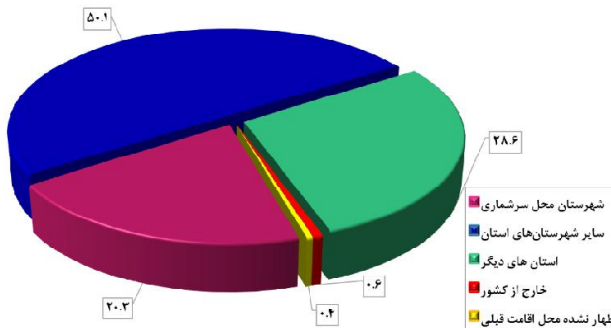
با توجه به نمودارهای زیر می‌توان گفت که جابه‌جایی‌های درون استانی در میان زنان استان بسیار بالاتر از مردان می‌باشد و در سال ۱۳۹۵ بیش از ۷۰ درصد از جابه‌جایی‌های زنان استان سیستان و بلوچستان درون استانی می‌باشد، این رقم برای مردان حدود ۵۸ درصد به دست آمده است.



نمودار ۲۶- مبدأ اقامت قبلی مهاجران استان سیستان و بلوچستان، طی سرشماری‌های ۹۵-۱۳۹۰



نمودار ۲۷- مبدأ اقامت قبلی مردان مهاجر استان سیستان و بلوچستان، طی سرشماری‌های ۹۵-۱۳۹۰



نمودار ۲۸- مبدأ اقامت قبلی زنان مهاجر استان سیستان و بلوچستان، طی سرشماری‌های ۹۵-۱۳۹۰

۳-۳-۴- الگوی مهاجرت

بررسی آمار و اطلاعات مهاجرتی، طی دوره ۹۵-۱۳۹۰ نشان می‌دهد حجم قابل توجهی از مهاجران وارد شده به استان سیستان و بلوچستان، مبدأ اقامت قبلی‌شان شهر بوده و به شهرهای استان نیز وارد شده‌اند (۶۲ درصد از کل مهاجران).

حجم مهاجرت‌های شهر به روستا با ۱۳/۱ درصد از کل مهاجران، در مرتبه دوم قرار گرفته است، بررسی گروه سنی مهاجران وارد شده از شهرها به نقاط روستایی استان نشان می‌دهد که بیش از ۶۷ درصد از این

مهاجران در گروه‌های سنی ۱۰ تا ۳۹ ساله قرار دارند و اکثریت نیز مرد هستند، بنابراین می‌توان اذعان داشت که این قشر از مهاجران، محصلان، دانشجویان، سربازان و کارگران فصلی هستند که به طور مقطعی در شهرها اقامت گزیده و در زمان سرشماری به روستای محل اقامت خویش بازگشته‌اند.

گفتنی است که حدود ۱ درصد از مهاجران وارد شده به استان سیستان و بلوچستان غیر ایرانی هستند که عمدتاً از کشورهای افغانستان و پاکستان به این استان وارد شده‌اند.

جدول ۸۹- تعداد و توزیع درصد مهاجران واردشده به استان سیستان و بلوچستان بر حسب الگوی مهاجرت (بر اساس آخرین جابجایی انجام شده)، طی سرشماری‌های ۹۵-۱۳۹۰

الگوی مهاجرت							شرح
جمع	اظهار نشده محل اقامت قبلی	خارج از کشور	شهر به روستا	روستا به روستا	روستا به شهر	شهر به شهر	
۸۲۷۸۳	۱۹۱۰	۸۵۳	۱۰۸۲۹	۷۵۳۲	۱۰۳۱۱	۵۱۳۴۸	تعداد
۱۰۰	۲/۳	۱/۰	۱۳/۱	۹/۱	۱۲/۵	۶۲/۰	توزیع درصد

مأخذ: محاسبه شده براساس نتایج سرشماری‌های عمومی و نفوس مرکز آمار ایران

۳-۳-۴-۱۳- ولادت‌های ثبت شده

ولادت یکی از شاخص‌های پویای جمعیتی است. فراوانی ولادت‌ها بیانگر جامعه‌ای است که جمعیت آن قابلیت باروری دارد، مطالعه باروری و ولادت را نمی‌توان از یکدیگر جدا کرد. اما علل و همچنین نتایج این دو پدیده جمعیتی همواره یکسان نیستند و اگر ولادت را بتوان یک پدیده جمعیتی و یا بیولوژیک دانست، عوامل گوناگونی چون عوامل فرهنگی، اجتماعی و سیاسی در امر باروری مؤثر هستند.

در سال ۱۳۸۵ تعداد ۷۴۶۹۸ ولادت برای استان سیستان و بلوچستان ثبت شده بود که این رقم به ۹۶۹۱۸ ولادت در سال ۱۳۹۵ افزایش یافته و طی سه سال بعد (۱۳۹۸) به ۸۷۳۳۳ ولادت کاهش یافته است. همان‌طور که در جدول ملاحظه می‌شود در تمامی مقاطع مورد بررسی، میزان خام ولادت‌های ثبت شده در استان با اختلاف بسیار بالاتر از متوسط کشوری به دست آمده است. افزایش تعداد و میزان ولادت‌های ثبت شده استان در طول سال‌های ۱۳۹۰ تا ۱۳۹۵ را می‌توان به مولید مربوط به دهه ۶۰ دانست که در این بازه زمانی به سن ازدواج و فرزندآوری رسیده‌اند.

جدول ۹۰- تعداد و میزان ولادت‌های ثبت شده استان سیستان و بلوچستان و کشور به تفکیک وضع سکونت، در سال‌های ۹۸-۱۳۸۵

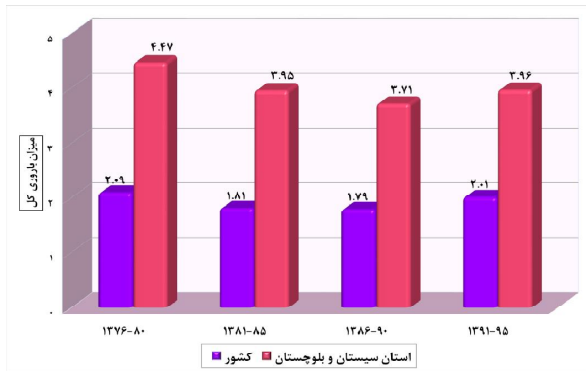
سال	شرح	تعداد			میزان به ازای نفر جمعیت کل شهری/روستایی		
		جمع	نقاط شهری	نقاط روستایی	جمع	نقاط شهری	نقاط روستایی
۱۳۸۵	کشور	۱۲۵۳۹۱۲	۸۴۵۰۵۰	۴۰۸۸۶۲	۱۷/۸	۱۷/۵	۱۸/۴
	استان سیستان و بلوچستان	۷۴۶۴۳	۳۳۱۶۰	۴۱۴۸۳	۳۱/۰	۲۷/۸	۳۴/۲
۱۳۹۰	کشور	۱۳۸۲۲۲۹	۱۰۸۷۹۸۸	۲۹۴۲۴۱	۱۸/۴	۲۰/۳	۱۳/۷
	استان سیستان و بلوچستان	۸۸۲۳۱	۷۳۳۰۵	۱۴۹۲۶	۳۴/۸	۵۹/۰	۱۱/۶
۱۳۹۵	کشور	۱۵۲۸۰۵۳	۱۱۷۶۰۳۲	۳۵۲۰۲۱	۱۹/۱	۱۹/۹	۱۶/۹
	استان سیستان و بلوچستان	۹۶۹۱۸	۵۳۲۰۶	۴۳۷۱۲	۳۴/۹	۳۹/۵	۳۰/۶
۱۳۹۸	کشور	۱۳۶۵۲۱۹	۱۰۴۷۹۲۵	۳۱۸۵۹۴	۱۶/۴	۱۶/۸	۱۵/۴
	استان سیستان و بلوچستان	۸۷۳۳۳	۴۹۱۱۲	۳۸۲۲۱	۲۹/۳	۳۲/۴	۲۶/۱

مأخذ: محاسبه شده براساس اطلاعات سازمان ثبت احوال کشور

۳-۳-۴-۱۴- میزان باروری کل

یکی از مهم‌ترین شاخص‌های باروری، میزان کل باروری است. میزان کل باروری عبارت است از شمار فرزندان که یک زن در طول دوران باروری خود با توجه به سن باروری (۴۹-۱۵ سال)، بدون به شمار آوردن مرگ و میرهای فرزندان به دنیا می‌آورد.

تغییرات میزان باروری کل استان سیستان و بلوچستان و کشور برحسب دوره‌های ۵ ساله، از سال ۱۳۷۶ تا ۱۳۹۵ در جدول زیر نمایش داده شده است. همان‌طور که مشاهده می‌شود روند باروری هم در کشور و هم در استان سیستان و بلوچستان از سال ۱۳۷۶ تا ۱۳۹۰، روندی کاهشی بوده است و در دوره ۹۵-۱۳۹۱ نسبت به دوره‌های قبل، اندکی افزایش یافته است. همان‌طور که در نمودار نیز قابل مشاهده است میزان باروری کل در استان با اختلاف از میانگین میزان باروری کل کشور بالاتر است و در تمامی سال‌های مورد بررسی استان سیستان و بلوچستان به لحاظ این شاخص دارای رتبه ۱ می‌باشد و جزء استان‌های با باروری بالا محسوب می‌شود.



نمودار ۲۹- میزان باروری کل استان سیستان و بلوچستان و کشور، طی سال های ۹۵-۱۳۷۶

۳-۳-۴-۱۵- مرگ و میرهای ثبت شده

یکی دیگر از عوامل و مؤلفه‌های تأثیرگذار بر روند رشد جمعیت میزان مرگ و میر است و دسترسی به آمار دقیق، صحیح و به روز این رویداد بسیار حائز اهمیت می‌باشد. این واقعه برای همه افراد و به صورت ناهم‌زمان در طول زندگی آن‌ها اتفاق می‌افتد. میزان خام مرگ و میرهای ثبت شده برای استان سیستان و بلوچستان در سال ۱۳۸۵ برابر با ۶/۲ مرگ به ازای هزار نفر جمعیت بوده که طی سال‌های بعد با روندی نزولی به ۴/۳ مرگ کاهش یافته است. در سال ۱۳۹۷ میزان خام مرگ و میرهای ثبت شده استان، اندکی پایین‌تر از متوسط کشوری گزارش شده است.

جدول ۹۱- تعداد و میزان مرگ و میر ثبت شده استان سیستان و بلوچستان و کشور به

تفکیک وضع سکونت، در سال های ۹۷-۱۳۸۵

سال	شرح	تعداد			میزان به ازای هزار نفر جمعیت کل شهری/روستایی		
		کل	نقاط شهری	نقاط روستایی	کل	نقاط شهری	نقاط روستایی
۱۳۸۵	کشور	۴۰۸۵۶۶	۲۵۷۴۳۶	۱۵۱۱۳۰	۵/۸	۵/۳	۶/۸
	استان سیستان و بلوچستان	۱۵۰۱۶	۵۷۴۳	۹۲۷۳	۶/۲	۴/۸	۷/۶
۱۳۹۰	کشور	۴۲۲۱۳۳	۳۰۵۴۷۵	۱۰۹۶۲۸	۵/۶	۵/۷	۵/۱
	استان سیستان و بلوچستان	۲۰۲۳۸	۹۹۴۷	۱۰۲۹۱	۸/۰	۸/۰	۸/۰
۱۳۹۵	کشور	۳۶۹۷۵۱	۲۷۴۸۷۰	۹۴۷۸۸	۴/۶	۴/۶	۴/۶
	استان سیستان و بلوچستان	۱۵۳۳۶	۷۹۷۷	۷۳۵۹	۵/۵	۵/۹	۵/۱
۱۳۹۷	کشور	۳۷۷۲۴۵	۲۷۹۵۲۵	۹۷۶۶۸	۴/۵	۴/۵	۴/۷
	استان سیستان و بلوچستان	۱۲۸۸۰	۷۰۱۱	۵۸۶۹	۴/۳	۴/۶	۴/۰

مأخذ: محاسبه شده براساس اطلاعات سازمان ثبت احوال کشور

۳-۴-۱۶- امید به زندگی

امید به زندگی به عنوان یکی از اندازه‌های خلاصه سلامت جمعیت، به همراه سایر شاخص‌های بهداشتی، نتیجه عملکردهای نظام سلامت را جهت تعیین اولویت‌ها، تخصیص منابع و ارزشیابی برنامه‌های سلامت مشخص می‌کند.

بررسی مقادیر امید به زندگی یک جمعیت در طول زمان یا در مکان‌های مختلف با زمان‌های مشابه، امکان مقایسه برآیند نهایی عوامل خطر منتهی به مرگ و عوامل پیشگیری‌کننده از مرگ و میر را فراهم می‌سازد. به همین جهت یکی از بخش‌های اصلی مورد بررسی در استان سیستان و بلوچستان، میزان امید به زندگی آن در سال‌های ۱۳۸۵، ۱۳۹۰ و ۱۳۹۵ می‌باشد.

همراه با افزایش خدمات پزشکی و امکانات بهداشتی و ظهور درمان‌های نوین، روند افزایشی در میزان امید به زندگی رخ داده است. در طول سه دوره مورد بررسی نوساناتی در میزان شاخص امید زندگی استان سیستان و بلوچستان رخ داده است و در سال ۱۳۹۵ نسبت به دوره قبل شاهد کاهش تأمل برانگیز به‌ویژه در میزان امید به زندگی مردان بوده است. در استان سیستان و بلوچستان و همین‌طور کل کشور، همواره امید به زندگی زنان بیشتر از مردان بوده و البته سرعت رشد این شاخص در زنان نیز بیشتر از مردان بوده است.

در سال ۱۳۹۵ امید به زندگی زنان استان ۶۹/۲ و برای مردان ۶۵/۷ سال بوده است و امید به زندگی زنان استان با اختلاف، کمتر از امید به زندگی زنان کشور می‌باشد. به طور کلی طی سال‌های ۱۳۸۵ تا ۱۳۹۵، امید به زندگی مردان استان بدون تغییر بوده اما به امید به زندگی زنان ۱/۷ سال افزوده شده است.

جدول ۹۲- مقایسه امید زندگی کل کشور و استان سیستان و بلوچستان به تفکیک جنس، در سال‌های ۹۵-۱۳۸۵ (سال)

سال	کل کشور		استان سیستان و بلوچستان	
	مرد	زن	مرد	زن
۱۳۸۵	۷۱/۷	۷۳/۶	۶۵/۷	۶۷/۵
۱۳۹۰	۷۱/۵	۷۴	۶۷/۲	۶۹/۵
۱۳۹۵	۷۲/۵	۷۵/۵	۶۵/۷	۶۹/۲

مأخذ: بر اساس اطلاعات مرکز آمار ایران

۳-۳-۱۷- پیش‌بینی جمعیت تا سال ۱۴۱۵

برای انجام پیش‌بینی از روش «ترکیبی پیش‌بینی جمعیت» بهره گرفته شده است. در این روش که متداول‌ترین روش پیش‌بینی جمعیت می‌باشد بر اساس عملکرد مجموعه عوامل مؤثر بر تغییر و تحولات جمعیت یعنی باروری، مرگ و میر، مهاجرت و ترکیب سنی و جنسی جمعیت استفاده شده است.

بر اساس پیش‌بینی مرکز آمار ایران، جمعیت استان سیستان و بلوچستان تا سال ۱۴۱۵ به ۴ میلیون و ۱۹۲ هزار نفر خواهد رسید، به عبارتی از سال ۱۳۹۵ تا ۱۴۱۵، به ازای هر یک سال حدود ۷۱ هزار نفر به جمعیت استان اضافه خواهد شد. به علاوه، برآوردها حاکی است که در سال ۱۴۱۵ جمعیت ساکن نقاط شهری استان سیستان و بلوچستان حدود ۵۷ درصد از کل جمعیت را شامل می‌شود و نسبت جمعیت شهرنشین استان، حدود ۲۳ واحد کمتر از میانگین نسبت جمعیت شهرنشین در کل کشور خواهد بود.

جدول ۹۳- پیش‌بینی تعداد جمعیت کشور و استان سیستان و بلوچستان، بر اساس

برآوردهای مرکز آمار ایران تا سال ۱۴۱۵

سال	شرح	جمع			نقاط شهری			نقاط روستایی		
		مردوزن	مرد	زن	مردوزن	مرد	زن	مردوزن	مرد	زن
۱۴۰۰	کشور	۸۴۹۷۱۰۰۰	۴۲۹۳۷۰۰۰	۴۲۰۳۴۰۰۰	۶۴۳۹۷۰۰۰	۳۲۵۴۶۰۰۰	۳۱۸۶۱۰۰۰	۲۰۵۷۵۰۰۰	۱۰۴۰۱۰۰۰	۱۰۱۷۳۰۰۰
	استان سیستان و بلوچستان	۳۱۱۱۰۰۰	۱۵۶۸۰۰۰	۱۵۴۳۰۰۰	۱۶۳۳۰۰۰	۸۲۳۰۰۰	۸۱۰۰۰۰	۱۴۷۸۰۰۰	۷۴۵۰۰۰	۷۳۳۰۰۰
۱۴۰۵	کشور	۸۹۱۲۱۰۰۰	۴۴۵۰۰۰۰	۴۴۱۷۱۰۰۰	۶۸۸۸۲۰۰۰	۳۴۷۸۸۰۰۰	۳۴۱۹۵۰۰۰	۲۰۱۳۹۰۰۰	۱۰۱۶۳۰۰۰	۹۹۷۶۰۰۰
	استان سیستان و بلوچستان	۳۴۵۱۰۰۰	۱۷۳۷۰۰۰	۱۷۱۵۰۰۰	۱۸۶۴۰۰۰	۹۳۸۰۰۰	۹۲۶۰۰۰	۱۵۸۸۰۰۰	۷۹۹۰۰۰	۷۸۹۰۰۰
۱۴۱۰	کشور	۹۲۴۶۰۰۰	۴۶۵۶۲۰۰۰	۴۵۸۹۸۰۰۰	۷۲۸۷۷۰۰۰	۳۶۶۹۴۰۰۰	۳۶۱۸۳۰۰۰	۱۹۵۸۳۰۰۰	۹۸۶۸۰۰۰	۹۷۱۵۰۰۰
	استان سیستان و بلوچستان	۳۸۰۹۰۰۰	۱۹۱۴۰۰۰	۱۸۹۴۰۰۰	۲۱۱۴۰۰۰	۱۰۶۳۰۰۰	۱۰۵۱۰۰۰	۱۶۹۵۰۰۰	۸۵۲۰۰۰	۸۴۳۰۰۰
۱۴۱۵	کشور	۹۵۲۷۸۰۰۰	۴۷۹۰۸۰۰۰	۴۷۳۷۰۰۰۰	۷۶۳۴۷۰۰۰	۳۸۲۸۱۰۰۰	۳۷۹۶۵۰۰۰	۱۸۹۳۲۰۰۰	۹۵۲۷۰۰۰	۹۴۰۵۰۰۰
	استان سیستان و بلوچستان	۴۱۹۲۰۰۰	۲۱۰۵۰۰۰	۲۰۸۷۰۰۰	۲۳۸۹۰۰۰	۱۲۰۰۰۰۰	۱۱۸۹۰۰۰	۱۸۰۲۰۰۰	۹۰۵۰۰۰	۸۹۷۰۰۰

مأخذ: مرکز آمار ایران

۳-۳-۱۸- جمع بندی

✓ استان سیستان و بلوچستان به عنوان دهمین استان پرجمعیت کشور، با جمعیتی بالغ بر ۳ میلیون و ۴۵ هزار نفر (برآورد مرکز آمار ایران برای سال ۱۳۹۹)، ۳/۶ درصد از جمعیت کشور را شامل می‌شود. از جمله شاخص‌های قابل توجه در این استان بالا بودن نسبت جمعیت روستانشین در مقایسه با دیگر استان‌های کشور

است، به طوری که بر اساس برآورد مرکز آمار ایران در سال ۱۳۹۹، بیش از ۴۸ درصد جمعیت استان را روستانشینان تشکیل می‌دهند.

✓ استان سیستان و بلوچستان؛ بالاترین رتبه روستانشینی و پایین‌ترین رتبه شهرنشینی را در سطح کشور به خود اختصاص داده است.

✓ ساختار سنی جمعیت کنونی استان سیستان و بلوچستان بیانگر این موضوع است که این استان، جوان‌ترین استان در سطح کشور می‌باشد و سهم قابل توجهی از جمعیت در سنین جوانی و میان‌سالی (فعال بالقوه) قرار دارد؛ میانگین سنی جمعیت (۲۳/۵ سال) و بالا بودن سهم جمعیت ۱۴-۰ ساله (۳۸/۳ درصد از کل جمعیت) گواه این مطلب هستند.

✓ بالا بودن رشد سالانه جمعیت به‌ویژه در نقاط روستایی از جمله موهبت‌های جمعیتی در این استان محسوب می‌شود و می‌توان گفت که استان سیستان و بلوچستان با پیری جمعیت فاصله‌ی زیادی دارد.

✓ ورود یکباره حجم عظیمی از جمعیت به سنین کار و فعالیت در سال‌های نه چندان دور به‌ویژه در نقاط روستایی می‌تواند به یکی از چالش‌های پیش‌روی جمعیت استان تبدیل شود. پیش‌بینی‌های مرکز آمار حاکی است که اگر جمعیت استان با این روند ادامه پیدا کند در سال ۱۴۱۵ جمعیت برابر با ۴۱۹۲۰۰۰ نفر خواهد بود.

✓ بالا بودن میزان خام ولادت‌های ثبت شده استان به‌ویژه در مناطق روستایی در سال ۱۳۹۸ و سال‌های قبل از آن، از یک سو امیدبخش است اما از سوی دیگر، اگر در برنامه‌ریزی‌های مربوط به پیشرفت و آبادانی استان، مبنای توجه قرار نگیرد، نگران‌کننده است.

✓ استان سیستان و بلوچستان بالاترین میزان باروری را در سطح کشور، در طول ۲۰ ساله‌ی اخیر داشته است.

✓ آمار مهاجرت استان (با کسر مهاجرت‌های داخل استانی) نشان می‌دهد که جمعیت مهاجر وارد شده به استان (طی دوره ۹۵-۱۳۹۰) حدود ۱/۱ درصد جمعیت از استان و بدون کسر مهاجرت‌های درون استانی، ۳ درصد از جمعیت استان را شامل می‌شود. این امر نشان می‌دهد که مهاجرت‌های استان سیستان و بلوچستان، بیشتر مربوط به جابه‌جایی‌های داخلی استان است.

✓ عمده مهاجرین برون استانی وارد شده به استان سیستان و بلوچستان به ترتیب مربوط به استان‌های خراسان رضوی، کرمان و خراسان جنوبی بوده است.

✓ الگوی مهاجرت استان نیز حاکی است که حدود ۶۲ درصد جابه‌جایی‌های جمعیتی در استان شهر به شهر بوده است و میزان مهاجرت شهر به روستا با حدود ۱۳/۱ درصد در مرتبه دوم قرار گرفته است. لازم به ذکر

است که ۱ درصد (معادل ۸۵۳ نفر) از مهاجران وارد شده به استان سیستان و بلوچستان، ایرانی نیستند و عمدتاً از کشورهای افغانستان و پاکستان به این منطقه وارد شده‌اند.

- ✓ برتری الگوی مهاجرت شهر به شهر به معنای حرکت جمعیت از شهرهای کوچک به سمت شهرهای بزرگ به‌ویژه مراکز شهرستانی و در نتیجه برهم خوردن توازن جمعیتی در سطح استان می‌باشد.
- ✓ از مجموع ۲۳ شهرستان استان، سهم جمعیتی ۷ شهرستان بیش از ۶۲ درصد از کل جمعیت استان می‌باشد.
- ✓ در خصوص متوسط بعد خانوارهای ساکن در این استان باید گفت که بعد خانوار کمی بالاتر از میانگین کشوری گزارش شده است و نکته حائز اهمیت در مورد خانوارهای استان این است که؛ بر اساس نتایج آخرین سرشماری عمومی نفوس و مسکن (سال ۱۳۹۵)، حدود ۱۸/۱ درصد از خانوارهای استان (معادل ۱۲۷۲۰۵ خانوار) زن سرپرست هستند و از کل خانوارهای زن سرپرست بیش از ۳۸ درصد یک‌نفره (خودسرپرست) می‌باشند.

۳-۳-۵- وضعیت سواد و تعلیم و تربیت رسمی - عمومی

۳-۳-۵-۱- تعلیم و تربیت رسمی - عمومی

آموزش عمومی شامل دوره‌های ابتدایی، راهنمایی، متوسطه عمومی و فنی و حرفه‌ای می‌باشد و مسئولیت اجرای آن با وزارت آموزش و پرورش است. شایان‌ذکر است که از سال تحصیلی ۹۲-۱۳۹۱ با تغییر نظام آموزش عمومی مقاطع تحصیلی شامل ابتدایی، متوسطه دوره اول و متوسطه دوره دوم است. در این بخش تلاش خواهد شد، ابتدا آمار بخش تعلیم و تربیت رسمی عمومی با تمرکز بر استان سیستان و بلوچستان ارائه شود و در نهایت ضمن احصاء مهم‌ترین مسائل و چالش‌های آموزش عمومی راهکارهایی برای بهبود این وضعیت پیشنهاد خواهد شد.

۳-۳-۵-۱-۱- آمار و اطلاعات

- در سال تحصیلی ۱۳۹۸-۹۹، ۸۰۲۷۰۸ دانش‌آموز در استان مشغول به تحصیل بوده‌اند که ۵۲/۵۲ درصد آن‌ها پسر و ۴۷/۴۸ درصد آن‌ها دختر می‌باشند. همچنین ۳۸٪ درصد این دانش‌آموزان در مدارس آموزش استثنایی، ۸/۵۳ درصد در دوره پیش‌دبستانی، ۶۲ درصد در مدارس ابتدایی (بالاتر از میانگین کشوری با ۵۴/۶ درصد)، ۱۸ درصد در مدارس متوسطه دوره اول (پایین‌تر از میانگین کشوری با ۲۲/۷ درصد) و ۱۱

- درصد در مدارس متوسطه دوره دوم) (پایین تر از متوسط کشوری با ۱۸ درصد) و ۱/۳۶ درصد در دوره اول و دوم متوسطه بزرگسال مشغول به تحصیل می‌باشند.
- مطابق آمار ارائه شده توسط اداره کل آموزش و پرورش استان، برای دانش‌آموزان دوره ابتدایی ۳۲ (بالا تر از متوسط کشوری با ۲۶/۵)، دانش‌آموزان متوسطه دوره اول ۲۶/۲ (بالا تر از متوسط کشوری با ۲۱) متوسطه دوره دوم ۲۲ (بالا تر از متوسط کشوری با ۱۶/۶) نفر به ازای هر کلاس درسی می‌باشد.
 - نرخ پوشش تحصیلی در دوره ابتدایی ۹۲ درصد، نرخ پوشش تحصیلی دوره اول متوسطه را ۶۸ درصد و دوره دوم متوسطه را ۵۴ درصد اعلام کرد.
 - بر اساس آمار سازمان نوسازی، توسعه و تجهیز مدارس کشور، سرانه مطلوب فضای آموزشی در کشور ۸/۴ مترمربع است. سرانه متوسط فضای آموزشی در کشور نیز ۵/۱۸ مترمربع است^{۱۱}. در استان سیستان و بلوچستان سرانه فضای آموزشی ۳/۳ متر می‌باشد و پایین‌تر از متوسط کشوری است. بر اساس آمار این استان سیستان پایین‌ترین سرانه فضای آموزشی در سطح کشور را دارا می‌باشد.
 - بر اساس آمار اداره کل نوسازی، توسعه و تجهیز مدارس استان سیستان و بلوچستان، ۴۴ درصد مدارس استحکام دارند و در این میان ۵۶ درصد نیازمند مقاوم‌سازی، تخریب و بازسازی است. به تعبیر دیگر، از مجموع ۱۸ هزار و ۹۵۴ کلاس درس در سیستان و بلوچستان، ۱۰ هزار و ۵۲۸ کلاس درس نیازمند تخریب، بازسازی و مقاوم‌سازی است. متوسط کشوری در خصوص نسبت مدارس مستحکم به کل مدارس حدود ۶۶ درصد می‌باشد که از این حیث مدارس استان در سطحی بسیار پایین‌تر از متوسط کشوری قرار دارند. به
 - بر اساس اطلاعات سالنامه آماری سال ۱۳۹۸ استان سیستان و بلوچستان حدود ۳۰۶۰۷ نفر شاغل در آموزش و پرورش هستند که شامل گروه معلمان (آموزگار، دبیر، هنرآموز و استادکار)، گروه مدیریت (مدیر، معاون پرورشی، معاون فناوری، معاون اجرایی، معاون امور عمومی و معاون آموزشی) و گروه کیفیت‌بخشی (شامل مشاور، مربی امور تربیتی پرورشی، مراقبت سلامت، سرپرست بخش، سرپرست آموزش، سرپرست شبانه-روزی، مسئول سوادآموزی مجتمع، مسئول توان‌بخشی و متصدی سایت رایانه) می‌باشد. بر اساس گزارش معاون پژوهش، برنامه‌ریزی و نیروی انسانی اداره کل آموزش و پرورش، استان سیستان و بلوچستان با کمبود نیروی انسانی حدود ۱۲ هزار نفر به خصوص در نواحی روستایی و مرزی روبرو می‌باشد.

^{۱۱}. در فضای آموزش شهری سرانه ۴/۹۶ متر مربع و در فضاهای آموزش روستایی سرانه ۵/۸۱ متر مربع است.

- بر اساس آمار اداره کل آموزش و پرورش استان، تقریباً ۵۰ درصد دانش آموزان استان به سامانه شاد و فضای مجازی برای آموزش دسترسی داشته‌اند. به تعبیر دیگر، بالغ بر ۴۰۰ هزار دانش آموز به دلایلی مانند عدم دسترسی به اینترنت و گوشی‌های هوشمند از دسترسی به سامانه شاد محروم شده‌اند.^{۱۲}
- بر اساس آمار اداره کل آموزش و پرورش استان، حدود ۳۰ هزار دانش آموز عشایر در ۶۰۰ مدرسه در سطح استان مشغول به تحصیل هستند.

جدول ۹۴- خلاصه اطلاعات آموزش و پرورش استان سیستان و بلوچستان

سال و مقطع تحصیلی	جمع	پسر	دختر	معلم	مدیریت و کیفیت بخشی	تعداد آموزشگاه	تعداد کلاس درس
۹۹-۱۳۹۸	۸۰۲۷۰۸	۴۲۱۵۸۹	۳۸۱۱۱۹	۲۱۸۹۸	۸۷۰۹	۶۹۹۱	۳۶۰۳۸
آموزش استثنایی	۳۰۵۶	۱۹۵۷	۱۰۹۹	۴۶۶	۱۱۷	۸۰	۴۵۴
پیش دبستانی	۶۸۵۲۴	۳۴۴۶۸	۳۴۰۵۶	۰	۰	۹۲۵	۵۰۴۵
ابتدایی	۴۹۴۱۶۵	۲۵۵۵۱۶	۲۳۸۶۴۹	۱۲۴۷۳	۴۰۱۶	۳۹۹۰	۲۳۰۶۰
متوسطه دوره اول	۱۴۵۳۱۴	۷۸۵۰۳	۶۶۸۱۱	۴۴۴۳	۲۴۲۸	۱۱۲۴	۵۸۴۹
متوسطه دوره دوم	۹۲۳۳۱	۵۱۴۹۸	۴۰۷۳۳	۴۵۱۶	۲۱۸۴	۰	۰
بزرگ سال (دوره اول متوسطه)	۵۱۸	۲۵۶	۲۶۲	۰	۰	۷۱	۷۲
بزرگ سال (دوره دوم متوسطه)	۱۰۹۳۰	۶۱۴۷	۴۷۸۳	۰	۰	۸۰۱	۱۵۵۸

۳-۵-۱-۲- مهم ترین مسائل آموزش و پرورش استان سیستان و بلوچستان

۱. کمبود نیروی انسانی به عنوان مهم ترین مسئله آموزشی استان (کمبود ۱۲ هزار معلم در سطح استان)
۲. نرخ بالای کودکان بازمانده از تحصیل (از ۱۴۲ هزار کودک بازمانده از تحصیل حدود ۵۰ درصد متعلق به استان سیستان است).
۳. کمبود فضای آموزشی در سطح استان (کمبود ۶۰۰۰ هزار کلاس درس) به خصوص در مورد دانش آموزان با نیازهای ویژه
۴. وجود حدود ۱۱ هزار مدرسه فرسوده در سطح استان
۵. وجود ۵۰ درصد مدارس خشتی و گلی کشور در استان سیستان و بلوچستان
۶. رتبه نخست تکرار پایه در دوره ابتدایی در کشور (۸/۹۴ درصد و سه برابر متوسط کشوری)
۷. آمار بالای ترک تحصیل در دوره متوسطه (حدود ۴۴ درصد) به دلیل کمبود فضای آموزشی و معلم

^{۱۲} بر اساس گزارش کمیسیون آموزش و تحقیق مجلس شورای اسلامی حدود سه میلیون و پانصد هزار نفر از دانش آموزان به سامانه شاد دسترسی ندارند.

۸. عدم دسترسی حدود ۴۰۰ هزار دانش آموز به سامانه شاد به دلیل در دسترس نبودن اینترنت و گوشی های هوشمند

۳-۳-۵-۱-۳- راهکارهای پیشنهادی

به منظور بهبود وضعیت تشریح شده در بالا و انجام اقدامات مقتضی در خصوص مسائل احصائی راهکارهای زیر ارائه می گردد:

۱. تأمین نیروی انسانی مورد نیاز آموزش و پرورش استان با استفاده از ظرفیت های قانونی مانند افزایش واحدهای دانشگاه فرهنگیان و
۲. انجام اقدامات لازم در جهت بازگشت به تحصیل دانش آموزان بازمانده از تحصیل؛
۳. استفاده از امکانات و بودجه های استانی و ملی در جهت تأمین فضای آموزشی
۴. ترمیم، بازسازی و نوسازی سازه های فرسوده آموزشی در سطح استان و انجام اقدامات لازم در خصوص تأمین فضای آموزشی مورد نیاز با استفاده از ظرفیت های موجود مانند مجمع خیرین مدرسه ساز؛
۵. انجام اقدامات لازم در جهت جمع آوری و برچیده شدن مدارس خشتی و گلی در سطح استان؛
۶. انجام اقدامات لازم مانند اجرای طرح غربالگری، حضور در دوره پیش دبستانی در مناطق دوزبانه، آموزش به خانواده ها به منظور جلوگیری از تکرار پایه به خصوص در دوره ابتدایی؛
۷. تمهید و تأمین زیرساخت های لازم برای تحقق آموزش مجازی به خصوص در بخش های روستایی و عشایری؛
۸. تحلیل، بررسی و احصاء علل ترک تحصیل دانش آموزان و انجام اقدامات تمهیدی به منظور کاهش نرخ ترک تحصیل و افزایش درصد پوشش تحصیلی به خصوص در مقاطع متوسطه اول و دوم؛

۳-۳-۵-۲- وضعیت سواد در استان سیستان و بلوچستان

وضع سواد در بین افراد جامعه یکی از معیارهای مهم در تعیین میزان توسعه یافتگی کشورها بشمار می آید و بررسی روند تغییرات آن بیانگر چگونگی پیشرفت و توسعه نیروی انسانی در آن جامعه است. یکی از مهم ترین شاخص ها در این زمینه میزان باسوادی است. به طور کلی، بررسی این شاخص در سال های بعد از انقلاب حاکی از روند افزایشی آن و توجه به مسئله آموزش عمومی در برنامه ریزی ها و سیاست های کشور است. با این مقدمه

کوتاه در این بخش تلاش خواهد شد وضعیت سواد در استان سیستان و بلوچستان مورد بررسی قرار گیرد و در نهایت دلالت‌های این مطالعه برای تدوین برنامه‌های راهبردی استان استخراج شود.

۳-۳-۵-۲-۱- آمار و اطلاعات

بر اساس نتایج سرشماری عمومی نفوس و مسکونی ۱۳۹۵ میزان باسوادی مردان و زنان ۶ ساله و بیشتر به ترتیب معادل ۸۱ و ۷۱ درصد بوده است. میزان باسوادی در نقاط شهری و روستایی به ترتیب ۸۴ و ۶۸ درصد بوده است.

بر اساس نتایج سرشماری عمومی نفوس و مسکن سال‌های ۱۳۶۵، ۱۳۷۰، ۱۳۷۵، ۱۳۸۵، ۱۳۹۵ نرخ باسوادی در جمعیت ۶ ساله و بیشتر برای مردان به ترتیب ۴۶ درصد، ۵۹ درصد، ۶۵ درصد، ۷۴ درصد و ۸۱ درصد و برای زنان به ترتیب ۲۵ درصد، ۴۸ درصد، ۴۹ درصد، ۶۱ و ۷۱ درصد می‌باشد.

بر اساس داده‌های جدول زیر نرخ باسوادی مردان ۸۱ درصد است که از متوسط کشور که ۹۱ درصد می‌باشد، پایین‌تر است. نرخ باسوادی زنان ۷۱ درصد می‌باشد که از متوسط کشوری که ۸۴/۲ می‌باشد، پایین‌تر است. نرخ باسوادی شهری ۸۴ درصد می‌باشد که از متوسط کشوری که ۹۰/۸ درصد می‌باشد، پایین‌تر است. و در نهایت نرخ باسوادی روستایی ۶۸ درصد می‌باشد که از متوسط کشوری که ۷۸/۵ می‌باشد، پایین‌تر است. به طور کلی همه آمارهای وضعیت سواد در استان اعم از مردان، زنان، بخش شهری و بخش روستایی از متوسط کشوری حدود ۱۰ درصد پایین‌تر است. اختلاف درصد سواد زنان و مردان ۱۰ درصد و اختلاف درصد سواد بین جامعه شهری و روستایی استان ۱۵ درصد است.

بر اساس سرشماری عمومی نفوس و مسکن سال ۱۳۹۵ شهرستان زابل با ۸۸ درصد و شهرستان سرباز با ۶۰ درصد به ترتیب بیشترین و کمترین میزان باسوادی را در استان سیستان و بلوچستان دارا هستند.

بر اساس آمار سرشماری سال ۹۵، ۳۳۰ هزار بی‌سواد در بازه سنی ۱۰-۴۹ سال در استان وجود دارند که جامعه هدف سوادآموزی استان را تشکیل می‌دهند. بر اساس آمار سال ۱۳۹۹ اداره کل آموزش و پرورش، در طی سال‌های اخیر حدود ۶۰ هزار نفر از جمعیت بی‌سواد استان جذب فرایند سوادآموزی شده‌اند.

بر اساس آخرین آمار معاونت سوادآموزی اداره کل آموزش و پرورش خوزستان، حدود ۷ مرکز یادگیری محلی در سیستان و بلوچستان وجود دارد که در کنار آموزش سواد پایه به سوادآموزان این استان مواردی شامل حرفه-آموزی و ایجاد اشتغال و تولید نیز جزء فعالیت آن‌ها است. بر اساس آمار سازمان نهضت سوادآموزی حدود ۵۱۲ مرکز یادگیری محلی در کشور وجود دارد که سهم استان سیستان و بلوچستان حدود ۱/۳۶ درصد می‌باشد.

۳۰۰۰ آموزش دهنده در فعالیت‌های سوادآموزی سیستان و بلوچستان مشارکت دارند که غالب آن‌ها را بانوان تشکیل می‌دهند.

جدول ۹۵- وضعیت نرخ باسوادی در استان سیستان و بلوچستان

نرخ باسوادی (درصد)	جنس / سکونت‌گاه
۸۱	مردان
۷۱	زنان
۸۴	شهری
۶۸	روستایی

۳-۳-۵-۲- مهم‌ترین مسائل سوادآموزی

۱. عدم تعیین تکلیف در خصوص وضعیت استخدامی آموزشیاران و وجود حالت بلا تکلیفی و بی‌انگیزگی در بین کارکنان
۲. وسعت زیاد، پراکندگی و تراکم کم جمعیت استان و مشکل ارائه آموزش
۳. نبود مقررات الزام باسواد شدن افراد بی‌سواد، فاقدین شناسنامه، بازماندگان از تحصیل و گاهی دو هویتی بودن افراد
۴. وجود مشکلات فرهنگی-اجتماعی مانند عدم وجود احساس نیاز به سوادآموزی از سوی افراد بی‌سواد، و کم‌سواد و مقاومت نسبت به سوادآموزی، وجود تعصبات و ممانعت از سوادآموزی بانوان و روی-آوری به مشاغل کاذب
۵. بازگشت به بی‌سوادی به علت عدم حضور در دوره‌های تحکیم و انتقال
۶. نبود سازوکار مشخص در شناسایی افراد بی‌سواد

۳-۳-۵-۳- راهکارهای پیشنهادی

- ۱- تعیین تکلیف در خصوص وضعیت استخدامی و بیمه آموزشیاران به منظور ایجاد انگیزه بیشتر در نیروهای انسانی
- ۲- استفاده از جلسات توجیهی برای بی‌سوادان جهت تبیین اهمیت و کاربرد سواد در زندگی افراد
- ۳- انجام اقدامات تمهیدی و حمایتی جهت انسداد مبادی بازگشت به بی‌سوادی

- ۴- طراحی و ایجاد سازوکار مشخص و عملیاتی جهت شناسایی کردن افراد بی سواد
۵- انجام اقدامات ملی لازم جهت اصلاح قوانین و مقررات موجود سوادآموزی

۳-۵-۳- وضعیت آموزش عالی در استان سیستان و بلوچستان

۳-۳-۵-۱- آمار و اطلاعات

- در حوزه آموزش عالی با توجه به تقسیم‌بندی‌های صورت گرفته مبتنی بر سیاست‌ها و ضوابط اجرایی حاکم بر آمایش آموزش عالی در جمهوری اسلامی ایران (مصوبه جلسه ۷۷۶ مورخ ۱۳۹۴/۱۲/۱۸ شورای عالی انقلاب فرهنگی) استان سیستان و بلوچستان در منطقه ۸ جایابی شده است:
- هرمزگان، کرمان و سیستان و بلوچستان: شامل دانشگاه‌های شهید باهنر کرمان، صنعتی سیرجان، تحصیلات تکمیلی صنعتی و تکنولوژی پیشرفته، جیرفت، ولیعصر رفسنجان، هرمزگان، سیستان و بلوچستان، زابل، دریانوردی و علوم دریایی چابهار، ولایت ایرانشهر، مجتمع آموزش عالی بم، دانشکده علوم انسانی در دانشگاه (اصولی) نرجس رفسنجان.
- در سال تحصیلی ۹۹-۱۳۹۸ تعداد کل دانشجویان استان ۸۲۶۱۳ نفر بوده است که از این تعداد ۴۳۵۰۷ نفر مرد و ۳۹۱۰۶ نفر زن بوده‌اند.
- در سال تحصیلی ۹۹-۱۳۹۸، از تعداد کل دانشجویان ۱۹/۸۱ درصد (۱۶۳۷۲ نفر) در مقطع کاردانی، ۶۴/۶۶ درصد (۵۳۴۱۹ نفر) در مقطع کارشناسی، ۱۰/۱ درصد (۸۳۳۶ نفر) در مقطع کارشناسی ارشد و ۳/۴۲ درصد (۲۸۳۲ نفر) در مقطع دکتری حرفه‌ای و ۲ درصد (۱۶۵۶ نفر) در دکتری تخصصی مشغول به تحصیل بوده‌اند.
- بر اساس آمار، از تعداد کل دانشجویان استان:
 ۱. ۹/۵۷ درصد (۷۹۱۱ دانشجو) در گروه پزشکی (بالتر از متوسط کشوری با ۷/۲۶ درصد)؛
 ۲. ۵۸/۵۹ درصد (۴۸۴۰۶ دانشجو) در گروه علوم انسانی (بالتر از متوسط کشوری با ۴۸/۵ درصد)؛
 ۳. ۵/۸۷ درصد (۴۸۵۲ دانشجو) در گروه علوم پایه (پایین تر از متوسط کشوری با ۶/۲ درصد)؛
 ۴. ۱۷/۰۳ درصد (۱۴۰۶۹ دانشجو) در گروه فنی مهندسی (پایین تر از متوسط کشوری با ۲۶/۵)؛
 ۵. ۵/۷۴ درصد (۴۷۴۳ دانشجو) در گروه کشاورزی و دامپزشکی (بالتر از متوسط کشوری با ۳/۷۶ درصد)؛

۶. ۳/۱۸ درصد (۲۶۳۲ دانشجو) در گروه هنر (پایین تر از متوسط کشوری با ۳/۳۷ درصد) مشغول به تحصیل بوده‌اند.

- دانش‌آموختگان دوره‌های تحصیلی مختلف در سال ۹۸-۱۳۹۷، ۱۴۹۸۷ نفر بوده‌اند که از این تعداد:
 ۱. ۹/۵۷ درصد مربوط به پزشکی (بالاتر از متوسط کشوری با ۷/۳)،
 ۲. ۵۱/۴۵ مربوط به علوم انسانی (بالاتر از متوسط کشوری با ۴۸/۶)،
 ۳. ۶/۰۳ درصد مربوط به علوم پایه (پایین تر از متوسط کشوری با ۶/۲)،
 ۴. ۲۱/۵۲ درصد مربوط به فنی و مهندسی (بالاتر از متوسط کشوری با ۲۶/۶)،
 ۵. ۷/۲۷ درصد مربوط کشاورزی و دامپزشکی (بالاتر از متوسط کشوری با ۳/۸)
 ۶. و ۴/۱۳ درصد مربوط به هنر (پایین تر از متوسط کشوری با ۷/۶) بوده است.
- بر اساس آمار ارائه شده در سال ۱۳۹۵ در استان سیستان و بلوچستان ۷۳ موسسه آموزش عالی وجود دارد (۲/۵ از مؤسسات آموزش عالی کشور) که شامل ۵ واحد دولتی (وزارت عتف)، ۱۰ واحد دانشگاه پیام نور، ۳۱ واحد علمی - کاربردی، ۲ واحد دانشگاه فرهنگیان، ۴ موسسه فنی و حرفه‌ای، ۳ واحد وزارت بهداشت، ۸ موسسه غیردولتی - غیرانتفاعی و ۹ واحد دانشگاه آزاد و ۱ واحد دانشگاهی سایر دستگاه‌های اجرایی می‌باشد.
- در سال تحصیلی ۹۹-۱۳۹۸، تعداد آموزشگران دانشگاهی تمام وقت مؤسسات آموزش عالی، ۲۰۵۷ نفر بوده است. ۷۱/۱۲ درصد از آموزشگران مرد و ۲۸/۸۷ درصد زن بوده‌اند.
- نسبت دانشجو به استاد بر اساس آمار وزارت عتف حدود ۴۸/۴۴ می‌باشد که نسبت به متوسط کشوری که ۴۹/۷ نفر می‌باشد در سطح بالاتری قرار دارد.
- بر اساس آمار آمایش آموزش عالی سهم شاغلان با تحصیلات عالی به کل شاغلان استان حدود ۱۶/۸۴ درصد است و سهم شاغلان با تحصیلات عالی هر استان به کل شاغلان عالی کشور ۱/۵۲ می‌باشد.

۳-۳-۵-۲- مهم‌ترین مسائل آموزش عالی

بر اساس گزارش‌ها و تحلیل‌های ارائه شده مهم‌ترین مسائل آموزش عالی استان به شرح زیر می‌باشد:

۱. کمبود هیات علمی به خصوص در دانشگاه آزاد
۲. حجم بالای فارغ‌التحصیلان علوم انسانی، ضعف آموزش مهارتی در سطح آموزش عالی و بیکاری فارغ‌التحصیلان دانشگاهی؛

۳. اشباع برخی رشته‌ها، کمبود برخی رشته‌ها و عدم تناسب نیاز بازار کار با خروجی مؤسسات آموزش عالی به دلیل نبود مطالعات آمایشی؛
۴. ارتباط ضعیف و ناکارآمد دانشگاه با بازار کار و ارتباط اندک پژوهش‌های دانشگاهی با نیازها و مسائل واقعی زیست‌بوم؛
۵. عدم تناسب رشته‌های دانشگاهی با نیازها و مزیت‌های استان؛

۳-۳-۵-۳-۳-۳ راهکارهای پیشنهادی

۱. اصلاح نظام پذیرش دانشجو و جذب متوازن و تقاضامحور دانشجویان در حوزه‌های مختلف علمی مانند فنی مهندسی، علوم انسانی و با هدف کاستن از حجم بالای دانش‌آموختگان و فارغ‌التحصیلان بیکار؛
۲. انجام مطالعات آمایشی در سطح آموزش عالی و توسعه آموزش عالی در تناسب با نیازها و مزیت‌های استان؛
۳. جهت‌دهی به پژوهش‌های دانشگاهی در جهت پاسخگویی به مسائل، معضلات و نیازهای زیست‌بوم؛
۴. تعمیق ارتباط صنعت با دانشگاه از طریق طراحی و تدوین پروژه‌های پژوهشی مشترک و بسترسازی برای همکاری خروجی‌های آموزش عالی به عنوان ورودی‌های صنعت
- ۵- تأمین اعضای هیات علمی با اولویت نیروهای بومی

۳-۳-۲ بررسی نظام اقتصادی و تولید

۳-۴-۱- نمای کلی اقتصاد استان سیستان و بلوچستان

استان سیستان و بلوچستان یکی از محروم‌ترین استان‌های کشور از نظر شاخص‌های اقتصادی است. با وجود قابلیت‌های گوناگون استان برای دستیابی به توسعه به دلیل سال‌های بی‌توجهی از سوی نظام برنامه‌ریزی کشور و در حاشیه ماندن به دلیل نگاه منفی و امنیتی وجود جریان‌ات جداطلبانه و مشکلات قومی و مذهبی از ریل توسعه خارج و مسیری به سمت وضعیت نامطلوب اقتصادی، فقر گسترده پیش رفته است. این در حالی است که بر اساس آخرین سرشماری نفوس و مسکن ۳/۵ درصد از جمعیت کشور در این استان استقرار یافته‌اند و از این نظر استان در رتبه دهم قرار دارد. استان سیستان و بلوچستان ۶/۹ درصد از جمعیت روستایی کشور را دارد و

سومین استان از نظر تعداد جمعیت روستایی است. به دلیل وسعت زیاد استان، تراکم نفر در کیلومتر استان در سطح پایینی قرار دارد و جز استان‌ها با کمترین میزان تراکم نفر در کیلومتر مربع است. همچنین این استان از نظری میزان شهرنشینی در پایین‌ترین سطح قرار دارد. روند ارزیابی اندازه بازار خانگی جهت حمایت از تولید در استان طی دهه اخیر کاهشی بوده است. به عبارتی در سال ۷۵ نرخ رشد جمعیت استان، ۳/۷۱ درصد اما این روند در سال ۹۰ با کاهش شدیدی روبه‌رو شده است و ۱/۳ درصد رسیده است. در سال ۹۵ نرخ رشد جمعیت استان، ۱/۸ درصد است. بررسی میزان اشتغال استان نشان می‌دهد که در مناطق شهری و روستایی میزان اشتغال پایین‌تر از متوسط کشور است. بیشترین تمرکز اشتغال استان در بخش خدمات است که از سال ۹۰ تا ۹۷ روند افزایشی داشته است. در سال ۹۰ سهم اشتغال بخش خدمات ۴۱/۸ درصد بوده است که در سال ۹۷ به ۴۵/۸ درصد رسیده است. بخش صنعت نیز از نظر میزان اشتغال در دومین رتبه قرار می‌گیرد. در سال ۹۰ سهم اشتغال بخش صنعتی استان ۳۲/۶ درصد بوده است که با رشد حدود ۵/۴ درصدی به ۳۸ درصد در سال ۹۷ رسیده است. اما برخلاف بخش خدمات و صنعت، بخش کشاورزی استان با کاهش نرخ رشد اشتغال روبه‌رو شده است. در سال ۹۰ سهم اشتغال بخش کشاورزی ۲۵/۶ درصد است که با کاهش حدود ۹ درصدی به ۱۶/۱ درصد رسیده است. از این رو، کاهش اشتغال بخش کشاورزی با کاهش اشتغال مناطق روستایی رو به‌رو بوده است. به عبارتی کاهش این بخش به معنی مهاجرت روستا به شهری در درون استان است. بررسی نرخ بیکاری استان نیز گویای این مطلب است. مناطق روستایی از نظر نرخ بیکاری بالاتر از مناطق شهری است و استان سیستان و بلوچستان بعد از چهارمحال بختیاری و هرمزگان در رتبه سوم از نظر بیکاری قرار دارد. به دلیل وجود بیکاری در استان سطح رفاه اجتماعی در سطح استان در پایین‌ترین سطح به‌ویژه در مناطق روستایی قرار دارد. بررسی میزان درآمد سالانه خانوار در استان نشان می‌دهد که از نظر این شاخص وضعیت سیستان و بلوچستان در وضعیت مطلوبی قرار ندارد. این استان از نظر پایین بودن درآمد سالانه خانوار روستایی در رتبه نخست کشور و در مناطق شهری بعد از استان کرمان پایین‌ترین درآمد سالانه مناطق شهری را دارد. همچنین توزیع درآمد میان دهک‌های بالا و پایین جامعه نیز دارای اختلاف فاحشی است. بررسی ضریب جینی استان نشان می‌دهد در مناطق شهری وضعیت توزیع درآمد میان دهک‌های پایین و بالای جامعه زیاد است و استان سیستان و بلوچستان بالاترین میزان ضریب جینی در مناطق شهری کشور را دارد. نرخ بیکاری بالا، درآمد پایین. اختلاف در توزیع درآمدی موجب کاهش سطح رفاه استان شده است و این امر موجب شکل‌گیری مهاجرت برونی استانی و حتی به سمت کشور پاکستان شده است. از این رو نرخ مشارکت اقتصادی در استان در مناطق شهری و روستایی در پایین‌ترین سطح خود در میان سایر استان‌های کشور قرار دارد. نیروی کار استان به جای قرارگیری در استان جهت کمک به رفع فقر و محرومیت عازم سایر استان‌های دیگر شده است. افزوده بر آن استان از بار تکفل خالص و ناخالص بالایی

برخوردار است که به نامطلوب بوده فضای کسب و کار در استان ارجاع داده می‌شود. یکی از چالش‌های اساسی استان در بخش ساختار تولید است. بررسی سرانه تولید ناخالص داخلی نشان می‌دهد که استان سیستان و بلوچستان پایین‌ترین میزان سرانه تولید ناخالص داخلی کشور را دارد. مهاجرت نیروی کار، بیکاری و گسترش بخش غیر رسمی اقتصاد در کنار بی‌توجهی سیاست‌گذاران و برنامه ریزان موجب گسترش بخش غیر مولد اقتصاد در استان شده است. در کنار تمامی مسائل مطرح شده در استان، این استان از ظرفیت جذب سرمایه خارجی در حوزه اقتصاد دریا و انرژی برخوردار است اما روند جذب سرمایه‌گذاری در این استان نیز در سطح پایینی قرار دارد.

جدول ۹۶- نمای کلی وضعیت استان سیستان و بلوچستان در مقایسه با کشور در سال ۹۸

شاخص	بخش	سیستان و بلوچستان	کشور	رتبه در کشور
اندازه بازار خانگی	سهام جمعیتی (۱۳۹۵)	۳/۵	۱۰۰	۱۰
	سهام جمعیت شهری (۱۳۹۵)	۲/۳	۱۰۰	۱۳
	سهام جمعیت روستایی (۱۳۹۵)	۶/۹	۱۰۰	۳
	تراکم نسبی جمعیت (نفر در کیلومتر مربع)	۱۶	۵۱	۲۹
نرخ اشتغال	میزان شهرنشینی	۵۰/۹	۷۵/۱	۳۱
	مناطق شهری	۸۵/۸	۸۸/۲	-
سهام اشتغال	مناطق روستایی	۸۸/۱	۹۲/۷	-
	کشاورزی	۱۶/۱	۱۷/۷۵	-
نرخ بیکاری	صنعت	۳۸	۳۱/۹۵	-
	خدمات	۴۵/۸	۵۰/۲۵	-
بار تکفل خالص	جمعیت کل	۱۳/۱	۱۰/۶	۸
	مناطق شهری	۱۴/۲	۱۱/۸	۶
	مناطق روستایی	۱۱/۹	۷/۳	۳
بار تکفل ناخالص	مناطق شهری	۴/۰۶	۲/۰۹	۱
درآمد	مناطق شهری	۵/۱۲	۲/۷۱	۱
	متوسط درآمد سالانه یک خانوار شهری	۳۴۳۳۸۴	۵۴۱۰۰۷	۳۰
ضریب جینی	متوسط درآمد سالانه یک خانوار روستایی	۱۲۸۱۰۴	۲۹۷۰۲۲	۳۱
	مناطق شهری	۰/۴۴۷۹	۰/۳۸۲۸	۱
نرخ مشارکت اقتصادی	مناطق روستایی	۰/۳۲۶۸	۰/۳۵۳۹	۱۱
	جمعیت کل	۳۱/۸	۳۹/۹	۳۱
	مناطق شهری	۳۲/۴	۳۹/۲	۳۱
سرمایه‌گذاری خارجی	مناطق روستایی	۳۱/۳	۴۲/۳	۳۱
	میزان جذب سرمایه (هزار دلار) (۱۳۹۷)	۴۳۷۹	۵۱۰۴۶۴۲	۱۳
نرخ رشد سپرده‌های بانکی	-	۳۲/۸	۳۱/۴	۱۹
سرانه تولید ناخالص داخلی استان	هزار ریال به نفر (۱۳۹۶)	۸۷۴۱۵	۱۸۴۵۸۴	۳۱

تولید ناخالص داخلی

تولید ناخالص استان سیستان و بلوچستان با توجه به جمعیت استان در سطح پایینی قرار دارد. به طور متوسط سهم ارزش افزوده استان نزدیک به یک دهه در سیستان و بلوچستان ۱/۱۸ درصد بوده است. در واقع سهم استان از تولید ارزش افزوده کشور حدود یک درصد به طور میانگین از سال ۷۹ تا ۹۷ بوده است. هر چند در طی سالهای اخیر روند تولید ارزش افزوده صعودی بوده است. در واقع تولید ارزش افزوده از سال ۸۸ به بعد با روند بسیار اندکی صعودی شده است. از نظر تولید ارزش افزوده رتبه استان به طور متوسط طی دو دهه ۲۰ بوده است. بررسی تولید ناخالص داخلی بدون نفت استان نشان می دهد که این استان از نظر برخوردار از ظرفیتها برای توسعه در سطح مطلوبی قرار دارد. اما بهره‌وری عوامل تولید در استان در سطح پایینی قرار گرفته است.

جدول ۹۷- تولید ناخالص داخلی (میلیون ریال)

تولید ناخالص داخلی بدون نفت			تولید ناخالص داخلی			
سهم درصدی	سیستان و بلوچستان	کل کشور	سهم درصدی	سیستان و بلوچستان	کل کشور	
۱.۳۵	۶۹۳۰۹۲۴.۳۳۹	۵۱۲۳۴.۲۰۰	۱.۱۰	۶۹۳۰۹۲۴.۳۳۹	۶۳۰۰۳۸۶۲۲.۹	۱۳۷۹
۱.۳۶	۸۳۸۲۰۲۲.۷۰۲	۶۱۴۱۷۶۶۷۵.۷	۱.۱۴	۸۳۸۲۰۲۲.۷۰۲	۷۳۳۹۰۸۹۸۱.۹	۱۳۸۰
۱.۳۱	۱۰۲۱۰۴۱۳.۷۶	۷۷۸۸۵۶۴۵۳.۸	۱.۰۷	۱۰۲۱۰۴۱۳.۷۶	۹۵۴۲۴۰۲۷۳.۴	۱۳۸۱
۱.۲۸	۱۲۳۶۴۶۹۹.۷۳	۹۶۵۷۵۷۱۳۱	۱.۰۴	۱۲۳۶۵۲۵۰.۰۳	۱۱۸۹۲۸۶۸۷۹	۱۳۸۲
۱.۲۶	۱۵۴۸۱۳۳۶.۰۷	۱۲۳۱۵۱۳۰۳۷	۱.۰۰	۱۵۴۸۱۹۸۴.۳۱	۱۵۵۴۸۱۰۸۹۴	۱۳۸۳
۱.۳۳	۲۰۰۱۲۲۰۷.۶۸	۱۵۰۱۳۲۰۴۰۶	۱.۰۳	۲۰۰۱۳۲۳۴.۷۱	۱۹۴۱۱۸۷۵۸۴	۱۳۸۴
۱.۲۴	۲۳۱۳۰۵۴۷.۸۹	۱۸۵۸۸۳۹۹۶۹	۰.۹۷	۲۳۱۳۰۵۴۷.۸۹	۲۳۸۲۶۷۴۸۱.۸	۱۳۸۵
۱.۱۷	۲۷۶۷۳۱۳۳.۲۵	۲۳۷۰۸۰۶۱۹۲	۰.۹۰	۲۷۶۷۳۱۳۳.۲۵	۳۰۷۲۶۱۵۴۳.۹	۱۳۸۶
۱.۱۹	۳۴۹۷۸۶.۰۲۱	۲۹۳۲۶۰۱۴۷۳	۰.۹۶	۳۴۹۷۸۶.۰۲۱	۳۶۵۵۱۹۵۴۲.۲	۱۳۸۷
۱.۲۳	۴۰۶۷۶۶۳۴.۷۶	۳۲۹۶۵۷۹۴۷۶	۱.۰۴	۴۰۶۷۶۶۳۴.۷۶	۳۸۹۴۲۲۳۷۷.۸	۱۳۸۸
۱.۴۹	۵۹۸۳۹۷۰.۴۲۸	۴۰۱۰۲۲۰۵۷۲	۱.۲۳	۵۹۸۳۹۷۰.۴۲۸	۴۸۵۵۸۶۲۲۱.۱	۱۳۸۹
۱.۵۲	۷۷۹۸۰۲۲۷.۳۳	۵۱۲۳۱۵۷۶۰.۸	۱.۲۳	۷۷۹۸۰۲۲۷.۳۳	۶۳۳۹۶۲۱۵۸۵	۱۳۹۰
۱.۵۷	۱۰۲۰۶۰۴۶۵.۸	۶۵۱۳۶۵۲۳۳۷	۱.۳۸	۱۰۲۰۶۰۴۶۵.۸	۷۴۲۰۸۰۱۱۴۴	۱۳۹۱
۱.۵۲	۱۳۲۸۴۸۱۱۷.۴	۸۷۶۱۵۷۱۵۶۵	۱.۳۲	۱۳۲۸۴۸۱۱۷.۴	۱۰۰۴۹۰۸۷۵۶۳	۱۳۹۲
۱.۵۴	۱۵۸۴۳۶۸۵۲.۸	۱۰۲۶۸۷۹۰۷۵۸	۱.۲۶	۱۵۸۴۸۷۱۶۸.۸	۱۲۵۵۰۹۶۰۰۲۶	۱۳۹۳
۱.۶۳	۱۷۶۳۶۴۴۷۱.۸	۱۰۷۹۸۱۵۸۷۸۱	۱.۴۵	۱۷۶۳۶۴۴۶۹	۱۲۱۸۰۰۱۶۱۲۹	۱۳۹۴
۱.۶۸	۲۱۶۳۴۰۷۰۶.۴	۱۲۸۶۴۲۸۹۲۴۹	۱.۴۵	۲۱۶۳۴۰۹۹۶.۵	۱۴۹۰۶۲۵۷۵۳۴	۱۳۹۵
۱.۷۱	۲۵۹۴۷۴۰۸۳.۸	۱۵۱۹۴۲۹۲۴۳۷	۱.۴۴	۲۵۹۵۰۶۸۰۴	۱۷۹۷۱۸۷۱۱۵۳	۱۳۹۶
۱.۷۲	۳۵۹۱۹۵۱۴۷.۹	۲۰۸۷۰۳۲۹۲۲۴	۱.۳۹	۳۵۹۲۱۹۲۹۹.۹	۲۵۸۲۹۷۱۲۴۲۶	۱۳۹۷

منبع: مرکز آمار ایران، محاسبات نگارنده

ارزش افزوده به تفکیک بخش های اقتصادی استان آذربایجان غربی در مقایسه با کشور

بخش کشاورزی و معدن

بررسی ارزش افزوده بخش کشاورزی استان سیستان نشان می دهد که این استان به طور متوسط ۳/۰۲ درصد از ارزش افزوده بخش کشاورزی کشور را تشکیل داده است. بررسی رتبه استان نشان می دهد طی بازه هشت ساله مورد بررسی، رتبه سیستان و بلوچستان ۱۳ بوده است. بررسی زیر بخش های کشاورزی استان نشان می دهد که بخش ماهیگیری استان به عنوان مزیت نسبی استان شناخته می شود. این بخش به طور متوسط ۲۰/۷۴ درصد از ارزش افزوده کل کشور را تشکیل داده است. در واقع اقتصاد دریا پایه در استان به عنوان یکی از پتانسیل های بااهمیت استان جهت سرمایه گذاری برای توسعه شناخته می شود. استان سیستان یکی از استان کشور با سطح پایین ارزش افزوده بخش معدن است. این استان به طور میانگین ۰/۱۲ درصد از ارزش افزوده بخش معدن کشور را تشکیل داده است. رتبه استان از نظر تأثیر گذاری بخش معدن ۲۵ است.

جدول ۹۸- سهم ارزش افزوده بخش کشاورزی و معدن استان سیستان و بلوچستان از کشور

۱۳۹۷	۱۳۹۶	۱۳۹۵	۱۳۹۴	۱۳۹۳	۱۳۹۲	۱۳۹۱	۱۳۹۰	
۲,۸۶	۳,۱۴	۳,۲۶	۲,۹۷	۳,۱۰	۲,۸۳	۳,۱۸	۲,۸۶	کشاورزی، شکار، جنگلداری و ماهیگیری
۱,۸۰	۲,۰۰	۲,۲۵	۱,۹۶	۲,۲۱	۱,۹۹	۲,۳۲	۲,۰۷	زراعت و باغداری
۱,۳۱	۱,۳۳	۱,۶۶	۱,۳۳	۱,۶۴	۱,۶۹	۱,۶۵	۱,۷۲	پرورش حیوانات
-۰,۲۹	-۰,۲۴	-۰,۳۳	-۰,۳۴	-۰,۳۶	-۰,۳۶	-۰,۳۰	-۰,۲۰	گاوآردی صنعتی
۱,۷۹	۱,۷۹	۱,۹۴	۱,۷۵	۱,۹۲	۲,۰۵	۲,۰۳	۲,۰۲	دام سنتی
-۰,۳۰	-۰,۲۷	-۰,۳۸	-۰,۵۴	-۰,۴۷	۱,۶۹	۱,۴۲	۱,۸۴	مرغاری
-۰,۱۱	-۰,۰۹	-۰,۰۵	-۰,۰۵	-۰,۰۵	-۰,۰۹	-۰,۰۸	-۰,۱۵	پرورش زنبور عسل، کرم ابریشم، شکار و سایر فعالیت های کشاورزی
۳,۹۸	۴,۴۲	۴,۲۳	۴,۴۲	۴,۵۷	۴,۹۱	۴,۴۴	۴,۸۷	جنگلداری
۱۹,۲۸	۲۲,۴۰	۲۱,۹۰	۲۱,۱۸	۲۰,۶۷	۱۹,۸۸	۲۰,۳۶	۱۹,۸۵	ماهیگیری
-۰,۰۲	-۰,۰۱	-۰,۰۲	-۰,۰۴	-۰,۰۱	-۰,۰۱	-۰,۰۲	-۰,۰۲	استخراج معدن
۰,۰۰	۰,۰۰	۰,۰۰	۰,۰۰	۰,۰۰	۰,۰۰	۰,۰۰	۰,۰۰	استخراج نفت خام، گاز طبیعی و خدمات پشتیبانی معادن
-۰,۲۶	-۰,۱۵	-۰,۲۷	-۰,۶۲	-۰,۳۶	-۰,۳۳	-۰,۶۲	-۰,۷۵	استخراج سایر معادن

منبع: مرکز آمار ایران، محاسبات نگارنده

بررسی شاخص های بخش کشاورزی نشان می دهد در عمده شاخص های آن در وضعیت مطلوبی قرار ندارد. بررسی سرانه تولید گوشت و شیر در استان نشان می دهد رتبه این استان در سطح پایینی قرار دارد و جز استان ها با پایین ترین سطح سرانه تولید گوشت و مرغ است. اما سرانه تولید آبزیان در استان به دلیل دسترسی به دریا بالا است. در واقع استان سیستان و بلوچستان دومین استان از نظر سرانه تولید آبزیان بعد از استان هرمزگان است. با توجه به مزیت نسبی در این بخش نسبت تعداد شاغلان این بخش نیز در سطح بالایی نسبت به میانگین کشوری است. استان سیستان به دلیل وجود نظام کشوری سنتی، ارزش افزوده پایین در این بخش تولید کرده است. سهم کشاورزی مکانیزه استان از کل کشور ۱/۲ درصد است و عمده نظام کشت به صورت سنتی است به طوری که

سهام اراضی تحت پوشش شبکه‌های آبیاری و زهکشی در سطح بالایی قرار دارد. سهم استان از معادن در حال بهره‌برداری ۱/۷۱ درصد است و میزان اشتغال ۱/۴۷ درصد است. این موضوع بیانگر وجود ظرفیت اشتغال در بخش معدن است. با توجه به پایین بودن سهم اشتغال بخش معدن و همچنین پایین بودن نسبت سرمایه‌گذاری در این بخش، بهره‌وری بخش معدن در سطح پایین قرار دارد. میزان ارزش افزوده پایین را تولید کرده است.

جدول ۹۹- وضعیت شاخص‌های بخش کشاورزی و معدن در مقایسه با کشور

رتبه در کشور	کشور	سیستان و بلوچستان	شاخص
۲۷	۱۰/۳۴	۶/۶۹	سرانه تولید گوشت قرمز (کیلوگرم به نفر)
۳۰	۱۳۲/۴۳	۲۳/۶۷	سرانه تولید شیر
۲۹	۳۲/۹۰	۱۲/۹۲	سرانه تولید گوشت مرغ
۲	۱۵/۴۴	۱۰۵/۴۲	سرانه تولید آبریان
۱۰	۱/۱۱	۱/۹۵	نسبت تعداد شاغلان بخش شیلات (آبزی‌پروری) به کل جمعیت
۲۸	۰/۰۳	۰/۰۰	نسبت مساحت جنگل کاری به مساحت استان
۲۷	۱۰۰	۱/۲۱	سهم استان از اراضی تحت پوشش سیستم آبیاری تحت فشار (۱۳۹۷)
۵	۱۰۰	۹/۱۲	سهم استان از اراضی تحت پوشش شبکه‌های آبیاری و زهکشی (۱۳۹۷)
۱۱	۱۰۰	۳/۱	سهم آب مصرف شده استان از منابع آب کشور
۹	۱۰۰	۳/۳	سهم استان از آب مصرف شده در بخش کشاورزی
۲۷	۵/۹۹	۲/۸۸	نسبت تعداد معادن در حال بهره‌برداری به کل جمعیت (۱۳۹۷)
۲۳	۱۰۰	۱/۷۱	سهم استان از معادن در حال بهره‌برداری
۲۲	۱۲۱/۴۸	۵۰/۳۸	نسبت تعداد شاغلان معدن در حال بهره‌برداری به کل جمعیت (تعداد به صد هزار نفر)
۲۴	۴/۸۱	۰/۴۲	سرانه ارزش تولیدات معدن در حال بهره‌برداری (میلیون ریال به نفر)
۲۴	۳۷۵۲/۱۰	۳۳۶/۵۰	سرانه ارزش افزوده معدن در حال بهره‌برداری (هزار ریال به نفر)
۲۰	۲۳۷/۲۷	۷۱/۷۵	نسبت سرمایه‌گذاری (ارزش تغییرات اموال سرمایه‌ای) معدن در حال بهره‌برداری به کل جمعیت (هزار ریال به نفر)
۱۸	۱۰۰	۱/۴۷	سهم استان از شاغلان معدن در حال بهره‌برداری

منبع: مرکز آمار، جایگاه اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی استان‌ها در مقایسه با کشور

بخش صنعت و ساختمان

بخش صنعت استان یکی از بخش‌های ضعیف استان است که نقش بسیار کمی در ارزش افزوده کشور داشته است. بررسی ارزش افزوده استان در بخش صنعت نشان می‌دهد که به طور متوسط سهم استان از ارزش افزوده بخش صنعت کشور ۱/۱۸ درصد بوده است. از این نظر استان در رتبه ۲۱ در تأثیر بر ارزش افزوده بخش صنعت کل کشور قرار دارد. بررسی زیر بخش‌های صنعت در استان نشان می‌دهد که ارزش افزوده بخش تولید

محصولات غذایی بالاترین میزان از ارزش افزوده کل استان در بخش صنعت است که به طور متوسط ۴/۲۶ درصد از ارزش افزوده محصولات غذایی کشور در سیستان و بلوچستان تولید شده است. بررسی این صنعت نشان می دهد ۶۰۵۵ نفر در این صنعت و تعداد ۱۹۵ بنگاه اقتصادی در این زمینه در استان فعال است. در واقع سهم این صنعت از اشتغال استان ۲۴/۶۷ درصد و سهم آن از بنگاه های اقتصادی ۱۸/۷۶ درصد است. دومین صنعت استان از نظر بالا بودن میزان ارزش افزوده مربوط به بخش چاپ و تکثیر رسانه های ضبط شده است. این بخش به طور متوسط ۲/۰۱ درصد از ارزش افزوده این بخش از صنعت را تشکیل داده است. تولید فرآورده های معدنی غیرفلزی سومین بخش صنعت با ارزش افزوده بالا است. این بخش ۳۸/۲۷ درصد از اشتغال و ۳۴/۰۷ درصد از تعداد بنگاه های صنعتی استان را تشکیل داده است. با این وجود ۱/۹ درصد از ارزش افزوده کشور در این بخش تولید شده است که بیانگر خروج ارزش افزوده استان در این بخش است.

جدول ۱۰۰- سهم ارزش افزوده بخش صنعت و ساختمان استان سیستان و بلوچستان از کشور

۱۳۹۷	۱۳۹۶	۱۳۹۵	۱۳۹۴	۱۳۹۳	۱۳۹۲	۱۳۹۱	۱۳۹۰
۱.۱۳	۱.۱۱	۱.۱۶	۱.۳۱	۱.۰۳	۰.۹۵	۱.۰۲	۰.۹۵
۴.۳۵	۴.۲۴	۴.۱۷	۴.۴۱	۴.۴۱	۴.۲۱	۴.۱۹	۴.۱۹
-۰.۶	-۰.۷	-۰.۱۰	-۰.۱۵	-۰.۳۳	-۰.۰۰	۱.۰۱	۱.۲۱
-۰.۰۰	-۰.۰۰	-۰.۰۰	-۰.۰۰	-۰.۰۰	-۰.۰۰	-۰.۰۰	-۰.۰۰
۱.۹۴	۱.۹۰	۱.۷۷	۱.۸۶	۱.۹۷	۱.۹۶	۱.۹۶	۲.۰۰
-۰.۹۷	-۰.۹۷	-۰.۹۹	-۰.۹۹	-۱.۰۱	-۱.۰۰	-۱.۰۰	-۱.۰۲
-۰.۰۰	-۰.۰۰	-۰.۰۱	-۰.۰۱	-۰.۰۰	-۰.۰۰	-۰.۰۰	-۰.۰۰
-۰.۵۵	-۰.۵۶	-۰.۵۵	-۰.۵۴	-۰.۵۸	-۰.۵۷	-۰.۵۸	-۰.۵۷
-۰.۰۰	-۰.۰۱	-۰.۰۰	-۰.۰۰	-۰.۰۱	-۰.۰۱	-۰.۰۱	-۰.۰۲
۱.۳۳	۱.۸۸	۱.۹۷	۱.۹۶	۲.۰۷	۲.۳۵	۲.۰۰	۲.۰۰
-۰.۰۱	-۰.۰۱	-۰.۰۹	-۰.۱۷	-۰.۲۰	-۰.۰۴	-۰.۰۸	-۰.۱۳
-۰.۲۶	-۰.۲۲	-۰.۲۰	-۰.۲۲	-۰.۰۲	-۰.۰۲	-۰.۰۴	-۰.۰۵
-۰.۰۱	-۰.۰۰	-۰.۰۰	-۰.۰۰	-۰.۰۰	-۰.۰۰	-۰.۰۰	-۰.۰۰
۰.۹۶	۱.۱۹	۰.۹۳	۰.۹۸	۱.۰۱	۱.۱۶	۱.۰۷	۱.۰۹
۱.۸۶	۱.۷۲	۲.۱۲	۲.۳۴	۱.۸۲	۱.۸۶	۱.۶۶	۱.۷۹
-۰.۰۳	-۰.۰۲	-۰.۰۲	-۰.۰۳	-۰.۰۳	-۰.۰۳	-۰.۰۵	-۰.۰۵
-۰.۴۳	-۰.۴۵	-۰.۵۰	-۰.۴۴	-۰.۴۸	-۰.۴۷	-۰.۴۵	-۰.۴۷
-۰.۰۳	-۰.۰۳	-۰.۰۲	-۰.۰۳	-۰.۰۳	-۰.۰۳	-۰.۰۴	-۰.۰۴
-۰.۰۸	-۰.۰۷	-۰.۰۸	-۰.۱۳	-۰.۱۵	-۰.۱۶	-۰.۰۹	-۰.۰۸
-۰.۰۶	-۰.۰۴	-۰.۰۴	-۰.۰۳	-۰.۰۴	-۰.۰۴	-۰.۰۵	-۰.۰۶
-۰.۰۷	-۰.۰۴	-۰.۰۳	-۰.۰۴	-۰.۰۳	-۰.۰۳	-۰.۰۴	-۰.۰۳
-۰.۰۶	-۰.۰۷	-۰.۰۷	-۰.۰۷	-۰.۱۴	-۰.۱۲	-۰.۱۶	-۰.۱۷
-۰.۵۰	-۰.۵۱	-۰.۵۳	-۰.۵۲	-۰.۵۵	-۰.۵۴	-۰.۵۴	-۰.۵۶
-۰.۲۸	-۰.۲۷	-۰.۳۳	-۰.۲۶	-۰.۲۷	-۰.۲۸	-۰.۲۷	-۰.۲۹
-۰.۶۴	-۰.۶۰	-۰.۶۲	-۰.۶۳	-۰.۶۰	-۰.۶۰	-۰.۵۷	-۰.۶۰
-۰.۵۶	-۰.۷۷	۱.۱۴	۰.۴۳	۰.۲۶	۰.۲۰	-۰.۲۸	-۰.۲۷
۳.۲۴	۳.۱۱	۴.۴۰	۳.۲۴	۲.۸۸	۲.۶۹	۲.۸۷	۲.۷۳
-۰.۰۱	-۰.۰۲	-۰.۰۵	-۰.۰۷	-۰.۰۲	-۰.۰۱	-۰.۰۱	-۰.۰۰
۲.۷۸	۲.۶۶	۱.۳۳	۱.۲۷	۱.۵۵	۲.۳۴	۲.۰۷	۱.۸۶
۱.۹۶	۱.۸۶	۱.۴۷	۱.۷۰	۱.۴۳	۱.۲۷	۱.۸۲	۱.۵۸
-۰.۹۹	-۱.۰۴	-۱.۰۲	-۱.۰۲	-۱.۰۷	-۱.۰۳	-۰.۹۹	-۱.۱۴
۲.۴۱	۲.۰۹	۱.۵۸	۱.۹۰	۱.۵۶	۱.۳۷	۲.۲۰	۱.۷۴

منبع: مرکز آمار ایران، محاسبات نگارنده

بررسی وضعیت شاخص‌های صنعتی استان نشان می‌دهد که در عمده شاخص‌های مورد بررسی وضعیت استان در جایگاه مطلوبی قرار ندارد. نسبت تعداد کارگاه‌های صنعتی به جمعیت استان در سطح پایینی قرار دارد و کمتر از یک‌سوم میانگین کشور است. همچنین نسبت تعداد شاغلان کارگاه‌های صنعتی به کل جمعیت نیز در سطح پایین قرار دارد و از نظر این شاخص استان سیستان و بلوچستان پایین‌ترین سهم را در کشور دارد. از این رو سرانه ارزش افزوده استان نیز در سطح پایینی قرار دارد. بررسی ارزش تولید کارگاه‌های صنعتی استان بیانگر سطح پایین آن است. در واقع سهم استان از اشتغال بخش کارگاه‌های صنعتی نسبت به کشور ۰/۷۳ درصد و ۱/۲۱ درصد از کارگاه‌های صنعتی در استان واقع شده است. با این وجود سهم ارزش تولید کارگاه‌های صنعتی ۰/۲۳ درصد و سهم استان از ارزش افزوده کارگاه‌های صنعتی ۰/۴۲ درصد است. از این رو بخش صنعت در استان با کاهش بهره‌وری در کارگاه‌های صنعتی روبه‌رو است.

جدول ۱۰۱- وضعیت شاخص‌های بخش صنعت در مقایسه با کشور

رتبه در کشور	کشور	سیستان و بلوچستان	شاخص
۲۹	۳/۷۴	۱/۲۹	نسبت تعداد کارگاه‌های صنعتی ده نفر کارکن و بیشتر به کل جمعیت (تعداد به ده هزار نفر) (۱۳۹۶)
۲۹	۳/۷۲	۱/۲۸	نسبت تعداد کارگاه‌های صنعتی خصوصی ده نفر کارکن و بیشتر به کل جمعیت (تعداد به ده هزار نفر)
۲۵	۲/۲۷	۱/۰۵	نسبت تعداد کارگاه‌های صنعتی عمومی ده نفر کارکن و بیشتر به کل جمعیت (تعداد به ده هزار نفر) (۱۳۹۵)
۳۱	۲۱/۹۳	۴/۵۵	نسبت تعداد شاغلان کارگاه‌های صنعتی ده نفر کارکن و بیشتر به کل جمعیت (تعداد به ده هزار نفر) (۱۳۹۶)
۱۹	۲۶/۷۰	۱۰/۶۷	سرانه ارزش افزوده فعالیت صنعتی کارگاه‌های صنعتی دارای ده نفر کارکن و بیشتر (میلیون ریال به نفر) (۱۳۹۶)
۲۸	۱۰۰	۰/۲۳	سهم استان از ارزش تولید کارگاه‌های صنعتی (۱۳۹۶)
۲۰	۱۰۰	۱/۲۱	سهم استان از تعداد کارگاه‌های صنعتی ده نفر کارکن و بیشتر (۱۳۹۶)
۲۶	۱۰۰	۰/۴۲	سهم استان از ارزش افزوده فعالیت صنعتی کارگاه‌های صنعتی دارای ده نفر کارکن و بیشتر (۱۳۹۶)
۲۳	۱۰۰	۰/۷۳	سهم استان از شاغلان کارگاه‌های صنعتی دارای ده نفر کارکن و بیشتر
۲۳	۱۰۰	۰/۶	سهم استان از آب مصرف شده در بخش صنعت

منبع: مرکز آمار، جایگاه اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی استان‌ها در مقایسه با کشور

بخش خدمات

بخش خدمات استان از نظر تأثیرگذاری در اقتصاد ملی رتبه دوم را دارد. این بخش به طور متوسط ۱/۷۵ درصد از ارزش افزوده بخش خدمات کشور را تشکیل داده است. رتبه استان از نظر تأثیر بخش خدمات در اقتصاد ملی ۱۵ است. در میان زیر بخش‌های بخش خدمات امور مربوط به آموزش و مسائل دفاعی بیشترین تأثیر را در ایجاد ارزش افزوده بخش خدمات دارند.

جدول ۱۰۲- سهم استان سیستان و بلوچستان از ارزش افزوده بخش خدمات کشور

۱۳۹۷	۱۳۹۶	۱۳۹۵	۱۳۹۴	۱۳۹۳	۱۳۹۲	۱۳۹۱	۱۳۹۰	
۲.۱۹	۲.۱۸	۲.۱۷	۲.۱۷	۲.۲۰	۲.۲۱	۲.۲۱	۲.۲۰	عمده فروشی و خرده فروشی، تعمیر وسایل نقلیه موتوری و موتورسیکلت
۲.۲۹	۲.۲۹	۲.۳۰	۲.۳۰	۲.۲۹	۲.۳۰	۲.۳۰	۲.۲۹	عمده فروشی، خرده فروشی به جز وسایل نقلیه موتوری و موتورسیکلت
۰.۶۲	۰.۶۲	۰.۶۲	۰.۶۲	۰.۶۲	۰.۶۲	۰.۶۲	۰.۶۲	عمده فروشی، خرده فروشی و تعمیر وسایل نقلیه موتوری و موتورسیکلت
۲.۵۷	۱.۸۵	۱.۲۱	۱.۲۰	۱.۲۶	۱.۱۱	۱.۲۹	۱.۰۷	حمل و نقل و انبارداری و پست
۲.۶۷	۱.۷۳	۱.۰۱	۱.۰۹	۱.۱۶	۰.۹۸	۱.۱۸	۰.۹۱	حمل و نقل زمینی و حمل و نقل با خط لوله
۰.۳۳	۰.۳۵	۰.۰۹	۰.۲۴	۰.۱۳	۰.۰۹	۰.۰۶	۰.۱۵	حمل و نقل از طریق راه آهن بین شهری
۲.۸۰	۱.۸۲	۱.۰۷	۱.۱۵	۱.۲۲	۱.۰۳	۱.۲۵	۰.۹۷	سایر حمل و نقل زمینی
۰.۰۰	۰.۰۰	۰.۰۰	۰.۰۰	۰.۰۰	۰.۰۰	۰.۰۰	۰.۰۰	حمل و نقل از طریق لوله
۱.۳۹	۱.۴۰	۱.۴۱	۱.۴۰	۱.۴۶	۱.۱۲	۱.۱۲	۱.۱۴	حمل و نقل آبی
۱.۰۹	۱.۰۴	۱.۰۳	۰.۹۹	۱.۰۰	۱.۴۰	۱.۴۷	۱.۶۳	حمل و نقل هوایی
۲.۳۵	۳.۶۱	۳.۳۸	۲.۶۷	۲.۶۶	۲.۷۰	۲.۶۱	۲.۶۰	انبارداری و فعالیت‌های پشتیبانی حمل و نقل
۰.۷۰	۰.۷۰	۰.۶۹	۰.۶۹	۰.۷۰	۰.۶۹	۰.۶۹	۰.۶۹	فعالیت‌های پست و پیک
۰.۵۸	۰.۵۷	۰.۵۷	۰.۵۷	۰.۵۷	۰.۵۷	۰.۵۸	۰.۵۹	فعالیت خدماتی مربوط به تامین جا و غذا
۰.۹۴	۰.۹۴	۰.۹۴	۰.۹۴	۰.۹۴	۰.۹۴	۰.۹۴	۰.۹۴	تامین جا(اقامتگاه‌ها)
۰.۵۱	۰.۵۱	۰.۵۱	۰.۵۱	۰.۵۱	۰.۵۱	۰.۵۱	۰.۵۱	فعالیت‌های خدماتی مربوط به غذا و آشامیدنی‌ها(رستوران‌ها و...)
۰.۷۸	۰.۷۳	۰.۷۱	۰.۶۵	۰.۵۵	۰.۵۳	۰.۵۱	۰.۴۷	اطلاعات و ارتباطات
۰.۲۵	۰.۲۵	۰.۲۵	۰.۲۵	۰.۲۵	۰.۲۵	۰.۲۵	۰.۲۵	ارتباطات
۱.۵۱	۱.۴۷	۱.۵۸	۱.۵۵	۱.۵۲	۱.۴۹	۱.۴۸	۱.۳۶	سایر فعالیت‌های اطلاعات و ارتباطات
۰.۷۰	۰.۶۷	۰.۵۲	۰.۵۰	۰.۵۴	۰.۵۷	۰.۶۹	۰.۶۳	فعالیت‌های مالی و بیمه
۰.۶۵	۰.۶۱	۰.۳۱	۰.۳۵	۰.۴۱	۰.۵۲	۰.۶۳	۰.۶۴	بانک و موسسات مالی
۱.۰۶	۱.۰۵	۱.۰۵	۱.۰۵	۱.۰۵	۰.۹۹	۱.۰۳	۰.۹۷	بیمه
۰.۳۳	۰.۳۳	۰.۳۴	۰.۲۹	۰.۲۷	۰.۳۹	۰.۳۴	۰.۲۱	سایر فعالیت‌های خدمات مالی و بیمه
۰.۹۰	۰.۹۳	۰.۹۲	۰.۹۱	۰.۸۸	۰.۹۰	۰.۸۷	۰.۹۳	املاک و مستغلات
۰.۹۸	۱.۰۳	۰.۹۹	۰.۹۹	۱.۰۷	۱.۰۳	۰.۹۶	۱.۰۶	خدمات واحدهای مسکونی شخصی
۱.۰۰	۱.۰۰	۱.۰۱	۱.۰۱	۰.۷۶	۰.۸۸	۰.۹۳	۰.۹۰	خدمات واحدهای مسکونی اجاری
۰.۴۷	۰.۴۷	۰.۴۷	۰.۴۷	۰.۴۷	۰.۴۷	۰.۴۷	۰.۴۷	خدمات واحدهای غیرمسکونی
۰.۳۶	۰.۳۶	۰.۳۷	۰.۳۸	۰.۳۸	۰.۴۲	۰.۴۳	۰.۴۳	خدمات دلالتان مستغلات
۰.۵۶	۰.۵۵	۰.۵۹	۰.۵۲	۰.۵۳	۰.۵۳	۰.۵۳	۰.۵۵	فعالیت‌های حرفه‌ای، علمی و فنی
۰.۳۹	۰.۳۲	۰.۴۹	۰.۱۸	۰.۲۴	۰.۲۷	۰.۳۱	۰.۳۹	تحقیق و توسعه
۰.۵۲	۰.۵۲	۰.۵۲	۰.۵۲	۰.۵۲	۰.۵۲	۰.۵۲	۰.۵۲	سایر فعالیت‌های حرفه‌ای، علمی و فنی
۲.۹۵	۲.۶۶	۲.۶۶	۲.۶۶	۲.۶۳	۲.۵۳	۲.۴۲	۲.۵۵	فعالیت‌های دامپزشکی

منبع: مرکز آمار ایران، محاسبات نگارنده

ادامه جدول سهم استان سیستان و بلوچستان از ارزش افزوده بخش خدمات کشور

۱۳۹۷	۱۳۹۶	۱۳۹۵	۱۳۹۴	۱۳۹۳	۱۳۹۲	۱۳۹۱	۱۳۹۰	
۰.۹۵	۰.۷۳	۰.۶۶	۰.۶۷	۰.۷۰	۰.۷۱	۰.۷۲	۰.۷۵	فعالیت‌های اداری و خدمات پشتیبانی
۲.۴۳	۲.۳۱	۲.۳۰	۲.۱۳	۲.۱۱	۲.۲۰	۲.۲۸	۲.۳۸	اداره امور عمومی، خدمات شهری و تأمین اجتماعی
۱.۹۰	۱.۶۶	۱.۶۶	۱.۴۳	۱.۳۹	۱.۵۷	۱.۵۹	۱.۶۴	امور عمومی و خدمات شهری
۲.۴۰	۲.۱۱	۱.۸۶	۱.۸۱	۱.۶۱	۲.۲۱	۲.۲۶	۲.۲۱	آموزش عمومی
۱.۶۳	۱.۴۱	۱.۵۷	۱.۲۶	۱.۳۰	۱.۲۷	۱.۲۵	۱.۲۸	خدمات شهری
۳.۰۵	۳.۰۵	۳.۰۶	۳.۰۲	۳.۰۶	۳.۰۶	۳.۰۲	۳.۰۲	امور دفاعی و انتظامی
۲.۸۶	۲.۸۶	۲.۸۶	۲.۸۶	۲.۸۸	۲.۸۸	۲.۸۶	۲.۸۵	امور دفاعی
۳.۴۵	۳.۶۷	۳.۴۵	۳.۳۹	۳.۴۰	۳.۴۲	۳.۳۹	۳.۴۵	امور انتظامی
۱.۵۸	۱.۵۰	۱.۴۷	۱.۴۶	۱.۳۵	۱.۶۴	۱.۸۰	۱.۸۵	تأمین اجتماعی اجباری
۳.۳۹	۳.۴۲	۳.۲۹	۳.۳۰	۳.۰۷	۳.۰۴	۲.۹۶	۳.۰۱	آموزش
۳.۹۵	۳.۸۶	۴.۰۵	۳.۷۱	۳.۵۱	۳.۹۲	۴.۱۳	۳.۸۳	آموزش ابتدایی
۴.۱۰	۳.۹۸	۴.۱۸	۳.۸۵	۳.۶۳	۴.۰۴	۴.۲۳	۳.۸۹	آموزش ابتدایی دولتی
۱.۳۵	۱.۳۵	۱.۳۵	۱.۳۵	۱.۳۵	۱.۳۵	۱.۳۵	۱.۳۵	آموزش ابتدایی خصوصی
۳.۵۰	۳.۶۳	۳.۶۲	۳.۹۰	۳.۶۵	۳.۱۲	۲.۶۴	۳.۲۶	آموزش متوسطه عمومی و متوسطه فنی و حرفه‌ای
۳.۶۹	۳.۸۶	۳.۸۱	۴.۱۰	۳.۸۴	۳.۲۸	۲.۷۱	۳.۴۱	آموزش متوسطه عمومی و متوسطه فنی و حرفه‌ای دولتی
۱.۳۲	۰.۸۰	۰.۴۴	۰.۴۸	۰.۵۵	۰.۴۸	۱.۰۶	۰.۵۴	آموزش متوسطه عمومی و متوسطه فنی و حرفه‌ای خصوصی
۲.۷۰	۲.۷۳	۲.۰۷	۲.۳۰	۲.۲۳	۲.۳۲	۲.۲۴	۲.۰۵	آموزش عالی
۳.۴۹	۳.۷۵	۲.۷۰	۳.۰۲	۲.۹۵	۳.۱۲	۲.۸۹	۲.۵۸	آموزش عالی دولتی
۱.۳۸	۱.۲۹	۱.۲۶	۱.۲۷	۱.۲۵	۱.۲۱	۱.۱۹	۱.۱۶	آموزش عالی خصوصی
۲.۲۵	۲.۱۰	۱.۸۴	۱.۹۵	۱.۹۶	۱.۷۹	۲.۵۷	۲.۶۸	آموزش بزرگسالان
۴.۵۵	۴.۰۵	۳.۲۷	۳.۲۷	۲.۹۷	۲.۵۸	۴.۲۵	۴.۲۸	آموزش بزرگسالان دولتی
۰.۷۸	۰.۸۱	۰.۷۹	۰.۸۲	۰.۹۳	۰.۹۰	۰.۸۲	۰.۷۲	آموزش بزرگسالان خصوصی
۲.۶۴	۲.۵۶	۲.۵۶	۲.۱۹	۲.۲۶	۲.۲۱	۲.۳۲	۲.۴۷	فعالیت‌های مربوط به سلامت انسان و مددکاری اجتماعی
۲.۶۵	۲.۵۸	۲.۵۷	۲.۱۹	۲.۲۶	۲.۲۲	۲.۳۴	۲.۵۰	فعالیت‌های مربوط به سلامت انسان
۳.۴۰	۳.۲۲	۳.۳۹	۲.۸۵	۳.۱۲	۲.۹۵	۲.۶۷	۳.۱۰	فعالیت‌های مربوط به سلامت انسان دولتی
۲.۰۲	۲.۰۹	۱.۹۶	۱.۷۲	۱.۶۸	۱.۷۳	۲.۱۰	۱.۸۰	فعالیت‌های مربوط به سلامت انسان خصوصی
۲.۲۵	۲.۳۳	۲.۳۳	۲.۱۹	۲.۳۱	۲.۱۱	۲.۱۱	۲.۰۴	مددکاری اجتماعی
۱.۲۵	۱.۱۰	۰.۴۴	۰.۸۵	۰.۸۴	۰.۸۳	۰.۸۷	۱.۰۲	فعالیت‌های هنر، سرگرمی، تفریح و سایر خدمات
۱.۳۱	۰.۹۴	۰.۴۵	۰.۳۹	۰.۴۱	۰.۳۹	۰.۳۹	۰.۴۴	هنر، سرگرمی و تفریح
۲.۱۱	۲.۰۸	۱.۶۴	۲.۰۲	۱.۸۰	۱.۸۳	۱.۹۹	۲.۴۵	سازمان‌های مذهبی و سازمان‌های دارای عضو
۰.۷۱	۰.۷۱	۰.۷۱	۰.۷۱	۰.۷۱	۰.۷۱	۰.۷۱	۰.۴۵	نماینده رایانه و کالاهای شخصی و خانگی
۰.۸۷	۰.۸۷	۰.۸۷	۰.۸۷	۰.۸۷	۰.۸۷	۰.۸۷	۰.۸۷	سایر فعالیت‌های خدماتی شخصی

منبع: مرکز آمار ایران، محاسبات نگارنده

ارزش افزوده بخش‌های اقتصادی استان سیستان و بلوچستان

بخش کشاورزی و معدن

به طور متوسط سهم بخش کشاورزی از اقتصاد استان ۱۸/۵۲ درصد است. بخش زراعت و باغداری بیشترین سهم را در اقتصاد استان دارد. بر اساس سالنامه آماری کشاورزی ۹۷-۹۸ میزان تولید محصولات زراعی کشور در سیستان و بلوچستان ۲/۹ درصد است و از منظر رتبه ۱۴ کشور را دارد. سهم تولید از محصولات زراعی آبی ۳/۲ درصد و از محصولات دیک ۰/۱ درصد است. بررسی سطح زمین آب در استان نشان می‌دهد که ۲/۱ درصد از زمین‌های زراعی آبی و ۰/۱ از زمین‌های زراعی دیم در کشور متعلق به استان سیستان و بلوچستان است. رتبه

استان از این نظر ۲۳ است. بررسی محصولات باغی استان نشان می‌دهد که ۲/۳ درصد از محصولات باغی کشور در استان سیستان و بلوچستان تولید می‌شود که از این نظر رتبه استان ۱۶ است. با توجه به اهمیت بخش شیلات در استان نشان می‌دهد که از سال ۹۰ میزان میگوی در استان از ۲۱۰ به ۱۵۵۰ تن در سال ۹۷ رسیده است. همچنین میزان تولید صید و آبرزی پروری از ۲۱۳۶۹۵ تندر سال ۹۰ به ۳۲۷۲۷۹ در ۹۷ رسیده است. در همین بازه زمانی نیز تعداد شاغلان زیر بخش صید نیز با کاهش سه برابری از ۸۴۶۳۳۳ در سال ۹۰ به ۳۲۱۳۱ در سال ۹۷ رسیده است. همچنین در همین بازه زمانی تعداد شاغلان زیر بخش آبرزی پروری نیز کاهش یافته است. بر اساس نتایج آمارگیری معادن در سال ۹۷ در استان سیستان و بلوچستان ۳۸۷ معدن در حال بهره‌برداری وجود دارد که عمده این معادن در بخش استخراج سنگ، شن و ماسه است. یکی از پتانسیل‌های استان در بخش معدن مربوط به سنگ مس است که در استان سه معدن وجود دارد. سنگ‌های فلزی غیر آهنی، کرومیت، سیلیس و منیزیت و گل سفید از مهم‌ترین منابع معدنی استان است که در آن استان دارای مزیت نسبی است. بیشترین تمرکز معادن در شهرستان زاهدان با ۱۱۴ و ایرانشهر با ۶۲ معدن وجود دارد.

جدول ۱۰۳- ارزش افزوده بخش کشاورزی و معدن نسبت به استان

۱۳۹۷	۱۳۹۶	۱۳۹۵	۱۳۹۴	۱۳۹۳	۱۳۹۲	۱۳۹۱	۱۳۹۰	
۱۷.۵۵	۱۸.۳۶	۲۰.۱۶	۱۹.۶۸	۲۰.۷۴	۱۹.۶۳	۱۷.۹۵	۱۴.۱۲	کشاورزی، شکار، جنگلداری و ماهیگیری
۷.۹۳	۸.۴۶	۱۰.۱۸	۹.۳۵	۱۰.۶۱	۹.۹۷	۸.۹۰	۷.۲۲	زراعت و باغداری
۱.۷۲	۱.۶۰	۱.۸۰	۱.۸۷	۲.۱۰	۲.۵۷	۲.۴۱	۲.۰۰	پرورش حیوانات
۰.۰۵	۰.۰۳	۰.۰۳	۰.۰۴	۰.۰۴	۰.۰۴	۰.۰۳	۰.۰۳	گاوآردی صنعتی
۱.۶۰	۱.۵۱	۱.۶۹	۱.۷۳	۱.۹۶	۲.۱۶	۲.۰۵	۱.۶۵	دام سنتی
۰.۰۷	۰.۰۵	۰.۰۷	۰.۱۰	۰.۱۰	۰.۳۷	۰.۳۲	۰.۳۲	مرغداری
۰.۰۰	۰.۰۰	۰.۰۰	۰.۰۰	۰.۰۰	۰.۰۱	۰.۰۰	۰.۰۱	پرورش زنبور عسل، کرم ابریشم، شکار و سایر فعالیت‌های کشاورزی
۰.۱۶	۰.۲۳	۰.۲۰	۰.۲۴	۰.۲۷	۰.۲۶	۰.۲۳	۰.۲۹	جنگلداری
۷.۷۵	۸.۰۷	۷.۹۸	۸.۲۱	۷.۷۶	۶.۸۲	۶.۴۱	۴.۶۱	ماهیگیری
۰.۲۱	۰.۱۱	۰.۱۴	۰.۲۸	۰.۲۱	۰.۳۰	۰.۴۷	۰.۴۹	استخراج معدن
۰.۰۰	۰.۰۰	۰.۰۰	۰.۰۰	۰.۰۰	۰.۰۰	۰.۰۰	۰.۰۰	استخراج نفت خام، گاز طبیعی و خدمات پشتیبانی معادن
۰.۲۱	۰.۱۱	۰.۱۴	۰.۲۸	۰.۲۱	۰.۳۰	۰.۴۷	۰.۴۹	استخراج سایر معادن

منبع: مرکز آمار ایران، محاسبات نگارنده

بخش صنعت و ساختمان

بخش صنعت استان به طور متوسط ۱۲/۳۳ درصد از ارزش افزوده استان را تشکیل داده است. بخش تولیدات محصولات غذایی از بیشترین سهم ارزش افزوده استان در زیر بخش صنعت برخوردار است. تولید سایر فرآورده‌های معدنی نیز از دیگر پتانسیل‌های استان برای توسعه است. هرچند بخش قابل توجهی از اشتغال صنعتی استان در این بخش قرار دارد اما این بخش نیازمند توجه است. در این استان ۳۵۴ کارگاه صنعتی در زمینه

محصولات کانی غیرفلزی وجود دارد که این تعداد معادل ۳۴ درصد از تعداد بنگاه‌ها و ۳۸ درصد از اشتغال بخش صنعتی است. بخش انرژی نیز از دیگر بخش‌های استان با ارزش افزوده بالا است.

جدول ۱۰۴- ارزش افزوده بخش صنعت و ساختمان نسبت به استان

۱۳۹۷	۱۳۹۶	۱۳۹۵	۱۳۹۴	۱۳۹۳	۱۳۹۲	۱۳۹۱	۱۳۹۰	
۱۲.۳۸	۱۱.۵۶	۱۱.۷۶	۱۳.۱۹	۱۲.۱۵	۱۲.۵۱	۱۲.۸۵	۱۲.۳۰	صنعت
۷.۹۹	۷.۵۷	۷.۶۴	۸.۵۲	۷.۲۳	۷.۰۷	۷.۴۷	۶.۱۴	تولید محصولات غذایی
۰.۰۰	۰.۰۰	۰.۰۱	۰.۰۱	۰.۰۱	۰.۰۰	۰.۰۸	۰.۰۸	تولید انواع آشامیدنیها
۰.۰۰	۰.۰۰	۰.۰۰	۰.۰۰	۰.۰۰	۰.۰۰	۰.۰۰	۰.۰۰	تولید فرآورده‌های توتون و تنباکو
۰.۷۶	۰.۷۱	۰.۶۵	۰.۷۱	۰.۸۴	۰.۹۶	۰.۹۴	۱.۰۹	تولید منسوجات
۰.۱۷	۰.۱۴	۰.۱۹	۰.۱۹	۰.۲۰	۰.۱۹	۰.۲۰	۰.۳۰	تولید پوشاک
۰.۰۰	۰.۰۰	۰.۰۰	۰.۰۰	۰.۰۰	۰.۰۰	۰.۰۰	۰.۰۰	تولید چرم و فرآورده‌های وابسته
۰.۲۹	۰.۲۵	۰.۲۰	۰.۲۳	۰.۳۳	۰.۳۵	۰.۳۲	۰.۳۲	تولید چوب و محصولات چوبی به جز میلمان، حصیر و مواد حصیر بافی
۰.۰۰	۰.۰۰	۰.۰۰	۰.۰۰	۰.۰۰	۰.۰۰	۰.۰۰	۰.۰۰	تولید کاغذ و فرآورده‌های کاغذی
۰.۱۵	۰.۱۴	۰.۱۳	۰.۱۶	۰.۱۷	۰.۱۸	۰.۱۷	۰.۲۰	چاپ و تکثیر رسانه‌های ضبط شده
۰.۰۱	۰.۰۶	۰.۰۵	۰.۰۵	۰.۰۸	۰.۰۴	۰.۰۵	۰.۰۹	تولید کک، فرآورده‌های حاصل از پالایش نفت
۰.۴۷	۰.۳۶	۰.۲۹	۰.۳۳	۰.۰۵	۰.۰۶	۰.۰۸	۰.۰۹	تولید مواد شیمیایی و فرآورده‌های شیمیایی
۰.۰۰	۰.۰۰	۰.۰۰	۰.۰۰	۰.۰۰	۰.۰۰	۰.۰۰	۰.۰۰	تولید داروها و فرآورده‌های دارویی و شیمیایی و گیاهی
۰.۴۵	۰.۴۲	۰.۳۳	۰.۳۶	۰.۴۱	۰.۴۳	۰.۴۴	۰.۴۴	تولید فرآورده‌های لاستیکی و پلاستیکی
۱.۵۳	۱.۲۲	۱.۷۴	۲.۱۲	۲.۲۴	۲.۶۲	۲.۴۶	۲.۷۵	تولید سایر فرآورده‌های معدنی غیرفلزی
۰.۰۴	۰.۰۳	۰.۰۲	۰.۰۳	۰.۰۵	۰.۰۶	۰.۰۹	۰.۰۷	تولید فلزات پایه
۰.۲۱	۰.۲۵	۰.۲۹	۰.۳۰	۰.۳۳	۰.۳۳	۰.۳۴	۰.۴۲	تولید محصولات فلزی ساخته شده، به جز ماشین آلات و تجهیزات
۰.۰۰	۰.۰۰	۰.۰۰	۰.۰۰	۰.۰۰	۰.۰۰	۰.۰۰	۰.۰۱	تولید محصولات رایانه‌ای، الکترونیکی و نوری
۰.۰۲	۰.۰۲	۰.۰۲	۰.۰۳	۰.۰۴	۰.۰۵	۰.۰۳	۰.۰۳	تولید تجهیزات برقی
۰.۰۱	۰.۰۱	۰.۰۱	۰.۰۱	۰.۰۱	۰.۰۱	۰.۰۲	۰.۰۳	تولید ماشین آلات و تجهیزات طبقه‌بندی نشده در جای دیگر
۰.۰۱	۰.۰۲	۰.۰۳	۰.۰۲	۰.۰۳	۰.۰۲	۰.۰۲	۰.۰۳	تولید وسایل نقلیه موتوری، تریلر و نیم‌تریلر
۰.۰۰	۰.۰۰	۰.۰۱	۰.۰۱	۰.۰۱	۰.۰۱	۰.۰۱	۰.۰۶	تولید سایر تجهیزات حمل و نقل
۰.۰۶	۰.۰۸	۰.۰۹	۰.۰۸	۰.۰۸	۰.۰۸	۰.۰۸	۰.۱۱	تولید میلمان
۰.۰۳	۰.۰۲	۰.۰۳	۰.۰۲	۰.۰۳	۰.۰۳	۰.۰۳	۰.۰۳	تولید سایر مصنوعات
۰.۰۴	۰.۰۳	۰.۰۳	۰.۰۲	۰.۰۱	۰.۰۱	۰.۰۱	۰.۰۱	تعمیر و نصب ماشین آلات و تجهیزات
۲.۶۸	۳.۱۴	۴.۶۹	۱.۲۸	۱.۱۱	۰.۹۶	۱.۱۰	۱.۲۲	تأمین برق، گاز، بخار و تهریه هوا
۲.۶۴	۳.۰۸	۴.۵۵	۱.۱۱	۱.۰۴	۰.۹۴	۱.۰۷	۱.۲۱	تولید، انتقال و توزیع برق
۰.۰۵	۰.۰۶	۰.۱۴	۰.۱۷	۰.۰۷	۰.۰۲	۰.۰۳	۰.۰۱	تولید و توزیع گاز طبیعی
۰.۵۳	۰.۴۵	۰.۳۵	۰.۲۹	۰.۳۳	۰.۴۷	۰.۵۰	۰.۴۸	آرسازی، مدیریت پسماند، فاضلاب و فعالیت‌های تصفیه
۵.۳۱	۴.۹۷	۴.۳۲	۵.۱۶	۵.۰۲	۴.۶۲	۶.۷۷	۷.۱۶	ساختمان
۰.۸۵	۰.۶۰	۰.۵۷	۰.۷۰	۰.۹۶	۱.۱۶	۱.۱۴	۱.۴۰	ساختمان‌های مسکونی
۴.۴۶	۴.۳۸	۳.۷۶	۴.۴۶	۴.۰۶	۳.۴۶	۵.۶۳	۵.۷۵	سایر ساختمان‌ها

منبع: مرکز آمار ایران، محاسبات نگارنده

بخش خدمات

بخش خدمات سهم بیشتری در تولید ارزش افزوده استان را دارد. بررسی زیر بخش‌های بخش خدمات نشان می‌دهد که عمده و خرده‌فروشی از بخش‌های تأثیرگذار در تولید ارزش افزوده است.

جدول ۱۰۵- ارزش افزوده بخش خدمات نسبت به استان

۱۳۹۷	۱۳۹۶	۱۳۹۵	۱۳۹۴	۱۳۹۳	۱۳۹۲	۱۳۹۱	۱۳۹۰	
۱۷.۸۹	۱۷.۰۶	۱۶.۳۶	۱۷.۶۷	۲۰.۷۴	۲۳.۰۴	۲۰.۳۱	۲۱.۲۱	عمده فروشی و خرده فروشی، تعمیر وسایل نقلیه موتوری و موتور سیکلت
۱۷.۵۸	۱۶.۷۱	۱۵.۹۹	۱۷.۳۰	۲۰.۴۰	۲۲.۷۱	۲۰.۰۰	۲۰.۸۷	عمده فروشی، خرده فروشی به جز وسایل نقلیه موتوری و موتور سیکلت
۰.۳۲	۰.۳۴	۰.۳۶	۰.۳۸	۰.۳۴	۰.۳۲	۰.۳۱	۰.۳۴	عمده فروشی، خرده فروشی و تعمیر وسایل نقلیه موتوری و موتور سیکلت
۱۱.۱۵	۸.۵۶	۵.۹۰	۶.۳۳	۶.۶۸	۵.۴۹	۶.۱۶	۵.۰۷	حمل و نقل و انبارداری و پست
۱۰.۰۲	۷.۰۱	۴.۲۹	۵.۰۳	۵.۳۹	۴.۲۶	۵.۰۴	۳.۷۸	حمل و نقل زمینی و حمل و نقل با خط لوله
۰.۰۳	۰.۰۳	۰.۰۱	۰.۰۲	۰.۰۱	۰.۰۱	۰.۰۱	۰.۰۲	حمل و نقل از طریق راه آهن بین شهری
۹.۹۹	۶.۹۸	۴.۲۸	۵.۰۰	۵.۳۷	۴.۲۵	۵.۰۳	۳.۷۶	سایر حمل و نقل زمینی
۰.۰۰	۰.۰۰	۰.۰۰	۰.۰۰	۰.۰۰	۰.۰۰	۰.۰۰	۰.۰۰	حمل و نقل از طریق لوله
۰.۱۱	۰.۱۱	۰.۱۷	۰.۲۱	۰.۱۶	۰.۱۰	۰.۰۶	۰.۰۷	حمل و نقل آبی
۰.۱۱	۰.۱۱	۰.۱۲	۰.۱۳	۰.۱۵	۰.۱۶	۰.۱۱	۰.۱۳	حمل و نقل هوایی
۰.۸۹	۱.۳۰	۱.۳۰	۰.۹۵	۰.۹۶	۰.۹۶	۰.۹۳	۱.۰۸	انبارداری و فعالیت‌های پشتیبانی حمل و نقل
۰.۰۲	۰.۰۲	۰.۰۲	۰.۰۲	۰.۰۲	۰.۰۲	۰.۰۲	۰.۰۲	فعالیت‌های پست و پیگ
۰.۴۷	۰.۴۷	۰.۵۲	۰.۵۸	۰.۵۵	۰.۵۵	۰.۵۰	۰.۵۰	فعالیت خدماتی مربوط به تامین جا و غذا
۰.۱۲	۰.۱۱	۰.۱۲	۰.۱۴	۰.۱۳	۰.۱۴	۰.۱۳	۰.۱۵	تامین جاذبه‌نگاه‌ها
۰.۳۵	۰.۳۶	۰.۴۰	۰.۴۴	۰.۴۲	۰.۴۲	۰.۳۷	۰.۳۵	فعالیت‌های خدماتی مربوط به غذا و آشامیدنی‌ها (استوران‌ها و ...)
۰.۹۳	۱.۰۱	۰.۹۸	۰.۸۹	۰.۷۶	۰.۷۳	۰.۶۳	۰.۶۷	اطلاعات و ارتباطات
۰.۱۷	۰.۲۱	۰.۲۳	۰.۲۴	۰.۲۷	۰.۲۷	۰.۲۵	۰.۲۸	ارتباطات
۰.۷۶	۰.۸۰	۰.۷۵	۰.۶۵	۰.۵۰	۰.۴۶	۰.۳۹	۰.۳۹	سایر فعالیت‌های اطلاعات و ارتباطات
۱.۲۱	۰.۸۴	۰.۷۲	۰.۷۷	۰.۸۷	۱.۲۶	۱.۴۱	۱.۴۷	فعالیت‌های مالی و بیمه
۰.۶۳	۰.۴۲	۰.۲۲	۰.۳۰	۰.۳۳	۰.۵۰	۰.۷۹	۱.۰۱	بانک و موسسات مالی
۰.۴۸	۰.۳۴	۰.۴۰	۰.۳۸	۰.۴۴	۰.۴۵	۰.۵۳	۰.۳۸	بیمه
۰.۱۱	۰.۰۸	۰.۰۹	۰.۰۹	۰.۱۰	۰.۳۱	۰.۰۹	۰.۰۷	سایر فعالیت‌های خدمات مالی و بیمه
۷.۱۲	۷.۸۷	۸.۰۷	۸.۴۵	۷.۸۲	۸.۶۲	۸.۲۱	۸.۶۷	املاک و مستغلات
۴.۳۱	۴.۹۲	۵.۰۱	۵.۲۶	۵.۲۷	۵.۵۱	۵.۴۲	۵.۷۷	خدمات واحدهای مسکونی شخصی
۲.۲۴	۲.۳۶	۲.۴۷	۲.۵۲	۱.۸۶	۲.۳۹	۲.۰۹	۲.۲۲	خدمات واحدهای مسکونی اجاری
۰.۵۴	۰.۵۵	۰.۵۵	۰.۶۲	۰.۶۵	۰.۶۶	۰.۶۱	۰.۶۰	خدمات واحدهای غیر مسکونی
۰.۰۴	۰.۰۵	۰.۰۵	۰.۰۵	۰.۰۵	۰.۰۶	۰.۰۸	۰.۰۸	خدمات دلان مستغلات
۰.۳۷	۰.۳۹	۰.۴۰	۰.۴۰	۰.۳۶	۰.۳۵	۰.۳۳	۰.۴۱	فعالیت‌های حرفه‌ای، علمی و فنی
۰.۰۴	۰.۰۴	۰.۰۴	۰.۰۳	۰.۰۳	۰.۰۴	۰.۰۴	۰.۰۷	تحقیق و توسعه
۰.۲۷	۰.۲۹	۰.۳۰	۰.۳۱	۰.۲۸	۰.۲۶	۰.۲۵	۰.۲۸	سایر فعالیت‌های حرفه‌ای، علمی و فنی
۰.۰۵	۰.۰۶	۰.۰۶	۰.۰۶	۰.۰۵	۰.۰۵	۰.۰۵	۰.۰۶	فعالیت‌های دامپزشکی

منبع: مرکز آمار ایران، محاسبات نگارنده

ادامه جدول ارزش افزوده بخش خدمات نسبت به استان

۱۳۹۷	۱۳۹۶	۱۳۹۵	۱۳۹۴	۱۳۹۳	۱۳۹۲	۱۳۹۱	۱۳۹۰	
۰.۲۴	۰.۳۳	۰.۲۱	۰.۲۲	۰.۲۱	۰.۲۰	۰.۱۹	۰.۲۱	فعالیت‌های اداری و خدمات پشتیبانی
۷.۲۳	۷.۸۲	۸.۲۲	۷.۹۱	۷.۳۹	۷.۴۶	۷.۵۴	۹.۵۳	اداره امور عمومی، خدمات شهری و تأمین اجتماعی
۲.۸۵	۲.۷۳	۲.۹۵	۲.۷۹	۲.۶۰	۲.۹۲	۲.۶۰	۲.۹۵	امور عمومی و خدمات شهری
۱.۲۵	۱.۲۱	۱.۰۵	۱.۰۹	۰.۸۸	۱.۳۰	۱.۲۵	۱.۵۳	امور عمومی
۱.۶۰	۱.۵۲	۱.۹۰	۱.۷۰	۱.۷۲	۱.۶۲	۱.۳۵	۱.۴۲	خدمات شهری
۴.۳۹	۴.۸۸	۵.۰۵	۴.۸۹	۴.۶۲	۴.۴۱	۴.۷۹	۶.۴۱	امور دفاعی و انتظامی
۲.۷۹	۳.۱۵	۳.۰۹	۳.۲۳	۲.۸۳	۲.۷۷	۳.۱۵	۴.۳۲	امور دفاعی
۱.۶۰	۱.۷۲	۱.۹۷	۱.۶۶	۱.۷۹	۱.۶۴	۱.۶۴	۲.۰۹	امور انتظامی
۰.۱۹	۰.۲۲	۰.۲۲	۰.۲۳	۰.۱۷	۰.۱۴	۰.۱۵	۰.۱۷	تأمین اجتماعی اجباری
۶.۴۸	۸.۱۴	۸.۰۷	۸.۱۵	۶.۹۹	۶.۶۰	۷.۹۰	۹.۰۵	آموزش
۲.۵۱	۳.۱۱	۳.۳۰	۲.۶۵	۲.۲۰	۲.۳۸	۳.۲۳	۳.۰۹	آموزش ابتدایی
۲.۴۷	۳.۰۶	۳.۱۵	۲.۶۰	۲.۱۵	۲.۳۴	۳.۲۰	۳.۰۷	آموزش ابتدایی دولتی
۰.۰۵	۰.۰۵	۰.۰۵	۰.۰۵	۰.۰۵	۰.۰۴	۰.۰۴	۰.۰۳	آموزش ابتدایی خصوصی
۲.۳۹	۳.۱۰	۳.۱۵	۳.۶۳	۲.۹۴	۲.۵۳	۲.۶۹	۳.۶۶	آموزش متوسطه عمومی و متوسطه فنی و حرفه‌ای
۲.۳۱	۳.۰۵	۳.۲۲	۳.۶۱	۲.۹۲	۲.۵۰	۲.۶۴	۳.۶۲	آموزش متوسطه عمومی و متوسطه فنی و حرفه‌ای دولتی
۰.۰۷	۰.۰۵	۰.۰۲	۰.۰۳	۰.۰۳	۰.۰۲	۰.۰۵	۰.۰۳	آموزش متوسطه عمومی و متوسطه فنی و حرفه‌ای خصوصی
۱.۴۴	۱.۷۸	۱.۳۹	۱.۷۱	۱.۶۸	۱.۵۲	۱.۶۶	۱.۸۹	آموزش عالی
۱.۱۷	۱.۴۴	۱.۰۲	۱.۳۳	۱.۲۸	۱.۱۸	۱.۳۲	۱.۵۰	آموزش عالی دولتی
۰.۲۸	۰.۳۵	۰.۳۷	۰.۳۹	۰.۴۰	۰.۳۳	۰.۳۴	۰.۳۹	آموزش عالی خصوصی
۰.۱۴	۰.۱۴	۰.۱۳	۰.۱۶	۰.۱۷	۰.۱۸	۰.۳۱	۰.۴۱	آموزش بزرگسالان
۰.۱۱	۰.۱۱	۰.۱۰	۰.۱۲	۰.۱۳	۰.۱۳	۰.۲۶	۰.۳۶	آموزش بزرگسالان دولتی
۰.۰۳	۰.۰۳	۰.۰۳	۰.۰۴	۰.۰۴	۰.۰۴	۰.۰۵	۰.۰۵	آموزش بزرگسالان خصوصی
۷.۴۶	۸.۳۵	۸.۶۰	۸.۱۷	۷.۴۷	۶.۶۲	۶.۵۵	۶.۶۹	فعالیت‌های مربوط به سلامت انسان و مددکاری اجتماعی
۷.۲۰	۸.۰۴	۸.۲۱	۷.۷۵	۷.۰۶	۶.۲۱	۶.۱۱	۶.۲۳	فعالیت‌های مربوط به سلامت انسان
۴.۲۱	۴.۳۳	۴.۶۱	۴.۲۴	۳.۹۱	۳.۳۳	۲.۹۶	۴.۱۷	فعالیت‌های مربوط به سلامت انسان دولتی
۲.۹۸	۳.۷۱	۳.۶۰	۳.۵۰	۳.۱۴	۲.۸۸	۳.۱۵	۲.۰۶	فعالیت‌های مربوط به سلامت انسان خصوصی
۰.۲۶	۰.۳۱	۰.۳۹	۰.۴۲	۰.۴۱	۰.۴۱	۰.۴۳	۰.۴۵	مددکاری اجتماعی
۰.۶۸	۰.۶۹	۰.۵۳	۰.۶۰	۰.۵۸	۰.۵۹	۰.۶۲	۰.۷۵	فعالیت‌های هنر، سرگرمی، تفریح و سایر خدمات
۰.۲۹	۰.۲۱	۰.۱۱	۰.۱۱	۰.۱۲	۰.۱۲	۰.۱۲	۰.۱۳	هنر، سرگرمی و تفریح
۰.۲۰	۰.۲۳	۰.۱۸	۰.۲۴	۰.۲۳	۰.۲۴	۰.۲۷	۰.۳۸	سازمان‌های مذهبی و سازمان‌های دارای عضو
۰.۰۱	۰.۰۲	۰.۰۲	۰.۰۲	۰.۰۲	۰.۰۲	۰.۰۲	۰.۰۱	تعمیر رایانه و کالاهای شخصی و خانگی
۰.۱۹	۰.۲۳	۰.۲۲	۰.۲۳	۰.۲۲	۰.۲۲	۰.۲۲	۰.۲۲	سایر فعالیت‌های خدماتی شخصی

منبع: مرکز آمار ایران، محاسبات نگارنده

حجم تجارت خارجی

بررسی حجم تجارت خارجی استان نشان می‌دهد طی بازه زمانی مورد بررسی میزان واردات همواره از صادرات پیشی گرفته است و این موضع در سال ۹۶ به بالاترین میزان خود رسیده است. اما در سال ۹۸ متأثر از شرایط تحریم اقتصادی کشور و بسته شدن مرزهای اقتصادی کشور روند صادرات بر واردات پیشی گرفته است. به دلیل عدم بازگشت مزایای ناشی از صادرات به صورت ارز و توجه به سیاست‌های تهاثری، پیشی گرفتن صادرات از اهمیت کمتری برخوردار است. بررسی تراز تجاری در سال‌های مورد بررسی نشان می‌دهد که تراز بازرگانی منفی است.

جدول ۱۰۶- حجم تجارت خارجی (میلیون ریال)

سال	۱۳۸۵	۱۳۹۰	۱۳۹۴	۱۳۹۵	۱۳۹۶	۱۳۹۷	۱۳۹۸
صادرات	۱۰۶۳۷۸۸	۳۵۴۳۰۷۶	۱۳۳۹۵۸۶۶	۱۵۳۷۰۳۶۰	۱۴۷۰۵۲۴۲	۳۹۲۸۵۲۵۲	۴۵۹۹۶۰۳۰
واردات	۶۹۲۴۱۲۰	۹۲۲۳۴۳۳	۲۰۱۵۴۱۱۹	۲۴۵۳۹۷۴۹	۲۶۶۹۴۵۸۱	۴۳۶۴۰۳۶۴	۴۵۸۲۹۷۸۶
تراز بازرگانی	-۵۸۶۰۳۳۲	-۵۶۸۰۳۵۷	-۶۷۵۸۲۵۳	-۹۱۶۹۳۸۹	-۱۱۹۸۹۳۳۹	-۴۳۵۵۱۱۲	۱۶۶۲۴۴

منبع: گزارش اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی استان سیستان و بلوچستان در سال ۱۳۹۸

گردشگری

بخش گردشگری استان یکی از مهم‌ترین بخش‌های اقتصادی استان است که طی دهه‌های اخیر کمترین توجه به آن شده است. وجود شرایط بندرگاهی و دسترسی به آب‌های آزاد علاوه بر تأثیرگذاری بر جریان مبادلات ملی و فراملی زمینه توسعه گردشگری به‌ویژه گردشگری سلامت در سواحل چابهار و مکران فراهم کرده است. از سوی دیگر این استان دارای جاذبه‌های زیادی تاریخی، و طبیعی است که می‌تواند زمینه توسعه گردشگری را در استان فراهم نماید. اما تبلیغات منفی و وجود مشکلات امنیتی موجب شده است که بخش گردشگری استان از رونق لازم برخوردار نباشد. به عبارتی بررسی می‌توان بیان داشت که استان سیستان و بلوچستان از پایین‌ترین میزان جذب گردشگری در میان استان‌های کشور برخوردار است. جهت بررسی میزان گردشگران وارد شده به این استان از تعداد افرادی که در هتل‌های استان اقامت داشته‌اند به عنوان گردشگران وارد شده به استان در نظر گرفته شده است. بررسی میزان گردشگران وارد شده به استان در تمامی سال‌های مورد بررسی نشان می‌دهد که کمتر از ۶ هزار نفر بوده است. از سال ۹۵ میزان جذب گردشگر به استان روند تقریباً ثابتی را تجربه کرده است.

جدول ۱۰۷- تعداد گردشگران وارد شده به استان سیستان و بلوچستان

سال	۱۳۸۰	۱۳۸۵	۱۳۹۰	۱۳۹۴	۱۳۹۵	۱۳۹۶	۱۳۹۷	۱۳۹۸
تعداد	۱۲۰۳	۵۶۱۵	۵۳۵۹	۵۲۷۹	۲۲۲۷	۲۶۶۲	۲۸۴۸	۲۲۷۶

منبع: گزارش اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی استان سیستان و بلوچستان در سال ۱۳۹۸

منطقه آزاد چابهار

بررسی عملکرد منطقه آزاد چابهار طی سال ۹۶ و ۹۷ نشان می‌دهد که عملکرد این منطقه آزاد نیز از ظرفیت‌های خود برای تبدیل شدن به هاب جریان کالا و منطقه‌ای برای صادرات کالا و جذب سرمایه‌گذاری خارجی و ایجاد اشتغال مطلوب نبوده است و این منطقه آزاد نیز تبدیل به دروازه ورود کالا شده است. بررسی میزان

صادرات از منطقه آزاد به خارج از کشور و به داخل کشور نشان می‌دهد که صادرات به داخل کشور بیشتر بوده است.

جدول ۱۰۸- عملکرد تجاری منطقه آزاد چابهار (دلار)

سال	۱۳۹۶	۱۳۹۷
صادرات به خارج از کشور	۷۴۳۳۷۲۲	۱۴,۷۸۲,۰۶۸
صادرات به سرزمین اصلی	۹۳۹۸۴۷۴	۱۶,۶۱۴,۸۸۲

منبع: سازمان منطقه آزاد چابهار

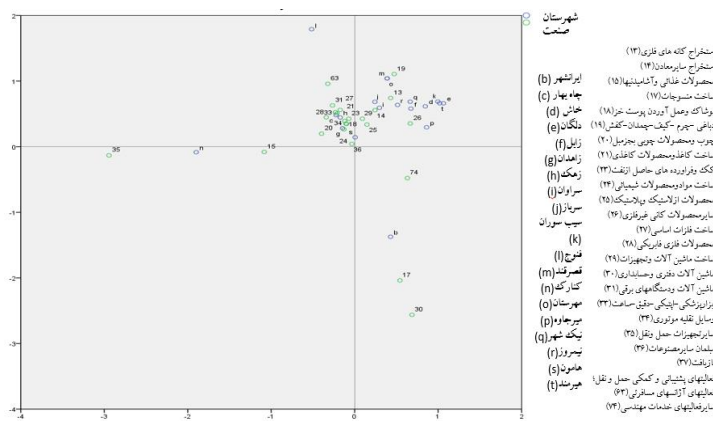
بررسی مزیت همکارانه استان از نظر تنوع‌گرایی در ساختار تولید نشان می‌دهد که استان سیستان و بلوچستان به دلیل تنوع در ساختار تولید در شهرستان‌های استان از قابلیت بالایی برای ایجاد مکمل‌گری در میان فعالیت‌های صنعتی استان برخوردار است. بررسی نرخ مکمل‌گرایی در استان نشان می‌دهد که شهرستان کنارک و ایرانشهر از بالاترین میزان نرخ مکمل‌گری با سایر شهرستان‌ها برخوردار هستند.

جدول ۱۰۹- نرخ مکمل‌گری فعالیت‌های صنعتی در استان سیستان و بلوچستان

شهرستان	نرخ مکمل‌گری	نرخ مکمل‌گری کل
ایرانشهر	۰.۲۳	۰.۱۲۲
چابهار	۰.۰۶	
خاش	۰.۰۷	
دلگان	۰.۰۰	
زابل	۰.۰۴	
زاهدان	۰.۱۲	
زهک	۰.۰۳	
سراوان	۰.۰۶	
سرباز	۰.۰۲	
سیب‌سوران	۰.۰۵	
فونج	۰.۱۵	
قصرقند	۰.۰۲	
کنارک	۰.۳۰	
مهرستان	۰.۰۳	
میرجاوه	۰.۱۰	
نیک‌شهر	۰.۰۲	
نیمروز	۰.۰۸	
هامون	۰.۰۴	
هیرمند	۰.۰۴	

منبع: مرکز آمار ایران، وزارت صنعت، معدن و تجارت، محاسبات نگارنده

شهرستان ایرانشهر، در ساخت منسوجات، ماشین آلات دفتری و حسابداری و سایر خدمات مهندسی دارای ظرفیت برای مکمل گری با سایر شهرستانها هستند. شهرستان قصرقند، شهرستان، سیب و سوران، سرباز، سراوان، زابل و دگان در فعالیت‌های استخراج کانی‌های فلزی، استخراج سایر معادن، دباغی و چرم، محصولات از لاستیک و پلاستیک، محصولات کانی غیرفلزی، ساخت ماشین آلات و تجهیزات از پتانسیل بالایی برای جهت هم‌افزایی برخوردار هستند. شهرستان کنارک در محصولات غذایی و آشامیدنی، سایر تجهیزات حمل و نقل از قابلیت برای مکمل گرایی با سایر شهرستان برخوردار است.



شکل ۱- سنجش مکمل گری و هم‌افزایی میان شهرستان‌های استان سیستان و بلوچستان

۳-۵- نظام سکونتگاهی

۳-۵-۱- نظام شهرنشینی

بررسی تحولات جمعیتی استان نشان می‌دهد در ۳۰ سال گذشته جمعیت آن از ۱۲۰۵۶۸۰ نفر در سال ۱۳۶۵ به ۲۷۷۵۰۱۴ نفر در سال ۱۳۹۵ رسیده که افزایش مطلق آن حدود ۱۵۶۹۳۳۴ نفر بوده است و متوسط رشد سالانه برابر ۲/۸۲ درصد را در طی دوره مذکور نشان می‌دهد که بسیار بیشتر از نرخ رشد سالانه کشور (۱/۶ درصد) در همین دوره است. به این ترتیب از آنجا که سرعت رشد جمعیت استان از کشور طی دوره ۳۰ ساله ۹۵-۱۳۶۵ بیشتر بوده است، سهم جمعیت استان از کشور با روند فزاینده‌ای افزایشی بوده است و میزان آن از ۲/۴۴ درصد در سال ۱۳۶۵ به ۳/۴۷ درصد در سال ۱۳۹۵ ارتقاء یافته است. همچنین با در نظر گرفتن تغییرات شمار جمعیت استان در طول دوره‌های مختلف سرشماری، باید گفت نرخ رشد جمعیت استان همواره از نرخ رشد سالانه جمعیت کشور در دوره‌های مشابه بیشتر است.

طبق سرشماری عمومی نفوس و مسکن سال ۱۳۹۵، ۵۹۱۴۶۸۴۷ نفر از جمعیت کشور را ساکنین شهری تشکیل می‌دهند و متوسط رشد سالانه جمعیت شهری کشور در دوره ۳۰ ساله اخیر (۹۵-۶۵) برابر با ۲/۶۴ درصد بوده است که از متوسط رشد جمعیت کل (۱/۶) بیشتر است. به عبارتی در این بازه زمانی، جمعیتی بالغ بر ۳۲/۳ میلیون نفر به جمعیت شهری کشور افزوده شد و سهم نسبی جمعیت شهرنشین از ۵۴/۲۹ به ۷۴ درصد افزایش یافته است.

به تبعیت از افزایش جمعیت استان، جمعیت شهری آن نیز طی دوره ۹۵-۱۳۶۵ همواره رو به افزایش بوده؛ به طوری که میزان آن در سال ۱۳۶۵ معادل ۴۹۴۳۵۳ نفر بوده و با رشدی معادل ۲/۲۸ درصد به ۱۳۴۵۶۴۲ نفر در سال ۱۳۹۵ رسیده است، بنابراین می‌توان گفت جمعیت شهری استان در این دوره ۲/۷ برابر شده است.

بررسی تحول شهرنشینی نشان می‌دهد که نسبت شهرنشینی کشور در سال ۱۳۶۵ معادل ۵۴/۳ درصد بوده و به ۷۴ درصد در سال ۱۳۹۵ افزایش یافته است. به عبارتی، در مجموع ۳۰ سال اخیر (۹۵-۱۳۶۵) حدود ۲۰ درصد به میزان شهرنشینی کشور اضافه شده است. همان‌طور که در جدول زیر مشخص است مرتباً از سهم جمعیت روستایی کشور کاسته و به سهم جمعیت نقاط شهری افزوده شده؛ به طوری که در دوره‌های مختلف سهم جمعیت شهرنشین از روستانشین پیشی گرفته است. این روند تاکنون علی‌رغم کاسته شدن از شدت آن همچنان ادامه دارد؛ به طوری که در سال ۱۳۹۵ نرخ شهرنشینی به ۷۴ درصد افزایش یافته است.

اگرچه نسبت شهرنشینی در استان سیستان و بلوچستان در چند دهه اخیر افزایش یافته و این نسبت از ۴۱ درصد در سال ۱۳۶۵ به ۴۸/۵ درصد در سال ۱۳۹۵ رسیده است، اما آنچه در این بین قابل توجه است پایین‌تر بودن نرخ شهرنشینی استان در مقایسه با کشور در تمامی دوره‌های سرشماری است.

جدول ۱۱۰- تغییرات جمعیت کشور و استان در فاصله سال‌های ۹۵-۱۳۶۵

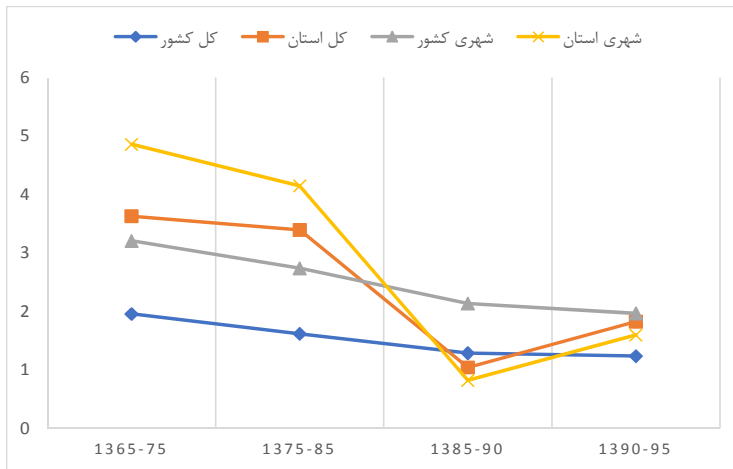
جمعیت کل					شرح
۱۳۹۵	۱۳۹۰	۱۳۸۵	۱۳۷۵	۱۳۶۵	
۷۹۹۲۶۲۷۰	۷۵۱۴۹۶۶۹	۷۰۴۹۵۷۸۲	۶۰۰۵۵۴۸۸	۴۹۴۴۵۰۱۰	کشور
۲۷۷۵۰۱۴	۲۵۳۴۳۲۷	۲۴۰۵۷۴۲	۱۷۲۲۵۷۹	۱۲۰۵۶۸۰	استان
۳/۴۷	۳/۳۷	۳/۴۱	۲/۸۷	۲/۴۴	سهم استان از کشور
متوسط رشد سالانه جمعیت (درصد)					شرح
۱۳۶۵-۹۵	۱۳۹۰-۹۵	۱۳۸۵-۹۰	۱۳۷۵-۸۵	۱۳۶۵-۷۵	
۱/۶	۱/۲۴	۱/۲۹	۱/۶۲	۱/۹۶	کل کشور
۲/۸۲	۱/۸۳	۱/۰۵	۳/۴۰	۳/۶۳	کل استان

منبع: سرشماری عمومی نفوس و مسکن

جدول ۱۱۱- تغییرات جمعیت شهری و نرخ رشد کشور و استان در فاصله سال‌های ۹۵-۱۳۶۵

جمعیت شهری					شرح
۱۳۹۵	۱۳۹۰	۱۳۸۵	۱۳۷۵	۱۳۶۵	
۵۹۱۴۶۸۴۷	۵۳۶۴۶۶۶۱	۴۸۲۵۹۹۶۴	۳۶۸۱۷۷۸۹	۲۶۸۴۴۵۶۱	کشور
۱۳۴۵۶۴۲	۱۲۴۳۰۷۹	۱۱۹۳۱۹۸	۷۹۴۵۱۸	۴۹۴۳۵۳	استان
۲/۲۸	۲/۳۲	۲/۴۷	۲/۱۶	۱/۸۴	سهم استان از کشور
نسبت شهرنشینی					شرح
۷۴	۷۱/۳۹	۶۸/۴۶	۶۱/۳۱	۵۴/۲۹	
۴۸/۵	۴۹/۰	۴۹/۶	۴۶/۱	۴۱/۰	شهری استان
متوسط رشد سالانه جمعیت (درصد)					شرح
۱۳۶۵-۹۵	۱۳۹۰-۹۵	۱۳۸۵-۹۰	۱۳۷۵-۸۵	۱۳۶۵-۷۵	
۲/۶۴	۱/۹۷	۲/۱۴	۲/۷۴	۳/۲۱	شهری استان
۳/۴	۱/۶	۰/۸	۴/۲	۴/۹	کشور

منبع: سرشماری عمومی نفوس و مسکن



نمودار ۳۰- تغییرات رشد سالانه جمعیت کل و شهری کشور و استان

مطابق با نمودار فوق از بررسی و مقایسه نرخ‌های رشد جمعیت شهری کل کشور و استان در سال‌های مختلف نیز این گونه برداشت می‌شود که نرخ رشد جمعیت شهری استان سیستان و بلوچستان طی دو دوره ۷۵-۱۳۶۵ و ۸۵-۱۳۷۵ با روند فزاینده صعودی از متوسط کشور بیشتر بوده است. اما در دوره ۹۰-۱۳۸۵ تغییرات جمعیت شهری استان برخلاف گذشته بوده و از سرعت رشد آن کاسته شده است؛ به گونه‌ای که میزان آن ۰/۸ درصد در این

دوره محاسبه شده است و این در حالی است که نرخ رشد جمعیت شهرنشین کشور ۲/۱۴ درصد در دوره مشابه بوده است. همچنین در دوره ۹۵-۱۳۹۰، نرخ رشد جمعیت شهری استان معادل ۱/۶ درصد برآورد شده و از متوسط رشد جمعیت شهری کشور (۱/۹۷ درصد) کمتر بوده است.

۳-۵-۱-۱- بررسی تحولات جمعیتی کانون‌های شهری استان سیستان و بلوچستان

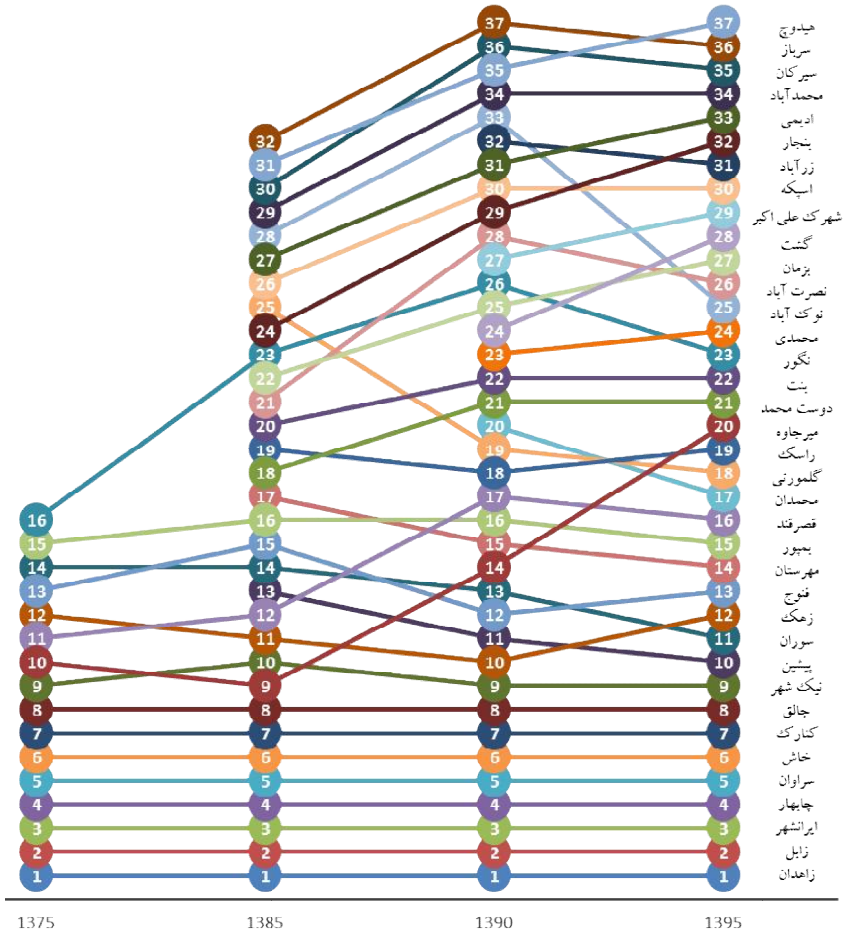
در سرشماری سال ۱۳۷۵ استان سیستان و بلوچستان متشکل از ۱۶ کانون شهری بوده است که با اضافه شدن ۱۶ نقطه شهری دیگر طی دوره ۸۵-۱۳۷۵، تعداد نقاط شهری استان به ۳۲ شهر ارتقاء یافت. در این دوره که از نظر شهرنشینی می‌توان آن را مهم‌ترین دوره طی بازه ۳۰ سال ۹۵-۱۳۶۵ به حساب آورد شهر ادیمی در شهرستان نیمروز، بزمان در شهرستان ایرانشهر، بنت و اسپکه در شهرستان نیکشهر، بنجار در شهرستان زابل، پیشین و راسک در شهرستان راسک، دوست محمد در شهرستان هیرمند، سرباز در شهرستان دشتیاری، سیرکان در شهرستان سراوان، گلمورتی در شهرستان دلگان، محمدآباد در شهرستان هامون، مهرستان در شهرستان مهرستان، نصرت‌آباد در شهرستان زاهدان، نوک‌آباد در شهرستان تفتان و هیدوچ در شهرستان سیب و سوران تشکیل شد و به این ترتیب شمار شهرهای استان به ۳۲ شهر بالغ گردید. در دوره پنج ساله ۹۰-۱۳۸۵ با تبدیل نقاط سکونتگاهی محمدان در شهرستان بمپور، محمدی و گشت در شهرستان سراوان، شهرک علی‌اکبر در شهرستان هامون و زرآباد در شهرستان کنارک به سکونت‌گاه‌های شهری، شمار شهرهای استان به ۳۷ شهر طی دوره مذکور ارتقاء یافته است. در دوره پنج ساله ۹۵-۱۳۹۰ تغییری در تعداد نقاط شهری استان سیستان و بلوچستان ایجاد نشده و به این ترتیب شمار شهرهای استان از سال ۱۳۹۰ تا سال ۱۳۹۵ بدون تغییر باقی مانده و به ۳۷ شهر محدود شده است.

بر اساس جدول زیر که جمعیت شهرهای استان سیستان و بلوچستان را از سال ۱۳۷۵ تا ۱۳۹۵ به نمایش می‌گذارد، باید گفت که در تمامی سال‌ها پرجمعیت‌ترین شهر استان، شهر زاهدان بوده که جمعیت آن از ۴۱۹۵۱۸ نفر در سال ۱۳۷۵ به ۵۸۷۷۳۰ نفر در سال ۱۳۹۵ رسیده است. پس از زاهدان، شهر زابل دومین شهر بزرگ استان است که جمعیت آن از ۱۰۰۸۸۷ نفر در سال ۱۳۷۵ به ۱۳۴۹۵۰ نفر در سال ۱۳۹۵ رسیده است.

جدول ۱۱۲- جمعیت نقاط شهری استان در فاصله سال های ۹۵-۱۳۷۵

۱۳۹۵		۱۳۹۰		۱۳۸۵		۱۳۷۵		نام
جمعیت	رتبه	جمعیت	رتبه	جمعیت	رتبه	جمعیت	رتبه	
۵۸۷۳۰	۱	۵۶۰۷۲۵	۱	۵۵۲۷۰۶	۱	۴۱۹۵۱۸	۱	زاهدان
۱۳۴۹۵۰	۲	۱۳۷۷۲۲	۲	۱۳۰۶۴۲	۲	۱۰۰۸۸۷	۲	زابل
۱۱۳۷۵۰	۳	۹۷۰۱۲	۳	۹۹۴۹۶	۳	۷۶۹۵۹	۳	ایرانشهر
۱۰۶۷۳۹	۴	۸۵۶۳۳	۴	۷۱۰۷۰	۴	۴۴۶۱۸	۴	چابهار
۶۰۰۱۴	۵	۵۹۷۹۵	۵	۵۸۶۵۲	۵	۴۱۱۷۷	۵	سراوان
۵۶۵۸۴	۶	۵۶۱۰۵	۶	۵۶۶۸۳	۶	۳۸۹۲۴	۶	خاش
۳۳۲۵۸	۷	۳۵۶۳۰	۷	۲۸۶۸۵	۷	۱۴۹۴۱	۷	کنارک
۱۸۰۹۸	۸	۱۷۵۶۶	۸	۱۳۹۰۳	۸	۱۰۲۲۱	۸	جالق
۱۷۷۳۲	۹	۱۵۸۸۹	۹	۱۳۳۶۷	۱۰	۹۳۴۹	۹	نیک شهر
۱۶۰۱۱	۱۰	۱۳۶۹۰	۱۱	۱۰۴۷۷	۱۳	-	-	پیشین
۱۳۵۸۰	۱۱	۱۰۶۳۲	۱۳	۹۹۶۶	۱۴	۷۱۶۳	۱۴	سوران
۱۳۳۵۷	۱۲	۱۴۳۴۴	۱۰	۱۱۱۸۰	۱۱	۸۰۰۲	۱۲	زهک
۱۳۰۷۰	۱۳	۱۱۵۷۷	۱۲	۹۷۰۶	۱۵	۷۴۴۷	۱۳	فوج
۱۲۲۴۵	۱۴	۱۰۱۱۲	۱۵	۷۶۷۲	۱۷	-	-	مهرستان
۱۲۲۱۷	۱۵	۱۰۰۷۱	۱۶	۹۰۷۳	۱۶	۶۸۲۴	۱۵	بمپور
۱۱۶۰۵	۱۶	۸۵۶۳	۱۷	۱۰۸۲۶	۱۲	۸۱۰۶	۱۱	قصرقند
۱۰۳۰۲	۱۷	۸۱۹۳	۲۰	-	-	-	-	محمدان
۱۰۲۹۲	۱۸	۸۳۱۰	۱۹	۲۹۹۹	۲۵	-	-	گلمورتی
۱۰۱۱۵	۱۹	۸۴۷۲	۱۸	۵۹۳۱	۱۹	-	-	راسک
۹۳۵۹	۲۰	۱۰۱۲۱	۱۴	۱۳۵۹۰	۹	۸۱۱۳	۱۰	میرجاوه
۶۶۲۱	۲۱	۶۷۷۴	۲۱	۶۹۰۲	۱۸	-	-	دوست محمد
۵۸۲۲	۲۲	۵۲۹۴	۲۲	۴۳۰۲	۲۰	-	-	بنت
۵۶۷۰	۲۳	۴۶۱۲	۲۶	۳۷۵۹	۲۳	۲۷۷۰	۱۶	نگور
۵۶۰۶	۲۴	۵۲۰۶	۲۳	-	-	-	-	محمدی
۵۲۶۱	۲۵	۳۱۹۳	۳۳	۲۸۲۱	۲۸	-	-	نوک آباد
۵۲۳۸	۲۶	۴۲۷۰	۲۸	۴۱۸۲	۲۱	-	-	نصرت آباد
۵۱۹۲	۲۷	۴۷۰۲	۲۵	۴۰۰۲	۲۲	-	-	یزمان
۴۹۹۲	۲۸	۵۱۴۵	۲۴	-	-	-	-	گشت
۴۷۷۹	۲۹	۴۵۵۱	۲۷	-	-	-	-	شهرک علی اکبر
۴۷۱۹	۳۰	۳۶۳۶	۳۰	۲۹۹۵	۲۶	-	-	اسپکه
۴۰۰۳	۳۱	۳۲۲۲	۳۲	-	-	-	-	زرآباد
۳۷۶۰	۳۲	۴۰۸۸	۲۹	۳۶۱۹	۲۴	-	-	بنجار
۳۶۱۳	۳۳	۳۳۲۸	۳۱	۲۹۷۴	۲۷	-	-	ادیبی
۳۴۶۸	۳۴	۲۶۸۱	۳۴	۲۱۷۵	۲۹	-	-	محمدآباد
۲۱۹۶	۳۵	۱۴۹۹	۳۶	۱۳۴۷	۳۰	-	-	سیرکان
۲۰۲۰	۳۶	۱۲۳۰	۳۷	۱۰۴۷	۳۲	-	-	سریاز
۱۶۷۴	۳۷	۱۵۲۶	۳۵	۱۰۶۵	۳۱	-	-	هیدوج

منبع: مرکز آمار ایران، ۱۳۷۵، ۱۳۸۵، ۱۳۹۰، ۱۳۹۵



نمودار ۳۱- تغییرات رتبه جمعیتی شهرهای استان طی دوره ۱۳۷۵ تا ۱۳۹۵

بررسی رتبه جمعیتی شهرهای استان نشان‌دهنده ثبات رتبه جمعیتی شهرهای نخست تا نهم استان طی دوره ۹۵-۱۳۷۵ بوده است. اما شهرهای با رتبه جمعیتی بیشتر (جمعیت کمتر) طی دوره ۲۰ ساله مذکور دستخوش تغییرات چشمگیری شده‌اند؛ به‌نحوی که رتبه جمعیتی هریک از شهرهای مهرستان (زابلی)، گلمورنی و نوک‌آباد به ترتیب از ۱۷، ۲۵ و ۲۸ در سال ۱۳۸۵ به رتبه‌های جمعیتی ۱۴، ۱۸ و ۲۵ در سال ۱۳۹۵ ارتقاء یافته‌اند. این در حالی است که شهرهای میرجاوه، قصرقند و نگور به ترتیب از رتبه‌های ۱۰، ۱۱ و ۱۶ در سال ۱۳۷۵ به رتبه‌های ۲۰، ۱۶ و ۲۳ در سال ۱۳۹۵ افول کرده‌اند. رتبه جمعیتی دیگر شهرهای استان نیز همچون شهرهای نام برده شده، دچار تغییرات چشمگیری شده است.

۳-۵-۱-۲- وضعیت نخست شهری در استان سیستان و بلوچستان

وضعیت نخست شهری یک منطقه می تواند وضعیت توسعه را تحت الشعاع قرار دهد و به طور نامتناسبی نسبت به دیگر شهرها، بزرگ تر است. مروری بر روش ها و شاخص های بررسی میزان نخست شهری بیانگر آن است که تاکنون چندین شاخص برای این موضوع بیان شده است؛ که شاخص چهار شهر مهتا یک از مهم ترین این روش ها است. شاخص مهتا در سال ۱۹۶۴ بهترین روش را برای نخست شهری، نسبت اندازه ی شهر نخست به چهار شهر اول پیشنهاد کرد. بعدها ریچاردسون شاخص چهار شهر را با معیارهای قاعده ی رتبه - اندازه تطبیق داد؛ بدین صورت که اگر بر اساس قاعده ی رتبه - اندازه ی شهری، اندازه مطلوب شهرها در نظام شهری این گونه باشد که شهر اول دو برابر شهر دوم، سه برابر شهر سوم و چهار برابر شهر چهارم باشد؛ بنابراین نسبت شهر اول به مجموع چهار شهر نخست نظام شهری باید برابر ۰/۴۸ باشد (حکمت نیا و موسوی، ۱۳۸۵).

$$\frac{P_1}{P_1 + P_2 + P_3 + P_4}$$

بررسی این شاخص در استان سیستان و بلوچستان در دوره ۱۳۷۵ تا ۱۳۹۵ نشان می دهد که اگرچه میزان شاخص نخست شهری طی این دوره روند کاهشی داشته است و میزان آن از ۰/۶۵ در سال ۱۳۷۵ به ۰/۶۲ در سال ۱۳۹۵ رسیده است، با این حال همچنان وضعیت بسیار نامطلوبی داشته و نشان از فوق برتری شهر زاهدان در نظام سکونت گاهی استان داشته است.

جدول ۱۱۳- روند تغییرات شاخص نخست شهری در استان سیستان و بلوچستان

شرح	جمعیت شهر نخست	جمعیت شهرهای نخست، دوم، سوم و چهارم	شاخص نخست شهری
نخست شهری ۱۳۷۵	۴۱۹۵۱۸	۶۴۱۹۸	۰/۶۵
نخست شهری ۱۳۸۵	۵۵۲۷۰۶	۸۵۳۹۱۴	۰/۶۵
نخست شهری ۱۳۹۰	۵۶۰۷۲۵	۸۸۱۰۹۲	۰/۶۴
نخست شهری ۱۳۹۵	۵۸۷۷۳۰	۹۴۳۱۶۹	۰/۶۲

۳-۵-۱-۳- بررسی وضعیت ساختار سلسله مراتبی کانون های شهری استان

امروزه شهرهایی که جریانات فضایی را به خود جذب می کنند و به کانون های سکونتی حائز اهمیت تبدیل می شوند، با ارائه ی فرصت های اقتصادی، اجتماعی، تحصیلی و ... منجر به جذب بیشتر جمعیت می گردند. از این رو شناخت سلسله مراتب جمعیتی شهرها می تواند تصویری از سلسله مراتب اهمیت و تأثیر گذاری آن ها ارائه دهد. امری که پیش نیاز تعیین اندازه ی بهینه ی شهرها و اتخاذ راهبردهای برنامه ریزانه در این راستا است. بر اساس

اطلاعات سرشماری‌های نفوس و مسکن انجام شده در کشور در دوره‌ی سال‌های ۱۳۹۵-۱۳۷۵، وضعیت ساختار سلسله‌مراتبی استان سیستان و بلوچستان در هر رده در قالب جدول زیر نشان داده شده است.

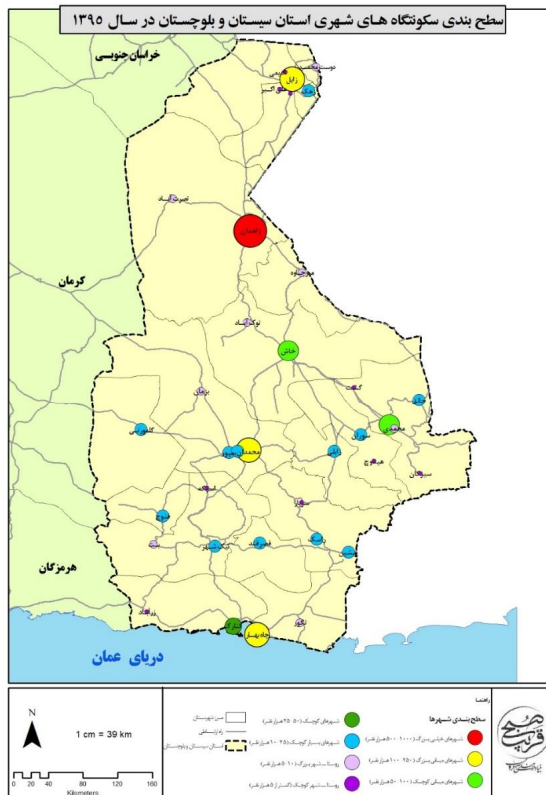
همان‌طور که مشخص است در سال ۱۳۷۵، تعداد شهرهای استان تنها ۱۶ شهر بوده است که از این سال به بعد با تبدیل ۱۶ نقطه روستایی به نقطه شهری در استان سیستان و بلوچستان، تعداد شهرهای استان به دو برابر در سال ۱۳۸۵ رسید. البته در این سال از این تعداد، ۱۹ شهر، جمعیتی زیر ۱۰ هزار نفر و شش شهر دیگر نیز جمعیتی کمتر از ۲۵ هزار نفر داشته‌اند و به این ترتیب تعداد شهرهای زیر ۲۵ هزار نفر ۲۵ نقطه شهری بوده است. به این ترتیب اگرچه سهم تعداد شهرهای این طبقه ۷۸ درصد از کل شهرهای استان بوده، سهم جمعیت این شهرها از مجموع جمعیت شهرنشین استان تنها در حدود ۱۳ درصد بوده و هفت شهر باقی مانده در حدود ۸۷ درصد از جمعیت شهرنشین استان را در خود جای داده‌اند. مهم‌ترین تغییری که در سال ۱۳۹۰ نسبت به ۱۳۸۵ به وقوع پیوست، افزایش شمار شهرهای استان از ۳۲ شهر به ۳۷ شهر در نتیجه تبدیل پنج آبادی به نقاط شهری بوده است. همچنین تعداد شهرهای دارای جمعیت ۱۰ تا ۲۵ هزار نفر از شش شهر در سال ۱۳۸۵ به نه شهر در سال ۱۳۹۰ افزایش یافته است. بر اساس سرشماری ۱۳۹۵ شمار شهرهای استان در مقایسه با سال ۱۳۹۰ تغییری نکرده است. اما با افزایش جمعیت شهرهای ایرانشهر و چابهار بر شمار شهرهای میانی بزرگ (۲۵۰-۱۰۰ هزار نفر) افزوده شده و از یک شهر در سال ۱۳۹۰ به سه شهر در سال ۱۳۹۵ ارتقاء یافته است. همچنین در این سال به شمار شهرهای ۱۰ تا ۲۵ هزار نفر جمعیت افزوده شده است و در این سال استان سیستان و بلوچستان با ۳۷ نقطه شهری دارای ۳۰ شهر با جمعیت کمتر از ۲۵ هزار نفر، یک شهر با جمعیت بین ۲۵ تا ۵۰ هزار نفر و زاهدان به عنوان مرکز استان از سال ۱۳۸۵ تاکنون همواره در زمره شهرهای بسیار بزرگ بوده است.

جدول ۱۱۴- روند تغییرات سطوح جمعیتی نقاط شهری استان طی سال‌های ۹۵-۱۳۷۵

سال	۱۳۷۵	۱۳۸۵	۱۳۹۰	۱۳۹۵
شهرهای بسیار بزرگ (۱۰۰۰-۵۰۰ هزار نفر)	-	زاهدان	زاهدان	زاهدان
شهرهای بزرگ (۵۰۰-۲۵۰ هزار نفر)	زاهدان	-	-	-
شهرهای میانی بزرگ (۲۵۰-۱۰۰ هزار نفر)	زابل	زابل	زابل	زابل- ایرانشهر- چابهار
شهرهای میانی کوچک (۱۰۰-۵۰ هزار نفر)	ایرانشهر	ایرانشهر- چابهار- سراوان- خاش	ایرانشهر- چابهار- سراوان- خاش	سراوان- خاش
شهرهای کوچک (۵۰-۲۵ هزار نفر)	چابهار- سراوان- خاش	کنارک	کنارک	کنارک
شهرهای بسیار کوچک (۲۵-۱۰ هزار نفر)	کنارک- جالق	جالق- میرجاوه- نیک‌شهر- زهک- قصرقند- پیشین	جالق- نیک‌شهر- زهک- پیشین- فنوج- سوران- میرجاوه- مهرستان- بمپور	جالق- نیک‌شهر- پیشین- سوران- زهک- فنوج- مهرستان- بمپور- قصرقند- محمدان- گلپورتی- راسک
روستا- شهر بزرگ	نیک‌شهر	سوران- فنوج- بمپور	قصرقند- راسک- گلپورتی	میرجاوه- دوست محمد- بنت

سال	۱۳۷۵	۱۳۸۵	۱۳۹۰	۱۳۹۵
سال (۱۰-۵ هزار نفر)	میرجاوه-قصرقند- زهک-فوج- سوران-بمپور	مهرستان-دوست محمد- راسک	محمدان-دوست محمد-بنت- محمدی-گشت	نگور-محمدی-نوک آباد- نصرت آباد-بزمان
روستا- شهر کوچک (کمتر از ۵ هزار نفر)	نگور	بنت-نصرت آباد- بزمان- نگور-بنجار-گلمورتی- اسپکه-ادیمی-نوک آباد- محمد آباد-سیرکان- هیدوچ-سرباز	بزمان-نگور-شهرک علی اکبر- نصرت آباد-بنجار-اسپکه- ادیمی-زرآباد-نوک آباد- محمد آباد-هیدوچ-سیرکان- سرباز	گشت-شهرک علی اکبر- اسپکه-زرآباد-بنجار-ادیمی- محمد آباد-سیرکان-سرباز- هیدوچ

منبع: مرکز آمار ایران، ۱۳۷۵، ۱۳۸۵، ۱۳۹۰، ۱۳۹۵



نقشه ۱۱- سطح بندی سکونتگاه های شهری استان سیستان و بلوچستان در سال ۱۳۹۵

به طور کلی می توان بر اساس طبقات جمعیتی شهرها، الگوی نامتوازن شبکه شهری استان سیستان و بلوچستان را به لحاظ جمعیت مشاهده نمود؛ به طوری که در حدود ۸۳ درصد از شهرهای استان (شهرهای کوچک زیر ۵۰ هزار نفر) کمتر از ۲۳ درصد از جمعیت شهری استان را در سال ۱۳۹۵ در خود جای داده اند و در مقابل تنها شهر

زاهدان حدود ۴۴ درصد از جمعیت شهری را به خود اختصاص داده است. بر اساس آنچه گفته شد بررسی وضعیت توزیع جمعیت شهری در سلسله مراتب اندازه شهری بیانگر سه موضوع مهم به شرح زیر است:

- الگوی شکل‌گیری شهرها در استان سیستان و بلوچستان اغلب به طور خطی و در امتداد محورهای ارتباطی است که این موضوع نشان‌گر اهمیت حمل و نقل و ارتباطات برای ساکنین شهرهای استان به منظور دسترسی به خدمات شهری است.
- بررسی شاخص نخست شهری در سطح استان سیستان و بلوچستان نشان از فوق برتری شهر زاهدان نسبت به دیگر شهرهای استان در سال ۱۳۹۵ دارد، چراکه شهر زاهدان به عنوان مرکز استان با داشتن جمعیتی معادل ۵۸۷۷۳۰ نفر در سال ۱۳۹۵، بیشترین جمعیت شهری استان را در خود جای داده و از نظر اندازه جمعیتی با شهر دوم استان (زابل) که جمعیتی معادل ۱۳۴۹۵۰ نفر در سال ۱۳۹۵ داشته است، اختلافی بیش از چهار برابری دارد.
- از نظر سلسله مراتب اندازه شهرها، نظام سکونت‌گاهی استان دارای عدم توازن و تعادل در توزیع اندازه شهری است؛ به نحوی که هیچ یک از شهرهای استان در رده جمعیتی شهرهای میانی بزرگ (۵۰۰-۲۵۰ هزار نفر) قرار نگرفته است و این در حالی است که ۸۱ درصد از شهرهای استان جمعیتی کمتر از ۲۵ هزار نفر داشته‌اند.

۳-۵-۱-۴- الگوی استقرار سکونتگاه‌های شهری استان

استقرار و پیدایش یک شهر بیش از هر چیز تابع شرایط محیطی و موقعیت جغرافیایی و سپس عوامل اقتصادی و اجتماعی است. زیرا عوارض و پدیده‌های طبیعی در مکان‌گزینی، پراکندگی، حوزه نفوذ، توسعه فیزیکی، مورفولوژی شهری و امثال آن‌ها اثر قاطعی دارند و به عنوان یک عامل مؤثر عمل می‌کند. استان سیستان و بلوچستان جزو رشته‌کوه‌های مرکزی ایران است و شامل ناهمواری‌های مشرق چاله لوت و ارتفاعات دیواره شرقی و جنوبی چاله جازموریان است. این کوه‌ها در همه جا به هم متصل نیستند بلکه حوضه‌های پست داخلی در فواصل آن‌ها رشته‌های مشخصی را به وجود آورده‌اند. پهنای کوهستانی کوهستان‌ها از شمال به جنوب افزایش می‌یابد. به طور کلی این ناهمواری‌ها شامل دو قسمت کوه‌های ملک سیاه و کوه‌های بم پشت می‌شوند. ملک سیاه کوه آتش‌فشانی خاموش است که با ارتفاع ۱۶۴۲ متر از سطح دریا در شمال شهر زاهدان واقع شده است و نقطه مرز مشترک ایران و پاکستان و افغانستان را تشکیل می‌دهد. کوه‌های بم پشت نیز در حد فاصل شهرستان سراوان و چابهار واقع شده‌اند و کویر لوت را از بلوچستان جدا می‌سازد.

جدول ۱۱۵ - طبقه‌بندی شهرها بر اساس ویژگی‌های محیط طبیعی و دسترسی به راه‌ها

جمع کل	شهرهای خیلی بزرگ (۵۰۰-۱۰۰۰ هزار نفر)	شهرهای میانی بزرگ (۲۵۰-۱۰۰۰ هزار نفر)	شهرهای میانی کوچک (۱۰۰-۲۵۰ هزار نفر)	شهرهای کوچک (۵۰-۲۵۰ هزار نفر)	شهرهای بسیار کوچک (۱۰-۲۵ هزار نفر)	روستا - شهر بزرگ (۵-۱۰ هزار نفر)	روستا - شهر کوچک (کمتر از ۵ هزار نفر)	شهر
۴	۱	۱	۱	۱	۱	۱	۱	کمتر از ۱۰۰ متر
۱۲	۱				۵	۲	۴	بین ۱۰۰ تا ۵۰۰ متر
۱۰	۱				۵	۲	۳	بین ۱۰۰ تا ۵۰۰ متر
۱۰	۱	۲			۲	۲	۳	بین ۱۰۰ تا ۵۰۰ متر
۱					۲	۱	۳	بین ۱۰۰ تا ۵۰۰ متر
۳۷	۱	۲			۱۲	۸	۱۰	جمع کل تعداد شهرها
۱۵۶۶۰	۱۰۶۳۳۹		۳۳۲۵۸		۵۶۶۰	۴۰۰۳	۴۰۰۳	کمتر از ۱۰۰ متر
۲۳۰۵۲	۱۳۴۹۵۰				۶۷۵۰۷	۱۳۴۴۳	۱۵۶۲۰	بین ۱۰۰ تا ۵۰۰ متر
۲۰۰۳۳۲	۱۱۳۷۵۰				۶۵۹۲۲	۱۳۵۵۱	۶۳۳۹	بین ۱۰۰ تا ۵۰۰ متر
۷۴۹۵۹	۵۸۷۷۳۰		۱۱۶۵۹۸		۳۵۸۲۵	۱۰۸۴۴	۸۸۶۲	بین ۱۵۰۰ تا ۱۵۰۰۰ متر
۵۲۶۱					۵۲۶۱	۵۲۶۱	۵۲۶۱	بین ۲۵۰۰ تا ۱۵۰۰۰ متر
۱۳۳۵۶۴۲	۵۸۷۷۳۰	۱۱۶۵۹۸	۴۳۲۵۸	۱۵۸۶۲۴	۴۸۷۶۹	۳۵۲۳۴	۳۵۲۳۴	جمعیت کل
۲۱	۲	۱	۱	۷	۴	۵	۵	کمتر از ۱ درصد
۴	۱	۱				۱	۱	بین ۱ تا ۲٫۵ درصد
۵					۳	۱	۱	بین ۲٫۵ تا ۵ درصد
۷					۲	۲	۳	بین ۵ تا ۱۵ درصد
۳۷	۳	۲			۱۲	۸	۱۰	جمع کل تعداد شهرها
۱۰۷۲۵۵	۲۴۸۷۰۰	۶۰۰۱۴	۴۳۲۵۸	۸۸۰۰۴	۲۷۲۵۶	۱۹۶۲۳	۱۹۶۲۳	کمتر از ۱ درصد
۱۷۳۲۸۰	۱۰۶۳۳۹	۵۶۵۸۴			۵۲۳۸	۴۷۱۹	۴۷۱۹	بین ۱ تا ۲٫۵ درصد
۴۹۷۰۵					۳۹۶۵۲	۵۲۶۱	۴۹۹۲	بین ۲٫۵ تا ۵ درصد
۴۸۰۷۲					۳۱۱۶۸	۱۱۰۱۴	۵۸۱۰	بین ۵ تا ۱۵ درصد
۱۳۳۵۶۴۲	۵۸۷۷۳۰	۱۱۶۵۹۸	۴۳۲۵۸	۱۵۸۶۲۴	۴۸۷۶۹	۳۵۲۳۴	۳۵۲۳۴	جمعیت کل
۱۲	۱	۲			۲	۱	۲	در فاصله ۱۰ کیلومتری بزرگراه
۱۱					۲	۳	۳	در فاصله ۱۰ کیلومتری راه اصلی
۱۴					۷	۲	۵	در فاصله ۱۰ کیلومتری راه فرعی
۳۷	۳	۲			۱۲	۸	۱۰	جمع کل تعداد شهرها
۱۱۰۸۲۷۷	۳۵۵۳۳۹	۱۱۶۵۹۸	۴۳۲۵۸	۳۵۸۲۵	۲۵۸۲۵	۷۲۲۸	۷۲۲۸	در فاصله ۱۰ کیلومتری بزرگراه
۱۱۱۱۴۶۱					۲۷۸۴۷	۳۰۰۷۲۰	۹۳۳۶	در فاصله ۱۰ کیلومتری راه اصلی
۱۲۵۷۰۴					۹۴۹۰۱	۱۳۴۳۰	۱۸۳۳۰	در فاصله ۱۰ کیلومتری راه فرعی
۱۳۳۵۶۴۲	۵۸۷۷۳۰	۱۱۶۵۹۸	۴۳۲۵۸	۱۵۸۶۲۴	۴۸۷۶۹	۳۵۲۳۴	۳۵۲۳۴	جمعیت کل

۳-۵-۲- نظام روستائینی

جمعیت روستائینی در سال‌های اخیر، همواره سهم کمتری از کل جمعیت کشور را داشته است و به طور متناوب این سهم کمتر شده است. طبق سرشماری عمومی نفوس و مسکن، رشد جمعیت روستایی کشور تنها در دهه ۷۵-۱۳۶۵ نرخ مثبت ۰/۳ را تجربه کرده است و سایر دوره سرشماری با رشد منفی روبه‌رو بوده است. در طول این دوره نسبت روستائینی در کشور از ۴۵/۲ به ۲۶ درصد کاهش یافته و مطابق سرشماری سال ۱۳۹۵ تنها ۲۰/۷ میلیون نفر از جمعیت ۷۹/۹ میلیون نفری کشور را ساکنان روستایی شامل می‌شود.

به عبارت دیگر در بازه زمانی مورد مطالعه با وجود افزایش ۱/۶ برابری جمعیت کل کشور، جمعیت روستایی حدوداً هشت درصد کاهش یافته است و از سهم آن نسبت به جمعیت کل کشور حدود ۲۰ درصد کاسته شده است. بنابراین روند حاکم بر کل کشور در طی سال‌های ۱۳۶۵ تا ۱۳۹۵، کاهش جمعیت روستایی در مقابل افزایش جمعیت کل کشور و در نتیجه کاهش چشمگیر سهم جمعیت روستائین نسبت به جمعیت کل است.

برخلاف روند حاکم بر کشور، در استان سیستان و بلوچستان تعداد جمعیت روستایی در چند دهه اخیر همواره روندی افزایشی داشته است؛ به طوری که جمعیت روستائین استان از ۶۷۴۴۳۰ نفر در سال ۱۳۶۵ به ۱۴۲۷۳۳۲ نفر در سال ۱۳۹۵ افزایش یافته و در ۳۰ سال گذشته جمعیت روستایی استان سیستان و بلوچستان بیش از دو برابر شده است. با توجه به آنچه گفته شد در دوره مطالعاتی ۹۵-۱۳۶۵ همواره به سهم جمعیتی روستایی استان از کل جمعیت روستایی کشور افزوده شده است؛ به گونه‌ای که در سال ۱۳۶۵ سهم جمعیت روستایی استان سیستان و بلوچستان معادل ۲/۹۸ درصد از جمعیت روستایی کشور بوده، اما با افزایش حجم جمعیت روستایی استان در سال ۱۳۹۵، سهم آن در کل جمعیت روستایی کشور به ۶/۸۷ درصد افزایش یافته است.

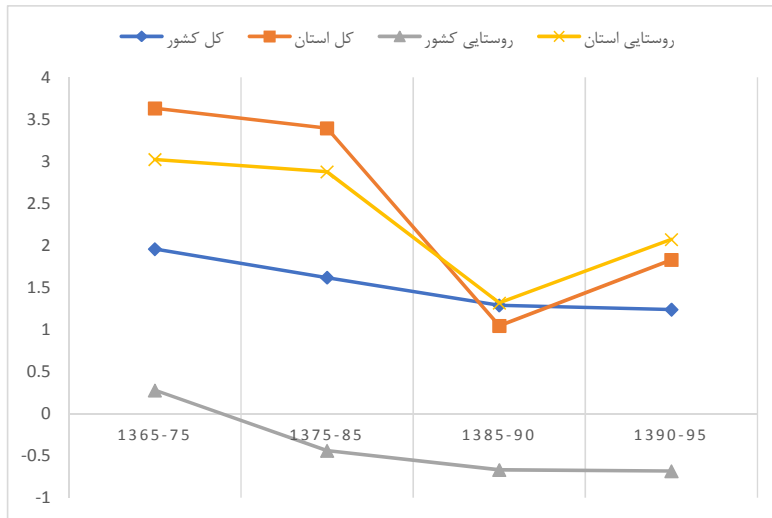
در ارتباط با نرخ رشد جمعیت روستایی کشور می‌بایستی خاطر نشان کرد که برای اولین بار در دوره ۸۵-۱۳۷۵ روند تغییرات جمعیت روستایی کشور، معکوس و منفی شده است و تاکنون همواره روند نزولی را تجربه کرده است. در مقابل، اگرچه از سرعت رشد جمعیت روستایی استان سیستان و بلوچستان طی دوره ۳۰ ساله کاسته شده است، اما با این حال همچنان روندی صعودی داشته است؛ به این ترتیب در حالی که نرخ رشد جمعیت روستایی کشور طی دوره ۳۰ ساله ۹۵-۱۳۶۵ معادل ۰/۲۸- درصد بوده است، نرخ رشد جمعیت روستایی استان ۲/۵۳ درصد در دوره مشابه محاسبه شده است.

همچنین باید گفت که نسبت روستائینی در استان در مقایسه با کشور بسیار بیشتر بوده است، در حالی که در سال ۱۳۹۵ بیش از نیمی از جمعیت استان را جمعیت روستائین به خود اختصاص داده است، این نسبت در سطح کشور تنها ۲۶ درصد در همین سال بوده است.

جدول ۱۱۶- تغییرات جمعیت روستایی طی دوره ۱۳۶۵-۱۳۹۵

جمعیت روستایی					شرح
۱۳۹۵	۱۳۹۰	۱۳۸۵	۱۳۷۵	۱۳۶۵	
۲۰۷۷۹۴۲۳	۲۱۵۰۳۰۰۸	۲۲۲۳۵۸۱۸	۲۳۲۳۷۶۹۹	۲۲۶۰۰۴۴۹	کشور
۱۴۲۷۳۳۲	۱۴۸۸۱۶۰	۱۲۰۶۵۴۷	۹۰۸۵۷۹	۶۷۴۴۳۰	استان
۶/۸۷	۵/۹۹	۵/۴۳	۳/۹۱	۲/۹۸	سهم استان از کشور
نسبت روستائینی					شرح
۲۶	۲۸/۶۱	۳۱/۵۴	۳۸/۶۹	۴۵/۷۱	
۵۱/۴۴	۵۰/۸۳	۵۰/۱۵	۵۲/۷۵	۵۵/۹۴	استان
متوسط رشد سالانه جمعیت (درصد)					شرح
۱۳۶۵-۹۵	۱۳۹۰-۹۵	۱۳۸۵-۹۰	۱۳۷۵-۸۵	۱۳۶۵-۷۵	
-۰/۲۸	-۰/۶۸	-۰/۶۷	-۰/۴۴	-۰/۲۸	روستایی استان
۲/۴۳	۲/۰۷	۱/۳۲	۲/۸۸	۳/۰۲	

منبع: مرکز آمار ایران، ۱۳۶۵، ۱۳۷۵، ۱۳۸۵، ۱۳۹۰، ۱۳۹۵



نمودار ۳۲- تغییرات نرخ رشد جمعیت روستایی استان و کشور

۳-۶- نظام زیربنایی

استان سیستان و بلوچستان به واسطه موقعیت جغرافیایی و حاشیه‌ای در جنوب شرق کشور با محدودیت‌های متعددی در زمینه توسعه زیربناها مواجه بوده است. شبکه حمل‌ونقلی استان بر پایه زیربناهای حمل‌ونقل جاده‌ای،

ریلی و فرودگاهی است. در حال حاضر استان فاقد میادین نفت و گاز و تأسیسات مربوط به آن است و در زمینه تولید انرژی برق نیز با محرومیت مواجه بوده است، اما مطابق با برنامه‌های در دست اجرا وضعیت آینده استان به کلی متفاوت خواهد بود.

۳-۶-۱- نظام حمل و نقل و ارتباطات

شبکه‌های حمل و نقل شامل پنج حوزه اصلی حمل و نقل جاده‌ای، حمل و نقل ریلی، حمل و نقل هوایی، حمل و نقل آبی و حمل و نقل لوله‌ای است. با توجه به موقعیت استان سیستان چهار حوزه نخست از اهمیت بیشتری برخوردار هستند. از این رو در ابتدا وضعیت حمل و نقل جاده‌ای و سپس وضعیت حمل و نقل ریلی و هوایی و دریایی در استان مورد بررسی قرار گرفته است.

۳-۶-۱-۱- حمل و نقل جاده‌ای استان سیستان و بلوچستان

استان سیستان و بلوچستان در زمینه زیرساخت‌های حمل و نقل جاده‌ای با محرومیت‌های متعددی رو به رو است، به نحوی که استان علیرغم جایگاه ارتباطی ویژه از نظر بندری فاقد زیرساخت‌های آزادراهی است و در برنامه‌های آتی نیز هیچ آزادراهی جهت ارتباط بندر چابهار به مرکز کشور پیش‌بینی نشده است؛ بر اساس آمار ارائه شده:

- نسبت طول بزرگراه به جمعیت $۱۰/۸$ کیلومتر به ازای هر ۱۰۰ هزار نفر است که وضعیت این شاخص نامناسب‌تر از کشور است؛
- نسبت طول راه‌های شریانی به ازای هر ۱۰۰ هزار نفر جمعیت برابر با ۹۲ کیلومتر است که از این نظر استان جایگاه مناسب‌تری نسبت به کشور دارد؛
- نسبت طول راه‌های ترانزیتی به ۱۰۰ هزار نفر جمعیت برابر با $۷۸/۵$ کیلومتر است که جایگاه استان نسبت به کشور مناسب‌تر است؛
- نسبت طول راه‌های روستایی به جمعیت روستایی ۵۲۲۲ کیلومتر به ازای هر ۱۰۰ هزار نفر است که از نظر این شاخص نیز استان وضعیت نامناسب‌تری دارد.
- استان از نظر تعداد تجهیزات راهداری نسبت به طول جاده‌ها وضعیت مشابه با میانگین کشوری دارد.
- تعداد پایانه‌های باری و مسافربری نسبت به جمعیت وضعیت مناسب‌تری را نسبت به کشور دارد.
- استان از نظر تعداد کشته‌شدگان جاده‌ای نسبت به جمعیت با ۲۶ نفر کشته شده در تصادفات جاده‌ای به ازای هر ۱۰۰ هزار نفر جمعیت دارای وضعیتی بسیار نامناسب‌تر نسبت به میانگین کشور است.

جدول ۱۱۷- مقایسه شاخص های حمل و نقل جادهای استان و کشور

وضعیت نسبت به کشور	سیستان و بلوچستان	کشور	شاخص های حمل و نقل جادهای در سال ۱۳۹۸
نامناسب تر	۱۰/۸	۲۵/۸	نسبت طول بزرگراه به ۱۰۰ هزار نفر جمعیت (کیلومتر به نفر)
مناسب تر	۹۲/۰	۷۵/۶	نسبت طول راههای شریانی به ۱۰۰ هزار نفر جمعیت (کیلومتر به نفر)
مناسب تر	۷۸/۵	۳۱/۶	نسبت طول راههای ترانزیتی به ۱۰۰ هزار نفر جمعیت (کیلومتر به نفر)
نامناسب تر	۵۲۲/۴	۶۴۵/۲	نسبت طول راههای روستایی به ۱۰۰ هزار نفر جمعیت روستایی (کیلومتر به نفر)
مناسب تر	۱۴/۸	۱۵/۰	طول کل راهها نسبت به ماشین آلات و تجهیزات راهداری (کیلومتر به دستگاه)
نامناسب تر	۵۴۴/۵	۳۰۴/۵	نسبت راههای ترانزیتی به پایانههای باربری (کیلومتر به پایانه)
نامناسب تر	۰/۱۴	۰/۴۲	پایانه مسافربری به ازای ۱۰۰ هزار نفر جمعیت (پایانه به ازای نفر)
نامناسب تر	۲۵/۸	۱۴/۰	تعداد کشته شدگان جادهای به ازای ۱۰۰ هزار نفر جمعیت

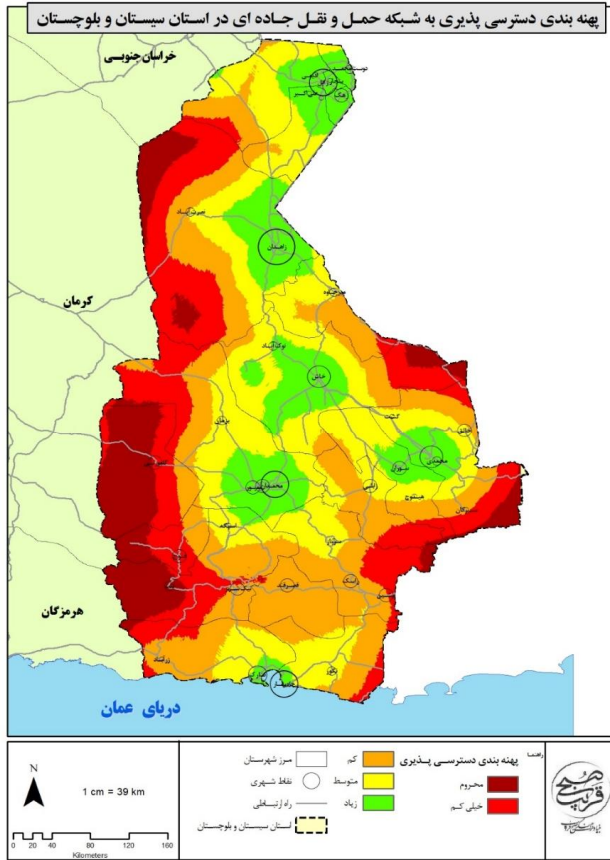
منبع: سازمان راهداری و حمل و نقل جادهای کشور، ۱۳۹۸

عوامل مختلفی در شکل گیری شبکه راههای استان سیستان و بلوچستان تأثیر داشته است که در اینجا به خلاصه ای از مهم ترین این عوامل اشاره شده است.

- نخست شکل طبیعی زمین و پستی و بلندی های استان در پهنه های جنوب غربی و غربی و شرقی ارتباط پهنه های مختلف استان را یکدیگر را تحت تأثیر قرار داده و محورهای ارتباطی عمدتاً در مسیرها و دشت های هموار ایجاد شده است، در نتیجه عرصه هایی از استان که دارای ناهمواری بیشتری بوده اند از دسترسی کمتری برخوردار هستند.
- موقعیت مرزی و فاصله زیاد از مرکز کشور و موقعیت حاشیه ای استان نیز یکی از عوامل محرومیت زایی استان بوده است که زمینه ساز محرومیت های ارتباطی استان شده است.
- از دیگر عوامل مؤثر بر وضعیت ارتباطات استان وجود مرز بندر چابهار در جنوب استان است که تنها بندی اقیانوسی کشور است.

۳-۶-۱-۲- پهنه بندی دسترسی پذیری

بررسی وضعیت دسترسی پذیری استان نشان دهنده الگوی مرکز پیرامون در دسترسی پذیری استان است، بر اساس همپوشی نقشه های مربوط به دسترسی پذیری شبکه حمل و نقل جادهای، پیرامون شهرهای بزرگ استان بیشتر است مناطق حاشیه ای دسترسی پذیری بسیار کمی دارند، الگوی کلی دسترسی پذیری در استان بر اساس الگوی جزیره ای با مرکزیت شهرهای بزرگ استان است.



نقشه ۱۲- پهنه‌بندی دسترسی پذیری در استان سیستان و بلوچستان

۳-۱-۶-۳- حمل و نقل ریلی

راه آهن سیستان و بلوچستان که از سال ۱۳۴۸ الی ۱۳۸۶ به یکی از قدیمی‌ترین خطوط ریلی است که در کشور است راه آهن سیستان و بلوچستان را می‌توان ادامه راه آهن هندوستان محسوب کرد که در سال‌های ۱۲۹۷ و ۱۲۹۸ (۱۹۱۸-۱۹۱۹ میلادی) اواخر جنگ جهانی اول، توسط انگلیسی‌ها به منظور گسترش نفوذ نظامی و استعماری خود در قاره آسیا و شبه‌قاره هند به طول ۶۰۰ کیلومتر از کوئته به سمت زاهدان در مدت کمتر از دو سال احداث گردید. اداره کل سیستان و بلوچستان به مدت ۴۸ سال با محدوده حد فاصل ایستگاه زاهدان - میرجاوه (۷۲ میل) به طول ۶/۹۴ کیلومتر با تعداد ۱۱۰ ایستگاه ارتباط ریلی ایران با پاکستان و شبکه ریلی شبه قاره هند را برقرار می‌نمود. حوزه استحفاظی راه آهن سیستان و بلوچستان در ۲ بخش قابل بررسی است:

حوزه نخست: که از ایستگاه میل ۷۲ (نقطه صفر مرزی) آغاز و با عبور از شهر میرجاوه به شهر زاهدان ختم می‌شود.

حوزه دوم: با اتمام کار ساخت محور ریلی زاهدان - بم و اتصال استان سیستان و بلوچستان به شبکه ریلی کشور این حوزه از ایستگاه زاهدان آغاز پس از عبور از منطقه کوهستانی و زیبای رودماهی به منطقه کویری و ماسه گیر شورگزر ختم می‌شود. طول راه آهن جنوب شرق ۴۰۸ کیلومتر بوده که حدفاصل ایستگاه میل ۷۲ تا ایستگاه شورگزر را پوشش می‌دهد. در حال حاضر راه آهن جنوب شرق با داشتن دو نوع خط عریض و استاندارد، اتصال ریلی به کشور پاکستان و قرار گرفتن در مسیر کریدور بین‌المللی شرق به غرب که باعث اتصال کشورهای پاکستان و شبه قاره هند به ترکیه، اروپا و آسیای مرکزی شده از اهمیت بین‌المللی ویژه‌ای برخوردار است به گونه‌ای که مورد تأیید سازمان اکو و اسکاپ نیز می‌باشد

۳-۶-۱-۴- حمل و نقل هوایی و فرودگاهها

در سیستان و بلوچستان شهرستان‌های زاهدان، زابل، ایرانشهر، سراوان و چابهار (کنارک) دارای باند فرودگاهی هستند. اما فقط فرودگاه‌های زاهدان و چابهار و تا حدی زابل جز فرودگاه‌های فعال استان به شمار می‌روند. پروازهای داخلی فرودگاه بین‌المللی زاهدان به صورت هفتگی و روزانه انجام می‌شود که شامل پروازهای مستقیم به تهران، مشهد، اصفهان، شیراز، چابهار، کرمان و گرگان است. فرودگاه بین‌المللی زاهدان پروازهایی را به مقصدهای دبی، بغداد، نجف، مدینه و جدّه با موضوع سفرهای سیاحتی و زیارتی انجام می‌دهد. در حال حاضر مساحت فرودگاه زاهدان ۹۰۰ هکتار است و دارای ۳ پایانه داخلی، بین‌المللی و حج است. این فرودگاه به صورت ۲۴ ساعته پرواز دارد و به مسافران خدمات‌رسانی می‌کند و مجهز به سیستم‌های ناوبری ILS-RCAG-NDB. DME-VOR است. در حال حاضر پروازهای داخلی و خارجی به چابهار در فرودگاه کنارک انجام می‌شود. فرودگاه کنارک در شهرستان کنارک قرار گرفته است و میزبان پروازهای داخلی و خارجی به چابهار است. از آنجایی که فرودگاه کنارک کوچک است و امکانات محدودی دارد، امکان توسعه آن برای گسترش فعالیت‌های فرودگاه وجود ندارد. به همین دلیل تصمیم گرفته شده که فرودگاه بین‌المللی چابهار در منطقه آزاد چابهار احداث شود.

فرودگاه زابل یکی از فرودگاه‌های کوچک و توسعه‌نیافته ایران محسوب می‌شود که به دلیل شرایط جوی نامساعد (وزش بادهای ۱۲۰ روزه به دلیل خشک بودن دریاچه هامون) پروازهای ورودی و خروجی دچار مشکل می‌شوند. فرودگاه زابل دارای یک باند آسفالت و سالن پایانه برای مسافران پروازهای ورودی و خروجی است. از جمله امکانات این پایانه می‌توان به غرفه‌های تجاری، شعبه‌های بانکی، رستوران و بوفه، بخش اشیای گمشده و پارکینگ اشاره کرد.

۳-۶-۱-۵- حمل و نقل دریایی و بنادر استان سیستان و بلوچستان

بنادر جنوبی استان سیستان و بلوچستان به دلیل استقرار بر کرانه دریای عمان و اقیانوس هند از دیرباز کانون دادوستد و آمدوشد دریایی بوده است. از زمان حضور پرتغالی‌ها از نخستین دهه‌های قرن ۱۶ در آب‌های جنوب تا ظهور انگلیس به عنوان قدرت خلیج فارس در طول جنگ جهانی اول همواره بخشی از فعالیت‌های تجاری و دریانوردی رایج در آب‌های جنوبی ایران در بنادر جنوبی استان سیستان و بلوچستان متمرکز بوده است و اولاً که در سال‌های جنگ جهانی دوم نیابت کنسول فرانسه را در بوشهر به عهده داشته است، کشتی‌های موجود در چابهار را که در خطوط کشتیرانی فعالیت داشته‌اند را ۱۱۹ فروند ذکر می‌کند که از این تعداد ۵ فروند کشتی تجاری و ۶۴ فروند کشتی بادبانی بوده‌اند همچنین در سال‌های مزبور در بنادر گواتر، بریس و پسابندر دفاتر پستی و گمرکی وجود داشته که حاکی از رونق فعالیت‌های تجاری و دریایی در این بندر کوچک بوده است.

بندر چابهار به‌عنوان یکی از بنادر مهم در جنوب ایران و در بخش شمالی دریای عمان قرار گرفته است. این بندر به علت موقعیت استراتژیک و دستیابی به آب‌های آزاد بین‌المللی جایگاه ویژه‌ای در مبادلات ایران با سایر کشورهای منطقه دارد. از سوی دیگر این بندر به علت نزدیکی به کشورهای نظیر افغانستان، پاکستان و آسیای میانه، در آینده‌ای نزدیک با اتصال به شبکه ریلی کشور اهمیت ویژه‌ای در ترانزیت کالا به این کشورها خواهد داشت. همچنین این بندر به‌عنوان تنها بندر اقیانوسی ایران، یکی از نقاط کلیدی در حاشیه خلیج فارس و دریای عمان بوده و در کریدور شمال - جنوب نقش مهمی ایفا خواهد کرد.

این بندر در مسیر ترانزیتی شرق - غرب قرار گرفته و فوریت‌های مختلف اقتصادی و جغرافیایی در زمینه ترانزیت و ترانشیپ است. بندر چابهار که در جنوب استان سیستان و بلوچستان واقع شده، به دلیل استقرار کنار دریای عمان از دیرباز کانون دادوستد و تجارت و دریانوردی بوده است. گواه رونق دریانوردی و اهمیت استراتژیک این خطه از بلوچستان در روزگاری است که دول استعمارگر و تجارت پیشه اروپا بازارهای چین، هندوستان و به‌طور کلی شرق را جایگاه مناسب عرضه کالا و مصنوعات خود دانسته و تسلط بر آن‌ها را جزئی از سیاست‌های استعماری و سلطه‌جویانه خود قلمداد می‌کردند. در سال ۱۳۵۲ طرح جامع تأسیس بندر چابهار مطرح و قراردادهای تأسیس با پیمانکاران مربوطه منعقد شد و پس از انقلاب اسلامی به دلیل کمبود منابع مالی بخشی از طرح به تعویق افتاد و بخشی از طرح شامل اسکله نصب سریع و موج‌شکن آغاز و به انجام رسید.

عملیات اجرایی بندر شهید کلاتری که یکی از دو بندر مهم چابهار می‌باشد، از سال ۶۲ به‌طور جدی آغاز و با تکمیل ۴ پست اسکله فلزی در سال ۶۲ عملاً به بهره‌برداری رسید و بندر شهید بهشتی نیز به عنوان دومین بندر مهم چابهار در سال ۶۱ با توجه به شرایط خاص حاکم بر خلیج فارس (جنگ تحمیلی عراق بر علیه ایران) و با تأکید دولت بر لزوم داشتن بندر در خارج از تنگه هرمز و خلیج فارس احداث گردید. شایان ذکر است که این بندر در زمان جنگ تحمیلی به دلیل واقع شدن در کرانه دریای عمان و دوری از مرکز بحران نقش مهمی در

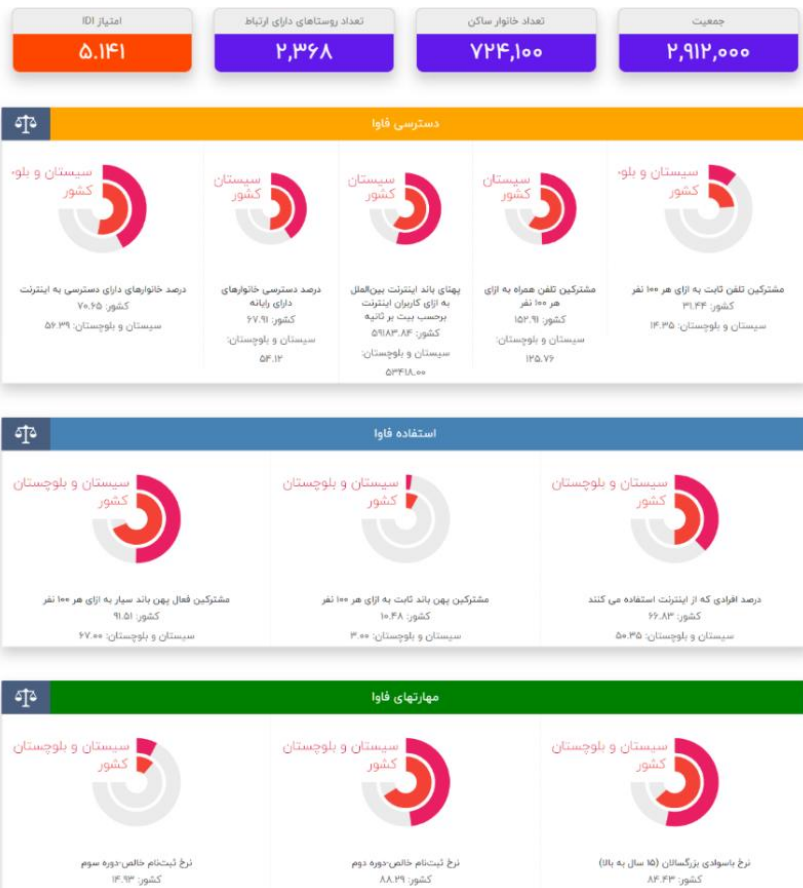
صادرات ایفا نمود. خلیج چابهار با بریدگی طبیعی در حاشیه دریای عمان است، چابهار در مقایسه با دیگر مناطق ساحلی و جنوب ایران دارای موقعیت ممتازی در امر کشتیرانی و حمل نقل دریایی است. وجود آب‌های عمیق در خلیج وسیع شرایط مناسبی را برای پهلوگیری کشتی‌های بزرگ در این منطقه و ایجاد تأسیسات بندری با هزینه مناسب و صرفه اقتصادی فراهم کرده است. چابهار به عنوان مهم‌ترین بندر تجاری در خارج از خلیج فارس از نظر سیاست و استراتژی ملی در مواقع جنگ و بحران‌های منطقه مجزا و نقطه‌ای کلیدی برای تنفس اقتصادی بازرگانی خارجی کشور و ضمانتی برای گردش کار صنایع و فعالیت‌های اقتصادی آن محسوب می‌شود. قرار گرفتن چابهار در یک خلیج موقعیت بندری ایده آلی را برای توسعه فیزیکی آینده به آن می‌دهد که بسیاری از بنادر دنیا دارای این حسن نیستند.



نقشه ۱۳- شبکه حمل و نقل استان سیستان و بلوچستان

۳-۶-۱-۶- فناوری اطلاعات و ارتباطات

بررسی وضعیت استان سیستان و بلوچستان از نظر شاخص IDI در سال ۱۳۹۹ نشان دهنده جایگاه ۳۱ ام استان در بین استان‌های کشور است؛ بررسی زیرشاخص‌های این بخش برای استان نشان می‌دهد، استان در زیرشاخص مهارت استفاده از فناوری اطلاعات دارای رتبه ۳۱ ام، در زیرشاخص دسترسی به خدمات فناوری اطلاعات در جایگاه ۳۱ ام و در زیرشاخص میزان استفاده از خدمات فناوری اطلاعات در جایگاه ۳۱ ام در بین استان‌های کشور قرار دارد. لذا این استان ضعیف‌ترین استان کشور از نظر دسترسی و برخورداری از فناوری اطلاعات و ارتباطات است.



شکل ۲- شاخص فناوری اطلاعات در استان سیستان و بلوچستان ۱۳۹۹

منبع: درگاه پایش جامعه اطلاعاتی جمهوری اسلامی ایران، ۱۳۹۹

۳-۶-۲- نظام انرژی و تأمین آب

با توجه به این که استان فاقد میادین و تأسیسات نفت و گاز است، تأسیسات انرژی استان بیشتر به بخش برق مرتبط است، لذا در این بخش وضعیت استان از نظر زیرساخت‌های برق و آب و گازرسانی مورد بررسی قرار خواهد گرفت.

۳-۶-۲-۱- زیرساخت‌های مرتبط با برق

در سال ۱۳۹۸ مؤسسات تابع وزارت نیرو ۶۱۲۸ میلیون کیلووات ساعت تولید ناخالص برق داشته‌اند که این مقدار نسبت به سال گذشته ۹ درصد افزایش را نشان می‌دهد. در این سال تعداد مشترکین برق ۸۴۹۷۹۲ مشترک بوده است که شامل ۸۴ درصد مشترکین خانگی، ۴ درصد عمومی، ۲ درصد کشاورزی، ۰/۳ درصد صنعتی و ۱۰ درصد تجاری بوده است همچنین ۶۰۷۳۷۶۱ مگاوات ساعت برق فروخته شده که از این میزان ۵۶ درصد مصارف خانگی، ۱۷ درصد مصارف عمومی، ۳ درصد مصارف صنعتی، ۱۴ درصد مصارف کشاورزی و مابقی صرف مصارف تجاری، آزاد و روشنایی معابر شده است. در پایان سال این سال، تعداد ۵۴۶۵ روستا شامل ۲۴۹۱۵۶ خانوار دارای برق بوده که نسبت به سال گذشته ۱ درصد افزایش داشته است.

کل ظرفیت نامی نیروگاه‌های استان برابر با ۱۵۲۰ مگاوات است و ظرفیت عملی ۹۹۲ مگاوات و بزرگ‌ترین نیروگاه استان نیروگاه سیکل ترکیبی ایرانشهر است.

نیروگاه سیکل ترکیبی ایرانشهر (نیروگاه بمپور واقع در استان سیستان و بلوچستان، ایرانشهر، کیلومتر ۵ جاده ایرانشهر - بمپور) با ظرفیت تولید ۷۴۰ مگاوات برق شامل ۲ نیروگاه مجزا از هم از نوع گازی و نیروگاه سیکل ترکیبی است. نیروگاه گازی، با ظرفیت تولید ۲۵۶ مگاوات برق و شامل ۴ واحد گازی ۶۴ مگاواتی ساخت اشکودا است. نیروگاه سیکل ترکیبی نیز با ظرفیت تولید ۴۸۴ مگاوات برق و شامل ۲ واحد گازی ۱۶۲ مگاواتی و ۱ واحد بخار ۱۶۰ مگاواتی در زمینی به مساحت ۴۸ هکتار است. سوخت این نیروگاه گاز طبیعی و سوخت پشتیبان نفت گاز (گازوئیل) است.

۳-۶-۲-۲- زیرساخت‌های نفت و گاز

استان سیستان و بلوچستان منابع و تأسیسات نفت و گاز است، و بیشتر تأسیسات توزیع در این استان قرار دارد، که در ادامه مورد بررسی قرار می‌گیرد.

از نظر دسترسی به زیرساخت‌های گاز طبیعی، باید گفت که از سال ۸۹ گاز وارد ایرانشهر و بعد از آن توسعه گازرسانی در سیستان و بلوچستان آغاز شد که در مرحله اول برای ۳۰۰ هزار خانوار و سپس برای ۷۰۰ هزار خانوار طرح جامع مصوب شد. انتقال گاز از زاهدان به زابل در ۲ خط و زاهدان تا دوراهی دشتک با ۷۵ درصد

پیشرفت در حال اجراست. در استان سیستان و بلوچستان هفت روستای گازدار و ۸۰۰ مشترک روستایی وجود دارد و کلاً ۲۶ روستا گازرسانی شده است. یک هزار و ۲۰۰ کیلومتر شبکه در شهر زاهدان کار شده و ۱۰۰ کیلومتر دیگر آن در دست اجراست بر اساس طرح گازرسانی از سال ۹۷ در استان آغاز شده و تاکنون بیش از ۹۰ درصد زاهدان شبکه گذاری انجام شده است. شبکه گذاری گاز در زابل به طول ۹۰ کیلومتر انجام شده و در بم پور ۱۳۰ و محمدمان ۲۳۰ مشترک وجود دارد و برنامه گازرسانی به خاش و شهرک صنعتی میر جاوه نیز در دستور کار شرکت گاز استان است.

بر اساس این آمار باید گفت که استان سیستان و بلوچستان از نظر برخورداری از زیرساخت های گاز دارای ضعف شدیدی است.

۳-۲-۳- استحصالی و تأمین آب

استان سیستان و بلوچستان شامل سه زیر حوضه آبریز است:

(۱) شمال استان (دشت سیستان) تمامی منابع آب آن سطحی و وابسته به جریان آورد رودخانه هیرمند است که سرچشمه آن حوضه آبریز هیرمند در افغانستان است.

(۲) قسمت حوضه های میانی استان تقریباً تمام بهره برداری محدود به منابع آب زیرزمینی است و این منابع نیز به دلیل شرایط خاص زمین شناسی از پتانسیل بالایی برخوردار نیست ولی پایدارترین منابع آب استان را تشکیل می دهند.

(۳) جنوب استان (بلوچستان جنوبی) تلفیقی از منابع آب سطحی و زیرزمینی وجود دارد، در حالی که بهره برداری از منابع آب زیرزمینی صورت می گیرد این منابع شدیداً وابسته به جریان های سطحی می باشند و منابع حساس و آسیب پذیری می باشند.

بر اساس آخرین آمار برداری منابع آب مناطق تحت پوشش بیش از ۲۱ هزار ۵۰۰ منبع آب زیرزمینی در استان وجود دارد که از این منابع حدود ۲ میلیارد مترمکعب در سال استحصالی آب زیرزمینی صورت می گیرد.

برداشت از چاه های بهره برداری به تعداد حدود ۱۹ هزار و ۴۵۰ حلقه، نزدیک به ۶/۱ میلیارد مترمکعب در سال است که از این میزان تخلیه نزدیک به ۱ میلیارد مترمکعب مربوط به چاه های مجاز و ۶۰۰ میلیون مترمکعب مربوط به چاه های غیرمجاز است. قنات به تعداد حدود ۱۲۸۰ رشته حدود ۳۸۲ میلیون مترمکعب در سال و چشمه ها به تعداد ۸۳۱ دهنه حدود ۳۹ میلیون مترمکعب در سال استحصالی از آب زیرزمینی دارند.

جدول ۱۱۸- میزان برداشت و مصرف منابع آب سطحی و زیرسطحی در سال ۱۳۹۲

مقدار	واحد	عنوان
منابع آب سطحی		
۱۸۰۷	میلیون مترمکعب	حجم منابع آب سطحی از منابع تجدیدشونده
۳۹۹۲	میلیون مترمکعب	حجم سالانه آب رودخانه‌های مرزی
۲۸۳۹	میلیون مترمکعب	حجم سالانه آب در چرخه (خروجی از استان یا ورودی به دریاچه‌ها، کفه‌ها و کویرها)
۳۰۱۰	میلیون مترمکعب	حجم سالانه آب ورودی از طریق مرزهای استان یا انتقالی به استان
منابع آب زیرزمینی		
۷۴۰	میلیون مترمکعب	حجم منابع آب زیرزمینی از منابع تجدیدشونده
۱۵۸۵	میلیون مترمکعب	حجم برداشت سالانه آب از چاه‌ها
۳۵	میلیون مترمکعب	حجم سالانه تخلیه از چشمه‌ها
۱۲۸۱	میلیون مترمکعب	حجم سالانه تخلیه از فنوآت
میزان کل برداشت و مصارف		
۱۹۲۶	میلیون مترمکعب	میزان مصرف سالانه از منابع آب زیرزمینی
۴۰	میلیون مترمکعب	اضافه برداشت سالانه از منابع آب زیرزمینی
۲۹۵/۵	میلیون مترمکعب	میزان برداشت سالانه از منابع آب سطحی استان
۲۲۲۲/۱	میلیون مترمکعب	حجم کل سالانه آب مصرفی (سطحی و زیرزمینی)
۲۰۸۳/۵	میلیون مترمکعب	مصارف سالانه کشاورزی
۱۲۱/۸	میلیون مترمکعب	مصارف سالانه شرب
۱۶/۸	میلیون مترمکعب	مصارف سالانه صنعت

منبع: دفتر مطالعات پایه منابع آب، وزارت نیرو، ۱۳۹۲

بررسی میزان مصرف منابع در سال ۱۳۹۲ نشان دهنده سه موضوع اساسی است، نخست سهم برداشت از منابع زیرسطحی ۸۷ درصد و برداشت از منبع آب سطحی ۱۳ درصد آب مصرفی استان است. دوم اضافه برداشت از منابع آب زیرزمینی حدود ۲ درصد از کل برداشت از منابع آب زیرزمینی است و سوم سهم بالای مصرف در بخش کشاورزی است، به طوری که بیش از ۹۴ درصد منابع سطحی و زیرسطحی در بخش کشاورزی مصرف شده است و سهم بخش صنعت حدود ۱ درصد منابع موجود بوده است و حدود ۵ درصد مربوط به مصارف شرب بوده است.

۳-۷- بررسی نظام مدیریتی

۳-۷-۱- وضع موجود و مدل مفهومی

در این قسمت از مطالعات سیستم مدیریتی حاکم بر استان سیستان و بلوچستان بررسی و تحلیل می‌گردد. این سیستم همچون بستر (Platform) و چارچوبی است که کلیه فرآیندها و اقدامات توسعه‌ای، هم در حوزه نرم-

افزایی (سازمانی، اداری، حقوقی و ...) و هم در حوزه سخت‌افزاری (اجرا، تدارکات، نظارت و ...)، از طریق این سیستم و نظام موجود صورت می‌گیرد. در واقع می‌توان گفت توسعه پایدار و متوازن استان از یک سو، به کلیه برآوردها، تحلیل‌ها و راهکارهای فنی و تخصصی توسعه استان و از سوی دیگر به نحوه اجرای نتایج و محصول مطالعات آمایش که حاصل کارآمدی و اثربخشی نظام مدیریتی است، وابسته است. دستیابی به اهداف طرح آمایش استان نیازمند استفاده حداکثری از ظرفیت‌های قانونی و حقوقی موجود در نظام مدیریتی و شناسایی خلأها و کمبودهای قانونی و اداری و رفع آنهاست، تا از این طریق امکان تحقق حداکثری پروژه‌ها و اقدامات برنامه‌ریزی شده در مطالعات آمایش استان فراهم گردد.

نظام برنامه‌ریزی و مدیریت در کشور به صورت متمرکز، از بالا به پایین و به صورت بخشی و تخصصی است. به عبارت دیگر، سیاست‌گذاری، برنامه‌ریزی اجرایی و بودجه‌ریزی به صورت متمرکز از مرکز و در سطح ملی صورت می‌گیرد و سهم هر یک از وزارتخانه‌ها (دستگاه‌های اجرایی تخصصی) مشخص و به آن‌ها ابلاغ می‌شود و آن‌ها نیز به صورت سلسله‌مراتبی به دستگاه‌های متناظر در استان و شهرستان ابلاغ نموده و سپس فرآیندهای اجرایی را مطابق آیین‌نامه‌های سازمان برنامه‌و بودجه کشور، انجام می‌دهند. نظام پایش و نظارت عملکرد نیز متناسب با همین سیستم سلسله‌مراتبی از سطح خرد به کلان تهیه و جهت برنامه‌ریزی‌های آینده بکار گرفته می‌شود. در این نظام انجام هماهنگی‌های بین بخشی از طریق تشکیل ستادها، کمیته‌ها و کمیسیون‌های متشکل از نمایندگان دستگاه‌ها زیر نظر عالی‌ترین مقام مرتبط ملی، استانی یا شهرستانی، صورت می‌گیرد.

اجرای آمایش سرزمین در مقیاس استان سیستان و بلوچستان و شهرستان‌های آن در چارچوب نظام مدیریتی مذکور با چالش‌هایی مواجه است که مهم‌ترین آن‌ها به شرح زیر است:

- جدایی عملکردی، فرهنگی و ارتباطی سه قسمت استان: سیستان، سرحد و بلوچستان و جدایی ساختاری آن‌ها؛
- تأثیر قابل توجه نخبگان استان به‌ویژه نخبگان مذهبی در تغییرات اجتماعی، مدیریت میانی استان و مشارکت افراد و گروه‌های استان؛
- همپوشانی شکاف زابلی- بلوچی و شیعه- سنی و نیز سیاست‌های مذهبی دولت، روحانیون و یا نخبگان
- ضعف استان در حیطة جذب افراد جامعه به عضویت نهادهای مدنی؛
- سازمان‌های مردم‌نهاد استان در وهله اول خیریه‌ای و در مراحل بعد مشاوره و مددکاری، نبود نهادهای جدی در حوزه اقتصادی و معیشت؛
- بیش از ۵۱ درصد کارکنان استان مربوط به سازمان‌های تابعه وزارت آموزش و پرورش و پس از آن به ترتیب ۱۴/۱۳ درصد از آن سازمان‌های تابعه وزارت بهداشت، درمان و آموزش پزشکی؛
- کمبود جدی متخصصین و تحصیل‌کردگان حوزه اقتصادی و اجتماعی استان؛

- ۵۵ درصد کارکنان دولت دیپلم و زیر دیپلم و ۷۷/۵ درصد فوق دیپلم و زیر آن و فقط ۲۲/۵ درصد لیسانس و کمتر از یک درصد فوق لیسانس و حدود یک درصد دکتری؛
- بافت تحصیلی به شدت ناهمگون کارکنان در سازمان‌های مختلف استان؛
- اعتماد پایین مردم به مدیران و مسئولان استان؛
- غیرفعال بودن کار گروه‌های تخصصی زیر شورای برنامه‌ریزی؛
- موضوع امنیت، یکی دیگر از مهم‌ترین موضوع‌های مؤثر بر توسعه استان از منظر نهادی؛
- تمرکز بیشتر بر امور زیربنایی و عمرانی نسبت به امور اجتماعی و اقتصادی؛
- فقدان سازوکارهای مناسب جهت نظارت بر اجرای مصوبات شوراها؛
- نبود تفکر نظام‌مند و نهادینه برای مدیریت سرزمین در سطوح مدیریتی و برنامه‌ریزی؛
- ضعف در تعریف دقیق ارتباط و همگرایی بین مطالعات آمایش استان با فرآیندهای مدیریتی توسعه استان از یک سو و لوایح برنامه‌های ۵ ساله توسعه و برنامه‌های اجرایی یک‌ساله توسعه استان از سوی دیگر؛
- نظام مدیریت و تصمیم‌گیری مقطعی و روزانه در سطح کلان و خرد استان و اخذ تصمیمات بخشی و کوتاه‌مدت با توجه به مقتضیات روز بدون آینده‌نگری؛
- تأثیر روابط پیشامدرن (نظام قبیله‌ای و قومی) بر مدیریت کلان و خرد استان؛
- تفاوت در انتظارات مدیران استان و درک متفاوت از برنامه‌ها و طرح‌های توسعه استان؛
- نگاه مقطعی و عدم استمرار و تداوم در برنامه‌ریزی و اجرا؛
- اعمال نفوذ گروه‌های فشار و گروه‌های خارج از سازمان بر روند و اولویت اجرای برنامه‌ها و اقدامات؛
- مدیریت کوتاه‌مدت در سطح کلان استان و عدم آشنایی آن‌ها با مسائل و چالش‌ها، ظرفیت‌ها و فرصت‌های استان؛
- نبود داده و اطلاعات لازم، فنی و به هنگام برای مدیریت فرآیندها و همچنین کمبود جدی نیروی انسانی ماهر و متخصص در استان؛
- بی‌ثباتی در نظام تصمیم‌گیری و عدم توجه جدی به برنامه آمایش سرزمین در تدوین برنامه توسعه استان؛
- عدم توجه مدیریت استان به حفظ نخبگان استانی و ایجاد ثبات سیاسی و مدیریتی با توجه به مهاجرپرست بودن استان؛
- توسعه کمی دستگاه‌های دولتی و کارکنان دولت بیش از ظرفیت و توان مدیریتی و مالی دولت در استان؛
- عدم توجه و برنامه‌ریزی جدی مدیریت استان جهت تکمیل پروژه‌های کلان و زیرساختی استان؛

- نگاه سیاسی و امنیتی به منابع طبیعی استان و مداخلات فراوان سطح ملی در مدیریت استان؛
- فقدان تعریف الزامات نهادی و قانونی مورد نیاز تحقق برنامه آمایش استان؛
- عدم اجرایی نمودن پروژه‌های اولویت‌دار حوزه مدیریت و تصمیم‌گیری نظیر ایجاد سیستم پشتیبان تصمیم‌گیری فضایی (SDSS بر اساس سند آمایش استان)، طراحی سامانه مکان مرجع برای انطباق پروژه‌های اجرایی با الزامات سند آمایش استان، تشکیل کارگروه ویژه آمایش در استان به صورت منظم و انجام وظایف محوله، بازنگری طرح آمایش استان در دوره‌های ۵ ساله و سایر موارد؛
- نبود نظام یکپارچه برنامه‌ریزی، تصمیم‌گیری و مدیریت توسعه سرزمینی در استان؛
- تشتت شدید در تصمیمات و مداخلات فضایی بخش‌های استان با مدیریت بخشی؛
- عدم توجه جدی به شوراهای عالی و ستادهای استانی نظیر شورای عالی شهرسازی و معماری، ستاد بازآفرینی پایدار شهری، ستاد آموزش استان و غیره به آمایش سرزمین در سطح ملی و استانی و استفاده از ظرفیت‌های آن‌ها؛
- نبود نتایج و دستاوردهای آمایش سرزمین به عنوان قوانین لازم‌الاجرا برای نهادهای دولتی و غیردولتی؛
- فقدان متولی جدی، کارآمد، مسئولیت‌پذیر و پاسخگو برای اجرای آمایش استان؛
- نبود نیروهای متخصص و میان‌رشته‌ای در راستای تحقق آمایش در استان؛
- کمبود جدی منابع مالی و پولی لازم و مدیریت بهینه منابع موجود برای تحقق آمایش استان؛
- عدم اجرای مدل مفهومی پیشنهادی برنامه آمایش استان در ارتباط با نظام برنامه‌ریزی هماهنگ بین بخش‌ها و دستگاه‌های استانی؛
- نبود ابزارها، سازوکارهای منسجم و نهادهای مسئول پایش و نظارت بر عملکرد آمایش و فرآیندهای آن (سامانه ساترا، اگرچه یک بستر مناسب است اما سازوکار نهادی نیست)؛
- فقدان مشارکت جدی نهادهای غیردولتی و نمایندگان مردم (نمایندگان مجلس شورای اسلامی و اعضای شورای اسلامی استان، شهرها و روستاها) در تصمیم‌سازی و تصمیم‌گیری‌های برنامه توسعه استان؛
- نبود تقسیم وظایف و مسئولیت‌های نهادی غیردولتی و نهادهای عمومی در برنامه توسعه استان و پاسخگویی آن‌ها؛
- ضعف در مشارکت و همکاری نهادهای قضایی به عنوان ناظر و مدعی‌العموم در برنامه‌های توسعه استان؛
- فقدان توجه به فرصت‌ها و پتانسیل‌های به وجود آمده بعد از تهیه طرح از یک سو، و تغییر در شرایط و ویژگی‌های مکانی و فضایی از سوی دیگر در راستای بازنگری و به‌روزرسانی برخط برنامه توسعه استان؛

- نبود سازوکار حفظ و رعایت زمان‌بندی پروژه‌ها و اقدامات برآمده از برنامه توسعه استان و ایجاد سازوکار رفع مشکلات و موانع اجرایی؛
 - ضعف در شناسایی و توجه جدی به مسائل و مشکلات مردم استان به عنوان مجریان و دخیلان اصلی توسعه استان و سازوکارهای لازم برای انتقال نظرات و دیدگاه‌ها در برنامه توسعه؛
 - عدم فرآیند برنامه‌ریزی از پایین به بالا و ایجاد شرایط تأثیرگذاری آن بر استراتژی‌های کلی توسعه استان؛
 - نبود نظام کارا و مؤثر در جهت حفظ کیفیت اجرای برنامه‌ها و اقدامات توسعه‌ای؛
 - تداخل تصمیم‌گیری‌ها در مناطقی با تداخل مسئولیت‌های نهادهای متولی و مجری و وجود خلأهای تصمیم‌گیری؛
 - ضعف در پیش‌بینی و شناسایی فرصت‌ها و تهدیدهای امنیتی و ارائه راهکارها برای مواقع بحران با هدف کاهش حداقل تأثیرات بر فرآیند توسعه استان؛
 - نبود سازوکارهای لازم برای کاهش ریسک جهت فعالیت بخش خصوصی و تعاونی؛
- برای رفع موانع نظری و عملی اجرای آمایش استان نیازمند چارچوب نظری مناسب و منطبق با شرایط کشور است، تا از این طریق هم از حداکثر ظرفیت قانونی موجود کشور استفاده شود و هم خلأهای موجود شناسایی شده و فرآیندهای لازم برای ایجاد سازوکارهای قانونی مناسب در آینده برداشته شود. لذا با مطالعه منابع مختلف داخلی و خارجی از جمله ROM, D&E, TQM, KM, PDCA, IMS, PMBOK و سایر مطالب مرتبط، مدل مفهومی نظام مدیریتی آمایش استان مطابق نمودار صفحه بعد پیشنهاد شده است.
- در این مدل کلیه مفاهیم کلیدی مرتبط با اجرای برنامه توسعه آمایش استان دیده شده است. هر یک از این ابعاد، خود یک نظام مدیریتی است که باید توسط نهادهای مرتبط در یک سازوکار اجرایی مناسب انجام شود. لازم به ذکر است که کلیه ۱۴ بعد (نظام) در کنار یکدیگر می‌تواند حداکثر اثرگذاری و کارآمدی را برای نتایج مطالعات آمایش استان داشته باشد. ایجاد خلل جدی در هر یک از این ابعاد، عملاً سایر ابعاد را با چالش جدی در هدایت و راهبری مواجه می‌کند.



نمودار ۳۳- چارچوب مفهومی نظام مدیریت آمایش و توسعه فضایی استان

۳-۷-۲- تحلیل وضع موجود

استان سیستان و بلوچستان از جمله استان‌های با درآمد بالای کشور است. بخش قابل توجهی از این ظرفیت‌ها و فرصت‌ها در حوزه گردشگری، بنادر و بازرگانی، معادن و کشاورزی به دلیل مدیریت نامطلوب و ناکارآمد در سطوح مختلف استان به عوامل توسعه پایدار استان تبدیل نشده است. تهیه یک طرح آمایش با کیفیت بالا کافی نبوده و نیازمند سازوکارهای اجرایی مناسب و سازگار با طرح است، تا از این طریق امکان تحقق و اجرای نتایج طرح آمایش حاصل شده و اثرات مثبت آن در توسعه استان نمایان شود. این استان به شدت از کمبود نیروی انسانی فنی و متخصص و نیز مهاجرت گسترده از استان رنج می‌برد. بخش قابل توجهی از ادارات کل و ادارات شهرستانی و شهرها فاقد کارشناسان فنی و متخصص برای اجرای دقیق و صحیح طرح‌ها، برنامه‌ها و پروژه‌ها هستند. همچنین در حال حاضر این استان دارای پروژه‌های ناتمام بسیاری است. بنابر اظهار نظر مسئولان استان سیستان و بلوچستان، این استان دارای بیش از ۲۲۰۰ پروژه ناتمام است که در برخی بیش از ۳۰ سال از شروع عملیات عمرانی آن‌ها می‌گذرد. در زیر به برخی از این پروژه‌ها اشاره می‌گردد:

۱. کمربندی آیت‌الله سیستانی که بیش از ده سال است که پروژه رها شده و نیازمند تأمین اعتبار برای تکمیل است.
۲. سالن ورزشی قرقری: این پروژه نیمه‌کاره رها شده و برنامه‌ای برای تکمیل شدن ندارد.
۳. دانشگاه علوم پزشکی: این دانشگاه که در حال حاضر دانشکده داروسازی آن نیز ساخته شده است، متوقف گردیده و بودجه‌ای برای تکمیل دیده نشده است.
۴. جاده دویانده زابل به هیرمند: اکنون از ۲۰۰ کیلومتر مسیر زابل - زاهدان ۱۱۰ کیلومتر آن تبدیل به بزرگراه شده و ۹۰ کیلومتر باقی مانده (تا سال ۱۳۹۹) است.
۵. خط لوله آب شرب اختصاصی شهر دوست‌محمد: این پروژه ۵۰ درصد پیشرفت فیزیکی داشته است. برای تکمیل پروژه نیاز به تأمین اعتبار و مدیریت مناسب است.
۶. طرح آبیاری ۴۶ هزار هکتاری سیستان: این طرح در فاز اول اجرا شده اما برای بهره‌برداری باید فاز دوم آن اجرا شود که هم به همکاری کشاورزان بستگی دارد و هم نیازمند تأمین اعتبار است.
۷. کارخانه لاستیک‌سازی زابل: در سال ۱۳۹۶ شروع شد اما هنوز اقدام اجرایی صورت نگرفته است.
۸. کارخانه سیمان سرباز: این پروژه که حدود ۸۰ درصد پیشرفت فیزیکی دارد از سال ۱۳۹۳ آغاز شده است.

در شهرستان ایرانشهر نیز سالن ورزشی محمدان، پایانه مسافری ایرانشهر، نیروگاه هشت مگاواتی بزمان، ایستگاه شماره سه آتش‌نشانی از پروژه‌های نیازمند تکمیل است. در شهرستان خاش نیز جاده دو بانده خاش به ایرانشهر، پروژه آب کارواندر، پروژه گازرسانی و پروژه راه آهن نیازمند اعتبارات هستند. استادیوم ورزشی هزار نفری شهرستان میرجاوه نیز بعد از ۱۰ سال تکمیل نشده است. روند احداث جاده مرزی ریگ ملک به میرجاوه نیز از سال ۸۴ آغاز و در دو قطعه تعریف شده است، قطعه اول شامل ۲۲ کیلومتر راه می‌باشد که کار زیرسازی آن انجام شده و ۷ کیلومتر آن آماده آسفالت است و تاکنون یک میلیارد و ۲۰۰ میلیون تومان اعتبار صرف ساخت این قطعه شده است اما برای ادامه کار ۳ میلیارد و ۶۰۰ میلیون تومان اعتبار نیاز هست. جاده‌های روستایی شادگان بزمان، چاه قربان و چاه ترش، دره آهو در شهرستان ایرانشهر نیازمند آسفالت هستند. تکمیل سه سد کهیر، گوهرکوه، شهری کور و شبکه پایین دست سدها و تکمیل مطالعات ۱۲ سد استان در حال انجام است. باوجود پروژه‌های ناتمام پروژه‌های جدیدی نیز تعریف شده است نظیر: طرح انتقال گاز از ایرانشهر به خاش - زاهدان و زابل و ایرانشهر به چابهار، ایجاد منطقه ویژه پتروشیمی در ایرانشهر و احداث مجتمع‌های پتروشیمی در ایرانشهر و چابهار، احداث راه آهن چابهار - زاهدان - میلک، طرح انتقال آب با لوله به سطح ۱۴۶ هزار هکتار از اراضی استان، اکتشاف معادن در ۵۷ محدوده اکتشافی و ۴۵ هزار کیلومتر مربع از وسعت استان، احداث مجتمع فولاد در چابهار، توسعه بنادر شهید بهشتی و کلاتری چابهار جهت رسیدن به ۸۶ میلیون تن تخلیه و بارگیری سالانه، احداث و تکمیل بزرگراه و شریان‌های حیاتی استان (بزرگراه زاهدان- زابل -

دوست محمد، بزرگراه میرجاوه، زاهدان - بم، بزرگراه زاهدان - بیرجند، بزرگراه ایرانشهر - بمپور، بزرگراه ایرانشهر - خاش، بهسازی محور زابل - نهبندان - میلک، بهسازی محور چابهار - کنارک - جاسک، تکمیل طرح‌های آبرسانی استان (آبرسانی به شهرهای چابهار و کنارک، آبرسانی به شهر خاش، آبرسانی به شهر زابل و شهرهای مسیر، احداث خط دوم انتقال آب به زاهدان، تکمیل مجتمع‌های آبرسانی اولویت‌دار روستایی)، احداث و تکمیل ۱۶ سالن ورزشی در سطح استان، تکمیل و تجهیز بیمارستان‌های دوست محمد، زهک، نیکشهر، راسک، میرجاوه، گل‌مورتی و سراوان، احداث فرودگاه بین‌المللی کنارک، اجرای طرح‌های گردشگری.

به‌ویژه در خصوص پروژه‌های زیرساختی، تأمین بودجه و تکمیل پروژه‌های عمرانی و غیر عمرانی نیمه‌تمام دولت از مشکلات جدی استان سیستان و بلوچستان است. این امر کلیه امورات مربوط به مدیریت زمان، کیفیت، تغییرات، ریسک، نتیجه‌گرایی و غیره را تحت تأثیر قرار داده و نامشخص کرده است. هیچ سازمان و نهادی نیز مسئولیت این عدم تحقق برنامه را به عهده نگرفته و پیشنهادهای در خصوص به‌روزرسانی آن انجام نداده و همه امورات تحقق پروژه‌ها و اقدامات را به بودجه دولت گره زده‌اند. این در حالی است که راه‌حل‌های متنوع و مختلفی تأمین مالی برای اجرای پروژه‌ها می‌توان برنامه‌ریزی و اجرا کرد.

به موارد فوق باید، بخش پروژه‌های غیرعمرانی نظیر پروژه‌های اقتصادی و اجتماعی - فرهنگی را نیز که معمولاً از دید مسئولان مغفول می‌ماند، اضافه کرد. به این ترتیب متوجه مشکلات عظیم توسعه‌نیافتگی استان سیستان و بلوچستان با توجه به منابع سرشار طبیعی آن خواهیم شد. دولت با در اختیار داشتن نقش‌های مختلف نظارت و ارزیابی، تأمین مالی، انتخاب مجریان و پیمانکاران و تصمیمات اجرایی پروژه‌ها، عملاً به عنوان مجری و متولی اجرا شناخته شده و تا حد زیادی توانمندی و ظرفیت‌های بخش خصوصی را در زمینه‌های مختلف خلاقیت و نوآوری، تأمین مالی، ارتقای کیفی، مدیریت اجرا و بهره‌برداری بهینه و کارآمد نادیده گرفته است.

با نگاهی کوتاه به اجرای پروژه‌ها و برنامه‌ها در استان سیستان و بلوچستان می‌توان چالش‌ها و مشکلات جدی در اجرا و بهره‌برداری آن‌ها را در نظام مدیریت اجرا دانست که مهم‌ترین آن‌ها به شرح زیر است:

۱. ساختار قومی و مذهبی موجود در استان سیستان و بلوچستان موجب کشمکش‌ها و تضادهای عملکردی و رفتاری در میان مدیران و کارشناسان نهادهای دولتی و غیردولتی شده است و این امر هم-گرایی و وحدت سازمانی با مشکل مواجه کرده است.
۲. از نظر فرهنگی استان سیستان و بلوچستان به سه قسمت سیستان، سرحد و بلوچستان تقسیم می‌شود. از قدیم سیستانی‌ها با جنوب خراسان در ارتباط بوده و ناحیه سرحد شامل زاهدان تا خاش با کرمان و خراسان و یزد و بلوچ‌ها با پاکستان و شیخ‌نشین‌ها ارتباط داشته‌اند که در مورد اخیر می‌توان گفت در این جامعه، از قدیم خوانین سبیل قدرت مادی و نظامی ایل بوده‌اند.

۳. ضعف تخصیصی استان بسیار مشهود است. بیش از ۵۱ درصد کارکنان استان مربوط به سازمان‌های تابعه وزارت آموزش و پرورش و پس از آن به ترتیب ۱۴/۱۳ درصد از آن سازمان‌های تابعه وزارت بهداشت، درمان و آموزش پزشکی است. ۵۵ درصد کارکنان دولت دیپلم و زیر دیپلم و ۷۷/۵ درصد فوق دیپلم و زیر آن و فقط ۲۲/۵ درصد لیسانس و کمتر از یک درصد فوق لیسانس و حدود یک درصد دکتری هستند. سایر دستگاه‌ها دارای تعداد و تخصص‌های پایینی هستند که برای اجرای برنامه آمایش ضروری است. همچنین بافت تحصیلی کارکنان در سازمان‌های مختلف استان به شدت ناهمگون است.
۴. موضوع امنیت، یکی دیگر از مهم‌ترین موضوع‌های مؤثر بر توسعه استان از منظر نهادی و مدیریتی است. اعتماد پایین مردم به مدیران و مسئولان استان: بیش از یک‌سوم جامعه در استان سیستان و بلوچستان و کل مراکز استان‌های کشور معتقدند افراد فاقد پول و پارتی حقوقشان پایمال می‌شود.
۵. تنوع بالای قومی و مذهبی، وجود نهادهای غیررسمی مبتنی بر آن، امنیتی بوده استان به دلیل مجاورت با کشورهای همسایه با گروه‌های فعال سیاسی معاند موجب شده است که نظام مدیریتی این استان متأثر از این شرایط بوده و کمتر تحت تأثیر شرایط علمی و اجرایی استان باشد.
۶. نهادهای غیردولتی در حوزه‌های مختلف مدنی از جمله آموزش شهروندی، مطالبه‌گری، مشارکت سیاسی و نظارت غیررسمی بر عملکرد دولت در این استان پایین است و گرایش بیشتر به سمت چانه‌زنی و زدوبند سیاسی است.
۷. مدیریت آمایش استان در هیچ یک از دستگاه‌های اجرایی استان جایگاهی نداشته و اصولاً موضوعیت ندارد. به عبارتی دیگر سازوکارهای موجود بیشتر بر بخش برنامه‌ریزی و تهیه اسناد آمایش و توسعه تأکید دارد. در واقع هیچ سازوکاری برای پیگیری‌ها و شناسایی موارد رعایت و یا عدم رعایت ملاحظات آمایش استان در کارکرد متعارف دستگاه‌های اجرایی و اقدامات بخش خصوصی موجود نیست.
۸. سازمان برنامه و بودجه استان به عنوان متولی مدیریت آمایش استان، فاقد بازوی اجرایی در سطح شهرستان بوده و بنابراین توان اجرای برنامه‌ها را ندارد.
۹. نگاه سیاسی و امنیتی در امور اقتصادی، عمرانی و مدیریتی موجب شده است که در استان سیستان و بلوچستان بسیاری از پروژه‌ها و اقدامات با بن‌بست مواجه شود. نگاه حزبی- قومی و جهت‌گیری مدیریتی در این زمینه از موانع مهم و مشکلات عمده این استان است.
۱۰. مداخلات تصمیم‌گیری‌های سطح ملی در سطح استان بسیار زیاد است. به دلیل منابع فراوان مهم در سطح ملی، تصمیم‌گیری‌ها در پایتخت بدون مشورت با سطح استانی گرفته می‌شود و آثار این تصمیم‌ها در مردم استان در نظر گرفته نمی‌شود.

۱۱. عدم تمرکز و آشنایی کافی مدیران و کارشناسان دستگاهها و نهادهای دولتی و غیردولتی با وظایف و مأموریت‌های سازمانی و برنامه‌ریزی برای انجام آن‌ها از معضلات این استان است. کمبود جدی نیروهای متخصص و فنی در حوزه فعالیت از جمله مشکلات اصلی این استان است.
۱۲. مصوبات شورای برنامه‌ریزی و توسعه استان سیستان و بلوچستان کمتر متناسب با وضعیت استان و تصمیم‌گیری در مورد بهبود فرآیندها و حل مشکلات است. در بسیاری موارد مصوبات انجام شده، به مرحله اجرا در نیامده‌اند.
۱۳. ساختار فعلی شورای برنامه‌ریزی و توسعه استان و همچنین سایر شوراهای استان، بسیار عریض و طویل و با کارگروه‌های فراوان زیرمجموعه بوده که عملاً تصمیم‌گیری و اتفاق‌نظر را با مشکل مواجه می‌کند. بررسی‌ها نشان داده است که این شوراها تأثیر مثبت و مؤثری بر توسعه استان نداشته و نیاز به تغییرات ساختاری و عملکردی در این شوراها به صورت جدی احساس می‌شود. همچنین هیچ‌گونه نهاد و سازوکار نظارتی بر عملکرد این شوراها وجود ندارد.
۱۴. عدم مشارکت و بهره‌مندی بخش خصوصی و مردم سیستان و بلوچستان در توسعه استان: متأسفانه اکثر سمن‌ها از مأموریت و وظایف خود آشنا نبوده و از این ظرفیت برای حل بخشی از مشکلات و معضلات استان که در توان همکاری آن‌هاست، استفاده نمی‌شود.
۱۵. نمایندگان مردم استان سیستان و بلوچستان نظیر نمایندگان مجلس شورای اسلامی و مهم‌تر نمایندگان در شورای اسلامی استان، شورای اسلامی شهرها و روستاهای استان و نمایندگان صنوف، نقش بسیار اندک و ناچیزی در تصمیم‌گیری‌های راهبردی و کلان استان دارند. در استان سیستان و بلوچستان همواره به دلیل نقش پررنگ مسائل امنیتی و مرزی، قاچاق و مشکلات آب، مردم دیده نشده‌اند. این در حالی است که در مواقع بحرانی، همیشه این مردم استان بوده‌اند که هزینه و امکان عبور از بحران را فراهم کرده‌اند.
۱۶. در این استان نهادهای نظارتی همچون استانداری، سازمان برنامه و بودجه استان و واحدهای ارزیابی و نظارت دستگاه‌های اجرایی، هیچ‌گونه سیستم اجرایی دقیق و هدفمند و برنامه‌ریزی‌شده‌ای برای مدیریت زمان پروژه‌های اجرایی را ندارند. همواره در پروژه‌ها بخش CPM پروژه‌ها وجود دارد که پیشرفت کار را کنترل می‌کند. اما مدیریت زمان یعنی رفع چالش‌هایی که زمان پروژه را با تغییر مواجه می‌کند. تأخیر در اجرای پروژه‌ها تنها به دلیل تأمین منابع مالی نیست، بلکه عمدتاً به دلایل تصمیم‌گیری‌های نادرست و غیرواقع‌تأمین مالی و تأمین‌کنندگان مالی، نبود راهکارهای رفع چالش‌های قانونی و حقوقی نظیر مالکیت، بروکراسی اعطای مجوزها و صلاحیت‌ها و نظایر آن است. مدیریت زمان اقدامات توسعه‌ای در استان عملاً بدون متولی است.

۱۷. شرایط استان همواره در حال تغییر است. این تغییرات شامل تغییر در داده‌ها به دلایل مهاجرت و جابجایی، تغییر در فناوری، تغییر در پارادایم‌ها و رویکردهای مواجهه با مسئله، تغییر در نیروی انسانی و ماهر، تغییر در بودجه و اعتبارات، تغییر در قوانین و مقررات و موارد مشابه است. سازگار شدن فرآیند توسعه استان و انطباق پروژه‌های کلان و راهبردی که معمولاً بلندمدت هستند با این تغییرات، یک کار کارشناسی، فنی و مدیریتی (تصمیم‌گیرانه) است. در استان متولی رصد تغییرات، اثرات آن بر اقدامات و پروژه‌ها، رفع کمبودها و نیازهای جدید چه ارگان و سازمانی است؟ مدیریت تغییرات یکی از چالش‌های جدی دنیای امروز ماست که نیاز است سازوکار مناسبی برای آن دیده شود.

۱۸. بسیاری از پروژه‌هایی که توسط دولت و یا توسط بخش خصوصی یا تعاونی که دارای صلاحیت لازم یا نظارت کافی نبوده‌اند، اجرا شده‌اند، از کیفیت پایین در بهره‌برداری برخوردارند. بخش قابل توجهی از این پروژه‌ها به اهداف خود نرسیده و با صرف هزینه و زمان زیاد، در واقع ناموفق بوده‌اند. مدیریت کیفیت یک فرآیند است که پایش، نظارت و ارزیابی فناوری، نیروی انسانی، گردش کار، مواد و مصالح و ارائه خدمت را بررسی و مدیریت می‌کند. با نگاهی به کشورهای همسایه این استان، تمرکز بر کیفیت و تأثیر آن بر جذب مخاطب و سرمایه را می‌توان به آسانی مشاهده کرد. مدیریت کیفیت توسعه استان به عهده چه سازمان و ارگانی است؟ لازم است که این امر مهم در سازوکاری مطمئن و فنی پیگیری و اجرایی گردد.

۱۹. هر دستگاه اجرایی و یا نهاد نظارتی و سیاست‌گذاری دارای قلمروهای فعالیتی و عملکردی است. یکی از چالش‌های جدی استان سیستان و بلوچستان تداخل زیاد این قلمروها و عدم انطباق تصمیم‌گیری‌ها در قلمروهای مشترک است. هر دستگاهی برای پیشبرد اهداف و مأموریت‌های سازمانی خود طرح‌ها و برنامه‌هایی را آماده و تصویب می‌کند. این در حالی است که راهکارهای پیشنهادی این طرح‌ها در قلمروهای مشترک، در بسیاری موارد متناقض، متضاد و خنثی‌کننده یکدیگر است به جای آنکه هم‌افزا و دارای سینرژیک باشد.

۲۰. توسعه استان سیستان و بلوچستان بدون توجه به رصد تغییر شاخص‌های توسعه امکان‌پذیر نیست. برای تصمیم‌گیری کارآمد و مؤثر لازم است که داده‌ها و اطلاعات در طول زمان از رصد شده تا بستر لازم برای تحلیل، چرایی و چگونگی معین گردد. بدون داده‌های کمی و کیفی هدفمند، تصمیم‌گیری، قدم زدن در تاریکی مطلق است و امید داشتن به شانس و اقبال است. ایجاد سامانه داده‌ها و اطلاعات به صورت روشمند و هدفمند کمک می‌کند که اولویت‌ها، چالش‌ها، میزان عدم قطعیت و قابلیت کنترل و برنامه‌ریزی، دخیلان و ذی‌نفعان و بسیاری موارد مؤثر دیگر در تحقق توسعه، مشخص گردد. این امر نیازمند مدیریت و سیستم داده‌ها و اطلاعات در درازمدت است. به طوری که با تغییرات مدیران و یا سیاست‌های اجرایی، این نظام مدیریت به کار خود ادامه دهد.

۲۱. برنامه‌ریزی توسعه استان سیستان و بلوچستان به صورت بالا به پایین انجام شده است. در بهترین حالت نظر افراد و گروه‌های غیردولتی دریافت شده است. این امر با ایجاد نظامی که منابع و دارایی‌هایی که قابلیت جذب و به کارگیری در توسعه استان را دارد، بسیار متفاوت است. بخش قابل توجهی از ظرفیت استان سیستان و بلوچستان در اختیار بخش غیردولتی است. ایجاد یک جایگاه پررنگ در برنامه توسعه استان برای این امر ضروری است. همچنین این منابع به شکلی تجمع شده و قابل دستیابی سریع نیست، لذا باید به شیوه‌ای مدیریت شود که در طول زمان به صورت انعطاف‌پذیر اضافه و کسر گردد. منابع و دارایی‌های سیستان و بلوچستان خارج از استان و کشور را نیز به این بخش اضافه شود، پیچیدگی موضوع و ضرورت مدیریت متمرکز آن در استان بیشتر احساس خواهد شد.

۲۲. بررسی تأمین اعتبارات در ۸۰ سال گذشته به روشنی نشان می‌دهد، بودجه‌ریزی با تخصیص اعتبارات دولتی همواره فاصله داشته است. روش‌های مختلفی برای حل این موضوع و جلوگیری از توقف توسعه استان سیستان و بلوچستان وجود دارد. برای مثال ایجاد محرک‌های تشویقی جذب سرمایه‌گذار، ایجاد فضای امن سرمایه‌گذاری، کاهش موانع جذب سرمایه و فعالیت‌های اقتصادی، ایجاد تناسب بین اجرای اقدامات و پروژه‌ها با تخصیص اعتبارات، بهره‌گیری از منابع بانکی و تعاونی و موارد مشابه دیگر کمک می‌کند که مدیریت مالی و پولی توسعه استان سیستان و بلوچستان با کمترین چالش مواجه شود. لازم است از یک سو ریسک توسعه کاهش یابد و از سوی دیگر مدیریت مالی به صورت متمرکز در استان انجام شود. منابع مالی مسئولیت اجتماعی صنایع نیز از دیگر منابع قابل برنامه‌ریزی برای توسعه استان است. در حال حاضر هیچ کدام از این موارد به دقت اجرایی نشده است.

۲۳. نهادها و دستگاه‌های استان در بخش دولتی و غیردولتی دارای وظایف و آیین‌نامه‌هایی هستند که گاه با یکدیگر مشترک، متداخل و ناهم‌افزا است. این موارد موجب می‌شود که فعالیت‌های تصمیم‌گیری، اعطای مجوزها، اجرای پروژه‌ها و غیره با تأخیر زمانی زیادی صورت گیرد. مدیریت این چالش‌ها تا حد زیادی در داخل استان سیستان و بلوچستان امکان‌پذیر است. لازم است که مدیران عالی این امر را جدی گرفته و سازوکارهای لازم برای مدیریت آن را ایجاد کنند. استفاده از ظرفیت‌های قانونی موجود و ایجاد قوانین و مقررات جدید یکپارچه و هم‌افزا از موضوعات مهم توسعه استان سیستان و بلوچستان است.

۲۴. کلیه فعالیت‌های نهادهای دولتی، حکومتی، مردمی و تعاونی در نهایت باید منجر به توسعه بیشتر استان مطابق با پیش‌بینی‌های برنامه توسعه فضایی استان شود. در بسیاری مواقع نهادها و دستگاه‌ها تنها به دنبال اجرای پروژه‌ها هستند و هیچ‌گونه نگاه راهبردی برای دستیابی به اهداف برنامه نیستند. تصور می‌کند با اجرای صرف پروژه‌ها در بازه‌های زمانی مختلف می‌توان به توسعه استان رسید که خطایی جدی است. همواره در انجام کنش‌های کوتاه‌مدت (اجرای پروژه‌ها و اقدامات) باید نگاه راهبردی و بلندمدت

داشت تا موانع و مشکلات فعلی و آینده را دید و حل کرد. لذا مدیریت نتیجه گرا از جمله مدیریت های دیگر مغفول مانده استان، بدون متولی جدی و از چالش های پیش روست. کلیه فعالیت های باید در نهایت منجر به نتیجه گردد. این امر نیازمند مدیریت فرآیند، نتیجه و بهبود است.

۲۵. در نظام برنامه ریزی کشور ما، تهیه طرح با اجرای آن دو شق جدا انگاشته شده است. این در حالی است که مدیریت بهبود شامل چهار مرحله اصلی است: برنامه، اجرا، ارزیابی، بازنگری. چگونه می توان یک برنامه یا طرح را برای ده یا بیست سال به صورت قطعی و بدون انعطاف تهیه کرد؟ چگونه می توان تغییرات مختلف مالی، حقوقی، فنی، طبیعی و غیره را در آن اعمال کرد؟ چگونه می توان ریسک اجرای آن را کاهش داد؟ و بسیاری ابهام های دیگر، بنابراین لازم است که یک برنامه در فرآیند بهبود تعریف و اجرایی گردد. این امر نیازمند یک مدیریت واحد و متمرکز و آگاه است.

در نهایت باید گفت که مدیریت یکپارچه آمایش و توسعه فضایی استان سیستان و بلوچستان بدون توجه به هر یک از ۱۴ بعد گفته شده امکان پذیر نیست. عدم توجه و داشتن سازوکار و برنامه برای هر یک از ابعاد منجر به ایجاد اثرات منفی در دیگر بخش ها خواهد شد و در نهایت اجرای برنامه را با چالش و مشکل مواجه خواهد کرد. لذا نمی توان برای یک یا چند محور چاره اندیشید و دیگر محورها را به آینده موکول کرد.

۳-۸- شناسایی قابلیت ها و ظرفیت ها

۳-۸-۱- قابلیت ها و ظرفیت های منابع طبیعی

استان سیستان و بلوچستان برای فعالیت های زراعی در تمام فصول سال شرایط مساعد دارد. استان سیستان و بلوچستان پهناورترین استان کشور، با مساحتی بالغ بر ۱۸۷۵۰۲ کیلومتر مربع معادل ۱۱/۴ درصد از مساحت کل کشور را در بر می گیرد. استان سیستان و بلوچستان با هم جوارری دو کشور افغانستان و پاکستان و با بیش از ۱۵۰۰ کیلومتر مرز آبی و خاکی (۱۲۰۰ کیلومتر مرز خاکی و ۳۰۰ کیلومتر مرز آبی) طولانی ترین مرز را بین استان های کشور دارا است.

جدول ۱۱۹- استعداد های تولیدی زراعی ، باغی ، دامی و شیلاتی استان

تولیدات منابع طبیعی	شیلاتی (تن)	دام و طیور (رأس)	دامی (تن)	باغی (هکتار)	زراعی (هکتار)
۴۰۸۵۰۰۷	۳۵۲۶۲۵	۲۹۸۹۳۹۹	۱۶۹۳۷۱	۹۲۷۵۶	۱۴۰۵۲۱

استان سیستان و بلوچستان دارای ۴۲۰ هزار هکتار اراضی قابل کشت (۲درصد مساحت استان) می باشد که از این سطح سالانه برحسب میزان آب تخصیصی بین ۴۵درصد تا ۷۰درصد زیر کشت محصولات زراعی و باغی قرار

می‌گیرد، حاصل زحمت کشاورزان، دامداران و صیادان استان تولید سالانه بیش از ۴ میلیون تن انواع محصولات زراعی، باغی، دامی و شیلاتی می‌باشد. (آمار سال زراعی ۹۷-۱۳۹۶)

جدول ۱۲۰- مهم‌ترین محصولات زراعی و باغی استان سال زراعی ۹۷

محصولات باغی		محصولات زراعی	
گندم	باغی	موز	زراعی
گلرنگ		انه	
خریزه		پاپایا	
هندوانه		کنار	
شیدر		چیکو	
کنجد		تمیرهندی	
پیاز		گواوا	
ذرت دانه‌ای		نارگیل	
نباتات علوفه‌ای		خرما	

استان سیستان و بلوچستان به عنوان پهناورترین استان در ناحیه جنوب شرق کشور واقع شده است. این استان ۱۲۱۰ کیلومتر مرز خاکی با دو کشور پاکستان و افغانستان و ۳۷۰ کیلومتر مرز آبی در کرانه‌های شمالی دریای عمان و از شمال به استان خراسان جنوبی، از جنوب به دریای عمان، از شرق به کشورهای پاکستان و افغانستان و از غرب به استان‌های هرمزگان و کرمان محدود شده است. هم‌جواری استان با دو کشور افغانستان و پاکستان با وجود بازارهای مصرف بی‌رقیب از یک سو و شرایط خاص حاکم بر آن کشورها از سوی دیگر، این استان را از اهمیت بسیاری برخوردار ساخته است.

این استان به علت قرار گرفتن در کمربند فلززائی معدنی که از اروپا شروع و پس از گذشت از میناب و ارتفاعات جازموریان به سمت خاش و زاهدان ادامه می‌یابد، از منابع غنی معدنی در زمینه کانی‌های فلزی و غیرفلزی می‌باشد. مطالعات انجام شده نشان می‌دهد که قابلیت‌های معدنی از جمله توانمندی‌های مهم توسعه استان بشمار می‌آیند و بسیاری از کانسارهای فلزی و غیرفلزی شناخته شده، می‌توانند مبنای صنایع بزرگ معدنی قرار گیرند. با توجه به شرایط فعلی و لزوم استفاده از کلیه امکانات برای شکوفایی اقتصاد ملی ما را ناگزیر از شناخت این قابلیت‌ها نموده و در بسیاری از موارد، استفاده از آن حتی با وجود محدودیت‌های طبیعی بسیار منطقی جلوه می‌نماید.

از جمله پتانسیل‌های معدنی مهم استان می‌توان به ذخایر قابل توجهی از گرانیت (۱۹۹۴۲۳ هزار تن)، مس (۳۶۰۵۴ هزار تن)، کرومیت (۳۴۰ هزار تن)، تیتانیوم (۲۲۷۱۴ هزار تن)، آهن (۱۹۳۰۰۰ هزار تن)، طلا (۳۶۶۹ هزار تن) آنتیموان (۱۶۰ هزار تن)، مرمر (۱۱۱۷۷ هزار تن) سنگ آهن (۲۱۰۸۶۹ هزار تن) اشاره نمود.

در مجموع ذخایر شناسایی شده استان معادل ۱۱۰۰۰۰۰ هزار تن و رتبه ۹ کشور و مجموع مجوزهای بهره‌برداری استان نیز ۲۰۰ فقره می‌باشد که در کشور رتبه ۱۸ را دارا می‌باشد. به طور کلی مهم‌ترین ظرفیت‌ها و قابلیت‌های طبیعی استان سیستان و بلوچستان به شرح زیر است:

- برخورداری از استعدادهای شیلاتی و کشاورزی ممتاز و منحصر به فرد در زمینه آبریان و تولید محصولات نوبرانه در جنوب استان، قابلیت استقرار صنایع شیلاتی و دریایی را امکان‌پذیر ساخته است.
- موقعیت جغرافیایی ویژه و مناسب استان به جهت استقرار در کنار آب‌های آزاد بین‌المللی خارج از تنگه هرمز، برخورداری از ۱۱۰۰ کیلومتر مرز خاکی با کشورهای پاکستان و افغانستان و ۳۰۰ کیلومتر مرز ساحلی در کنار دریای عمان، نزدیکی مناطق ساحلی استان با کشورهای حوزه خلیج فارس و دریای عمان، شبه قاره هند و کشورهای آفریقایی.
- اقلیم مناسب کشت محصولات سودآور صادراتی (خرما، مرکبات، موز و انبه)، دشت‌های هموار و اراضی مستعد در شمال و جنوب استان و امکانات ایجاد صنایع وابسته به محصولات گرمسیری.
- اراضی و اقلیم مناسب در سواحل جنوبی برای توسعه فعالیت‌های شیلاتی و صیادی (پتانسیل حدود ۱۴۰ هزار تن صید انواع ماهی)، اراضی مستعد پرورش میگو و توسعه صنایع وابسته (بالغ بر ۴۲ هزار هکتار اراضی مستعد پرورش میگو در ۲۲ سایت مطالعه شده با تولید بیش از ۱۰۷۱ تن میگو در سطح زیر کشت ۳۹۴ هکتار)، وجود ۸ بندر صیادی، بالغ بر ۲۳۹۹ فروند شناور صیادی با ۲۳۵۹۵ نفر صیاد در منطقه چابهار و کنارک، ۲۹ کارخانه کنسروسازی، ۲۳ عمل‌آوری و بسته‌بندی ماهی و میگو، ۲۳ واحد سردخانه و انجماد، ۳۶ واحد یخ‌سازی و ۸ واحد شناورسازی.
- وجود معادن نسبتاً غنی گشوده و ناگشوده فلزی و سهم بالای استان در برخورداری از این معادن و امکان توسعه فعالیت‌های معدنی و قرار داشتن استان بر روی کمربند فلززائی و معدنی جهان که از یوگسلاوی تا پاکستان ادامه دارد با ذخایر معدنی مانند کرومیت، مس، منگنز، سرب و روی، قلع، تنگستن، طلا و کانسارهای غیرفلزی نظیر تالک، منیزیت، گل سفید، سیلیس، فلدسپات، کائولن و سنگ‌های ساختمانی به‌ویژه گرانیت وجود بیش از ۴۰۰ هزار تن گارنت با عیار ۴۰٪، ۱۰ میلیون تن آندالوزیت، ۵ میلیون تن فلدسپات، ۱۳۰ هزار تن سیلیس با عیار ۹۹/۸٪ و ۴۳ هزار تن آنتیموان.
- پتانسیل‌های معدنی حوزه تفتان و امکان استقرار کارخانجات چینی و کاشی و سرامیک در محدوده تفتان و شهرستان خاش.
- اقلیم مناسب برای توسعه فعالیت‌های گردشگری در سواحل دریای عمان و دامنه‌های تفتان ...

۳-۸-۲- مزیت‌های موقعیتی و استراتژیکی

مزیت‌های موقعیتی و استراتژیکی استان سیستان و بلوچستان در حوزه‌های مزیت‌های مکانی و شبکه ارتباطی و مزیت‌های اقتصادی قابل دسته‌بندی هستند که عبارت‌اند از:

الف- موقعیت استان نسبت به کریدورهای بین‌المللی

کریدور حمل‌ونقل بین‌المللی شمال-جنوب (INSTC): کریدور که از هند، عمان (از طریق دریا) به ایران و از مسیر سرزمینی به دریای خزر و سپس به کشور روسیه متصل می‌شود. هدف اصلی این کریدور تسهیل ارتباط کشورهای جنوب غربی آسیا با کشور روسیه و شمال اروپا است. که مدت زمان حمل و نقل بار را از ۲۹ به ۲۰ روز کاهش می‌دهد.

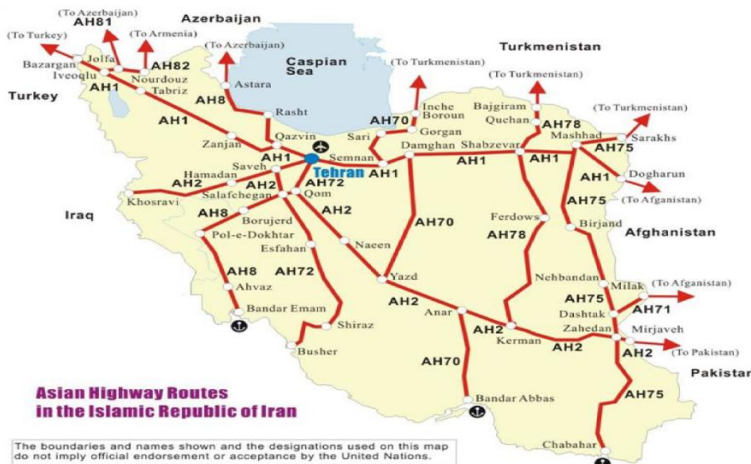


شکل ۳- مسیر فعلی و آتی از تباط بندر بمبئی و مسکو

طرح توسعه شبکه زیربنای حمل و نقل زمینی آسیا (ALTID): این طرح توسعه هماهنگ راه آهن آسیا (TAR) و توسعه شبکه بزرگراهی آسیایی (AH) را در دست اجرا دارد. استان سیستان و بلوچستان در مسیر اصلی AH2 و AH75 قرار دارد که یکی از مهم ترین مسیر این شبکه هستند و با عنوان کریدورهای بین قاره ای مهم ترین عملکرد را دارند.

مسیر AH2: بزرگراهی است به طول ۱۳۱۷۷ کیلومتر که از دنیاسار در جزیره جاوه اندونزی شروع شده و پس از گذشتن از سنگاپور، مالزی، تایلند، میانمار، بنگلادش، هند، نپال و پاکستان، از مرز میرجاوه وارد ایران شده و در مرز خسروی در غرب ایران خاتمه پیدا می کند.

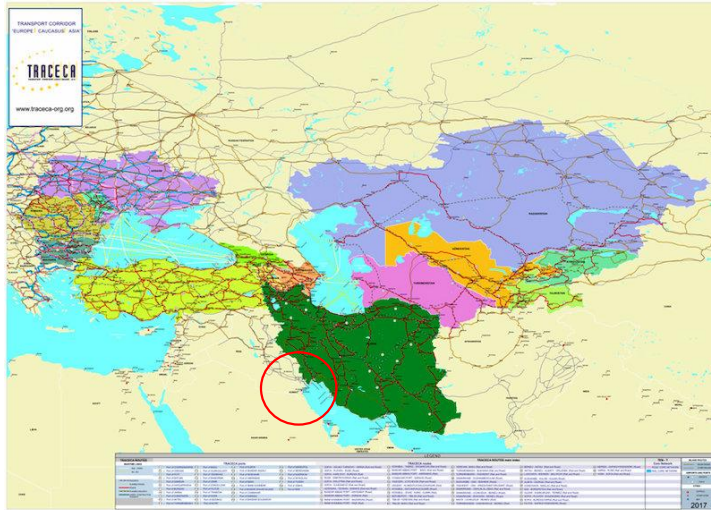
مسیر AH75: بزرگراهی است به طول ۱۹۲۰ کیلومتر که از تجن در ترکمنستان آغاز شده و در چابهار ایران پایان می یابد.



شکل ۴- محورهای بزرگراه آسیایی عبوری از کشور

کریدور تراسیکا (TRACECA): که شامل سیستم حمل و نقل ترکیبی در منطقه آسیای مرکزی، قفقاز و اروپای شرقی است، که نقش مهمی در احیای یکی از مسیرهای راه تاریخی ابریشم ایفا می کند. در سال ۲۰۱۸، ۱۳ کشور بلغارستان، مولداوی، رومانی، اوکراین و ترکیه در اروپا، ارمنستان، جمهوری آذربایجان، و گرجستان در قفقاز جنوبی، ایران، تاجیکستان، ازبکستان، قزاقستان و قرقیزستان در آسیای مرکزی عضو این کریدور هستند. هدف این کریدور که از طرف اتحادیه اروپا با سرمایه اولیه ۱۵ میلیون یورو پشتیبانی مالی می شد، توسعه کریدور حمل و نقلی از اروپا، به سمت دریای سیاه، قفقاز، دریای خزر، و آسیای مرکزی بود. به واسطه موقعیت

بسته (Land lock) برخی از کشورهای عضو و اهمیت دسترسی به خلیج فارس برخی از زیرشاخه‌های این کریدور از استان سیستان و بلوچستان عبور و ارتباط کشورهای عضو را با شمال و جنوب کشور و شرق و غرب کشور برقرار می‌کند. لازم به ذکر است از سال ۲۰۰۹ فعالیت‌های توسعه سازمان مربوطه به حداقل کاهش یافته و ایران از مزیت‌های عضویت در این مجموعه بهره‌ای نبرده است.



شکل ۵- ارتباط ایران با کریدور بین‌المللی ترانسیکا و موقعیت استان سیستان و بلوچستان

ب- موقعیت استراتژیک و هم‌جواری‌های استان سیستان و بلوچستان

استان سیستان و بلوچستان در ناحیه‌ی جنوب شرقی کشور با برخورداری از مرزهای آبی و خاکی، دارای موقعیت ممتاز و استثنایی در کشور است. موقعیت حساس جغرافیایی سیاسی، فضای استان را به عنوان یکی از مهم‌ترین محدوده‌های قومی و ملی در آورده است که از لحاظ دسترسی به آب‌های آزاد بین‌المللی خارج از تنگه هرمز، و از نظر ترانزیت کالا با کشورهای آسیای مرکزی و پل ارتباطی شمال به جنوب و شرق به غرب، مزیت‌های ویژه‌ای برای استان فراهم آورده است، که می‌تواند در تقسیم کار ملی، به عنوان دروازه‌ای برای بازرگانی خارجی و به عنوان محدوده‌های برای توسعه ملی مورد توجه قرار گیرد.

این سرزمین به دلیل داشتن ساحل با دریای عمان دارای موقعیت بحری از نوع ساحلی است. مسلماً دسترسی به دریا یا برخورداری از موقعیت ساحلی، به منزله داشتن دالانی به سمت جهان خارج خواهد بود، که از اهمیت

بزرایی برخوردار است. این موقعیت ساحلی، دارای اهمیت ژئواکونومیک بوده و در معادلات ژئوپلیتیک نقش خواهد داشت.

این استان متصل به موقعیت بر سرزمین‌های اوراسیا در شمال، که از لحاظ ارتباطی و اقتصادی نیازمند به سواحل جنوبی می‌باشند. استان سیستان و بلوچستان دارای موقعیت استراتژیکی است و می‌تواند به مثابه‌ی پلی بین شمال و جنوب و شرق و غرب ارتباط برقرار نماید.

استان سیستان و بلوچستان از طریق موقعیت‌های ذکر شده این قابلیت را دارد که با جهان خارج در ارتباط باشد، بنابراین، این استان دارای موقعیت‌هایی است که بسیار حائز اهمیت می‌باشد. مسلماً اگر از چنین موقعیت‌هایی به نحو احسن استفاده شود شاهد پیشرفت‌های چشمگیری از جهت توسعه در سطح محلی و ملی و حتی منطقه‌ای خواهیم بود. در غیر این صورت فرصت به کشورهای دیگر از جمله کشورهای هم‌جوار سپرده خواهد شد، تا از این امتیازها استفاده نمایند.

استان سیستان و بلوچستان به دلیل داشتن (موقعیت حاشیه‌ای)، چه در سازمان سیاسی و فضایی کشور و چه در داخل منطقه، شرایط خاصی را متحمل شده است که بیشتر منعکس‌کننده‌ی شاخص‌های منفی است تا مثبت. (انزوای جغرافیایی) منطقه‌ی بلوچستان اعم از بلوچستان ایران و پاکستان، این واحد جغرافیایی را به یکی از مناطق توسعه‌نیافته جنوب و جنوب غربی آسیا تبدیل کرده است. بدین ترتیب این استان از لحاظ موقعیتی دارای دو موقعیت کاملاً جدا و متمایز است؛ از یک طرف، بحری و استراتژیکی است که می‌توان از آن به عنوان موقعیت برتر و یک شاخص مثبت نام برد و از طرف دیگر دارای (موقعیت حاشیه‌ای) است که می‌توان به عنوان یک شاخص منفی در نظر گرفت. هرگاه مزیت موقعیت‌های بحری، برتر و استراتژیکی این استان بیشتر خود را نشان دهد و فعال باشد شاخص‌های منفی موقعیت حاشیه‌ای کم رنگ شده وی و غیرفعال می‌گردد و هرگاه شاخص‌های مثبت موقعیت ساحلی و بر استراتژیکی این استان کم رنگ شود و یا غیرفعال گردد، مسلماً شاخص‌های منفی موقعیت حاشیه‌ای فعال می‌شود. در نتیجه این موارد زمینه‌ای خواهند شد برای عدم توسعه در استان سیستان و بلوچستان بررسی شاخص‌های مختلف آماری کشور، نشان‌دهنده‌ی این مطلب می‌باشد که متأسفانه در حال حاضر موقعیت حاشیه‌ای استان سیستان و بلوچستان نسبت به موقعیت بحری و استراتژیکی آن برتری دارد.

ج- جایگاه ژئوپلیتیک سواحل مکران

یکی از مهم‌ترین قابلیت‌های این منطقه، مجاورت آن با آب‌های آزاد بین‌المللی در سرتاسر مرز جنوبی، همسایگی مستقیم با کشورهای پاکستان و افغانستان، و به طور غیرمستقیم با کشورهای آسیای مرکزی (از طریق

ترکمستان) است که یک راه غیرقابل چشم‌پوشی برای این کشورهای محصور در خشکی (به جز پاکستان) به دریاهای آزاد محسوب می‌شود. ولی متأسفانه، زیرساخت‌های توسعه و بسترهای ترانزیتی آن با سطح استاندارد جهانی، فاصله‌ای چشمگیر دارد.

استان سیستان و بلوچستان در مسیر دو کریدور از سه کریدور ترانزیتی بزرگ دنیا قرار دارد. این امر، منطقه مکران را به عنوان محور ترانزیتی طرح توسعه جنوب شرق مطرح می‌کند. در صورت راه‌اندازی محور ترانزیتی کشور، که از بندر چابهار آغاز و با عبور از شهرهای استان سیستان و بلوچستان و خراسان جنوبی، رضوی و شمالی به کشورهای آسیای میانه ختم می‌شود، این منطقه محروم، از فقر و محرومیت خارج خواهد شد و به سوی توسعه حرکت خواهد کرد.

بندر چابهار یکی از چهارراه‌های اصلی کریدور جنوبی تجارت جهانی نیز محسوب می‌شود. این بندر به علت موقعیت استراتژیک خود و دستیابی به آب‌های آزاد بین‌المللی، جایگاه ویژه‌ای در مبادلات بین ایران و سایر نقاط منطقه دارد. چابهار نسبت به سایر نقاط ساحلی ایران، مزیت‌های خاص خود را دارد. آب‌های عمیق در خلیج چابهار، شرایط پهلوگیری کشتی‌های بزرگ و ایجاد تأسیسات بندری را فراهم می‌کند.

این بندر، مهم‌ترین بندر تجاری خارج از حوضچه خلیج فارس است و از نظر سیاسی و راهبردی در مواقع جنگ و بحران‌های منطقه‌ای می‌تواند نقش تعیین‌کننده‌ای ایفا کند. قرار گرفتن چابهار در یک خلیج، موقعیت بندری ایده‌آلی برای توسعه فیزیکی در آینده به آن می‌بخشد که بسیاری از بنادر دنیا، از آن محروم‌اند.

سواحل مکران، عقبه منطقه خلیج فارس در برابر دشمنان فرامنطقه‌ای ایران به حساب می‌آید؛ به نحوی که نیروهای متخاصم برای هرگونه اقدامی در خلیج فارس، مجبور به عبور از این دریا هستند. با توجه به احاطه ایران بر کرانه شمالی دریای عمان، با یک برنامه‌ریزی دفاعی دقیق می‌توان به مقابله با تحرکات دشمن در این منطقه پرداخت و آن را در خلیج فارس در تنگنا قرار داد.

سواحل جنوب شرقی ایران به لحاظ جایگاه نظامی می‌تواند در اتخاذ استراتژی‌های فرا-منطقه‌ای برای ایران تعیین‌کننده باشد و توان تحرک میان آب‌های اقیانوسی را به نیروی دریایی ایران ببخشد. این به معنای گسترش حوزه عملیات نظامی ایران، فراتر از حوضچه خلیج فارس و امکان تبدیل آن به یک قدرت دریایی استراتژیک است. برخلاف محیط بسته خلیج فارس، دریای عمان و اقیانوس هند، با پیوند دادن ما به آب‌های آزاد، امکان این تبدیل را به ما می‌دهد. وجود پایگاه هوایی چابهار و توسعه آن می‌تواند قدرت نظارتی و کنترل ایران را بر بخش شمالی اقیانوس هند افزایش دهد. (حافظ نیا و رومینا، ۱۳۸۴) مرزهای آبی کرانه‌های عمان و کنترل یکی از آبراه‌های اصلی و استراتژیک جهان، تسلط ایران را بر مبادی ورودی خلیج فارس و اقیانوس هند تضمین

می‌کند و از طریق تجمیع منافع دیگران، با تولید امنیت از طریق همکاری‌های بین‌المللی، هزینه تأمین امنیت منطقه را به عهده دیگران می‌گذارد.

سواحل و آب‌های جنوب شرق ایران دارای عمق استراتژیک خاصی است که توان بالایی را برای ایران در مقابله با چالش‌های دفاعی - امنیتی منطقه تضمین می‌کند. اگرچه تفکر راهبردی دفاعی ایران در جنوب، بر خلیج فارس متمرکز است، چنان‌چه صحنه عملیاتی ایران قبل از ورود به خلیج فارس، از دریای عمان طراحی شود، توان استراتژیک مضاعفی در اختیار ایران قرار می‌گیرد. استراتژی دریایی، نقش عمده‌ای در توسعه فرا-منطقه‌ای کشور بازی می‌کند. بر طبق نظریه آلفرد ماهان، از پدران علم استراتژی، نظارت بر دریاها، اولین گام در راه کسب قدرت برتر جهانی است. به نظر وی در نزاع بین قدرت‌ها، نیروهایی که در موقعیت برتر دریایی قرار دارند، از امکانات بیشتری برای در دست گرفتن ابتکار عمل نظامی برخوردارند (کامران، ۱۳۸۱: ۵۹۲). همین امر لزوم توجه جدی به امکانات و قابلیت‌های سواحل مکران را، در تدوین یک استراتژی دفاعی - امنیتی جامع برای کشور، برجسته می‌سازد.

از میان فرصت‌های موجود در این منطقه به طور فهرست‌وار می‌توان به چند مزیت شاخص اشاره کرد:

- وزن ژئوپلیتیک ایران در منطقه دریای عمان.
- پیوندهای فرهنگی - اجتماعی و مذهبی با مردم کشورهای منطقه.
- وجود پتانسیل‌های لازم جهت توسعه زیرساخت‌های اجتماعی و فرهنگی.
- وجود حس مشارکت محلی و بومی مردم منطقه در تولید امنیت.
- وجود حس تعلق و گسترش اعتماد بین مردم مرزنشین و دولت و مردم کشور.
- وجود نیاز مردم منطقه به آموزش‌های زیست‌محیطی و دریایی.
- امتیازات قانونی سرمایه‌گذاری در منطقه

ماده ۶۸ قانون احکام دائمی توسعه کشور - در اجرای سیاست‌های کلی اقتصاد مقاومتی موضوع افزایش توان مقاومت و کاهش آسیب‌پذیری اقتصاد کشور و اجرای سیاست‌های کلی برنامه ششم توسعه موضوع تقسیم کار و تعیین نقش ملی در مناطق، استان‌ها، نواحی و سواحل و جزایر کشور و حمایت دولت از سرمایه‌گذاری در مناطق کمتر توسعه‌یافته، توسعه اقتصاد دریایی جنوب کشور و ایجاد مناطق مهم اقتصادی در زمینه‌های دارای مزیت به‌منظور بهره‌برداری از استعدادها و سواحل جنوب شرقی کشور، بهره‌مندی جامعه محلی، استفاده از سرمایه‌ها و فرصت‌های بین‌المللی و کاهش عدم تعادل‌های مناطق کشور، سازمان توسعه سواحل مکران به‌عنوان سازمان توسعه‌ای با شخصیت شرکتی برای برنامه‌ریزی، اجرا و نظارت بر برنامه‌های توسعه در سواحل مکران در

صورت تأمین اعتبار در بودجه سنواتی در محدوده شهرستان‌های میناب، سیریک، جاسک، چابهار و کنارک ایجاد می‌شود. اساسنامه این سازمان ظرف مدت چهارماه پس از تصویب هیأت وزیران به مجلس جهت تصویب نهائی ارائه می‌شود.

د- معادن غنی و ارزشمند

از نظر کانی‌زایی و معدنی، استان سیستان و بلوچستان از استان‌های غنی کشور به شمار می‌رود و طیف گسترده‌ای از اندیس‌ها و ذخایر معدنی را شامل می‌شود. مشخص‌ترین ویژگی‌های متالوژنی استان سیستان و بلوچستان کانی‌سازی مس، آنتیموان و کرومیت است. کانی‌سازی‌های استان را می‌توان به شرح زیر خلاصه نمود:

آثار معدنی طلا، نقره، مس، آنتیموان، کرومیت، سرب و روی - نیکل، کبالت، منگنز و ... که در نقاط مختلف استان به چشم می‌خورد و بسیاری نیز منجر به ذخیره شده است .

ه- منطقه آزاد تجاری چابهار

مجلس شورای اسلامی در سال ۱۳۷۲ و در ماده اول قانون «چگونگی اداره مناطق آزاد تجاری - صنعتی جمهوری اسلامی ایران»، اجازه تأسیس منطقه آزاد تجاری- صنعتی چابهار را به دولت اعطا کرد. در تعقیب این قانون، هیئت‌وزیران در ۳۱ خردادماه سال، ۱۳۷۳ اساسنامه سازمان منطقه آزاد تجاری-صنعتی چابهار را به تصویب رساند. باید توجه داشت که موقعیت طبیعی و جغرافیایی بندر چابهار و دسترسی مناسب آن به بازارهای بزرگ پیرامونی، دولت ایران را بر آن داشته بود تا از دهه ۱۳۶۰ به‌رغم تنگناهای ناشی از جنگ با عراق، پروژه‌های مهمی را در چابهار به اجرا گذارد که از آن جمله ساخت دو بندرگاه شهید کلاتری و شهید بهشتی بود. باوجوداین، تأسیس سازمان منطقه آزاد چابهار، نقطه عطفی در استفاده از ظرفیت‌های اقتصادی این منطقه بود.

منطقه آزاد تجاری صنعتی چابهار، یکی از مناطق آزاد هفت‌گانه کشور است که در راستای اهداف اقتصادی کشور، بیش از دو دهه است که در مجاورت شهرستان چابهار و در حاشیه دریای عمان تأسیس شده است. با توجه به تعریف مناطق آزاد و علل ایجاد آن، سازمان منطقه آزاد چابهار تمام تلاش و همت خود را به کار گرفته تا نقش شایسته‌ای در حد توان و امکان برای توسعه و رشد اقتصاد ملی و منطقه‌ای ایفا کند. اکنون منطقه آزاد چابهار زیرساخت‌های لازم برای تبدیل شدن به یک منطقه آزاد پویا را در حد قابل قبولی فراهم کرده

است. این منطقه نه تنها در اقتصاد ملی نقش مؤثر داشته بلکه در استان سیستان و بلوچستان نقطه اتکا مهم و اساسی مردم و روزنه اصلی امید به زندگی اقتصادی و اجتماعی و سیاسی شده است.

۳-۸-۳- مزیت‌های رقابتی و نسبی

مزیت‌های نسبی استان

بررسی سهم مکانی فعالیت‌های اقتصادی در استان نشان می‌دهد که در سال ۸۵ استان سیستان و بلوچستان در بخش صنعت و خدمات به عنوان صادرکننده خدمات و محصولات بوده است. به عبارتی در این استان شهرستان چابهار و کنارک به عنوان صادرکننده بخش صنعت در استان محسوب می‌شوند. در سال ۹۰ استان سیستان و بلوچستان با افول بخش صنعت رویه رو شده است و بخش خدمات و کشاورزی به عنوان بخش‌های مهم استان از نظر صادرکننده بودن محسوب می‌شوند. بررسی بخش کشاورزی در این سال نشان می‌دهد که تمامی شهرستان‌های استان به زابل و زاهدان در بخش کشاورزی به عنوان صادرکننده محسوب می‌شوند. زابل و زاهدان تنها شهرستان‌های استان با قابلیت ارائه خدمات هستند. شهرستان‌های ایرانشهر و سیب و سوران نیز از نظر بخش خدمات خود کفا بوده‌اند.

جدول ۱۲۱- سهم مکانی شهرستان‌های استان سیستان و بلوچستان

شهرستان	۱۳۸۵ LQ			۱۳۹۰ LQ		
	صنعت	کشاورزی	خدمات	صنعت	کشاورزی	خدمات
ایرانشهر	۰/۰۹	۱/۲۴	۰/۹۹	۰/۹۹	۱/۳۱	۱
چابهار	۴/۴۱	۰/۷۶	۰/۹۰	۱/۱۱	۱/۳۳	۰/۹۵
خاش	۰/۲۸	۱/۳۲	۱	۱/۵۰	۱/۰۷	۰/۹۴
زابل	۰/۱۹	۰/۷۰	۱/۰۵	۰/۸۲	۰/۹۳	۱/۰۴
زاهدان	۰/۱۳	۰/۸۵	۱/۰۵	۱/۰۵	۰/۲۶	۱/۰۶
سراوان	۰/۱۵	۰/۹۳	۱	۰/۹۸	۱/۶۵	۰/۹۵
نیک شهر	۰/۳۳	۲/۷۸	۰/۷۹	۱/۱۰	۳/۸	۰/۷۳
سرباز	۰/۴۸	۲/۳۵	۰/۸۱	۰/۷۲	۳/۴۳	۰/۷۱
کنارک	۱۳/۷۶	۱/۴۲	۰/۶۸	۰/۷۳	۳/۲۲	۰/۸۵
زهک	۰/۱۳	۱/۱۵	۱/۰۱	۱/۰۳	۱/۲۰	۰/۹۸
هیرمند	-	-	-	۰/۳۹	۲/۲۲	۰/۹۱
دلگان	-	-	-	۰/۳۲	۵/۸۷	۰/۶۴
زابلی	-	-	-	۰/۷۲	۳/۹۶	۰/۶۹
سیب و سوران	-	-	-	۰/۹۱	۱/۳۹	۱
استان سیستان و بلوچستان	۱/۷۵	۰/۴۴	۱/۱۵	۰/۳۹	۱/۱۹	۱/۱۳

منبع: مرکز آمار ایران، محاسبات نگارنده

مزیت رقابتی

جهت سنجش مزیت رقابتی استان از میزان تخصصی شدن فعالیت‌های صنعتی در استان استفاده شده است. بررسی میزان تخصصی شدن فعالیت‌های صنعتی در استان نشان می‌دهد که از میان ۲۴ کد ایسیک دو رقمی فعال در استان سیستان و بلوچستان هشت کد ایسیک دو رقمی در استان به صورت تخصصی مشغول به فعالیت هستند. بررسی میزان اشتغال صنعتی این صنایع تخصصی نشان می‌دهد که ساخت منسوجات ۱۰/۴۷ درصد از اشتغال و ۱/۳۴ درصد از تعداد بنگاه‌های استان را شامل می‌شود. چوب و صنایع وابسته به چوب ۱/۰۸ درصد از اشتغال و کاغذ و محصولات غذایی ۰/۲۵ درصد از اشتغال، ساخت فلزات اساسی، ۰/۴۵ درصد از اشتغال استان را تشکیل داده است که روی هم رفته حدود ۱۵ درصد از اشتغال استان در این بخش‌ها قرار دارد. بررسی تخصصی شدن فعالیت شهرستان‌های استان نیز نشان می‌دهد که زاهدان و ایرانشهر در میان شهرستان‌های استان به شکل تخصصی مشغول به فعالیت صنعتی هستند.

جدول ۱۲۲- ضریب تخصصی شدن فعالیت‌های صنعتی استان

شهرستان	ضریب تخصص گرایبی	فعالیت
ایرانشهر	۰.۴۱۳	ساخت منسوجات (۱۷)
زاهدان	۰.۸۲۸	چوب و محصولات چوبی بجز مبل (۲۰)
زاهدان	۰.۸۷۸	ساخت کاغذ و محصولات کاغذی (۲۱)
زاهدان	۰.۵۹۶	ساخت فلزات اساسی (۲۷)
ایرانشهر	۰.۸۹۴	ماشین آلات دفتری و حسابداری (۳۰)
زاهدان	۰.۹۹۳	ابزار پزشکی-پتیکتی-دقیق-ساعت (۳۳)
زاهدان	۰.۵۷۹	وسایل نقلیه موتوری (۳۴)
زاهدان	۰.۹۸۸	مبلمان سایر مصنوعات (۳۶)

منبع: مرکز آمار ایران، وزارت صنعت، معدن و تجارت، محاسبات نگارنده

بررسی ضریب تمرکز اشتغال استان نشان می‌دهد که زاهدان به عنوان مرکز استان بیشترین تمرکز اشتغال صنعتی را دارد. در این شهرستان ۴۲۸ کارگاه صنعتی فعال وجود دارد که معادل ۴۱/۱۹ درصد از تعداد کارگاه‌های صنعتی استان است. شهرستان ایرانشهر به عنوان دیگر شهرستان استان در زمینه تمرکز اشتغال صنعتی است. در این شهرستان ۱۳۳ کارگاه صنعتی وجود دارد. از دیگر شهرستان‌های استان با سطح بالای تمرکز فعالیت صنعتی کنارک است. در این شهرستان ۶۲ کارگاه صنعتی فعال تمرکز یافته است. در مجموع حدود ۶۲ درصد از

اشتغال صنعتی استان در این سه شهرستان واقع شده است. شهرستان فنوج کمترین میزان تمرکز اشتغال صنعتی در استان را دارد.

جدول ۱۲۳- ضریب تمرکز اشتغال صنعتی استان

شهرستان	ضریب تمرکز	شهرستان	ضریب تمرکز
ایرانشهر	۲۰.۴۸	فنوج	۰.۰۷
چاه بهار	۵.۸۰	قصرقند	۰.۱۴
خاش	۶.۵۰	کنارک	۱۱.۷۱
دلگان	۰.۱۶	مهرستان	۰.۲۰
زابل	۴.۶۲	میرجاوه	۰.۲۹
زاهدان	۳۰.۱۳	نیک شهر	۰.۴۹
زهک	۱.۱۱	نیمروز	۳.۹۰
سراوان	۲.۰۵	هامون	۴.۵۴
سرباز	۰.۹۰	هیرمند	۲.۷۸
سیب سوران	۴.۱۴		

منبع: مرکز آمار ایران، وزارت صنعت، معدن و تجارت، محاسبات نگارنده

مزیت‌های همکارانه استان

بررسی محورهای اقتصادی جهت توسعه نشان می‌دهد که بخش ماهیگیری و شیلات به عنوان مهم‌ترین زیر بخش کشاورزی است که از پتانسیل بالایی برای ایجاد ارزش افزوده در استان برخوردار است. این بخش حدود ۲۰ درصد از ارزش افزوده بخش شیلات کشور را تشکیل داده است. از این رو سیستان و بلوچستان در این زمینه دارای مزیت نسبی است که در صورت تکمیل زنجیره‌های ارزش در زمینه صنایع غذایی از قابلیت بالایی برای تبدیل شدن به مزیت رقابتی برخوردار است. تعداد شاغلین بخش آبروی پروری در استان در مقایسه با سایر استان در سطح بالایی قرار دارد و جایگاه استان در این زمینه شش است. همچنین بخش جنگلداری از دیگر بخش‌های استان با قابلیت توسعه است. رتبه استان از نظر مساحت جنگل کاری هفت است و بر اساس آمار سال ۹۶ در حدود ۸۰۷ هکتار معادل ۵/۳۱ درصد از سهم کشور در جنگل کاری در استان سیستان و بلوچستان است. در بخش معدن نیز استان در جایگاه مطلوبی از نظر تعداد معادن برخوردار است. اما کمبود صنایع تبدیلی و پایین بودن مهارت نیروی کار و سطح دانش و تکنولوژی در زمینه استخراج و کشف معادن عامل مهمی در عدم

توسعه این بخش و خروج ارزش افزوده این بخش در استان شده است. در بخش صنعت بخش صنایع غذایی، تولید مسوجات و تولید فرآورده‌های معدنی غری فلزی از مهم‌ترین بخش‌های استان در زیر بخش صنعتی است که در صورت سرمایه‌گذاری توانایی بالایی برای تبدیل شدن به مزیت رقابتی استان گردد. در زمینه مزیت رقابتی استان، از میان ۲۴ کد ایسیک فعال در استان شش کد ایسیک تخصصی شده به صورت فعال در استان وجود دارد که حدود ۱۵ درصد از اشتغال صنعتی استان را تشکیل داده‌اند. این صنایع عمدتاً در دو شهرستان زاهدان و ایرانشهر تمرکز یافته‌اند. تمرکز اشتغال صنعتی در ایرانشهر، زاهدان و کنارک زمینه مطلوبی را برای توسعه بخش صنعت در این شهرستان‌ها فراهم کرده است. در واقع در این شهرستان‌ها از صرفه ناشی از مقیاس و انباشت برای جذب سایر بنگاه‌های اقتصادی برخوردار هستند. بررسی مزیت همکارانه استان نیز نشان می‌دهد که شهرستان‌های ایرانشهر و کنارک از قابلیت بالایی برای ایفای نقش مکمل برای سایر شهرستان‌های استان برخوردار هستند. یکی از بخش‌های مغفول مانده در زمینه توسعه اقتصادی استان بخش گردشگری است با وجود ظرفیت بالای گردشگری استان در زمینه طبیعی - بوم‌گردی، تاریخی و حتی سلامت اما کمترین توجه به این بخش شده است.

۳-۸-۴- شناخت قابلیت‌های گردشگری استان سیستان و بلوچستان

استان سیستان و بلوچستان از مکان‌های تاریخی و دیدنی زیادی برخوردار است. باغ‌های مرکبات ایرانشهر، پاک تفتان، پارک جنگلی بمپور، پناهگاه حیات وحش، جنگل‌های نخل، انواع چشمه‌های آب گرم، رودخانه سرباز و تمساح‌های آن، غار تیس، غار کوه پیرک، کوه تفتان، گردشگاه‌های کश्مان، گردشگاه مالیه گوربند، منطقه حفاظت‌شده بزمان و گل‌فشان‌های طبیعی از مهم‌ترین جاذبه‌های طبیعی استان سیستان و بلوچستان است. آتشکده کرکوی، بنای امامزاده‌های متعدد، تپه‌های باستانی و بارزش، شهرهای تاریخی، قلعه‌های باستانی، مسجدهایی با ارزش معماری بالا به همراه جاذبه‌های دیگر چون صنایع دستی جذاب، موسیقی، مردمانی با فرهنگ و قومیت‌های مختلف از جاذبه‌های این استان است.

همچنین از مهم‌ترین ظرفیت‌ها و توان‌های استان در زمینه گردشگری، کویرگردی است. وسعت کویر در استان سیستان و بلوچستان به حدود ۱ میلیون هکتار می‌رسد. وجود اشکال مورفولوژیک خاص بیابان در آن همچون تپه‌های ماسه‌ای عظیم کویر لوت، جاذبه‌های بسیاری را در جهت جلب گردشگران همچون آفرود و کویرگردی به این استان فراهم آورده است که البته بهره‌برداری از آن نیازمند برنامه‌ریزی و سرمایه‌گذاری و تبلیغات در این راستا می‌باشد. لازم به ذکر است که شهر دویی در کشور امارات با داشتن نیمی از ظرفیت

کویرهای ایران توانسته است، با تبلیغات وسیع جهانی، پتانسیل‌های نواحی بیابانی خود را به خوبی به جهان معرفی کرده و در راستای بهره‌برداری و ایجاد ارزش افزوده از این منبع خدادادی سرمایه‌گذاری نماید. در حالی که در کشور و از جمله استان سیستان و بلوچستان پتانسیل‌ها و ظرفیت‌های گردشگری به‌ویژه اکوتوریسم برای گردشگران (داخلی و خارجی) معرفی نشده‌اند. بنابراین در صورت تسهیل ورود آسان گردشگران، انجام تبلیغات و تسهیل سرمایه‌گذاری در حوزه کویرگردی می‌توان به جایگاه واقعی در این حوزه دست یافت.

وجود چشمه‌های آب معدنی و آب گرم متعدد از جمله جم‌چین، آمی و برآب، اسپیدژ و ... در اطراف قله‌های آتشفشانی تفتان و بزمان ویژگی خاصی را به این منطقه بخشیده که از نظر گردشگری حائز اهمیت می‌باشد. همچنین بارندگی بیشتر این محدوده نسبت به سایر نقاط استان و نیز پوشش گیاهی غنی در اطراف آن به دلیل ارتفاع زیاد از دیگر امتیازات آن در زمینه طبیعت‌گردی و گردشگری (آب‌درمانی، کوهنوردی، هوانوردی و ...) است.

منطقه ساحلی جنوب استان و از جمله محدوده خلیج گواتر و هورباهو، رویشگاه اصلی درخت حرا با وسعتی حدود ۱۰ کیلومتر مربع است که بر اساس نظریه بعضی کارشناسان جنگل شاید این مجموعه، قدیمی‌ترین و اولین منطقه‌ای باشد که گونه حرا در این منطقه مستقر شده و انتشار آن به دیگر نقاط کشور از این منطقه صورت گرفته است که اگر سرمایه‌گذاری مناسب و لازم صورت گیرد، می‌تواند تأثیر بسیار زیادی در رشد صنعت گردشگری داشته باشد. با وجود پتانسیل‌های زیاد زیست‌محیطی منطقه، فعالیت‌های تفریحی و ورزشی متنوعی را می‌توان در اکوسیستم‌های مانگرو تدارک دید. قایقران (استفاده از قایق‌های پدالی و پارویی به‌ویژه کانو و کایاک، قایق‌های بادبانی) و نیز فعالیت‌های هوانوردی همچون اسکی-چتر، پرواز با گلايدر و پاراگلايدر در این محدوده با جاذبه‌های فراوانی همراه است. اما بایستی توجه نمود چنین تفریحاتی تنها در زمانی که این زیستگاه‌ها از نظر پرندگان در موقعیت حساس قرار ندارند، انجام شود.

در چابهار، کنارک و زرآباد پدیده‌ای با عنوان دسترسی راحت به ساحلی ماسه‌ای و تمیز وجود دارد و بعد از آن و با فاصله‌ای بسیار اندک شکستگی‌های ساحلی با ارتفاع گاه تا صد متر می‌رسد که امکان ایجاد ورزش-های هوانوردی همچون پرواز با کایت، پاراگلايدر و ... را فراهم نموده است. پدیده موج‌فشان حاصل برخورد امواج به صخره‌ها، در سواحل صخره‌ای (مرتفع) چابهار همچون تفریحگاه دریا بزرگ دیده می‌شود. در فصل مرداد و مصادف با وزش بادهای موسمی ارتفاع موج‌های این ساحل صخره‌ای به ۱۵ متر می‌رسد که علاوه بر جاذبه طبیعی گردشگری، امکان بهره‌گیری از انرژی امواج، ماهیگیری و ... را فراهم می‌نماید.

سواحل شهرستان کنارک به دلیل ماسه‌های بودن از قابلیت‌های زیادی برای ایجاد انواع تفریحات دریایی برخوردار است. این محدوده توانایی تبدیل شدن به قطب ورزش‌های دریایی در جنوب کشور را با راه‌اندازی کلوپ‌های دریایی ارائه دهنده این نوع خدمات، خواهد داشت. سواحل زرآباد این شهرستان به دلیل دارا بودن تپه‌های شنی و کشتزارهای موز می‌تواند مورد بازدید گردشگران قرار گیرد.

سواحل هموار و ماسه‌ای درک زرآباد امکان موج‌سواری، قایق‌سواری، شنا و ورزش‌های آبی ساحلی در درون دریا را به بهترین شکل فراهم نموده است. همچنین این محدوده با رپل مارک‌های (تپه شنی) منحصر به فرد، جاذب‌ترین نقطه برای گردشگران به منظور آفرود محسوب می‌شود.

راه‌اندازی موزه دریایی، رستوران‌های دریایی، آموزش راهنمایان تخصصی گردشگری دریایی، ایجاد غواصی در سواحل، راه‌اندازی آکواریوم دریایی، مسابقات مجسمه‌سازی با شن و ماسه و همچنین راه‌اندازی زیردریایی کوچک ویژه توریسم و غیره می‌تواند رونق بسیار ویژه‌ای به صنعت گردشگری دریایی سواحل استان دهد، امکاناتی که هنوز یا وجود ندارد و یا بسیار کم‌رنگ است و می‌تواند فرصت‌های شغلی و درآمدزایی خوبی را ایجاد نماید. ساخت اسکله‌های ویژه گردشگری می‌تواند به رشد و توسعه صنعت توریسم کمک فراوانی کند. مناطق گوردیم کنارک و درک بخش زرآباد و گالک زرآباد، از جمله مناطقی است که دارای پتانسیل ایجاد اسکله‌های گردشگری هستند.

کوه‌های مریخی که به موازات ساحل از منطقه کچو تا خلیج گواتر کشیده شده‌اند از پدیده‌های ژئومورفولوژی این ناحیه، یکی دیگر از جاذبه‌های اکوتوریستی آن محسوب می‌شوند که در روز امکان کوهنوردی و شب‌هنگام، قابلیت رصد هم‌زمان چهارده صورت فلکی در آسمان آن وجود دارد.

جدول ۱۲۴- انواع جاذبه‌های گردشگری استان سیستان و بلوچستان

صنایع دستی	آثار تاریخی	جاذبه‌های طبیعی
حصیربافی، قالی بافی، سوزن دوزی، چادربافی، پشتی بافی، خامه دوزی، سفره بافی، جوال بافی، نمدمالی، سکه دوزی	قلعه سب، قلعه سه کوه، قلعه کن، قلعه ناصری، قلعه نو، کوجه باغ‌های جالق، مسجد تیس، مسجد جامع خاش، مقبره سید غلام رسول، شهر سوخته، قبرستان هفتاد ملا، آرامگاه بی بی دوست، آرامگاه خواجه غلطان زابل، آتشکده کرکویه، دهانه غلامان، شهر زاهدان کهنه، قلعه بمپور، قلعه چهل دختر (ایران‌شهر)، قلعه چهل دختران، قلعه حیدرآباد خاش، قلعه رامرود، قلعه سام، قلعه سب، قلعه کهک کهزاد، قلعه مچی،	درخت انجیر معابد، روستای گشت، باغ نهوک، نفتان، دریاچه قلعه تیمور، دریاچه هامون، رود هیرمند، طبیعت زابل، کوه سه انگشتی، کویر لوت، گل‌افشان، چاه نیمه، کوه خواجه، سه کوه، کوه‌های مریخی بلوچستان،

جدول ۱۲۵- مسیرهای گردشگری استان سیستان و بلوچستان

مسیرهای گردشگری	مبدأ سفر	مقصد سفر	مسیر سفر	فهرست جاذبه‌ها
۱	زاهدان	زابل	زاهدان- سه راهی دشتک- زابل	شهر سوخته، کوه خواجه، دهانه غلامان، قلعه مچی، روستای قلعه نو، آسیاب بادی سیستان، ارگ سه کوه، طبیعت زیبای چاه نیمه
۲	زاهدان	خاش	زاهدان- دهپایید- اسکل آباد و نوک آباد- تفتان- خاش	آتشفشان نیمه فعال تفتان، قلعه ایرندگان، قبرستان هفتاد ملا، پست قدیمی میرجاده، ساختمان قدیمی دادگستری، غار لادیز، گودواره سیک‌ها
۳	زاهدان	چابهار	ایران‌شهر- سرباز- چابهار	قلعه ناصری، قلعه بمپور، محوطه تاریخی اسپیدز، قلعه دامن، رودخانه سرباز، پوشش گیاهی و حیات وحش (مامن تمساح پوزه کوتاه کاندو)
۴	زاهدان	چابهار	سروان- ناهوک- نیکشهر- چابهار	مرکز تولید سفال کلپورگان، دره نگاران، قلعه سب، قلعه کنت، قلعه زابلی، قلعه دزک، مسجد دزک
۵	زاهدان	کنارک	چابهار- کنارک	سواحل دریای عمان و منطقه آزاد چابهار، گلفشان، کوه‌های بدلدن، قلعه پرتغالی‌های، جنگل‌های زیبای حرا، سواحل دیدنی گواتر

پوشش محلی در بسیاری از مناطق زابل شبیه پوشش محلی بلوچستان است. پوشاک مردان این خطه شامل دستار، سرپوش، پیراهن و شلوار است. به دستار در زبان محلی لنگوته می‌گویند و بیشتر به رنگ سفید است. در گویش محلی سیستان به شلوار، تمو یا تومون و به پیراهن پتر می‌گویند و نوع ترک دار آن را پل تریز می‌نامند. لباس زنان سیستان و زابلی، ساده و با سوزن‌دوزی‌های زیبا است. از جمله لباس زنان بلوچ باید به سرپوش یا چارقد، روبند و کلاه اشاره کرد. این لباس‌ها دارای زیورآلات‌های زیبایی است.

جشن بزرگ در فرهنگ مردم زابل، جشن گندم است. این جشن در واقع برداشت گندم انجام می‌شود و افراد حین برداشت محصول رقص و پای کوبی می‌نمایند. مهم‌ترین سوغاتی‌های این خطه نیز نان روغنی، چلبک، کلوچه خرمایی و قندی است.

گردشگری ورزشی در این استان متنوع است. موج‌سواری و ورزش‌های آبی در چابهار، فوتبال ساحلی، والیبال ساحلی، تنیس ساحلی، هندبال ساحلی و سایر ورزش‌های ساحلی و آبی در چابهار رایج است.

از نظر گردشگری تجاری، بازارهای اصلی در شهرهای زاهدان و زابل در شمال استان در درجه اول و شهرستان‌های چابهار در جنوب و ایران‌شهر در محدوده میانی استان مراکز اصلی دادوستد در استان بشمار می‌روند که سهم اصلی در مبادله و خرید کالا در محدوده داشته و تأمین‌کننده مایحتاج جمعیت شهرنشین و مراکز خرده‌فروشی روستایی هستند. در شهر زاهدان مراکز خرید ترکیبی از بازارهای سنتی و جدید را شامل می‌شوند. از بازارهای اصلی شهر زاهدان شامل «بازار رسولی» و «بازار سرپوشیده» اشاره کرد.

در مورد زاهدان این کارکرد فراتر از محدوده استان بوده و به بیرون از محدوده استان تسری می‌یابد. در خصوص بندر جنوبی استان و به‌ویژه بندر چابهار به واسطه منطقه آزاد بودن آن دامنه کارکردی به خارج از محدوده استان تسری یافته و مبادلات با بیرون از مرز استان صورت می‌گیرد. در این بین باید به کارکرد بازارچه‌های مرزی در استان و ضرورت توسعه و تقویت آن در راستای استفاده از بازار کشورهای همسایه اشاره کرد که می‌باید در تدوین چشم‌انداز توسعه آتی استان مد نظر قرار گیرد.



رویکرد راهبردی



۴-۱- شناسایی مسائل راهبردی

مسائل راهبردی به رویدادها، وقایع و روندهای کلیدی، پیچیده و بی ساختار اطلاق می‌گردد که با پیامدهای چند رخساره‌ای و چندبعدی اثر چشمگیر بر راهبردهای آتی منطقه و خود منطقه دارند. با توجه به اثرات چشمگیر این مسائل بر منطقه به عنوان یک کل، شناسایی این مسائل یکی از پراهمیت‌ترین گام‌ها در برنامه‌ریزی راهبردی فضایی می‌باشد (محمدیان مصمم، ۱۳۹۸). در ادبیات جهانی رهیافت‌هایی که تصمیم‌گیران برای شناخت مسائل راهبردی بکار می‌گیرند عبارت‌اند از پوشش محیطی، مدیریت مسائل، صورت‌بندی مسئله و تشخیص. در این طرح از رهیافت اعتدالی و سپارده برای شناسایی مسائل راهبردی استفاده می‌شود که در واقع با بهره‌گیری از ابعاد و معیارهای رهیافت‌های رایج جهانی است. بدین ترتیب که مسئله‌ای با شفافیت اندک، پیچیدگی، کنگی و عدم قطعیت بالا، اثرات شدیدتر، ماندگارتر و منفی‌تر، غیرعادی و جداگر، چندبعدی بودن و مقیاس اثرگذاری بالاتر و خارج از حوزه قدرت و اختیار و مسئولیت، مسئله‌ای راهبردی‌تر به شمار می‌رود (محمدیان مصمم، ۱۳۹۷). به منظور مشخص کردن این مسائل، بر اساس متغیرها و جهت آن‌ها کارشناس مربوطه از امتیاز ۱ (کمترین) تا ۱۰ (بیشترین) استفاده کرده و در نهایت با جمع امتیازات مسئله راهبردی استان را مشخص کرده است. در جداول زیر مسائل راهبردی استان در عرصه‌های مختلف مشخص و شرح داده شده است.

استان سیستان و بلوچستان در عرصه مدیریتی با مسائل راهبردی نبود نظام یکپارچه و همه‌جانبه برنامه‌ریزی، تصمیم‌گیری و مدیریت توسعه سرزمینی در استان، کمبود جدی منابع مالی و پولی لازم برای تحقق آمایش استان، نبود نیروهای متخصص و میان‌رشته‌ای در راستای تحقق آمایش در استان، نبود تفکر نظام‌مند و نهادینه برای مدیریت سرزمین در سطوح مدیریتی و برنامه‌ریزی، تشتت شدید و تداخل در تصمیمات و مداخلات فضایی بخش‌های استان با مدیریت بخشی، کمبود جدی متخصصین و تحصیل‌کردگان حوزه اقتصادی و اجتماعی استان، ۷۷/۵ درصد کارکنان دولت زیر فوق‌دیپلم، فقدان درک و فهم درست و دقیق مجریان از اهداف برنامه‌ها و پروژه‌ها، ضعف در پیش‌بینی و شناسایی فرصت‌ها و تهدیدهای ایمنی و امنیتی و ارائه راهکارها برای مواقع بحران، عدم توجه مدیریت استان به حفظ نخبگان استانی و ایجاد ثبات سیاسی و مدیریتی، و همپوشانی شکاف زابلی- بلوچی و شیعه- سنی و نیز سیاست‌های مذهبی دولت، روحانیون و یا نخبگان مواجه است.

بخش اجتماعی-جمعیتی و آموزش استان نیز با مسائل راهبردی حساس امنیت پایین، بیکاری، اعتیاد، قتل، قاچاق مواد مخدر، فقر و محرومیت، توسعه فزاینده سکونتگاه‌های غیررسمی، مهاجرفرستی و کمبود زیرساخت‌های آموزشی مواجه است.

در بخش زیربنایی و نظام سکونتگاهی مسائل راهبردی استان سیستان و بلوچستان شامل محرومیت‌های روستایی و مخاطرات مربوط به مهاجرت‌های روستا-شهری، ضعف شدید در زیرساخت‌های فناوری اطلاعات و پایین بودن شاخص توسعه فناوری اطلاعات در استان، محدودیت‌های منابع آب، خشکسالی و کمبود آب مورد نیاز برای توسعه به واسطه خشکی و برداشت بیش از حد در بالادست (کشور افغانستان) از هیرمند، دسترسی‌پذیری پایین اغلب پهنه‌های استان و مشکلات مربوط به دسترسی و عدم وجود آزادراه‌ها و محدودیت‌ها در شبکه ریلی استان و محرومیت‌های زیرساخت‌های تأمین آب و برق و گاز در استان بخصوص در شهرهای کوچک و روستاها است.

در عرصه محیط‌زیست و منابع طبیعی استان با مسائل راهبردی وابستگی به منابع آب ورودی از کشور همسایه، آسیب‌پذیری مراکز سکونتگاهی و کشاورزی در برابر سیل و زمین‌لغزش، اقلیم نامناسب و سخت، بحران آب، بیابان‌زایی و مسئله پسماند و مواد زائد مواجه است.

در عرصه اقتصادی نیز مسائل راهبردی استان شامل روند افزایش نرخ بیکاری استان، کاهش سطح رفاه اجتماعی و فقر عمومی گسترده، اختلاف طبقاتی بالا و مهاجرت گسترده نیروی کار، پایین‌ترین سرانه تولید ناخالص داخلی در کشور، کمبود صنایع مادر و تخصصی در استان، ضعف تجهیزات بندری و ترانزیتی، عدم توسعه پس‌کرانه‌ها و کم‌توجهی به قابلیت بازرگانی و تجاری است.

جدول ۱۲۶ - تعیین مسائل راهبردی نظام مدیریتی

انتخاب وظیفه	اهداف										عنوان مسئله	عنوان	پایه نظام مدیریت آگاهی				
	میان مسئله		کسب مسئله		محدود مسئله		توسعه مسئله		توسعه مسئله								
	میان مسئله	کسب مسئله	محدود مسئله	توسعه مسئله	توسعه مسئله	توسعه مسئله	توسعه مسئله	توسعه مسئله	توسعه مسئله								
۱	۱	۱	۱	۱	۱	۱	۱	۱	۱	۱	۱	۱	۱	۱	۱	۱	
۲	۲	۲	۲	۲	۲	۲	۲	۲	۲	۲	۲	۲	۲	۲	۲	۲	۲
۳	۳	۳	۳	۳	۳	۳	۳	۳	۳	۳	۳	۳	۳	۳	۳	۳	۳
۴	۴	۴	۴	۴	۴	۴	۴	۴	۴	۴	۴	۴	۴	۴	۴	۴	۴
۵	۵	۵	۵	۵	۵	۵	۵	۵	۵	۵	۵	۵	۵	۵	۵	۵	۵
۶	۶	۶	۶	۶	۶	۶	۶	۶	۶	۶	۶	۶	۶	۶	۶	۶	۶
۷	۷	۷	۷	۷	۷	۷	۷	۷	۷	۷	۷	۷	۷	۷	۷	۷	۷
۸	۸	۸	۸	۸	۸	۸	۸	۸	۸	۸	۸	۸	۸	۸	۸	۸	۸
۹	۹	۹	۹	۹	۹	۹	۹	۹	۹	۹	۹	۹	۹	۹	۹	۹	۹
۱۰	۱۰	۱۰	۱۰	۱۰	۱۰	۱۰	۱۰	۱۰	۱۰	۱۰	۱۰	۱۰	۱۰	۱۰	۱۰	۱۰	۱۰
۱۱	۱۱	۱۱	۱۱	۱۱	۱۱	۱۱	۱۱	۱۱	۱۱	۱۱	۱۱	۱۱	۱۱	۱۱	۱۱	۱۱	۱۱
۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲
۱۳	۱۳	۱۳	۱۳	۱۳	۱۳	۱۳	۱۳	۱۳	۱۳	۱۳	۱۳	۱۳	۱۳	۱۳	۱۳	۱۳	۱۳
۱۴	۱۴	۱۴	۱۴	۱۴	۱۴	۱۴	۱۴	۱۴	۱۴	۱۴	۱۴	۱۴	۱۴	۱۴	۱۴	۱۴	۱۴
۱۵	۱۵	۱۵	۱۵	۱۵	۱۵	۱۵	۱۵	۱۵	۱۵	۱۵	۱۵	۱۵	۱۵	۱۵	۱۵	۱۵	۱۵
۱۶	۱۶	۱۶	۱۶	۱۶	۱۶	۱۶	۱۶	۱۶	۱۶	۱۶	۱۶	۱۶	۱۶	۱۶	۱۶	۱۶	۱۶
۱۷	۱۷	۱۷	۱۷	۱۷	۱۷	۱۷	۱۷	۱۷	۱۷	۱۷	۱۷	۱۷	۱۷	۱۷	۱۷	۱۷	۱۷
۱۸	۱۸	۱۸	۱۸	۱۸	۱۸	۱۸	۱۸	۱۸	۱۸	۱۸	۱۸	۱۸	۱۸	۱۸	۱۸	۱۸	۱۸
۱۹	۱۹	۱۹	۱۹	۱۹	۱۹	۱۹	۱۹	۱۹	۱۹	۱۹	۱۹	۱۹	۱۹	۱۹	۱۹	۱۹	۱۹
۲۰	۲۰	۲۰	۲۰	۲۰	۲۰	۲۰	۲۰	۲۰	۲۰	۲۰	۲۰	۲۰	۲۰	۲۰	۲۰	۲۰	۲۰
۲۱	۲۱	۲۱	۲۱	۲۱	۲۱	۲۱	۲۱	۲۱	۲۱	۲۱	۲۱	۲۱	۲۱	۲۱	۲۱	۲۱	۲۱
۲۲	۲۲	۲۲	۲۲	۲۲	۲۲	۲۲	۲۲	۲۲	۲۲	۲۲	۲۲	۲۲	۲۲	۲۲	۲۲	۲۲	۲۲
۲۳	۲۳	۲۳	۲۳	۲۳	۲۳	۲۳	۲۳	۲۳	۲۳	۲۳	۲۳	۲۳	۲۳	۲۳	۲۳	۲۳	۲۳
۲۴	۲۴	۲۴	۲۴	۲۴	۲۴	۲۴	۲۴	۲۴	۲۴	۲۴	۲۴	۲۴	۲۴	۲۴	۲۴	۲۴	۲۴
۲۵	۲۵	۲۵	۲۵	۲۵	۲۵	۲۵	۲۵	۲۵	۲۵	۲۵	۲۵	۲۵	۲۵	۲۵	۲۵	۲۵	۲۵
۲۶	۲۶	۲۶	۲۶	۲۶	۲۶	۲۶	۲۶	۲۶	۲۶	۲۶	۲۶	۲۶	۲۶	۲۶	۲۶	۲۶	۲۶
۲۷	۲۷	۲۷	۲۷	۲۷	۲۷	۲۷	۲۷	۲۷	۲۷	۲۷	۲۷	۲۷	۲۷	۲۷	۲۷	۲۷	۲۷
۲۸	۲۸	۲۸	۲۸	۲۸	۲۸	۲۸	۲۸	۲۸	۲۸	۲۸	۲۸	۲۸	۲۸	۲۸	۲۸	۲۸	۲۸
۲۹	۲۹	۲۹	۲۹	۲۹	۲۹	۲۹	۲۹	۲۹	۲۹	۲۹	۲۹	۲۹	۲۹	۲۹	۲۹	۲۹	۲۹
۳۰	۳۰	۳۰	۳۰	۳۰	۳۰	۳۰	۳۰	۳۰	۳۰	۳۰	۳۰	۳۰	۳۰	۳۰	۳۰	۳۰	۳۰
۳۱	۳۱	۳۱	۳۱	۳۱	۳۱	۳۱	۳۱	۳۱	۳۱	۳۱	۳۱	۳۱	۳۱	۳۱	۳۱	۳۱	۳۱
۳۲	۳۲	۳۲	۳۲	۳۲	۳۲	۳۲	۳۲	۳۲	۳۲	۳۲	۳۲	۳۲	۳۲	۳۲	۳۲	۳۲	۳۲
۳۳	۳۳	۳۳	۳۳	۳۳	۳۳	۳۳	۳۳	۳۳	۳۳	۳۳	۳۳	۳۳	۳۳	۳۳	۳۳	۳۳	۳۳

جدول ۱۲۷ - شرح مسائل راهبردی در حوزه مدیریتی

مسئله	ایجاد
تصمیم‌گیری قلمرومحور	نبرد نظام یکپارچه و همه‌جانبه برنامه‌ریزی، تصمیم‌گیری و مدیریت توسعه سرزمینی در استان
مالی و پولی	کمبود جدی منابع مالی و پولی لازم برای تحقق آمایش استان
منابع و دارایی‌ها	نیود نیروهای متخصص و میان‌رشته‌ای در راستای تحقق آمایش در استان
تصمیم‌گیری قلمرومحور	نیود تشکر نظام‌مند و نهادینه برای مدیریت سرزمین در سطح مدیریتی و برنامه‌ریزی
تصمیم‌گیری قلمرومحور	نشت شدید و تاخیر در تصمیمات و مداخلات قضایی بخش‌های استان با مدیریت بخشی
مسئله محور	کمبود جدی متخصصین و تحصیل‌کردگان حوزه اقتصادی و اجتماعی استان، ۷۵٪ درصد کارکنان زیر فرودقیلم
کیفیت	فقدان درک و فهم درست و دقیق معرمان از اهداف برنامه‌ها و پروژه‌ها
ایمنی و امنیت	ضعف در پیش‌بینی و شناسایی فرصت‌ها و تهدیدهای ایمنی و امنیتی و ارائه راهکارها برای مواقع بحران
مشارکتی	عدم توجه مدیریت استان به حفظ نخبگان استانی و ایجاد ثبات سیاسی و مدیریتی
مسئله محور	همپوشانی شکاف زایی - بلوچی - شیبه - سنی و نیز سیاست‌های مذبذبی دولت، روحانیون و پان‌نخبگان

جدول ۱۲۸ - تعیین مسائل راهبردی در حوزه جمعیتی - اجتماعی - آموزشی

ردیف	منبع مسئله	کشف مسئله	محتوای مسئله (ماهیت مسئله)		بعد تطبیقی (دوگانه‌های تطبیقی)										مسئله			
			چشم‌انداز کلان (جمعیت‌شناسی)	چشم‌انداز جزئی (تجزیه و تحلیل)	توسعه ظرفیت	توسعه منابع	توسعه فناوری	توسعه سرمایه انسانی	توسعه سرمایه اجتماعی	توسعه سرمایه فیزیکی	توسعه سرمایه مالی	توسعه سرمایه فرهنگی	توسعه سرمایه اجتماعی	توسعه سرمایه فیزیکی				
																↑	↓	↑
۱۲۰	فقر و محرومیت	۵	۵	۵	۵	۵	۵	۵	۵	۵	۵	۵	۵	۵	۵	۵	۵	سرمایه اجتماعی پایین (سطح خرد)
۱۲۵	فقر و محرومیت	۵	۵	۵	۵	۵	۵	۵	۵	۵	۵	۵	۵	۵	۵	۵	۵	سرمایه اجتماعی پایین (سطح میانی)
۱۳۰	فقر و محرومیت	۵	۵	۵	۵	۵	۵	۵	۵	۵	۵	۵	۵	۵	۵	۵	۵	اعتماد سازمانی پایین
۱۳۳	فقر و محرومیت	۵	۵	۵	۵	۵	۵	۵	۵	۵	۵	۵	۵	۵	۵	۵	۵	احساس امنیت پایین
۱۳۸	فقر و محرومیت	۵	۵	۵	۵	۵	۵	۵	۵	۵	۵	۵	۵	۵	۵	۵	۵	تعلق و عرق ملی پایین
۱۴۰	فقر و محرومیت	۵	۵	۵	۵	۵	۵	۵	۵	۵	۵	۵	۵	۵	۵	۵	۵	بیکاری
۱۵۵	فقر و محرومیت	۵	۵	۵	۵	۵	۵	۵	۵	۵	۵	۵	۵	۵	۵	۵	۵	اعتیاد
۱۵۱	فقر و محرومیت	۵	۵	۵	۵	۵	۵	۵	۵	۵	۵	۵	۵	۵	۵	۵	۵	قتل
۱۵۵	فقر و محرومیت	۵	۵	۵	۵	۵	۵	۵	۵	۵	۵	۵	۵	۵	۵	۵	۵	فاجاق مواد مخدر
۱۶۱	فقر و محرومیت	۵	۵	۵	۵	۵	۵	۵	۵	۵	۵	۵	۵	۵	۵	۵	۵	فقر و محرومیت
۱۵۹	فقر و محرومیت	۵	۵	۵	۵	۵	۵	۵	۵	۵	۵	۵	۵	۵	۵	۵	۵	سکونتگاه غیررسمی
۱۵۷	فقر و محرومیت	۵	۵	۵	۵	۵	۵	۵	۵	۵	۵	۵	۵	۵	۵	۵	۵	میزان بالای مهاجر فرستی
۱۳۵	فقر و محرومیت	۵	۵	۵	۵	۵	۵	۵	۵	۵	۵	۵	۵	۵	۵	۵	۵	بالا بودن نسبت خانوارهای زن سرپرست
۱۴۹	فقر و محرومیت	۵	۵	۵	۵	۵	۵	۵	۵	۵	۵	۵	۵	۵	۵	۵	۵	تمرکز ناموزون جمعیت

امتیاز پایه	ایجاد														مسئله	
	منبع مسئله		کشش مسئله		محتوای مسئله (ماهیت مسئله)		بند تحلیلی (ویژگی های تحلیلی)									
	پروان	موضوع	تعداد	درصد	تعداد	درصد	تعداد	درصد	تعداد	درصد	تعداد	درصد	تعداد	درصد		
۱۲۸	۸	۷	۵	۶	۷	۷	۸	۸	۶	۸	۸	۶	۵	۶	۴	بالا بودن حجم خوارهای یک نفره
۱۴۷	۵	۷	۶	۷	۷	۷	۸	۷	۹	۹	۹	۷	۷	۸	۶	کمبود نیروی انسانی
۱۴۵	۶	۸	۶	۷	۷	۷	۸	۷	۹	۹	۹	۷	۷	۸	۶	کمبود فضای آموزشی
۱۴۰	۱۰	۸	۸	۵	۷	۸	۷	۶	۷	۸	۷	۶	۶	۹	۶	نرخ ترک تحصیل بالا
۱۳۳	۵	۶	۶	۷	۹	۸	۷	۶	۶	۷	۶	۶	۵	۶	۸	حجم بالای بازماندگان از تحصیل
۱۲۰	۴	۵	۷	۵	۴	۷	۵	۶	۸	۸	۸	۶	۵	۷	۸	عدم دسترسی به سامانه شاد
۱۱۹	۴	۶	۸	۶	۷	۷	۸	۶	۴	۷	۷	۶	۳	۴	۷	فرسوده و غیراستاندارد بودن ساختمانها
۱۱۸	۳	۵	۵	۶	۶	۷	۶	۷	۵	۷	۷	۶	۵	۶	۶	امتیاز شغلی پایین آموزگاران
۱۱۳	۱۰	۷	۷	۵	۶	۷	۷	۴	۵	۵	۶	۳	۴	۷	۵	بیکاری فارغ التحصیلان
۱۱۱	۴	۵	۶	۵	۶	۶	۴	۶	۸	۸	۸	۶	۴	۶	۶	عدم تناسب رشتهها با نیازهای استان
۱۰۹	۳	۶	۵	۶	۴	۷	۵	۶	۴	۴	۶	۵	۵	۶	۸	ارزایه ضعیف صنعت و دانشگاه
۱۰۷	۴	۵	۶	۵	۴	۶	۴	۸	۷	۷	۶	۵	۴	۶	۶	عدم تفهیم نبودن پژوهش های دانشگاهی
۱۰۵	۴	۵	۶	۵	۴	۵	۶	۴	۶	۶	۷	۵	۴	۶	۶	بازگشت به بی سوادی

جدول ۱۲۹ - شرح مسائل راهبردی در حوزه اجتماعی - جمعیتی و آموزش

عنوان	شرح
احساس امنیت پایین	پاسخگویان استان سیستان و بلوچستان در این شاخص کمترین میزان امنیت را عنوان کرده و در این رابطه رتبه ۱ را داشته‌اند.
بیکاری	نرخ بیکاری در استان از سال ۱۳۸۰ تا ۱۳۹۰ رو به کاهش و از سال ۱۳۹۰ به ۱۳۹۰ گرنه‌ای که از ۳۵/۳ در سال ۱۳۸۰ به ۹/۹ در سال ۱۳۹۰ رسیده و از ۹/۹ به ۱۶ در سال ۱۳۹۷ رسیده است؛ همچنین نرخ بیکاری در سال ۱۳۹۷ به نسبت کل کشور بالاتر بوده است
اعتیاد	در سال ۱۳۹۷ به نسبت سال ۱۳۹۵ میزان دستگیری افراد معناد و مصرف‌کننده در استان بیشتر از ۴ برابر افزایش پیدا کرده است به گونه‌ای که از ۱۲۶۱ مورد در سال ۱۳۹۵ به ۵۱۹۵ در سال ۱۳۹۷ رسیده است.
قتل	در سال ۱۳۹۷ میزان قتل در استان (۶/۴۱) در هر صد هزار نفر تقریباً ۳ برابر بالاتر از میزان متوسط کشور (۲/۲۵) بوده است.
قاچاق مواد مخدر	بیشترین مواد مخدر کشف شده مربوط به تریاک و شیره تریاک بوده است و همچنین در سایر مواد مخدر نیز بالاترین میزان کشف به آپورل قرص‌های روان گردان مربوط می‌شود. تعداد دستگیر شدگان در ارتباط با مواد مخدر کشف شده از سال ۱۳۹۰ یک روند افزایشی داشته و در سال ۱۳۹۷ به نسبت سال ۱۳۹۵ میزان آن تقریباً ۳ برابر افزایش پیدا کرده است.
قتل و محرومیت	بر اساس داده‌های تمام شماری سال ۱۳۹۵، جمعیت کل ساکن در مناطق محروم استان سیستان و بلوچستان برابر با ۱,۲۵۶,۷۰۵ نفر است. از این تعداد ۶۲۷,۰۱۱ نفر زن و ۶۲۹,۶۹۴ نفر مرد هستند.
سکونتگاه غیررسمی	بر طبق اطلاعات مرکز آمار ایران در شهر زاهدان بیش از ۴۰ درصد مردم در سکونتگاه‌های غیررسمی ساکن هستند. بنا بر گفته مسئولین استان، این معضل در شهری همچون چابهار که قلب اقتصادی منطقه محسوب می‌شود بیش از ۵۰ درصد است. شهر زابل نیز ۵۷/۷ درصد جمعیت را در سکونتگاه‌های غیررسمی خود جای داده است
میزان بالای مهاجرت فرستی	طی ۴۰ سال (۱۳۵۵ تا ۱۳۹۵)، استان سیستان و بلوچستان بیش از ۱۵۳ هزار نفر از جمعیت خود را به علت مهاجرت از دست داده است، طی دوره ۹۵-۱۳۹۰ به ازای هر ۱۰۰ نفر از جمعیت خارج شده از استان حدود ۲۶ نفر به استان وارد شده‌اند.
ضعف زیربنای آموزشی	بر اساس آمار ارائه شده نسبت مدارس مستحکم در سطح استان حدود ۶۰ درصد می‌باشد که از متوسط کشوری که ۶۶ درصد است، پایین تر است.

جدول ۱۳۰ - مسائل راهبردی در عرضه زیربنایی و نظام سکونتگاهی

امتیاز نهایی	ایران												مسئله		
	منبع مسئله		کشش مسئله		مجموعی مسئله (بافت مسئله)		بند تطبیقی (وزن‌های تطبیقی)								
	توان تولیدی (سکونت) توان	توان تولیدی (سکونت) توان	توان تولیدی (سکونت) توان	توان تولیدی (سکونت) توان	توان تولیدی (سکونت) توان	توان تولیدی (سکونت) توان	توان تولیدی (سکونت) توان	توان تولیدی (سکونت) توان	توان تولیدی (سکونت) توان	توان تولیدی (سکونت) توان	توان تولیدی (سکونت) توان	توان تولیدی (سکونت) توان			
101	۵	۴	۶	۵	۵	۴	۶	۳	۶	۵	۴	۵	۷	۸	کمیته راهبردی استان، کمیته راهبردی استان، کمیته راهبردی استان و کمیته راهبردی استان
83	۴	۵	۲	۴	۲	۴	۵	۳	۵	۴	۵	۶	۶	۶	عدم تعادل و تراکم در مسکن برای اقشار متوسط و پایین جامعه
91	۳	۶	۲	۲	۲	۳	۴	۵	۴	۲	۳	۵	۸	۴	محدودیت‌های طبیعی شامل کمبود منابع آب، درجه حرارت بالا و کمبود زمین در توسعه شهرها و افزایش جمعیت شهری
110	۷	۴	۵	۴	۲	۶	۸	۳	۶	۶	۵	۶	۵	۷	محدودیت‌های زیرساختی و معضلات مربوط به مهاجرت‌های درون‌شهری
۱۰۵	۷	۶	۳	۳	۵	۷	۵	۵	۶	۲	۶	۵	۶	۵	ضعف شدید در زیرساخت‌های انرژی، اطلاعات و ارتباطات
۱۰۴	۵	۴	۵	۲	۶	۸	۶	۶	۶	۳	۵	۸	۷	۲	پایین بودن شاخص توسعه فناوری اطلاعات در استان
۱۰۶	۵	۵	۶	۵	۶	۷	۷	۵	۶	۲	۵	۶	۲	۵	محدودیت‌های منابع آب، خشکسالی، کمبود آب مورد نیاز برای توسعه، وابسته بودن به دولت، پایین آمدن سطح زیرساخت‌ها (کمبود اطلاعات) از طرف دولت
۱۱۰	۵	۳	۶	۲	۶	۷	۷	۵	۶	۵	۵	۶	۲	۵	دسترسی‌های پایین، اغلب منابع استان و مشکلات مربوط به دسترسی و عدم توجه از سوی دولت
	۵	۳	۶	۲	۶	۷	۷	۵	۶	۵	۵	۶	۲	۵	محدودیت‌ها در زمینه زیرساخت‌ها
	۵	۳	۶	۲	۶	۷	۷	۵	۶	۵	۵	۶	۲	۵	عدم تعادل در زیرساخت‌های آب و برق و گاز در استان بخصوص در شهرهای کوچک و روستاها

جدول ۱۳۱- شرح مسائل راهبردی در حوزه زیربنایی و نظام سکونتگاهی

مسئله راهبردی	شرح مسئله
محرومیت‌های روستایی و مخاطرات مربوط به مهاجرت‌های روستا-شهری	علاوه بر محرومیت‌های شهری، وضعیت سکونتگاه‌های روستایی استان نیز بسیار نامناسب است، محروم‌ترین سکونتگاه‌های روستایی کشور در این استان واقع شده‌اند و دسترسی به خدمات زیرساخت‌های سکونت روستایی در این استان با مشکلات متعددی مواجه است و مخاطرات مربوط به مهاجرت‌های روستا-شهری و خالی شدن سکونتگاه از مشکلات این استان به شمار می‌رود
محرومیت‌های زیرساخت‌های تأمین آب و برق و گاز در استان خصوصاً در شهرهای کوچک و روستاها	بررسی وضعیت استان از نظر برخورداری از زیرساخت‌های آب و برق و گاز نشان از محرومیت شدید استان در این زمینه دارد، به این که گازرسانی در استان از سال ۱۳۸۹ آغاز شده است تاکنون حتی کل شهر زاهدان به عنوان مرکز استان گازرسانی نشده است و مناطقی از شهر با مشکل دسترسی به گاز مواجه هستند و محرومیت از این نظر در سایر شهرها و روستاها بیشتر نیز می‌باشد. دسترسی به آب شرب تصفیه شده در برخی از شهرها و روستاها نیز با مشکل مواجه است
دسترسی‌پذیری پایین اغلب پهنه‌های استان و مشکلات مربوط به دسترسی و عدم وجود آژاده‌ها و محدودیت‌ها در شبکه ریلی استان	با اینکه استان سیستان و بلوچستان در پهنه جغرافیایی از بندر ازبکستان چهاربرخوردار است اما زیرساخت‌های متصل به این بندر بسیار محدود است و تنها مسیر ریلی استان مسیر میرجاوه-سیستان و سیستان و بلوچستان از نظر شاخص فناوری اطلاعات و ارتباطات در سال ۱۳۹۹ رده ۳۱ بین استان‌های کشور را داشته است و از نظر دسترسی به خدمات و زیرساخت‌های فناوری اطلاعات محروم‌ترین استان‌های به شمار می‌رود که مهم‌ترین دلایل این محرومیت مربوط به عدم دسترسی به زیرساخت‌ها و مهارت‌ناکافی ساکنین بوده است
مطاف شدید در زیرساخت‌های فناوری اطلاعات و پایین بودن شاخص توسعه فناوری اطلاعات در استان	هیرمند به عنوان تنها شیریان منطقه با توجه به مسیر طولانی اش (۱۰۵۰ کیلومتر) در خاک افغانستان و قابلیت فراوان آن کشور در کنترل و انحراف آب رودخانه و همچنین نوسانات طبیعی مقدار آب آن، دل‌نگرانی‌های فراوانی را برای مردم منطقه فراهم نموده است و این قضیه در سال‌های اخیر با بروز خشکسالی‌ها و خشک شدن بستر رودخانه شدت بیشتری یافته است. از سویی عادت به مصرف فراوان آب در بخش‌های مختلف اقتصادی منطقه و نوسانات شدید آب هیرمند که علل طبیعی با انسانی داشته منطقه را دچار بحران‌های عظیم آبی نموده است.

جدول ۱۳۳ - شرح مسائل راهبردی در حوزه منابع طبیعی و محیط زیست

مسئله راهبردی	شرح
وابستگی به منابع آب درودی از کشور همسایه	افغانستان در سال‌های اخیر با ایجاد سد‌های متعدد و انسداد بندهای خاکی روی رودخانه هیرمند، راه ورود آب به هامون را بسته و موجب خشکسالی بخشی از مناطق ایران شده است. با توجه به بالا بودن تمرکز رسوبات فلیشی به طور عمده در قسمت شرق و جنوب استان و همچنین باران‌های شدید موسمی و فعالیت تکنوژیک بالای منطقه احتمال وقوع زمین لغزش و ریزش در این پهنه‌ها مخصوصاً در ارتفاعات بالا شیب بالا بسیار زیاد است
آسیب پذیری مراکز سکونتگاهی و کشاورزی در برابر سیل و زمین لغزش	پهنه وسیعی از استان با ۸۳۱۴/۱ کیلومتر مربع مساحت (معادل ۴۷ درصد از وسعت استان) دارای اقلیمی خشک می‌باشد که تعداد ۱۸ شهر از جمله زاهدان (مرکز استان) در این اقلیم قرار دارند. همچنین حدود ۴۱ درصد برابر ۷۴۴۴۳۳ کیلومتر مربع از وسعت آن در گروه اقلیمی فراعشک قرار داشته که در بستر شکل گیری ۱۱ شهر از جمله زابل و چابهار در این پهنه می‌باشد
اقلیم نامناسب و سخت	خشکسالی‌های بی دردی، مدیریت ضعیف منابع آب و تغییر بالا موجب تشدید بحران آب در استان شده است.
بحران آب	چهار میلیون و ۶۰۰ هزار هکتار معادل ۲۵ درصد از گستره (مساحت) این استان بیابانی است و سرانه بیابان‌زایی در کشور نیم هکتار اما در این استان ۱٫۸ هکتار است.
بیابان‌زایی	بسیاری از شهرها و روستاهای استان فاقد سیستم جمع آوری و دفع مناسب پسماند هستند و مسئله پسماند به یکی از معضلات اصلی استان مبدل شده است.
پسماند و مواد زائد	

جدول ۱۳۵ - شرح مسائل راهبردی استان سیستان و بلوچستان در عرصه اقتصادی

عنوان مسئله	شرح مسئله
رشد تولید یکبارگی استان	بررسی روند یکبارگی استان سیستان و بلوچستان طی بازه زمانی سال ۹۷ تا ۹۰ روند افزایشی را نشان می‌دهد. در سال ۹۰ نرخ یکبارگی جمعیت ۱۰ ساله و بیشتر استان ۱۱/۵ درصد بوده است که این روند طی سال‌های آینده رو به رشد بوده است و در سال ۹۷ به ۱۶ درصد رسیده است که از نظر یکبارگی سومیان استان ایران محسوب می‌شود. این موضوع در مناطق شهری نسبت به نرخ یکبارگی کلی نامطلوب‌تر بوده است و رقم آن از ۱۲/۶ به ۱۶/۵ درصد در سال ۹۷ رسیده است. این موضوع برای مناطق روستایی استان نیز به همین ترتیب بوده است و در سال ۹۷ استان چهارمحال در رتبه دوم قرار دارد. همچنین نرخ رشد یکبارگی جمعیت ۱۵-۳۴ ساله استان نیز روندی افزایشی داشته است و در سال ۹۴ میزان یکبارگی در این گروه ۲۹/۹ درصد بوده است که در سال ۹۷ به بالاترین میزان خود یعنی ۳۶/۱ درصد می‌رسد که رتبه نخست یکبارگی کشور را دارد. هر چند در سال ۹۸ از شدت آن کاسته شده است و به ۳۳/۹ درصد رسیده است.
کاهش سطح رفاه اجتماعی و فقر عمومی گسترده	یکی از معاردهای مهم جهت سنجش کیفیت زندگی و سطح رفاه اجتماعی وجود سطح قابل قبول درآمدی است. بررسی میزان درآمد سالانه خانوار روستایی و شهری استان نشان می‌دهد که استان از نظر سطح درآمد پایین‌تر از میانگین سطح پائین قرار دارد و این موضوع به‌ویژه در مناطق روستایی موجب گسترش فقر عمومی گسترده شده است. این موضوع در کنار نابرابری توزیع درآمد موجب مشکلات گسترده‌تری برای استان شده است. بررسی ضریب جینی استان سیستان و بلوچستان در مناطق شهری نشان می‌دهد که این استان در رتبه نخست کشور از نظر توزیع نابرابر درآمدی است. از سوی دیگر در این استان به دلیل فقدان فضای کسب و کار مطلوب و غیرمولد بودن بسیاری از بخش‌های بالایی دارد که این امر نیز یکی دیگر از معاردهای پائین بودن سطح رفاه اجتماعی در استان سیستان و بلوچستان محسوب می‌شود.
اختلاف طبقاتی بالا و مهاجرت گسترده نیروی کار	بررسی نرخ مشارکت اقتصادی استان نشان می‌دهد سیستان و بلوچستان از نظر این شاخص در پایین‌ترین سطح در میان استان‌های کشور قرار دارد. به عبارتی فقدان فضای کسب و کار مطلوب و غیرمولد بودن بسیاری از بخش‌های اقتصادی استان موجب کاهش نیروی کار فعال در سطح استان شده است. این در حالی است که وجود اختلاف درآمدی میان دهک‌های بالا و پایین موجب اختلاف طبقاتی بیشتری شده است. به دلیل وجود مبحث جدایی طلبانه و مشکلات قومی و مذهبی موجود در استان، ادامه چنین روندی موجب تهاوت گسترده اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی خواهد شد که در بلندمدت آسیب‌های جدی را برای کل کشور به دنبال خواهد داشت.
پایین‌ترین سرانه تولید ناخالص داخلی در کشور	بررسی تولید ناخالص داخلی استان نشان می‌دهد سیستان و بلوچستان پایین‌ترین سرانه تولید ناخالص داخلی کشور را دارد. مغفول ماندن ظرفیت‌های توسعه استان به‌ویژه در بخش انرژی، توسعه صادرات معجم با توجه به هم‌جواری با دو کشور با بازار مصرف بزرگ و از طرفی دسترسی به آب‌های آزاد و ارتباط با کشورهای حاشیه حوزه خلیج فارس موجب گردیده است که اقتصاد استان یک اقتصاد مولد نباشد و بخش غیررسمی اقتصاد در قالب پدید قایق کالا، سوخت و مواد معدنی تأثیرات منفی بر بخش تولیدی استان داشته باشد. بررسی اشتغال بخش مواد معدنی غیرفلزی نشان می‌دهد که این بخش از صنعت بیشترین میزان اشتغال استان در بخش صنایع را تشکیل داده است و ۲۸/۳۷ درصد از اشتغال استان و ۳۳/۰۷ درصد از تعداد بنگاه‌های تولیدی را شامل می‌شود و اما سهم ۱/۸ درصد در اشتغال بخش مواد معدنی غیرفلزی کشور دارد.
کمبود صنایع مادر و تخصصی در استان	در استان ۱۰۲۹ کارگاه صنعتی وجود دارد. سهم کارگاه‌ها یا اشتغال ۱۰۰ نفر به بالا در استان ۲۲ کارگاه است. عمده کارگاه‌های صنعتی یا اشتغال بالا در زمینه منسوجات، مواد غذایی، سایر محصولات کانی غری فلزی و پوشاک و عمل آوردن پوست خز است که عمده آن‌ها به عنوان صنایع با فناوری متوسط و رو به پایین است. همچنین کارگاه‌های صنعتی یا اشتغال ۵۰ تا ۱۰۰ نفر در استان ۵۰ کارگاه است. مابقی کارگاه‌های فعال در استان کمتر از ۵۰ نفر اشتغال دارند.
ضعف تجهیزات بندری و ترانزیتی	- با وجود قابلیت‌های عظیم ترانزیتی و لجستیکی استان، تجهیزات و زیرساخت‌های بندری و همچنین حمل و نقل ریلی، هوایی و جاده‌های بسیار ضعیف و رقابت ناپذیر هستند.
عدم توسعه پس‌کرانه‌ها	- پس‌کرانه‌های استان فاقد کارکردهای فراوری، تولید، ذخیره و لجستیک هستند.
کم‌توجهی به قابلیت بازرگانی و تجاری	- با وجود مرزهای دریایی و خشکی و دروازه آسیای میانه، زیرساخت‌های تجاری و بازرگانی در بندر، بازارچه‌ها و منطقه آزاد توسعه نیافته‌اند.

۴-۲- تدوین اهداف بنیادین

اهداف بنیادین سند، اهدافی هستند که در جهت حل مسائل راهبردی استان سیستان و بلوچستان در پیش گرفته شده‌اند. در جدول زیر اهداف بنیادین سند به تفکیک محورهای مطالعاتی آورده شده است.

جدول ۱۳۶- اهداف بنیادین سند راهبردی توسعه سیستان و بلوچستان

اهداف بنیادین	محور
<ul style="list-style-type: none"> - حفظ اکوسیستم طبیعی استان - ارتقای تاب‌آوری در برابر مخاطرات محیطی - توسعه سیستم‌های پایدار گردآوری و بازیافت و دفع پسماند - مدیریت پایدار منابع آب - جلوگیری از بیابان‌زایی و کنترل آن - حفاظت از تنوع زیستی استان - همکاری منطقه‌ای و فراملی - پیشگیری و ممانعت از تخریب و آلودگی محیط‌زیست - استفاده از تکنولوژی سازگار با محیط 	<p>منابع طبیعی و محیط‌زیست</p>
<ul style="list-style-type: none"> - دستیابی به اشتغال پایدار - بهره‌برداری از پتانسیل اقتصاد آبی - کاهش فقر عمومی و افزایش سطح رفاه اجتماعی - تبدیل شدن به قطب گردشگری منطقه - توسعه بخش کشاورزی و دستیابی به جایگاه مطلوب در امنیت غذایی کشور - تبدیل به هاب جریان کالایی میان کشورهای هم‌جوار با کشورهای حوزه خلیج فارس - توسعه نقش لجستیکی و ترانزیتی - توسعه تجارت و بازرگانی - تبدیل به قطب تولید انرژی پاک - گسترش بخش کشاورزی با تأکید بر خاک‌ورزی یا هاپونیک - تبدیل به قطب تولید فرآورده‌های حاصل از تولید آبزیان - بهبود فضای کسب و کار استان - گسترش اقتصاد دریا پایه - گسترش بخش صنعت با تأکید بر فناوری‌های نوین - گسترش صنایع تبدیلی در بخش معدن با قدرت فرآوری بالا 	<p>اقتصادی</p>
<ul style="list-style-type: none"> - ارتقاء سرمایه‌های اجتماعی - بالا بردن سطح مشارکت در استان - افزایش سطح تعلق و عرق ملی - بالا بردن احساس امنیت در استان - کنترل و کاهش روند آسیب‌های اجتماعی به‌ویژه قاچاق مواد مخدر در استان - ارتقا کیفیت خدمات‌رسانی سازمان‌ها - ارتقاء جایگاه زنان در استان - برقراری عدالت اجتماعی - توسعه اقتصادی - توسعه پایدار - برقراری عدالت اجتماعی 	<p>اجتماعی- جمعیتی</p>

اهداف بنیادین	محور
	<ul style="list-style-type: none"> - جلوگیری از جابه‌جایی جمعیت - تحقق عدالت آموزشی - تأمین زیر نظام‌های تعلیم و تربیت - بهبود زیر نظام‌های بخش سوادآموزی - متناسب‌سازی رشته‌های دانشگاهی با نیازهای زیست‌بوم استان - تأمین زیر نظام‌های اساسی تحقق آموزش مطلوب با رعایت اصل عدالت آموزشی
	<ul style="list-style-type: none"> - ارتقا و توسعه زیربنای اصلی استان و افزایش پیوندهای ملی - توسعه زیرساخت‌های پایه و توسعه فناوری اطلاعات و ارتباطات - مدیریت پایدار منابع طبیعی بخصوص آب بر اساس ظرفیت‌های محیط
	<ul style="list-style-type: none"> - مشارکت حداکثری نهادهای دولتی در تصمیم‌گیری و اجرا - تقویت هماهنگی بین ستادها و کمیته‌های استانی - ارتقای مدیریت امنیت و ایمنی در حوزه‌های مختلف توسعه - برنامه‌ریزی راهبردی و تمرکز بر مسائل اصلی توسعه استان - آشکار و روشن‌سازی مأموریت‌ها و وظایف نهادها و دستگاه‌های فعال در استان - مدیریت بایات و بومی و آشنا با وضعیت اجتماعی، فرهنگی، اقتصادی و طبیعی استان و ثبات در تصمیم‌گیری - اعتماد به مدیران و مسئولان استان - تفکر نظام‌مند و نهادینه برای مدیریت سرزمین در سطوح مدیریتی و برنامه‌ریزی - استفاده از آخرین دستاوردهای فنی و تخصصی در مدیریت کیفیت - فعال نمودن کلیه ستادها و کارگروه‌های استان سیستان و بلوچستان - اجرایی نمودن حداکثری برنامه‌ها و پروژه‌ها در همه‌ی حوزه‌ها - عدم انطباق مصوبات شورای برنامه‌ریزی و توسعه استان با وظایف و مأموریت‌های اصلی آن - نظارت بر عملکرد شوراهای و کمیته‌ها و پرداختن به وظایف اصلی و مهم در تصمیم‌گیری و نه صرفاً هماهنگی - مدیریت یکپارچه، بین بخشی، میان‌رشته‌ای و مبتنی بر قلمروهای فضایی - فهم صحیح و دقیق مجریان از برنامه‌ها و اهداف - تأمین منابع مالی و پولی مناسب و به موقع و کاهش ریسک - آموزش نیروهای متخصص و بین‌رشته‌ای جهت راهبری توسعه استان - ایجاد نظام پایش، نظارت، ارزیابی و بهبود - برنامه‌ریزی مشارکتی و از پایین به بالا - تمرکز مدیریت بر نتایج و پرونده‌ها - تمرکز مدیریت بر مسئله‌های اولویت‌دار استان - الزام قوانین و مقررات پشتیبان اجرای آمایش استان - هماهنگی با تغییرات و فرصت‌ها و تهدیدهای جدید
	<ul style="list-style-type: none"> - توسعه معادل و متوازن استان و تعادل - کاهش و تعدیل مهاجرت‌ها - دستیابی به یکپارچگی سرزمینی

۳-۴- تدوین چشم انداز

در برنامه ریزی راهبردی چشم انداز، محرکی انگیزشی، هدف غایی و تصویر و دید شرایط ایده آل، مطلوب و منحصر به فرد منطقه یا سازمان در آینده است که از ویژگی‌های وضوح، خلاصه‌گی، امید، آینده‌سو، چالش‌انگیز، خاطره‌انگیز و تحقق‌پذیر، مطابقت با ارزش‌ها و فرهنگ و زمان‌بندی برخوردار است. با توجه به اهداف و اسناد فرادست، استان سیستان و بلوچستان:

استان سیستان و بلوچستان به عنوان هاب اقتصاد آبی و قلب گردشگری کشور نقش فراملی در تجارت و بازرگانی، ترانزیت و لجستیک، کشاورزی ارگانیک و صنایع نفت و گاز و پتروشیمی ایفا می‌کند. این منطقه ضمن برخورداری از تمامی خدمات و زیربنای اساسی و ایجاد معیشت پایدار برای تمامی مردم، از حس تعلق و همبستگی بالایی بهره‌مند است و با مدیریت پایدار منابع آب و ایجاد منابع جدید، از محیط زیستی پایدار برخوردار است.

۴-۴- مأموریت‌های اصلی

مأموریت‌ها در واقع علت وجودی، هدف و شرح کارهای منحصر به فردی است که منطقه برای نیل به چشم‌انداز خود انجام می‌دهد. بنابراین مأموریت‌ها با کلماتی همچون حمایت، بهینه کردن، خلق، درگیری، یاری، کمک، فراهم کردن، برآورده کردن، تأمین ترویج و غیره آغاز می‌شود. در واقع، مأموریت کلان سیستان و بلوچستان، پایدار کردن پیشرفت و آبادانی آن است و در کنار آن موارد زیر نیز به عنوان مأموریت‌های استان مطرح می‌باشد:

- خلق فرصت‌های اقتصادی و اجتماعی عادلانه برای جمعیت عشایر؛
- رونق و مقاومتی کردن اقتصاد منطقه؛
- ریشه‌کنی فقر و تأمین معیشت ایمن و باثبات برای تمامی گروه‌ها؛
- بهره‌برداری خردمندان و پایدار از قابلیت‌ها و مواهب خدادادی به‌ویژه منابع دریایی و آبی؛
- کاهش آسیب‌پذیری در برابر مخاطرات طبیعی و سایر شوک‌های بیرونی؛
- کاهش و یا از بین بردن عدم تعادل‌ها و بی‌عدالتی‌های فضایی؛
- توسعه منابع و سرمایه‌های انسانی جوان و با فرهنگ، متخصص، مشارکت‌جو، مولد و سالم؛
- حفظ، حمایت و ترویج ویژگی‌های ارزشمند سبک زندگی سال و مولد روستایی و عشایری؛
- برقراری عدالت و دربرگیرندگی اقتصادی، اجتماعی-فضایی؛

- حفظ، ارتقا و ترویج سبک زندگی ایرانی-اسلامی؛
- تأمین نیازهای اساسی همگان و ایجاد برابری در دسترسی به فرصت‌ها و تسهیلات؛
- توانمندسازی و مقتدرسازی محرومان و در حاشیه ماندگان و بی‌صدایان؛
- خلق مدیریت قلمرویی یکپارچه و سبز؛
- ارتقای تعاملات اقتصادی-اجتماعی و فرهنگی؛

۴-۵- بررسی نقاط قوت، ضعف، فرصت و تهدید

پس از بررسی و تحلیل و شناسایی مسائل راهبردی، در نهایت به منظور تعیین نقاط قوت و ضعف، فرصت‌ها و تهدیدها، از روش تحلیل راهبردی (سوات) استفاده شد. این روش در ادبیات برنامه‌ریزی راهبردی، ابزاری مؤثر برای تحلیل، هدایت و کنترل محیط مورد برنامه‌ریزی به شمار می‌آید. این روش بر این اصل استوار است که هر پدیده در یک محیط رقابتی تحت تأثیر سازمان‌دهی ساختار درونی خود و عوامل ناشناخته و خارج از کنترل در محیط بیرونی (محیط پیرامون) قرار دارد. بنابراین سنجش و تحلیل راهبردی می‌تواند شکاف بین شرایط موجود و مطلوب را به منظور دستیابی به الگوی پایدار، زیست‌پذیر و رقابتی تعیین و سپس ارزیابی نماید. هدف تحلیل راهبردی استان سیستان و بلوچستان، شناسایی عوامل درونی و بیرونی مؤثر بر آن در دستیابی به اهداف توسعه است که در محورهای مدیریتی-نهادی، اقتصادی، اجتماعی-جمعیتی، منابع طبیعی و محیط‌زیست، زیربنایی و نظام سکونتگاهی به تحلیل آن می‌پردازد.

محور نظام مدیریتی

جدول ۱۳۷ - عوامل درونی و بیرونی در نظام مدیریتی توسعه فضایی استان

عوامل بیرونی	عوامل درونی	عوامل ضعف (Weakness)	عوامل قوت (Strengths)	زمینه
<ul style="list-style-type: none"> - ریف حقیقی و قانونی در جهت گسترش ارتباطات اقتصادی و فرهنگی با سایر نقاط کشور - استفاده از ظرفیت‌های تخصصی و فنی بخش خصوصی خارج از استان جهت تحقق مدیریت یکپارچه در سطح پایش، نظارت، ارزیابی و تصمیم‌سازی - یکپارچه‌سازی داده‌ها و اطلاعات موجود در نهادهای دولتی و غیردولتی و ایجاد سامانه‌های ارتباطی و کنترل توسعه استان - وضع چارچوب‌های قانونی برای استفاده از ظرفیت‌های مالی و پولی بانک‌ها و مؤسسات مالی و اعتباری جهت کاهش ریسک سرمایه‌گذاری - وجود قوانین مدیریتی و حقوقی جهت کاهش ریسک فعالیت‌های اقتصادی و غیراقتصادی نظیر ارائه مجوزها، تسهیلات، تخفیفات و غیره - هدفمند نمودن و استفاده از مصوبات ستادهای ملی نظیر ستاد بازآفرینی شهری، ستاد اقتصاد مقاومتی، هیات دولت و غیره جهت هماهنگی و تسهیل امور در استان - ایجاد کمیته‌های نظارتی در ابعاد مختلف مدیریت آمایش استان در چارچوب اختیارات نهادهای حاکمیتی (استانداری) و تهیه برنامه بهبود - تبادل اطلاعات و تجربیات با سایر استان‌های 	<ul style="list-style-type: none"> - فقدان نقش قانونی قضایی در تصمیم‌گیری‌ها و چندپارگی نهادهای خدمت‌رسان در سطح ملی و استانی - موضوع امنیت، یکی دیگر از مهم‌ترین موضوع‌های مؤثر بر توسعه استان از نظر نظامی، تأثیر قابل توجه بخش‌های استان به‌ویژه بخش‌های در تغییرات اجتماعی، مدیریت منابع استان و مشارکت افراد و گروه‌های استان - ضعف استان در جذب افراد جامعه به خصوص نهادهای مدیری - تداوم حضور افراد با مهارت‌ها و تخصص‌های پایین در ادارات استان - عدم ایجاد سازوکار لازم برای مشارکت مردم در تصمیم‌گیری‌ها و برنامه‌ریزی و اجرای طرح توسعه استان - آمینتی شدن رویکرد توسعه در استان و عدم استفاده حداکثری از ظرفیت‌های استان - ضعف بر نظارت کیفی بر توسعه استان و اتلاف منابع ملی و استانی - ریسک بالای مشارکت در توسعه استان و اجرای ناقص برنامه‌ها - های داخل و خارج از استان - ایجاد پیامدهای نامطلوب اجتماعی، اقتصادی، محیط‌زیستی و اقدامات و پروژه‌ها به دلیل عدم ارزیابی قبل و سنج اثرات و انجام اصلاحات لازم 	<ul style="list-style-type: none"> - فقدان آمینتی و مدیریت و استانی در استان سیستان و بلوچستان - جدایی عملکردی، فرهنگی و ارتباطی سه قسمت استان: سیستان، سرحد، و بلوچستان و جدایی ساختاری آن‌ها - هم‌پوشانی شکاف زبانی- بلوچی و شیبه- سنی و نیز سیاست‌های مدیری دولت، روحانیون و یا بخش‌ها - فقدان مشارکت مردم در توسعه استان - سازمان‌های مردم‌نهاد استان در وهله اول خبری‌ها و در مراحل بعد مشاوره و مددکاری نبود نهادهای جدید در حوزه اقتصادی و معیشتی - کمبود جدی متخصصین و تحصیل کارکنان در حوزه اقتصادی و اجتماعی استان - بی‌اعتنا به شدت ناهمگون کارکنان در سازمان‌های مختلف استان - اعمال نادر گروه‌های فشار و گروه‌های خارج از سازمان بر روند و اولویت‌های برنامه‌ها و اقدامات - اعتقاد پایین مردم به مدیران و مسئولان استان - نگاه آمینتی به منابع طبیعی این استان - تناسب کم مصوبات شورای برنامه‌ریزی و توسعه استان با وظایف و مأموریت‌های اصلی آن - توزیع نابرابر فرصت‌ها و منابع در سطح استان سیستان و بلوچستان - عدم نظارت بر فعالیت‌ها و مصوبات شوراها، کمیته‌ها و کمیسیون‌های موجود و فعال در استان - عریض و طویل بودن کارگروه‌ها و تعداد زیاد اعضای آن‌ها و مشکلات در گفتگو، تعامل و تصمیم‌گیری - مدیریت مقطعی و کوتاه‌مدت در سطح کلان استان - نبود نظام یکپارچه و همه‌جانبه برنامه‌ریزی، تصمیم‌گیری و مدیریت توسعه سرزمینی در استان - عدم توجه مدیریت استان به حفظ یکپارگی استانی و ایجاد ثبات سیاسی و مدیریتی - تهیه اسناد منبذ توسعه در سطح استان و تداخل تصمیم‌گیری‌ها در برخی موارد نظیر سند ملی توسعه استان، طرح ناحیه - نبود هماهنگی و هم‌انرژی مدیریتی در تصمیم‌گیری‌ها و تداخل قلمروهای مدیریتی - برنامه‌ریزی توسعه استان بدون تمرکز بر اولویت‌های مسائل استان از نگاه مردم و نهادهای مردمی - ابهام و عدم شفافیت در مسائل آمینتی و اثرات و الزامات آن بر توسعه استان - فقدان برنامه‌ریزی آمینتی به بالا و برنامه‌ریزی با مشارکت مردم و سایریندگان شهری و روستایی آن‌ها 	<ul style="list-style-type: none"> - ایجاد سازوکارهای قانونی جهت پراکنش قضایی جمعیت به‌ویژه در کل استان در راستای تعادل بخشی در سطح استان و پرهیز از تمرکز جمعیتی - تهیه سند ملی توسعه استان و تعیین تکلیف فعالیت‌ها و محورهای توسعه - فعال بودن ستادها و کمیته‌های استانی در جهت بررسی و رفع مشکلات و منابع - تمرکز بر توسعه آمینتی مبتنی بر اقتصاد و جمعیت به جای رویکرد صرف آمینتی و سخت‌افزاری - وجود قوانین و مقررات نهادی جهت پایش، نظارت، ارزیابی و بهبود و نیاز به به‌کارگیری صیقل از آن‌ها - بهبود سازوکارهای قانونی ادغام برنامه‌های عمرانی با برنامه آمایش استان - الزام شدن دستگاه‌های استان به اجرای کردن برنامه آمایش استان 	

عوامل درونی		عوامل درونی		نقاط قوت (Strengths)	زمینه
تهدیدها (Threats)	فرصت‌ها (Opportunities)	نقاط ضعف (Weakness)	عوامل درونی		
<p>- بی‌ثباتی در نظام تصمیم‌گیری؛</p> <p>- افزایش کشمکش‌ها به دلیل ساختار قومی و طایفه‌ای موجود در داخل و خارج استان سیستان و بلوچستان و عدم همکاری و وحدت رویه در توسعه استان؛</p> <p>- تصویب مصوبه‌های شوراهای عالی در مغایرت با برنامه مصوب آمایش استان؛</p>	<p>موفق در اجرای برنامه توسعه آمایش استان؛</p>	<p>- ضعف در ایجاد چارچوب استفاده از منابع و دارایی‌های بخش خصوصی و مردمی در توسعه استان؛</p> <p>- فقدان نیروهای متخصص و فنی مورد نیاز و کافی برای راهبری توسعه استان؛</p> <p>- نبود سازوکار مستقیم نظارت، ارزیابی و بهبود عملکرد سازمانی در راستای اجرای برنامه توسعه استان؛</p> <p>- عدم تأمین منابع مالی مورد نیاز بانسجه به در آمد کم تولید ناخالص استان؛</p> <p>- نبود سیستم جامع داده‌ها و اطلاعات جهت رصد توسعه و شناسایی به موقع مشکلات و چالش‌ها؛</p> <p>- پروژه محور بودن توسعه و عدم توجه به نتایج و پایداری و سطح دستیابی به اهداف توسعه استان؛</p> <p>- فقدان تعریف الزامات نهادی و قانونی مورد نیاز تحقق برنامه آمایش استان؛</p> <p>- نبود سازوکار پیش‌زمانی پروژه‌ها و اقدامات و ایجاد تغییرات با توجه به شرایط؛</p> <p>- عدم توجه به مانع‌ترازی و کاهش کارآمدی اقدامات؛</p>	<p>عوامل درونی</p>	<p>نقاط قوت (Strengths)</p>	<p>زمینه</p>

در محور اقتصادی

جدول ۱۳۸ - عوامل درونی و بیرونی در نظام اقتصادی

عوامل بیرونی		عوامل درونی		نقاط قوت (Strengths)	زمینه
تهدیدها (Threats)	فرصت‌ها (Opportunities)	نقاط ضعف (Weakness)	عوامل درونی		
<ul style="list-style-type: none"> - پاینده قاجان کالا و سوغت - توفه گرایمی - تحریم اقتصادی - وجود گروه‌های تروریستی که موجب ناامنی در استان می‌شود - اعطای مجوز غیر صید به کشور چین - بالا بودن هزینه مبادلات تجاری با کشورها به دلیل عدم گسترش زیرساخت‌ها - عدم گسترش زیرساخت‌های الکترونیکی جهت توسعه تجارت در شرایط کرونا - وجود رقای فرا منطقه‌ای - وجود منطقه آزاد جبل علی 	<ul style="list-style-type: none"> - هم‌جواری با دو کشور افغانستان و پاکستان - امکان نمود به بازار مبادلاتی این کشورها - فرصت تبدیل شدن به هاب جریان کالا - امکان گسترش تجارت با کشورهای حاشیه خلیج فارس به دلیل یونان‌های مذهبی - دسترسی به آب‌های آزاد - بهره‌گیری از توان بندی چهار جهت - امکان شکل گیری کسب و کار مجازی - بهره‌گیری از توان منطقه آزاد 	<ul style="list-style-type: none"> - کاهش رشد اندازه بازار داخلی - روند افزایش نرخ بیکاری استان - روند کاهش اشتغال بخش کشاورزی - کم‌توجهی به اقتصاد آبی - کم‌توجهی به قابلیت ترانزیتی - ریزه سوم نرخ بیکاری مناطق روستایی در کشور - پایین‌ترین میزان متوسط درآمد سالانه یک خانوار روستایی در کشور - ریزه نخست از نظر پایین‌ترین متوسط درآمد سالانه یک خانوار شهری در کشور - بالاترین ضریب جینی کشور در مناطق شهری - ریزه دوم از نظر پایین‌ترین متوسط درآمد سالانه یک خانوار شهری در کشور - پایین‌ترین نرخ مشارکت اقتصادی در کشور - پایین‌ترین سرانه تولید ناخالص داخلی کشور - سهم بالا در مصرف آب کشاورزی - بهره‌وری پایین بخش معدن - ریزه سوم از نظر پایین‌ترین نسبت تعداد کارگاه‌های صنعتی ده نفر کارکن و بیشتر به کل جمعیت - ریزه نخست از نظر پایین‌ترین نسبت تعداد شاغلان کارگاه‌های صنعتی ده نفر کارکن و بیشتر به کل جمعیت در کشور - سهم پایین سهم استان از ارزش تولید کارگاه‌های صنعتی کشور 	<ul style="list-style-type: none"> - رونده افزایش اشتغال بخش صنعت و خدمات - مزیت نسبی در بخش ماهیگیری - مزیت نسبی در بخش جنگلداری - سرانه بالای تولید آبزیان - سهم اشتغال بالاتر از میانگین کشور در بخش آبزیان - سهم مطلوب در ارزش افزوده بخش صنایع مواد غذایی - سهم مطلوب در ارزش افزوده در بخش چاپ و انتشار در اقتصاد کشور - سهم بالای ارزش افزوده بخش کشاورزی در مقایسه با سایر بخش‌های اقتصادی استان در اقتصاد کشور - وجود ۷۸ شهرک و ناحیه صنعتی در استان - وجود ۱۱ گمرک تجاری در استان - افزایش ده درصدی معادن در حال بهره‌برداری 	<p>نظام اقتصادی</p>	

در محور منابع طبیعی و محیط زیست
جدول ۱۳۹ - عوامل درونی و بیرونی در نظام طبیعی و محیط زیستی توسعه فضایی استان

عوامل بیرونی		عوامل درونی		زمینه
تهدیدها (Threats)	فرصت‌ها (Opportunities)	نقاط ضعف (Weakness)	نقاط قوت (Strengths)	
<ul style="list-style-type: none"> - فرایند رو به تزاید تغییرات اقلیمی و گرمایش جهانی و تأثیرات منفی آن بر منابع آب و اقلیم استان - تشدید فرایندهای منفی در اکوسیستم‌های طبیعی و انسانی و بروز مخاطرات طبیعی - روند رو به تخریب نواحی محیط‌زیستی و ناکارآمدی اکوسیستم‌های طبیعی - نامناسب بودن ساختار مدیریت آب استان منتهی بر رویکرد بخشی و نبود نگرش یکپارچه‌نگر با رعایت ملاحظات آمایش سرزمین. - وابستگی به منابع آب رودی از کشور همسایه به‌ویژه در ناحیه سیستان؛ - منبع بالقوه تولید ریزگردها به دلیل خشک شدن سطح دریاچه‌ها و رودخانه‌ها (از جمله جازموریان، هامون، ها)؛ - وجود کاربن‌های خارجی گردوغبار در افغانستان و پاکستان؛ - آلوده‌خیز بودن به‌ویژه در بخش‌های میانی و جنوبی استان تحت تأثیر فرورانش مکرر؛ 	<ul style="list-style-type: none"> - ظرفیت‌های بی نظیر برای تولید به‌ویژه برداری از انرژی خورشیدی - وجود پتانسیل پژوهشی با مراکز دانشگاهی و تحقیقاتی جهت ارائه راهکارهای پایداری در بخش کشاورزی و پرورش تیروی متخصص - امکان تأمین آب با استفاده از روش‌های نمکزدایی آب دریای عمان - امکان به‌کارگیری روش‌های نوین مبارزه با پدیده بیابانزایی - توان لازم به منظور توسعه جنگل به‌ویژه در اطراف کوه‌های قناتان و بزمان؛ 	<ul style="list-style-type: none"> - میزان نزولات در مناطق مختلف استان بین ۱۲۰-۷۰ میلی‌متر در سال است - تیرات آب‌وهوایی و خشکسالی‌ها - اقلیم نامناسب و سخت (خشک و فراخشک) پهنه وسیعی از استان؛ - تیرجری بیش از ۵۰۰۰ میلی‌متر در سال - متوسط دمای سالانه برابر ۲۲ درجه سانتی‌گراد (بالتر از متوسط کشور) - کاهش کمیت و کیفیت منابع آب قابل‌استفاده در کشاورزی در استان - راندمان بسیار پایین بهره‌وری از منابع آبی و تخصیص ناموزن در بخش‌های مختلف مصرف - کاهش سطح ایستای سفرهای آب زیرزمینی به دلیل حفر چاه‌های عمیق و نیمه عمیق (۱۹ درصد منابع آب زیرزمینی استان) - پرتش گدایی و جنگلی ضعیف - پرتش سطح وسیعی استان (۲۱ درصد آن) توسط پدیده‌های بیابانی؛ - عدم امکان توسعه کشاورزی در بخش شمالی استان (سیستان و زابل) با توجه به نبود منابع آب زیرزمینی و بستن آب رودخانه هیرمند به روی منطقه به عنوان تنها منبع آب؛ 	<ul style="list-style-type: none"> - وسعت از مواد معدنی از جمله مس - دارای ۱۳ منطقه تحت مدیریت و حفاظت زیست‌محیطی - تالاب هامون بزرگ‌ترین دریاچه آب شیرین ایران است - وجود اشکال متنوع ژئومورفولوژیک (آتش‌فشان‌ها، گل‌فشان‌ها، کوه‌های مرتخی و...) در استان و امکان بهره‌گیری‌های مختلف (اکوتوریسم، درمانی و...) از آن‌ها؛ - اقلیم مناسب کشت محصولات گرمسیری سودآور - صادراتی (خرما، مرکبات، موز، انبه)؛ - اقلیم مناسب در سواحل جنوبی برای توسعه فعالیت‌های شیلاتی و صیادی، پرورش میگو و توسعه صنایع وابسته؛ - وجود خاک نسبتاً مناسب و منابع آبی (رودخانه باهو کلات و کاجو) به منظور کشاورزی در بخش جنوبی استان (حوضه آبریز بلوچستان جنوبی) - گونه‌های جانوری: تسلیح بزرگ کرانه، انواع آهو، قوچ، میش، خارپشت، انواع مار، انواع پرندگان، خرس سیاه و گورخر در دو ناحیه رویش ایران تورانی و خلیج عدنایی - دارای یک هزار و ۲۰۰ گونه گیاهی و ۳۰۰ گونه دارویی 	<p>نظام طبیعی و محیط‌زیست</p>

در محور اجتماعی-جمعیتی-آموزش

جدول ۱۴۰- عوامل درونی و بیرونی در نظام اجتماعی-جمعیتی و آموزشی توسعه فضایی استان

عوامل بیرونی		عوامل درونی	
تهدیدها (Threats)	فرصت‌ها (Opportunities)	نقاط ضعف (Weakness)	نقاط قوت (Strengths)
<ul style="list-style-type: none"> - تنش و نزاع‌های قومی و قبیله‌ای در استان به دلیل تفاوت‌های مذهبی و فرهنگی - بی‌تفاوتی مردم نسبت به سرنوشت کشور به دلیل تعلق و عرق ملی پائین - افزایش آسیب‌های اجتماعی در استان - پائین بودن سطح مشارکت مردم در استان به دلیل اعتماد پائین به سازمان‌ها 	<ul style="list-style-type: none"> - تنوع و چندپایتهای فرهنگی در استان - ظرفیت بالای تولیدات فرهنگی - امکان استفاده از ظرفیت‌های فرهنگی و طبیعی در جهت جذب گردشگر و بوم گردی - امکان توسعه‌ی صنایع دستی به‌ویژه پومناک محلی - امکان افزایش تعاملات اجتماعی و فرهنگی با افغانستان و پاکستان به دلیل هم‌مرز بودن این کشورها - امکان استفاده از ظرفیت‌های مردمی در جهت افزایش مشارکت و اجرای برنامه‌های توسعه‌ای در استان 	<ul style="list-style-type: none"> - میزان بالای قاچاق مواد مخدر - سرمایه اجتماعی پائین در سطح خرد و میانی - روند افزایشی آسیب‌های اجتماعی - تمایل بالا به مهاجرت و میزان کم انحصار به ایرانی بودن - تعلق و عرق ملی پائین 	<ul style="list-style-type: none"> - تنوع قومی، فرهنگی و زبانی در استان - اعتقاد به وجود عدالت در جامعه - میزان بالای سرمایه‌های اجتماعی - میزان بالای دگرخواهی - میزان بالای اعتماد به مردم - اعتقاد به توانایی نظام در حل مشکلات - وجود خرده فرهنگ‌ها و تنوع آداب و سنن
<ul style="list-style-type: none"> - رشد سکونتگاه‌های غیررسمی در استان - مهاجر فرستی به استان‌های دیگر و رشد سکونتگاه‌های غیررسمی در آنجا - فقر معیشتی و تأثیرات نامطلوب بر سلامتی ساکنین استان 	<ul style="list-style-type: none"> - مزیت نسبی در تولید محصولات باغی و زراعی - مزیت نسبی در دامداری و دام پروری - مزیت نسبی در پرورش دام سنگین - مزیت نسبی در پرورش شیر و شیر ترغ - مزیت نسبی در پرورش زنبورصل - مزیت نسبی در آبی پروری - مزیت نسبی در تولید صنایع دستی - مزیت نسبی در تولید غذای آبزیان پرورشی - مزیت نسبی در احداث پلاینگاه نفت در چابهار - مزیت نسبی در تولید ششاور و کشتی‌های سبک 	<ul style="list-style-type: none"> - مهارت پایین افراد - فقر مطلق در زمینه تأمین معاش - مهاجر فرستی - توزیع ناموزون امکانات در سطح استان 	<ul style="list-style-type: none"> - وجود شهرک‌ها و نواحی صنعتی در مناطق محروم - وجود ظرفیت‌های معدنی و معادن در بخش‌های محروم - وجود مرز مشترک با کشورهای افغانستان و پاکستان - وجود جاذبه‌های گردشگری طبیعی، تاریخی و فرهنگی - وجود منطقه آزاد تجاری-صنعتی چابهار و منطقه ویژه اقتصادی رامشار - قرار گرفتن در کریدور شمال-جنوب در شرق کشور - وجود ۸ گذرک فعال - وجود مرز آبی در حدود ۳۰۰ کیلومتر با دریای عمان
		<ul style="list-style-type: none"> - بی‌کاری - تبعیض و نابرابری - محرومیت نسبی در دستیابی به امکانات آموزشی، زیرساخت‌های شهری، اشتغال و ... - دسترسی ناکافی به شبکه ارتباطی و شریانی داخل کشور - خشک‌سالی‌های پیاپی - کم‌سواد - عدم تناسب تحصیلات با نیازهای استان - عدم استفاده بهینه از مناطق آزاد جهت تجارت و ترازیت کالا 	<ul style="list-style-type: none"> - وجود شهرک‌ها و نواحی صنعتی در مناطق محروم - وجود ظرفیت‌های معدنی و معادن در بخش‌های محروم - وجود مرز مشترک با کشورهای افغانستان و پاکستان - وجود جاذبه‌های گردشگری طبیعی، تاریخی و فرهنگی - وجود منطقه آزاد تجاری-صنعتی چابهار و منطقه ویژه اقتصادی رامشار - قرار گرفتن در کریدور شمال-جنوب در شرق کشور - وجود ۸ گذرک فعال - وجود مرز آبی در حدود ۳۰۰ کیلومتر با دریای عمان

عوامل بیرونی		عوامل درونی		نقاط قوت (Strengths)	زمینه
تهدیدها (Threats)	فرصت‌ها (Opportunities)	نقاط ضعف (Weakness)	عوامل درونی		
<ul style="list-style-type: none"> - دسترسی پایین دانش آموزان به آموزش مجازی - بالا رفتن آسیب‌های اجتماعی به دلیل میزان بالای ترک تحصیل - بی‌انگیزگی آموزگاران، نهفتگی و افت کیفیت آموزش سوادآموزی به دلیل نبود امکانات آموزشی مانند فضای آموزشی و 		<ul style="list-style-type: none"> - کمبود کادر آموزشی (۲ هزار معلم) - عدم دسترسی حدود ۵۰ درصد دانش آموزان به سامانه شاد (۴۰۰ هزار دانش آموز) - نرخ بالای کودکان بازمانده از تحصیل - نبود زیرساخت‌های لازم به منظور تحقق آموزش مجازی در مناطق روستایی و حاشیه شهرها - کمبود فضای آموزشی (۶۰۰۰ کلاس درس) - رتبه اول تکرار پایه در کشور - پایین تر بودن نرخ پاسوادی از متوسط کشوری - عدم سامان‌دهی دقیق وضعیت استخدامی آموزگاران - وجود مشکلات فرهنگی و عدم استقبال و بی‌انگیزگی سوادآموزان - بازگشت به بی‌سوادی 	<ul style="list-style-type: none"> - وجود ۷۳ مؤسسه آموزش عالی در سطح استان - بیش از ۸۲۴۱۳ دانشجوی شاغل در مقاطع مختلف تحصیلی - پایین بودن نسبت استاد به دانشجو 	آموزش عالی	
<ul style="list-style-type: none"> - عدم تناسب آموزش‌ها با نیازها - پایین آمدن کیفیت آموزش‌های ارائه شده به دلیل نبود امکانات آموزشی - هدر رفت منابع آموزش عالی و پاسخگو نبودن آموزش عالی به نیازهای خاص استان - پایین بودن کیفیت آموزش به خصوص در دوران کرونا 	<ul style="list-style-type: none"> - بهبود کمی آموزش عالی در طی سال‌های اخیر 	<ul style="list-style-type: none"> - کمبود حیات علمی - فقدان مطالعات آلمایی - عدم تناسب رشته‌های دانشگاهی با نیازهای زیست‌بوم - کمبود زیرساخت‌های لازم جهت تحقق آموزش مجازی - دانش‌نیان نبودن صفت و ارتباط ضعیف بین دانشگاه، صنعت و بازار کار - بیکاری فارغ‌التحصیلان 			

عوامل بیرونی		عوامل درونی		نقاط قوت (Strengths)	نقاط ضعف (Weakness)	زمنه
تهدیدها (Threats)	فرصت‌ها (Opportunities)	نقاط قوت (Strengths)	نقاط ضعف (Weakness)			
<ul style="list-style-type: none"> - دسترسی پایین دانش‌آموزان به آموزش مجازی - بالا رفتن آسیب‌های اجتماعی به دلیل میزان بالای ترک تحصیل - بی‌انگیزگی آموزنیاران نهضت و افت کیفیت آموزش سوادآموزی به دلیل نبود امکانات آموزشی مانند فضای آموزشی و 	<ul style="list-style-type: none"> - بهبود کمی آموزش عالی در طی سالان اخیر 	<ul style="list-style-type: none"> - کمبود کادر آموزشی (۱۲ هزار معلم) - عدم دسترسی حدود ۵۰ درصد دانش‌آموزان به سامانه شاد (۴۰۰ هزار دانش‌آموز) - نرخ بالای کودکان بازمانده از تحصیل - مجازی در مناطق روستایی و حاشیه شهرها - کمبود فضای آموزشی (۶۰۰۰ کلاس درس) - رتبه اول تکرار پایه در کشور - پایین بودن نرخ باسوادی از متوسط کشوری - عدم سامان‌دهی دقیق وضعیت استخدامی آموزنیاران نهضت - وجود مشکلات فرهنگی و عدم استقبال و بی‌انگیزگی سوادآموزان - بازگشت به بی‌سوادی 	<ul style="list-style-type: none"> - وجود ۷۳ موسسه آموزش عالی در سطح استان - بیش از ۸۲۶۱۳ دانشجوی شاغل در مقاطع مختلف تحصیلی - پایین بودن نسبت اساتد به دانشجو 	آموزش عالی		
<ul style="list-style-type: none"> - عدم تناسب آموزش‌ها با نیازها - پایین آمدن کیفیت آموزش‌های ارائه شده به دلیل نبود امکانات آموزشی - هدر رفت منابع آموزش عالی و پاسخگو نبودن آموزش عالی به نیازهای خاص استان - پایین بودن کیفیت آموزش به خصوص در دوران کرونا 						

در محور زیربنایی و نظام سکونتگاهی
جدول ۱۴۱ - عوامل درونی و بیرونی در نظام زیربنایی و سکونتگاهی توسعه فضایی استان

زمینه	عوامل درونی			
	تهدیدها (Threats)	فرصتها (Opportunities)	نقاط ضعف (Weakness)	نقاط قوت (Strengths)
نظام زیربنایی	مخاطرات مربوط به مهاجرت رونما شهری به واسطه دسترسی پایین به خدمات و زیرساخت‌ها	موقعیت مرزی در ارتباط با پاکستان و افغانستان دسترسی به دریای عمان و امکان توسعه فعالیت‌های وابسته به دریا	عدم اتصال بندر چابهار به خطوط ریلی و آژاد راه‌ها ضعف شاخص‌های حمل و نقل جاده‌ای کمیت پایین زیرساخت‌های جاده‌ای و کشته‌شدگان زیاد جاده‌ای نسبت به میانگین کشوری وضعیت نامناسب آب مصرفی در شهرهای استان کمبود منابع آب در استان دسترسی محدود به شبکه گازرسانی در شهرها و روستاهای استان	وجود تنها بندر اقیانوسی در استان عبور کریدورهای بین‌المللی از داخل استان و ارتباط مناسب با این کریدورها وجود منطقه ساحلی مکران در استان و ظرفیت‌های غنی این منطقه
موقعیت استراتژیک	مخاطرات مرزی در ارتباط با پاکستان و افغانستان دسترسی به دریای عمان و امکان توسعه فعالیت‌های وابسته به دریا	موقعیت مرزی در ارتباط با پاکستان و افغانستان دسترسی به دریای عمان و امکان توسعه فعالیت‌های وابسته به دریا	عدم اتصال بندر چابهار به خطوط ریلی و آژاد راه‌ها	وجود تنها بندر اقیانوسی در استان ذخایر معدنی غنی در استان شامل مادن ارزشمند عبور کریدورهای بین‌المللی از داخل استان و ارتباط مناسب با این کریدورها وجود منطقه ساحلی مکران در استان و ظرفیت‌های غنی این منطقه
سکونتگاهی	مخاطرات مربوط به مهاجرت رونما شهری به واسطه دسترسی پایین به خدمات و زیرساخت‌ها مخاطرات مرزی بر سر آب هیبرند	موقعیت مناسب قرارگیری و همجاری با کشورهای افغانستان و پاکستان موقعیت ساحلی و دسترسی به دریای عمان	محرومیت در دسترسی به خدمات و زیرساخت‌های شهری و روستایی محدودیت‌های زیست محیطی شامل کمبود منابع آب، گردوغبار و... تمرکز جمعیت در شهر زاهدان و وضعیت نخبست شهری این شهر در استان آلودگی بالای محیطی در استان از نظر گردوغبار	وجود شهر چابهار و بندر چابهار در استان قرارگیری سرزمین مکران در استان سکونتگاهی یا کشور عمان و پاکستان



تدوین راهبردها و سیاستها



۵-۱- راهبردها و سیاست‌ها

در این بخش با بهره‌گیری از نتایج تحلیل‌ها در ابعاد مختلف و همچنین مسائل و اهداف راهبردی، راهبردها و سیاست‌های اصلی سند توسعه استان سیستان و بلوچستان تدوین شده است. علاوه بر تدوین راهبردها، سیاست‌های فضایی نیز برای هر یک از راهبردها تدوین گشته تا به طور تفصیلی‌تر حوزه‌های کنش را مشخص سازد. این راهبردها و سیاست‌ها بر اساس مسائل راهبردی استان سیستان و بلوچستان و اهداف بنیادین تدوین شده می‌باشد.

در حوزه مدیریتی، ایجاد ساختار نهادی شایسته، سازگار، بومی، یکپارچه و نیرومند در کلیه ابعاد مدیریت توسعه فضایی استان سیستان و بلوچستان، ایجاد و افزایش ظرفیت قانونی و حقوقی مدیریت توسعه فضایی استان سیستان و بلوچستان، آموزش و به‌کارگیری نیروهای متخصص و متناسب با راهبری توسعه فضایی استان سیستان و بلوچستان، تأمین منابع مالی و پولی در سطح ملی و استانی با رویکرد مشارکت حداکثری راهبردهای اصلی می‌باشند. در عرصه نظام سکونتگاهی تنظیم جمعیت استان و سکونتگاه‌های شهری بر اساس ظرفیت‌های زیستی، توزیع عادلانه خدمات شهری و روستایی، تقویت پیوندهای سرزمینی با مناطق مرکزی کشور، تقویت پیوندهای روستا-شهری و شهر-شهر درون استان و راهبرد تقویت پیوندهای فراملی با کشورهای همسایه راهبردها به منظور ساماندهی نظام شهری و روستایی استان می‌باشند.

با توجه به اهمیت تولید و بخش اقتصاد استان راهبردهای این حوزه گسترده‌تر بوده و شامل توانمندسازی نیروی انسانی، توسعه اقتصاد آبی، توسعه منطقه آزاد و کارکردهای اصلی آن، توسعه گردشگری طبیعی و ساحلی، توسعه و تجهیز بنادر و زیرساخت‌های حمل و نقل در راستای گسترش نقش ترانزیتی و لجستیکی، بخش صنعت در زمینه مزیت‌های نسبی استان، ایجاد زنجیره‌های ارزش در بخش کشاورزی و جلوگیری از خارج شدن ارزش نهایی تولیدات این بخش، افزایش بهره‌وری مصرف آب و توسعه روش‌های نوین آبیاری، ایجاد مکانیسم جهت فراوری، بسته‌بندی و نگهداری محصولات کشاورزی، ارتقای فناوری، ترویج فرهنگ کار و تلاش در استان، دستیابی به الگوی بهینه کشت متناسب با توان اکولوژیکی و اقتصادی استان، افزایش کیفیت شیوه‌های بسته‌بندی آبزیان، رعایت اصول کشاورزی حفاظتی، تنوع‌گرایی و ایجاد تخصص‌گرایی در تولیدات صنعتی، ایجاد پیوند میان بنگاه‌های داخلی و خارجی، کاهش هزینه مبادلات با گسترش زیرساخت‌ها، تجهیز معادن استان با فناوری‌های روز دنیا، جلوگیری از خام‌فروشی، تلاش برای حضور در بازار جهانی، افزایش سهم صنایع خلاق و دانش‌بنیان، کاهش شکاف فناوری در بخش معدن، به روز سازی آمار اکتشاف استان در زمینه معدن است.

در عرصه زیربنایی راهبردهای از قبیل ارتقا نقش ارتباطی استان در پیوندهای سرزمینی و فرا سرزمینی، توسعه همه جانبه بندر چابهار و منطقه ساحلی مکران، محرومیت‌زدایی همه جانبه با اولویت‌بخشی به توسعه زیرساخت‌ها پایه، توسعه زیرساخت‌های فناوری اطلاعات، استفاده از ظرفیت‌های صادرات انرژی به کشورهای همسایه اتخاذ شده است.

در عرصه اجتماعی راهبردهای تدوین شده شامل توسعه منابع انسانی و ارتقاء سرمایه اجتماعی، افزایش خدمات اجتماعی، افزایش میزان امنیت در استان، مقابله با جرم و کنترل آسیب‌های اجتماعی، افزایش میزان هویت و عرق ملی، بالا بردن میزان مشارکت مردمی، بهره‌گیری از ظرفیت‌های گردشگری به خصوص در چابهار، اشتغال‌زایی و مهارت‌افزایی، گسترش صنایع، تأمین زیرساخت‌ها در نقاط مختلف استان و کاهش نابرابری، جلوگیری از مهاجرت جمعیت به‌ویژه در مناطق روستایی و شهرهای کوچک، بهبود شبکه حمل و نقل، ارتقای زیرساخت‌های آموزشی، تقویت نهادهای اجتماعی و ایجاد ساختارهای مدنی مناسب، افزایش توانمندسازی اجتماعی، اشتغال‌زایی و مهارت‌افزایی، پذیرش سکونتگاه‌های غیررسمی موجود و ارائه خدمات زیربنایی به محدوده‌های شکل گرفته، کنترل رشد و توسعه بی‌رویه شهر و مدیریت زمین، حمایت از کشاورزی استان، ارتقای شبکه حمل و نقل جاده‌ای، تأمین نیروی انسانی مورد نیاز، افزایش پوشش تحصیلی، تأمین فضای آموزشی، نوسازی بافت فرسوده آموزشی، کاهش حجم مدارس خشتی و گلی، کاهش نرخ تکرار پایه، بهبود وضعیت آموزش مجازی در سطح استان، کاهش نرخ ترک تحصیل، ارتقای سطح انگیزش حرفه‌ای آموزشیاران، فرهنگ‌سازی و رفع موانع تحقق مطلوب سوادآموزی، تأمین هیأت علمی، کاهش نرخ بیکاری فارغ‌التحصیلان دانشگاهی، متناسب‌سازی توزیع دانشجویان با رشته‌های دانشگاهی، تعمیق ارتباط صنعت با دانشگاه است.

در بعد محیط‌زیستی نیز راهبردهای، جلوگیری از بیابان‌زایی، مدیریت پایدار منابع آب، ایجاد سیستم‌های پایدار مدیریت پسماند، حفاظت از منابع ژنتیکی و جانوری و استعدادهای بالقوه منابع طبیعی در بخش کشاورزی، حفاظت، احیاء و اصلاح پایدار منابع خاک، آب، و عرصه‌های طبیعی، حفاظت محیط‌زیستی اجتماع محور، اقدامات مشارکتی مردم برای حفظ محیط‌زیست ساحلی-دریایی در جهت کاهش آلودگی زیست‌محیطی منطقه، هماهنگی‌های لازم‌الاجرائی بین سازمان‌ها و ارگان‌های زی ربط در جهت حفظ و کاهش محیط‌زیست ساحلی-دریایی مکران، ایجاد پایداری و تاب‌آوری در برابر مخاطرات، ایجاد زمینه لازم برای تحول حجمی آب به بهره‌برداران کشاورزی و توسعه شبکه‌های آبیاری برای استان سیستان و بلوچستان تدوین شده است.

جدول ۱۴۲- راهبردها و سیاست‌های سند توسعه استان سیستان و بلوچستان در محورهای مختلف

سیاست فضایی	راهبرد	بعد
<p>- تمرکز و یکپارچگی در تصمیم‌گیری از طریق تشکیل کمیته راهبری توسعه استان؛</p> <p>- حضور دبیر کمیته راهبری توسعه استان در شوراها عالی با موضوع استان سیستان و بلوچستان؛</p> <p>- رفع موانع اجتماعی و فرهنگی در نظام مدیریتی استان؛</p> <p>- الزام کلیه ستادها و کمیته‌های استانی به اجرای سند توسعه فضایی استان و ارائه برنامه اجرایی به کمیته راهبری و تأیید و تصویب آن برای اجرا؛</p> <p>- ارجاع کلیه تصمیمات نهادی و ستادی مغایر با سند توسعه فضایی استان و یا ضرورت بازنگری در تعدادی از برنامه‌های سند به کمیته راهبری و تصمیم‌گیری نهایی توسط آن و الزام اجرایی آن؛</p> <p>- مشارکت حداکثری کلیه ذخیلان توسعه فضایی استان در تصمیم‌گیری‌ها؛</p> <p>- تهیه برنامه نظارت کمیته راهبری بر اجرای برنامه توسعه استان؛</p> <p>- استفاده از ظرفیت‌های فنی و تخصصی خارج از نهادهای دولتی به دلیل کمبود نیروی انسانی ماهر و کافی برای رصد توسعه فضایی استان؛</p> <p>- رفع موانع قانونی و حقوقی اجرای سند توسعه فضایی استان؛</p> <p>- شفافیت در الزامات و مقررات امنیتی و سیاسی مؤثر بر توسعه فضایی استان؛</p> <p>- ارتقای دانش فنی و تخصصی نیروهای فعال در نهادها و ستادها؛</p> <p>- تهیه راهنماها و دستورالعمل‌های اجرایی برنامه توسعه فضایی استان و آموزش دوره‌ای آن به مجریان؛</p> <p>- به‌کارگیری مشاوران فنی و تخصصی برای راهبری توسعه فضایی استان؛</p> <p>- بودجه‌ریزی مشارکتی؛</p> <p>- تعیین سهم و نحوه تخصیص اعتبارات و بودجه در بخش‌های مختلف؛</p> <p>- ایجاد و تحکیم نظم و انضباط مالی و پولی؛</p>	<p>- ایجاد ساختار نهادی شایسته، سازگار، بومی، یکپارچه و نیرومند در کلیه ابعاد مدیریت توسعه فضایی استان سیستان و بلوچستان؛</p> <p>- ایجاد و افزایش ظرفیت قانونی و حقوقی مدیریت توسعه فضایی استان سیستان و بلوچستان؛</p> <p>- آموزش و به‌کارگیری نیروهای متخصص و متناسب با راهبری توسعه فضایی استان سیستان و بلوچستان؛</p> <p>- تأمین منابع مالی و پولی در سطح ملی و استانی با رویکرد مشارکت حداکثری؛</p>	مدیریتی
<p>- افزایش جمعیت در مناطق ساحلی (شامل چابهار و کنارک)</p> <p>- رفع محدودیت‌های محیطی مربوط به شهرهای شمالی استان به منظور استقرار جمعیت</p> <p>- بهبود خدمات‌رسانی در روستا-شهرها</p> <p>- تنظیم نظام خدمات روستایی</p> <p>- استفاده از مزیت‌های همکارانه در افزایش پیوندهای ملی</p> <p>- استقرار الگوی خوشه‌ای (کریدوری) در سکونتگاه‌های شهری استان</p> <p>- تقویت خدمات پشتیبان تولید در شهرهای کوچک</p> <p>- توسعه صنایع کوچک روستایی</p> <p>- استفاده از الگوی همکاری‌های مرزی در زمینه کشاورزی (زمین، آب، اشتغال) به منظور رفع مناقشات آب</p>	<p>- تنظیم جمعیت استان و سکونتگاه‌های شهری بر اساس ظرفیت‌های زیستی</p> <p>- توزیع عادلانه خدمات شهری و روستایی</p> <p>- تقویت پیوندهای سرزمینی با مناطق مرکزی کشور</p> <p>- تقویت پیوندهای روستا-شهری و شهر-شهر درون استان</p> <p>- تقویت پیوندهای فراملی با کشورهای همسایه</p>	نظام سکونتگاهی
<p>- ایجاد و توسعه صنایع مشترک با کشورهای همسایه</p> <p>- بهره‌گیری از اشتراکات فرهنگی و بازار گسترده مصرف کشورهای همسایه</p> <p>- رونق بخش گردشگری سلامت به‌ویژه در چابهار</p> <p>- ایجاد مکانیسمی برای جمع‌آوری پایش آمار و اطلاعات اقتصادی استان</p> <p>- توسعه منطقه آزاد استان و بازارچه‌های مرزی</p> <p>- توسعه و بازاریابی صنایع دستی استان</p> <p>- تأکید بر سیاست‌های اقتصادی تقاضا محور</p> <p>- تقویت زیرساخت‌های ارتباطی</p> <p>- هماهنگ‌سازی بازیگران مؤثر در توسعه اقتصادی استان</p> <p>- تأکید بر اقتصاد فضا در مکان‌یابی بنگاه‌های اقتصادی</p> <p>- تأکید بر نقش هم‌افزا و مکمل‌گر بخش‌های مختلف اقتصادی استان</p> <p>- توسعه خدمات پشتیبان تولید</p> <p>- توسعه ژئوتوریسم</p> <p>- زمینه‌سازی برای ایجاد اکوسیستم‌های نوآور</p> <p>- توسعه صنایع تبدیلی معادن در شهرستان‌های زاهدان و ایرانشهر</p> <p>- توسعه بنگاه‌ها و مراکز رشد و پارک‌های علم و فناوری</p> <p>- تقویت ساختار کارآفرینی در بخش صنعت</p> <p>- توسعه زیرساخت‌ها بنادر و پس‌کرانه‌های آن‌ها</p> <p>- توسعه زیرساخت‌های حمل و نقل ریلی، جاده‌ای و هوایی</p> <p>- ایجاد و توسعه صنایع پتروشیمی</p> <p>- بهره‌برداری از معادن زبردیا</p>	<p>- توسعه اقتصاد آبی</p> <p>- توسعه صنایع نفت و گاز و پتروشیمی</p> <p>- توسعه بنادر و نقش ترانزیتی و لجستیکی</p> <p>- توسعه گردشگری</p> <p>- توانمندسازی نیروی انسانی</p> <p>- گسترش بخش صنعت در زمینه مزیت‌های نسبی استان</p> <p>- ایجاد زنجیره‌های ارزش در بخش کشاورزی و جلوگیری از خارج شدن ارزش نهایی تولیدات این بخش</p> <p>- افزایش بهره‌وری مصرف آب و توسعه روش‌های نوین آبیاری</p> <p>- ایجاد مکانیسم جهت فرآوری، بسته‌بندی و نگهداری محصولات کشاورزی</p> <p>- ارتقای فناوری</p> <p>- ترویج فرهنگ کار و تلاش در استان</p> <p>- دستیابی به الگوی بهینه کشت متناسب آب توان اکولوژیکی و اقتصادی استان</p> <p>- افزایش کیفیت شیوه‌های بسته‌بندی آبریان</p> <p>- رعایت اصول کشاورزی حفاظتی</p> <p>- تنوع‌گرایی و ایجاد تخصص در تولیدات صنعتی</p> <p>- ایجاد پیوند میان بنگاه‌های داخلی و خارجی</p> <p>- کاهش هزینه مبادلات با گسترش</p>	نظام اقتصادی و فعالیت

سیاست فضایی	راهبرد	بعد
	<p>زیرساخت‌ها</p> <ul style="list-style-type: none"> - تجهیز معادن استان با فناوری‌های روز دنیا - جلوگیری از خام فروشی - تلاش برای حضور در بازار جهانی - افزایش سهم صنایع خلاق و دانش‌بنیان - کاهش شکاف فناوری در بخش معدن - به‌روزرسانی آمار اکتشاف استان در زمینه معدن 	
		<p>نظام زیربنایی، حمل و نقل و ارتباطات</p>
<ul style="list-style-type: none"> - افزایش مبادلات تجاری و بازرگانی از طریق مرز و توسعه پیوندهای تجاری - توسعه همه جانبه محورهای ارتباطی و افزایش کیفیت راه‌های اصلی استان بخصوص محور شمالی-جنوبی - توسعه حمل و نقل دریایی و فعال‌سازی بندر اقیانوسی چابهار - ارتقا جایگاه تصمیم‌گیری نهادهای مدیریتی مکران - توسعه خوشه‌های فعالیتی بر اساس انطباق با محورهای عبوری - رفع محرومیت‌های زیرساختی در دسترسی به آب و گاز - توسعه زیرساخت‌های فناوری اطلاعات - آموزش ساکنین در زمینه فناوری اطلاعات و ارتباطات - ایجاد محور ریلی شمالی-جنوبی و محور ریلی ساحلی در استان - اتصال شبکه ارتباطی استان به افغانستان و پاکستان - توسعه زیرساخت‌های تولید انرژی و انتقال انرژی به کشورهای همسایه - توسعه نیروگاه‌های انرژی تجدیدپذیر 	<ul style="list-style-type: none"> - ارتقا نقش ارتباطی استان در پیوندهای سرزمینی و فراسرزمینی - توسعه همه جانبه بندر چابهار و منطقه ساحلی مکران - محرومیت‌زدایی همه جانبه با اولویت‌بخشی به توسعه زیرساخت‌های پایه - توسعه زیرساخت‌های فناوری اطلاعات - استفاده از ظرفیت‌های صادرات انرژی به کشورهای همسایه 	
<ul style="list-style-type: none"> - کنترل آسیب‌های اجتماعی و توجه به این مسئله با نظارت دقیق بر این موضوع - افزایش سهم اهل تسنن در مشاغل و مناصب مهم دولتی - برخوردهای شدید با قاچاقچیان - شناسایی نیاز ساکنان مراکز روستایی و حاشیه‌ای در شهرستان‌ها و تأسیس مراکز بهداشتی متناسب با جمعیت هر منطقه - جذب گردشگر در استان و استفاده از ظرفیت‌های موجود - ارتقای سرمایه‌های اجتماعی و افزایش انسجام و همچنین اعتماد سازمانی بیشتر در استان - تأکید بر اشتراکات ملی میهنی و کاهش تعارضات قومی و قبیله‌ای در جهت افزایش تعلق و عرق ملی در استان 	<ul style="list-style-type: none"> - توسعه منابع انسانی و ارتقاء سرمایه اجتماعی - افزایش خدمات اجتماعی - افزایش میزان امنیت در استان - مقابله با جرم و کنترل آسیب‌های اجتماعی - افزایش میزان هویت و عرق ملی - بالا بردن میزان مشارکت مردمی 	<p>اجتماعی- فرهنگی</p>
<ul style="list-style-type: none"> - ایجاد قطب توریسم در استان - افزایش مهارت‌های افراد و برگزاری دوره‌های فنی و حرفه‌ای در زمینه‌های کارآفرینی و مهارت‌های اشتغال و... - توانمندسازی اقتصادی ساکنین مناطق محروم - توسعه صنایع و رشته‌های صنعتی - بهره‌گیری از مناطق آزاد تجاری - حمایت و تشویق به تشکیل صندوق‌های اعتباری در سطح محلات - تقویت زیرساخت‌های شهری در تمامی مراکز شهری - ایجاد جاذبه در مناطق مهاجر فرست و ارائه تسهیلات مسکن - افزایش امکانات بهداشتی، درمانی، خدماتی و رفاهی در مناطق محروم - اختصاص بودجه جهت جاده‌سازی، راه آهن و بهینه‌سازی وضعیت جاده‌های موجود - افزایش سطح سواد - برقراری تناسب میان تحصیلات و نیازهای استان 	<ul style="list-style-type: none"> - بهره‌گیری از ظرفیت‌های گردشگری به خصوص در چابهار - اشتغال‌زایی - مهارت‌افزایی - گسترش صنایع - تأمین زیرساخت‌ها در نقاط مختلف استان و کاهش نابرابری - پیشگیری از مهاجرت - بهبود شبکه حمل و نقل - ارتقای زیرساخت‌های آموزشی 	<p>فقر و محرومیت</p>
<ul style="list-style-type: none"> - گسترش نهادهای مردم‌نهاد و دفاتر تسهیلگری به منظور ارتقای توانمندی‌های ساکنین - افزایش تاب‌آوری اجتماعی، افزایش مشارکت و اعتماد اجتماعی - توسعه مرکز فنی و حرفه‌ای و توسعه مراکز کارآفرینی - ارتقای سطح سواد و تسهیلات آموزشی - ارائه تسهیلات رفاهی و زیربنایی به سکونتگاه‌های غیررسمی - آسان‌سازی فرایند دسترسی به شبکه‌های زیرساختی و کاهش تعرفه‌های اشتعابات گاز و ... - اعمال سیاست‌های تشویقی جهت مقاوم‌سازی مسکن - ایجاد جاذبه در مناطق مهاجر فرست و ارائه تسهیلات به ساکنین - ارائه تسهیلات جهت مسکن ارزان قیمت - ارائه تسهیلات به کشاورزان - آموزش کشاورزان در زمینه‌های فناوری‌های نوین - ایجاد شبکه راه مواصلاتی در داخل استان جهت ارتباط شهرها و خارج از استان جهت برقراری ارتباط با استان‌های هم‌جوار 	<ul style="list-style-type: none"> - تقویت نهادهای اجتماعی و ایجاد ساختارهای مدنی مناسب - افزایش توانمندسازی اجتماعی - اشتغال‌زایی و مهارت‌افزایی - پذیرش سکونتگاه‌های غیررسمی موجود و ارائه خدمات زیربنایی به محدوده‌های شکل گرفته - کنترل رشد و توسعه بی‌رویه شهر و مدیریت زمین - کاهش نرخ مهاجرت - حمایت از کشاورزی استان - ارتقای شبکه حمل و نقل جاده‌ای 	<p>حاشیه‌نشینی و محلات فرودست شهری</p>

سیاست فضایی	راهبرد	بعد
<p>- کمک به توسعه و آبادانی روستاها و شهرهای کوچک</p> <p>- دسترسی آسان مردم مناطق محروم استان به امکانات بهداشتی و درمانی، آموزشی و ...</p> <p>- سرمایه‌گذاری در بخش کشاورزی و حمایت‌های مادی از کشاورزان جوان</p>	<p>- جلوگیری از مهاجرت جمعیت به‌ویژه در مناطق روستایی و شهرهای کوچک</p>	<p>جمعیتی</p>
<p>- تأمین نیروی انسانی مورد نیاز آموزش و پرورش استان با استفاده از ظرفیت‌های قانونی مانند افزایش واحدهای دانشگاه فرهنگیان و ...؟</p> <p>- انجام اقدامات لازم در جهت بازگشت به تحصیل دانش‌آموزان بازمانده از تحصیل؛</p> <p>- استفاده از امکانات و بودجه‌های استانی و ملی در جهت تأمین فضای آموزشی</p> <p>- ترمیم، بازسازی و نوسازی سازه‌های فرسوده آموزشی در سطح استان با استفاده از ظرفیت‌های موجود مانند مجمع خیرین مدرسه‌ساز؛</p> <p>- انجام اقدامات لازم در جهت جمع‌آوری و برچیده شدن مدارس خشتی و گلی در سطح استان؛</p> <p>- انجام اقدامات لازم مانند اجرای طرح غربال‌گری، حضور در دوره پیش‌دبستانی در مناطق دوزبانه، آموزش به خانواده‌ها ... به منظور جلوگیری از تکرار پایه به خصوص در دوره ابتدایی؛</p> <p>- تمهید و تأمین زیرساخت‌های لازم برای تحقق آموزش مجازی به خصوص در بخش‌های روستایی و عشایری؛</p> <p>- تحلیل، بررسی و احصاء علل ترک تحصیل دانش‌آموزان و انجام اقدامات تمهیدی به منظور کاهش نرخ ترک تحصیل و افزایش درصد پوشش تحصیلی به خصوص در مقاطع متوسطه اول و دوم؛</p> <p>- تعیین تکلیف در خصوص وضعیت استخدامی و بیمه آموزش‌یاران به منظور ایجاد انگیزه بیشتر در نیروهای انسانی</p> <p>- استفاده از جلسات توجیهی برای بی‌سوادان جهت تبیین اهمیت و کاربرد سواد در زندگی افراد</p> <p>- انجام اقدامات تمهیدی و حمایتی جهت انسداد مادی بازگشت به بی‌سوادی</p> <p>- طراحی و ایجاد ساز و کار مشخص و عملیاتی جهت شناسایی کردن افراد بی‌سواد</p> <p>- انجام اقدامات ملی لازم جهت اصلاح قوانین و مقررات موجود سوادآموزی</p>	<p>- تأمین نیروی انسانی مورد نیاز</p> <p>- افزایش پوشش تحصیلی</p> <p>- تأمین فضای آموزشی</p> <p>- نوسازی بافت فرسوده آموزشی</p> <p>- کاهش حجم مدارس خشتی و گلی</p> <p>- کاهش نرخ تکرار پایه</p> <p>- بهبود وضعیت آموزش مجازی در سطح استان</p> <p>- کاهش نرخ ترک تحصیل</p> <p>- ارتقای سطح انگیزش حرفه‌ای آموزش‌یاران</p> <p>- فرهنگ‌سازی و رفع موانع تحقق مطلوب سوادآموزی</p>	<p>تعلیم و تربیت رسمی و عمومی و آموزش بزرگسالان</p>
<p>- تأمین اعضای هیات علمی با اولویت جذب نیروهای بومی</p> <p>- اصلاح نظام پذیرش دانشجویان در حوزهای مختلف علمی مانند فنی مهندسی، علوم انسانی و ... با هدف کاستن از حجم بالای دانش‌آموختگان و فارغ‌التحصیلان بیکار؛</p> <p>- انجام مطالعات آمایشی در سطح آموزش عالی و توسعه آموزش عالی در تناسب با نیازها و مزیت‌های استان؛</p> <p>- تعمیق ارتباط صنعت با دانشگاه از طریق طراحی و تدوین پروژه‌های پژوهشی مشترک و بسترسازی برای همکاری خروجی‌های آموزش عالی به عنوان ورودی‌های صنعت</p>	<p>- تأمین هیات علمی</p> <p>- کاهش نرخ بیکاری فارغ‌التحصیلان</p> <p>- متناسب‌سازی توزیع دانشجویان با رشته‌های دانشگاهی</p> <p>- تعمیق ارتباط صنعت با دانشگاه؛</p>	<p>آموزش عالی</p>
<p>- مدیریت سواحل و کنترل آلاینده‌ها و پسماندهای دریایی</p> <p>- تقویت ایستگاه‌های پایش وضعیت جوی و نیز سیستم‌های پیش‌آگاهی هشداردهنده</p> <p>- کاشت سریع گونه‌های گیاهی مقاوم به کم‌آبی و سریع‌ال رشد</p> <p>- توسعه سیستم‌های پایدار گردآوری و دفع و بازیافت پسماند</p> <p>- توسعه سیستم‌های تصفیه فاضلاب</p> <p>- احیاء گونه‌های ملی و بین‌المللی گیاهی و جانوری در استان و معرفی آن‌ها</p> <p>- مدیریت و کنترل منابع آب سطحی و زیرزمینی برای پیش‌گیری از هدررفت و تبخیر بالای آب</p> <p>- مدیریت صحیح میزان ورودی از هیرمند به کشور</p> <p>- مذاکره و رایزنی برای مآخذ حق آبه هامون با کشور افغانستان</p> <p>- افزایش حقایق تالاب هامون و در اولویت قرار گرفتن حقایق طبیعی</p> <p>- توسعه مشارکت‌های مردمی و استفاده از ظرفیت گروه‌های اجتماعی داخل و خارج کشور برای حفظ و بهبود محیط‌زیست</p> <p>- پیشگیری از قطع درختان و شکار گونه‌های جانوری با ارتقاء سیستم‌های نظارتی</p> <p>- استقرار و ارتقاء مدیریت هوشمند سیل در حوضه‌های آبخیز و مناطق آسیب‌پذیر شهری و روستایی</p> <p>- کاهش اثرات مخاطرات محیط‌زیستی در مناطق تحت مدیریت</p> <p>- مدیریت هوشمند ریسک و کاهش آسیب‌پذیری در برابر زلزله و سیل</p> <p>- توسعه منابع آب پایدار</p> <p>- گسترش دیپلماسی آب</p>	<p>- جلوگیری از بیابان‌زایی</p> <p>- ایجاد سیستم پایدار مدیریت پسماند</p> <p>- همکاری بین‌المللی در عرصه منابع آب</p> <p>- مدیریت پایدار منابع آب</p> <p>- حفاظت از منابع ژنتیکی و جانوری و استعداد‌های بالقوه منابع طبیعی در بخش کشاورزی</p> <p>- حفاظت، احیاء و اصلاح پایدار منابع خاک، آب، و عرصه‌های طبیعی</p> <p>- حفاظت محیط‌زیستی اجتماع محور</p> <p>- اقدامات مشارکتی مردم برای حفظ محیط‌زیست ساحلی-دریایی در جهت کاهش آلودگی زیست‌محیطی منطقه</p> <p>- هماهنگی‌های لازم الاجرائی بین سازمان‌ها و ارگان‌های ذی ربط در جهت حفظ و کاهش محیط‌زیست ساحلی-دریایی مکران؛</p> <p>- ایجاد پایداری و تاب‌آوری در برابر مخاطرات</p> <p>- ایجاد زمینه لازم برای تحول حجمی آب به بهره‌برداران کشاورزی و توسعه شبکه‌های آبیاری</p>	<p>منابع طبیعی و محیط‌زیست</p>

منابع و مأخذ

۱. اداره کل هواشناسی استان سیستان و بلوچستان، <https://sbmet.ir/>
۲. اداره کل منابع طبیعی و آبخیزداری سیستان و بلوچستان، <https://sistanbaluchestan.frw.ir/>
۳. اداره کل حفاظت محیط‌زیست استان سیستان و بلوچستان، <https://sb.doe.ir/>
۴. اطلس مناطق محروم کشور؛ سطح‌بندی و پهنه‌بندی مناطق محروم کشور و مزیت نسبی این مناطق (۱۳۹۶) بنیاد برکت.
۵. امانی، مهدی (۱۳۸۹)، مبانی جمعیت‌شناسی، انتشارات سمت، تهران، چاپ ۹.
۶. ایراندوست، کیومرث (۱۳۸۹) سکونتگاه‌های غیررسمی و اسطوره حاشیه‌نشینی، چاپ دوم، انتشارات سازمان فناوری اطلاعات و ارتباطات شهرداری تهران.
۷. آمایش استان سیستان و بلوچستان (۱۳۹۷) تحلیل نظام سکونتگاهی و ساختار فضایی استان- اداری و سازمانی، دانشگاه سیستان و بلوچستان، مهندسین مشاور همکار پارس بوم
۸. آمایش استان سیستان و بلوچستان (۱۳۹۷) تشخیص و تحلیل وضعیت ساختار اجتماعی و فرهنگی، دانشگاه سیستان و بلوچستان، مهندسین مشاور همکار پارس بوم
۹. آمایش استان سیستان و بلوچستان (۱۳۹۷) تشخیص و تحلیل وضعیت ساختار طبیعی و زیست‌محیطی- اداری و سازمانی، دانشگاه سیستان و بلوچستان، مهندسین مشاور همکار پارس بوم
۱۰. آمایش استان سیستان و بلوچستان (۱۳۹۷) توصیف و تحلیل پیوندهای اصلی بین سکونتگاه‌ها، دانشگاه سیستان و بلوچستان، مهندسین مشاور همکار پارس بوم
۱۱. بریمانی، فرامرز؛ نصیری، یوسف (۱۳۸۳) حاشیه‌نشینی؛ ناهنجاری‌های شهری و راهکارهای تعدیل آن مورد شناسی کریم‌آباد زاهدان، مجله جغرافیا و توسعه، بهار و تابستان
۱۲. تهیه سند چارچوب برنامه‌ریزی محدوده‌ها و محلات نیازمند بازآفرینی شهر زاهدان (۱۳۹۶) مهندسان مشاور پارس آرایه، شرکت مادر تخصصی عمران و بهسازی شهری ایران، وزارت راه و شهرسازی
۱۳. تهیه سند چارچوب برنامه‌ریزی محدوده‌ها و محلات نیازمند بازآفرینی شهر چابهار (۱۳۹۶) مهندسان مشاور پارس آرایه، شرکت مادر تخصصی عمران و بهسازی شهری ایران، وزارت راه و شهرسازی
۱۴. تهیه سند چارچوب برنامه‌ریزی محدوده‌ها و محلات نیازمند بازآفرینی شهر زابل (۱۳۸۹) مهندسان مشاور پارس آرایه، شرکت مادر تخصصی عمران و بهسازی شهری ایران، وزارت راه و شهرسازی
۱۵. جغرافیای استان سیستان (۱۳۹۹)، جغرافیای استان سیستان و بلوچستان، تهران: دفتر تدوین و تألیف کتاب‌های درسی (وزارت آموزش و پرورش).
۱۶. خط فقر در ایران در سال ۱۳۹۵ و مروری بر روش محاسبه آن (۱۳۹۷) معاونت پژوهش‌های اقتصادی، مرکز پژوهش‌های مجلس.

۱۷. دفتر تقسیمات کشوری (۱۳۹۸)، نقشه و جدول تقسیمات کشوری ایران، تهران: وزارت کشور.
۱۸. رحیمی، داریوش، موحدی، سعید، موحدی، رشید، برقی، حمید (۱۳۹۸)، بررسی شدت خشکسالی با شاخص نرمال بارش (مطالعه موردی استان سیستان و بلوچستان)، فصلنامه‌ی جغرافیا و برنامه‌ریزی محیطی، سال ۲۰، شماره ۴، صص ۵۶-۴۳.
۱۹. سازمان برنامه و بودجه کشور (۱۳۹۹)، جایگاه اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی استان‌های کشور ۱۳۹۸-۱۳۹۴، مرکز آمار ایران، انتشارات: دفتر ریاست، روابط عمومی و همکاری‌های بین‌المللی
۲۰. سازمان برنامه و بودجه کشور (۱۳۹۹)، سالنامه آماری استان سیستان و بلوچستان ۱۳۹۸، مرکز آمار ایران، انتشارات: دفتر ریاست، روابط عمومی و همکاری‌های بین‌المللی
۲۱. سازمان برنامه و بودجه کشور (۱۳۹۹)، سالنامه آماری کشور ۱۳۹۷، مرکز آمار ایران، انتشارات: دفتر ریاست، روابط عمومی و همکاری‌های بین‌المللی
۲۲. سازمان ثبت‌احوال کشور (۱۳۸۵)، «سالنامه آماری سازمان ثبت‌احوال کشور»، تهران.
۲۳. سازمان ثبت‌احوال کشور (۱۳۹۰)، «سالنامه آماری سازمان ثبت‌احوال کشور»، تهران.
۲۴. سازمان ثبت‌احوال کشور (۱۳۹۵)، «سالنامه آماری سازمان ثبت‌احوال کشور»، تهران.
۲۵. سازمان ثبت‌احوال کشور (۱۳۹۷)، «سالنامه آماری سازمان ثبت‌احوال کشور»، تهران.
۲۶. سازمان جغرافیایی نیروهای مسلح (۱۳۹۷)، اطلس راهنمای استان‌های ایران، تهران: سازمان جغرافیایی نیروهای مسلح (وزارت دفاع و پشتیبانی نیروهای مسلح).
۲۷. سازمان جهاد کشاورزی استان سیستان و بلوچستان، <http://www.sb-agrijahad.ir/>
۲۸. سازمان مدیریت و برنامه‌ریزی استان سیستان و بلوچستان، برنامه آمایش استان سیستان و بلوچستان ۱۳۹۸
۲۹. سازمان نقشه‌برداری کشور (۱۳۹۴)، اطلس نقشه و اطلاعات مکانی (استان سیستان و بلوچستان)، تهران: سازمان نقشه‌برداری کشور (سازمان مدیریت و برنامه‌ریزی کشور).
۳۰. سالنامه آماری کشاورزی استان سیستان و بلوچستان ۱۳۹۸-۱۳۹۷
۳۱. سایت شرکت سهامی آب منطقه‌ای استان سیستان و بلوچستان، <http://www.sbrw.ir/>
۳۲. ستوده، هدایت الله (۱۳۷۳). مقدمه‌ای بر آسیب‌شناسی اجتماعی، چاپ دوم، تهران: آوای نور.
۳۳. سرور، رحیم و خلیجی، محمد (۱۳۹۴). سنجش درجه توسعه‌یافتگی شهرستان‌های استان کهگیلویه و بویراحمد، پژوهش و برنامه‌ریزی شهری، سال ششم، شماره ۲۱، صص ۸۹-۱۰۲.
۳۴. شرکت آب و فاضلاب سیستان و بلوچستان، <https://www.abfasb.ir/>
۳۵. شناسایی مناطق کمتر توسعه یافته کشور (۸۶-۱۳۸۵) سازمان مدیریت و برنامه‌ریزی کشور.
۳۶. شورای اجتماعی کشور (۱۳۹۳)، پیمایش ملی سنجش سرمایه اجتماعی کشور، انتشارات پژوهشگاه فرهنگ هنر و ارتباطات

۳۷. شورای اجتماعی کشور (۱۳۹۵)، پیمایش ملی وضعیت اجتماعی، فرهنگی و اخلاقی ایران، انتشارات پژوهشگاه فرهنگ هنر و ارتباطات
۳۸. صدیق سروستانی، رحمت اله (۱۳۸۵). آسیب‌شناسی اجتماعی، تهران، انتشارات دانشگاه تهران.
۳۹. مرکز آمار ایران (۱۳۵۵)، «نتایج تفصیلی سرشماری عمومی نفوس و مسکن مرکز آمار ایران کل کشور» تهران.
۴۰. مرکز آمار ایران (۱۳۶۵)، «نتایج تفصیلی سرشماری عمومی نفوس و مسکن مرکز آمار ایران کل کشور» تهران.
۴۱. مرکز آمار ایران (۱۳۷۵)، «نتایج تفصیلی سرشماری عمومی نفوس و مسکن مرکز آمار ایران کل کشور» تهران.
۴۲. مرکز آمار ایران (۱۳۸۵)، «نتایج تفصیلی سرشماری عمومی نفوس و مسکن مرکز آمار ایران کل کشور» تهران.
۴۳. مرکز آمار ایران (۱۳۹۰)، «نتایج تفصیلی سرشماری عمومی نفوس و مسکن مرکز آمار ایران کل کشور» تهران.
۴۴. مرکز آمار ایران (۱۳۹۵)، «نتایج تفصیلی سرشماری عمومی نفوس و مسکن مرکز آمار ایران کل کشور» تهران.
۴۵. مسئله‌شناسی راهبردی توسعه در استان سیستان و بلوچستان (۱۳۹۵) مرکز بررسی‌های استراتژیک، ریاست جمهوری
۴۶. نگاهی به فقر چندبعدی و بررسی وضعیت آن در ایران (بی‌تا) دفتر مطالعات رفاه اجتماعی، وزارت تعاون، کار و رفاه اجتماعی.
۴۷. وزارت کشور، استانداری استان سیستان و بلوچستان، <https://www.sbportal.ir/>

48. Bryman, A. (2007). Barriers to Integrating Quantitative and Qualitative Research. *Journal of Mixed Methods Research*, 1, 8-14.
49. Corbin, J., Strauss, A. (2008). *Basics of qualitative research: Techniques and procedures for developing grounded theory* (3rd ed.). Thousand Oaks, CA: Sage.
50. Creswell, J.W. (1994) *Research Design: Qualitative & Quantitative Approaches*, London: SAGE Publications.
51. Hanson, W. E., Creswell, J. W., Clark, V. L. P., Petska, K. S., Creswell, J. D. (2005). Mixed methods research designs in counseling psychology. *Journal of counseling psychology*, 52(2), 224.
52. Johnson, R., Onwuegbuzie, A. (2004). Mixed methods research: A research paradigm whose time has come. *Educational Researcher*, 33, 14-12.
53. Johnson, R., Onwuegbuzie, A., Turner, L. (2007). Toward a Definition of Mixed Methods Research. *Journal of Mixed Methods Research*, 1, 112-21.
54. *Persian Gulf Studies*. (2019). *Strategy and Geopolitics of the Persian Gulf*, Tehran: University of Tehran
55. Reinharz, S. (1992). *Feminist Methods in Social Research*. New York: Oxford University Press.
56. *The Encyclopedia of The Middle East*. (2020). *The Encyclopedia of The Middle East and North Africa*, London: Routledge

سند راهبردی انقلاب اقتصادی

در تدوین سند راهبردی انقلاب اقتصادی بر اساس آمایش سرزمین، لزوم شناخت اولیه و پایه از مسائل و مشکلات موجود، جهت برنامه‌ریزی‌های نظام مند؛ مبتنی بر پتانسیل‌ها، استعدادها و مزیت‌های اقتصادی، اجتماعی، زیربنایی، محیط زیستی و مدیریتی هر استان، ما را ناگزیر به انجام پژوهش در ۳۱ مجلد و برای هر استان یک جلد مجزا نموده است. امید است که پژوهش راهبردی صورت گرفته زیربنای پیشرفت و رشد اقتصادی هر استان در مراحل بعد قرار گیرد.